નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

ખુદ્દકનિકાયે

નેત્તિપ્પકરણ-અટ્ઠકથા

ગન્થારમ્ભકથા

મહાકારુણિકં **નાથં**, ઞેય્યસાગરપારગું;
વન્દે નિપુણગમ્ભીર-વિચિત્રનયદેસનં.

વિજ્જાચરણસમ્પન્ના, યેન નિય્યન્તિ લોકતો;
વન્દે તમુત્તમં **ધમ્મં**, સમ્માસમ્બુદ્ધપૂજિતં.

સીલાદિગુણસમ્પન્નો, ઠિતો મગ્ગફલેસુ યો;
વન્દે **અરિયસઙ્ઘં** તં, પુઞ્ઞક્ખેત્તં અનુત્તરં.

વન્દનાજનિતં પુઞ્ઞં, ઇતિ યં રતનત્તયે;
હતન્તરાયો સબ્બત્થ, હુત્વાહં તસ્સ તેજસા.

ઠિતિં આકઙ્ખમાનેન, ચિરં સદ્ધમ્મનેત્તિયા;
ધમ્મરક્ખિતનામેન, થેરેન અભિયાચિતો.

પદુમુત્તરનાથસ્સ, પાદમૂલે પવત્તિતં;
પસ્સતા અભિનીહારં, સમ્પત્તં યસ્સ મત્થકં.

સંખિત્તં વિભજન્તાનં, એસો અગ્ગોતિ તાદિના;
ઠપિતો એતદગ્ગસ્મિં, યો મહાસાવકુત્તમો.

છળભિઞ્ઞો વસિપ્પત્તો, પભિન્નપટિસમ્ભિદો;
મહાકચ્ચાયનો થેરો, સમ્બુદ્ધેન પસંસિતો.

તેન યા ભાસિતા નેત્તિ, સત્થારા અનુમોદિતા;
સાસનસ્સ સદાયત્તા, નવઙ્ગસ્સત્થવણ્ણના.

તસ્સા ગમ્ભીરઞાણેહિ, ઓગાહેતબ્બભાવતો;
કિઞ્ચાપિ દુક્કરા કાતું, અત્થસંવણ્ણના મયા.

સહ સંવણ્ણનં યસ્મા, ધરતે સત્થુસાસનં;
પુબ્બાચરિયસીહાનં, તિટ્ઠતેવ વિનિચ્છયો.

તસ્મા તમુપનિસ્સાય, ઓગાહેત્વાન પઞ્ચપિ;
નિકાયે પેટકેનાપિ, સંસન્દિત્વા યથાબલં.

સુવિસુદ્ધમસંકિણ્ણં, નિપુણત્થવિનિચ્છયં;
મહાવિહારવાસીનં, સમયં અવિલોમયં.

પમાદલેખં વજ્જેત્વા, પાળિં સમ્મા નિયોજયં;
ઉપદેસં વિભાવેન્તો, કરિસ્સામત્થવણ્ણનં.

ઇતિ અત્થં અસઙ્કિણ્ણં, **નેત્તિપ્પકરણસ્સ** મે;
વિભજન્તસ્સ સક્કચ્ચં, નિસામયથ સાધવોતિ.

તત્થ કેનટ્ઠેન નેત્તિ? સદ્ધમ્મનયનટ્ઠેન **નેત્તિ**. યથા હિ તણ્હા સત્તે કામાદિભવં નયતીતિ ''ભવનેત્તી''તિ વુચ્ચતિ, એવમયમ્પિ વેનેય્યસત્તે અરિયધમ્મં નયતીતિ સદ્ધમ્મનયનટ્ઠેન ''નેત્તી''તિ વુચ્ચતિ. અથ વા નયન્તિ તાયાતિ **નેત્તિ**. નેત્તિપ્પકરણેન હિ કરણભૂતેન ધમ્મકથિકા વેનેય્યસત્તે દસ્સનમગ્ગં નયન્તિ સમ્પાપેન્તીતિ, નીયન્તિ વા એત્થ એતસ્મિં પકરણે અધિટ્ઠાનભૂતે પતિટ્ઠાપેત્વા વેનેય્યા નિબ્બાનં સમ્પાપિયન્તીતિ **નેત્તિ**. ન હિ નેત્તિઉપદેસસન્નિસ્સયેન વિના અવિપરીતસુત્તત્થાવબોધો સમ્ભવતિ. તથા હિ વુત્તં – ''તસ્મા નિબ્બાયિતુકામેના''તિઆદિ. સબ્બાપિ હિ સુત્તસ્સ અત્થસંવણ્ણના નેત્તિઉપદેસાયત્તા, નેત્તિ ચ સુત્તપ્પભવા, સુત્તં સમ્માસમ્બુદ્ધપ્પભવન્તિ.

સા પનાયં નેત્તિ પકરણપરિચ્છેદતો તિપ્પભેદા હારનયપટ્ઠાનાનં વસેન. પઠમઞ્હિ હારવિચારો, તતો નયવિચારો, પચ્છા પટ્ઠાનવિચારોતિ. પાળિવવત્થાનતો પન સઙ્ગહવારવિભાગવારવસેન દુવિધા. સબ્બાપિ હિ નેત્તિ સઙ્ગહવારો વિભાગવારોતિ વારદ્વયમેવ હોતિ.

તત્થ **સઙ્ગહવારો** આદિતો પઞ્ચહિ ગાથાહિ પરિચ્છિન્નો. સબ્બો હિ પકરણત્થો ''યં લોકો પૂજયતે''તિઆદીહિ પઞ્ચહિ ગાથાહિ અપરિગ્ગહિતો નામ નત્થિ. નનુ ચેત્થ પટ્ઠાનં અસઙ્ગહિતન્તિ? નયિદમેવં દટ્ઠબ્બં, મૂલપદગ્ગહણેન પટ્ઠાનસ્સ સઙ્ગહિતત્તા. તથા હિ વક્ખતિ – ''અટ્ઠારસ મૂલપદા કુહિં દટ્ઠબ્બા સાસનપટ્ઠાને''તિ. મૂલપદપટ્ઠાનાનિ હિ અત્થનયસઙ્ખારત્તિકા વિય અઞ્ઞમઞ્ઞં સઙ્ગહિતાનિ.

વિભાગવારો પન ઉદ્દેસનિદ્દેસપટિનિદ્દેસવસેન તિવિધો. તેસુ ''તત્થ કતમે સોળસ હારા''તિ આરભિત્વા યાવ ''ભવન્તિ અટ્ઠારસ પદાની''તિ અયં ઉદ્દેસવારો. ''અસ્સાદાદીનવતા''તિ આરભિત્વા યાવ ''તેત્તિંસા એત્તિકા નેત્તી''તિ અયં નિદ્દેસવારો. પટિનિદ્દેસવારો પન હારવિભઙ્ગવારો હારસમ્પાતવારો નયસમુટ્ઠાનવારો સાસનપટ્ઠાનવારોતિ ચતુબ્બિધો. તેસુ ''તત્થ કતમો દેસનાહારો''તિ આરભિત્વા યાવ ''અયં પહાનેન સમારોપના''તિ અયં હારવિભઙ્ગવારો. તત્થ ''કતમો દેસનાહારસમ્પાતો''તિ આરભિત્વા યાવ ''અનુપાદિસેસા ચ નિબ્બાનધાતૂ''તિ અયં હારસમ્પાતવારો. એત્થાહ – હારવિભઙ્ગહારસમ્પાતવારાનં કિં નાનાકરણન્તિ? વુચ્ચતે –

યત્થ અનેકેહિપિ ઉદાહરણસુત્તેહિ એકો હારો નિદ્દિસીયતિ, અયં હારવિભઙ્ગવારો. યત્થ પન એકસ્મિં સુત્તે અનેકે હારા સમ્પતન્તિ, અયં હારસમ્પાતવારો. વુત્તઞ્હેતં **પેટકે** –

> ''યત્થ ચ સબ્બે હારા, સમ્પતમાના નયન્તિ સુત્તત્થં;
> બ્યઞ્જનવિધિપુથુત્તા, સા ભૂમી હારસમ્પાતો''તિ.

નયસમુટ્ઠાનસાસનપટ્ઠાનવારવિભાગો પાકટો એવ. સાસનપટ્ઠાનવારો પન સઙ્ગહવારે વિય ઉદ્દેસનિદ્દેસવારેસુપિ ન સરૂપતો ઉદ્ધટોતિ. એત્થાહ – ''ઇદં નેત્તિપ્પકરણં મહાસાવકભાસિતં, ભગવતા અનુમોદિત''ન્તિ ચ કથમેતં વિઞ્ઞાયતીતિ? પાળિતો એવ. ન હિ પાળિતો અઞ્ઞં પમાણતરં અત્થિ. યા હિ ચતૂહિ મહાપદેસેહિ અવિરુદ્ધા પાળિ, સા પમાણં. તથા હિ અગરહિતાય આચરિયપરમ્પરાય પેટકોપદેસો વિય ઇદં નેત્તિપ્પકરણં આભતં. યદિ એવં કસ્માસ્સ નિદાનં ન વુત્તં. સાવકભાસિતાનમ્પિ હિ **સુભસુત્ત-** (દી॰ નિ॰ ૧.૪૪૪ આદયો) **અનઙ્ગણસુત્ત-** (મ॰ નિ॰ ૧.૫૭ આદયો) **કચ્ચાયનસંયુત્તા**દીનં નિદાનં ભાસિતન્તિ? નયિદં એકન્તિકં. સાવકભાસિતાનં બુદ્ધભાસિતાનમ્પિ હિ એકચ્ચાનં પટિસમ્ભિદામગ્ગનિદ્દેસાદીનં ધમ્મપદબુદ્ધવંસાદીનઞ્ચ નિદાનં ન ભાસિતં, ન ચ તાવતા તાનિ અપ્પમાણં, એવમિધાપિ દટ્ઠબ્બં.

નિદાનઞ્ચ નામ સુત્તવિનયાનં ધમ્મભણ્ડાગારિકઉપાલિત્થેરાદીહિ મહાસાવકેહેવ ભાસિતં, ઇદઞ્ચ મહાસાવકભાસિતં, થેરં મુઞ્ચિત્વા અનઞ્ઞવિસયત્તા ઇમિસ્સા વિચારણાયાતિ કિમેતેન નિદાનગવેસનેન, અત્થોયેવેત્થ ગવેસિતબ્બો, યો પાળિયા અવિરુદ્ધોતિ. અથ વા પાળિયા અત્થસંવણ્ણનાભાવતો ન ઇમસ્સ પકરણસ્સ વિસું નિદાનવચનકિચ્ચં અત્થિ, પટિસમ્ભિદામગ્ગનિદ્દેસાદીનં વિયાતિ દટ્ઠબ્બં.

ઇદાનિ એતસ્મિં પકરણે નાનપ્પકારકોસલ્લત્થં અયં વિભાગો વેદિતબ્બો – સબ્બમેવ ચેતં પકરણં સાસનપરિયેટ્ઠિભાવતો એકવિધં, તથા અરિયમગ્ગસમ્પાદનતો વિમુત્તિરસતો ચ. બ્યઞ્જનત્થવિચારભાવતો દુવિધં, તથા સઙ્ગહવિભાગભાવતો ધમ્મવિનયત્થસંવણ્ણનતો લોકિયલોકુત્તરત્થસઙ્ગહણતો રૂપારૂપધમ્મપરિગ્ગાહકતો લક્ખણલક્ખિયભાવતો પવત્તિનિવત્તિવચનતો સભાગવિસભાગનિદ્દેસતો સાધારણાસાધારણધમ્મવિભાગતો ચ.

તિવિધં પુગ્ગલત્તયનિદ્દેસતો તિવિધકલ્યાણવિભાગતો પરિઞ્ઞત્તયકથનતો પહાનત્તયૂપદેસતો સિક્ખત્તયસઙ્ગહણતો તિવિધસંકિલેસવિસોધનતો મૂલગીતિઅનુગીતિસઙ્ગીતિભેદતો પિટકત્તયત્થસંવણ્ણનતો હારનયપટ્ઠાનપ્પભેદતો ચ.

ચતુબ્બિધં ચતુપ્પટિસમ્ભિદાવિસયતો ચતુનયદેસનતો ધમ્મત્થદેસનાપટિવેધગમ્ભીરભાવતો ચ. પઞ્ચવિધં અભિઞ્ઞેય્યાદિધમ્મવિભાગતો પઞ્ચક્ખન્ધનિદ્દેસતો પઞ્ચગતિપરિચ્છેદતો પઞ્ચનિકાયત્થવિવરણતો ચ. છબ્બિધં છળારમ્મણવિભાગતો છઅજ્ઝત્તિકબાહિરાયતનવિભાગતો ચ. સત્તવિધં સત્તવિઞ્ઞાણટ્ઠિતિપરિચ્છેદતો. નવવિધં સુત્તાદિનવઙ્ગનિદ્દેસતો. ચુદ્દસવિધં સુત્તાધિટ્ઠાનવિભાગતો. સોળસવિધં અટ્ઠવીસતિવિધઞ્ચ સાસનપટ્ઠાનપ્પભેદતો. ચતુરાસીતિસહસ્સવિધં ચતુરાસીતિસહસ્સધમ્મક્ખન્ધવિચારભાવતોતિઆદિના નયેન પકરણવિભાગો વેદિતબ્બો.

તત્થ **સાસનપરિયેટ્ઠિભાવતો**તિ સકલં નેત્તિપ્પકરણં સિક્ખત્તયસઙ્ગહસ્સ નવઙ્ગસ્સ સત્થુસાસનસ્સ અત્થસંવણ્ણનાભાવતો. **અરિયમગ્ગસમ્પાદનતો**તિ દસ્સનભૂમિભાવનાભૂમિસમ્પાદનતો. **વિમુત્તિરસતો**તિ સાસનસ્સ અમતપરિયોસાનત્તા વુત્તં. **બ્યઞ્જનત્થવિચારભાવતો**તિ હારબ્યઞ્જનપદકમ્મનયાનં બ્યઞ્જનવિચારત્તા

અત્થપદઅત્થનયાનં અત્થવિચારત્તા વુત્તં. **સઙ્ગહવિભાગભાવો** પરતો આવિ ભવિસ્સતિ. **ધમ્મવિનયત્થસંવણ્ણનતો**તિ સકલસ્સાપિ પરિયત્તિસાસનસ્સ ધમ્મવિનયભાવતો વુત્તં. **લક્ખણલક્ખિયભાવતો**તિ નેત્તિવચનસ્સ લક્ખણત્તા ઉદાહરણસુત્તાનઞ્ચ લક્ખિયત્તા વુત્તં. **સભાગવિસભાગનિદ્દેસતો**તિ સમાનજાતિયા ધમ્મા સભાગા, પટિપક્ખા વિસભાગા, તંવિચારભાવતોતિ અત્થો. **સાધારણાસાધારણધમ્મવિભાગતો**તિ પહાનેકટ્ઠસહજેકટ્ઠતાદિસામઞ્ઞેન યે ધમ્મા યેસં ધમ્માનં નામવત્થાદિના સાધારણા તબ્બિધુરતાય અસાધારણા ચ, તંવિભાગતો દુવિધન્તિ અત્થો.

પુગ્ગલત્તયનિદ્દેસતોતિ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદિ પુગ્ગલત્તયનિદ્દેસતો. **તિવિધકલ્યાણવિભાગતો**તિ આદિકલ્યાણાદિવિભાગતો. **મૂલગીતિઅનુગીતિસઙ્ગીતિભેદતો**તિ પઠમં વચનં મૂલગીતિ, વુત્તસ્સેવ અત્થસ્સ સઙ્ગહગાથા અનુગીતિ, તંતંસુત્તત્થયોજનવસેન વિપ્પકિણ્ણસ્સ પકરણસ્સ સઙ્ગાયનં સઙ્ગીતિ, સા થેરસ્સ પરતો પવત્તિતાતિ વેદિતબ્બા, એતાસં તિસ્સન્નં ભેદતો તિવિધન્તિ અત્થો. **પઞ્ચક્ખન્ધનિદ્દેસતો**તિ રૂપાદિપઞ્ચક્ખન્ધસીલાદિપઞ્ચધમ્મક્ખન્ધનિદ્દેસતો પઞ્ચવિધન્તિ અત્થો. **સુત્તાધિટ્ઠાનવિભાગતો**તિ લોભદોસમોહાનં અલોભાદોસામોહાનં કાયવચીમનોકમ્માનં સદ્ધાદિપઞ્ચિન્દ્રિયાનઞ્ચ વસેન ચુદ્દસવિધસ્સ સુત્તાધિટ્ઠાનસ્સ વિભાગવચનતો ચુદ્દસવિધન્તિ અત્થો. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યન્તિ ન પપઞ્ચિતં.

૧. સઙ્ગહવારવણ્ણના

એવં અનેકભેદવિભત્તે નેત્તિપ્પકરણે યદિદં વુત્તં ‘‘સઙ્ગહવિભાગવારવસેન દુવિધ’’ન્તિ, તત્થ સઙ્ગહવારો આદિ. તસ્સાપિ ‘‘**યં લોકો પૂજયતે**’’તિ અયં ગાથા આદિ. તત્થ **ય**ન્તિ અનિયમતો ઉપયોગનિદ્દેસો, તસ્સ ‘‘તસ્સા’’તિ ઇમિના નિયમનં વેદિતબ્બં. **લોકો**તિ કત્તુનિદ્દેસો. **પૂજયતે**તિ કિરિયાનિદ્દેસો. **સલોકપાલો**તિ કત્તુવિસેસનં. **સદા**તિ કાલનિદ્દેસો. **નમસ્સતિ ચા**તિ ઉપચયેન કિરિયાનિદ્દેસો . **તસ્સા**તિ સામિનિદ્દેસો. **એત**ન્તિ પચ્ચત્તનિદ્દેસો. **સાસનવર**ન્તિ પચ્ચત્તનિદ્દેસેન નિદ્દિટ્ઠધમ્મનિદસ્સનં. **વિદૂહી**તિ કરણવચનેન કત્તુનિદ્દેસો. **ઞેય્ય**ન્તિ કમ્મવાચકકિરિયાનિદ્દેસો. **નરવરસ્સા**તિ ‘‘તસ્સા’’તિ નિયમેત્વા દસ્સિતસ્સ સરૂપતો દસ્સનં.

તત્થ લોકિયન્તિ એત્થ પુઞ્ઞાપુઞ્ઞાનિ તબ્બિપાકો ચાતિ **લોકો**, પજા, સત્તનિકાયોતિ અત્થો. લોક-સદ્દો હિ જાતિસદ્દતાય સામઞ્ઞવસેન નિરવસેસતો સત્તે સઙ્ગણ્હાતિ. કિઞ્ચાપિ હિ લોકસદ્દો સઙ્ખારભાજનેસુપિ દિટ્ઠપ્પયોગો, પૂજનકિરિયાયોગ્યભૂતતાવસેન પન સત્તલોકવચનો એવ ઇધ ગહિતોતિ દટ્ઠબ્બં. **પૂજયતે**તિ માનયતિ, અપચાયતીતિ અત્થો.

લોકં પાલેન્તીતિ લોકપાલા, ચત્તારો મહારાજાનો. લોકિયા પન ઇન્દયમવરુણકુવેરા લોકપાલાતિ વદન્તિ. સહ લોકપાલેહીતિ **સલોકપાલો**, ‘‘લોકો’’તિ ઇમિના તુલ્યાધિકરણં. અથ વા ઇસ્સરિયાધિપચ્ચેન તંતંસત્તલોકસ્સ પાલનતો રક્ખણતો ખત્તિયચતુમહારાજસક્કસુયામસન્તુસિતસુનિમ્મિતપરનિમ્મિતવસવત્તિમહાબ્રહ્માદયો લોકપાલા. તેહિ સહ તંતંસત્તનિકાયો સલોકપાલો લોકોતિ વુત્તો. અથ વા ‘‘દ્વેમે, ભિક્ખવે, સુક્કા ધમ્મા લોકં પાલેન્તી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૨.૯; ઇતિવુ॰ ૪૨) વચનતો હિરોત્તપ્પધમ્મા લોકપાલા. તેહિ સમન્નાગતો લોકો **સલોકપાલો**. હિરોત્તપ્પસમ્પન્ના હિ પાપગરહિનો સપ્પુરિસા ધમ્મચ્છન્દવન્તતાય ભગવતિ પૂજાનમક્કારપરા હોન્તીતિ.

સદાતિ સબ્બકાલં રત્તિઞ્ચેવ દિવા ચ, **સદા**તિ વા ભગવતો ધરમાનકાલે તતો પરઞ્ચ. અથ વા **સદા**તિ અભિનીહારતો પટ્ઠાય યાવ સાસનન્તરધાના, તતો પરમ્પિ વા. મહાભિનીહારતો પટ્ઠાય હિ મહાબોધિસત્તા બોધિયા નિયતતાય બુદ્ધઙ્કુરભૂતા સદેવકસ્સ લોકસ્સ પૂજનીયા ચેવ વન્દનીયા ચ હોન્તિ. યથાહ ભગવા સુમેધભૂતો –

‘‘દીપઙ્કરો લોકવિદૂ, આહુતીનં પટિગ્ગહો;
મમ કમ્મં પકિત્તેત્વા, દક્ખિણં પાદમુદ્ધરિ.

‘‘યે તત્થાસું જિનપુત્તા, પદક્ખિણમકંસુ મં;
દેવા મનુસ્સા અસુરા ચ, અભિવાદેત્વાન પક્કમુ’’ન્તિ. (બુ॰ વં॰ ૨.૭૫-૭૬);

નમસ્સતિ ચાતિ કેચિ કેસઞ્ચિ પૂજાસક્કારાદીનિ કરોન્તાપિ તેસં અપાકટગુણતાય નમક્કારં ન કરોન્તિ, ન એવં ભગવતો, યથાભૂતઅબ્ભુગ્ગતકિત્તિસદ્દતાય પન ભગવન્તં સદેવકો લોકો પૂજયતિ ચેવ નમસ્સતિ ચાતિ અત્થો. ‘‘સદા નરમનુસ્સો’’તિ કેચિ પઠન્તિ, તં ન સુન્દરં. **તસ્સા**તિ યં સદેવકો લોકો પૂજયતિ ચેવ નમસ્સતિ ચ, તસ્સ. **એત**ન્તિ ઇદાનિ વત્તબ્બં બુદ્ધિયં વિપરિવત્તમાનં સામઞ્ઞેન દસ્સેતિ. **સાસનવર**ન્તિ તં સરૂપતો દસ્સેતિ. તત્થ દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકપરમત્થેહિ યથારહં સત્તે સાસતિ વિનેતિ એતેનાતિ સાસનં, તદેવ એકન્તનિય્યાનટ્ઠેન

અનઞ્ઞસાધારણગુણતાય ચ ઉત્તમટ્ઠેન તંતંઅભિપત્થિતસમિદ્ધિહેતુતાય પણ્ડિતેહિ વરિતબ્બતો વા વરં, સાસનમેવ વરન્તિ **સાસનવરં**. **વિદૂહી**તિ યથાસભાવતો કમ્મકમ્મફલાનિ કુસલાદિભેદે ચ ધમ્મે વિદન્તીતિ વિદૂ, પણ્ડિતમનુસ્સા, તેહિ. ઞાતબ્બં, ઞાણમરહતીતિ વા **ઞેય્યં**. **નરવરસ્સા**તિ પુરિસવરસ્સ, અગ્ગપુગ્ગલસ્સાતિ અત્થો.

ઇદં વુત્તં હોતિ – યો અનઞ્ઞસાધારણમહાકરુણાસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાદિગુણવિસેસયોગેન સદેવકેન લોકેન પૂજનીયો નમસ્સનીયો ચ ભગવા અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો, તસ્સ લોકે ઉત્તમપુગ્ગલસ્સ એતં ઇદાનિ અમ્હેહિ વિભજિતબ્બહારનયપટ્ઠાનવિચારણવિસયભૂતં સાસનં આદિકલ્યાણતાદિગુણસમ્પત્તિયા વરં અગ્ગં ઉત્તમં નિપુણઞાણગોચરતાય પણ્ડિતવેદનીયમેવાતિ. ભગવતો હિ વચનં એકગાથામત્તમ્પિ સચ્ચપટિચ્ચસમુપ્પાદખન્ધાયતનધાતિન્દ્રિયસતિપટ્ઠાનાદિસભાવધમ્મનિદ્ધારણક્ખમતાય સોળસહારપઞ્ચનયસોળસઅટ્ઠવીસતિવિધપટ્ઠાનવિચારયોગ્યભાવેન ચ પરમગમ્ભીરં અત્થતો અગાધપારં સણ્હસુખુમઞાણવિસયમેવાતિ. તેનેવાહ – ''પઞ્ઞવન્તસ્સાયં ધમ્મો, નાયં ધમ્મો દુપ્પઞ્ઞસ્સા''તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૫૮; અ॰ નિ॰ ૮.૩૦). અથ વા ભગવતો સાસનં પરિઞ્ઞાક્કમેન લક્ખણાવબોધપ્પટિપત્તિયા સુઞ્ઞતમુખાદીહિ ઓગાહિતબ્બત્તા અવિઞ્ઞૂનં સુપિનન્તેનપિ ન વિસયો હોતીતિ આહ – ''**વિદૂહિ ઞેય્ય**''ન્તિ. તથા ચ વુત્તં – ''એતુ વિઞ્ઞૂ પુરિસો''તિઆદિ.

અપરે પન ''તં તસ્સ સાસનવર''ન્તિ પઠન્તિ, તેસં મતેન યં-સદ્દો સાસન-સદ્દેન સમાનાધિકરણોતિ દટ્ઠબ્બો. ઇદં વુત્તં હોતિ યં સાસનવરં સલોકપાલો લોકો પૂજયતિ નમસ્સતિ ચ, તં સાસનવરં વિદૂહિ ઞાતબ્બન્તિ. ઇમસ્મિઞ્ચ નયે લોકપાલ-સદ્દેન ભગવાપિ વુચ્ચતિ. ભગવા હિ લોકગ્ગતાયકત્તા નિપ્પરિયાયેન લોકપાલો, તસ્મા ''તસ્સા''તિ લોકપાલસ્સ સત્થુનોતિ અત્થો. સલોકપાલોતિ ચેત્થ લોકપાલ-સદ્દો ગુણીભૂતોપિ સત્થુવિસયત્તા સાસન-સદ્દાપેક્ખતાય સામિભાવેન સમ્બન્ધીવિસેસભૂતો પધાનભૂતો વિય પટિનિદ્દેસં અરહતીતિ.

કથં પન સયં ધમ્મસ્સામી ભગવા ધમ્મં પૂજયતીતિ? નાયં વિરોધો. ધમ્મગરુનો હિ બુદ્ધા ભગવન્તો, તે સબ્બકાલં ધમ્મં અપચાયમાનાવ વિહરન્તીતિ. વુત્તઞ્હેતં – ''યંનૂનાહં ય્વાયં ધમ્મો મયા અભિસમ્બુદ્ધો, તમેવ ધમ્મં સક્કત્વા ગરું કત્વા ઉપનિસ્સાય વિહરેય્ય''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૭૩; અ॰ નિ॰ ૪.૨૧).

અપિ ચ ભગવતો ધમ્મપૂજના સત્તસત્તાહપ્પટિપત્તિઆદીહિ દીપેતબ્બા. ધમ્મસ્સામીતિ ચ ધમ્મેન સદેવકસ્સ લોકસ્સ સામીતિ અત્થો, ન ધમ્મસ્સ સામીતિ. એવમ્પિ નમસ્સતીતિ વચનં ન યુજ્જતિ. ન હિ ભગવા કઞ્ચિ નમસ્સતીતિ, એસોપિ નિદ્દોસો. ન હિ નમસ્સતીતિ પદસ્સ નમક્કારં કરોતીતિ અયમેવ અત્થો, અથ ખો ગરુકરણેન તન્નિન્નો તપ્પોણો તપ્પબ્ભારોતિ અયમ્પિ અત્થો લબ્ભતિ. ભગવા ચ ધમ્મગરુતાય સબ્બકાલં ધમ્મનિન્નપોણપબ્ભારભાવેન વિહરતીતિ. અયઞ્ચ અત્થો ''યેન સુદં સ્વાહં નિચ્ચકપ્પં વિહરામી''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૮૭) એવમાદીહિ સુત્તપદેહિ દીપેતબ્બો. ''વિદૂહિ નેય્ય''ન્તિપિ પાઠો, તસ્સ પણ્ડિતેહિ સપરસન્તાનેસુ નેતબ્બં પાપેતબ્બન્તિ અત્થો. તત્થ અત્તસન્તાને પાપનં બુજ્ઝનં, પરસન્તાને બોધનન્તિ દટ્ઠબ્બં.

એવં ભગવતો સદેવકસ્સ લોકસ્સ પૂજનીયવન્દનીયભાવો અગ્ગપુગ્ગલભાવો ચ વુચ્ચમાનો ગુણવિસિટ્ઠતં દીપેતિ, સા ચ ગુણવિસિટ્ઠતા મહાબોધિયા વેદિતબ્બા. આસવક્ખયઞાણપદટ્ઠાનઞ્હિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપદટ્ઠાનઞ્ચ આસવક્ખયઞાણં ''મહાબોધી''તિ વુચ્ચતિ. સા અવિપરીતધમ્મદેસનતો તથાગતે સુપ્પતિટ્ઠિતાતિ વિઞ્ઞાયતિ . ન હિ સવાસનનિરવસેસકિલેસપ્પહાનં અનાવરણઞાણઞ્ચ વિના તાદિસી ધમ્મદેસના

સમ્ભવતિ. ઇચ્ચસ્સ ચતુવેસારજ્જયોગો. તેન દસબલછઅસાધારણઞાણઅટ્ઠારસાવેણિકબુદ્ધધમ્માદિસકલસબ્બઞ્ઞુગુણપારિપૂરી પકાસિતા હોતિ. એતાદિસી ચ ગુણવિભૂતિ મહાકરુણાપુબ્બઙ્ગમં અભિનીહારસમ્પત્તિં પુરસ્સરં કત્વા સમ્પાદિતં સમત્તિંસપારમિસઙ્ખાતં પુઞ્ઞઞાણસમ્ભારમન્તરેન ન ઉપલબ્ભતીતિ હેતુસમ્પદાપિ અત્થતો વિભાવિતા હોતીતિ એવં ભગવતો તીસુપિ અવત્થાસુ સબ્બસત્તાનં એકન્તહિતપ્પટિલાભહેતુભૂતા આદિમજ્ઝપરિયોસાનકલ્યાણા નિરવસેસા બુદ્ધગુણા ઇમાય ગાથાય પકાસિતાતિ વેદિતબ્બં.

દુતિયનયે પન યસ્મા સિક્ખત્તયસઙ્ગહં સફલં અરિયમગ્ગસાસનં તસ્સ આરમ્મણભૂતઞ્ચ અમતધાતું તદધિગમૂપાયઞ્ચ પુબ્બભાગપટિપત્તિસાસનં તદત્થપરિદીપનઞ્ચ પરિયત્તિસાસનં યથારહં સચ્ચાભિસમયવસેન અભિસમેન્તો સ્વાક્ખાતતાદિગુણવિસેસયુત્તતં મનસિકરોન્તો સક્કચ્ચં સવનધારણપરિપુચ્છાદીહિ પરિચયં કરોન્તો ચ સદેવકો લોકો પૂજયતિ નામ. લોકનાથો ચ સમ્માસમ્બોધિપ્પત્તિયા વેનેય્યાનં સક્કચ્ચં ધમ્મદેસનેન ''અરિયં વો, ભિક્ખવે, સમ્માસમાધિં દેસેસ્સામિ'' (મ॰ નિ॰ ૩.૧૩૬; સં॰ નિ॰ ૫.૨૮; પેટકો॰ ૨૪), ''મગ્ગાનટ્ઠઙ્ગિકો સેટ્ઠો'' (ધ॰ પ॰ ૨૭૩; કથા॰ ૮૭૨; નેત્તિ॰ ૧૨૫; પેટકો॰ ૩૦), ''યાવતા, ભિક્ખવે, ધમ્મા સઙ્ખતા વા અસઙ્ખતા વા, વિરાગો તેસં અગ્ગમક્ખાયતિ'' (ઇતિવુ॰ ૯૦; અ॰ નિ॰ ૪.૩૪), ''ખયં વિરાગં અમતં પણીતં'' (ખુ॰ પા॰ ૬.૪; સુ॰ નિ॰ ૨૨૭), ''એકાયનો અયં, ભિક્ખવે, મગ્ગો સત્તાનં વિસુદ્ધિયા'' (દી॰ નિ॰ ૨.૩૭૩; મ॰ નિ॰ ૧.૧૦૬; સં॰ નિ॰ ૫.૩૬૭), ''ધમ્મં વો, ભિક્ખવે, દેસેસ્સામિ આદિકલ્યાણ''ન્તિઆદીહિ (મ॰ નિ॰ ૩.૪૨૦; નેત્તિ॰ ૫) વચનેહિ થોમનેન ચ પૂજયતિ નામ. તસ્મા સાસનવરસ્સ પૂજનીયભાવો ઇધ વુચ્ચમાનો અનવસેસતો ધમ્મગુણે દીપેતીતિ યે અરિયભાવાદયો નિય્યાનાદયો ખયવિરાગાદયો મદનિમ્મદનાદયો અસઙ્ખતાદયો સ્વાક્ખાતતાદયો આદિકલ્યાણતાદયો ચ અનેકેહિ સુત્તપદેહિ પવેદિતા અનેકે ધમ્મગુણા, તે નિરવસેસતો ઇમાય ગાથાય પકાસિતાતિ વેદિતબ્બા.

યસ્મા પન અરિયસચ્ચપ્પટિવેધેન સમુગ્ઘાટિતસમ્મોહાયેવ પરમત્થતો પણ્ડિતા બાલ્યાદિસમતિક્કમનતો, તસ્મા ભાવિતલોકુત્તરમગ્ગા સચ્છિકતસામઞ્ઞફલા ચ અરિયપુગ્ગલા વિસેસતો વિદૂતિ વુચ્ચન્તિ. તે હિ યથાવુત્તસાસનવરં અવિપરીતતો ઞાતું નેતુઞ્ચ સપરસન્તાને સક્કુણન્તીતિ અટ્ઠઅરિયપુગ્ગલસમૂહસ્સ પરમત્થસઙ્ઘસ્સાપિ ઇધ ગહિતત્તા યે સુપ્પટિપન્નતાદયો અનેકેહિ સુત્તપદેહિ સંવણ્ણિતા અરિયસઙ્ઘગુણા, તેપિ નિરવસેસતો ઇધ પકાસિતાતિ વેદિતબ્બા.

એવં પઠમગાથાય સાતિસયં રતનત્તયગુણપરિદીપનં કત્વા ઇદાનિ –

> ''સબ્બપાપસ્સ અકરણં, કુસલસ્સ ઉપસમ્પદા;
> સચિત્તપરિયોદપનં, એતં બુદ્ધાન સાસન''ન્તિ. (દી॰ નિ॰ ૨.૯૦; ધ॰ પ॰ ૧૮૩; નેત્તિ॰ ૩૦, ૫૦, ૧૧૬, ૧૨૪) –

વચનતો સઙ્ખેપતો સિક્ખત્તયસઙ્ગહં સાસનં, તં પન સિક્ખત્તયં ઞાણવિસેસવિસયભાવભેદતો અવત્થાભેદતો ચ તિવિધં હોતિ. કથં? સુતમયઞાણગોચરો ચ યો ''પરિયત્તિસદ્ધમ્મો''તિ વુચ્ચતિ. ચિન્તામયઞાણગોચરો ચ યો આકારપરિવિતક્કદિટ્ઠિનિજ્ઝાનક્ખન્તીહિ ગહેતબ્બાકારો વિમુત્તાયતનવિસેસો ''પટિપત્તિસદ્ધમ્મો''તિ વુચ્ચતિ. વિપસ્સનાઞાણાદિસહગતો ભાવનામયઞાણગોચરો ચ યો ''પટિવેધસદ્ધમ્મો''તિ વુચ્ચતિ. એવં તિવિધમ્પિ સાસનં

સાસનવરન્તિ પદેન સઙ્ગણ્હિત્વા તત્થ યં પઠમં, તં ઇતરેસં અધિગમૂપાયોતિ સબ્બસાસનમૂલભૂતં અત્તનો પકરણસ્સ ચ વિસયભૂતં પરિયત્તિસાસનમેવ તાવ સઙ્ખેપતો વિભજન્તો “**દ્વાદસ પદાની**”તિ ગાથમાહ.

તત્થ **દ્વાદસા**તિ ગણનપરિચ્છેદો. **પદાની**તિ પરિચ્છિન્નધમ્મનિદસ્સનં. તેસુ બ્યઞ્જનપદાનિ પજ્જતિ અત્થો એતેહીતિ પદાનિ. અત્થપદાનિ પન પજ્જન્તિ ઞાયન્તીતિ પદાનિ. ઉભયમ્પિ વા ઉભયથા યોજેતબ્બં બ્યઞ્જનપદાનમ્પિ અવિપરીતં પટિપજ્જિતબ્બત્તા, અત્થપદાનં ઉત્તરિવિસેસાધિગમસ્સ કારણભાવતો, તાનિ પદાનિ પરતો પાળિયઞ્ઞેવ આવિ ભવિસ્સન્તીતિ તત્થેવ વણ્ણયિસ્સામ. અત્થસૂચનાદિઅત્થતો **સુત્તં**. વુત્તઞ્હેતં સઙ્ગહેસુ –

> ‘‘અત્થાનં સૂચનતો, સુવુત્તતો સવનતોથ સૂદનતો;
> સુત્તાણા સુત્તસભાગતો ચ, ‘સુત્ત’ન્તિ અક્ખાત’’ન્તિ. (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.પઠમમહાસઙ્ગીતિકથા; દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.પઠમમહાસઙ્ગીતિકથા; ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ નિદાનકથા);

તદેતં તત્થ સુત્તપિટકવસેન આગતં, ઇધ પન પિટકત્તયવસેન યોજેતબ્બં. ‘‘દ્વાદસ પદાનિ સુત્ત’’ન્તિ વુત્તં, યં પરિયત્તિસાસનન્તિ અત્થો. **તં સબ્બન્તિ** તં ‘‘સુત્ત’’ન્તિ વુત્તં સકલં બુદ્ધવચનં. **બ્યઞ્જનઞ્ચ અત્થો ચા**તિ બ્યઞ્જનઞ્ચેવ તદત્થો ચ. યતો ‘‘દ્વાદસ પદાનિ સુત્ત’’ન્તિ વુત્તં. ઇદં વુત્તં હોતિ – અત્થસૂચનાદિતો સુત્તં પરિયત્તિધમ્મો, તઞ્ચ સબ્બં અત્થતો દ્વાદસ પદાનિ છ બ્યઞ્જનપદાનિ ચેવ છ અત્થપદાનિ ચાતિ. અથ વા યદેતં ‘‘સાસનવર’’ન્તિ વુત્તં, તં સબ્બં સુત્તં, પરિયત્તિસાસનસ્સ અધિપ્પેતત્તા. અત્થતો પન દ્વાદસ પદાનિ, બ્યઞ્જનત્થપદસમુદાયભાવતો. યથાહ – ‘‘બ્યઞ્જનઞ્ચ અત્થો ચા’’તિ. **તં વિઞ્ઞેય્યં ઉભયન્તિ** યસ્મિં બ્યઞ્જને અત્થે ચ વચનવચનીયભાવેન સમ્બન્ધે સુત્તવોહારો, તદુભયં સરૂપતો વિઞ્ઞાતબ્બં તત્થ કતમં બ્યઞ્જનં કતમો અત્થોતિ? તેનેવાહ – “**કો અત્થો બ્યઞ્જનં કતમ**”ન્તિ.

એવં ‘‘સાસનવર’’ન્તિ વુત્તસ્સ સુત્તસ્સ પરિયત્તિભાવં તસ્સ ચ અત્થબ્યઞ્જનપદભાવેન વેદિતબ્બતં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તસ્સ પવિચયુપાયં નેત્તિપ્પકરણં પદત્થવિભાગેન દસ્સેતું “**સોળસહારા**”તિ ગાથમાહ.

તત્થ સોળસ હારા એતિસ્સાતિ **સોળસહારા**. **પઞ્ચનયા અટ્ઠારસમૂલપદા**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. અથ વા સોળસ હારા સોળસહારા. એવં ઇતરત્થાપિ. હારનયમૂલપદાનિ એવ હિ સઙ્ખેપતો વિત્થારતો ચ ભાસિતાનિ નેત્તીતિ. **સાસનસ્સ પરિયેટ્ઠી**તિ સાસનસ્સ અત્થપરિયેસના, પરિયત્તિસાસનસ્સ અત્થસંવણ્ણનાતિ અત્થો, સકલસ્સેવ વા સાસનસ્સ અત્થવિચારણાતિ અત્થો. પટિપત્તિપટિવેધેપિ હિ નેત્તિનયાનુસારેન અધિગચ્છન્તીતિ. **મહકચ્ચાનેના**તિ કચ્ચોતિ પુરાતનો ઇસિ, તસ્સ વંસાલઙ્કારભૂતોયં મહાથેરો ‘‘કચ્ચાનો’’તિ વુચ્ચતિ. મહકચ્ચાનોતિ પન પૂજાવચનં, યથા મહામોગ્ગલ્લાનોતિ, ‘‘કચ્ચાયનગોત્તનિદ્દિટ્ઠા’’તિપિ પાઠો. અયઞ્ચ ગાથા નેત્તિં સઙ્ગાયન્તેહિ પકરણત્થસઙ્ગણ્હનવસેન ઠપિતાતિ દટ્ઠબ્બા. યથા ચાયં, એવં **હારવિભઙ્ગવારે** તંતંહારનિદ્દેસનિગમને ‘‘તેનાહ આયસ્મા’’તિઆદિવચનં, હારાદિસમુદાયભૂતાયં નેત્તિયં બ્યઞ્જનત્થસમુદાયે ચ સુત્તે કિં કેન વિચિયતીતિ વિચારણાયં આહ – “**હારા બ્યઞ્જનવિચયો**”તિઆદિ.

તત્થ સોળસપિ હારા મૂલપદનિદ્ધારણમન્તરેન બ્યઞ્જનમુખેનેવ સુત્તસ્સ સંવણ્ણના હોન્તિ, ન નયા વિય મૂલપદસઙ્ખાતસભાવધમ્મનિદ્ધારણમુખેનાતિ તે ‘‘બ્યઞ્જનવિચયો સુત્તસ્સા’’તિ વુત્તા. અત્થનયા પન યથાવુત્તઅત્થમુખેનેવ સુત્તસ્સ અત્થસમ્પટિપત્તિયા હોન્તીતિ આહ – “**નયા તયો ચ સુત્તત્થો**”તિ. અયઞ્ચ વિચારણા

પરતોપિ આગમિસ્સતિ. કેચિ ‘‘નયો ચા’’તિ પઠન્તિ, તં ન સુન્દરં. **ઉભયં પરિગ્ગહીત**ન્તિ હારા નયા ચાતિ એતં ઉભયં સુત્તસ્સ અત્થનિદ્ધારણવસેન પરિસમન્તતો ગહિતં સબ્બથા સુત્તે યોજિતં. **વુચ્ચતિ સુત્તં** વદતિ સંવણ્ણેતિ. કથં? **યથાસુત્તં** સુત્તાનુરૂપં, યં સુત્તં યથા સંવણ્ણેતબ્બં, તથા સંવણ્ણેતીતિ અત્થો. યં યં સુત્તન્તિ વા **યથાસુત્તં**, સબ્બં સુત્તન્તિ અત્થો. નેત્તિનયેન હિ સંવણ્ણેતું અસક્કુણેય્યં નામ સુત્તં નત્થીતિ.

ઇદાનિ યં વુત્તં – ‘‘સાસનવરં વિદૂહિ ઞેય્ય’’ન્તિ, તત્થ નેત્તિસંવણ્ણનાય વિસયભૂતં પરિયત્તિધમ્મમેવ પકારન્તરેન નિયમેત્વા દસ્સેતું ‘‘**યા ચેવા**’’તિઆદિ વુત્તં.

તત્થ અત્થેસુ કતપરિચ્છેદો બ્યઞ્જનપ્પબન્ધો દેસના, યો પાઠોતિ વુચ્ચતિ. તદત્થો દેસિતં તાય દેસનાય પબોધિતત્તા. તદુભયઞ્ચ વિમુત્તાયતનસીસેન પરિચયં કરોન્તાનં અનુપાદાપરિનિબ્બાનપરિયોસાનાનં સમ્પત્તીનં હેતુભાવતો એકન્તેન વિઞ્ઞેય્યં, તદુભયવિનિમુત્તસ્સ વા ઞેય્યસ્સ અભાવતો તદેવ દ્વયં વિઞ્ઞેય્યન્તિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ **યા ચેવ...પે॰... વિઞ્ઞેય્ય**ન્તિ. **તત્રા**તિ તસ્મિં વિજાનને સાધેતબ્બે, નિપ્ફાદેતબ્બે ચેતં ભુમ્મં. **અયમાનુપુબ્બી**તિ અયં વક્ખમાના અનુપુબ્બિ હારનયાનં અનુક્કમો, અનુક્કમેન વક્ખમાના હારનયાતિ અત્થો. **નવવિધસુત્તન્તપરિયેટ્ઠી**તિ સુત્તાદિવસેન નવઙ્ગસ્સ સાસનસ્સ પરિયેસના, અત્થવિચારણાતિ અત્થો. સામિઅત્થે વા એતં પચ્ચત્તં નવવિધસુત્તન્તપરિયેટ્ઠિયા અનુપુબ્બીતિ. અથ વા **અનુપુબ્બી**તિ કરણત્થે પચ્ચત્તં. ઇદં વુત્તં હોતિ – યથાવુત્તવિજાનને સાધેતબ્બે વક્ખમાનાય હારનયાનુપુબ્બિયા અયં નવવિધસુત્તન્તસ્સ અત્થપરિયેસનાતિ.

એત્થાહ – કથં પનેત્થ ગેય્યઙ્ગાદીનં સુત્તભાવો, સુત્તભાવે ચ તેસં કથં સાસનસ્સ નવઙ્ગભાવો. યઞ્ચ સઙ્ગહેસુ વુચ્ચતિ ‘‘સગાથકં સુત્તં ગેય્યં, નિગ્ગાથકં સુત્તં વેય્યાકરણ’’ન્તિ, તથા ચ સતિ સુત્તઙ્ગમેવ ન સિયા. અથાપિ વિસું સુત્તઙ્ગં સિયા, મઙ્ગલસુત્તાદીનં (ખુ॰ પા॰ ૫.૧ આદયો; સુ॰ નિ॰ ૨૬૧ આદયો) સુત્તઙ્ગસઙ્ગહો ન સિયા, ગાથાભાવતો ધમ્મપદાદીનં વિય, ગેય્યઙ્ગસઙ્ગહો વા સિયા, સગાથકત્તા સગાથાવગ્ગસ્સ વિય, તથા ઉભતોવિભઙ્ગાદીસુ સગાથકપ્પદેસાનન્તિ. વુચ્ચતે –

> સુત્તન્તિ સામઞ્ઞવિધિ, વિસેસવિધયો પરે;
> સનિમિત્તા નિરુળ્હત્તા, સહતાઞ્ઞેન નાઞ્ઞતો.

સબ્બસ્સાપિ હિ બુદ્ધવચનસ્સ સુત્તન્તિ અયં **સામઞ્ઞવિધિ**. તથા હિ ‘‘એત્તકં તસ્સ ભગવતો સુત્તાગતં સુત્તપરિયાપન્નં (પાચિ॰ ૧૨૪૨), સાવત્થિયા સુત્તવિભઙ્ગે, સકવાદે પઞ્ચ સુત્તસતાની’’તિઆદિવચનતો વિનયાભિધમ્મપરિયત્તિવિસેસેપિ સુત્તવોહારો દિસ્સતિ. તદેકદેસેસુ પન ગેય્યાદયો **વિસેસવિધયો** તેન તેન નિમિત્તેન પતિટ્ઠિતા. તથા હિ ગેય્યસ્સ સગાથકત્તં તબ્ભાવનિમિત્તં. લોકેપિ હિ સસિલોકં સગાથકં ચુણ્ણિયગન્થં ગેય્ય’’ન્તિ વદન્તિ. ગાથાવિરહે પન સતિ પુચ્છિત્વા વિસ્સજ્જનભાવો વેય્યાકરણસ્સ. પુચ્છાવિસ્સજ્જનઞ્હિ ‘‘બ્યાકરણ’’ન્તિ વુચ્ચતિ. બ્યાકરણમેવ વેય્યાકરણન્તિ. એવં સન્તે સગાથકાદીનમ્પિ પઞ્હાવિસ્સજ્જનવસેન પવત્તાનં વેય્યાકરણભાવો આપજ્જતીતિ? નાપજ્જતિ, ગેય્યાદિસઞ્ઞાનં અનોકાસભાવતો ‘‘ગાથાવિરહે સતી’’તિ વિસેસિતત્તા ચ. તથા હિ ધમ્મપદાદીસુ કેવલં ગાથાબન્ધેસુ સગાથકત્તેપિ સોમનસ્સઞાણમયિકગાથાયુત્તેસુ ‘‘વુત્તઞ્હેત’’ન્તિઆદિવચનસમ્બન્ધેસુ અબ્ભુતધમ્મપટિસંયુત્તેસુ ચ સુત્તવિસેસેસુ યથાક્કમં ગાથાઉદાનઇતિવુત્તકઅબ્ભુતધમ્મસઞ્ઞા પતિટ્ઠિતા, તથા સતિપિ ગાથાબન્ધભાવે ભગવતો અતીતાસુ જાતીસુ ચરિયાનુભાવપ્પકાસકેસુ જાતકસઞ્ઞા. સતિપિ પઞ્હાવિસ્સજ્જનભાવે સગાથકત્તે ચ કેસુચિ સુત્તન્તેસુ વેદસ્સ

લભાપનતો વેદલ્લસઞ્ઞા પતિટ્ઠિતાતિ એવં તેન તેન સગાથકત્તાદિના નિમિત્તેન તેસુ તેસુ સુત્તવિસેસેસુ ગેય્યઙ્ગાદિસઞ્ઞા પતિટ્ઠિતાતિ વિસેસવિધયો સુત્તઙ્ગતો પરે ગેય્યાદયો.

યં પનેત્થ ગેય્યઙ્ગાદિનિમિત્તરહિતં સુત્તં, તં સુત્તઙ્ગં વિસેસસઞ્ઞાપરિહારેન સામઞ્ઞસઞ્ઞાય પવત્તનતોતિ. નનુ ચ સગાથકં સુત્તં ગેય્યં, નિગ્ગાથકં સુત્તં વેય્યાકરણન્તિ સુત્તઙ્ગં ન સમ્ભવતીતિ ચોદના તદવત્થા એવાતિ? ન તદવત્થા, સોધિતત્તા. સોધિતઞ્હિ પુબ્બે ગાથાવિરહે સતિ પુચ્છાવિસ્સજ્જનભાવો વેય્યાકરણસ્સ તબ્ભાવનિમિત્તન્તિ. યઞ્ચ વુત્તં – ''ગાથાભાવતો મઙ્ગલસુત્તાદીનં સુત્તઙ્ગસઙ્ગહો ન સિયા''તિ, તમ્પિ ન, નિરુળ્હત્તા. નિરુળ્હો હિ મઙ્ગલસુત્તાદીસુ સુત્તભાવો, ન હિ તાનિ ધમ્મપદબુદ્ધવંસાદયો વિય ગાથાભાવેન પઞ્ઞાતાનિ, કિન્તુ સુત્તભાવેનેવ. તેનેવ હિ **અટ્ઠકથાયં** ''સુત્તનામક''ન્તિ નામગ્ગહણં કતં.

યં પન વુત્તં ''સગાથકત્તા ગેય્યઙ્ગસઙ્ગહો વા સિયા''તિ, તદપિ નત્થિ, યસ્મા સહતાઞ્ઞેન. સહ ગાથાહીતિ હિ સગાથકં. સહભાવો ચ નામ અત્થતો અઞ્ઞેન હોતિ, ન ચ મઙ્ગલસુત્તાદીસુ ગાથાવિનિમુત્તો કોચિ સુત્તપ્પદેસો અત્થિ. યો સહ ગાથાહીતિ વુચ્ચેય્ય, ન ચ સમુદાયો નામ કોચિ અત્થિ. યદપિ વુત્તં – ''ઉભતોવિભઙ્ગાદીસુ સગાથકપ્પદેસાનં ગેય્યઙ્ગસઙ્ગહો સિયા''તિ, તદપિ ન અઞ્ઞતો. અઞ્ઞા એવ હિ તા ગાથા, જાતકાદિપરિયાપન્નત્તા. અતો ન તાહિ ઉભતોવિભઙ્ગાદીનં ગેય્યઙ્ગભાવોતિ એવં સુત્તાદીનં અઙ્ગાનં અઞ્ઞમઞ્ઞસઙ્કરાભાવો વેદિતબ્બો. યસ્મા પન સબ્બમ્પિ બુદ્ધવચનં યથાવુત્તનયેન અત્થાનં સૂચનાદિઅત્થેન સુત્તન્ત્વેવ વુચ્ચતિ, તસ્મા વુત્તં – ''નવવિધસુત્તન્તપરિયેટ્ઠી''તિ.

સઙ્ગહવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. ઉદ્દેસવારવણ્ણના

૧. એવં સઙ્ગહવારેન સઙ્ખેપતો દસ્સિતે હારાદયો ઇદાનિ વિભાગેન દસ્સેતું “**તત્થ કતમે સોળસ હારા**”તિઆદિદેસના આરદ્ધા. તત્થ **તત્થા**તિ યં વુત્તં – ‘‘સોળસહારા નેત્તી’’તિ, તસ્મિં વચને, તિસ્સં વા ગાથાયં, યાનિ હારનયમૂલપદાનિ ઉદ્ધટાનિ, તેસૂતિ અત્થો. **કતમે**તિ પુચ્છાવચનં. પુચ્છા ચ નામેસા પઞ્ચવિધા અદિટ્ઠજોતનાપુચ્છા દિટ્ઠસંસન્દનાપુચ્છા વિમતિચ્છેદનાપુચ્છા અનુમતિપુચ્છા કથેતુકમ્યતાપુચ્છાતિ. તાસુ અયં કથેતુકમ્યતાપુચ્છા. **સોળસા**તિ ગણનવસેન પરિચ્છેદો. તેન નેસં ન તતો ઉદ્ધં અધો ચાતિ એતપરમતં દસ્સેતિ. સા ચેતપરમતા પરતો આવિ ભવિસ્સતિ. **હારા**તિ ગણનવસેન પરિચ્છિન્નાનં સામઞ્ઞતો દસ્સનં. **દેસના વિચયો**તિઆદિ સરૂપદસ્સનં.

તત્થ કેનટ્ઠેન હારા? હરીયન્તિ એતેહિ, એત્થ વા સુત્તગેય્યાદિવિસયા અઞ્ઞાણસંસયવિપલ્લાસાતિ **હારા**, હરન્તિ વા સયં તાનિ, હરણમત્તમેવ વાતિ **હારા** ફલૂપચારેન. અથ વા હરીયન્તિ વોહરીયન્તિ ધમ્મસંવણ્ણકધમ્મપટિગ્ગાહકેહિ ધમ્મસ્સ દાનગ્ગહણવસેનાતિ **હારા**. અથ વા હારા વિયાતિ **હારા**. યથા હિ અનેકરતનાવલિસમૂહો હારસઞ્ઞિતો અત્તનો અવયવભૂતરતનસમ્ફસ્સેહિ સમુપ્પજ્જનીયમાનહિલાદસુખો હુત્વા તદુપભોગીજનસરીરસન્તાપં નિદાઘપરિળાહુપજનિતં વૂપસમેતિ, એવમેતેપિ નાનાવિધપરમત્થરતનપ્પબન્ધા સંવણ્ણનાવિસેસા અત્તનો અવયવભૂતપરમત્થરતનાધિગમેન સમુપ્પાદિયમાનનિબ્બુતિસુખા ધમ્મપટિગ્ગાહકજનહદયપરિતાપં કામરાગાદિકિલેસહેતુકં વૂપસમેન્તીતિ. અથ વા હારયન્તિ અઞ્ઞાણાદીનં હારં અપગમં કરોન્તિ આચિક્ખન્તીતિ વા **હારા**. અથ વા સોતુજનચિત્તસ્સ હરણતો રમણતો ચ **હારા** નિરુત્તિનયેન, યથા – ‘‘ભવેસુ વન્તગમનો ભગવા’’તિ (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૪૪; પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧ વેરઞ્જકણ્ડવણ્ણના). અયં તાવ હારાનં સાધારણતો અત્થો.

અસાધારણતો પન દેસીયતિ સંવણ્ણીયતિ એતાય સુત્તત્થોતિ **દેસના**, દેસનાસહચરણતો વા **દેસના**. નનુ ચ અઞ્ઞેપિ હારા દેસનાસઞ્ઞિતસ્સ સુત્તસ્સ અત્થસંવણ્ણનતો દેસનાસહચારિનોવાતિ? સચ્ચમેતં, અયં પન હારો યેભુય્યેન યથારુતવસેનેવ વિઞ્ઞાયમાનો દેસનાય સહ ચરતીતિ વત્તબ્બતં અરહતિ, ન તથા પરે. ન હિ અસ્સાદાદીનવનિસ્સરણાદિસન્દસ્સનરહિતા સુત્તદેસના અત્થિ. અસ્સાદાદિસન્દસ્સનવિભાવનલક્ખણો ચાયં હારોતિ.

વિચિયન્તિ એતેન, એત્થ વા પદપઞ્હાદયો, વિચિતિ એવ વા તેસન્તિ **વિચયો**. પાળિયં પન વિચિનતીતિ વિચયોતિ અયમત્થો દસ્સિતો.

યુત્તીતિ ઉપપત્તિસાધનયુત્તિ, ઇધ પન યુત્તિવિચારણા યુત્તિ ઉત્તરપદલોપેન ‘‘રૂપભવો રૂપ’’ન્તિ યથા, યુત્તિસહચરણતો વા. ઇધાપિ દેસનાહારે વુત્તનયેન અત્થો વિત્થારેતબ્બો.

પદટ્ઠાનન્તિ આસન્નકારણં, ઇધાપિ પદટ્ઠાનવિચારણાતિઆદિ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં.

લક્ખીયન્તિ એતેન, એત્થ વા એકલક્ખણા ધમ્મા અવુત્તાપિ એકવચનેનાતિ **લક્ખણં**.

વિયૂહીયન્તિ વિભાગેન પિણ્ડીયન્તિ એતેન, એત્થ વાતિ બ્યૂહો. નિબ્બચનાદીનં સુત્તે દસ્સિયમાનાનં ચતુન્નં બ્યૂહોતિ **ચતુબ્યૂહો**, ચતુન્નં વા બ્યૂહો એત્થાતિ **ચતુબ્યૂહો**.

આવટ્ટીયન્તિ એતેન, એત્થ વા સભાગા વિસભાગા ચ ધમ્મા, તેસં વા આવટ્ટનન્તિ **આવટ્ટો**.

વિભજીયન્તિ એતેન, એત્થ વા સાધારણાસાધારણાનં સંકિલેસવોદાનધમ્માનં ભૂમિયોતિ **વિભત્તિ**, વિભજનં વા એતેસં ભૂમિયાતિ **વિભત્તિ**.

પટિપક્ખવસેન પરિવત્તીયન્તિ ઇમિના, એત્થ વા સુત્તે વુત્તધમ્મા, પરિવત્તનં વા તેસન્તિ **પરિવત્તનો**.

વિવિધં વચનં એકસ્સેવત્થસ્સ વાચકમેત્થાતિ વિવચનં, વિવચનમેવ **વેવચનં**, વિવિધં વુચ્ચતિ એતેન અત્થોતિ વા વિવચનં. સેસં વુત્તનયમેવ.

પકારેહિ પભેદતો વા ઞાપીયન્તિ ઇમિના, એત્થ વા અત્થાતિ **પઞ્ઞત્તિ**.

ઓતારીયન્તિ અનુપ્પવેસીયન્તિ એતેન, એત્થ વા સુત્તાગતા ધમ્મા પટિચ્ચસમુપ્પાદાદીસૂતિ **ઓતરણો**.

સોધીયન્તિ સમાધીયન્તિ એતેન, એત્થ વા સુત્તે પદપદત્થપઞ્હારમ્ભાતિ **સોધનો**.

અધિટ્ઠીયન્તિ અનુપવત્તીયન્તિ એતેન, એત્થ વા સામઞ્ઞવિસેસભૂતા ધમ્મા વિના વિકપ્પેનાતિ **અધિટ્ઠાનો**.

પરિકરોતિ અભિસઙ્ખરોતિ ફલન્તિ પરિક્ખારો, હેતુ પચ્ચયો ચ, પરિક્ખારં આચિક્ખતીતિ **પરિક્ખારો**, હારો, પરિક્ખારવિસયત્તા પરિક્ખારસહચરણતો વા **પરિક્ખારો**.

સમારોપીયન્તિ એતેન, એત્થ વા પદટ્ઠાનાદિમુખેન ધમ્માતિ **સમારોપનો**. સબ્બત્થ ચ ભાવસાધનવસેનાપિ અત્થો સમ્ભવતીતિ તસ્સાપિ વસેન યોજેતબ્બં.

તસ્સાતિ યથાવુત્તસ્સ હારુદ્દેસસ્સ. **અનુગીતી**તિ વુત્તસ્સેવત્થસ્સ સુખગ્ગહણત્થં અનુપચ્છા ગાયનગાથા, તાસુ ઓસાનગાથાય **અત્થતો અસંકિણ્ણા**તિ પદત્થેન સઙ્કરરહિતા, તેન યદિપિ કેચિ હારા અઞ્ઞમઞ્ઞં અવિસિટ્ઠા વિય દિસ્સન્તિ, તથાપિ તેસં અત્થતો સઙ્કરો નત્થીતિ દસ્સેતિ. સો ચ નેસં અસઙ્કરો લક્ખણનિદ્દેસે સુપાકટો હોતિ. **એતેસઞ્ચેવા**તિ એતેસં સોળસન્નં હારાનં. યથા અસઙ્કરો, તથા ચેવ ભવતિ. કિં ભવતિ? **વિત્થારતયા** વિત્થારેન. **નયવિભત્તિ** નયેન ઉપાયેન ઞાયેન વિભાગો. એતેન તં એવ અસઙ્કિણ્ણતં વિભાવેતિ. કેચિ ''વિત્થારનયા''તિ પઠન્તિ, તં ન સુન્દરં, અયઞ્ચ ગાથા કેસુચિ પોત્થકેસુ નત્થિ.

૨. એવં હારે ઉદ્દિસિત્વા ઇદાનિ નયે ઉદ્દિસિતું ''**તત્થ કતમે**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ નયન્તિ સંકિલેસે વોદાનાનિ ચ વિભાગતો ઞાપેન્તીતિ **નયા**, નીયન્તિ વા તાનિ એતેહિ , એત્થ વાતિ **નયા**, નયનમત્તમેવ વાતિ **નયા**, નીયન્તિ વા સયં ધમ્મકથિકેહિ ઉપનીયન્તિ સુત્તસ્સ અત્થપવિચયત્થન્તિ **નયા**. અથ વા નયા વિયાતિ **નયા**. યથા હિ એકત્તાદયો નયા સમ્મા પટિવિજ્ઝિયમાના પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નધમ્માનં યથાક્કમં સમ્બન્ધવિભાગબ્યાપારવિરહાનુરૂપફલભાવદસ્સનેન અસઙ્કરતો સમ્મુતિસચ્ચપરમત્થસચ્ચાનં સભાવં પવેદયન્તા પરમત્થસચ્ચપ્પટિવેધાય સંવત્તન્તિ, એવમેતેપિ કણ્હસુક્કસપ્પટિભાગધમ્મવિભાગદસ્સનેન

અવિપરીતસુત્તત્થાવબોધાય અભિસમ્ભુણન્તા વેનેય્યાનં ચતુસચ્ચપ્પટિવેધાય સંવત્તન્તિ. અથ વા પરિયત્તિઅત્થસ્સ નયનતો સંકિલેસતો યમનતો ચ **નયા** નિરુત્તિનયેન.

નન્દિયાવટ્ટોતિઆદીસુ નન્દિયાવટ્ટસ્સ વિય આવટ્ટો એતસ્સાતિ **નન્દિયાવટ્ટો**, યથા હિ નન્દિયાવટ્ટો અન્તોઠિતેન પધાનાવયવેન બહિદ્ધા આવટ્ટતિ, એવમયમ્પિ નયોતિ અત્થો. અથ વા નન્દિયા તણ્હાય પમોદસ્સ વા આવટ્ટો એત્થાતિ **નન્દિયાવટ્ટો**. તીહિ અવયવેહિ લોભાદીહિ સંકિલેસપક્ખે અલોભાદીહિ ચ વોદાનપક્ખે પુક્ખલો સોભનોતિ **તિપુક્ખલો**. અસન્તાસનજવપરક્કમાદિવિસેસયોગેન સીહો ભગવા, તસ્સ વિક્કીળિતં દેસનાવચીકમ્મભૂતો વિહારોતિ કત્વા વિપલ્લાસતપ્પટિપક્ખપરિદીપનતો સીહસ્સ વિક્કીળિતં એત્થાતિ **સીહવિક્કીળિતો**, નયો. બલવિસેસયોગદીપનતો વા સીહવિક્કીળિતસદિસત્તા નયો **સીહવિક્કીળિતો**. બલવિસેસો ચેત્થ સદ્ધાદિબલં, દસબલાનિ એવ વા. અત્થનયત્તયદિસાભાવેન કુસલાદિધમ્માનં આલોચનં **દિસાલોચનં**. તથા આલોચિતાનં તેસં ધમ્માનં અત્થનયત્તયયોજને સમાનયનતો અઙ્કુસો વિય **અઙ્કુસો**. ગાથાસુ લઞ્ઝેતિ પકાસેતિ સુત્તત્થન્તિ લઞ્ઝકો, નયો ચ સો લઞ્ઝકો ચાતિ **નયલઞ્ઝકો**. **ગતા**તિ ઞાતા, મતાતિ અત્થો. સો એવ વા પાઠો. સેસં વુત્તનયેન વેદિતબ્બં.

૩. એવં નયેપિ ઉદ્દિસિત્વા ઇદાનિ મૂલપદાનિ ઉદ્દિસિતું "**તત્થ કતમાની**"તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ મૂલાનિ ચ તાનિ નયાનં પટ્ઠાનભાગાનઞ્ચ પતિટ્ઠાભાવતો પદાનિ ચ અધિગમૂપાયભાવતો કોટ્ઠાસભાવતો ચાતિ **મૂલપદાનિ**. કોસલ્લસમ્ભૂતટ્ઠેન, કુચ્છિતાનં વા પાપધમ્માનં સલનતો વિદ્ધંસનતો, કુસાનં વા રાગાદીનં લવનતો, કુસા વિય વા લવનતો, કુસેન વા ઞાણેન લાતબ્બતો પવત્તેતબ્બતો **કુસલાનિ**, તપ્પટિપક્ખતો **અકુસલાની**તિ પદત્થો વેદિતબ્બો.

એવં ગણનપરિચ્છેદતો જાતિભેદતો ચ મૂલપદાનિ દસ્સેત્વા ઇદાનિ સરૂપતો દસ્સેન્તો સંકિલેસપક્ખંયેવ પઠમં ઉદ્દિસતિ "**તણ્હા**"તિઆદિના. તત્થ તસતિ પરિતસતીતિ **તણ્હા**. અવિન્દિયં વિન્દતિ, વિન્દિયં ન વિન્દતીતિ **અવિજ્જા**, વિજ્જાપટિપક્ખાતિ વા **અવિજ્જા**. લુબ્ભન્તિ તેન, સયં વા લુબ્ભતિ, લુબ્ભનમત્તમેવ વા સોતિ **લોભો**. **દોસમોહેસુ**પિ એસેવ નયો. અસુભે ''સુભ''ન્તિ પવત્તા સઞ્ઞા **સુભસઞ્ઞા**. **સુખસઞ્ઞા**દીસુપિ ઇમિનાવ નયેન અત્થો વેદિતબ્બો. **સઙ્ગહ**ન્તિ ગણનં. **સમોસરણ**ન્તિ સમોરોપનં.

પચ્ચનીકધમ્મે સમેતીતિ **સમથો**. અનિચ્ચાદીહિ વિવિધેહિ આકારેહિ પસ્સતીતિ **વિપસ્સના**. **અલોભા**દયો લોભાદિપટિપક્ખતો વેદિતબ્બા. અસુભે ''અસુભ''ન્તિ પવત્તા સઞ્ઞા **અસુભસઞ્ઞા**, કાયાનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનં. સઞ્ઞાસીસેન હિ દેસના. **દુક્ખસઞ્ઞા**દીસુપિ એસેવ નયો.

ઇદં ઉદ્દાનન્તિ ઇદં વુત્તસ્સેવ અત્થસ્સ વિપ્પકિણ્ણભાવેન નસ્સિતું અદત્વા ઉદ્ધં દાનં રક્ખણં ઉદ્દાનં, સઙ્ગહવચનન્તિ અત્થો. ''ચત્તારો વિપલ્લાસા''તિપિ પાઠો. **કિલેસભૂમી**તિ સંકિલેસભૂમિ સબ્બેસં અકુસલધમ્માનં સમોસરણટ્ઠાનત્તા. કુસલાનં યાનિ તીણિ મૂલાનિ. ''કુસલાની''તિપિ પઠન્તિ. **સતિપટ્ઠાના**તિ અસુભસઞ્ઞાદયો સન્ધાયાહ. **ઇન્દ્રિયભૂમી**તિ સદ્ધાદીનં વિમુત્તિપરિપાચનિન્દ્રિયાનં સમોસરણટ્ઠાનત્તા વુત્તં. **યુજ્જન્તી**તિ યોજીયન્તિ. **ખો**તિ પદપૂરણે, અવધારણત્થે વા નિપાતો. તેન એતે એવાતિ દસ્સેતિ. અટ્ઠારસેવાતિ વા. **મૂલપદા**તિ મૂલપદાનિ, લિઙ્ગવિપલ્લાસો વા.

ઉદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. નિદ્દેસવારવણ્ણના

૪. એવં ઉદ્દિટ્ઠે હારાદયો નિદ્દિસિતું ‘‘**તત્થ સઙ્ખેપતો**’’તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **તત્થા**તિ તસ્મિં ઉદ્દેસપાઠે. **સઙ્ખેપતો નેત્તિ કિત્તિતા**તિ સમાસતો નેત્તિપ્પકરણં કથિતં. હારનયમૂલપદાનઞ્હિ સરૂપદસ્સનં ઉદ્દેસપાઠેન કતન્તિ. એત્થ ચ હારનયાનં –

સામઞ્ઞતો વિસેસેન, પદત્થો લક્ખણં કમો;
એત્તાવતા ચ હેત્વાદી, વેદિતબ્બા હિ વિઞ્ઞુના.

તેસુ અવિસેસતો વિસેસતો ચ હારનયાનં અત્થો દસ્સિતો. લક્ખણાદીસુ પન અવિસેસતો સબ્બેપિ હારા નયા ચ યથાક્કમં બ્યઞ્જનત્થમુખેન નવઙ્ગસ્સ સાસનસ્સ અત્થસંવણ્ણનલક્ખણા. વિસેસતો પન તસ્સ તસ્સ હારસ્સ નયસ્સ ચ લક્ખણં નિદ્દેસે એવ કથયિસ્સામ. કમાદીનિ ચ યસ્મા નેસં લક્ખણેસુ ઞાતેસુ વિઞ્ઞેય્યાનિ હોન્તિ, તસ્મા તાનિપિ નિદ્દેસતો પરતો પકાસયિસ્સામ.

હારસઙ્ખેપો

૧. યા પન **અસ્સાદાદીનવતા**તિઆદિકા નિદ્દેસગાથા, તાસુ **અસ્સાદાદીનવતા**તિ અસ્સાદો આદીનવતાતિ પદવિભાગો. આદીનવતાતિ ચ આદીનવો એવ. કેચિ ‘‘અસ્સાદાદીનવતો’’તિ પઠન્તિ, તં ન સુન્દરં. તત્થ અસ્સાદીયતીતિ અસ્સાદો, સુખં સોમનસ્સઞ્ચ. વુત્તઞ્હેતં – ‘‘યં, ભિક્ખવે, પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધે પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ સુખં સોમનસ્સં, અયં પઞ્ચસુ ઉપાદાનક્ખન્ધેસુ અસ્સાદો’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૬૬; સં॰ નિ॰ ૩.૨૬). યથા ચેતં સુખં સોમનસ્સં, એવં ઇટ્ઠારમ્મણમ્પિ. વુત્તમ્પિ ચેતં – ‘‘સો તદસ્સાદેતિ તં નિકામેતી’’તિ ‘‘રૂપં અસ્સાદેતિ અભિનન્દતિ, તં આરબ્ભ રાગો ઉપ્પજ્જતી’’તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૪૨૪), ‘‘સંયોજનીયેસુ, ભિક્ખવે, ધમ્મેસુ અસ્સાદાનુપસ્સિનો’’તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૫૩) ચ . અસ્સાદેતિ એતાયાતિ વા અસ્સાદો, તણ્હા. તણ્હાય હિ કારણભૂતાય પુગ્ગલો સુખમ્પિ સુખારમ્મણમ્પિ અસ્સાદેતિ. યથા ચ તણ્હા, એવં વિપલ્લાસાપિ. વિપલ્લાસવસેન હિ સત્તા અનિટ્ઠમ્પિ આરમ્મણં ઇટ્ઠાકારેન અસ્સાદેન્તિ, એવં વેદનાય સબ્બેસં તેભૂમકસઙ્ખારાનં તણ્હાય વિપલ્લાસાનઞ્ચ અસ્સાદવિચારો વેદિતબ્બો.

કથં પન દુક્ખાદુક્ખમસુખવેદનાનં અસ્સાદનીયતાતિ? વિપલ્લાસતો સુખપરિયાયસબ્ભાવતો ચ. તથા હિ વુત્તં – ‘‘સુખા ખો, આવુસો વિસાખ, વેદના ઠિતિસુખા વિપરિણામદુક્ખા. દુક્ખા વેદના ઠિતિદુક્ખા વિપરિણામસુખા, અદુક્ખમસુખા વેદના ઞાણસુખા અઞ્ઞાણદુક્ખા’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૫). તત્થ વેદનાય અટ્ઠસતપરિયાયવસેન, તેભૂમકસઙ્ખારાનં નિક્ખેપકણ્ડરૂપકણ્ડવસેન, તણ્હાય સંકિલેસવત્થુવિભઙ્ગે **નિક્ખેપકણ્ડે** ચ તણ્હાનિદ્દેસવસેન, વિપલ્લાસાનં સુખસઞ્ઞાદિવસેન દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિગતવસેન ચ વિભાગો વેદિતબ્બો.

આદીનવો દુક્ખા વેદના તિસ્સોપિ વા દુક્ખતા. અથ વા સબ્બેપિ તેભૂમકા સઙ્ખારા આદીનવો. આદીનં અતિવિય કપણં વાતિ પવત્તતીતિ હિ આદીનવો, કપણમનુસ્સો, એવંસભાવા ચ તેભૂમકા ધમ્મા અનિચ્ચતાદિયોગેન. યતો તત્થ આદીનવાનુપસ્સના આરદ્ધવિપસ્સકાનં યથાભૂતનયોતિ વુચ્ચતિ. તથા ચ વુત્તં – ‘‘યં, ભિક્ખવે, પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા અનિચ્ચા દુક્ખા વિપરિણામધમ્મા, અયં પઞ્ચસુ ઉપાદાનક્ખન્ધેસુ

આદીનવો’’તિ. તસ્મા આદીનવો દુક્ખસચ્ચનિદ્દેસભૂતાનં જાતિયાદીનં અનિચ્ચતાદીનં દ્વાચત્તાલીસાય આકારાનઞ્ચ વસેન વિભજિત્વા નિદ્દિસિતબ્બો.

નિસ્સરતિ એતેનાતિ **નિસ્સરણં**, અરિયમગ્ગો. નિસ્સરતીતિ વા **નિસ્સરણં** નિબ્બાનં. ઉભયમ્પિ સામઞ્ઞનિદ્દેસેન એકસેસેન વા ‘‘નિસ્સરણ’’ન્તિ વુત્તં. **પિ**-સદ્દો પુરિમાનં પચ્છિમાનઞ્ચ સમ્પિણ્ડનત્થો. તત્થ અરિયમગ્ગપક્ખે સતિપટ્ઠાનાદીનં સત્તત્તિંસબોધિપક્ખિયધમ્માનં કાયાનુપસ્સનાદીનઞ્ચ તદન્તોગધભેદાનં વસેન નિસ્સરણં વિભજિત્વા નિદ્દિસિતબ્બં.

નિબ્બાનપક્ખે પન કિઞ્ચાપિ અસઙ્ખતાય ધાતુયા નિપ્પરિયાયેન વિભાગો નત્થિ. પરિયાયેન પન સોપાદિસેસનિરુપાદિસેસભેદેન. યતો વા તં નિસ્સટં, તેસં **પટિસમ્ભિદામગ્ગે** (પટિ॰ મ॰ ૧.૩) દસ્સિતપ્પભેદાનં ચક્ખાદીનં છન્નં દ્વારાનં રૂપાદીનં છન્નં આરમ્મણાનં તંતંદ્વારપ્પવત્તાનં છન્નં છન્નં વિઞ્ઞાણફસ્સવેદનાસઞ્ઞાચેતનાતણ્હાવિતક્કવિચારાનં પથવીધાતુઆદીનં છન્નં ધાતૂનં દસન્નં કસિણાયતનાનં અસુભાનં કેસાદીનં દ્વત્તિંસાય આકારાનં પઞ્ચન્નં ખન્ધાનં દ્વાદસન્નં આયતનાનં અટ્ઠારસન્નં ધાતૂનં લોકિયાનં ઇન્દ્રિયાનં કામધાતુઆદીનં તિસ્સન્નં ધાતૂનં કામભવાદીનં તિણ્ણં તિણ્ણં ભવાનં ચતુન્નં ઝાનાનં અપ્પમઞ્ઞાનં આરુપ્પાનં દ્વાદસન્નં પટિચ્ચસમુપ્પાદઙ્ગાનઞ્ચાતિ એવમાદીનં સઙ્ખતધમ્માનં નિસ્સરણભાવેન ચ વિભજિત્વા નિદ્દિસિતબ્બં.

ફલન્તિ દેસનાફલં. કિં પન તન્તિ? યં દેસનાય નિપ્ફાદીયતિ. નનુ ચ નિબ્બાનાધિગમો ભગવતો દેસનાય નિપ્ફાદીયતિ. નિબ્બાનઞ્ચ ‘‘નિસ્સરણ’’ન્તિ ઇમિના વુત્તમેવાતિ? સચ્ચમેતં, તઞ્ચ ખો પરમ્પરાય. ઇધ પન પચ્ચક્ખતો દેસનાફલં અધિપ્પેતં. તં પન સુતમયઞાણં. અત્થધમ્મવેદાદિઅરિયમગ્ગસ્સ પુબ્બભાગપ્પટિપત્તિભૂતા છબ્બિસુદ્ધિયો. યઞ્ચ તસ્મિં ખણે મગ્ગં અનભિસમ્ભુણન્તસ્સ કાલન્તરે તદધિગમકારણભૂતં સમ્પત્તિભવહેતુ ચ સિયા. તથા હિ વક્ખતિ – ‘‘અત્તાનુદિટ્ઠિં ઊહચ્ચ, એવં મચ્ચુતરો સિયાતિ (સુ॰ નિ॰ ૧૧૨૫; કથા॰ ૨૨૬; ચૂળનિ॰ મોઘરાજમાણવપુચ્છા ૧૪૪, મોઘરાજમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૮૮; નેત્તિ॰ ૫; પેટકો॰ ૨૨) ઇદં ફલ’’ન્તિ, ‘‘ધમ્મો હવે રક્ખતિ ધમ્મચારિન્તિ ઇદં ફલ’’ન્તિ (જા॰ ૧.૧૦.૧૦૨-૧૦૩; ૧.૧૫.૩૮૫) ચ. એતેન નયેન દેવેસુ ચ માનુસેસુ ચ આયુવણ્ણબલસુખયસપરિવારઆધિપતેય્યસમ્પત્તિયો ઉપધિસમ્પત્તિયો ચક્કવત્તિસિરી દેવરજ્જસિરી ચત્તારિ સમ્પત્તિચક્કાનિ સીલસમ્પદા સમાધિસમ્પદા તિસ્સો વિજ્જા છ અભિઞ્ઞા ચતસ્સો પટિસમ્ભિદા સાવકબોધિ પચ્ચેકબોધિ સમ્માસમ્બોધીતિ સબ્બાપિ સમ્પત્તિયો પુઞ્ઞસમ્ભારહેતુકા ભગવતો દેસનાય સાધેતબ્બતાય ફલન્તિ વેદિતબ્બા.

ઉપાયોતિ અરિયમગ્ગપદટ્ઠાનભૂતા પુબ્બભાગપ્પટિપદા. સા હિ પુરિમા પુરિમા પચ્છિમાય પચ્છિમાય અધિગમૂપાયભાવતો પરમ્પરાય મગ્ગનિબ્બાનાધિગમસ્સ ચ હેતુભાવતો ઉપાયો. યા ચ પુબ્બે વુત્તફલાધિગમસ્સ ઉપાયપટિપત્તિ. કેચિ પન ‘‘સહ વિપસ્સનાય મગ્ગો ઉપાયો’’તિ વદન્તિ, તેસં મતેન નિસ્સરણન્તિ નિબ્બાનમેવ વુત્તં સિયા. ફલં વિય ઉપાયોપિ પુબ્બભાગોતિ વુત્તં સિયા, યં પન વક્ખતિ ‘‘સબ્બે ધમ્મા…પે॰… વિસુદ્ધિયાતિ (ધ॰ પ॰ ૨૭૯; થેરગા॰ ૬૭૮) અયં ઉપાયો’’તિ. એત્થાપિ પુબ્બભાગપ્પટિપદા એવ ઉદાહટાતિ સક્કા વિઞ્ઞાતું. યસ્મા પન ‘‘તે પહાય તરે ઓઘન્તિ ઇદં નિસ્સરણ’’ન્તિ અરિયમગ્ગસ્સ નિસ્સરણભાવં વક્ખતિ. અરિયમગ્ગો હિ ઓઘતરણન્તિ.

આણત્તીતિ આણારહસ્સ ભગવતો વેનેય્યજનસ્સ હિતસિદ્ધિયા ‘‘એવં પટિપજ્જાહી’’તિ વિધાનં. તથા હિ વક્ખતિ ‘‘સુઞ્ઞતો લોકં અવેક્ખસ્સુ, મોઘરાજાતિ (સુ॰ નિ॰ ૧૧૨૫; કથા॰ ૨૨૬; નેત્તિ॰ ૫; પેટકો॰ ૨૨; ચૂળનિ॰ મોઘરાજમાણવપુચ્છા ૧૪૪, મોઘરાજમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૮૮) આણત્તી’’તિ.

યોગીનન્તિ ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનભાવનાય યુત્તપ્પયુત્તાનં વેનેય્યાનં, અત્થાયાતિ વચનસેસો. **દેસનાહારો**તિ એતેસં યથાવુત્તાનં અસ્સાદાદીનં વિભજનલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો દેસનાહારો નામાતિ અત્થો. એત્થાહ – કિં પનેતેસં અસ્સાદાદીનં અનવસેસાનં વચનં દેસનાહારો, ઉદાહુ એકચ્ચાનન્તિ? નિરવસેસાનંયેવ. યસ્મિઞ્હિ સુત્તે અસ્સાદાદીનવનિસ્સરણાનિ સરૂપતો આગતાનિ, તત્થ વત્તબ્બમેવ નત્થિ. યત્થ પન એકદેસેન આગતાનિ, ન વા સરૂપેન. તત્થ અનાગતં અત્થવસેન નિદ્ધારેત્વા હારો યોજેતબ્બો. અયઞ્ચ અત્થો દેસનાહારવિભઙ્ગે આગમિસ્સતીતિ ઇધ ન પપઞ્ચિતો.

૨. યં પુચ્છિતન્તિ યા પુચ્છા, વિચિયમાનાતિ વચનસેસો. **વિસ્સજ્જિતં અનુગીતી**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. તત્થ **વિસ્સજ્જિત**ન્તિ વિસ્સજ્જના, સા એકંસબ્યાકરણાદિવસેન ચતુબ્બિધં બ્યાકરણં. **ચ**-સદ્દો સમ્પિણ્ડનત્થો, તેન ગાથાયં અવુત્તં પદાદિં સઙ્ગણ્હાતિ. તા પન પુચ્છાવિસ્સજ્જના કસ્સાતિ આહ ‘‘**સુત્તસ્સા**’’તિ. એતેન સુત્તે આગતં પુચ્છાવિસ્સજ્જનં વિચેતબ્બન્તિ દસ્સેતિ. **યા ચ અનુગીતિ**તિ વુત્તસ્સેવ અત્થસ્સ યા અનુ પચ્છા ગીતિ અનુગીતિ, સઙ્ગહગાથા, પુચ્છાય વા અનુરૂપા ગીતિ. એતેન પુબ્બાપરં ગહિતં. બ્યાકરણસ્સ હિ પુચ્છાનુરૂપતા ઇધ પુબ્બાપરં અધિપ્પેતં. યા ‘‘પુચ્છાનુસન્ધી’’તિ વુચ્ચતિ. પુરિમં ‘‘સુત્તસ્સા’’તિ પદં પુબ્બાપેક્ખન્તિ પુન ‘‘**સુત્તસ્સા**’’તિ વુત્તં. તેન સુત્તસ્સ નિસ્સયભૂતે અસ્સાદાદિકે પરિગ્ગણ્હાતિ. એત્તાવતા વિચયહારસ્સ વિસયો નિરવસેસેન દસ્સિતો હોતિ. તથા ચ વક્ખતિ વિચયહારવિભઙ્ગે ‘‘પદં વિચિનતિ…પે॰… અનુગીતિં વિચિનતી’’તિ.

તત્થ સુત્તે સબ્બેસં પદાનં અનુપુબ્બેન અત્થસો બ્યઞ્જનસો ચ વિચયો **પદવિચયો**. ‘‘અયં પુચ્છા અદિટ્ઠજોતના દિટ્ઠસંસન્દના વિમતિચ્છેદના અનુમતિપુચ્છા કથેતુકમ્યતાપુચ્છા સત્તાધિટ્ઠાના ધમ્માધિટ્ઠાના એકાધિટ્ઠાના અનેકાધિટ્ઠાના સમ્મુતિવિસયા પરમત્થવિસયા અતીતવિસયા અનાગતવિસયા પચ્ચુપ્પન્નવિસયા’’તિઆદિના **પુચ્છાવિચયો** વેદિતબ્બો. ‘‘ઇદં વિસ્સજ્જનં એકંસબ્યાકરણં વિભજ્જબ્યાકરણં પટિપુચ્છાબ્યાકરણં ઠપનં સાવસેસં નિરવસેસં સઉત્તરં અનુત્તરં લોકિયં લોકુત્તર’’ન્તિઆદિના **વિસ્સજ્જનવિચયો**.

‘‘અયં પુચ્છા ઇમિના સમેતિ, એતેન ન સમેતી’’તિ પુચ્છિતત્થં આનેત્વા વિચયો પુબ્બેનાપરં સંસન્દિત્વા ચ વિચયો **પુબ્બાપરવિચયો**. ‘‘અયં અનુગીતિ વુત્તત્થસઙ્ગહા અવુત્તત્થસઙ્ગહા તદુભયત્થસઙ્ગહા કુસલત્થસઙ્ગહા અકુસલત્થસઙ્ગહા’’તિઆદિના **અનુગીતિવિચયો**. અસ્સાદાદીસુ સુખવેદનાય ‘‘ઇટ્ઠારમ્મણાનુભવનલક્ખણા’’તિઆદિના, તણ્હાય ‘‘આરમ્મણગ્ગહણલક્ખણા’’તિઆદિના, વિપલ્લાસાનં ‘‘વિપરીતગ્ગહણલક્ખણા’’તિઆદિના, અવસિટ્ઠાનં તેભૂમકધમ્માનં ‘‘યથાસકલક્ખણા’’તિઆદિના સબ્બેસઞ્ચ દ્વાવીસતિયા તિકેસુ દ્વાચત્તાલીસાધિકે ચ દુકસતે લબ્ભમાનપદવસેન તંતંઅસ્સાદત્થવિસેસનિદ્ધારણં **અસ્સાદવિચયો**.

દુક્ખવેદનાય ‘‘અનિટ્ઠાનુભવનલક્ખણા’’તિઆદિના, દુક્ખસચ્ચાનં ‘‘પટિસન્ધિલક્ખણા’’તિઆદિના, અનિચ્ચતાદીનં આદિઅન્તવન્તતાય અનિચ્ચન્તિકતાય ચ ‘‘અનિચ્ચા’’તિઆદિના સબ્બેસઞ્ચ લોકિયધમ્માનં સંકિલેસભાગિયહાનભાગિયતાદિવસેન આદીનવવુત્તિયા ઓકારનિદ્ધારણેન **આદીનવવિચયો**. નિસ્સરણપદે

અરિયમગ્ગસ્સ આગમનતો કાયાનુપસ્સનાદિપુબ્બભાગપ્પટિપદાવિભાગવિસેસનિદ્ધારણવસેન નિબ્બાનસ્સ યથાવુત્તપરિયાયવિભાગવિસેસનિદ્ધારણવસેનાતિ એવં **નિસ્સરણવિચયો**. **ફલા**દીનં તંતંસુત્તદેસનાય સાધેતબ્બફલસ્સ તદુપાયસ્સ તત્થ તત્થ સુત્તવિધિવચનસ્સ ચ વિભાગનિદ્ધારણવસેન **વિચયો** વેદિતબ્બો. એવં પદપુચ્છાવિસ્સજ્જનપુબ્બાપરાનુગીતીનં અસ્સાદાદીનઞ્ચ વિસેસનિદ્ધારણવસેનેવ વિચયલક્ખણો ''વિચયો હારો''તિ વેદિતબ્બો.

૩. **સબ્બેસ**ન્તિ સોળસન્નં. **ભૂમી**તિ બ્યઞ્જનં સન્ધાયાહ. બ્યઞ્જનઞ્હિ મૂલપદાનિ વિય નયાનં હારાનં ભૂમિ પવત્તિટ્ઠાનં, તેસં બ્યઞ્જનવિચારભાવતો. વુત્તઞ્હિ – ''હારા બ્યઞ્જનવિચયો''તિ, પેટકેપિ હિ વુત્તં – ''યત્થ ચ સબ્બે હારા, સમ્પતમાના નયન્તિ સુત્તત્થં. બ્યઞ્જનવિધિપુથુત્તા''તિ. **ગોચરો**તિ સુત્તત્થો. સુત્તસ્સ હિ પદત્થુદ્ધારણમુખેન હારયોજના. તેસં બ્યઞ્જનત્થાનં. **યુત્તાયુત્તપરિક્ખા**તિ યુત્તસ્સ ચ અયુત્તસ્સ ચ ઉપપરિક્ખા. ''યુત્તાયુત્તિપરિક્ખા''તિપિ પાઠો, યુત્તિઅયુત્તીનં વિચારણાતિ અત્થો. કથં પન તેસં યુત્તાયુત્તજાનના? ચતૂહિ મહાપદેસેહિ અવિરુજ્ઝનેન. તત્થ બ્યઞ્જનસ્સ તાવ સભાવનિરુત્તિભાવો અધિપ્પેતત્થવાચકભાવો ચ યુત્તભાવો. અત્થસ્સ પન સુત્તવિનયધમ્મતાહિ અવિલોમનં . અયમેત્થ સઙ્ખેપો. વિત્થારો પન પરતો આવિ ભવિસ્સતિ. **હારો યુત્તીતિ નિદ્દિટ્ઠો**તિ એવં સુત્તે બ્યઞ્જનત્થાનં યુત્તાયુત્તભાવવિભાવનલક્ખણો યુત્તિહારોતિ વેદિતબ્બો.

૪. **ધમ્મ**ન્તિ યં કિઞ્ચિ સુત્તાગતં કુસલાદિધમ્મમાહ. **તસ્સ ધમ્મસ્સા**તિ તસ્સ યથાવુત્તસ્સ કુસલાદિધમ્મસ્સ. **યં પદટ્ઠાન**ન્તિ યં કારણં, યોનિસોમનસિકારાદિ સુત્તે આગતં વા અનાગતં વા સમ્ભવતો નિદ્ધારેત્વા કથેતબ્બન્તિ અધિપ્પાયો. **ઇતી**તિ એવં, વુત્તનયેનાતિ અત્થો. **યાવ સબ્બધમ્મા**તિ યત્તકા તસ્મિં સુત્તે આગતા ધમ્મા, તેસં સબ્બેસમ્પિ યથાનુરૂપં પદટ્ઠાનં નિદ્ધારેત્વા કથેતબ્બન્તિ અધિપ્પાયો. અથ વા **યાવ સબ્બધમ્મા**તિ સુત્તાગતસ્સ ધમ્મસ્સ યં પદટ્ઠાનં, તસ્સપિ યં પદટ્ઠાનન્તિ સમ્ભવતો યાવ સબ્બધમ્મા પદટ્ઠાનવિચારણા કાતબ્બાતિ અત્થો. **એસો હારો પદટ્ઠાનો**તિ એવં સુત્તે આગતધમ્માનં પદટ્ઠાનભૂતા ધમ્મા તેસઞ્ચ પદટ્ઠાનભૂતાતિ સમ્ભવતો પદટ્ઠાનભૂતધમ્મનિદ્ધારણલક્ખણો પદટ્ઠાનો નામ હારોતિ અત્થો.

૫. **વુત્તમ્હિ એકધમ્મે**તિ કુસલાદીસુ ખન્ધાદીસુ વા યસ્મિં કિસ્મિઞ્ચિ એકધમ્મે, સુત્તે સરૂપતો નિદ્ધારણવસેન વા કથિતે. **યે ધમ્મા એકલક્ખણા કેચી**તિ યે કેચિ ધમ્મા કુસલાદિભાવેન રૂપક્ખન્ધાદિભાવેન વા તેન ધમ્મેન સમાનલક્ખણા. **વુત્તા ભવન્તિ સબ્બે**તિ તે સબ્બેપિ કુસલાદિસભાવા, ખન્ધાદિસભાવા વા ધમ્મા સુત્તે અવુત્તાપિ તાય સમાનલક્ખણતાય વુત્તા ભવન્તિ આનેત્વા સંવણ્ણનાવસેનાતિ અધિપ્પાયો. એત્થ ચ **એકલક્ખણા**તિ સમાનલક્ખણા વુત્તા. તેન સહચારિતા સમાનકિચ્ચતા સમાનહેતુતા સમાનફલતા સમાનારમ્મણતાતિ એવમાદીહિ અવુત્તાનમ્પિ વુત્તાનં વિય નિદ્ધારણં વેદિતબ્બં. **સો હારો લક્ખણો નામા**તિ એવં સુત્તે અનાગતેપિ ધમ્મે વુત્તપ્પકારેન આગતે વિય નિદ્ધારેત્વા યા સંવણ્ણના, સો લક્ખણો નામ હારોતિ અત્થો.

૬. **નેરુત્ત**ન્તિ નિરુત્તં, પદનિબ્બચનન્તિ અત્થો. **અધિપ્પાયો**તિ બુદ્ધાનં સાવકાનં વા તસ્સ સુત્તસ્સ દેસકાનં અધિપ્પાયો. **બ્યઞ્જન**ન્તિ બ્યઞ્જનેન, કરણે હિ એતં પચ્ચત્તં. કામઞ્ચ સબ્બે હારા બ્યઞ્જનવિચયા, અયં પન વિસેસતો બ્યઞ્જનદ્વારેનેવ અત્થપરિયેસનાતિ કત્વા ''બ્યઞ્જન''ન્તિ વુત્તં. તથા હિ વક્ખતિ – ''બ્યઞ્જનેન સુત્તસ્સ નેરુત્તઞ્ચ અધિપ્પાયો ચ નિદાનઞ્ચ પુબ્બાપરાનુસન્ધિ ચ ગવેસિતબ્બા''તિ. **અથા**તિ પદપૂરણમત્તં. **દેસનાનિદાન**ન્તિ નિદદાતિ ફલન્તિ નિદાનં, કારણં, યેન કારણેન દેસના પવત્તા, તં દેસનાય પવત્તિનિમિત્તન્તિ અત્થો. **પુબ્બાપરાનુસન્ધી**તિ પુબ્બેન ચ અપરેન ચ અનુસન્ધિ. ''પુબ્બાપરેન સન્ધી''તિપિ પાઠો, સુત્તસ્સ પુબ્બભાગેન

અપરભાગં સંસન્દિત્વા કથનન્તિ અત્થો. સઙ્ગીતિવસેન વા પુબ્બાપરભૂતેહિ સુત્તન્તરેહિ સંવણ્ણિયમાનસ્સ સુત્તસ્સ સંસન્દનં પુબ્બાપરાનુસન્ધિ. યઞ્ચ પુબ્બપદેન પરપદસ્સ સમ્બન્ધનં, અયમ્પિ પુબ્બાપરાનુસન્ધિ. **એસો હારો ચતુબ્યૂહો**તિ એવં નિબ્બચનાધિપ્પાયાદીનં ચતુન્નં વિભાવનલક્ખણો ચતુબ્યૂહો હારો નામાતિ અત્થો.

૭. **એકમ્હિ પદટ્ઠાને**તિ એકસ્મિં આરમ્ભધાતુઆદિકે પરક્કમધાતુઆદીનં પદટ્ઠાનભૂતે ધમ્મે દેસનારુળ્હે સતિ. **પરિયેસતિ સેસકં પદટ્ઠાન**ન્તિ તસ્સ વિસભાગતાય અગ્ગહણેન વા સેસકં પમાદાદીનં આસન્નકારણત્તા પદટ્ઠાનભૂતં કોસજ્જાદિકં ધમ્મન્તરં પરિયેસતિ પઞ્ઞાય ગવેસતિ, પરિયેસિત્વા ચ સંવણ્ણનાય યોજેન્તો દેસનં **આવટ્ટતિ પટિપક્ખે**તિ વીરિયારમ્ભાદિમુખેન આરદ્ધસુત્તં વુત્તનયેન પમાદાદિવસેન નિદ્દિસન્તો દેસનં પટિપક્ખતો આવટ્ટેતિ નામ. **આવટ્ટો નામ સો હારો**તિ દેસનાય ગહિતધમ્માનં સભાગવિસભાગધમ્મવસેન આવટ્ટનલક્ખણો આવટ્ટો હારો નામાતિ અત્થો.

૮. **ધમ્મ**ન્તિ સભાવધમ્મં, તં કુસલાદિવસેન અનેકવિધં. **પદટ્ઠાન**ન્તિ યસ્મિં પતિટ્ઠિતે ઉત્તરિ ગુણવિસેસે અધિગચ્છતિ, તં વિસેસાધિગમનકારણં. **ભૂમિ**ન્તિ પુથુજ્જનભૂમિ દસ્સનભૂમીતિ એવમાદિકં ભૂમિં. **વિભજ્જતે**તિ વિભાગેન કથેતિ. **સાધારણે**તિ દસ્સનપહાતબ્બાદિનામવસેન વા પુથુજ્જનસોતાપન્નાદિવત્થુવસેન વા સાધારણે અવિસિટ્ઠે સમાનેતિ અત્થો. વુત્તવિપરિયાયેન **અસાધારણા** વેદિતબ્બા. **નેય્યો વિભત્તી**તિ યથાવુત્તધમ્માદીનં વિભજનો અયં હારો વિભત્તીતિ ઞાતબ્બોતિ અત્થો. તસ્મા સંકિલેસધમ્મે વોદાનધમ્મે ચ સાધારણાસાધારણતો પદટ્ઠાનતો ભૂમિતો ચ વિભજનલક્ખણો ''વિભત્તિહારો''તિ દટ્ઠબ્બં.

૯. **નિદ્દિટ્ઠે**તિ કથિતે સુત્તે આગતે, સંવણ્ણિતે વા. **ભાવિતે**તિ યથા ઉપ્પન્નસદિસા ઉપ્પન્નાતિ વુચ્ચન્તિ, એવં ભાવિતસદિસે ભાવેતબ્બેતિ અત્થો. **પહીને**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **પરિવત્તતિ પટિપક્ખે**તિ વુત્તાનં ધમ્માનં યે પટિપક્ખા, તેસં વસેન પરિવત્તેતીતિ અત્થો. એવં નિદ્દિટ્ઠાનં ધમ્માનં પટિપક્ખતો પરિવત્તનલક્ખણો ''પરિવત્તનો હારો''તિ વેદિતબ્બો.

૧૦. વિવિધાનિ એકસ્મિંયેવ અત્થે વચનાનિ વિવચનાનિ, વિવચનાનિ એવ **વેવચનાનિ**, પરિયાયસદ્દાતિ અત્થો. તાનિ વેવચનાનિ. **બહૂની**તિ અનેકાનિ. **તુ**-સદ્દો અવધારણે. તેન બહૂ એવ પરિયાયસદ્દા વેવચનહારયોજનાયં કથેતબ્બા, ન કતિપયાતિ દસ્સેતિ . **સુત્તે વુત્તાની**તિ નવવિધસુત્તન્તસઙ્ગાતે તેપિટકે બુદ્ધવચને ભાસિતાનિ. એત્થાપિ તુ-સદ્દસ્સ અત્થો આનેત્વા યોજેતબ્બો, તેન પાળિયં આગતાનિયેવ વેવચનાનિ ગહેતબ્બાનીતિ વુત્તં હોતિ. **એકધમ્મસ્સા**તિ એકસ્સ પદત્થસ્સ. **યો જાનાતિ સુત્તવિદૂ**તિ યથા ''સપ્પિસ્સ જાનાહી''તિ વુત્તે ''સપ્પિના વિચારેહિ, સપ્પિં દેહિ, દેથા''તિ વા આણાપેતીતિ અત્થો, એવં યો સુત્તકોવિદો ધમ્મકથિકો એકસ્સ અત્થસ્સ બહૂપિ પરિયાયસદ્દે વિચારેતિ વિભાવેતિ યોજેતીતિ અત્થો. **વેવચનો નામ સો હારો**તિ તસ્સ અત્થસ્સ વુત્તપ્પકારપરિયાયસદ્દયોજનાલક્ખણો વેવચનહારો નામ. તસ્મા એકસ્મિં અત્થે અનેકપરિયાયસદ્દયોજનાલક્ખણો ''વેવચનહારો''તિ વેદિતબ્બં.

૧૧. **ધમ્મ**ન્તિ ખન્ધાદિધમ્મં. **પઞ્ઞત્તીહી**તિ પઞ્ઞાપનેહિ પકારેહિ ઞાપનેહિ, અસઙ્કરતો વા ઠપનેહિ. **વિવિધાહી**તિ નિક્ખેપપ્પભવાદિવસેન અનેકવિધાહિ. **સો આકારો**તિ યો એકસ્સેવત્થસ્સ નિક્ખેપપ્પભવપઞ્ઞત્તિઆદિવસેન અનેકાહિ પઞ્ઞત્તીહિ પઞ્ઞાપનાકારો. **ઞેય્યો પઞ્ઞત્તિ નામ હારો**તિ

પઞ્ઞત્તિહારો નામાતિ ઞાતબ્બો. તસ્મા એકેકસ્સ ધમ્મસ્સ અનેકાહિ પઞ્ઞત્તીહિ પઞ્ઞાપેતબ્બાકારવિભાવનલક્ખણો ''પઞ્ઞત્તિહારો''તિ વેદિતબ્બં.

૧૨. **પટિચ્ચુપ્પાદો**તિ પટિચ્ચસમુપ્પાદો. **ઇન્દ્રિયખન્ધા**તિ ઇન્દ્રિયાનિ ચ ખન્ધા ચ. **ધાતુઆયતના**તિ ધાતુયો ચ આયતનાનિ ચ. **એતેહી**તિ યો દ્વાદસપદિકો પચ્ચયાકારો યાનિ ચ દ્વાવીસતિન્દ્રિયાનિ યે ચ પઞ્ચક્ખન્ધા યા ચ અટ્ઠારસ ધાતુયો યાનિ ચ દ્વાદસાયતનાનિ, એતેહિ સુત્તે આગતપદત્થમુખેન નિદ્ધારિયમાનેહિ. **ઓતરતિ યો**તિ યો સંવણ્ણનાનયો ઓગાહતિ, પટિચ્ચસમુપ્પાદાદિકે અનુપવિસતીતિ અત્થો. **ઓતરણો નામ સો હારો**તિ યો યથાવુત્તો સંવણ્ણનાવિસેસો, સો ઓતરણહારો નામ. **ચ**-સદ્દેન ચેત્થ સુઞ્ઞતમુખાદીનં ગાથાયં અવુત્તાનમ્પિ સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. એવં પટિચ્ચસમુપ્પાદાદિમુખેહિ સુત્તત્થસ્સ ઓતરણલક્ખણો ઓતરણો હારો નામાતિ વેદિતબ્બં.

૧૩. **વિસ્સજ્જિતમ્હી**તિ બુદ્ધાદીહિ બ્યાકતે. **પઞ્હે**તિ ઞાતું ઇચ્છિતે અત્થે. **ગાથાયન્તિ** ગાથારુળ્હે. **ઇદઞ્ચ પુચ્છન્તા યેભુય્યેન ગાથાબન્ધવસેન પુચ્છન્તીતિ કત્વા વુત્તં. યમારબ્ભા**તિ સા પન ગાથા યં અત્થં આરબ્ભ અધિકિચ્ચ પુચ્છિતા, તસ્સ અત્થસ્સ. **સુદ્ધાસુદ્ધપરિક્ખા**તિ પદં સોધિતં, આરમ્ભો ન સોધિતો, પદઞ્ચ સોધિતં આરમ્ભો ચ સોધિતોતિ એવં પદાદીનં સોધિતાસોધિતભાવવિચારો . **હારો સો સોધનો નામા**તિ યથાવુત્તવિચારો સોધનો હારો નામ. એવં સુત્તે પદપદત્થપઞ્હારમ્ભાનં સોધનલક્ખણો ''સોધનો હારો''તિ વેદિતબ્બં.

૧૪. **એકત્તતાયા**તિ એકસ્સ ભાવો એકત્તં, એકત્તમેવ એકત્તતા, તાય એકત્તતાય. **એક**-સદ્દો ચેત્થ સમાનસદ્દપરિયાયો, તસ્મા સામઞ્ઞેનાતિ અત્થો. વિસિટ્ઠા મત્તા વિમત્તા, વિમત્તાવ વેમત્તં, તસ્સ ભાવો વેમત્તતા, તાય **વેમત્તતાય**, વિસેસેનાતિ અત્થો. **તે ન વિકપ્પયિતબ્બા**તિ યે ધમ્મા ''દુક્ખં સમુદયો''તિઆદિના સામઞ્ઞેન, ''જાતિ જરા કામતણ્હા ભવતણ્હા''તિઆદિના વિસેસેન ચ સુત્તે દેસિતા, તે ''કિમેત્થ સામઞ્ઞં, કો વા વિસેસો''તિ એવં સામઞ્ઞવિસેસવિકપ્પનવસેન ન વિકપ્પયિતબ્બા. કસ્મા? સામઞ્ઞવિસેસકપ્પનાય વોહારભાવેન અનવટ્ઠાનતો કાલદિસાવિસેસાદીનં વિય અપેક્ખાસિદ્ધિતો ચ. યથા હિ ''અજ્જ હિય્યો સ્વે''તિ વુચ્ચમાના કાલવિસેસા અનવટ્ઠિતસભાવા ''પુરિમા દિસા પચ્છિમા દિસા''તિ વુચ્ચમાના દિસાવિસેસા ચ, એવં સામઞ્ઞવિસેસાપિ. તથા હિ ''ઇદં દુક્ખ''ન્તિ વુચ્ચમાનં જાતિઆદિઅપેક્ખાય સામઞ્ઞમ્પિ સમાનં સચ્ચાપેક્ખાય વિસેસો હોતિ. એસ નયો સમુદયાદીસુપિ. **એસો હારો અધિટ્ઠાનો**તિ એવં સુત્તાગતાનં ધમ્માનં અવિકપ્પનવસેન સામઞ્ઞવિસેસનિદ્ધારણલક્ખણો અધિટ્ઠાનો હારો નામાતિ અત્થો.

૧૫. **યે ધમ્મા**તિ યે અવિજ્જાદિકા પચ્ચયધમ્મા. **યં ધમ્મન્તિ** યં સઙ્ખારાદિકં પચ્ચયુપ્પન્નધમ્મં. **જનયન્તી**તિ નિબ્બત્તેન્તિ. **પચ્ચયા**તિ સહજાતપચ્ચયભાવેન. **પરમ્પરતો**તિ પરમ્પરપચ્ચયભાવેન, અનુરૂપસન્તાનઘટનવસેન પચ્ચયો હુત્વાતિ અત્થો. ઉપનિસ્સયકોટિ હિ ઇધાધિપ્પેતા. પુરિમસ્મિં અવસિટ્ઠો પચ્ચયભાવો. **હેતુમવકડ્ઢયિત્વા**તિ તં યથાવુત્તપચ્ચયસઙ્ખાતં જનકાદિભેદભિન્નં હેતું આકડ્ઢિત્વા સુત્તતો નિદ્ધારેત્વા યો સંવણ્ણનાસઙ્ખાતો, **એસો હારો પરિક્ખારો**તિ એવં સુત્તે આગતધમ્માનં પરિક્ખારસઙ્ખાતે હેતુપચ્ચયે નિદ્ધારેત્વા સંવણ્ણનલક્ખણો પરિક્ખારો હારોતિ અત્થો.

૧૬. **યે ધમ્મા**તિ યે સીલાદિધમ્મા. **યંમૂલા**તિ યેસં સમાધિઆદીનં મૂલભૂતા, તે તેસં સમાધિઆદીનં પદટ્ઠાનભાવેન સમારોપયિતબ્બાતિ સમ્બન્ધો. **યે ચેકત્થા પકાસિતા મુનિના**તિ યે ચ રાગવિરાગાચેતોવિમુત્તિસેક્ખફલકામધાતુસમતિક્કમનાદિસદ્દા અનાગામિફલત્થતાય એકત્થા બુદ્ધમુનિના

પરિદીપિતા, તે અઞ્ઞમઞ્ઞવેવચનભાવેન સમારોપયિતબ્બાતિ સમ્બન્ધો. સમારોપનઞ્ચેત્થ સુત્તે યથારુતવસેન નિદ્ધારણવસેન વા ગય્હમાનસ્સ સિક્ખત્તયસઙ્ખાતસ્સ સીલાદિક્ખન્ધત્તયસ્સ પરિયાયન્તરવિભાવનમુખેન ભાવનાપારિપૂરિકથનં, ભાવનાપારિપૂરી ચ પહાતબ્બસ્સ પહાનેનાતિ પહાનસમારોપનાપિ અત્થતો દસ્સિતા એવ હોતિ. **એસ સમારોપનો હારો**તિ એસ સુત્તે આગતધમ્માનં પદટ્ઠાનવેવચનભાવનાપહાનસમારોપનવિચારણલક્ખણો સમારોપનો નામ હારોતિ અત્થો.

નયસઙ્ખેપો

૧૭. એવં ગાથાબન્ધવસેન સોળસપિ હારે નિદ્દિસિત્વા ઇદાનિ નયે નિદ્દિસિતું "**તણ્હઞ્ચા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તણ્હઞ્ચ અવિજ્જમ્પિ ચા**તિ સુત્તે આગતં અત્થતો નિદ્ધારણવસેન વા ગહિતં તણ્હં અવિજ્જઞ્ચ યો નેતીતિ સમ્બન્ધો. યો સંવણ્ણનાવિસેસો તં નેતિ સંકિલેસપક્ખં પાપેતિ સંકિલેસવસેન સુત્તત્થં યોજેતીતિ અધિપ્પાયો. **સમથેના**તિ સમાધિના. **વિપસ્સનાયા**તિ પઞ્ઞાય, યો નેતિ વોદાનપક્ખં પાપેતિ, તથા સુત્તત્થં યોજેતીતિ અધિપ્પાયો. **સચ્ચેહિ યોજયિત્વા**તિ નયન્તો ચ તણ્હા ચ અવિજ્જા ચ ભવમૂલકત્તા સમુદયસચ્ચં, અવસેસા તેભૂમકધમ્મા દુક્ખસચ્ચં, સમથવિપસ્સના મગ્ગસચ્ચં, તેન પત્તબ્બા અસઙ્ખતધાતુ નિરોધસચ્ચન્તિ એવં ઇમેહિ ચતૂહિ સચ્ચેહિ યોજેત્વા. **અયં નયો નન્દિયાવટ્ટો**તિ યો તણ્હાવિજ્જાહિ સંકિલેસપક્ખસ્સ સુત્તત્થસ્સ સમથવિપસ્સનાહિ વોદાનપક્ખસ્સ ચતુસચ્ચયોજનમુખેન નયનલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો, અયં નન્દિયાવટ્ટો નયો નામાતિ અત્થો. એત્થ ચ નયસ્સ ભૂમિ ગાથાયં "નયો"તિ વુત્તા, તસ્મા સંવણ્ણનાવિસેસોતિ વુત્તં. ન હિ અત્થનયો સંવણ્ણના, ચતુસચ્ચપટિવેધસ્સ અનુરૂપો પુબ્બભાગે અનુગાહણનયો અત્થનયો. તસ્સ પન યા ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદીનં વસેન તણ્હાદિમુખેન નયભૂમિરચના, તત્થ નયવોહારો.

૧૮. **અકુસલે**તિ દ્વાદસચિત્તુપ્પાદસઙ્ગહિતે સબ્બેપિ અકુસલે ધમ્મે. **સમૂલેહી**તિ અત્તનો મૂલેહિ, લોભદોસમોહેહીતિ અત્થો. **કુસલે**તિ સબ્બેપિ ચતુભૂમકે કુસલે ધમ્મે. **કુસલમૂલેહી**તિ કુસલેહિ અલોભાદિમૂલેહિ **યો નેતિ**. નયન્તો ચ કુસલાકુસલં માયામરીચિઆદયો વિય અભૂતં ન હોતીતિ **ભૂતં**. પટઘટાદયો વિય ન સમ્મુતિસચ્ચમત્તન્તિ **તથં**. અકુસલસ્સ ઇટ્ઠવિપાકતાભાવતો કુસલસ્સ ચ અનિટ્ઠવિપાકતાભાવતો વિપાકે સતિ અવિસંવાદકત્તા **અવિતથં** નેતિ. એવમેતેસં તિણ્ણમ્પિ પદાનં કુસલાકુસલવિસેસનતા દટ્ઠબ્બા. અથ વા અકુસલમૂલેહિ અકુસલાનિ કુસલમૂલેહિ ચ કુસલાનિ નયન્તો અયં નયો **ભૂતં તથં અવિતથં** નેતિ, ચત્તારિ સચ્ચાનિ નિદ્ધારેત્વા યોજેતીતિ અત્થો. દુક્ખાદીનિ હિ બાધકાદિભાવતો અઞ્ઞથાભાવાભાવેન ભૂતાનિ, સચ્ચસભાવત્તા તથાનિ, અવિસંવાદનતો અવિતથાનિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા "ચત્તારિમાનિ, ભિક્ખવે, તથાનિ અવિતથાનિ અનઞ્ઞથાની"તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૯૦). **તિપુક્ખલં તં નયં આહૂ**તિ યો અકુસલમૂલેહિ સંકિલેસપક્ખસ્સ કુસલમૂલેહિ વોદાનપક્ખસ્સ સુત્તત્થસ્સ ચતુસચ્ચયોજનમુખેન નયનલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો, તં તિપુક્ખલં નયન્તિ વદન્તીતિ અત્થો.

૧૯. **વિપલ્લાસેહી**તિ અસુભે સુભન્તિઆદિનયપ્પવત્તેહિ ચતૂહિ વિપલ્લાસેહિ. **કિલેસે**તિ કિલિસ્સન્તિ વિબાધિયન્તીતિ કિલેસા, સંકિલિટ્ઠધમ્મા, સંકિલેસપક્ખન્તિ અત્થો. કેચિ "સંકિલેસે"તિપિ પઠન્તિ, કિલેસસહિતેતિ અત્થો. **ઇન્દ્રિયેહી**તિ સદ્ધાદીહિ ઇન્દ્રિયેહિ. **સદ્ધમ્મે**તિ પટિપત્તિપટિવેધસદ્ધમ્મે, વોદાનપક્ખન્તિ અત્થો. **એતં નયન્તિ** યો સુભસઞ્ઞાદીહિ વિપલ્લાસેહિ સકલસ્સ સંકિલેસપક્ખસ્સ સદ્ધિન્દ્રિયાદીહિ વોદાનપક્ખસ્સ ચતુસચ્ચયોજનવસેન

નયનલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો, એતં નયં **નયવિદૂ** સદ્ધમ્મનયકોવિદા, અત્થનયકુસલા એવ વા સીહવિક્કીળિતં નયન્તિ વદન્તીતિ અત્થો.

૨૦. વેય્યાકરણેસૂતિ તસ્સ તસ્સ અત્થનયસ્સ યોજનત્થં કતેસુ સુત્તસ્સ અત્થવિસ્સજ્જનેસૂતિ અત્થો. તેનેવાહ ''તહિં તહિ''ન્તિ. **કુસલાકુસલા**તિ વોદાનિયા સંકિલેસિકા ચ તસ્સ તસ્સ નયસ્સ દિસાભૂતધમ્મા. **વુત્તા**તિ સુત્તતો નિદ્ધારેત્વા કથિતા. **મનસા વોલોકયતે**તિ તે યથાવુત્તધમ્મે ચિત્તેનેવ ''અયં પઠમા દિસા અયં દુતિયા દિસા''તિઆદિના તસ્સ તસ્સ નયસ્સ દિસાભાવેન ઉપપરિક્ખતિ, વિચારેતીતિ અત્થો. ''ઓલોકયતે તે અબહી''તિપિ પાઠો. તત્થ **તે**તિ તે યથાવુત્તધમ્મે. **અબહી**તિ અબ્ભન્તરં, ચિત્તે એવાતિ અત્થો. **તં ખુ દિસાલોચનં આહૂ**તિ ઓલોકયતેતિ એત્થ યદેતં ઓલોકનં, તં દિસાલોચનં નામ નયં વદન્તિ. **ખુ**-તિ ચ નિપાતો અવધારણે. તેન ઓલોકનમેવ અયં નયો, ન કોચિ અત્થવિસેસોતિ દસ્સેતિ.

૨૧. ઓલોકેત્વાતિ પઠમાદિદિસાભાવેન ઉપપરિક્ખિત્વા. **દિસાલોચનેના**તિ દિસાલોચનનયેન કરણભૂતેન. યેન હિ વિધિના તસ્સ તસ્સ અત્થનયસ્સ યોજનાય દિસા ઓલોકીયન્તિ, સો વિધિ દિસાલોચનન્તિ એવં વા એત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **ઉક્ખિપિયા**તિ ઉદ્ધરિત્વા, દિસાભૂતધમ્મે સુત્તતો નિદ્ધારેત્વાતિ અત્થો. ''ઉક્ખિપિય યો સમાનેતી''તિપિ પઠન્તિ, તસ્સત્થો – ''યો તેસં દિસાભૂતધમ્માનં સમાનયનં કરોતી''તિ. **ય**ન્તિ વા કિરિયાપરામસનં . **સમાનેતી**તિ સમં, સમ્મા વા આનેતિ તસ્સ તસ્સ નયસ્સ યોજનાવસેન. કે પન આનેતિ? સબ્બે કુસલાકુસલે તંતંનયદિસાભૂતે. **અયં નયો**તિ સમાનેતીતિ એત્થ યદેતં તંતંનયદિસાભૂતધમ્માનં સમાનયનં, અયં **અઙ્કુસો** નામ નયોતિ અત્થો. એતઞ્ચ દ્વયં ''વોહારનયો, કમ્મનયો''તિ ચ વુચ્ચતિ.

૨૨. એવં હારે નયે ચ નિદ્દિસિત્વા ઇદાનિ નેસં યોજનક્કમં દસ્સેન્તો ''**સોળસ હારા પઠમ**''ન્તિઆદિમાહ. તત્થ પઠમં સોળસ હારા ''યોજેતબ્બા''તિ વચનસેસો. હારસંવણ્ણના પઠમં કાતબ્બા બ્યઞ્જનપરિયેટ્ઠિભાવતોતિ અધિપ્પાયો. **દિસલોચનતો**તિ દિસાલોચનેન, અયમેવ વા પાઠો. **અઙ્કુસેન હી**તિ **હિ**-સદ્દો નિપાતમત્તં. સેસં ઉત્તાનમેવ.

દ્વાદસપદં

૨૩. ઇદાનિ યેસં બ્યઞ્જનપદાનં અત્થપદાનઞ્ચ વસેન દ્વાદસ પદાનિ સુત્તન્તિ વુત્તં, તાનિ પદાનિ નિદ્દિસિતું ''**અક્ખરં પદ**''ન્તિઆદિમાહ. તત્થ અપરિયોસિતે પદે વણ્ણો **અક્ખરં** પરિયાયવસેન અક્ખરણતો અસઞ્ચરણતો. ન હિ વણ્ણસ્સ પરિયાયો વિજ્જતિ, અથ વણ્ણોતિ કેનટ્ઠેન વણ્ણો? અત્થસંવણ્ણનટ્ઠેન. વણ્ણો એવ હિ ઇત્તરખણતાય અપરાપરભાવેન પવત્તો પદાદિભાવેન ગય્હમાનો યથાસમ્બન્ધં તં તં અત્થં વદતિ . એકક્ખરં વા પદં **અક્ખરં**, કેચિ પન ''મનસા દેસનાવાચાય અક્ખરણતો અક્ખર''ન્તિ વદન્તિ.

પદન્તિ પજ્જતિ અત્થો એતેનાતિ પદં, તં નામપદં આખ્યાતપદં ઉપસગ્ગપદં નિપાતપદન્તિ ચતુબ્બિધં. તત્થ ''ફસ્સો વેદના ચિત્ત''ન્તિ એવમાદિકં સત્વપ્પધાનં નામપદં. ''ફુસતિ વેદયતિ વિજાનાતી''તિ એવમાદિકં કિરિયાપધાનં આખ્યાતપદં. કિરિયાવિસેસગ્ગહણનિમિત્તં ''પ'' ઇતિ એવમાદિકં ઉપસગ્ગપદં. કિરિયાય સત્વસ્સ ચ સરૂપવિસેસપ્પકાસનહેતુભૂતં ''એવ''ન્તિ એવમાદિકં નિપાતપદં.

બ્યઞ્જનન્તિ સઙ્ખેપતો વુત્તં પદાભિહિતં અત્થં બ્યઞ્જયતીતિ બ્યઞ્જનં, વાક્યં. તં પન અત્થતો પદસમુદાયોતિ દટ્ઠબ્બં. પદમત્તસવનેપિ હિ અધિકારાદિવસેન લબ્ભમાનેહિ પદન્તરેહિ અનુસન્ધાનં કત્વાવ અત્થસમ્પટિપત્તિ હોતીતિ વાક્યમેવ અત્થં બ્યઞ્જયતિ. **નિરુત્તી**તિ આકારાભિહિતં નિબ્બચનં નિરુત્તિ.

નિદ્દેસોતિ નિબ્બચનવિત્થારો નિરવસેસદેસનત્તા નિદ્દેસો. પદેહિ વાક્યસ્સ વિભાગો આકારો. યદિ એવં પદતો આકારસ્સ કો વિસેસોતિ? અપરિયોસિતે વાક્યે અવિભજ્જમાને વા તદવયવો પદં. ઉચ્ચારણવસેન પરિયોસિતે વાક્યે વિભજ્જમાને વા તદવયવો આકારોતિ અયમેતેસં વિસેસો. છટ્ઠં વચનં છટ્ઠવચનં. આકારો છટ્ઠવચનં એતસ્સાતિ **આકારછટ્ઠવચનં**, બ્યઞ્જનપદં. એત્થ ચ બ્યઞ્જનન્તિ ઇમસ્સ પદસ્સ અનન્તરં વત્તબ્બં આકારપદં નિદ્દેસપદાનન્તરં વદન્તેન ''આકારછટ્ઠવચન''ન્તિ વુત્તં, પદાનુપુબ્બિકં પન ઇચ્છન્તેહિ તં બ્યઞ્જનપદાનન્તરમેવ કાતબ્બં. તથા હિ વક્ખતિ ''અપરિમાણા બ્યઞ્જના અપરિમાણા આકારાતિ, બ્યઞ્જનેહિ વિવરતિ આકારેહિ વિભજતી''તિ ચ. કેચિ પન ''આકારપદબ્યઞ્જનનિરુત્તિયો ચ નિદ્દેસો''તિ પઠન્તિ. **એત્તાવ બ્યઞ્જનં સબ્બ**ન્તિ યાનિમાનિ અક્ખરાદીનિ નિદ્દિટ્ઠાનિ, એત્તકમેવ સબ્બં બ્યઞ્જનં, એતેહિ અસઙ્ગહિતં બ્યઞ્જનં નામ નત્થીતિ અત્થો.

૨૪. **સઙ્કાસના**તિ સંખિત્તેન કાસના. **પકાસના**તિ પઠમં કાસના, કાસીયતિ દીપીયતીતિ અત્થો. ઇમિના હિ અત્થપદદ્વયેન અક્ખરપદેહિ વિભાવિયમાનો અત્થાકારો ગહિતો. યસ્મા અક્ખરેહિ સુય્યમાનેહિ સુણન્તાનં વિસેસવિધાનસ્સ કતત્તા પદપરિયોસાને પદત્થસમ્પટિપત્તિ હોતિ. તથા હિ વક્ખતિ ''તત્થ ભગવા અક્ખરેહિ સઙ્કાસેતિ પદેહિ પકાસેતીતિ, અક્ખરેહિ પદેહિ ચ ઉગ્ઘાટેતી''તિ ચ.

વિવરણાતિ વિત્થારણા. વિભજના ચ ઉત્તાનીકમ્મઞ્ચ પઞ્ઞત્તિ ચ **વિભજનુત્તાનીકમ્મપઞ્ઞત્તિ**. તત્થ **વિભજના**તિ વિભાગકરણં, ઉભયેનાપિ નિદ્દિસનમાહ. ઇધ પુરિમનયેનેવ બ્યઞ્જનાકારેહિ નિદ્દિસિયમાનો અત્થાકારો દસ્સિતોતિ દટ્ઠબ્બં. **ઉત્તાનીકમ્મં** પાકટકરણં. પકારેહિ ઞાપનં **પઞ્ઞત્તિ**. દ્વયેનાપિ પટિનિદ્દિસનં કથેતિ. એત્થાપિ નિરુત્તિનિદ્દેસસઙ્ખાતેહિ બ્યઞ્જનપદેહિ નિદ્દિસિયમાનો અત્થાકારો વુત્તો, યો પટિનિદ્દિસીયતીતિ વુચ્ચતિ. **એતેહી**તિ એતેહિ એવ સઙ્કાસનાદિવિનિમુત્તસ્સ દેસનાત્થસ્સ અભાવતો. **અત્થો**તિ સુત્તત્થો. **કમ્મ**ન્તિ ઉગ્ઘટનાદિકમ્મં. સુત્તત્થેન હિ દેસનાય પવત્તિયમાનેન ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદિવેનેય્યાનં ચિત્તસન્તાનસ્સ પબોધનકિરિયાનિબ્બત્તિ. સો ચ સુત્તત્થો સઙ્કાસનાદિઆકારોતિ. તેન વુત્તં – ''અત્થો કમ્મઞ્ચ નિદ્દિટ્ઠ''ન્તિ.

૨૫. **તીણી**તિ લિઙ્ગવિપલ્લાસેન વુત્તં, તયોતિ વુત્તં હોતિ. **નવહિ પદેહી**તિ નવહિ કોટ્ઠાસેહિ . **અત્થો સમાયુત્તો**તિ અત્થો સમ્મા યુત્તો ન વિના વત્તતિ. સબ્બસ્સ હિ બુદ્ધવચનસ્સ ચતુસચ્ચપ્પકાસનતો અત્થનયાનઞ્ચ ચતુસચ્ચયોજનવસેન પવત્તનતો સબ્બો પાળિઅત્થો અત્થનયત્તયસઙ્ગહિતો સઙ્કાસનાદિઆકારવિસેસવુત્તિ ચાતિ.

૨૬. ઇદાનિ યથાનિદ્દિટ્ઠે દેસનાહારાદિકે નેત્તિપ્પકરણસ્સ પદત્થે સુખગ્ગહણત્થં ગણનવસેન પરિચ્છિન્દિત્વા દસ્સેન્તો ''**અત્થસ્સા**''તિઆદિમાહ. તત્થ **ચતુબ્બીસા**તિ સોળસ હારા છ બ્યઞ્જનપદાનિ દ્વે કમ્મનયાતિ એવં ચતુબ્બીસ. **ઉભય**ન્તિ છ અત્થપદાનિ તયો અત્થનયાતિ ઇદં નવવિધં યથાવુત્તં ચતુબ્બીસવિધઞ્ચાતિ એતં ઉભયં. **સઙ્કલયિત્વા**તિ સમ્પિણ્ડેત્વા. ''સઙ્ખેપયતો''તિપિ પાઠો, એકતો કરોન્તસ્સાતિ અત્થો. **એત્તિકા**તિ એતપ્પમાણા, ઇતો વિનિમુત્તો કોચિ નેત્તિપદત્થા નત્થીતિ અત્થો.

એવં તેત્તિંસપદત્થાય નેત્તિયા સુત્તસ્સ અત્થપરિયેસનાય યો ''સોળસ હારા પઠમ''ન્તિ નયેહિ પઠમં હારા સંવણ્ણેતબ્બાતિ હારનયાનં સંવણ્ણનાક્કમો દસ્સિતો, સ્વાયં હારનયાનં દેસનાક્કમેનેવ સિદ્ધો. એવં સિદ્ધે સતિ

અયં આરમ્ભો ઇમમત્થં દીપેતિ – સબ્બેપિમે હારા નયા ચ ઇમિના દસ્સિતક્કમેનેવ સુત્તેસુ સંવણ્ણનાવસેન યોજેતબ્બા, ન ઉપ્પટિપાટિયાતિ.

કિં પનેત્થ કારણં, યદેતે હારા નયા ચ ઇમિનાવ કમેન દેસિતાતિ? યદિપિ નાયમનુયોગો કત્થચિ અનુક્કમે નિવિસતિ, અપિ ચ ધમ્મદેસનાય નિસ્સયફલતદુપાયસરીરભૂતાનં અસ્સાદાદીનં વિભાવનસભાવત્તા પકતિયા સબ્બસુત્તાનુરૂપાતિ સુવિઞ્ઞેય્યભાવતો પરેસઞ્ચ સંવણ્ણનાવિસેસાનં વિચયહારાદીનં પતિટ્ઠાભાવતો પઠમં દેસનાહારો દસ્સિતો.

પદપુચ્છાવિસ્સજ્જનપુબ્બાપરાનુગીતીહિ સદ્ધિં દેસનાહારપદત્થાનં પવિચયસભાવતાય તસ્સ અનન્તરં વિચયો. તથા હિ વક્ખતિ ‘‘પદં વિચિનતિ…પે॰… આણત્તિં વિચિનતિ અનુગીતિં વિચિનતી’’તિ.

વિચયેન હારેન પવિચિતાનં અત્થાનં યુત્તાયુત્તિવિચારણા યુત્તાતિ યુત્તિવિચારણભાવતો વિચયાનન્તરં યુત્તિહારો વુત્તો. તથા હિ વક્ખતિ – ‘‘વિચયેન હારેન વિચિનિત્વા યુત્તિહારેન યોજેતબ્બ’’ન્તિ.

યુત્તાયુત્તાનંયેવ અત્થાનં ઉપપત્તિઅનુરૂપં કારણપરમ્પરાય નિદ્ધારણલક્ખણં પદટ્ઠાનચિન્તનં કત્તબ્બન્તિ યુત્તિહારાનન્તરં પદટ્ઠાનહારો દસ્સિતો. તથા હિ વક્ખતિ – ‘‘યો કોચિ ઉપનિસ્સયો યો કોચિ પચ્ચયો ચ, સબ્બો સો પદટ્ઠાન’’ન્તિ.

યુત્તાયુત્તાનં કારણપરમ્પરાય પરિગ્ગહિતસભાવાનંયેવ ચ ધમ્માનં અવુત્તાનમ્પિ એકલક્ખણતાય ગહણં કાતબ્બન્તિ દસ્સનત્થં પદટ્ઠાનાનન્તરં લક્ખણો હારો વુત્તો. તથા હિ લક્ખણહારવિભઙ્ગે ‘‘અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા’’તિઆદિના પટિચ્ચસમુપ્પાદં દસ્સેત્વા ‘‘એવં યે ધમ્મા એકલક્ખણા’’તિઆદિ વુત્તં.

અત્થતો નિદ્ધારિતાનમ્પિ ધમ્માનં નિબ્બચનાદીનિ વત્તબ્બાનિ, ન સુત્તે સરૂપતો આગતાનમેવાતિ દસ્સનત્થં લક્ખણાનન્તરં ચતુબ્યૂહો વુત્તો. એવઞ્હિ નિરવસેસતો અત્થાવબોધો હોતિ, એવઞ્ચ કત્વા ‘‘યદા હિ ભિક્ખુ અત્થસ્સ ચ નામં જાનાતિ ધમ્મસ્સ ચ નામં જાનાતિ તથા તથા નં અભિનિરોપેતી’’તિ અનવસેસપરિયાદાનં વક્ખતિ. તથા ‘‘પુનપ્પુનં ગબ્ભમુપેતી’’તિ એત્થ ‘‘યે જરામરણેન અટ્ટિયિતુકામા ભવિસ્સન્તિ , તે ભવિસ્સન્તિ ભોજને મત્તઞ્ઞુનો ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારા’’તિઆદિના સમ્માપટિપત્તિં અધિપ્પાયભાવેન વક્ખતિ.

નિબ્બચનાધિપ્પાયનિદાનવચનેહિ સદ્ધિં સુત્તે પદત્થાનં સુત્તન્તરસંસન્દનસઙ્ખાતે પુબ્બાપરવિચારે દસ્સિતે તેસં સભાગવિસભાગધમ્મન્તરાવટ્ટનં સુખેન સક્કા દસ્સેતુન્તિ ચતુબ્યૂહાનન્તરં આવટ્ટો વુત્તો. તેનેવ હિ ‘‘આરમ્ભથ નિક્કમથા’’તિ ગાથાયં આરમ્ભનિક્કમનબુદ્ધસાસનયોગધુનનેહિ વીરિયસમાધિપઞ્ઞિન્દ્રિયાનિ નિદ્ધારેત્વા તદનુયોગસ્સ મૂલં ‘‘પમાદો’’તિ સુત્તન્તરે દસ્સિતો પમાદો આવટ્ટિતો.

સભાગવિસભાગધમ્માવટ્ટને નિયોજિતે સાધારણાસાધારણવસેન સંકિલેસવોદાનધમ્માનં પદટ્ઠાનતો ભૂમિતો ચ વિભાગો સક્કા સુખેન યોજિતુન્તિ આવટ્ટાનન્તરં વિભત્તિહારો વુત્તો. યતો વિભત્તિહારવિભઙ્ગે ‘‘કતમે ધમ્મા સાધારણા? દ્વે ધમ્મા સાધારણા, નામસાધારણા વત્થુસાધારણા ચા’’તિ આરભિત્વા ‘‘મિચ્છત્તનિયતાનં સત્તાનં અનિયતાનઞ્ચ સત્તાનં દસ્સનપ્પહાતબ્બા કિલેસા સાધારણા, પુથુજ્જનસ્સ સોતાપન્નસ્સ ચ કામરાગબ્યાપાદા સાધારણા’’તિઆદિના સભાગવિસભાગપરિયાયવન્તેયેવ ધમ્મે વિભજિસ્સતિ.

સાવજ્જાનવજ્જધમ્માનં સપ્પટિભાગાભાવતો તેસં વિભાગે કતે સુત્તાગતે ધમ્મે અકસિરેન પટિપક્ખતો પરિવત્તેતું સક્કાતિ વિભત્તિઅનન્તરં પરિવત્તનહારો વુત્તો. તથા હિ ‘‘સમ્માદિટ્ઠિસ્સ પુરિસપુગ્ગલસ્સ મિચ્છાદિટ્ઠિ નિજ્જિણ્ણા ભવતી’’તિ પટિવિભત્તસભાવે એવ ધમ્મે પરિવત્તનહારવિભઙ્ગે ઉદાહરિસ્સતિ.

પટિપક્ખતો પરિવત્તિતાપિ ધમ્મા પરિયાયવચનેહિ બોધેતબ્બા, ન સુત્તે આગતાયેવાતિ દસ્સનત્થં પરિવત્તનાનન્તરં વેવચનહારો વુત્તો.

એવં તે ધમ્મા પરિયાયસદ્દતોપિ વિભાવિતા હોન્તીતિ પરિયાયતો પકાસિતાનં ધમ્માનં પભેદતો પઞ્ઞત્તિવસેન વિભજનં સુખેન સક્કા ઞાતુન્તિ વેવચનહારાનન્તરં પઞ્ઞત્તિહારો વુત્તો. તથા હિ સુત્તે આગતધમ્માનં પરિયાયપઞ્ઞત્તિવિભાગં સુબોધનઞ્ચ પઞ્ઞત્તિહારવિભઙ્ગે વક્ખતિ.

પભાવપરિઞ્ઞાદિપઞ્ઞત્તિવિભાગમુખેન પટિચ્ચસમુપ્પાદસચ્ચાદિધમ્મવિભાગે કતે સુત્તે આગતધમ્માનં પટિચ્ચસમુપ્પાદાદિમુખેન અવધારણં સક્કા દસ્સેતુન્તિ પઞ્ઞત્તિઅનન્તરં ઓતરણો હારો વુત્તો. તથા હિ ‘‘ઉદ્ધં અધો’’તિ ગાથં ઉદ્દિસિત્વા ‘‘વિપ્પમુત્તો’’તિ પદેન અસેક્ખં વિજ્જં નિદ્ધારેત્વા ‘‘વિજ્જુપ્પાદા અવિજ્જાનિરોધો’’તિઆદિના પટિચ્ચસમુપ્પાદં ઉદાહરિસ્સતિ.

ધાતાયતનાદીસુ ઓતારિતાનં સુત્તે પદત્થાનં પુચ્છારમ્ભવિસોધનં સક્કા સુખેન સમ્પાદેતુન્તિ ઓતરણાનન્તરં સોધનો હારો વુત્તો. તથા હિ વક્ખતિ – ‘‘યત્થ એવં સુદ્ધો આરમ્ભો, સો પઞ્હો વિસ્સજ્જિતો ભવતી’’તિઆદિ.

વિસોધિતેસુ સુત્તે પદપદત્થેસુ તત્થ લબ્ભમાનસામઞ્ઞવિસેસભાવો સુકરો હોતીતિ દસ્સેતું સોધનાનન્તરં અધિટ્ઠાનો હારો દસ્સિતો. સોધનો હિ અધિટ્ઠાનસ્સ બહૂપકારો, તતો એવ હિ ‘‘યથા યથા વા પન પુચ્છિતં, તથા તથા વિસ્સજ્જયિતબ્બ’’ન્તિ વક્ખતિ.

સામઞ્ઞવિસેસભૂતેસુ સાધારણાસાધારણેસુ ધમ્મેસુ પવેદિતેસુ પરિક્ખારસઙ્ખાતસ્સ સાધારણાસાધારણરૂપસ્સ પચ્ચયહેતુરાસિસ્સ પભેદો સુવિઞ્ઞેય્યોતિ અધિટ્ઠાનાનન્તરં પરિક્ખારો વુત્તો . તથા હિ વક્ખતિ ‘‘અસાધારણલક્ખણો હેતુ, સાધારણલક્ખણો પચ્ચયો. યથા કિં ભવે, યથા અઙ્કુરસ્સ નિબ્બત્તિયા બીજં અસાધારણં, પથવી આપો ચ સાધારણા’’તિઆદિ.

અસાધારણે સાધારણે ચ કારણે દસ્સિતે તસ્સ અત્તનો ફલેસુ કારણાકારો તેસં હેતુફલાનં પભેદતો દેસનાકારો ભાવેતબ્બપહાતબ્બધમ્માનં ભાવનાપહાનાનિ ચ નિદ્ધારેત્વા વુચ્ચમાનાનિ સમ્મા સુત્તસ્સ અત્થં તથત્તાવબોધાય સંવત્તન્તીતિ પરિક્ખારાનન્તરં સમારોપનો હારો દસ્સિતોતિ. ઇદં હારાનં અનુક્કમકારણં.

નયાનં પન વેનેય્યત્તયપ્પયોજિતત્તા અત્થનયત્તયૂપદેસસ્સ તદનુક્કમેનેવ નન્દિયાવટ્ટાદીનં તિણ્ણં અત્થનયાનં કમો વેદિતબ્બો. ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદયો હિ તયો વેનેય્યા નન્દિયાવટ્ટાદયો પયોજેન્તિ. તસ્મા તે ઉદ્દેસનિદ્દેસપટિનિદ્દેસા વિય યથાક્કમં તેસં ઉપકારાય સવંત્તન્તીતિ. તથા હિ નેસં ચત્તારો છ અટ્ઠ ચ મૂલપદા નિદ્દિટ્ઠા. ઇતરસ્સ પન નયદ્વયસ્સ અત્થનયત્તયસ્સ ભૂમિયા આલોચનં તસ્સ તત્થ સમાનયનઞ્ચાતિ ઇમિના કારણેન ઉદ્દેસક્કમો વેદિતબ્બો. ન હિ સક્કા અનોલોકેત્વા સમાનેતુન્તિ.

એતપરમતા ચ હારાનં એત્તકેહિ પકારવિસેસેહિ અત્થનયત્તયસહિતેહિ સુત્તસ્સ અત્થો નિદ્ધારિયમાનો વેનેય્યાનં અલમનુત્તરાય પઠમાય ભૂમિયા સમધિગમાયાતિ વેદિતબ્બો. દસ્સનભૂમિસમનુપ્પત્તિઅત્થા હિ નેત્તિપ્પકરણદેસનાતિ. અથ વા એતદન્તોગધત્તા સબ્બેસં સુત્તસ્સ સંવણ્ણનાવિસેસાનં એત્તાવતા હારાનં દટ્ઠબ્બા. યત્તકા હિ સુત્તસ્સ સંવણ્ણનાવિસેસા, સબ્બે તે નેત્તિઉપદેસાયત્તાતિ વુત્તોવાયમત્થો.

તથા હિ યે કેચિ સુત્તસ્સ સંવણ્ણનાપકારા નિદ્દિસીયન્તિ. સેય્યથિદં – સુત્તસ્સ સમુટ્ઠાનં વત્તબ્બં, અધિપ્પાયો વિભાવેતબ્બો, અનેકધા પદત્થો સંવણ્ણેતબ્બો, વિધિ અનુવાદો ચ વેદિતબ્બો, વિરોધો સમાધાતબ્બો, અનુસન્ધિયા અનુરૂપં નિગમેતબ્બન્તિ. તથા સુત્તસ્સ પયોજનં પિણ્ડત્થો પદત્થો અનુસન્ધિ ચોદના પરિહારો ચ અત્થં વદન્તેન વત્તબ્બાતિ. તથા ઉપોગ્ઘાટપદવિગ્ગહપદત્થચાલનાપચ્ચુપટ્ઠાનાનિ વત્તબ્બાનીતિ.

તથા તિસ્સો કથા એકનાળિકા ચતુરસ્સા નિસિન્નવત્તિકા. તત્થ પાળિં વત્વા એકેકપદસ્સ અત્થકથનં **એકનાળિકા** નામ.

પટિપક્ખં દસ્સેત્વા પટિપક્ખસ્સ ઉપમં દસ્સેત્વા સપક્ખં દસ્સેત્વા સપક્ખસ્સ ઉપમં દસ્સેત્વા કથનં **ચતુરસ્સા** નામ.

વિસભાગધમ્મવસેનેવ પરિયોસાનં ગન્ત્વા પુન સભાગધમ્મવસેનેવ પરિયોસાનગમનં **નિસિન્નવત્તિકા** નામ.

ભેદકથાય તત્વકથાય પરિયાયવચનેહિ ચ સુત્તં સંવણ્ણેતબ્બન્તિ ચ એવમાદયો. તેસમ્પિ એત્થેવ અવરોધો, યસ્મા તે ઇધ કતિપયહારસઙ્ગહિતાતિ.

નયાનં પન યસ્મા ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદયો તયો એવ વેનેય્યા સચ્ચાભિસમયભાગિનો તદત્થાય ચ અત્થનયદેસના, તસ્મા સતિપિ સંકિલેસવોદાનધમ્માનં યથાવુત્તમૂલપદભેદતો વટ્ટેત્વા વિભજિતબ્બપ્પકારે તથા મૂલપદાનિ અવટ્ટેત્વા વેનેય્યત્તયવસેનેવ એતપરમતા વુત્તા. નવસુ નવસુ એવ હિ મૂલપદેસુ સબ્બેસં સંકિલેસવોદાનધમ્માનં અન્તોગધભાવતો ન તાનિ વટ્ટેતબ્બાનિ વેનેય્યત્તયાધિકારતો ન હાપેતબ્બાનીતિ નયાનં એતપરમતા દટ્ઠબ્બા.

કમ્મનયાનં પન આલોચનસમાનયનતો અઞ્ઞસ્સ પકારન્તરસ્સ અસમ્ભવતો એતપરમતા. **હેત્વાદી**તિ એત્થ આદિસદ્દેન ફલભૂમિઉપનિસાસભાગવિસભાગલક્ખણનયાદયો પરિગ્ગહિતા. તેસુ **હેતૂ**તિ કારણં, યો ધમ્મોતિપિ વુચ્ચતિ, સો પન પચ્ચયભાવેન એકવિધો. કારકો સમ્પાપકોતિ દુવિધો. પુન કારકો ઞાપકો સમ્પાપકોતિ તિવિધો. હેતુહેતુ પચ્ચયહેતુ ઉત્તમહેતુ સાધારણહેતૂતિ ચતુબ્બિધો. પચ્ચયધમ્મો કુસલો અકુસલો સદ્ધો અરિયમગ્ગોતિ પઞ્ચવિધો. તથા સભાગહેતુ અસભાગહેતુ અજ્ઝત્તિકહેતુ બાહિરહેતુ જનકહેતુ પરિગ્ગાહકહેતુ સાધારણહેતુ અસાધારણહેતુ સમનન્તરહેતુ પરમ્પરહેતુ સહજાતહેતુ અસહજાતહેતુ સાસવહેતુ અનાસવહેતૂતિઆદિના અનેકવિધો ચાતિ વેદિતબ્બો.

ફલમ્પિ પચ્ચયુપ્પન્નભાવેન એકવિધં. અધિગન્તબ્બતોપિ સમ્પાપકહેતુવસેન ફલપરિયાયો લબ્ભતીતિ નિબ્બત્તેતબ્બઅધિગન્તબ્બભાવતો દુવિધં. ઞાપેતબ્બનિબ્બત્તેતબ્બપત્તબ્બતો તિવિધં. પચ્ચયુપ્પન્નવિપાકકિરિયાવચનત્થનિબ્બાનવસેન પઞ્ચવિધં. સભાગહેતુનિબ્બત્તં અસભાગહેતુનિબ્બત્તન્તિ

એવમાદિવસેન અનેકવિધઞ્ઞાતિ વેદિતબ્બં. તથા લોકિયં લોકુત્તરન્તિ. તત્થ લોકુત્તરં ચત્તારિ સામઞ્ઞફલાનિ. લોકિયફલં દુવિધં કાયિકં માનસઞ્ચ . તત્થ કાયિકં પઞ્ચદ્વારિકં, અવસિટ્ઠં માનસં. યઞ્ચ તાય તાય સુત્તદેસનાય સાધેતબ્બં, તદપિ ફલન્તિ.

ભૂમીતિ સાસવભૂમિ અનાસવભૂમિ સઙ્ખતભૂમિ અસઙ્ખતભૂમિ દસ્સનભૂમિ ભાવનાભૂમિ પુથુજ્જનભૂમિ સેક્ખભૂમિ અસેક્ખભૂમિ સાવકભૂમિ પચ્ચેકબુદ્ધભૂમિ સમ્માસમ્બુદ્ધભૂમિ ઝાનભૂમિ અસમાહિતભૂમિ પટિપજ્જમાનભૂમિ પટિપન્નભૂમિ પઠમાભૂમિ યાવ ચતુત્થીભૂમિ કામાવચરભૂમિ યાવ લોકુત્તરભૂમીતિ બહુવિધા. તત્થ સાસવભૂમિ પરિત્તમહગ્ગતા ધમ્મા. અનાસવભૂમિ અપ્પમાણા ધમ્મા. સઙ્ખતભૂમિ નિબ્બાનવજ્જા સબ્બે સભાવધમ્મા. અસઙ્ખતભૂમિ અપ્પચ્ચયા ધમ્મા. દસ્સનભૂમિ પઠમમગ્ગફલધમ્મા. ભાવનાભૂમિ અવસિટ્ઠમગ્ગફલધમ્મા. પુથુજ્જનભૂમિ હીનમજ્ઝિમા ધમ્મા. સેક્ખભૂમિ ચત્તારો અરિયમગ્ગધમ્મા હેટ્ઠિમા ચ તયો ફલધમ્મા. અસેક્ખભૂમિ અગ્ગફલધમ્મા. સાવકપચ્ચેકબુદ્ધબુદ્ધધમ્મા સાવકાદિભૂમિયો. ઝાનભૂમિ ઝાનધમ્મા. અસમાહિતભૂમિ ઝાનવજ્જિતા ધમ્મા. પટિપજ્જમાનભૂમિ મગ્ગધમ્મા. પટિપન્નભૂમિ ફલધમ્મા. પઠમાદિભૂમિયો સહ ફલેન ચત્તારો મગ્ગા અપરિયાપન્ના ધમ્મા ''પઠમાય ભૂમિયા પત્તિયા''તિઆદિવચનતો. કામાવચરાદિભૂમિયો કામાવચરાદિધમ્મા. યે ચ ધમ્મા તેસં તેસં હારનયાનં પતિટ્ઠાનભાવેન સુત્તેસુ નિદ્ધારીયન્તિ, તેપિ ભૂમિયોતિ વિઞ્ઞાતબ્બા.

ઉપનિસાતિ બલવકારણં, યો ઉપનિસ્સયપચ્ચયોતિ વુચ્ચતિ. યઞ્ચ સન્ધાય સુત્તે ''દુક્ખૂપનિસા સદ્ધા સદ્ધૂપનિસં 'સીલ'ન્તિ યાવ વિમુત્તૂપનિસં વિમુત્તિઞાણદસ્સન''ન્તિ વુત્તં. અપિ ચ ઉપનિસાતિ તસ્મિં તસ્મિં સમયે સિદ્ધન્તે હદયભૂતં અબ્ભન્તરં વુચ્ચતિ. ઇધાપિ નેત્તિહદયં, યં સમ્મા પરિગ્ગણ્હન્તા ધમ્મકથિકા તસ્મિં તસ્મિં સુત્તે આગતધમ્મમુખેન સબ્બહારનયયોજનાય સમત્થા હોન્તિ. કિં પનેતં નેત્તિહદયં? યદિદં એતસ્સેવ તેત્તિંસવિધસ્સ પકરણપદત્થસોળસસ્સ અટ્ઠવીસતિવિધપટ્ઠાનવિભઙ્ગસહિતસ્સ વિસયો સહ નિમિત્તવિભાગેન અસઙ્કરતો વવત્થિતો.

સેય્યથિદં – દેસનાહારસ્સ અસ્સાદાદયો વિસયો, તસ્સ અસ્સાદાદિવિભાવનલક્ખણત્તા. તસ્સ અસ્સાદો સુખં સોમનસ્સન્તિ એવમાદિવિભાગો, તસ્સ નિમિત્તં ઇટ્ઠારમ્મણાદિ, અયઞ્ચ અત્થો દેસનાહારવિચયહારનિદ્દેસવણ્ણનાયં વિત્થારતો પકાસિતો એવ. સુત્તે આગતધમ્મસ્સ સભાગવિસભાગધમ્માવટ્ટનવિસયો આવટ્ટહારો, તદુભયઆવટ્ટનલક્ખણત્તા. સુત્તે આગતધમ્માનં પચ્ચનીકધમ્મવિસયો પરિવત્તનહારો, પટિપક્ખધમ્મપરિવત્તનલક્ખણત્તા. પદટ્ઠાનપરિક્ખારેસુ આસન્નકારણં ઉપનિસ્સયકારણઞ્ચ પદટ્ઠાનં, હેતુ પરિક્ખારોતિ અયમેતેસં વિસેસો.

સભાગવિસભાગધમ્મા ચ તેસં તેસં ધમ્માનં અનુકૂલપટિકૂલધમ્મા યથાક્કમં વેદિતબ્બા. યથા – સમ્માદિટ્ઠિયા સમ્માસઙ્કપ્પો સભાગો, મિચ્છાસઙ્કપ્પો વિસભાગોતિ ઇમિના નયેન સબ્બં સભાગવિસભાગતો વેદિતબ્બં.

લક્ખણન્તિ સભાવો. સો હારનયાનં નિદ્દેસે વિભાવિતો એવ.

યં પનેતં હેતુઆદિવિસેસવિનિમુત્તં હારનયાનં યોજનાનિબન્ધનં, સો નયો. યથાહ – **લક્ખણહારે** ''એવં યે ધમ્મા એકલક્ખણા કિચ્ચતો ચ લક્ખણતો ચ સામઞ્ઞતો ચા''તિઆદિ. તથા વિચયેન હારેન વિચિનિત્વા

યુત્તિહારેન યોજેતબ્બાતિ. તથા સોધનહારાદીસુ સુદ્ધો આરમ્ભો હોતિ, સો પઞ્હો વિસ્સજ્જિતો ભવતીતિ એવમાદિ. એકત્તાદયોપિ નયા ઇધ નયોતિ ગહેતબ્બા.

એવં હેતુફલાદીનિ ઉપધારેત્વા નેસં વસેન તત્થ તત્થ સુત્તે લબ્ભમાનપદત્થનિદ્ધારણમુખેન યથાલક્ખણં એતે હારા નયા ચ યોજેતબ્બા. વિસેસતો પન પદટ્ઠાનપરિક્ખારા હેતુવસેન. દેસનાવિચયચતુબ્યૂહસમારોપના હેતુફલવસેન. તથા વેવચનપઞ્ઞત્તિઓતરણસોધના ફલવસેનેવાતિ કેચિ. વિભત્તિ હેતુભૂમિવસેન. પરિવત્તો વિસભાગવસેન. આવટ્ટો સભાગવિસભાગવસેન. લક્ખણયુત્તિઅધિટ્ઠાના નયવસેન યોજેતબ્બાતિ. એત્તાવતા ચ યં વુત્તં –

‘‘સામઞ્ઞતો વિસેસેન, પદત્થો લક્ખણં કમો;
એત્તાવતા ચ હેત્વાદી, વેદિતબ્બા હિ વિઞ્ઞુના’’તિ.

અયં ગાથા વુત્તત્થા હોતિ.

નિદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. પટિનિદ્દેસવારવણ્ણના

૧. દેસનાહારવિભઙ્ગવણ્ણના

૫. એવં હારાદયો સુખગ્ગહણત્થં ગાથાબન્ધવસેન સરૂપતો નિદ્દિસિત્વા ઇદાનિ તેસુ હારે તાવ પટિનિદ્દેસવસેન વિભજિતું "**તત્થ કતમો દેસનાહારો**"તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **કતમો**તિ કથેતુકમ્યતાપુચ્છા. **દેસનાહારો**તિ પુચ્છિતબ્બધમ્મનિદસ્સનં. કિઞ્ચાપિ દેસનાહારો નિદ્દેસવારે સરૂપતો દસ્સિતો, પટિનિદ્દેસસ્સ પન વિસયં દસ્સેન્તો "**અસ્સાદાદીનવતા**"તિ ગાથં એકદેસેન પચ્ચામસતિ. અયં દેસનાહારો પુબ્બાપરાપેક્ખો. તત્થ પુબ્બાપેક્ખત્તે ''કતમો દેસનાહારો''તિ પુચ્છિત્વા ''અસ્સાદાદીનવતા''તિ સરૂપતો દસ્સિતસ્સ નિગમનં હોતિ. પરાપેક્ખત્તે પન ''અયં દેસનાહારો કિં દેસયતી''તિ દેસનાકિરિયાય કત્તુનિદ્દેસો હોતિ. તેન દેસનાહારસ્સ અન્વત્થસઞ્ઞતં દસ્સેતિ. **દેસયતી**તિ સંવણ્ણેતિ, વિત્થારેતીતિ અત્થો.

ઇદાનિ અનેન દેસેતબ્બધમ્મે સરૂપતો દસ્સેન્તો "**અસ્સાદ**"ન્તિઆદિમાહ, તં પુબ્બે વુત્તનયત્તા ઉત્તાનમેવ. તસ્મા ઇતો પરમ્પિ અવુત્તમેવ વણ્ણયિસ્સામ. ''કત્થ પન આગતે અસ્સાદાદિકે અયં હારો સંવણ્ણેતી''તિ અનુયોગં મનસિકત્વા દેસનાહારેન સંવણ્ણેતબ્બધમ્મં દસ્સેન્તો "**ધમ્મં વો, ભિક્ખવે, દેસેસ્સામી**"તિઆદિકં સબ્બપરિયત્તિધમ્મસઙ્ગાહકં ભગવતો છછક્કદેસનં એકદેસેન દસ્સેતિ.

તત્થ **ધમ્મ**ન્તિ અયં **ધમ્મ**-સદ્દો પરિયત્તિસચ્ચસમાધિપઞ્ઞાપકતિપુઞ્ઞાપત્તિઞેય્યાદીસુ બહૂસુ અત્થેસુ દિટ્ઠપ્પયોગો. તથા હિ ''ઇધ, ભિક્ખુ, ધમ્મં પરિયાપુણાતી''તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૫.૭૩) પરિયત્તિધમ્મે દિસ્સતિ. ''દિટ્ઠધમ્મો પત્તધમ્મો''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૯૯; મહાવ॰ ૧૮) સચ્ચે. ''એવંધમ્મા તે ભગવન્તો અહેસુ''ન્તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૩, ૧૪૫) સમાધિમ્હિ. ''સચ્ચં ધમ્મો ધિતિ ચાગો''તિ એવમાદીસુ (જા॰ ૧.૧.૫૭; ૧.૨.૧૪૭-૧૪૮) પઞ્ઞાયં. ''જાતિધમ્માનં, ભિક્ખવે, સત્તાન''ન્તિ એવમાદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૯૮; મ॰ નિ॰ ૧.૧૩૧) પકતિયં . ''ધમ્મો હવે રક્ખતિ ધમ્મચારિ''ન્તિઆદીસુ (જા॰ ૧.૧૦.૧૦૨; ૧.૧૫.૩૮૫) પુઞ્ઞે. ''ચત્તારો પારાજિકા ધમ્મા''તિ એવમાદીસુ (પારા॰ ૨૩૩) આપત્તિયં. ''કુસલા ધમ્મા અકુસલાધમ્મા''તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ તિકમાતિકા ૧) ઞેય્યે. ઇધ પન પરિયત્તિયં દટ્ઠબ્બોતિ (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.મૂલપરિયાયસુત્તવણ્ણના; ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ચિત્તુપ્પાદકણ્ડ ૧; બુ॰ વં॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧).

વોતિ પન અયં **વો**-સદ્દો ''હન્દ દાનિ, ભિક્ખવે, પવારેમિ વો''તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૨૧૫) એત્થ ઉપયોગત્થે આગતો. ''સન્નિપતિતાનં વો, ભિક્ખવે, દ્વયં કરણીય''ન્તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૭૩) કરણત્થે. ''યે હિ વો અરિયા પરિસુદ્ધકાયકમ્મન્તા''તિઆદીસુ પદપૂરણે. ''આરોચયામિ વો, ભિક્ખવે''તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૭.૭૨) સમ્પદાનત્થે. ઇધાપિ સમ્પદાનત્થે એવાતિ દટ્ઠબ્બો.

ભિક્ખનસીલતાદિગુણયોગેન ભિક્ખૂ, ભિન્નકિલેસતાદિગુણયોગેન વા. અથ વા સંસારે ભયં ઇક્ખન્તીતિ ભિક્ખૂ. **ભિક્ખવે**તિ તેસં આલપનં. તેન તે ધમ્મસ્સવને નિયોજેન્તો અત્તનો મુખાભિમુખં કરોતિ. **દેસેસ્સામી**તિ કથેસ્સામિ. તેન નાહં ધમ્મિસ્સરતાય તુમ્હે અઞ્ઞં કિઞ્ચિ કારેય્યામિ, અનાવરણઞાણેન સબ્બં ઞેય્યધમ્મં પચ્ચક્ખકારિતાય પન ધમ્મં દેસેસ્સામીતિ ઇદાનિ પવત્તિયમાનં ધમ્મદેસનં પટિજાનાતિ. **આદિકલ્યાણ**ન્તિઆદીસુ આદિમ્હિ કલ્યાણં **આદિકલ્યાણં**, આદિકલ્યાણમેતસ્સાતિ વા **આદિકલ્યાણં**. સેસપદદ્વયેપિ એસેવ નયો. તત્થ

સીલેન આદિકલ્યાણં. સમાધિના મજ્ઝેકલ્યાણં. પઞ્ઞાય પરિયોસાનકલ્યાણં. બુદ્ધસુબુદ્ધતાય વા આદિકલ્યાણં. ધમ્મસુધમ્મતાય મજ્ઝેકલ્યાણં. સઙ્ઘસુપ્પટિપત્તિયા પરિયોસાનકલ્યાણં. અથ વા ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુવિનયનેન આદિકલ્યાણં. વિપઞ્ચિતઞ્ઞુવિનયનેન મજ્ઝેકલ્યાણં નેય્યપુગ્ગલવિનયનેન પરિયોસાનકલ્યાણં. અયમેવત્થો ઇધાધિપ્પેતો.

અત્થસમ્પત્તિયા **સાત્થં**. બ્યઞ્જનસમ્પત્તિયા **સબ્યઞ્જનં**. સઙ્કાસનાદિછઅત્થપદસમાયોગતો વા **સાત્થં**. અક્ખરાદિછબ્યઞ્જનપદસમાયોગતો **સબ્યઞ્જનં**. અયમેવત્થો ઇધાધિપ્પેતો. ઉપનેતબ્બાભાવતો એકન્તેન પરિપુણ્ણન્તિ **કેવલપરિપુણ્ણં**. અપનેતબ્બાભાવતો **પરિસુદ્ધં**. સીલાદિપઞ્ચધમ્મક્ખન્ધપારિપૂરિયા વા **પરિપુણ્ણં**. ચતુરોઘનિત્થરણાય પવત્તિયા લોકામિસનિરપેક્ખતાય ચ **પરિસુદ્ધં**. બ્રહ્મં સેટ્ઠં ઉત્તમં બ્રહ્મૂનં વા સેટ્ઠાનં અરિયાનં ચરિયં સિક્ખત્તયસઙ્ગહં સાસનં **બ્રહ્મચરિયં પકાસયિસ્સામિ** પરિદીપયિસ્સામીતિ અત્થો.

એવં ભગવતા દેસિતો પકાસિતો ચ સાસનધમ્મો યેસં અસ્સાદાદીનં દસ્સનવસેન પવત્તો, તે અસ્સાદાદયો દેસનાહારસ્સ વિસયભૂતા યત્થ યત્થ પાઠે સવિસેસં વુત્તા, તતો તતો નિદ્ધારેત્વા ઉદાહરણવસેન ઇધાનેત્વા દસ્સેતું "**તત્થ કતમો અસ્સાદો**"તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **કામન્તિ** મનાપિયરૂપાદિં તેભૂમકધમ્મસઙ્ખાતં વત્થુકામં. **કામયમાનસ્સા**તિ ઇચ્છન્તસ્સ. **તસ્સ ચેતં સમિજ્ઝતી**તિ તસ્સ કામયમાનસ્સ સત્તસ્સ તં કામસઙ્ખાતં વત્થુ સમિજ્ઝતિ ચે, સચે સો તં લભતીતિ વુત્તં હોતિ. **અદ્ધા પીતિમનો હોતી**તિ એકંસેન તુટ્ઠચિત્તો હોતિ. **લદ્ધા**તિ લભિત્વા. **મચ્ચો**તિ સત્તો. **યદિચ્છતી**તિ યં ઇચ્છતિ. અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પન **નિદ્દેસે** (મહાનિ॰ ૧) વુત્તનયેન વેદિતબ્બો. **અયં અસ્સાદો**તિ યાયં અધિપ્પાયસમિજ્ઝના ઇચ્છિતલાભે પીતિમનતા સોમનસ્સં, અયં અસ્સાદેતબ્બતો અસ્સાદો.

તસ્સ ચે કામયાનસ્સાતિ તસ્સ પુગ્ગલસ્સ કામે ઇચ્છમાનસ્સ, કામેન વા યાયમાનસ્સ. **છન્દજાતસ્સા**તિ જાતતણ્હસ્સ. **જન્તુનો**તિ સત્તસ્સ. **તે કામા પરિહાયન્તી**તિ તે વત્થુકામા કેનચિ અન્તરાયેન વિનસ્સન્તિ ચે. **સલ્લવિદ્ધોવ રુપ્પતી**તિ અથ અયોમયાદિના સલ્લેન વિદ્ધો વિય પીળિયતીતિ અત્થો. **અયં આદીનવો**તિ યાયં કામાનં વિપરિણામઞ્ઞથાભાવા કામયાનસ્સ સત્તસ્સ રુપ્પના દોમનસ્સુપ્પત્તિ, અયં આદીનવો.

યો કામે પરિવજ્જેતીતિ યો ભિક્ખુ યથાવુત્તે કામે તત્થ છન્દરાગસ્સ વિક્ખમ્ભનેન વા સમુચ્છિન્દનેન વા સબ્બભાગેન વજ્જેતિ. યથા કિં? **સપ્પસ્સેવ પદા સિરો**તિ, યથા કોચિ પુરિસો જીવિતુકામો કણ્હસપ્પં પટિપથે પસ્સિત્વા અત્તનો પાદેન તસ્સ સિરં પરિવજ્જેતિ, **સોમં...પે॰... સમતિવત્તતી**તિ સો ભિક્ખુ સબ્બં લોકં વિસરિત્વા ઠિતત્તા લોકે વિસત્તિકાસઙ્ખાતં ઇમં તણ્હં સતિમા હુત્વા સમતિક્કમતીતિ. **ઇદં નિસ્સરણન્તિ** યદિદં વિસત્તિકાસઙ્ખાતાય તણ્હાય નિબ્બાનારમ્મણેન અરિયમગ્ગેન સમતિવત્તનં, ઇદં નિસ્સરણં.

ખેત્તન્તિ કેદારાદિખેત્તં. **વત્થુન્તિ** ઘરવત્થુઆદિવત્થું. **હિરઞ્ઞં વા**તિ કહાપણસઙ્ખાતં સુવણ્ણસઙ્ખાતઞ્ચ હિરઞ્ઞં. **વા**-સદ્દો વિકપ્પનત્થો, સો સબ્બપદેસુ યોજેતબ્બો. **ગવાસ્સન્તિ** ગાવો ચ અસ્સે ચાતિ ગવાસ્સં. **દાસપોરિસન્તિ** દાસે ચ પોરિસે ચાતિ દાસપોરિસં. **થિયો**તિ ઇત્થિયો. **બન્ધૂ**તિ ઞાતિબન્ધવો. **પુથૂ કામે**તિ અઞ્ઞેપિ વા મનાપિયરૂપાદિકે બહૂ કામગુણે. **યો નરો અનુગિજ્ઝતી**તિ યો સત્તો અનુ અનુ અભિકઙ્ખતિ પત્થેતીતિ અત્થો. **અયં અસ્સાદો**તિ યદિદં ખેત્તાદીનં અનુગિજ્ઝનં, અયં અસ્સાદેતિ વત્થુકામે એતેનાતિ અસ્સાદો.

અબલા નં બલીયન્તીતિ ખેત્તાદિભેદે કામે અનુગિજ્ઝન્તં તં પુગ્ગલં કુસલેહિ પહાતબ્બત્તા અબલસઙ્ખાતા કિલેસા બલીયન્તિ અભિભવન્તિ, સદ્ધાબલાદિવિરહેન વા અબલં તં પુગ્ગલં અબલા કિલેસા બલીયન્તિ, અબલત્તા અભિભવન્તીતિ અત્થો. **મદ્દન્તેનં પરિસ્સયા**તિ એનં કામગિદ્ધં કામે પરિયેસન્તં રક્ખન્તઞ્ચ સીહાદયો ચ પાકટપરિસ્સયા કાયદુચ્ચરિતાદયો ચ અપાકટપરિસ્સયા મદ્દન્તિ. **તતો નં...પે॰... દક**ન્તિ તતો તેહિ પાકટાપાકટપરિસ્સયેહિ અભિભૂતં તં પુગ્ગલં જાતિઆદિદુક્ખં સમુદ્દે ભિન્નનાવં ઉદકં વિય અન્વેતિ અનુગચ્છતીતિ અત્થો. **અયં આદીનવો**તિ ત્વાયં તણ્હાદુચ્ચરિતસંકિલેસહેતુકો જાતિઆદિદુક્ખાનુબન્ધો, અયં આદીનવો.

તસ્માતિ યસ્મા કામગિદ્ધસ્સ વુત્તનયેન દુક્ખાનુબન્ધો વિજ્જતિ, તસ્મા. **જન્તૂ**તિ સત્તો. **સદા સતો**તિ પુબ્બરત્તાપરરત્તં જાગરિયાનુયોગેન સતો હુત્વા. **કામાનિ પરિવજ્જયે**તિ વિક્ખમ્ભનવસેન સમુચ્છેદવસેન ચ રૂપાદીસુ વત્થુકામેસુ સબ્બપ્પકારં કિલેસકામં અનુપ્પાદેન્તો કામાનિ પરિવજ્જયે પજહેય્ય. **તે પહાય તરે ઓઘ**ન્તિ એવં તે કામે પહાય તપ્પહાનકરઅરિયમગ્ગેનેવ ચતુબ્બિધમ્પિ ઓઘં તરેય્ય, તરિતું સક્કુણેય્યાતિ અત્થો. **નાવં સિત્વાવ પારગૂ**તિ યથા પુરિસો ઉદકગ્ગહણેન ગરુભારં નાવં ઉદકં બહિ સિઞ્ચિત્વા લહુકાય નાવાય અપ્પકસિરેનેવ પારગૂ ભવેય્ય, પારં ગચ્છેય્ય, એવમેવ અત્તભાવનાવં કિલેસૂદકગરુકં સિઞ્ચિત્વા લહુકેન અત્તભાવેન પારગૂ ભવેય્ય, પારં નિબ્બાનં અરહત્તપ્પત્તિયા ગચ્છેય્ય અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા પરિનિબ્બાનેનાતિ અત્થો. **ઇદં નિસ્સરણ**ન્તિ યં કામપ્પહાનમુખેન ચતુરોઘં તરિત્વા અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા નિબ્બાનં, ઇદં સબ્બસઙ્ખતનિસ્સરણતો નિસ્સરણન્તિ.

ધમ્મોતિ દાનાદિપુઞ્ઞધમ્મો. **હવે**તિ નિપાતમત્તં. **રક્ખતિ ધમ્મચારિ**ન્તિ યો તં ધમ્મં અપ્પમત્તો ચરતિ, તં ધમ્મચારિં દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકભેદેન દુવિધતોપિ અનત્થતો રક્ખતિ પાલેતિ. **છત્તં મહન્તં યથ વસ્સકાલે**તિ વસ્સકાલે દેવે વસ્સન્તે યથા મહન્તં છત્તં કુસલેન પુરિસેન ધારિતં તં વસ્સતેમનતો રક્ખતિ. તત્થ યથા તં છત્તં અપ્પમત્તો હુત્વા અત્તાનં રક્ખન્તં છાદેન્તઞ્ચ વસ્સાદિતો રક્ખતિ, એવં ધમ્મોપિ અત્તસમ્માપણિધાનેન અપ્પમત્તો હુત્વા ધમ્મચરિયાય અત્તાનં રક્ખન્તંયેવ રક્ખતીતિ અધિપ્પાયો. **એસા...પે॰... ચારી**તિ એતેન વુત્તમેવત્થં પાકટતરં કરોતિ, તં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. **ઇદં ફલ**ન્તિ દિટ્ઠધમ્મિકેહિ સમ્પરાયિકેહિ ચ અનત્થેહિ યદિદં ધમ્મસ્સ રક્ખણં વુત્તં રક્ખાવસાનસ્સ ચ અબ્ભુદયસ્સ નિપ્ફાદનં, ઇદં નિસ્સરણં અનામસિત્વા દેસનાય નિબ્બત્તેતબ્બતાય ફલન્તિ.

સબ્બે ધમ્માતિ સબ્બે સઙ્ખતા ધમ્મા. **અનત્તા**તિ નત્થિ એતેસં અત્તા કારકવેદકસભાવો, સયં વા ન અત્તાતિ અનત્તાતિ. **ઇતી**તિ એવં. **યદા પઞ્ઞાય પસ્સતી**તિ યસ્મિં કાલે વિપસ્સનં ઉસ્સુક્કાપેન્તો અનત્તાનુપસ્સનાસઙ્ખાતાય પઞ્ઞાય પસ્સતિ. **અથ નિબ્બિન્દતિ દુક્ખે**તિ અથ અનત્તાનુપસ્સનાય પુબ્બે એવ અનિચ્ચતાદુક્ખતાનં સુપરિદિટ્ઠત્તા નિબ્બિદાનુપસ્સનાવસેન વિપસ્સનાગોચરભૂતે પઞ્ચક્ખન્ધદુક્ખે નિબ્બિન્દતિ નિબ્બેદં આપજ્જતિ. **એસ મગ્ગો વિસુદ્ધિયા**તિ યા વુત્તલક્ખણા નિબ્બિદાનુપસ્સના સબ્બકિલેસવિસુજ્ઝનતો વિસુદ્ધિસઙ્ખાતસ્સ અરિયમગ્ગસ્સ અચ્ચન્તવિસુદ્ધિયા વા અમતધાતુયા મગ્ગો ઉપાયો. **અયં ઉપાયો**તિ યદિદં અનત્તાનુપસ્સનામુખેન સબ્બસ્મિં વટ્ટસ્મિં નિબ્બિન્દનં વુત્તં, તં વિસુદ્ધિયા અધિગમહેતુભાવતો ઉપાયો.

“**ચક્ખુમા...પે॰... પરિવજ્જયે**”તિ ઇમિસ્સા ગાથાય અયં સઙ્ખેપત્થો – યથા ચક્ખુમા પુરિસો સરીરે વહન્તે વિસમાનિ ભૂમિપ્પદેસાનિ ચણ્ડતાય વા વિસમે હત્થિઆદયો પરિવજ્જેતિ, એવં લોકે સપ્પઞ્ઞો પુરિસો

સપ્પઞ્ઞતાય હિતાહિતં જાનન્તો પાપાનિ લામકાનિ દુચ્ચરિતાનિ પરિવજ્જેય્યાતિ. **અયં આણત્તી**તિ યા અયં ''પાપાનિ પરિવજ્જેતબ્બાની''તિ ધમ્મરાજસ્સ ભગવતો આણા, અયં આણત્તીતિ.

એવં વિસું વિસું સુત્તેસુ આગતા ફલૂપાયાણત્તિયો ઉદાહરણભાવેન દસ્સેત્વા ઇદાનિ તા એકતો આગતા દસ્સેતું ''**સુઞ્ઞતો**''તિ ગાથમાહ.

તત્થ **સુઞ્ઞતો લોકં અવેક્ખસ્સુ, મોઘરાજાતિ આણત્તી**તિ ''મોઘરાજ, સબ્બમ્પિ સઙ્ખારલોકં અવસવત્તિતાસલ્લક્ખણવસેન વા તુચ્છભાવસમનુપસ્સનવસેન વા સુઞ્ઞોતિ પસ્સા''તિ ઇદં ધમ્મરાજસ્સ વચનં વિધાનભાવતો આણત્તિ. સબ્બદા સતિકિરિયાય તંસુઞ્ઞતાદસ્સનં સમ્પજ્જતીતિ ''**સદા સતોતિ ઉપાયો**''તિ વુત્તં. **અત્તાનુદિટ્ઠિં ઊહચ્ચા**તિ વીસતિવત્થુકં સક્કાયદસ્સનં ઉદ્ધરિત્વા સમુચ્છિન્દિત્વા. **એવં મચ્ચુતરો સિયાતિ. ઇદં ફલ**ન્તિ યં એવં વુત્તેન વિધિના મચ્ચુતરણં મચ્ચુનો વિસયાતિક્કમનં તસ્સ યં પુબ્બભાગપટિપદાપટિપજ્જનં, ઇદં દેસનાય ફલન્તિ અત્થો. યથા પન અસ્સાદાદયો સુત્તે કત્થચિ સરૂપતો કત્થચિ નિદ્ધારેતબ્બતાય કત્થચિ વિસું વિસું કત્થચિ એકતો દસ્સિતા, ન એવં ફલાદયો. ફલાદયો પન સબ્બત્થ સુત્તે ગાથાસુ વા એકતો દસ્સેતબ્બાતિ ઇમસ્સ નયસ્સ દસ્સનત્થં વિસું વિસું ઉદાહરિત્વાપિ પુન ''સુઞ્ઞતો લોક''ન્તિઆદિના એકતો ઉદાહરણં કતન્તિ દટ્ઠબ્બં.

૬. એવં અસ્સાદાદયો ઉદાહરણવસેન સરૂપતો દસ્સેત્વા ઇદાનિ તત્થ પુગ્ગલવિભાગેન દેસનાવિભાગં દસ્સેતું ''**તત્થ ભગવા**''તિઆદિ વુત્તં.

તત્થ ઉગ્ઘટિતં ઘટિતમત્તં ઉદ્દિટ્ઠમત્તં યસ્સ નિદ્દેસપટિનિદ્દેસા ન કતા, તં જાનાતીતિ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ. ઉદ્દેસમત્તેન સપ્પભેદં સવિત્થારમત્થં પટિવિજ્ઝતીતિ અત્થો, ઉગ્ઘટિતં વા ઉચ્ચલિતં ઉટ્ઠપિતન્તિ અત્થો, તં જાનાતીતિ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ. ધમ્મો હિ દેસિયમાનો દેસકતો દેસનાભાજનં સઙ્કમન્તો વિય હોતિ, તમેસ ઉચ્ચલિતમેવ જાનાતીતિ અત્થો, ચલિતમેવ વા ઉગ્ઘટિતં. સસ્સતાદિઆકારસ્સ હિ વેનેય્યાનં આસયસ્સ બુદ્ધાવેણિકા ધમ્મદેસના તઙ્ખણપતિતા એવ ચલનાય હોતિ, તતો પરમ્પરાનુવત્તિયા, તત્થાયં ઉગ્ઘટિતે ચલિતમત્તેયેવ આસયે ધમ્મં જાનાતિ અવબુજ્ઝતીતિ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ, તસ્સ **ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુસ્સ નિસ્સરણં દેસયતિ**, તત્તકેનેવ તસ્સ અત્થસિદ્ધિતો. વિપઞ્ચિતં વિત્થારિતં નિદ્દિટ્ઠં જાનાતીતિ વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ, વિપઞ્ચિતં વા મન્દં સણિકં ધમ્મં જાનાતીતિ વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ, તસ્સ **વિપઞ્ચિતઞ્ઞુસ્સ આદીનવઞ્ચ નિસ્સરણઞ્ચ દેસયતિ**, નાતિસઙ્ખેપવિત્થારાય દેસનાય તસ્સ અત્થસિદ્ધિતો. નેતબ્બો ધમ્મસ્સ પટિનિદ્દેસેન અત્થં પાપેતબ્બોતિ નેય્યો, મુદિન્દ્રિયતાય વા પટિલોમગ્ગહણતો નેતબ્બો અનુનેતબ્બોતિ નેય્યો, તસ્સ **નેય્યસ્સ અસ્સાદં આદીનવં નિસ્સરણઞ્ચ દેસયતિ**, અનવસેસેત્વાવ દેસનેન તસ્સ અત્થસિદ્ધિતો. તત્થાયં પાળિ –

> ''કતમો ચ પુગ્ગલો ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ? યસ્સ પુગ્ગલસ્સ સહ ઉદાહટવેલાય ધમ્માભિસમયો હોતિ. અયં વુચ્ચતિ પુગ્ગલો ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ.
>
> ''કતમો ચ પુગ્ગલો વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ? યસ્સ પુગ્ગલસ્સ સંખિત્તેન ભાસિતસ્સ વિત્થારેન અત્થે વિભજિયમાને ધમ્માભિસમયો હોતિ. અયં વુચ્ચતિ પુગ્ગલો વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ.

‘‘કતમો ચ પુગ્ગલો નેય્યો? યસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉદ્દેસતો પરિપુચ્છતો યોનિસોમનસિકરોતો કલ્યાણમિત્તે સેવતો ભજતો પયિરુપાસતો એવં અનુપુબ્બેન ધમ્માભિસમયો હોતિ. અયં વુચ્ચતિ પુગ્ગલો નેય્યો’’તિ (પુ॰ પ॰ ૧૪૮-૧૫૦).

પદપરમો પનેત્થ નેત્તિયં પટિવેધસ્સ અભાજનન્તિ ન ગહિતોતિ દટ્ઠબ્બં. એત્થ ચ અસ્સાદો, આદીનવો, નિસ્સરણં, અસ્સાદો ચ આદીનવો ચ, અસ્સાદો ચ નિસ્સરણઞ્ચ, આદીનવો ચ નિસ્સરણઞ્ચ, અસ્સાદો ચ આદીનવો ચ નિસ્સરણઞ્ચાતિ એતે સત્ત પટ્ઠાનનયા.

તેસુ તતિયછટ્ઠસત્તમા વેનેય્યત્તયવિનયને સમત્થતાય ગહિતા, ઇતરે ચત્તારો ન ગહિતા. ન હિ કેવલેન અસ્સાદેન આદીનવેન તદુભયેન વા કથિતેન વેનેય્યવિનયનં સમ્ભવતિ, કિલેસાનં પહાનાવચનતો. પઞ્ચમોપિ આદીનવાવચનતો નિસ્સરણસ્સ અનુપાયો એવ. ન હિ વિમુત્તિરસા ભગવતો દેસના વિમુત્તિં તદુપાયઞ્ચ અનામસન્તી પવત્તતિ. તસ્મા એતે ચત્તારો નયા અનુદ્ધટા. સચે પન પદપરમસ્સ પુગ્ગલસ્સ વસેન પવત્તં સંકિલેસભાગિયં વાસનાભાગિયં તદુભયભાગે ઠિતં દેસનં સુત્તેકદેસં ગાથં વા તાદિસં એતેસં નયાનં ઉદાહરણભાવેન ઉદ્ધરતિ, એવં સતિ સત્તન્નમ્પિ નયાનં ગહણં ભવેય્ય. વેનેય્યવિનયનં પન તેસં સન્તાને અરિયમગ્ગસ્સ ઉપ્પાદનં. તં યથાવુત્તેહિ એવ નયેતિ, નાવસેસેહીતિ ઇતરે ઇધ ન વુત્તા. યસ્મા પન **પેટકે** (પેટકો॰ ૨૩) –

‘‘તત્થ કતમો અસ્સાદો ચ આદીનવો ચ?

યાનિ કરોતિ પુરિસો, તાનિ અત્તનિ પસ્સતિ;
કલ્યાણકારી કલ્યાણં, પાપકારી ચ પાપક’’ન્તિ.

તત્થ યં કલ્યાણકારી કલ્યાણં પચ્ચનુભોતિ, અયં અસ્સાદો. યં પાપકારી પાપં પચ્ચનુભોતિ, અયં આદીનવો.

અટ્ઠિમે , ભિક્ખવે, લોકધમ્મા. કતમે અટ્ઠ? લાભોતિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૮.૬). તત્થ લાભો યસો સુખં પસંસા, અયં અસ્સાદો. અલાભો અયસો દુક્ખં નિન્દા, અયં આદીનવો.

તત્થ કતમો અસ્સાદો ચ નિસ્સરણઞ્ચ?

‘‘સુખો વિપાકો પુઞ્ઞાનં, અધિપ્પાયો ચ ઇજ્ઝતિ;
ખિપ્પઞ્ચ પરમં સન્તિં, નિબ્બાનમધિગચ્છતી’’તિ. (પેટકો॰ ૨૩);

અયં અસ્સાદો ચ નિસ્સરણઞ્ચ.

દ્વત્તિંસિમાનિ, ભિક્ખવે, મહાપુરિસસ્સ મહાપુરિસલક્ખણાનિ, યેહિ સમન્નાગતસ્સ મહાપુરિસસ્સ દ્વેવ ગતિયો ભવન્તિ અનઞ્ઞા…પે॰… વિવટચ્છદોતિ સબ્બં **લક્ખણસુત્તં**, (દી॰ નિ॰ ૩.૧૯૯) અયં અસ્સાદો ચ નિસ્સરણઞ્ચ.

તત્થ કતમો આદીનવો ચ નિસ્સરણઞ્ચ?

‘‘ભારા હવે પઞ્ચક્ખન્ધા, ભારહારો ચ પુગ્ગલો;
ભારાદાનં દુખં લોકે, ભારનિક્ખેપનં સુખં.

‘‘નિક્ખિપિત્વા ગરું ભારં, અઞ્ઞં ભારં અનાદિય;
સમૂલં તણ્હમબ્બુય્હ, નિચ્છાતો પરિનિબ્બુતો’’તિ. (સં॰ નિ॰ ૩.૨૨);

અયં આદીનવો ચ નિસ્સરણઞ્ચ.

તત્થ કતમો અસ્સાદો ચ આદીનવો ચ નિસ્સરણઞ્ચ?

‘‘કામા હિ ચિત્રા મધુરા મનોરમા, વિરૂપરૂપેન મથેન્તિ ચિત્તં;
તસ્મા અહં પબ્બજિતોમ્હિ રાજ, અપણ્ણકં સામઞ્ઞમેવ સેય્યોતિ. (મ॰ નિ॰ ૨.૩૦૭; થેરગા॰ ૭૮૭-૭૮૮; પેટકો॰ ૨૩);

અયં અસ્સાદો ચ આદીનવો ચ નિસ્સરણઞ્ચા’’તિ વુત્તં. તસ્મા તેપિ નયા ઇધ નિદ્ધારેત્વા વેદિતબ્બા. ફલાદીસુપિ અયં નયો લબ્ભતિ એવ. યસ્મા **પેટકે** (પેટકો॰ ૨૨) ‘‘તત્થ કતમં ફલઞ્ચ ઉપાયો ચ? સીલે પતિટ્ઠાય નરો સપઞ્ઞો’’તિ ગાથા (સં॰ નિ॰ ૧.૨૩), ઇદં ફલઞ્ચ ઉપાયો ચ.

તત્થ કતમં ફલઞ્ચ આણત્તિ ચ?

‘‘સચે ભાયથ દુક્ખસ્સ, સચે વો દુક્ખમપ્પિયં;
માકત્થ પાપકં કમ્મં, આવિ વા યદિ વા રહોતિ. (ઉદા॰ ૪૪);

ઇદં ફલઞ્ચ આણત્તિ ચ.

તત્થ કતમો ઉપાયો ચ આણત્તિ ચ?

‘‘કુમ્ભૂપમં કાયમિમં વિદિત્વા, નગરૂપમં ચિત્તમિદં ઠપેત્વા;
યોધેથ મારં પઞ્ઞાવુધેન, જિતઞ્ચ રક્ખે અનિવેસનો સિયા’’તિ. (ધ॰ પ॰ ૪૦);

અયં ઉપાયો ચ આણત્તિ ચ. એવં ફલાદીનં દુકવસેનપિ ઉદાહરણં વેદિતબ્બં. એત્થ ચ યો નિસ્સરણદેસનાય વિનેતબ્બો, સો ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂતિઆદિના યથા દેસનાવિભાગેન પુગ્ગલવિભાગસિદ્ધિ હોતિ, એવં ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુસ્સ ભગવા નિસ્સરણં દેસેતીતિઆદિના પુગ્ગલવિભાગેન દેસનાવિભાગો સમ્ભવતીતિ સો તથા દસ્સિતો.

એવં યેસં પુગ્ગલાનં વસેન દેસનાવિભાગો દસ્સિતો, તે પુગ્ગલે પટિપદાવિભાગેન વિભજિત્વા દસ્સેતું ‘‘**ચતસ્સો પટિપદા**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ પટિપદાભિઞ્ઞાકતો વિભાગો પટિપદાકતો હોતીતિ આહ – ‘‘ચતસ્સો પટિપદા’’તિ. તા પનેતા ચ સમથવિપસ્સનાપટિપત્તિવસેન દુવિધા હોન્તિ. કથં? સમથપક્ખે તાવ પઠમસમન્નાહારતો પટ્ઠાય યાવ તસ્સ તસ્સ ઝાનસ્સ ઉપચારં ઉપ્પજ્જતિ, તાવ પવત્તા સમથભાવના ‘‘પટિપદા’’તિ વુચ્ચતિ. ઉપચારતો પન પટ્ઠાય યાવ અપ્પના તાવ પવત્તા પઞ્ઞા ‘‘અભિઞ્ઞા’’તિ વુચ્ચતિ.

સા પનાયં પટિપદા એકચ્ચસ્સ દુક્ખા હોતિ નીવરણાદિપચ્ચનીકધમ્મસમુદાચારગહણતાય કિચ્છા અસુખસેવનાતિ અત્થો, એકચ્ચસ્સ તદભાવેન સુખા. અભિઞ્ઞાપિ એકચ્ચસ્સ દન્ધા હોતિ મન્દા અસીઘપ્પવત્તિ, એકચ્ચસ્સ ખિપ્પા અમન્દા સીઘપ્પવત્તિ. તસ્મા યો આદિતો કિલેસે વિક્ખમ્ભેન્તો દુક્ખેન સસઙ્ખારેન સપ્પયોગેન કિલમન્તો વિક્ખમ્ભેતિ, તસ્સ દુક્ખા પટિપદા હોતિ. યો પન વિક્ખમ્ભિતકિલેસો અપ્પનાપરિવાસં વસન્તો ચિરેન અઙ્ગપાતુભાવં પાપુણાતિ, તસ્સ દન્ધાભિઞ્ઞા નામ હોતિ. યો ખિપ્પં અઙ્ગપાતુભાવં પાપુણાતિ, તસ્સ ખિપ્પાભિઞ્ઞા નામ હોતિ. યો કિલેસે વિક્ખમ્ભેન્તો સુખેન અકિલમન્તો વિક્ખમ્ભેતિ, તસ્સ સુખા પટિપદા નામ હોતિ.

વિપસ્સનાપક્ખે પન યો રૂપારૂપમુખેન વિપસ્સનં અભિનિવિસન્તો ચત્તારિ મહાભૂતાનિ પરિગ્ગહેત્વા ઉપાદારૂપં પરિગ્ગણ્હાતિ અરૂપં પરિગ્ગણ્હાતિ, રૂપારૂપં પન પરિગ્ગણ્હન્તો દુક્ખેન કસિરેન કિલમન્તો પરિગ્ગહેતું સક્કોતિ, તસ્સ દુક્ખા પટિપદા નામ હોતિ. પરિગ્ગહિતરૂપારૂપસ્સ પન વિપસ્સનાપરિવાસે મગ્ગપાતુભાવદન્ધતાય દન્ધાભિઞ્ઞા નામ હોતિ. યોપિ રૂપારૂપં પરિગ્ગહેત્વા નામરૂપં વવત્થપેન્તો દુક્ખેન કસિરેન કિલમન્તો વવત્થપેતિ, વવત્થપિતે ચ નામરૂપે વિપસ્સનાપરિવાસં વસન્તો ચિરેન મગ્ગં ઉપ્પાદેતું સક્કોતિ. તસ્સાપિ દુક્ખા પટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞા નામ હોતિ.

અપરો નામરૂપમ્પિ વવત્થપેત્વા પચ્ચયે પરિગ્ગણ્હન્તો દુક્ખેન કસિરેન કિલમન્તો પરિગ્ગણ્હાતિ, પચ્ચયે ચ પરિગ્ગહેત્વા વિપસ્સનાપરિવાસં વસન્તો ચિરેન મગ્ગં ઉપ્પાદેતિ. એવમ્પિ **દુક્ખા પટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞા** નામ હોતિ.

અપરો પચ્ચયેપિ પરિગ્ગહેત્વા લક્ખણાનિ પટિવિજ્ઝન્તો દુક્ખેન કસિરેન કિલમન્તો પટિવિજ્ઝતિ, પટિવિદ્ધલક્ખણો ચ વિપસ્સનાપરિવાસં વસન્તો ચિરેન મગ્ગં ઉપ્પાદેતિ. એવમ્પિ **દુક્ખા પટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞા** નામ હોતિ.

અપરો લક્ખણાનિપિ પટિવિજ્ઝિત્વા વિપસ્સનાઞાણે તિક્ખે સૂરે સુપ્પસન્ને વહન્તે ઉપ્પન્નં વિપસ્સનાનિકન્તિં પરિયાદિયમાનો દુક્ખેન કસિરેન કિલમન્તો પરિયાદિયતિ, નિકન્તિઞ્ચ પરિયાદિયિત્વા વિપસ્સનાપરિવાસં વસન્તો ચિરેન મગ્ગં ઉપ્પાદેતિ. એવમ્પિ **દુક્ખા પટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞા** નામ હોતિ. ઇમિનાવુપાયેન ઇતરાપિ તિસ્સો પટિપદા વેદિતબ્બા. વિપસ્સનાપક્ખિકા એવ પનેત્થ ચતસ્સો પટિપદા દટ્ઠબ્બા.

ચત્તારો પુગ્ગલાતિ યથાવુત્તપટિપદાવિભાગેન ચત્તારો પટિપન્નકપુગ્ગલા. તં પન પટિપદાવિભાગં સદ્ધિં હેતુપાયફલેહિ દસ્સેતું “**તણ્હાચરિતો**”તિઆદિ વુત્તં.

તત્થ **ચરિત**ન્તિ ચરિયા, વુત્તીતિ અત્થો. તણ્હાય નિબ્બત્તિતં ચરિતં એતસ્સાતિ **તણ્હાચરિતો**, તણ્હાય વા પવત્તિતો ચરિતો **તણ્હાચરિતો**, લોભજ્ઝાસયોતિ અત્થો. **દિટ્ઠિચરિતો**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **મન્દો**તિ મન્દિયં વુચ્ચતિ અવિજ્જા, તાય સમન્નાગતો મન્દો, મોહાધિકોતિ અત્થો.

સતિન્દ્રિયેનાતિ સતિયા આધિપચ્ચં કુરુમાનાય. સતિન્દ્રિયમેવ હિસ્સ વિસદં હોતિ. યસ્મા તણ્હાચરિતતાય પુબ્બભાગે કોસજ્જાભિભવેન ન વીરિયં બલવં હોતિ, મોહાધિકતાય ન પઞ્ઞા બલવતી. તદુભયેનાપિ ન સમાધિ બલવા હોતિ, તસ્મા ‘‘સતિન્દ્રિયમેવ હિસ્સ વિસદં હોતી’’તિ વુત્તં. તેનેવાહ – ‘‘સતિપટ્ઠાનેહિ નિસ્સયેહી’’તિ.

તણ્હાચરિતતાય યસ્સ કિલેસવિક્ખમ્ભનં ન સુકરન્તિ દુક્ખા પટિપદા, અવિસદઞાણતાય દન્ધાભિઞ્ઞાતિ પુબ્બે વુત્તનયં આનેત્વા યોજેતબ્બં. **નિય્યાતી**તિ અરિયમગ્ગેન વટ્ટદુક્ખતો નિગ્ગચ્છતિ.

ઉદત્થોતિ ઉદઅત્થો, ઉળારપઞ્ઞોતિ અત્થો. પઞ્ઞાસહાયપટિલાભેન યસ્સ સમાધિ તિક્ખો હોતિ સમ્પયુત્તેસુ આધિપચ્ચં પવત્તેતિ. તેનેવાહ – ''સમાધિન્દ્રિયેના''તિ. વિસદઞાણત્તા ''**ખિપ્પાભિઞ્ઞાયા**''તિ વુત્તં. સમાધિપધાનત્તા ઝાનાનં ઝાનેહિ નિસ્સયેહીતિ અયં વિસેસો. સેસં પુરિમસદિસમેવ. દિટ્ઠિચરિતો અનિય્યાનિકમગ્ગમ્પિ નિય્યાનિકન્તિ મઞ્ઞમાનો તત્થ ઉસ્સાહબહુલત્તા વીરિયાધિકો હોતિ. વીરિયાધિકતાયેવ યસ્સ કિલેસવિક્ખમ્ભનં સુકરન્તિ સુખા પટિપદા, અવિસદઞાણતાય પન દન્ધાભિઞ્ઞાતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ ''**દિટ્ઠિચરિતો મન્દો**''તિઆદિના. સેસં વુત્તનયમેવ.

સચ્ચેહીતિ અરિયસચ્ચેહિ. અરિયસચ્ચાનિ હિ લોકિયાનિ પુબ્બભાગઞાણસ્સ સમ્મસનટ્ઠાનતાય લોકુત્તરાનિ અધિમુચ્ચનતાય મગ્ગઞાણસ્સ અભિસમયટ્ઠાનતાય ચ નિસ્સયાનિ હોન્તીતિ. સેસં વુત્તનયમેવ. એત્થ ચ દિટ્ઠિચરિતો ઉદત્થો ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ. તણ્હાચરિતો મન્દો નેય્યો. ઇતરે દ્વેપિ વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂતિ એવં યેન વેનેય્યત્તયેન પુબ્બે દેસનાવિભાગો દસ્સિતો, તદેવ વેનેય્યત્તયં ઇમિના પટિપદાવિભાગેન દસ્સિતન્તિ દટ્ઠબ્બં.

ઇદાનિ તં વેનેય્યપુગ્ગલવિભાગં અત્થનયયોજનાય વિસયં કત્વા દસ્સેતું ''**ઉભો તણ્હાચરિતા**''તિઆદિ વુત્તં. તણ્હાય સમાધિપટિપક્ખત્તા તણ્હાચરિતો વિસુજ્ઝમાનો સમાધિમુખેન વિસુજ્ઝતીતિ આહ – ''**સમથપુબ્બઙ્ગમાયા**''તિ. ''સમથવિપસ્સનં યુગનદ્ધં ભાવેતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૧૭૦; પટિ॰ મ॰ ૨.૧, ૩) વચનતો પન સમ્માદિટ્ઠિસહિતેનેવ સમ્માસમાધિના નિય્યાનં, ન સમ્માસમાધિના એવાતિ આહ – ''સમથપુબ્બઙ્ગમાય વિપસ્સનાયા''તિ. ''રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તીતિ અરહત્તફલસમાધી''તિ સઙ્ગહેસુ વુત્તં. ઇધ પન અનાગામિફલસમાધીતિ વક્ખતિ. સો હિ સમાધિસ્મિં પરિપૂરકારીતિ. તત્થ રઞ્જનટ્ઠેન રાગો. સો વિરજ્જતિ એતાયાતિ રાગવિરાગા, તાય **રાગવિરાગાય**, રાગપ્પહાયિકાયાતિ અત્થો.

ચેતોવિમુત્તિયાતિ **ચેતો**તિ ચિત્તં, તદપદેસેન ચેત્થ સમાધિ વુચ્ચતિ ''યથા ચિત્તં પઞ્ઞઞ્ચ ભાવય''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૨૩). પટિપ્પસ્સદ્ધિવસેન પટિપક્ખતો વિમુચ્ચતીતિ વિમુત્તિ, તેન વા વિમુત્તો, તતો વિમુચ્ચનન્તિ વા વિમુત્તિ, સમાધિયેવ. યથા હિ લોકિયકથાયં સઞ્ઞા ચિત્તઞ્ચ દેસનાસીસં. યથાહ – ''નાનત્તકાયા નાનત્તસઞ્ઞિનો''તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૩૨, ૩૪૧, ૩૫૭; અ॰ નિ॰ ૭.૪૪; ૯.૨૪) ''કિં ચિત્તો ત્વં, ભિક્ખૂ''તિ (પારા॰ ૧૩૫) ચ, એવં લોકુત્તરકથાયં પઞ્ઞા સમાધિ ચ. યથાહ – ''પઞ્ચઞાણિકો સમ્માસમાધી''તિ (વિભ॰ ૮૦૪) ચ ''સમથવિપસ્સનં યુગનદ્ધં ભાવેતી''તિ ચ. તેસુ ઇધ રાગસ્સ ઉજુવિપચ્ચનીકતો સમથપુબ્બઙ્ગમતાવચનતો ચ ચેતોગ્ગહણેન સમાધિ વુત્તો. તથા વિમુત્તિવચનેન. તેન વુત્તં ''સમાધિયેવા''તિ. ચેતો ચ તં વિમુત્તિ ચાતિ ચેતોવિમુત્તિ. અથ વા વુત્તપ્પકારસ્સેવ ચેતસો પટિપક્ખતો વિમુત્તિ વિમોક્ખોતિ ચેતોવિમુત્તિ, ચેતસિ વા ફલવિઞ્ઞાણે વુત્તપ્પકારાવ વિમુત્તીતિ ચેતોવિમુત્તિ, ચેતસો વા ફલવિઞ્ઞાણસ્સ પટિપક્ખતો વિમુત્તિ વિમોક્ખો એતસ્મિન્તિ ચેતોવિમુત્તિ, સમાધિયેવ. **પઞ્ઞાવિમુત્તિયા**તિ એત્થાપિ અયં નયો યથાસમ્ભવં યોજેતબ્બો.

દિટ્ઠિયા સવિસયે પઞ્ઞાસદિસી પવત્તીતિ દિટ્ઠિચરિતો વિસુજ્ઝમાનો પઞ્ઞામુખેન વિસુજ્ઝતીતિ આહ – ''**ઉભો દિટ્ઠિચરિતા વિપસ્સના**''તિઆદિ. **અવિજ્જાવિરાગા પઞ્ઞાવિમુત્તી**તિ અરહત્તફલપઞ્ઞા . સમથગ્ગહણેન

તપ્પટિપક્ખતો તઞ્ચ વિપસ્સનાગ્ગહણેન અવિજ્જઞ્ચ નિદ્ધારેત્વા પઠમનયસ્સ ભૂમિં સક્કા સુખેન દસ્સેતુન્તિ આહ – "**યે સમથ...પે॰... હાતબ્બા**"તિ.

તત્થ **સમથપુબ્બઙ્ગમા પટિપદા**તિ પુરિમા દ્વે પટિપદા, ઇતરા **વિપસ્સનાપુબ્બઙ્ગમા**તિ દટ્ઠબ્બા. **હાતબ્બા**તિ ગમેતબ્બા, નેતબ્બાતિ અત્થો. વિપસ્સનાય અનિચ્ચદુક્ખઅનત્તસઞ્ઞાભાવતો દુક્ખસઞ્ઞાપરિવારત્તા ચ અસુભસઞ્ઞાય ઇમા ચતસ્સો સઞ્ઞા દસ્સિતા હોન્તિ. તપ્પટિપક્ખેન ચ ચત્તારો વિપલ્લાસાતિ સકલસ્સ સીહવિક્કીળિતનયસ્સ ભૂમિં સુખેન સક્કા દસ્સેતુન્તિ આહ – "**યે વિપસ્સના...પે॰... હાતબ્બા**"તિ.

૭. એવં પટિપદાવિભાગેન વેનેય્યપુગ્ગલવિભાગં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તં ઞાણવિભાગેન દસ્સેન્તો યસ્મા ભગવતો દેસના યાવદેવ વેનેય્યવિનયનત્થા, વિનયનઞ્ચ નેસં સુતમયાદીનં તિસ્સન્નં પઞ્ઞાનં અનુક્કમેન નિબ્બત્તનં, યથા ભગવતો દેસનાય પવત્તિભાવવિભાવનઞ્ચ હારનયબ્યાપારો, તસ્મા ઇમસ્સ હારસ્સ સમુટ્ઠિતપ્પકારં તાવ પુચ્છિત્વા યેન પુગ્ગલવિભાગદસ્સનેન દેસનાભાજનં વિભજિત્વા તત્થ દેસનાયં દેસનાહારં નિયોજેતુકામો તં દસ્સેતું "**સ્વાયં હારો કત્થ સમ્ભવતી**"તિઆદિમાહ.

તત્થ **યસ્સા**તિ યો સો અટ્ઠહિ અક્ખણેહિ વિમુત્તો સોતાવધાનપરિયોસાનાહિ ચ સમ્પત્તીહિ સમન્નાગતો યસ્સ. **સત્થા**તિ દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકપરમત્થેહિ યથારહં અનુસાસનતો સત્થા. **ધમ્મ**ન્તિ યથાનુસિટ્ઠં પટિપજ્જમાને અપાયેસુ અપતમાને ધારેતીતિ ધમ્મો, તં ધમ્મં. **દેસયતી**તિ સઙ્ખેપવિત્થારનયેહિ ભાસતિ કથેતિ. **અઞ્ઞતરો**તિ ભગવતો સાવકેસુ અઞ્ઞતરો. **ગરુટ્ઠાનીયો**તિ સીલસુતાદિગુણવિસેસયોગેન ગરુકરણીયો. **સબ્રહ્મચારી**તિ બ્રહ્મં વુચ્ચતિ સેટ્ઠટ્ઠેન સકલં સત્થુસાસનં. સમં સહ વા બ્રહ્મં ચરતિ પટિપજ્જતીતિ સબ્રહ્મચારી. **સદ્ધં પટિલભતી**તિ "સમ્માસમ્બુદ્ધો વત સો ભગવા યો એવરૂપસ્સ ધમ્મસ્સ દેસેતા"તિ તથાગતે, "સ્વાક્ખાતો વતાયં ધમ્મો યો એવં એકન્તપરિપુણ્ણો એકન્તપરિસુદ્ધો"તિઆદિના ધમ્મે ચ સદ્ધં લભતિ ઉપ્પાદેતીતિ અત્થો.

તત્થાતિ તસ્મિં યથાસુતે યથાપરિયત્તે ધમ્મે. **વીમંસા**તિ પાળિયા પાળિઅત્થસ્સ ચ વીમંસનપઞ્ઞા . સેસં તસ્સા એવ વેવચનં. સા હિ યથાવુત્તવીમંસને સઙ્કોચં અનાપજ્જિત્વા ઉસ્સહનવસેન **ઉસ્સાહના**, તુલનવસેન **તુલના**, ઉપપરિક્ખણવસેન **ઉપપરિક્ખા**તિ ચ વુત્તા. અથ વા વીમંસતીતિ **વીમંસા**, સા પદપદત્થવિચારણા પઞ્ઞા. **ઉસ્સાહના**તિ વીરિયેન ઉપત્થમ્ભિતા ધમ્મસ્સ ધારણપરિચયસાધિકા પઞ્ઞા. **તુલના**તિ પદેન પદન્તરં, દેસનાય વા દેસનન્તરં તુલયિત્વા સંસન્દિત્વા ગહણપઞ્ઞા. **ઉપપરિક્ખા**તિ મહાપદેસે ઓતારેત્વા પાળિયા પાળિઅત્થસ્સ ચ ઉપપરિક્ખણપઞ્ઞા. અત્તહિતં પરહિતઞ્ચ આકઙ્ખન્તેહિ સુય્યતીતિ સુતં, કાલવચનિચ્છાય અભાવતો, યથા દુદ્ધન્તિ. કિં પન તન્તિ? અધિકારતો સામત્થિયતો વા પરિયત્તિધમ્મોતિ વિઞ્ઞાયતિ. અથ વા સવનં સુતં, સોતદ્વારાનુસારેન પરિયત્તિધમ્મસ્સ ઉપધારણન્તિ અત્થો. સુતેન હેતુના નિબ્બત્તા **સુતમયી**. પકારેન જાનાતીતિ **પઞ્ઞા**. યા વીમંસા, અયં સુતમયી પઞ્ઞાતિ પચ્ચેકમ્પિ યોજેતબ્બં. **તથા**તિ યથા સુતમયી પઞ્ઞા વીમંસાદિપરિયાયવતી વીમંસાદિવિભાગવતી ચ, તથા **ચિન્તામયી** ચાતિ અત્થો. યથા વા સુતમયી ઓરમત્તિકા અનવટ્ઠિતા ચ, એવં ચિન્તામયી ચાતિ દસ્સેતિ.

સુતેન નિસ્સયેનાતિ સુતેન પરિયત્તિધમ્મેન પરિયત્તિધમ્મસ્સવનેન વા ઉપનિસ્સયેન ઇત્થમ્ભૂતલક્ખણે કરણવચનં, યથાવુત્તં સુતં ઉપનિસ્સાયાતિ અત્થો. **વીમંસા**તિઆદીસુ "ઇદં સીલં, અયં સમાધિ, ઇમે રૂપારૂપધમ્મા, ઇમે પઞ્ચક્ખન્ધા"તિ તેસં તેસં ધમ્માનં સભાવવીમંસનભૂતા પઞ્ઞા **વીમંસા**. તેસંયેવ ધમ્માનં વચનત્થં મુઞ્ચિત્વા

સભાવસરસલક્ખણસ્સ તુલયિત્વા વિય ગહણપઞ્ઞા **તુલના**. તેસંયેવ ધમ્માનં સલક્ખણં અવિજહિત્વા અનિચ્ચતાદિરુપ્પનસપ્પચ્ચયાદિઆકારે ચ તક્કેત્વા વિતક્કેત્વા ચ ઉપપરિક્ખણપઞ્ઞા **ઉપપરિક્ખા**, તથા ઉપપરિક્ખિતે ધમ્મે સવિગ્ગહે વિય ઉપટ્ઠહન્તે એવમેતેહિ નિજ્ઝાનક્ખમે કત્વા ચિત્તેન અનુ અનુ પેક્ખણા **મનસાનુપેક્ખણા**. એત્થ ચ યથા સુતમયી પઞ્ઞા યથાસુતસ્સ ધમ્મસ્સ ધારણપરિચયવસેન પવત્તનતો ઉસ્સાહજાતા ''ઉસ્સાહના''તિ વત્તબ્બતં અરહતિ, ન એવં ચિન્તામયીતિ ઇધ ''ઉસ્સાહના''તિ પદં ન વુત્તં. ચિન્તનં ચિન્તા, નિજ્ઝાનન્તિ અત્થો. સેસં વુત્તનયમેવ.

ઇમાહિ દ્વીહિ પઞ્ઞાહીતિ યથાવુત્તાહિ દ્વીહિ પઞ્ઞાહિ કારણભૂતાહિ. સુતચિન્તામયઞાણેસુ હિ પતિટ્ઠિતો વિપસ્સનં આરભતીતિ. ''ઇમાસુ દ્વીસુ પઞ્ઞાસૂ''તિપિ પઠન્તિ. ''તેહિ જાતાસુ ઉપ્પન્નાસૂ''તિ વા વચનસેસો યોજેતબ્બો. **મનસિકારસમ્પયુત્તસ્સા**તિ રૂપારૂપપરિગ્ગહાદિમનસિકારે યુત્તપ્પયુત્તસ્સ. **યં ઞાણં ઉપ્પજ્જતી**તિ વુત્તનયેન મનસિકારપ્પયોગેન દિટ્ઠિવિસુદ્ધિકઙ્ખાવિતરણવિસુદ્ધિમગ્ગામગ્ગઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિપટિપદાઞાણદસ્સનવિસુદ્ધીનં સમ્પ આદનેન વિપસ્સનં ઉસ્સુક્કન્તસ્સ યં ઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિસઙ્ખાતં અરિયમગ્ગઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, અયં **ભાવનામયી પઞ્ઞા**તિ સમ્બન્ધો. તં પન દસ્સનં ભાવનાતિ દુવિધન્તિ આહ – "**દસ્સનભૂમિયં વા ભાવનાભૂમિયં વા**"તિ. યદિ દસ્સનન્તિ વુચ્ચતિ, કથં તત્થ પઞ્ઞા ભાવનામયીતિ? ભાવનામયમેવ હિ તં ઞાણં, પઠમં નિબ્બાનદસ્સનતો પન ''દસ્સન''ન્તિ વુત્તન્તિ સફલો પઠમમગ્ગો દસ્સનભૂમિ. સેસા સેક્ખાસેક્ખધમ્મા ભાવનાભૂમિ.

૮. ઇદાનિ ઇમા તિસ્સો પઞ્ઞા પરિયાયન્તરેન દસ્સેતું "**પરતોઘોસા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **પરતો**તિ ન અત્તતો, અઞ્ઞતો સત્થુતો સાવકતો વાતિ અત્થો. **ઘોસા**તિ તેસં દેસનાઘોસતો, દેસનાપચ્ચયાતિ અત્થો. અથ વા પરતો ઘોસો એતિસ્સાતિ **પરતોઘોસા**, યા પઞ્ઞા, સા સુતમયીતિ યોજેતબ્બં. **પચ્ચત્તસમુટ્ઠિતા**તિ પચ્ચત્તં તસ્સ તસ્સ અત્તનિ સમ્ભૂતા. **યોનિસોમનસિકારા**તિ તેસં તેસં ધમ્માનં સભાવપરિગ્ગણ્હનાદિના યથાવુત્તેન ઉપાયેન પવત્તમનસિકારા. **પરતો ચ ઘોસેના**તિ પરતોઘોસેન હેતુભૂતેન. સેસં વુત્તનયમેવ.

ઇદાનિ યદત્થં ઇમા પઞ્ઞા ઉદ્ધટા, તમેવ વેનેય્યપુગ્ગલવિભાગં યોજેત્વા દસ્સેતું "**યસ્સા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **ઇમા દ્વે**તિ ગણનવસેન વત્વા પુન તા **સુતમયી ચિન્તામયી ચા**તિ સરૂપતો દસ્સેતિ. **અયં ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ**તિ અયં સુતમયચિન્તામયઞાણેહિ આસયપયોગપબોધસ્સ નિપ્ફાદિતત્તા ઉદ્દેસમત્તેનેવ જાનનતો ''ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ''તિ વુચ્ચતિ. **અયં વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ**તિ ચિન્તામયઞાણેન આસયસ્સ અપરિક્ખતત્તા ઉદ્દેસનિદ્દેસેહિ જાનનતો વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ. **અયં નેય્યો**તિ સુતમયઞાણસ્સાપિ અભાવતો નિરવસેસં વિત્થારદેસનાય નેતબ્બતો નેય્યો.

૯. એવં દેસનાપટિપદાઞાણવિભાગેહિ દેસનાભાજનં વેનેય્યત્તયં વિભજિત્વા ઇદાનિ તત્થ પવત્તિતાય ભગવતો ધમ્મદેસનાય દેસનાહારં નિદ્ધારેત્વા યોજેતું "**સાયં ધમ્મદેસના**"તિઆદિ આરદ્ધં.

તત્થ **સાયન્તિ** સા અયં. યા પુબ્બે ''ધમ્મં વો, ભિક્ખવે, દેસેસ્સામી''તિઆદિના (નેત્તિ॰ ૫) પટિનિદ્દેસવારસ્સ આદિતો દેસનાહારસ્સ વિસયભાવેન નિક્ખિત્તા પાળિ, તમેવેત્થ દેસનાહારં નિયોજેતું ''સાયં ધમ્મદેસના''તિ પચ્ચામસતિ. **કિં દેસયતી**તિ કથેતુકમ્યતાવસેન દેસનાય પિણ્ડત્થં પુચ્છિત્વા તં ગણનાય પરિચ્છિન્દિત્વા સામઞ્ઞતો દસ્સેતિ "**ચત્તારિ સચ્ચાની**"તિ. સચ્ચવિનિમુત્તા હિ ભગવતો દેસના નત્થીતિ. તસ્સા ચ ચત્તારિ

સચ્ચાનિ પિણ્ડત્થો. પવત્તિપવત્તકનિવત્તિતદુપાયવિમુત્તસ્સ નેય્યસ્સ અભાવતો ચત્તારિ અવિપરીતભાવેન સચ્ચાનીતિ દટ્ઠબ્બં. તાનિ “**દુક્ખં સમુદયં નિરોધં મગ્ગ**”ન્તિ સરૂપતો દસ્સેતિ.

તત્થ અનેકુપદ્દવાધિટ્ઠાનભાવેન કુચ્છિતત્તા બાલજનપરિકપ્પિતધુવસુભસુખત્તભાવવિરહેન તુચ્છત્તા ચ **દુક્ખં**. અવસેસપચ્ચયસમવાયે દુક્ખસ્સ ઉપ્પત્તિકારણત્તા **સમુદયો**. સબ્બગતિસુઞ્ઞત્તા નત્થિ એત્થ સંસારચારકસઙ્ખાતો દુક્ખરોધો, એતસ્મિં વા અધિગતે સંસારચારકસઙ્ખાતસ્સ દુક્ખરોધસ્સ અભાવોતિપિ **નિરોધો**, અનુપ્પાદનિરોધપચ્ચયત્તા વા. મારેન્તો ગચ્છતિ, નિબ્બાનત્થિકેહિ મગ્ગિયતીતિ વા **મગ્ગો**. તત્થ સમુદયેન અસ્સાદો, દુક્ખેન આદીનવો, મગ્ગનિરોધેહિ નિસ્સરણં. એવં યસ્મિં સુત્તે ચત્તારિ સચ્ચાનિ સરૂપતો આગતાનિ, તત્થ યથારુતવસેન. યત્થ પન સુત્તે ચત્તારિ સચ્ચાનિ સરૂપતો ન આગતાનિ, તત્થ અત્થતો ચત્તારિ સચ્ચાનિ ઉદ્ધરિત્વા તેસં વસેન અસ્સાદાદયો નિદ્ધારેતબ્બા. યત્થ ચ અસ્સાદાદયો સરૂપતો આગતા, તત્થ વત્તબ્બમેવ નત્થિ. યત્થ પન ન આગતા, તત્થ અત્થતો ઉદ્ધરિત્વા તેસં વસેન ચત્તારિ સચ્ચાનિ નિદ્ધારેતબ્બાનિ. ઇધ પન અસ્સાદાદયો ઉદાહરણવસેન સરૂપતો દસ્સિતાતિ તેહિ સચ્ચાનિ નિદ્ધારેતું “**આદીનવો ચા**”તિઆદિ વુત્તં.

તત્થ ‘‘સંખિત્તેન પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા દુક્ખા’’તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૮૭; મ॰ નિ॰ ૧.૧૨૦; ૩.૩૭૩; વિભ॰ ૨૦૨) વચનતો તણ્હાવજ્જા તેભૂમકધમ્મા દુક્ખસચ્ચં, તે ચ અનિચ્ચાદિસભાવત્તા આદીનવો, ફલઞ્ચ દેસનાય સાધેતબ્બં. તત્થ યં લોકિયં, તં સન્ધાય વુત્તં “**ફલઞ્ચ દુક્ખ**”ન્તિ. અસ્સાદોતિ તણ્હાવિપલ્લાસાનમ્પિ ઇચ્છિતત્તા તે સન્ધાય “**અસ્સાદો સમુદયો**”તિ વુત્તં. સહ વિપસ્સનાય અરિયમગ્ગો દેસના ચ દેસનાફલાધિગમસ્સ ઉપાયોતિ કત્વા “**ઉપાયો આણત્તિ ચ મગ્ગો**”તિ વુત્તં. નિસ્સરણપદે ચાપિ અરિયમગ્ગો નિદ્ધારેતબ્બો, ન ચાયં સચ્ચવિભાગો આકુલોતિ દટ્ઠબ્બો. યથા હિ **સચ્ચવિભઙ્ગે** (વિભ॰ ૨૦૮) ‘‘તણ્હા અવસિટ્ઠા કિલેસા અવસિટ્ઠા અકુસલા ધમ્મા સાસવાનિ કુસલમૂલાનિ સાસવા ચ કુસલા ધમ્મા સમુદયસચ્ચભાવેન વિભત્તા’’તિ તસ્મિં તસ્મિં નયે તંતંઅવસિટ્ઠા તેભૂમકધમ્મા દુક્ખસચ્ચભાવેન વિભત્તા, એવમિધાપિ દટ્ઠબ્બન્તિ. **ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાની**તિ નિગમનં . **ઇદં ધમ્મચક્ક**ન્તિ યાયં ભગવતો ચતુસચ્ચવસેન સામુક્કંસિકા ધમ્મદેસના, ઇદં ધમ્મચક્કં.

ઇદાનિ તસ્સા ધમ્મદેસનાય ધમ્મચક્કભાવં **સચ્ચવિભઙ્ગસુત્તવસેન** (મ॰ નિ॰ ૩.૩૭૧ આદયો) દસ્સેતું “**યથાહ ભગવા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **ઇદં દુક્ખ**ન્તિ ઇદં જાતિઆદિવિભાગં સઙ્ખેપતો પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધસઙ્ગહં તણ્હાવજ્જં તેભૂમકધમ્મજાતં દુક્ખસ્સ અધિટ્ઠાનભાવેન દુક્ખદુક્ખાદિભાવેન ચ દુક્ખં અરિયસચ્ચન્તિ અત્થો. **મે**તિ ભગવા અત્તાનં નિદ્દિસતિ. **બારાણસિય**ન્તિ બારાણસીનામકસ્સ નગરસ્સ અવિદૂરે. પચ્ચેકબુદ્ધઇસીનં આકાસતો ઓતરણટ્ઠાનતાય **ઇસિપતનં**. મિગાનં તત્થ અભયસ્સ દિન્નત્તા **મિગદાય**ન્તિ ચ લદ્ધનામે અસ્સમે. ઉત્તરતિ અતિક્કમતિ, અભિભવતીતિ વા ઉત્તરં, નત્થિ એતસ્સ ઉત્તરન્તિ **અનુત્તરં**. અનતિસયં અપ્પટિભાગં વા. કિઞ્ચાપિ ભગવતો ધમ્મદેસના અનેકાસુ દેવમનુસ્સપરિસાસુ અનેકસતક્ખત્તું તેસં અરિયસચ્ચપ્પટિવેધસમ્પાદનવસેન પવત્તિતા, તથાપિ સબ્બપઠમં અઞ્ઞાસિકોણ્ડઞ્ઞપ્પમુખાય અટ્ઠારસપરિમાણાય બ્રહ્મકોટિયા ચતુસચ્ચપ્પટિવેધવિભાવનીયા ધમ્મદેસના, તસ્સા સાતિસયા ધમ્મચક્કસમઞ્ઞાતિ “**ધમ્મચક્કં પવત્તિત**”ન્તિ વુત્તં.

તત્થ સતિપટ્ઠાનાદિધમ્મો એવ પવત્તનટ્ઠેન ચક્કન્તિ **ધમ્મચક્કં**, ચક્કન્તિ વા આણા. ધમ્મતો અનપેતત્તા ધમ્મઞ્ચ તં ચક્કઞ્ચાતિ **ધમ્મચક્કં**. ધમ્મેન ઞાયેન ચક્કન્તિપિ **ધમ્મચક્કં**. યથાહ – ‘‘ધમ્મઞ્ચ પવત્તેતિ ચક્કઞ્ચાતિ ધમ્મચક્કં, ચક્કઞ્ચ પવત્તેતિ ધમ્મઞ્ચાતિ ધમ્મચક્કં, ધમ્મેન પવત્તેતીતિ ધમ્મચક્ક’’ન્તિઆદિ (પટિ॰ મ॰

૨.૪૧-૪૨). **અપ્પટિવત્તિયન્તિ** ધમ્મિસ્સરસ્સ ભગવતો સમ્માસમ્બુદ્ધભાવતો ધમ્મચક્કસ્સ ચ અનુત્તરભાવતો અપ્પટિસેધનીયં. કેન પન અપ્પટિવત્તિયન્તિ આહ "**સમણેન વા**"તિઆદિ. તત્થ **સમણે**નાતિ પબ્બજ્જં ઉપગતેન. **બ્રાહ્મણે**નાતિ જાતિબ્રાહ્મણેન. પરમત્થસમણબ્રાહ્મણાનઞ્હિ પટિલોમનચિત્તંયેવ નત્થિ. **દેવે**નાતિ કામાવચરદેવેન. **કેનચી**તિ યેન કેનચિ અવસિટ્ઠપારિસજ્જેન. એત્તાવતા અટ્ઠન્નમ્પિ પરિસાનં અનવસેસપરિયાદાનં દટ્ઠબ્બં. **લોકસ્મિન્તિ** સત્તલોકે.

તત્થાતિ તિસ્સં ચતુસચ્ચધમ્મદેસનાયં. **અપરિમાણા પદા, અપરિમાણા અક્ખરા**તિ ઉપ્પટિપાટિવચનં યેભુય્યેન પદસઙ્ગહિતાનિ અક્ખરાનીતિ દસ્સનત્થં. પદા અક્ખરા બ્યઞ્જનાતિ લિઙ્ગવિપલ્લાસો કતોતિ દટ્ઠબ્બં. **અત્થસ્સા**તિ ચતુસચ્ચસઙ્ખાતસ્સ અત્થસ્સ. **સઙ્કાસના**તિ સઙ્કાસિતબ્બાકારો. એસ નયો સેસેસુપિ. અત્થસ્સાતિ ચ સમ્બન્ધે સામિવચનં. **ઇતિપિદન્તિ ઇતી**તિ પકારત્થો, **પિ**-સદ્દો સમ્પિણ્ડનત્થો, ઇમિનાપિ ઇમિનાપિ પકારેન ઇદં દુક્ખં અરિયસચ્ચં વેદિતબ્બન્તિ અત્થો. તેન જાતિઆદિભેદેન યથાવુત્તસ્સ દુક્ખસચ્ચસ્સ અનેકભેદતં તંદીપકાનં અક્ખરપદાદીનં વુત્તપ્પકારં અપરિમાણતઞ્ચ સમત્થેતિ.

અયં દુક્ખસમુદયોતિ અયં કામતણ્હાદિભેદા તણ્હાવટ્ટસ્સ મૂલભૂતા યથાવુત્તસ્સ દુક્ખસ્સ નિબ્બત્તિહેતુભાવતો દુક્ખસમુદયો. **અયં દુક્ખનિરોધો**તિ અયં સબ્બસઙ્ખતનિસ્સટા અસઙ્ખતધાતુ યથાવુત્તસ્સ દુક્ખસ્સ અનુપ્પાદનિરોધપચ્ચયત્તા દુક્ખનિરોધો. **અયં દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા**તિ અયં સમ્માદિટ્ઠિઆદિઅટ્ઠઙ્ગસમૂહો દુક્ખનિરોધસઙ્ખાતં નિબ્બાનં ગચ્છતિ આરમ્મણવસેન તદભિમુખીભૂતત્તા પટિપદા ચ હોતિ દુક્ખનિરોધપ્પત્તિયાતિ દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા. **ઇતિપિદન્તિ** પદસ્સ પન સમુદયસચ્ચે અટ્ઠસતતણ્હાવિચરિતેહિ, નિરોધસચ્ચે મદનિમ્મદનાદિપરિયાયેહિ, મગ્ગસચ્ચે સત્તત્તિંસબોધિપક્ખિયધમ્મેહિ અત્થો વિભજિત્વા વેદિતબ્બો. સેસં વુત્તનયમેવ.

એવં "દ્વાદસ પદાનિ સુત્ત"ન્તિ ગાથાય સકલસ્સ સાસનસ્સ છન્નં અત્થપદાનં છન્નઞ્ચ બ્યઞ્જનપદાનં વસેન યા દ્વાદસપદતા વુત્તા, તમેવ "ધમ્મં વો, ભિક્ખવે, દેસેસ્સામી"તિઆદિના દેસનાહારસ્સ વિસયદસ્સનવસેન **છછક્કપરિયાયં** (મ॰ નિ॰ ૩.૪૨૦ આદયો) એકદેસેન ઉદ્દિસિત્વા **ધમ્મચક્કપ્પવત્તનસુત્તેન** (સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૮૧; મહાવ॰ ૧૩; પટિ॰ મ॰ ૨.૩૦) તદત્થસ્સ સઙ્ગહિતભાવદસ્સનમુખેન સબ્બસ્સાપિ ભગવતો વચનસ્સ ચતુસચ્ચદેસનાભાવં તદત્થસ્સ ચ ચતુસચ્ચભાવં વિભાવેન્તો "ઇદં દુક્ખન્તિ મે, ભિક્ખવે, બારાણસિય"ન્તિઆદિના **સચ્ચવિભઙ્ગસુત્તં** (મ॰ નિ॰ ૩.૩૭૧ આદયો) ઉદ્દેસતો દસ્સેત્વા "તત્થ અપરિમાણા પદા"તિઆદિના બ્યઞ્જનત્થપદાનિ વિભજન્તો દ્વાદસપદભાવં દીપેત્વા ઇદાનિ તેસં અઞ્ઞમઞ્ઞવિસયિવિસયભાવેન સમ્બન્ધભાવં દસ્સેતું "**તત્થ ભગવા અક્ખરેહિ સઙ્કાસેતી**"તિઆદિ વુત્તં.

તત્થ પદાવયવગ્ગહણમુખેન પદગ્ગહણં, ગહિતે ચ પદે પદત્થાવબોધો ગહિતપુબ્બસઙ્કેતસ્સ હોતિ. તત્થ ચ પદાવયવગ્ગહણેન વિય પદગ્ગહણસ્સ, પદત્થાવયવગ્ગહણેનાપિ પદત્થગ્ગહણસ્સ વિસેસાધાનં જાયતીતિ આહ – "**અક્ખરેહિ સઙ્કાસેતી**"તિ. યસ્મા પન અક્ખરેહિ સંખિત્તેન દીપિયમાનો અત્થો પદપરિયોસાને વાક્યસ્સ અપરિયોસિતત્તા પદેનેવ પકાસિતો દીપિતો હોતિ, તસ્મા "**પદેહિ પકાસેતી**"તિ વુત્તં. વાક્યપરિયોસાને પન સો અત્થો વિવરિતો વિવટો કતો હોતીતિ વુત્તં "**બ્યઞ્જનેહિ વિવરતી**"તિ. યસ્મા ચ પકારેહિ વાક્યભેદે કતે તદત્થો વિભત્તો નામ હોતિ, તસ્મા "**આકારેહિ વિભજતી**"તિ વુત્તં. તથા વાક્યાવયવાનં પચ્ચેકં નિબ્બચનવિભાગે કતે સો અત્થો પાકટો હોતીતિ વુત્તં "**નિરુત્તીહિ ઉત્તાનીકરોતી**"તિ. કતનિબ્બચનેહિ વાક્યાવયવેહિ વિત્થારવસેન

નિરવસેસતો દેસિતેહિ વેનેય્યાનં ચિત્તપરિતોસનં બુદ્ધિનિસાનઞ્ચ કતં હોતીતિ આહ – "**નિદ્દેસેહિ પઞ્ઞપેતી**"તિ. એત્થ ચ અક્ખરેહિ એવ સઙ્કાસેતીતિ અવધારણં અકત્વા અક્ખરેહિ સઙ્કાસેતિયેવાતિ એવં અવધારણં દટ્ઠબ્બં. એવઞ્હિ સતિ અત્થપદાનં નાનાવાક્યવિસયતાપિ સિદ્ધા હોતિ. તેન એકાનુસન્ધિકે સુત્તે છળેવ અત્થપદાનિ, નાનાનુસન્ધિકે પન અનુસન્ધિમ્હિ અનુસન્ધિમ્હિ છ છ અત્થપદાનિ નિદ્ધારેતબ્બાનિ.

"**અક્ખરેહિ ચ પદેહિ ચ ઉગ્ઘટેતી**"તિઆદિના બ્યઞ્જનપદાનં કિચ્ચસાધનં દસ્સેતિ. વેનેય્યત્તયવિનયમેવ હિ તેસં બ્યાપારો. અટ્ઠાનભાવતો પન સચ્ચપ્પટિવેધસ્સ પદપરમો ન ઇધ વુત્તો. નેય્યગ્ગહણેનેવ વા તસ્સાપિ ઇધ ગહણં સેક્ખગ્ગહણેન વિય કલ્યાણપુથુજ્જનસ્સાતિ દટ્ઠબ્બં. અક્ખરેહીતિઆદીસુ કરણસાધને કરણવચનં, ન હેતુમ્હિ. અક્ખરાદીનિ હિ ઉગ્ઘટનાદિઅત્થાનિ, ન ઉગ્ઘટનાદિઅક્ખરાદિઅત્થં. યદત્થા ચ કિરિયા સો હેતુ, યથા "અન્નેનવસતી"તિ. ઉગ્ઘટેતીતિ સોતાવધાનં કત્વા સમાહિતચિત્તાનં વેનેય્યાનં સઙ્કાસનવસેન અક્ખરેહિ વિસેસં આદહન્તો યથા પદપરિયોસાને આસયપ્પટિબોધો હોતિ, તથા યથાધિપ્પેતં અત્થં સઙ્ખેપેન કથેતિ ઉદ્દિસતીતિ અત્થો. **વિપઞ્ચયતી**તિ યથાઉદ્દિટ્ઠં અત્થં નિદ્દિસતિ. **વિત્થારેતી**તિ વિત્થારં કરોતિ, વિત્થારં કત્વા આચિક્ખતિ વા, પટિનિદ્દિસતીતિ અત્થો. યસ્મા ચેત્થ ઉગ્ઘટેતીતિ ઉદ્દિસનં અધિપ્પેતં. ઉદ્દેસો ચ દેસનાય આદિ, તસ્મા વુત્તં – "**ઉગ્ઘટના આદી**"તિ. તથા વિપઞ્ચનં નિદ્દિસનં, વિત્થરણં પટિનિદ્દિસનં, નિદ્દેસપટિનિદ્દેસા ચ દેસનાય મજ્ઝપરિયોસાનાતિ. તેન વુત્તં – "**વિપઞ્ચના મજ્ઝે, વિત્થારણા પરિયોસાન**"ન્તિ.

એવં "અક્ખરેહિ સઙ્કાસેતી"તિઆદિના છન્નં બ્યઞ્જનપદાનં બ્યાપારં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અત્થપદાનં બ્યાપારં દસ્સેતું "**સોયં ધમ્મવિનયો**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ સીલાદિધમ્મો એવ પરિયત્તિઅત્થભૂતો વેનેય્યવિનયનતો **ધમ્મવિનયો**. **ઉગ્ઘટીયન્તો**તિ ઉદ્દિસિયમાનો. **તેના**તિ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂવિનયનેન. **વિપઞ્ચીયન્તો**તિ નિદ્દિસિયમાનો. **વિત્થારીયન્તો**તિ પટિનિદ્દિસિયમાનો.

૧૦. એત્તાવતા "ધમ્મં વો, ભિક્ખવે, દેસેસ્સામી"તિ ઉદ્દિટ્ઠાય પાળિયા તિવિધકલ્યાણતં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અત્થબ્યઞ્જનસમ્પત્તિં દસ્સેતું "**છ પદાનિ અત્થો**"તિઆદિ વુત્તં. તં સુવિઞ્ઞેય્યં. "**તેનાહ ભગવા**"તિઆદિના દેસનાહારસ્સ વિસયભાવેન ઉદ્દિટ્ઠં પાળિં નિગમનવસેન દસ્સેતિ. **લોકુત્તર**ન્તિઆદિ "કેવલપરિપુણ્ણં પરિસુદ્ધ"ન્તિ પદાનં અત્થવિવરણં. તત્થ **ઉપટ્ઠિતં સબ્બવિસેસાન**ન્તિ સબ્બેસં ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મસઙ્ખાતાનં વિસેસાનં અધિસીલસિક્ખાદિવિસેસાનં વા ઉપતિટ્ઠનટ્ઠાનં. "ઇદં નેસં પદક્કન્ત"ન્તિઆદીનં વિય એતસ્સ સદ્દસિદ્ધિ વેદિતબ્બા. "**ઇદં વુચ્ચતિ તથાગતપદં ઇતિપી**"તિઆદીસુ ઇદં સિક્ખત્તયસઙ્ગહં સાસનબ્રહ્મચરિયં તથાગતગન્ધહત્થિનો પટિપત્તિદેસનાગમનેહિ કિલેસગહનં ઓત્થરિત્વા ગતમગ્ગોતિપિ. તેન ગોચરભાવનાસેવનાહિ **નિસેવિતં** ભજિતન્તિપિ. તસ્સ મહાવજિરઞાણસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણદન્તેહિ **આરઞ્જિતં** તેભૂમકધમ્માનં આરઞ્જનટ્ઠાનન્તિપિ વુચ્ચતીતિ અત્થો. **અતો ચેત**ન્તિ યતો તથાગતપદાદિભાવેન વુચ્ચતિ, અતો અનેનેવ કારણેન બ્રહ્મુનો સબ્બસત્તુત્તમસ્સ ભગવતો, બ્રહ્મં વા સબ્બસેટ્ઠં ચરિયન્તિ **પઞ્ઞાયતિ** યાવદેવ મનુસ્સેહિ સુપ્પકાસિતત્તા યથાવુત્તપ્પકારેહિ ઞાયતિ. **તેનાહ ભગવા**તિ યથાવુત્તત્થં પાળિં નિગમનવસેન દસ્સેતિ.

અનુપાદાપરિનિબ્બાનત્થતાય ભગવતો દેસનાય યાવદેવ અરિયમગ્ગસમ્પાપનત્થો દેસનાહારોતિ દસ્સેતું "**કેસં અયં ધમ્મદેસના**"તિ પુચ્છિત્વા "**યોગીન**"ન્તિ આહ. ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનભાવનાય યુત્તપ્પયુત્તાતિ યોગિનો. તે હિ ઇમં દેસનાહારં પયોજેન્તીતિ. ઇદં વચનં દેસનાહારવિભઙ્ગસ્સ યથાનુસન્ધિના સમ્મા ઠપિતભાવં દસ્સેતું પકરણં

સઙ્ગાયન્તેહિ ઠપિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. તથા હિ વુત્તં “**તેનાહ આયસ્મા મહાકચ્ચાયનો**”તિ. **નિયુત્તો**તિ પાળિતો અસ્સાદાદિપદત્થે નિદ્ધારેત્વા યોજિતોતિ અત્થો.

દેસનાહારવિભઙ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. વિચયહારવિભઙ્ગવણ્ણના

૧૧. તત્થ કતમો વિચયો હારોતિઆદિ વિચયહારવિભઙ્ગો. તત્થાયં અપુબ્બપદવણ્ણના – **કિં વિચિનતી**તિ એત્થ “વિચિનતી”તિ એતેન વિચયસદ્દસ્સ કત્તુનિદ્દેસતં દસ્સેતિ. **કિન્તિ** પનત્થસ્સ હારસ્સ વિસયો પુચ્છિતોતિ તં તસ્સ વિસયં દસ્સેતું “**પદં વિચિનતી**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **પદં વિચિનતી**તિ આદિતો પટ્ઠાય યાવ નિગમના સુત્તસ્સ સબ્બં પદં વિચિનતિ. અયઞ્ચ વિચયો દુવિધો સદ્દતો અત્થતો ચ. તેસુ “ઇદં નામપદં, ઇદં આખ્યાતપદં, ઇદં ઉપસગ્ગપદં, ઇદં નિપાતપદં, ઇદં ઇત્થિલિઙ્ગં, ઇદં પુરિસલિઙ્ગં, ઇદં નપુંસકલિઙ્ગં, ઇદં અતીતકાલં, ઇદં અનાગતકાલં, ઇદં વત્તમાનકાલં, ઇદં કત્તુસાધનં, ઇદં કરણસાધનં, ઇદં કમ્મસાધનં, ઇદં અધિકરણસાધનં, ઇદં પચ્ચત્તવચનં, ઇદં ઉપયોગવચનં, યાવ ઇદં ભુમ્મવચનં, ઇદં એકવચનં, ઇદં અનેકવચન”ન્તિ એવમાદિવિભાગવચનં, અયં સદ્દતો પદવિચયો. સો પનાયં પદવિચયો અવિપરીતસભાવનિરુત્તિસલ્લક્ખણેનેવ સમ્પજ્જતીતિ દટ્ઠબ્બં. અત્થતો પન વિચયો તેન તેન પદેન વત્તબ્બઅત્થસંવણ્ણના. સચે પન પદં પુચ્છાદિવસેન પવત્તં, તસ્સ તદત્થસ્સ ચ પુચ્છાદિભાવો વિચેતબ્બોતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો “**પઞ્હં વિચિનતી**”તિઆદિમાહ.

યસ્મા ચ સબ્બો દેસનાહારો વિચયહારસ્સ વિસયો સુત્તસ્સ વિચયોતિ કત્વા, તસ્મા વુત્તં – “**અસ્સાદં વિચિનતી**”તિઆદિ. યસ્મા પન **અનુગીતી**તિ એત્થ અનુરૂપા ગીતિ અનુગીતીતિ અયમ્પિ અત્થો ઇચ્છિતો, તસ્મા વિચિયમાનસ્સ સુત્તપદસ્સ અનુરૂપતો સુત્તન્તરપદાનિપિ અત્થુદ્ધારવસેન વા પદુદ્ધારવસેન વા આનેત્વા વિચેતબ્બાનીતિ દસ્સેન્તો “**સબ્બે નવ સુત્તન્તે વિચિનતી**”તિ આહ. **નવ સુત્તન્તે**તિ સુત્તગેય્યાદિકે નવ સુત્તે, યથાસમ્ભવતોતિ અધિપ્પાયો. અયં વિચયહારસ્સ પદત્થનિદ્દેસો.

એવં નિદ્દેસવારે વિચયહારો સઙ્ખેપતો નિદ્દિટ્ઠોતિ તં વિભાગેન નિદ્દિસિત્વા પટિનિદ્દેસવસેન વિભજન્તો યસ્મા પદવિચયો સુત્તસ્સ અનુપદં પવત્તેતબ્બતાય અતિભારિકો ન સુકરો ચાતિ તં અનામસિત્વા પઞ્હવિસ્સજ્જનવિચયે તાવ દસ્સેન્તો “**યથા કિં ભવે**”તિઆદિમાહ. તત્થ **યથા કિં ભવે**તિ યેન પકારેન સો વિચયો પવત્તેતબ્બો, તં પકારજાતં કિં ભવે, કીદિસં ભવેય્યાતિ અત્થો. “યથા કિં ભવેય્યા”તિપિ પાઠો. પુન **યથા**તિ નિપાતમત્તં. **આયસ્મા**તિ પિયવચનં **અજિતો**તિ બાવરીબ્રાહ્મણસ્સ પરિચારકભૂતાનં સોળસન્નં અઞ્ઞતરો. **પારાયને**તિ પારં વુચ્ચતિ નિબ્બાનં, તસ્સ અધિગમૂપાયદેસનત્તા કિઞ્ચાપિ સબ્બં ભગવતો વચનં “પારાયન”ન્તિ વત્તબ્બતં અરહતિ, સઙ્ગીતિકારેહિ પન વત્થુગાથાનુગીતિગાથાદીહિ સદ્ધિં **અજિતસુત્તાદીનં** (સુ॰ નિ॰ ૧૦૩૮ આદયો; ચૂળનિ॰ અજિતમાણવપુચ્છા ૫૭ આદયો, અજિતમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૧ આદયો) સોળસન્નં સુત્તાનં ઇદં નામં કતન્તિ તેસઞ્ઞેવ પારાયનસમઞ્ઞાતિ આહ “પારાયને”તિ. કેચિ “પારાયનિકો”તિ પઠન્તિ. તે કિર તાપસપબ્બજ્જૂપગમનતો પુબ્બે પારાયનં અધીયન્તા વિચરિંસુ. તસ્મા અયમ્પિ પારાયનં વત્તેતીતિ પારાયનિકોતિ વુત્તો. **પુચ્છતી**તિ કસ્મા વુત્તં, નનુ પુચ્છાનિબ્બત્તત્તા અતીતાતિ? સચ્ચમેતં, પુચ્છનાકારં પન બુદ્ધિયં વિપરિવત્તમાનં કત્વા એવમાહ.

પુચ્છા ચ નામેસા અદિટ્ઠજોતનાપુચ્છા દિટ્ઠસંસન્દના વિમતિચ્છેદના અનુમતિપુચ્છા કથેતુકમ્યતાપુચ્છા એકંસબ્યાકરણીયા વિભજ્જબ્યાકરણીયા પટિપુચ્છાબ્યાકરણીયા ઠપનીયા ધમ્માધિટ્ઠાના સત્તાધિટ્ઠાનાતિ અનેકવિધા. તસ્મા ''કિમયં પુચ્છા અદિટ્ઠજોતના''તિઆદિના યથાસમ્ભવં પુચ્છા વિચેતબ્બા. યથા ચેત્થ પુચ્છાવિભાગો, એવં વિસ્સજ્જનવિભાગોપિ વિસ્સજ્જનવિચયે યથાસમ્ભવં વત્તબ્બો. પુચ્છાસભાગેન હિ વિસ્સજ્જનન્તિ. ઇધ પન વિમતિચ્છેદનં સત્તાધિટ્ઠાનં પુચ્છં ઉદાહરિત્વા તત્થ વિચયનાકારં દસ્સેતું ''**કેનસ્સુ નિવુતો લોકો**''તિઆદિમાહ.

તત્થ **કેના**તિ કત્તરિ કરણવચનં. **સૂ**તિ નિપાતમત્તં, **સૂ**તિ વા સંસયે નિપાતો, તેનસ્સ પઞ્હસ્સ વિમતિચ્છેદનપુચ્છાભાવં દસ્સેતિ. **નિવુતો**તિ પટિચ્છાદિતો. **લોકો**તિ સત્તલોકો. **ઇચ્ચાયસ્મા અજિતો**તિ સઙ્ગીતિકારકવચનં. **નપ્પકાસતી**તિ ન પઞ્ઞાયતિ. **કિસ્સાભિલેપનં બ્રૂસી**તિ કિં અસ્સ લોકસ્સ અભિલેપનં વદસિ. ''કિં સ્વાભિલેપન''ન્તિપિ પાઠો, તસ્સ કિં સુ અભિલેપનન્તિ પદવિભાગો.

પદાનીતિ પજ્જતિ એતેહિ અત્થોતિ પદાનિ, વાક્યાનિ. **પુચ્છિતાની**તિ પુચ્છાભાવેન વુત્તાનીતિ અત્થો. **એકો પઞ્હો**તિ યદિપિ ચત્તારિ પદાનિ પુચ્છનવસેન વુત્તાનિ, ઞાતું ઇચ્છિતો પન અત્થો એકો એવાતિ ''એકો પઞ્હો''તિ વુત્તં. તત્થ કારણમાહ ''**એકવત્થુપરિગ્ગહા**''તિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – કિઞ્ચાપિ નિવારણઅપ્પકાસનઅભિલેપનમહાભયસઙ્ખાતા પુચ્છાય ગહિતા ચત્તારો એતે અત્થા, તે પનેકં લોકં પતિગુણભૂતા, લોકો પધાનભાવેન ગહિતોતિ તબ્બસેન એકોવાયં પઞ્હોતિ. તેનેવાહ ''**લોકાધિટ્ઠાન**''ન્તિઆદિ. કો પન સો લોકોતિ? આહ ''**લોકો તિવિધો**''તિઆદિ.

તત્થ રાગાદિકિલેસબહુલતાય કામાવચરસત્તા **કિલેસલોકો**. ઝાનાભિઞ્ઞાપરિબુદ્ધિયા રૂપાવચરસત્તા **ભવલોકો**. આનેઞ્જસમાધિબહુલતાય વિસદિન્દ્રિયત્તા અરૂપાવચરસત્તા **ઇન્દ્રિયલોકો**. અથ વા કિલિસ્સનં કિલેસો, વિપાકદુક્ખન્તિ અત્થો. તસ્મા દુક્ખબહુલતાય અપાયેસુ સત્તા **કિલેસલોકો**. તદઞ્ઞે સત્તા સમ્પત્તિભવભાવતો **ભવલોકો**. તત્થ યે વિમુત્તિપરિપાચકેહિ ઇન્દ્રિયેહિ સમન્નાગતા સત્તા, સો **ઇન્દ્રિયલોકો**તિ વેદિતબ્બં. પરિયાપન્નધમ્મવસેન લોકસમઞ્ઞાતિ અરિયપુગ્ગલા ઇધ ન સઙ્ગય્હન્તિ.

અવિજ્જાય નિવુતો લોકોતિ ચતુરઙ્ગસમન્નાગતેન અન્ધકારેન વિય રથઘટાદિધમ્મસભાવપ્પટિચ્છાદનલક્ખણાય અવિજ્જાય નિવુતો પટિચ્છાદિતો લોકો. **વિવિચ્છા**તિ વિચિકિચ્છાહેતુ. ''વિવિચ્છા મચ્છરિય''ન્તિ સઙ્ગહે વુત્તં. **પમાદા**તિ પમાદહેતુ. **જપ્પાભિલેપન**ન્તિ જપ્પા તણ્હા અસ્સ લોકસ્સ મક્કટાલેપો વિય મક્કટસ્સ અભિલેપનં સિલેસોતિ બ્રૂમિ. **દુક્ખ**ન્તિ જાતિઆદિકં વટ્ટદુક્ખન્તિ અયં પદત્થો. સેસં પાળિયા એવ વિઞ્ઞાયતિ. **ઇમાનિ ચત્તારિ પદાનિ** પુચ્છાગાથાયં વુત્તાનિ ''**ઇમેહી**''તિ વિસ્સજ્જનગાથાયં વુત્તેહિ ઇમેહિ ચતૂહિ પદેહિ વિસ્સજ્જિતાનિ. કથન્તિ આહ ''**પઠમ**''ન્તિઆદિં. તેન યથાક્કમં પુચ્છાવિસ્સજ્જનાનિ વેદિતબ્બાનીતિ દસ્સેતિ.

ઇદાનિ તં યથાક્કમં પુચ્છં વિસ્સજ્જનઞ્ચ સરૂપતો દસ્સેતું ગાથાય ચ અત્થં વિવરિતું ''**કેનસ્સૂ**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ''નીવરણેહી''તિ પદેન વુત્તમેવત્થં પાકટં કત્વા દસ્સેતું ''**અવિજ્જાનીવરણા હિ સબ્બે સત્તા**''તિઆદિ વુત્તં. એત્થ ચ ''**યથાહા**''તિઆદિના સુત્તન્તરદસ્સનેન ઇમસ્મિં પઞ્હવિસ્સજ્જનવિચયે અનુગીતિવિચયં દસ્સેતીતિ દટ્ઠબ્બં. તત્થ **પરિયાયતો**તિ કારણતો. નીવરણસઙ્ખાતાનં કામચ્છન્દાદીનમ્પિ કારણભાવતો પટિચ્છાદનભાવતો ચ

એકંયેવ નીવરણં વદામિ, ન પન અઞ્ઞેસં નીવરણસભાવાનં અભાવાતિ અત્થો. યથા ચ અવિજ્જાય સતિ નીવરણાનં ભાવો, એવં અવિજ્જાય અસતિ ન સન્તિ નીવરણાનીતિ દસ્સેતું "**સબ્બસો**"તિઆદિ વુત્તં.

તેનાતિ "અવિજ્જાય નિવુતો લોકો"તિ પદેન. **પઠમસ્સ પદસ્સા**તિ "કેનસ્સુ નિવુતો લોકો"તિ પદસ્સ. **યુત્તા**તિ યોજિતા, અનુરૂપાતિ વા અત્થો. એતેન પુચ્છાનુરૂપતા વિસ્સજ્જનસ્સ દસ્સિતાતિ પુબ્બાપરવિચયો વુત્તોતિ વેદિતબ્બં. "યો પુગ્ગલો નીવરણેહિ નિવુતો"તિઆદિના વિવિચ્છાપમાદાનં અવિજ્જાય પચ્ચયભાવં દસ્સેતિ. નિવુતો એવ હિ નપ્પકાસતિ. **વિવિચ્છા**તિ વિચિકિચ્છા. તેનેવાહ – "**વિવિચ્છા નામ વુચ્ચતિ વિચિકિચ્છા**"તિ. તત્રાયં પદસિદ્ધિ – યથા મિચ્છાદિટ્ઠિસમ્માદિટ્ઠિયો "નિચ્ચં અનિચ્ચ"ન્તિઆદિના એકંસગ્ગાહભાવેન પવત્તન્તિ, ન એવમયં. અયં પન અનેકંસગ્ગાહભાવતો "નિચ્ચં નુ ખો અનિચ્ચં નુ ખો"તિઆદિના વિવિધં વિરુદ્ધં વા ઇચ્છતિ એસતીતિ વિવિચ્છાતિ . "**સો વિચિકિચ્છન્તો**"તિઆદિના અપ્પકાસનસ્સ વિવિચ્છાપમાદાનં કારણભાવં વિવરતિ. **સુક્કે ધમ્મે ન ઉપ્પાદિયતી**તિ ન સમાદાય વત્તતિ. **નપ્પકાસન્તી**તિ તે અત્તનો સન્તાને અનુપ્પાદિયમાના કુસલા ધમ્મા તં પુગ્ગલં પકાસં લોકે અભિઞ્ઞાતં ન કરોન્તીતિ અત્થો. **અભિલિમ્પતી**તિ મક્કટાલેપો વિય મક્કટં દારુસિલાદીસુ પુરિસં રૂપાદિવિસયે અલ્લીયાપેતીતિ અત્થો. **આસત્તિબહુલસ્સા**તિ આસઙ્ગબહુલસ્સ. **એવં અભિજપ્પાતિ કરિત્વા**તિ એવં પરિયુટ્ઠાનટ્ઠાયિનીતિ ઇમિના કારણેન. **તત્થા**તિ તાય તણ્હાય. **લોકો અભિલિત્તો** સિલેસેન મક્ખિતો વિય હોતીતિ અત્થો.

ભાયતિ એતસ્માતિ ભયં. મહન્તં ભયં **મહબ્ભયં**. તેનેવાહ – "**દુક્ખમસ્સ મહબ્ભય**"ન્તિ. દુક્ખં દોમનસ્સન્તિ દુક્ખમેવ વિભત્તન્તિ સબ્બં દુક્ખં વિભજિત્વા દસ્સેતું "**તિસ્સો દુક્ખતા**"તિઆદિ વુત્તં. **ઓધસો**તિ કદાચિ અત્તૂપક્કમમૂલાય કદાચિ પરૂપક્કમમૂલાયાતિઆદિના વિભાગેન દુક્ખદુક્ખતાય મુચ્ચનકા વિસેસેન રૂપાવચરા. **તથા**તિ ઓધસો કદાચિ કરહચીતિ એવં આકડ્ઢતિ. **વિપરિણામદુક્ખતાય** મુચ્ચનકા ઉપેક્ખાસમાપત્તિબહુલા વિસેસેન અરૂપાવચરસત્તા. **અપ્પાબાધા**તિ પદં દુક્ખદુક્ખતાય મુચ્ચનસ્સ કારણવચનં. **દીઘાયુકા**તિ વિપરિણામદુક્ખતાય. અરૂપદેવા હિ લોકે વિસેસતો દીઘાયુકાતિ. ઇદઞ્ચ મુચ્ચનમચ્ચન્તિકં. યસ્મા ચ દુક્ખા વેદનાપિ સઙ્ખતત્તા અનિચ્ચતાદિસઙ્ખારદુક્ખસભાવા એવ, તસ્મા યતો મુચ્ચનમચ્ચન્તિકં, તં અનવસેસપરિયાદાનવસેન સઙ્ગણ્હિત્વા દસ્સેતું "**સઙ્ખારદુક્ખતાય પના**"તિઆદિમાહ.

તત્થ ઉપાદિયતીતિ ઉપાદિ, વિપાકક્ખન્ધા કટત્તા ચ રૂપં. ઉપાદિસ્સ સેસં ઉપાદિસેસં, તં નત્થિ એતિસ્સાતિ અનુપાદિસેસા, નિબ્બાનધાતુ, તાય **અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા**, ઇત્થમ્ભૂતલક્ખણે ચાયં કરણનિદ્દેસો. નિબ્બાનધાતૂતિ ચ નિબ્બાયનમત્તં. **તસ્મા**તિ યસ્મા સકલલોકબ્યાપિની સબ્બસઙ્ગાહિની ચ સઙ્ખારદુક્ખતા, તસ્મા. **લોકસ્સા**તિ સમ્બન્ધે સામિવચનં. તેન "દુક્ખમસ્સા"તિ પદસ્સ અત્થં દસ્સેતિ. એવમેત્થ લોકસ્સ નીવરણાદીનિ અજાનન્તેન, સમયન્તરપરિચયેન વા તત્થ સંસયપક્ખન્દેન એકંસેનેવ બ્યાકાતબ્બત્તા સત્તાધિટ્ઠાના પુચ્છા કતા, સા ચ અજાનનસ્સ, સંસયસ્સ વા નીવરણાદિવિસયતાય ચતુબ્બિધા. પાળિયં પન નીવરણાદીનં લોકો આધારભાવેન ગાથાયં વુત્તોતિ એકો પઞ્હોતિ દસ્સિતન્તિ. અયમેત્થ પુચ્છાવિચયો. વિસ્સજ્જનવિચયોપિ અદિટ્ઠજોતિની વિસ્સજ્જના વિમતિચ્છેદિની ચાતિઆદિના પુચ્છાવિચયે વુત્તનયાનુસારેન વેદિતબ્બો.

એવં એકાધારં પુચ્છં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અનેકાધારં દસ્સેતું "**સવન્તિ સબ્બધી**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સવન્તી**તિ સન્દન્તિ. **સબ્બધી**તિ સબ્બેસુ રૂપાદીસુ આયતનેસુ. **સોતા**તિ તણ્હાદિસોતા. **કિં નિવારણ**ન્તિ તેસં કિં આવરણં કા

રક્ખા. **સંવરં બ્રૂહી**તિ તં નેસં નીવરણસઙ્ખાતં સંવરં કથેહિ. **કેન સોતા પિધીયરે**તિ કેન ધમ્મેન તણ્હાદિસોતા પિધિય્યન્તિ પચ્છિજ્જન્તીતિ અયમેત્થ પદત્થો. સેસં પાળિવસેનેવ આવિ ભવિસ્સતિ.

તે દ્વે પઞ્હાતિ યદિપિ ઇમિસ્સા ગાથાય પુચ્છાવસેન પવત્તાય ચત્તારિ પદાનિ ચત્તારિ વાક્યાનિ. ઞાતું ઇચ્છિતસ્સ પન અત્થસ્સ દુવિધત્તા તે દ્વે પઞ્હા. કસ્માતિ ચે? “**ઇમેહિ બહ્વાધિવચનેન પુચ્છિતા**”તિ આહ. તત્થાયં સઙ્ખેપત્થો – ઇમે એતાય ગાથાય ગહિતા અત્થા યસ્મા બહૂનિ અધિકિચ્ચ પવત્તવચનેન પુચ્છિતા, તસ્મા તે દ્વે પઞ્હાતિ. એકતો ઉપરિ બહૂતિ હિ સાસનવોહારો, તમેવ પુચ્છાય દુવિધત્થવિસયતં વિવરિતું “**એવ**”ન્તિઆદિ વુત્તં. તસ્સત્થો – યાહિ ઞાતિબ્યસનાદિસઙ્ખાતાહિ પાણવધાદીહિ એવ વા દુગ્ગતિહેતુભૂતાહિ આપદાહિ **સમં** સહ, સબ્બથા વા અયં લોકો આપન્નો અજ્ઝોત્થટો. તંનિમિત્તેહિ દસહિ કિલેસવત્થૂહિ સંકિલિટ્ઠો ચ, તસ્સ તં આપન્નાકારં સંકિલિટ્ઠાકારઞ્ચ બુદ્ધિયં કત્વા આહ – “**એવં સમાપન્નસ્સ એવં સંકિલિટ્ઠસ્સા**”તિ. વોદાયતિ સુજ્ઝતિ એતેનાતિ **વોદાનં**, સમથવિપસ્સના. વુટ્ઠાતિ એતેન નિમિત્તતો પવત્તતો ચાતિ **વુટ્ઠાનં**, અરિયમગ્ગો.

અસમાહિતસ્સાતિ નાનારમ્મણેસુ વિક્ખિત્તચિત્તસ્સ. **સવન્તી**તિ પવત્તન્તિ. **અભિજ્ઝા**તિઆદિ અસમાધાનહેતુદસ્સનં. તેનેવાહ – “**એવં અસમાહિતસ્સા**”તિ. “**યથાહ ભગવા**”તિઆદિના ઇધાપિ અનુગીતિવિચયં દસ્સેતિ. સોતાનં સવનં યેભુય્યેન અનુરોધવસેનેવાતિ આહ – “**સવતિ મનાપિકેસુ રૂપેસૂ**”તિ. એત્થ ચ ચક્ખાદયો સોતાનં દ્વારભાવેન પવત્તમાના ઉપચારવસેન સયં સવન્તા વિય વુત્તા. **ઇતી**તિ એવં. **સબ્બા**તિ સબ્બસ્મા. **સબ્બથા**તિ સબ્બપ્પકારેન. **ઇદં વોદાન**ન્તિ ઇદં ‘‘પરિયુટ્ઠાનવિઘાત’’ન્તિ વુત્તં પરિયુટ્ઠાનપ્પહાનં વોદાનં.

વિસ્સજ્જનગાથાય **સતિ તેસં નિવારણ**ન્તિ વિપસ્સનાસમ્પયુત્તા સતિ કુસલાકુસલાનં ધમ્માનં ગતિયો સમન્વેસમાના તેસં સોતાનં નિવારણન્તિ. **સોતાનં સંવરં બ્રૂમી**તિ તમેવ સતિં સોતાનં સંવરં બ્રૂમિ. **પઞ્ઞાયેતે પિધીયરે**તિ રૂપાદીસુ અનિચ્ચતાદિપટિવેધસાધિકાય મગ્ગપઞ્ઞાય એતે સોતા સબ્બસો પિધિય્યન્તિ, ઉપ્પજ્જિતું અપ્પદાનવસેન સમુચ્છિજ્જન્તીતિ અત્થો.

નાવિઞ્છતીતિ અભિજ્ઝાદિપ્પવત્તિદ્વારભાવેન ચિત્તસન્તાનં, પુગ્ગલં વા નાકડ્ઢતિ. અનુસયપ્પહાનં ઇધ પિધાનં અધિપ્પેતન્તિ આહ – “**પઞ્ઞાય અનુસયા પહીયન્તી**”તિ. યસ્મા અનુસયનિમિત્તં પરિયુટ્ઠાનં અનુસયાભાવે ન હોતીતિ આહ “**અનુસયેસૂ**”તિઆદિ. ઇદાનિ તમેવત્થં ઉપમાય વિભાવેન્તો “**તં યથા ખન્ધવન્તસ્સા**”તિઆદિમાહ. એત્થાપિ સોતાનં નિવારણસઙ્ખાતં સંવરં પિધાનઞ્ચ અજાનન્તેન તત્થ વા સંસયિતેન એકંસિકત્તા ધમ્માધિટ્ઠાના પુચ્છા કતાતિ ઇધ પુચ્છાવિચયો વુત્તનયેનેવ વિસ્સજ્જનવિચયો ચ વેદિતબ્બો.

એત્થ ચ યેન અધિપ્પાયેન ‘‘કેનસ્સુ નિવુતો લોકો’’તિ ગાથાય (સુ॰ નિ॰ ૧૦૩૮; ચૂળનિ॰ અજિતમાણવપુચ્છા ૫૭, અજિતમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૧; નેત્તિ॰ ૪૫) સતિપિ નિવારણાદીનં ચતુન્નં પુચ્છિતબ્બભાવે એકો પઞ્હોતિ વુત્તં. તેન તાવ સોતાનંયેવ સંવરો પિધાનઞ્ચ પુચ્છિતન્તિ સોતે એકત્થવસેન ગહેત્વા પુચ્છાય એકાધિટ્ઠાનભાવતો એકો પઞ્હોતિ વત્તબ્બં સિયા. સોતાનં વા બહુભાવતો બહૂતિ યત્તકા સોતા, તત્તકા પઞ્હાતિ. યેન પન અધિપ્પાયેન ‘‘સવન્તિ સબ્બધિ સોતા’’તિ ગાથાયં (સુ॰ નિ॰ ૧૦૪૦; ચૂળનિ॰ અજિતમાણવપુચ્છા ૫૯, અજિતમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૩; નેત્તિ॰ ૪૫) સોતે અનામસિત્વા સંવરપિધાનાનં વસેન ‘‘દ્વે પઞ્હા’’તિ વુત્તં. તેન પઠમગાથાયં સતિપિ નિવારણાદીનં લોકાધારભાવે લોકં અનામસિત્વા નિવારણાદીનં વિભાગેન ચત્તારો પઞ્હાતિપિ વત્તબ્બન્તિ અયં નયો દસ્સિતોતિ દટ્ઠબ્બં.

ઇદાનિ યસ્મા પુચ્છન્તો ન કેવલં પુબ્બે અત્તના રચિતનિયામેનેવ પુચ્છતિ, અથ ખો દેસનાકાલે વુત્તધમ્મસ્સ અનુસન્ધિં ગહેત્વાપિ પુચ્છતિ, તસ્મા તસ્સ અનુસન્ધિં પુચ્છાય વિચેતબ્બાકારં દસ્સેન્તો ''યાનિ સોતાની''તિ ગાથાય અનન્તરં "**પઞ્ઞા ચેવ સતિ ચા**"તિ ગાથમાહ. તસ્સાયં સઙ્ખેપત્થો – યાયં ભગવતા વુત્તા પઞ્ઞા, યા ચ સતિ યઞ્ચ તદવસેસં નામરૂપં, એતં સબ્બમ્પિ કત્થ નિરુજ્ઝતિ, એતં મે પુટ્ઠો પબ્રૂહીતિ.

વિસ્સજ્જનગાથાયં પનસ્સ યસ્મા પઞ્ઞાસતિયો નામેનેવ સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ, તસ્મા તા વિસું ન વુત્તા. અયઞ્ચેત્થ સઙ્ખેપત્થો – યં મં ત્વં, અજિત, એતં પઞ્હં અપુચ્છિ – ''કત્થેતં ઉપરુજ્ઝતી''તિ અનન્તરગાથાયં (સુ॰ નિ॰ ૧૦૪૨; ચૂળનિ॰ અજિતમાણવપુચ્છા ૬૧, અજિતમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૫; નેત્તિ॰ ૧૧, ૪૫), યત્થ તં અસેસં ઉપરુજ્ઝતિ, તં તે વદામિ. તસ્સ તસ્સ હિ વિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધેન સહેવ અપુબ્બં અચરિમં એત્થેતં ઉપરુજ્ઝતિ, એત્થેવ વિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધેન નિરુજ્ઝતિ, એતં વિઞ્ઞાણનિરોધં તસ્સ નિરોધો નાતિવત્તતીતિ વુત્તં હોતીતિ. **અયં પઞ્હે અનુસન્ધિં પુચ્છતી**તિ અનન્તરગાથાયં સોતાનં પરિયુટ્ઠાનાનુસયપ્પહાનકિચ્ચેન સદ્ધિં સતિ પઞ્ઞા ચ વુત્તા, તં સુત્વા તપ્પહાને પઞ્ઞાસતીસુ તિટ્ઠન્તીસુ તાસં સન્નિસ્સયેન નામરૂપેન ભવિતબ્બં, તથા ચ સતિ વટ્ટતિ એવ. કત્થ નુ ખો ઇમાસં સનિસ્સયાનં પઞ્ઞાસતીનં અસેસનિરોધોતિ ઇમિના અધિપ્પાયેન અયં પુચ્છા કતાતિ આહ – "**અયં પઞ્હે**...પે॰... **ધાતુ**"ન્તિ. તત્થ અનુસન્ધીયતિ દેસના એતાયાતિ અનુસન્ધિ.

યાય પટિપદાય અનુપાદિસેસં નિબ્બાનધાતું અધિગચ્છન્તિ, તં ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનભાવનાસઙ્ખાતં પટિપદં સહ વિસયેન દસ્સેતું "**તીણિ ચ સચ્ચાની**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સઙ્ખતાની**તિ સમેચ્ચ સમ્ભૂય પચ્ચયેહિ કતાનીતિ સઙ્ખતાનિ. **નિરોધધમ્માની**તિ નિરુજ્ઝનસભાવાનિ. **દુક્ખં સમુદયો મગ્ગો**તિ તેસં સરૂપદસ્સનં. નિરોધો પન કથન્તિ આહ "**નિરોધો અસઙ્ખતો**"તિ. સો હિ કેનચિ પચ્ચયેન ન સઙ્ખતોતિ **અસઙ્ખતો**. સહ વિસયેન પહાતબ્બપહાયકસભાવેસુ અરિયસચ્ચેસુ પહાયકવિભાગમુખેન પહાતબ્બવિભાગં દસ્સેતું "**તત્થ સમુદયો**"તિઆદિ વુત્તં.

તત્થ **અવિજ્જાવસેસા**તિ દસ્સનમગ્ગેન પહીનાવસેસા અવિજ્જાતિ અત્થો. અયઞ્ચ સેસ-સદ્દો કામચ્છન્દો બ્યાપાદો માનો ઉદ્ધચ્ચન્તિ એત્થાપિ યોજેતબ્બો. યથા હિ અવિજ્જા, એવં એતેપિ ધમ્મા અપાયગમનીયસભાવા પઠમમગ્ગેન પહીયન્તિ એવાતિ. ''અવિજ્જાનિરવસેસા''તિપિ પાઠો, એત્થાપિ યથાવુત્તેસુ કામચ્છન્દાદિપદેસુપિ નિરવસેસ-સદ્દો યોજેતબ્બો . સાવસેસઞ્હિ પુરિમમગ્ગદ્વયેન કામચ્છન્દાદયો પહીયન્તિ, ઇતરેહિ પન નિરવસેસન્તિ. **તેધાતુકે ઇમાનિ દસ સંયોજનાની**તિ એત્થ **તેધાતુકે**તિ સંયોજનાનં વિસયદસ્સનં. તત્થ હિ તાનિ સંયોજનવસેન પવત્તન્તિ.

૧૨. અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં અધિટ્ઠાયાતિ તં પહાયકં પત્વા. **યં પના**તિ એત્થ **ય**ન્તિ હેતુઅત્થે નિપાતો. **ઇદં ખયે ઞાણ**ન્તિ યેન ઞાણેન હેતુભૂતેન ''ખીણા મે જાતી''તિ અત્તનો જાતિયા ખીણભાવં જાનાતિ, ઇદં એવં પચ્ચવેક્ખણસ્સ નિમિત્તભૂતં અરહત્તફલઞાણં ખયે ઞાણં નામ. **નાપરં ઇત્થત્તાયાતિ પજાનાતી**તિ એત્થાપિ **ય**ન્તિ આનેતબ્બં ''યં નાપરં ઇત્થત્તાયાતિ પજાનાતી''તિ. **ઇદં અનુપ્પાદે ઞાણ**ન્તિ ઇધાપિ પુબ્બે વુત્તનયેનેવ અરહત્તફલઞાણવસેન અત્થો યોજેતબ્બો. **અટ્ઠસાલિનિયં** (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ચિત્તુપ્પાદકણ્ડ ૧૩૫-૧૪૨) પન ''ખયે ઞાણં કિલેસક્ખયકરે અરિયમગ્ગે ઞાણન્તિ વુત્તં. અનુપ્પાદે ઞાણં પટિસન્ધિવસેન અનુપ્પાદભૂતે તંતંમગ્ગવજ્ઝકિલેસાનં અનુપ્પાદપરિયોસાને ઉપ્પન્ને અરિયફલે ઞાણ''ન્તિ વુત્તં. ઇધ પન ઉભયમ્પિ

અરહત્તફલઞાણવસેનેવ વિભત્તં. તેનેવાહ – “**ઇમાનિ દ્વે ઞાણાનિ અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિય**”ન્તિ, “**આરમ્મણસઙ્કેતેન દ્વે નામાનિ લબ્ભન્તી**”તિ ચ.

અઞ્ઞિન્દ્રિયં હેટ્ઠિમેસુ તીસુ ફલેસુ, ઉપરિમેસુ ચ તીસુ મગ્ગેસુ ઉપ્પત્તિયા પુનપ્પુનં ઉપ્પજ્જમાનમ્પિ અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં વિય પઠમફલુપ્પત્તિયા અગ્ગફલુપ્પત્તિયા અનુપ્પાદનિરોધેન નિરુજ્ઝતીતિ આહ – “**યઞ્ચ અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિય**”ન્તિઆદિ. એતેન પહાતબ્બધમ્મા વિય દસ્સનભાવનાહિ અગ્ગફલુપ્પત્તિયા તદવસેસફલધમ્માપિ અનુપ્પાદનિરોધેન નિરુજ્ઝન્તિ. કો પન વાદો તેભૂમકધમ્માનન્તિ દસ્સેતિ, એકા પઞ્ઞા અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયત્તા. યદિ એકા, કથં દ્વિધા વુત્તાતિ આહ “**અપિ ચા**”તિઆદિ. **આરમ્મણસઙ્કેતેના**તિ ખયે અનુપ્પાદેતિ ઇમાય આરમ્મણસમઞ્ઞાય. **સા પજાનનટ્ઠેન પઞ્ઞા**તિ યા પુબ્બે સોતાનં પિધાનકિચ્ચા વુત્તા પઞ્ઞા, સા પજાનનસભાવેન પઞ્ઞા. ઇતરા પન **યથાદિટ્ઠં** યથાગહિતં આરમ્મણં **અપિલાપનટ્ઠેન** ઓગાહનટ્ઠેન **સતી**તિ.

૧૩. એવં ‘‘પઞ્ઞા ચેવ સતિ ચા’’તિ પદસ્સ અત્થં વિવરિત્વા ઇદાનિ ‘‘નામરૂપ’’ન્તિ પદસ્સ અત્થં વિવરન્તો “**તત્થ યે પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા, ઇદં નામરૂપ**”ન્તિ આહ. નામરૂપઞ્ચ વિભાગેન દસ્સેન્તો સુખગ્ગહણત્થં પાકટનામરૂપમેવ વિભાવેતું “**તત્થ યે**”તિઆદિમાહ. તગ્ગહણેનેવ હિ સહચરણાદિના તદઞ્ઞે ચિત્તચેતસિકા રૂપધમ્મા ચ ગહિતા હોન્તીતિ. નામગ્ગહણેન ચેત્થ ખન્ધત્તયમેવ ગહિતન્તિ “**નામરૂપં વિઞ્ઞાણસમ્પયુત્ત**”ન્તિ વુત્તં. તં પન રૂપં સમ્પયુત્તન્તિ? નયિદં સમ્પયુત્તપચ્ચયવસેન વુત્તં. પચુરજનસ્સ પન અવિભાગેન ગહણીયસભાવં સન્ધાય વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

ગાથાય અનુપાદિસેસા નિબ્બાનધાતુ પુચ્છિતાતિ તં ચતુરિદ્ધિપાદમુખેન અરિયમગ્ગાધિગમેન પત્તબ્બન્તિ દસ્સેન્તો ઇદ્ધિપાદભાવનામૂલભૂતાનિ ઇન્દ્રિયાનિ સતિપઞ્ઞાહિ નિદ્ધારેતું “**તત્થ સતિ ચ પઞ્ઞા ચ ચત્તારિ ઇન્દ્રિયાની**”તિ આહ. કુસલાકુસલાનં ધમ્માનં ગતિયો સમન્વેસમાના સતિ સિજ્ઝન્તી એકન્તેન સમાધિં નિપ્ફાદેતિ. સતિગ્ગહણેન ચેત્થ પરિયુટ્ઠાનપ્પહાનં ઇધાધિપ્પેતન્તિ આહ – “**સતિ દ્વે ઇન્દ્રિયાનિ, સતિન્દ્રિયઞ્ચ સમાધિન્દ્રિયઞ્ચા**”તિ. તથા અનુસયસમુગ્ઘાતવિધાયિની પઞ્ઞા સિજ્ઝમાના ન વિના ચતુબ્બિધસમ્મપ્પધાનવીરિયં સિજ્ઝતીતિ વુત્તં – “**પઞ્ઞા દ્વે ઇન્દ્રિયાનિ પઞ્ઞિન્દ્રિયઞ્ચ વીરિયિન્દ્રિયઞ્ચા**”તિ.

યા ઇમેસુ ચતૂસુ ઇન્દ્રિયેસૂતિ ઇમેસુ સતિઆદીસુ ચતૂસુ ઇન્દ્રિયેસુ નિસ્સયપચ્ચયતાય અધિટ્ઠાનભૂતેસુ તંસહજાતા એવ યા સદ્દહના. ‘‘ઇમેહિ ચતૂહિ ઇન્દ્રિયેહી’’તિપિ પાળિ, તસ્સા ઇમેહિ ચતૂહિ ઇન્દ્રિયેહિ સમ્પયુત્તાતિ વચનસેસો, આરમ્મણે અભિપ્પસાદલક્ખણા સદ્ધા કત્તુકામતાસભાવસ્સ છન્દસ્સ વિસેસપચ્ચયો હોતીતિ આહ – “**યા સદ્ધાધિપતેય્યા ચિત્તેકગ્ગતા, અયં છન્દસમાધી**”**તિ. સમાહિતે ચિત્તે**તિ વિપસ્સનાસમાધિના સમાહિતે ચિત્તે. **ઇદં પહાન**ન્તિ વિક્ખમ્ભનપ્પહાનસાધકો સમાધિ પહાનન્તિ વુત્તો પજહતિ એતેનાતિ કત્વા. ‘‘પધાન’’ન્તિપિ પાઠો, અગ્ગોતિ અત્થો. તથા હિ ‘‘સમાધિ એકોદી’’તિ વુચ્ચતિ.

“**અસ્સાસપસ્સાસા**”તિઆદિના કાયવચીચિત્તસઙ્ખારસીસેન તંસમુટ્ઠાપકા વીરિયસઙ્ખારાવ ગહિતા. તે હિ યાવ ભાવનાનિપ્ફત્તિ તાવ એકરસેન સરણતો સઙ્કપ્પેતબ્બતો ચ **સરસઙ્કપ્પા**”તિ વુત્તા ‘‘એવં મે ભાવના હોતૂ’’તિ યથા ઇચ્છિતા, તથા પવત્તિયા હેતુભાવતો. **તદુભય**ન્તિ છન્દસમાધિસઙ્ખાતઞ્ચ પધાનસઙ્ખારસઙ્ખાતઞ્ચ વીરિયન્તિ તં ઉભયં. ઉભયમેવ હિ ઉપચારવસેન અઞ્ઞં વિય કત્વા “**છન્દસમાધિપ્પધાનસઙ્ખારસમન્નાગતં ઇદ્ધિપાદ**”ન્તિ વુત્તં. અભિન્નમ્પિ હિ ઉપચારવસેન ભિન્નં વિય કત્વા વોહરન્તિ, યથા ‘‘સિલાપુત્તકસ્સ સરીર’’ન્તિ.

તત્થ ઇજ્ઝતીતિ ઇદ્ધિ, સમિજ્ઝતિ નિપ્ફજ્જતીતિ અત્થો. ઇજ્ઝન્તિ વા તાય સત્તા ઇદ્ધા વુદ્ધા ઉક્કંસગતા હોન્તીતિ ઇદ્ધિ, પજ્જતિ એતેનાતિ પાદો, પઠમેન અત્થેન ઇદ્ધિ એવ પાદો **ઇદ્ધિપાદો**, ઇદ્ધિકોટ્ઠાસોતિ અત્થો. દુતિયેન અત્થેન ઇદ્ધિયા પાદો પતિટ્ઠા અધિગમૂપાયોતિ **ઇદ્ધિપાદો**. તેન હિ ઉપરૂપરિવિસેસસઙ્ખાતં ઇદ્ધિં પજ્જન્તિ પાપુણન્તિ. **વિવેકનિસ્સિત**ન્તિ તદઙ્ગવિવેકનિસ્સિતં સમુચ્છેદવિવેકનિસ્સિતં નિસ્સરણવિવેકનિસ્સિતઞ્ચ ઇદ્ધિપાદં ભાવેતીતિ અત્થો. તથા હિ અયં ઇદ્ધિપાદભાવનાનુયુત્તો યોગી વિપસ્સનાક્ખણે કિચ્ચતો તદઙ્ગવિવેકનિસ્સિતં અજ્ઝાસયતો નિસ્સરણવિવેકનિસ્સિતં. મગ્ગક્ખણે પન કિચ્ચતો સમુચ્છેદવિવેકનિસ્સિતં આરમ્મણતો નિસ્સરણવિવેકનિસ્સિતં ઇદ્ધિપાદં ભાવેતીતિ. એસ નયો **વિરાગનિસ્સિત**ન્તિઆદીસુ.

વિવેકત્તા એવ હિ વિરાગાદયો, કેવલઞ્ચેત્થ વોસ્સગ્ગો દુવિધો પરિચ્ચાગવોસ્સગ્ગો ચ પક્ખન્દનવોસ્સગ્ગો ચાતિ. તત્થ પરિચ્ચાગવોસ્સગ્ગો વિપસ્સનાક્ખણે તદઙ્ગવસેન, મગ્ગક્ખણે સમુચ્છેદવસેન કિલેસપ્પહાનં. પક્ખન્દનવોસ્સગ્ગો વિપસ્સનાક્ખણે તન્નિન્નભાવેન, મગ્ગક્ખણે આરમ્મણકરણવસેન નિબ્બાનપક્ખન્દનં. તદુભયમ્પિ ઇમસ્મિં લોકિયલોકુત્તરમિસ્સકે અત્થસંવણ્ણનાનયે યુજ્જતિ. તથા હિ અયં પઠમિદ્ધિપાદો યથાવુત્તેન પકારેન કિલેસે પરિચ્ચજતિ નિબ્બાનઞ્ચ પક્ખન્દતિ. **વોસ્સગ્ગપરિણામિ**ન્તિ ઇમિના પન વચનેન વોસ્સગ્ગત્થં પરિણમન્તં પરિણતઞ્ચ પરિપચ્ચન્તં પરિપક્કઞ્ચાતિ અત્થો. અયઞ્હિ ઇદ્ધિપાદભાવનાનુયુત્તો યોગી યથા પઠમો ઇદ્ધિપાદો કિલેસપરિચ્ચાગવોસ્સગ્ગત્થં નિબ્બાનપક્ખન્દનવોસ્સગ્ગત્થઞ્ચ પરિપચ્ચતિ, યથા ચ પરિપક્કો હોતિ, તથા નં ભાવેતીતિ. સેસિદ્ધિપાદેસુપિ એસેવ નયો. અયં પન વિસેસો – યથા છન્દં જેટ્ઠકં કત્વા પવત્તિતો સમાધિ **છન્દસમાધિ**. એવં વીરિયં ચિત્તં વીમંસં જેટ્ઠકં કત્વા પવત્તિતો સમાધિ **વીમંસાસમાધી**તિ.

૧૪. ન કેવલં ચતુત્થઇદ્ધિપાદો એવ સમાધિઞાણમૂલકો, અથ ખો સબ્બોપીતિ દસ્સેતું "**સબ્બો સમાધિ ઞાણમૂલકો ઞાણપુબ્બઙ્ગમો ઞાણાનુપરિવત્તી**"તિ વુત્તં. યદિ એવં કસ્મા સો એવ વીમંસાસમાધીતિ વુત્તોતિ? વીમંસં જેટ્ઠકં કત્વા પવત્તિતત્તાતિ વુત્તોવાયમત્થો. તત્થ પુબ્બભાગપઞ્ઞાય **ઞાણમૂલકો**. અધિગમપઞ્ઞાય **ઞાણપુબ્બઙ્ગમો**. પચ્ચવેક્ખણપઞ્ઞાય **ઞાણાનુપરિવત્તિ**. અથ વા પુબ્બભાગપઞ્ઞાય **ઞાણમૂલકો**. ઉપચારપઞ્ઞાય **ઞાણપુબ્બઙ્ગમો**. અપ્પનાપઞ્ઞાય **ઞાણાનુપરિવત્તિ**. ઉપચારપઞ્ઞાય વા **ઞાણમૂલકો**. અપ્પનાપઞ્ઞાય **ઞાણપુબ્બઙ્ગમો**. અભિઞ્ઞાપઞ્ઞાય **ઞાણાનુપરિવત્તી**તિ વેદિતબ્બં.

યથા પુરેતિ યથા સમાધિસ્સ પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણાનુપરિવત્તિભાવેન પુરે પુબ્બે અતીતાસુ જાતીસુ અસઙ્ખ્યેય્યેસુપિ સંવટ્ટવિવટ્ટેસુ અત્તનો પરેસઞ્ચ ખન્ધં ખન્ધૂપનિબદ્ધઞ્ચ દુપ્પટિવિજ્ઝં નામ નત્થિ, તથા પચ્છા સમાધિસ્સ અનાગતંસઞાણાનુપરિવત્તિભાવેન અનાગતાસુ જાતીસુ અસઙ્ખ્યેય્યેસુપિ સંવટ્ટવિવટ્ટેસુ અત્તનો પરેસઞ્ચ ખન્ધં ખન્ધૂપનિબદ્ધઞ્ચ દુપ્પટિવિજ્ઝં નામ નત્થીતિ અત્થો.

યથા પચ્છાતિ યથા સમાધિસ્સ ચેતોપરિયઞાણાનુપરિવત્તિભાવેન અનાગતેસુ સત્તસુ દિવસેસુ પરસત્તાનં ચિત્તં દુપ્પટિવિજ્ઝં નામ નત્થિ, તથા પુરે અતીતેસુ સત્તસુ દિવસેસુ પરસત્તાનં ચિત્તં દુપ્પટિવિજ્ઝં નામ નત્થીતિ અત્થો. **યથા દિવા**તિ યથા દિવસભાગે સૂરિયાલોકેન અન્ધકારસ્સ વિધમિતત્તા ચક્ખુમન્તાનં સત્તાનં આપાથગતં ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યં રૂપં સુવિઞ્ઞેય્યં. **તથા રત્તિ**ન્તિ તથા રત્તિભાગે ચતુરઙ્ગસમન્નાગતેપિ અન્ધકારે વત્તમાને સમાધિસ્સ દિબ્બચક્ખુઞાણાનુપરિવત્તિતાય દુપ્પટિવિજ્ઝં રૂપાયતનં નત્થિ.

યથા રત્તિં તથા દિવાતિ યથા ચ રત્તિયં તથા દિવાપિ અતિસુખુમં કેનચિ તિરોહિતં યઞ્ચ અતિદૂરે, તં સબ્બરૂપં દુપ્પટિવિજ્ઝં નામ નત્થિ. યથા ચ રૂપાયતને વુત્તં, તથા સમાધિસ્સ દિબ્બસોતઞાણાનુપરિવત્તિતાય સદ્દાયતને ચ નેતબ્બં. તેનેવાહ "**ઇતિ વિવટેન ચેતસા**"તિઆદિ. તત્થ **અપરિયોનદ્ધેના**તિ અભિઞ્ઞાઞાણસ્સ પારિબન્ધકકિલેસેહિ અનજ્ઝોત્થટેન, અપરિયોનદ્ધત્તા એવ સપ્પભાસં ચિત્તં. એતેનેવ સમાધિસ્સ ઇદ્ધિવિધઞાણાનુપરિવત્તિતાપિ વુત્તા એવાતિ દટ્ઠબ્બં. **પઞ્ચિન્દ્રિયાની**તિ ઇદ્ધિપાદસમ્પયુત્તાનિ સેક્ખસ્સ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ અધિપ્પેતાનીતિ આહ "**કુસલાની**"તિ. **ચિત્તસહભૂની**તિઆદિ તેસં વિઞ્ઞાણનિરોધેન નિરોધદસ્સનત્થં આરદ્ધં. તથા "**નામરૂપઞ્ચા**"તિઆદિ. તેનેતં દસ્સેતિ ''ન કેવલં પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ એવ, અથ ખો નામરૂપઞ્ચ વિઞ્ઞાણહેતુકં વિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધા નિરુજ્ઝતી''તિ.

તસ્સાતિ વિઞ્ઞાણસ્સ. **હેતૂ**તિ તણ્હાઅવિજ્જાદિકો. **અનાહારન્**તિ પદસ્સ અત્થવિવરણં. **અનભિનન્દિતન્**તિ અભિનન્દનભૂતાય તણ્હાય પહીનત્તા એવ અપત્થિતં. તતો એવ **અપ્પટિસન્ધિકં** વિઞ્ઞાણં તં નિરુજ્ઝતિ. યથા ચ વિઞ્ઞાણં, એવં નામરૂપમ્પિ વિઞ્ઞાણસઙ્ખાતસ્સ હેતુનો પચ્ચયસ્સ ચ અભાવા તપ્પચ્ચયાનં સઙ્ખારાદીનં અભાવા **અહેતુ અપ્પચ્ચયં**. સેસં પાકટમેવ. પુચ્છાવિસ્સજ્જનવિચયોપિ વુત્તનયાનુસારેન વેદિતબ્બો.

એવં અનુસન્ધિપુચ્છમ્પિ દસ્સેત્વા હેટ્ઠા સત્તાધિટ્ઠાના ધમ્માધિટ્ઠાના ચ પુચ્છા વિસું વિસું દસ્સિતાતિ ઇદાનિ તા સહ દસ્સેતું "**યે ચ સઙ્ખાતધમ્માસે**"તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થાયં પદત્થો – **સઙ્ખાતધમ્મા**તિ અનિચ્ચાદિવસેન પરિવીમંસિતધમ્મા, અરહતં એતં અધિવચનં. **સેક્ખા**તિ સીલાદીનિ સિક્ખમાના અવસેસા અરિયપુગ્ગલા. **પુથૂ**તિ બહૂ સત્તજના. **તેસં મે નિપકો ઇરિયં, પુટ્ઠો પબ્રૂહી**તિ તેસં સેખાસેખાનં નિપકો પણ્ડિતો ત્વં ભગવા પટિપત્તિં પુટ્ઠો મે બ્રૂહીતિ. સેસં પાળિવસેનેવ વિઞ્ઞાયતિ.

૧૫. કિસ્સાતિ કિસ્સ હેતુ, કેન કારણેનાતિ અત્થો. **સેખાસેખવિપસ્સના પુબ્બઙ્ગમપ્પહાનયોગેના**તિ સેખે અસેખે વિપસ્સનાપુબ્બઙ્ગમપ્પહાને ચ પુચ્છનયોગેન, પુચ્છાવિધિનાતિ અત્થો.

વિસ્સજ્જનગાથાયં **કામેસુ નાભિગિજ્ઝેય્યા**તિ વત્થુકામેસુ કિલેસકામેન ન અભિગિજ્ઝેય્ય. **મનસાનાવિલો સિયા**તિ બ્યાપાદવિતક્કાદયો કાયદુચ્ચરિતાદયો ચ મનસો આવિલભાવકરે ધમ્મે પજહન્તો ચિત્તેન અનાવિલો ભવેય્ય. યસ્મા પન અસેક્ખો અનિચ્ચતાદિવસેન સબ્બધમ્માનં પરિતુલિતત્તા કુસલો સબ્બધમ્મેસુ કાયાનુપસ્સનાસતિઆદીહિ ચ સતો સબ્બકિલેસાનં ભિન્નત્તા ઉત્તમભિક્ખુભાવં પત્તો ચ હુત્વા સબ્બઇરિયાપથેસુ પવત્તતિ, તસ્મા "**કુસલો…પે॰… પરિબ્બજે**"તિ આહાતિ અયં સઙ્ખેપત્થો.

તત્થ યં પુચ્છાગાથાયં ''નિપકો''તિ પદં વુત્તં, તં ભગવન્તં સન્ધાય વુત્તં, ભગવતો ચ નેપક્કં ઉક્કંસપારમિપ્પત્તં અનાવરણઞાણદસ્સનેન દીપેતબ્બન્તિ અનાવરણઞાણં તાવ કમ્મદ્વારભેદેહિ વિભજિત્વા સેખાસેખપટિપદં દસ્સેતું "**ભગવતો સબ્બં કાયકમ્મ**"ન્તિઆદિ વુત્તં. તેન સબ્બત્થ અપ્પટિહતઞાણદસ્સનેન તથાગતસ્સ સેખાસેખપટિપત્તિદેસનાકોસલ્લમેવ વિભાવેતિ. તત્થ **કો ચા**તિ ક્વ ચ, કસ્મિં વિસયેતિ અત્થો. તં વિસયં દસ્સેતિ "**યં અનિચ્ચે દુક્ખે અનત્તનિ ચા**"તિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – ઞાણદસ્સનં નામ ઉપ્પજ્જમાનં ''સબ્બં સઙ્ખતં અનિચ્ચં દુક્ખં સબ્બે ધમ્મા અનત્તા''તિ ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ પન તસ્મિં વિસયે યેન અપ્પવત્તિ, સો પટિઘાતોતિ, એતેન લક્ખણત્તયપ્પટિવેધસ્સ દુરભિસમ્ભવતં અનઞ્ઞસાધારણતઞ્ચ દસ્સેતિ. લક્ખણત્તયવિભાવનેન હિ ભગવતો ચતુસચ્ચપ્પટિવેધં સમ્માસમ્બોધિઞ્ચ પણ્ડિતા પટિજાનન્તિ.

અઞ્ઞાણં અદસ્સનન્તિ તં પટિઘાતં સરૂપતો દસ્સેતિ. છળારમ્મણસભાવપ્પટિચ્છાદકો હિ સમ્મોહો ઞાણદસ્સનસ્સ પટિઘાતોતિ. યસ્મિં વિસયે ઞાણદસ્સનં ઉપ્પત્તિરહં, તત્થેવ તસ્સ પટિઘાતેન ભવિતબ્બન્તિ આહ – ''યં અનિચ્ચે દુક્ખે અનત્તનિ ચા''તિ. **યથા ઇધ પુરિસો**તિઆદિ ઉપમાદસ્સનં. તત્રિદં ઓપમ્મસંસન્દનં – પુરિસો વિય સબ્બો લોકો, તારકરૂપાનિ વિય છ આરમ્મણાનિ, તસ્સ પુરિસસ્સ તારકરૂપાનં દસ્સનં વિય લોકસ્સ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીહિ યથારહં છળારમ્મણજાનનં, તસ્સ પુરિસસ્સ તારકરૂપાનિ પસ્સન્તસ્સાપિ ''એત્તકાનિ સતાનિ, એત્તકાનિ સહસ્સાની''તિઆદિના ગણનસઙ્કેતેન અજાનનં વિય લોકસ્સ રૂપાદિઆરમ્મણં કથઞ્ચિ જાનન્તસ્સાપિ અનિચ્ચાદિલક્ખણત્તયાનવબોધોતિ. સેસં પાકટમેવ.

ઇદાનિ યેહિ પદેહિ ભગવતા આયસ્મતો અજિતસ્સ સેખાસેખપટિપદા વુત્તા, તેસં પદાનં અત્થં વિભજિતું ''**તત્થ સેખેના**''તિઆદિમાહ. તત્થ **તત્થા**તિ નિપાતમત્તં, તસ્મિં વા વિસ્સજ્જને. **સેખેના**તિ સિક્ખા એતસ્સ સીલન્તિ સેખો, તેન સેખેન. **દ્વીસુ ધમ્મેસૂ**તિ દુવિધેસુ ધમ્મેસૂતિ અધિપ્પાયો. **પરિયુટ્ઠાનીયેસૂ**તિ દોસેન પરિયુટ્ઠિતેન યત્થ પરિવત્તિતબ્બં, તેસુ આઘાતવત્થૂસૂતિ અત્થો. ''પટિઘટ્ઠાનીયેસૂ''તિપિ પાઠો, સોયેવત્થો.

એત્થ ચ ગેધપટિસેધચોદનાયં ગેધનિમિત્તો દોસો ગેધે સતિ હોતીતિ તતોપિ ચિત્તસ્સ રક્ખિતબ્બતા નિદ્ધારેત્વા વુત્તા. યસ્મા પન ભગવતા ''કામેસુ નાભિગિજ્ઝેય્યા''તિ (સુ॰ નિ॰ ૧૦૪૫; ચૂળનિ॰ અજિતમાણવપુચ્છા ૬૪, અજિતમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૮; નેત્તિ॰ ૧૫-૧૭) વુત્તં, તસ્મા ''તત્થ યા ઇચ્છા''તિઆદિના ગેધવસેન નિદ્દેસો કતો. અથ વા દોસતો ચિત્તસ્સ રક્ખિતબ્બતા ગાથાય દુતિયપાદેન વુત્તાયેવાતિ દટ્ઠબ્બા. દુતિયપાદેન હિ સેસકિલેસવોદાનધમ્મા દસ્સિતા. તથા હિ ઉપ્પન્નાનુપ્પન્નભેદતો સમ્માવાયામસ્સ વિસયભાવેન સબ્બે સંકિલેસવોદાનધમ્મે ચતુધા વિભજિત્વા સમ્મપ્પધાનમુખેન સેખપટિપદં મત્થકં પાપેત્વા દસ્સેતું ''**સેખો અભિગિજ્ઝન્તો**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અનાવિલસઙ્કપ્પો**તિ આવિલાનં કામસઙ્કપ્પાદીનં અભાવેન અનાવિલસઙ્કપ્પો. તતો એવ ચ **અનભિગિજ્ઝન્તો વાયમતિ**, વીરિયં પવત્તેતિ. કથં વાયમતીતિ આહ – ''**સો અનુપ્પન્નાન**''ન્તિઆદિ.

તત્થ **સો**તિ ઉત્તરિવિસેસત્થાય પટિપજ્જમાનો સેક્ખો. **અનુપ્પન્નાનન્તિ** અનિબ્બત્તાનં. **પાપકાનન્તિ** લામકાનં. **અકુસલાનં ધમ્માનન્તિ** અકોસલ્લસમ્ભૂતાનં ધમ્માનં. **અનુપ્પાદાયા**તિ ન ઉપ્પાદનત્થાય. **છન્દં જનેતી**તિ કત્તુકમ્યતાસઙ્ખાતં કુસલચ્છન્દં ઉપ્પાદેતિ. **વાયમતી**તિ પયોગપરક્કમં કરોતિ. **વીરિયં આરભતી**તિ કાયિકચેતસિકવીરિયં કરોતિ. **ચિત્તં પગ્ગણ્હાતી**તિ તેનેવ સહજાતવીરિયેન ચિત્તં ઉક્ખિપતિ. **પદહતી**તિ પધાનવીરિયં કરોતિ. વાયમતીતિઆદીનિ પન ચત્તારિ પદાનિ આસેવનાભાવનાબહુલીકમ્મસાતચ્ચકિરિયાહિ યોજેતબ્બાનિ. **ઉપ્પન્નાનં પાપકાનન્તિ** અનુપ્પન્નાતિ અવત્તબ્બતં આપન્નાનં પાપધમ્માનં. **પહાનાયા**તિ પજહનત્થાય. **અનુપ્પન્નાનં કુસલાનન્તિ** અનિબ્બત્તાનં કોસલ્લસમ્ભૂતાનં ધમ્માનં. **ઉપ્પાદાયા**તિ ઉપ્પાદનત્થાય. **ઉપ્પન્નાનન્તિ** નિબ્બત્તાનં. **ઠિતિયા**તિ ઠિતત્થં. **અસમ્મોસાયા**તિ અનસ્સનત્થં . **ભિય્યોભાવાયા**તિ પુનપ્પુનં ભાવાય. **વેપુલ્લાયા**તિ વિપુલભાવાય. **ભાવનાયા**તિ વડ્ઢિયા. **પારિપૂરિયા**તિ પરિપૂરણત્થાયાતિ અયં તાવ પદત્થો.

૧૬. ''**કતમે અનુપ્પન્ના**''તિઆદિ અકુસલધમ્મા કુસલધમ્મા ચ યાદિસા અનુપ્પન્ના યાદિસા ચ ઉપ્પન્ના, તે દસ્સેતું આરદ્ધં. તત્થ **ઇમે અનુપ્પન્ના**તિ ઇમે કામવિતક્કાદયો અસમુદાચારવસેન વા અનનુભૂતારમ્મણવસેન વા અનુપ્પન્ના નામ. અઞ્ઞથા હિ અનમતગ્ગે સંસારે અનુપ્પન્ના નામ અકુસલા ધમ્મા નત્થિ. વિતક્કત્તયગ્ગહણઞ્ચેત્થ નિદસ્સનમત્તં દટ્ઠબ્બં. **અકુસલમૂલાની**તિ અનુસયા એવ સબ્બેસં અકુસલાનં મૂલભાવતો એવં વુત્તા, ન લોભાદયો એવ. ઇમે ઉપ્પન્ના અનુસયા ભૂમિલદ્ધુપ્પન્ના અસમુગ્ઘાટિતુપ્પન્નાતિઆદિઉપ્પન્નપરિયાયસબ્ભાવતો નામવસેન

ઉપ્પન્ના નામ, ન વત્તમાનભાવેનાતિ અત્થો. **ઇમે અનુપ્પન્ના કુસલા ધમ્મા**તિ ઇમે સોતાપન્નસ્સ સદ્ધાદયો સોતાપત્તિફલસચ્છિકિરિયાય પટિપન્નસ્સ અનુપ્પન્ના કુસલા ધમ્મા નામ, કો પન વાદો પુથુજ્જનાનન્તિ દસ્સેતિ. **કુસલ**સદ્દો ચેત્થ **બાહિતિકસુત્તે** (મ॰ નિ॰ ૨.૩૫૮ આદયો) વિય અનવજ્જપરિયાયો દટ્ઠબ્બો. **ઇમે ઉપ્પન્ના કુસલા ધમ્મા**તિ ઇમે પઠમમગ્ગે સદ્ધાદયો સોતાપત્તિફલસચ્છિકિરિયાય પટિપન્નસ્સ ઉપ્પન્ના કુસલા ધમ્મા નામ.

સતિપટ્ઠાનભાવનાય સુનિગ્ગહિતો કામવિતક્કોતિ આહ – "**યેન કામવિતક્કં વારેતિ, ઇદં સતિન્દ્રિય**"ન્તિ. અનવજ્જસુખપદટ્ઠાનેન અવિક્ખેપેન ચેતોદુક્ખસન્નિસ્સયો વિક્ખેપપચ્ચયો બ્યાપાદવિતક્કો સુનિગ્ગહિતોતિ વુત્તં – "**યેન બ્યાપાદવિતક્કં વારેતિ, ઇદં સમાધિન્દ્રિય**"ન્તિ. કુસલેસુ ધમ્મેસુ આરદ્ધવીરિયો પરાપરાધં સુખેન સહતીતિ વીરિયેન વિહિંસાવિતક્કો સુનિગ્ગહિતોતિ આહ – "**યેન વિહિંસાવિતક્કં વારેતિ, ઇદં વીરિયિન્દ્રિય**"ન્તિ. સમાધિઆદીનમ્પિ યથાસકંપટિપક્ખપ્પહાનં પઞ્ઞવન્તસ્સેવ ઇજ્ઝતીતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો આહ – "**યેન ઉપ્પન્નુપ્પન્ને**"તિઆદિ.

એતેસં યથાનિદ્ધારિતાનં પઞ્ચન્નં ઇન્દ્રિયાનં સવિસયે જેટ્ઠકભાવં દસ્સેતું "**સદ્ધિન્દ્રિયં કત્થ દટ્ઠબ્બ**"ન્તિઆદિ વુત્તં. તં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. ઇમેસઞ્ચ સદ્ધાદીનં સેખાનં ઇન્દ્રિયાનં નિબ્બત્તિયા સબ્બેપિ સેખા ધમ્મા મત્થકપ્પત્તા હોન્તીતિ દસ્સેન્તો "**એવં સેખો**"તિઆદિના સેખપટિપદં નિગમેતિ.

૧૭. એવં સેખપટિપદં વિભજિત્વા ઇદાનિ અસેખપટિપદં વિભજિતું "**કુસલો સબ્બધમ્માન**"ન્તિઆદિમાહ . તત્થ **સબ્બધમ્માનન્તિ** ઇમિના પદેન વુત્તધમ્મે તાવ વિભજિત્વા તત્થ અસેક્ખસ્સ કોસલ્લં દસ્સેતું "**લોકો નામા**"તિઆદિ વુત્તં. તં વુત્તત્થમેવ. **કિલેસલોકેન ભવલોકો સમુદાગચ્છતી**તિ કામાવચરધમ્મં નિસ્સાય રૂપારૂપાવચરધમ્મે સમુદાગમેતીતિ અત્થો. **સો**તિ સો મહગ્ગતધમ્મેસુ, પરિત્તમહગ્ગતધમ્મેસુ વા ઠિતો. **ઇન્દ્રિયાનિ નિબ્બત્તેતી**તિ સીલસમાધયો નિબ્બેધભાગિયે કત્વા વિમુત્તિપરિપાચનીયાનિ સદ્ધાદીનિ ઇન્દ્રિયાનિ ઉપ્પાદેતિ. **ઇન્દ્રિયેસુ ભાવિયમાનેસૂ**તિ યથાવુત્તઇન્દ્રિયેસુ વડ્ઢિયમાનેસુ રૂપારૂપપરિગ્ગહાદિવસેન નેય્યસ્સ પરિઞ્ઞા ભવતિ.

દસ્સનપરિઞ્ઞાતિ ઞાતપરિઞ્ઞા. **ભાવનાપરિઞ્ઞા**તિ તીરણપરિઞ્ઞા પહાનપરિઞ્ઞા ચ. "**સા દુવિધેના**"તિઆદિના સઙ્ખેપતો વુત્તમત્થં "**યદા હિ સેખો**"તિઆદિના વિવરતિ. તત્થ "**નિબ્બિદાસહગતેહિ સઞ્ઞામનસિકારેહી**"તિ ઇમિના બલવવિપસ્સનં દસ્સેતિ. યદા હિ સેખોતિ ચેત્થ સિક્ખનસીલતાય કલ્યાણપુથુજ્જનોપિ સેખપદેન સઙ્ગહિતોતિ કત્વા "**દ્વે ધમ્મા કોસલ્લં ગચ્છન્તિ દસ્સનકોસલ્લઞ્ચા**"તિઆદિ વુત્તં. અયમેત્થ અધિપ્પાયો – યદા કલ્યાણપુથુજ્જનો પુબ્બભાગસિક્ખં સિક્ખન્તો નિબ્બિદાસહગતેહિ સઞ્ઞામનસિકારેહિ ઞેય્યં પરિજાનાતિ, તદા તસ્સ તે વિપસ્સનાધમ્મા દસ્સનકોસલ્લં પઠમમગ્ગઞાણં ગચ્છન્તિ સમ્પાપુણન્તિ તેન સદ્ધિં ઘટેન્તિ. યદા પન સોતાપન્નાદિસેખો વુત્તનયેન નેય્યં પરિજાનાતિ, તદા તસ્સ તે વિપસ્સનાધમ્મા ભાવનાકોસલ્લં ગચ્છન્તીતિ.

તં ઞાણન્તિ યા પુબ્બે નેય્યસ્સ પરિઞ્ઞા વુત્તા, તં નેય્યપરિજાનનઞાણં. **પઞ્ચવિધેન વેદિતબ્બન્તિ** વિસયભેદેન તસ્સ ભેદં દસ્સેતિ. **ધમ્માનં સલક્ખણે ઞાણન્તિ** રૂપારૂપધમ્માનં કક્ખળફુસનાદિસલક્ખણે ઞાણં. તં પન યસ્મા સબ્બં નેય્યં હેતુહેતુફલભેદતો દુવિધમેવ હોતિ, તસ્મા "**ધમ્મપટિસમ્ભિદા ચ અત્થપટિસમ્ભિદા ચા**"તિ નિદ્દિટ્ઠં.

પરિઞ્ઞાતિ તીરણપરિઞ્ઞા અધિપ્પેતા. યસ્મા પનસ્સ રૂપારૂપધમ્મે સલક્ખણતો પચ્ચયતો ચ અભિજાનિત્વા કુસલાદિવિભાગેહિ તે પરિગ્ગહેત્વા અનિચ્ચાદિવસેન જાનના હોતિ, તસ્મા "**એવં અભિજાનિત્વા યા પરિજાનના, ઇદં કુસલ**"ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **એવંગહિતા**તિ એવં અનિચ્ચાદિતો કલાપસમ્મસનાદિવસેન ગહિતા સમ્મસિતા. **ઇદં ફલં નિબ્બત્તેન્તી**તિ ઇદં ઉદયબ્બયઞાણાદિકં ફલં પટિપાટિયા ઉપ્પાદેન્તિ , નિમિત્તસ્સ કત્તુભાવેન ઉપચરણતો યથા અરિયભાવકરાનિ સચ્ચાનિ અરિયસચ્ચાનીતિ. **તેસ**ન્તિ ઉદયબ્બયઞાણાદીનં . **એવંગહિતાન**ન્તિ એવંપવત્તિતાનં. **અયં અત્થો**તિ અયં સચ્ચાનં અનુબોધપટિવેધો અત્થો. યથા હિ પરિઞ્ઞાપઞ્ઞા સમ્મસિતબ્બધમ્મે સમ્મસનધમ્મે તત્થ સમ્મસનાકારં પરિજાનાતિ, એવં સમ્મસનફલમ્પિ પરિજાનાતીતિ કત્વા અયં નયો દસ્સિતો.

યે અકુસલાતિ સમુદયસચ્ચમાહ. સબ્બે હિ અકુસલા સમુદયપક્ખિયાતિ. **યે કુસલા**તિ મગ્ગધમ્મા સમ્માદિટ્ઠિઆદયો. યદિપિ ફલધમ્માપિ સચ્છિકાતબ્બા, ચતુસચ્ચપ્પટિવેધસ્સ પન અધિપ્પેતત્તા "**કતમે ધમ્મા સચ્છિકાતબ્બા, યં અસઙ્ખત**"ન્તિ વુત્તં. **અત્થકુસલો**તિ પચ્ચયુપ્પન્નેસુ અત્થેસુ કુસલો. **ધમ્મકુસલો**તિ પચ્ચયધમ્મેસુ કુસલો. પાળિઅત્થપાળિધમ્મા વા અત્થધમ્મા. **કલ્યાણતાકુસલો**તિ યુત્તતાકુસલો, ચતુનયકોવિદોતિ અત્થો, દેસનાયુત્તિકુસલો વા. **ફલતાકુસલો**તિ ખીણાસવફલકુસલો. "**આયકુસલો**"તિઆદીસુ **આયો**તિ વડ્ઢિ. સા અનત્થહાનિતો અત્થુપ્પત્તિતો ચ દુવિધા. **અપાયા**તિ અવડ્ઢિ. સાપિ અત્થહાનિતો અનત્થુપ્પત્તિતો ચ દુવિધા. **ઉપાયો**તિ સત્તાનં અચ્ચાયિકે કિચ્ચે વા ભયે વા ઉપ્પન્ને તસ્સ તિકિચ્છનસમત્થં ઠાનુપ્પત્તિકારણં, તત્થ કુસલોતિ અત્થો. **ખીણાસવો હિ સબ્બસો અવિજ્જાય પહીનત્તા પઞ્ઞાવેપુલ્લપ્પત્તો એતેસુ આયાદીસુ કુસલોતિ. એવં અસેખસ્સ કોસલ્લં એકદેસેન વિભાવેત્વા પુન અનવસેસતો દસ્સેન્તો** "**મહતા કોસલ્લેન સમન્નાગતો**"તિ આહ.

પરિનિટ્ઠિતસિક્ખસ્સ અસેખસ્સ સતોકારિતાય અઞ્ઞં પયોજનં નત્થીતિ વુત્તં "**દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારત્થ**"ન્તિ. ઇદાનિ યથાનિદ્દિટ્ઠં સેખાસેખપટિપદં નિગમેન્તો "**ઇમા દ્વે ચરિયા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **બોજ્ઝ**ન્તિ બુજ્ઝિતબ્બં. **તં ચતુબ્બિધ**ન્તિ તં બોજ્ઝં ચતુબ્બિધં, ચતુસચ્ચભાવતો. **એવં જાનાતી**તિ એવં પરિઞ્ઞાભિસમયાદિવસેન યો જાનાતિ. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં અસેખો સતિવેપુલ્લપ્પત્તો નિપ્પરિયાયેન "**સતો અભિક્કમતી**"તિઆદિના વુચ્ચતીતિ. સેસં ઉત્તાનત્થમેવ. ઇધાપિ પુચ્છાવિસ્સજ્જનવિચયા પુબ્બે વુત્તનયાનુસારેન વેદિતબ્બા.

એત્તાવતા ચ મહાથેરો વિચયહારં વિભજન્તો **અજિતસુત્તવસેન** (સુ॰ નિ॰ ૧૦૩ આદયો; ચૂળનિ॰ અજિતમાણવપુચ્છા ૫૭ આદયો, અજિતમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૧ આદયો) પુચ્છાવિચયં વિસ્સજ્જનવિચયઞ્ચ દસ્સેત્વા ઇદાનિ સુત્તન્તરેસુપિ પુચ્છાવિસ્સજ્જનવિચયાનં નયં દસ્સેન્તો "**એવં પુચ્છિતબ્બં, એવં વિસ્સજ્જિતબ્બ**"ન્તિ આહ. તત્થ **એવ**ન્તિ ઇમિના નયેન. **પુચ્છિતબ્બ**ન્તિ પુચ્છા કાતબ્બા, આચિક્ખિતબ્બા વા, વિવેચેતબ્બાતિ અત્થો. **એવં વિસ્સજ્જિત**ન્તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **સુત્તસ્સ ચા**તિઆદિ અનુગીતિવિચયનિદસ્સનં. **અનુગીતિ અત્થતો ચ બ્યઞ્જનતો ચ સમાનેતબ્બા**તિ સુત્તન્તરદેસનાસઙ્ખાતા અનુગીતિ અત્થતો બ્યઞ્જનતો ચ સંવણ્ણિયમાનેન સુત્તેન સમાના સદિસી કાતબ્બા, તસ્મિં વા સુત્તે સમ્મા આનેતબ્બા. **અત્થાપગત**ન્તિ અત્થતો અપેતં, અસમ્બન્ધત્થં વા દસદાળિમાદિવચનં વિય. તેનેવાહ "**સમ્ફપ્પલાપં ભવતી**"તિ. એતેન અત્થસ્સ સમાનેતબ્બતાય કારણમાહ. **દુન્નિક્ખિત્તસ્સા**તિ અસમ્માવુત્તસ્સ. **દુન્નયો**તિ દુક્ખેન નેતબ્બો, નેતું વા અસક્કુણેય્યો. **બ્યઞ્જનુપેત**ન્તિ સભાવનિરુત્તિસમુપેતં.

એવં અનુગીતિવિચયં દસ્સેત્વા નિદ્દેસવારે ‘‘સુત્તસ્સ યો પવિચયો’’તિ સંખિત્તેન વુત્તમત્થં વિભજિતું **‘‘સુત્તઞ્ચ પવિચિનિતબ્બ’’**ન્તિ વત્વા તસ્સ વિચિનનાકારં દસ્સેન્તો **‘‘કિં ઇદં સુત્તં આહચ્ચવચન’’**ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **આહચ્ચવચન**ન્તિ ભગવતો ઠાનકરણાનિ આહચ્ચ અભિહન્ત્વા પવત્તવચનં, સમ્માસમ્બુદ્ધેન સામં દેસિતસુત્તન્તિ અત્થો. **અનુસન્ધિવચન**ન્તિ સાવકભાસિતં. તઞ્હિ ભગવતો વચનં અનુસન્ધેત્વા પવત્તનતો ‘‘અનુસન્ધિવચન’’ન્તિ વુત્તન્તિ. **નીતત્થ**ન્તિ યથારુતવસેન ઞાતબ્બત્થં. **નેય્યત્થ**ન્તિ નિદ્ધારેત્વા ગહેતબ્બત્થં. **સંકિલેસભાગિય**ન્તિઆદીનં પદાનં અત્થો પટ્ઠાનવારવણ્ણનાયં આવિ ભવિસ્સતિ. યસ્મા પન ભગવતો દેસના સોળસવિધે સાસનપટ્ઠાને એકં ભાગં અભજન્તી નામ નત્થિ, તસ્મા સોપિ નયો વિચેતબ્બભાવેન ઇધ નિક્ખિત્તો.

કુહિં ઇમસ્સ સુત્તસ્સાતિ ઇમસ્સ સુત્તસ્સ કસ્મિં પદેસે આદિમજ્ઝપરિયોસાનેસુ. **સબ્બાનિ સચ્ચાનિ પસ્સિતબ્બાની**તિ દુક્ખસચ્ચં સુત્તસ્સ ‘‘કુહિં કસ્મિં પદેસે કસ્મિં વા પદે પસ્સિતબ્બં નિદ્ધારેત્વા વિચેતું, સમુદયસચ્ચં નિરોધસચ્ચં મગ્ગસચ્ચં કુહિં પસ્સિતબ્બં દટ્ઠબ્બં નિદ્ધારેત્વા વિચેતુ’’ન્તિ એવં સબ્બાનિ સચ્ચાનિ ઉદ્ધરિત્વા વિચેતબ્બાનીતિ અધિપ્પાયો. **આદિમજ્ઝપરિયોસાને**તિ એવં સુત્તં પવિચેતબ્બન્તિ આદિતો મજ્ઝતો પરિયોસાનતો ચ એવં ઇમિના પુચ્છાવિચયાદિનયેન સુત્તં પવિચિતબ્બન્તિ અત્થો. એત્થ ચ પુચ્છાવિસ્સજ્જનપુબ્બાપરાનુગીતિવિચયા પાળિયં સરૂપેનેવ દસ્સિતા. અસ્સાદાદિવિચયો પન સચ્ચનિદ્ધારણમુખેન નયતો દસ્સિતો, સો નિદ્દેસવારે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. તબ્બિચયેનેવ ચ પદવિચયો સિદ્ધોતિ.

વિચયહારવિભઙ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. યુત્તિહારવિભઙ્ગવણ્ણના

૧૮. તત્થ કતમો યુત્તિહારોતિઆદિ યુત્તિહારવિભઙ્ગો. તત્થ **કિં યોજયતી**તિ યુત્તિહારસ્સ વિસયં પુચ્છતિ. કો પનેતસ્સ વિસયો? અતથાકારેન ગય્હમાના સુત્તત્થા વિસયો, તે હિ તેન સાતિસયં યાથાવતો યુત્તિનિદ્ધારણેન યોજેતબ્બા. ઇતરેસુપિ અયં હારો ઇચ્છિતો એવ. તં પન ભૂતકથનમત્તં હોતિ. યસ્મા પનાયં યુત્તિગવેસના નામ ન મહાપદેસેન વિના, તસ્મા યુત્તિહારં વિભજન્તો તસ્સ લક્ખણં તાવ ઉપદિસિતું **‘‘ચત્તારો મહાપદેસા’’**તિઆદિમાહ.

તત્થ **મહાપદેસા**તિ મહાઅપદેસા, બુદ્ધાદયો મહન્તે અપદિસિત્વા વુત્તાનિ મહાકારણાનીતિ અત્થો. અથ વા **મહાપદેસા**તિ મહાઓકાસા, મહન્તાનિ ધમ્મસ્સ પતિટ્ઠાનાનીતિ વુત્તં હોતિ. તત્રાયં વચનત્થો – અપદિસ્સતીતિ અપદેસો, બુદ્ધો અપદેસો એતસ્સાતિ **બુદ્ધાપદેસો**. એસ નયો સેસેસુપિ. ‘‘સમ્મુખા મેતં ભગવતો સુત’’ન્તિઆદિના કેનચિ આભતસ્સ ગન્થસ્સ ધમ્મોતિ વા અધમ્મોતિ વા વિનિચ્છયને કારણં. કિં પન તન્તિ? તસ્સ તથા આભતસ્સ સુત્તોતરણાદિ એવ. યદિ એવં કથં ચત્તારોતિ? અપદિસિતપ્પભેદતો. ધમ્મસ્સ હિ દ્વે સમ્પદાયો ભગવા સાવકા ચ. તેસુ સાવકા સઙ્ઘગણપુગ્ગલવસેન તિવિધા. ‘‘એવમમુમ્હા મયાયં ધમ્મો પટિગ્ગહિતો’’તિ અપદિસિતબ્બાનં ભેદેન ચત્તારો. તેનાહ – ‘‘બુદ્ધાપદેસો…પે॰… એકત્થેરાપદેસો’’તિ. **તાનિ પદબ્યઞ્જનાની**તિ કેનચિ આભતસુત્તસ્સ પદાનિ બ્યઞ્જનાનિ ચ, અત્થપદાનિ ચેવ બ્યઞ્જનપદાનિ ચાતિ અત્થો. સંવણ્ણકેન વા સંવણ્ણનાવસેન આહરિયમાનાનિ પદબ્યઞ્જનાનિ. **સુત્તે ઓતારયિતબ્બાની**તિ સુત્તે અનુપ્પવેસિતબ્બાનિ. **સન્દસ્સયિતબ્બાની**તિ સંસન્દેતબ્બાનિ. **ઉપનિક્ખિપિતબ્બાની**તિ પક્ખિપિતબ્બાનિ.

સુત્તાદીનિ દસ્સેતું "**કતમસ્મિ**"ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ યસ્મા ભગવતો વચનં એકગાથામત્તમ્પિ સચ્ચવિનિમુત્તં નત્થિ, તસ્મા સુત્તેતિ પદસ્સ અત્થં દસ્સેતું "**ચતૂસુ અરિયસચ્ચેસૂ**"તિ વુત્તં. અટ્ઠકથાયં પન તીણિ પિટકાનિ સુત્તન્તિ વુત્તં, તં ઇમિના નેત્તિવચનેન અઞ્ઞદત્થુ સંસન્દતિ ચેવ સમેતિ ચાતિ દટ્ઠબ્બં. યાવદેવ અનુપાદાપરિનિબ્બાનત્થા ભગવતો દેસના, સા એકન્તેન રાગાદિકિલેસવૂપસમં વદતીતિ **વિનયે**તિપદસ્સ અત્થં દસ્સેન્તો "**રાગવિનયે**"તિઆદિમાહ. વિનયોતિ હિ કારણં રાગાદિવૂપસમનિમિત્તં ઇધાધિપ્પેતં. યથાહ –

> "યે ખો ત્વં, ગોતમિ, ધમ્મે જાનેય્યાસિ, ઇમે ધમ્મા સરાગાય સંવત્તન્તિ નો વિરાગાય, સઞ્ઞોગાય સંવત્તન્તિ નો વિસઞ્ઞોગાય, આચયાય સંવત્તન્તિ નો અપચયાય, મહિચ્છતાય સંવત્તન્તિ નો અપ્પિચ્છતાય, અસન્તુટ્ઠિયા સંવત્તન્તિ નો સન્તુટ્ઠિયા, સઙ્ગણિકાય સંવત્તન્તિ નો પવિવેકાય, કોસજ્જાય સંવત્તન્તિ નો વીરિયારમ્ભાય, દુબ્ભરતાય સંવત્તન્તિ નો સુભરતાય, એકંસેન ગોતમિ ધારેય્યાસિ 'નેસો ધમ્મો, નેસો વિનયો, નેતં સત્થુસાસન'ન્તિ. યે ચ ખો ત્વં, ગોતમિ, ધમ્મે જાનેય્યાસિ ઇમે ધમ્મા વિરાગાય સંવત્તન્તિ નો સરાગાય, વિસઞ્ઞોગાય સંવત્તન્તિ નો સઞ્ઞોગાય, અપચયાય સંવત્તન્તિ નો આચયાય, અપ્પિચ્છતાય સંવત્તન્તિ નો મહિચ્છતાય, સન્તુટ્ઠિયા સંવત્તન્તિ નો અસન્તુટ્ઠિયા પવિવેકાય સંવત્તન્તિ નો સઙ્ગણિકાય, વીરિયારમ્ભાય સંવત્તન્તિ નો કોસજ્જાય, સુભરતાય સંવત્તન્તિ નો દુબ્ભરતાય, એકંસેન ગોતમિ ધારેય્યાસિ 'એસો ધમ્મો, એસો વિનયો, એતં સત્થુસાસન'''ન્તિ (ચૂળવ॰ ૪૦૬).

ધમ્મતાયન્તિપદસ્સ અત્થં દસ્સેતું "**પટિચ્ચસમુપ્પાદે**"તિ વુત્તં. પટિચ્ચસમુપ્પાદો હિ ઠિતાવ સા ધાતુ ધમ્મટ્ઠિતતા ધમ્મનિયામતાતિ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૩૭) વુત્તો. "ધમ્મતાયં ઉપનિક્ખિપિતબ્બાની"તિ ઇદં **પાળિયં** નત્થિ, અત્થદસ્સનવસેન પન ઇધ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. એત્થ ચ પવત્તિં નિવત્તિં તદુપાયઞ્ચ બાધકાદિભાવે નિયતં પરિદીપેન્તો સુત્તે ઓતરતિ નામ. એકન્તેન રાગાદિકિલેસવિનયં વદન્તો વિનયે સન્દિસ્સતિ નામ. તથા સસ્સતં ઉચ્છેદઞ્ચ વજ્જેત્વા એકત્તનયાદિપરિદીપનેન સભાવધમ્માનં પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નભાવં વિભાવેન્તો ધમ્મતં ન વિલોમેતિ નામ.

એવંવિધો ચ કામાસવાદિકં આસવં ન ઉપ્પાદેતીતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો "**યદિ ચતૂસુ અરિયસચ્ચેસૂ**"તિઆદિમાહ. નનુ ચ અનુલોમતો પટિચ્ચસમુપ્પાદો પવત્તિ, પટિલોમતો નિવત્તીતિ સો ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ અનુપવિટ્ઠો કસ્મા ઇધ વિસું ગહિતોતિ? સચ્ચમેતં. ઇધ પન વિસું ગહણં ધમ્માનં પચ્ચયાયત્તવુત્તિદસ્સનેન અનિચ્ચપચ્ચયલક્ખણં અસમત્થપચ્ચયલક્ખણં નિરીહપચ્ચયલક્ખણઞ્ચ વિભાવેત્વા તેસં ઉદયવન્તતા તતો એવ વયવન્તતા તદુભયેન અનિચ્ચતા ઉદયબ્બયપટિપીળનેન દુક્ખતા અનત્તતાતિ તિલક્ખણસમાયોગપરિદીપની સબ્બદિટ્ઠિગતકુમતિવિદ્ધંસની અનઞ્ઞસાધારણા સાસનસમ્પત્તિ પકાસિતા હોતીતિ દસ્સનત્થં.

એત્થ ચ સુત્તં સુત્તાનુલોમં આચરિયવાદો અત્તનોમતીતિ ઇદં ચતુક્કં વેદિતબ્બં – તત્થ **સુત્તં** નામ તિસ્સો સઙ્ગીતિયો આરુળ્હાનિ તીણિ પિટકાનિ. **સુત્તાનુલોમં** નામ મહાપદેસા, યં "અનુલોમકપ્પિય"ન્તિ વુચ્ચતિ. **આચરિયવાદો** નામ અટ્ઠકથા. **અત્તનોમતિ** નામ નયગ્ગાહેન અનુબુદ્ધિયા અત્તનો પટિભાનં. તત્થ સુત્તં અપ્પટિબાહિયં, તં પટિબાહન્તેન સત્થાવ પટિબાહિતો હોતિ. અનુલોમકપ્પિયં પન સુત્તેન સમેન્તમેવ ગહેતબ્બં, ન ઇતરં. આચરિયવાદોપિ સુત્તેન સમેન્તો એવ ગહેતબ્બો, ન ઇતરો. તથા અત્તનોમતિ, સા પન સબ્બદુબ્બલાતિ.

ઇદાનિ યદત્થં ઇધ ચત્તારો મહાપદેસા આભતા, તં દસ્સેતું “**ચતૂહિ મહાપદેસેહી**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **યં યન્તિ** યં યં અત્થજાતઞ્ચ ધમ્મજાતઞ્ચ. **યુજ્જતી**તિ યથાવુત્તેહિ ચતૂહિ મહાપદેસેહિ યુજ્જતિ. **યેન યેના**તિ યેન યેન કારણેન. **યથા યથા**તિ યેન યેન પકારેન. **તં તં ગહેતબ્બન્તિ** સંવણ્ણિયમાને સુત્તે આભતેન કારણેન પસઙ્ગેન પકારેન ચ સુત્તતો ઉદ્ધરિત્વા સંવણ્ણનાવસેન ગહેતબ્બન્તિ અત્થો. તેન ચતુમહાપદેસાવિરુદ્ધાય યુત્તિયા સુત્તતો અત્થે નિદ્ધારેત્વા યુત્તિહારયોજના કાતબ્બાતિ દસ્સેતિ.

૧૯. ઇદાનિ તં યુત્તિનિદ્ધારણં દસ્સેતું “**પઞ્હં પુચ્છિતેના**”તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **કતિ પદાની**તિ કિત્તકાનિ પદાનિ. **પરિયોગાહિતબ્બન્તિ** પદસ્સ અત્થં દસ્સેતું “**વિચેતબ્બ**”ન્તિ વુત્તં. યત્તકાનિ પદાનિ યથાધિપ્પેતં અત્થં અભિવદન્તિ, તત્તકાનિ પદાનિ તદત્થસ્સેકસ્સ ઞાતું ઇચ્છિતત્તા ‘‘એકો પઞ્હો’’તિ વુચ્ચતિ, તાનિ પન એકગાથાયં યદિ વા સબ્બાનિ પદાનિ યાવ યદિ વા એકં પદં એકં અત્થં અભિવદતિ, એકોયેવ સો પઞ્હોતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ “**યદિ સબ્બાની**”તિઆદિના. **તન્તિ** તં પઞ્હં. **અઞ્ઞાતબ્બન્તિ** આજાનિતબ્બં. **કિં ઇમે ધમ્મા**તિઆદિ આજાનનાકારદસ્સનં. તત્થ **ધમ્મા**તિ પરિયત્તિધમ્મા. **નાનત્થા**તિ નાના અત્થા.

પુચ્છાગાથાયં અયં પદત્થો – **કેનસ્સુબ્ભાહતો લોકો**તિ અયં સત્તલોકો ચોરો વિય ચોરઘાતકેન કેન અભિહતો વધીયતીતિ અત્થો. **કેનસ્સુ પરિવારિતો**તિ માલુવલતાય વિય નિસ્સિતરુક્ખો કેન લોકો અજ્ઝોત્થટો. **કેન સલ્લેન ઓતિણ્ણો**તિ કેન વિસપીતખુરપ્પેન વિય સરીરબ્ભન્તરનિમુગ્ગેન સલ્લેન અનુપવિટ્ઠો. **કિસ્સ ધૂપાયિતો**તિ કિસ્સ કેન કારણેન ધૂપાયિતો સન્તાપિતો લોકો. **સદા**તિ પદં સબ્બત્થ યોજેતબ્બં. **તે**તિ ચત્તારિ પદાનિ. પઞ્હસદ્દાપેક્ખાય પુલ્લિઙ્ગનિદ્દેસો. ‘‘વિસ્સજ્જેતી’’તિ એતેન વિસ્સજ્જનતો તયો પઞ્હાતિ ઞાયતીતિ દસ્સેતિ.

૨૦. **તત્થા**તિ વિસ્સજ્જનગાથાયં દુતિયપાદે વુત્તા **જરા ચ** પઠમપાદે વુત્તં **મરણઞ્ચા**તિ **ઇમાનિ દ્વે સઙ્ખતસ્સ** પઞ્ચક્ખન્ધસ્સ ‘‘સઙ્ખતો’’તિ લક્ખીયતિ એતેહીતિ **સઙ્ખતલક્ખણાનિ**. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા – ‘‘તીણિમાનિ, ભિક્ખવે, સઙ્ખતસ્સ સઙ્ખતલક્ખણાનિ. કતમાનિ તીણિ? ઉપ્પાદો પઞ્ઞાયતિ, વયો પઞ્ઞાયતિ, ઠિતસ્સ અઞ્ઞથત્તં પઞ્ઞાયતી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૪૭; કથા॰ ૨૧૪). તેન વુત્તં – “**જરાયં ઠિતસ્સ અઞ્ઞથત્તં, મરણં વયો**”તિ. એત્થ ચ ‘‘ઠિતસ્સ અઞ્ઞથત્ત’’ન્તિ એતેન ખન્ધપ્પબન્ધસ્સ પુબ્બાપરવિસેસો ઇધ જરા, ન ખણટ્ઠિતીતિ દસ્સેતિ. ‘‘મરણં વયો’’તિ ઇમિના ચ ‘‘તિસ્સો મતો, ફુસ્સો મતો’’તિ એવં લોકે વુત્તં સમ્મુતિમરણં દસ્સેતિ, ન ખણિકમરણં, સમુચ્છેદમરણં વા.

ઇદાનિ ‘‘તે તયો પઞ્હા’’તિ વુત્તમત્થં યુત્તિવસેન દસ્સેતું “**જરાય ચા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ યેભુય્યેન જિણ્ણસ્સ મરણદસ્સનતો જરામરણાનં નાનત્તં અસમ્પટિચ્છમાનં પતિ તેસં નાનત્તદસ્સનત્થં “**ગબ્ભગતાપિ હિ મીયન્તી**”તિ વુત્તં. ઇદં વુત્તં હોતિ – યથાધિપ્પેતજરાવિરહિતસ્સ મરણસ્સ દસ્સનતો અઞ્ઞા જરા અઞ્ઞં મરણન્તિ. તેનેવાહ – “**ન ચ તે જિણ્ણા ભવન્તી**”તિ. કિઞ્ચ ભિય્યો? કેવલસ્સ મરણસ્સ દિટ્ઠત્તા અઞ્ઞાવ જરા અઞ્ઞં મરણં, યથા તં દેવાનન્તિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ ‘‘અત્થિ ચ દેવાન’’ન્તિઆદિના. અનુત્તરિમનુસ્સધમ્મેન ચ તિકિચ્છનેન સક્કા જરાય પટિકારં કાતું, ન તથા મરણસ્સાતિ એવમ્પિ જરામરણાનં અત્થતો નાનત્તં સમ્પટિચ્છિતબ્બન્તિ દસ્સેતું “**સક્કતેવા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સક્કતે**તિ સક્યતે, સક્કાતિ અત્થો. **પટિકમ્મન્તિ** પટિકરણં. નનુ ચ મરણસ્સાપિ પટિકારં કાતું સક્કા ઇદ્ધિપાદભાવનાય વસિભાવે સતીતિ ચોદનં મનસિ કત્વા આહ – “**અઞ્ઞત્રેવ ઇદ્ધિમન્તાનં ઇદ્ધિવિસયા**”તિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

‘‘યસ્સ કસ્સચિ, આનન્દ, ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા ભાવિતા બહુલીકતા યાનીકતા વત્થુકતા અનુટ્ઠિતા પરિચિતા સુસમારદ્ધા, સો આકઙ્ખમાનો કપ્પં વા તિટ્ઠેય્ય કપ્પાવસેસં વા’’તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૬૬, ૧૮૨; સં॰ નિ॰ ૫.૮૨૨; કથા॰ ૬૨૩; ઉદા॰ ૫૧).

કો પનેત્થ કપ્પો, કો વા કપ્પાવસેસોતિ? કપ્પોતિ આયુકપ્પો, યસ્મિં તસ્મિઞ્હિ કાલે યં મનુસ્સાનં આયુપ્પમાણં, તં પરિપુણ્ણં કરોન્તો કપ્પં તિટ્ઠતિ નામ. ‘‘અપ્પં વા ભિય્યો’’તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૭; અ॰ નિ॰ ૭.૭૪) વુત્તં પન વસ્સસતાદિતો અતિરેકં તિટ્ઠન્તો કપ્પાવસેસં તિટ્ઠતિ નામ. યદિ એવં કસ્મા ઇદ્ધિમન્તો ચેતોવસિપ્પત્તા ખીણાસવા લોકહિતત્થં તથા ન તિટ્ઠન્તીતિ? ખન્ધસઙ્ખાતસ્સ દુક્ખભારસ્સ પરિઞ્ઞાતત્તા અનુસ્સુક્કતાય ચ. પટિપ્પસ્સદ્ધસબ્બુસ્સુક્કા હિ તે ઉત્તમપુરિસાતિ. વુત્તઞ્હેતં ધમ્મસેનાપતિના –

‘‘નાભિનન્દામિ મરણં, નાભિકઙ્ખામિ જીવિતં;
કાલઞ્ચ પટિકઙ્ખામિ, વેતનં ભતકો યથા’’તિ. (થેરગા॰ ૬૫૪; મિ॰ પ॰ ૨.૨.૪);

યથા જરામરણાનં અઞ્ઞમઞ્ઞં અત્થતો નાનત્તં, એવં તેહિ તણ્હાય ચ નાનત્તે દસ્સિતે ‘‘તયો પઞ્હા’’તિ ઇદં સિજ્ઝતીતિ તં દસ્સેતું ‘‘**યં પના**’’તિઆદિમાહ.

તત્થ યસ્મા તણ્હાય અભાવેપિ સતિ જરામરણં લબ્ભતિ ખીણાસવસન્તાને, તસ્મા અઞ્ઞં જરામરણં અઞ્ઞા તણ્હાતિ ઇમમત્થમાહ ‘‘**દિસ્સન્તિ વીતરાગા જીરન્તાપિ મીયન્તાપી**’’તિ. નનુ ચ તણ્હાપિ જીરણભિજ્જનસભાવાતિ? સચ્ચં, ન ઇદં જરામરણં ઇધાધિપ્પેતન્તિ વુત્તોવાયમત્થો. ‘‘યદિ ચા’’તિઆદિના જરામરણતો તણ્હાય અનઞ્ઞત્તે દોસં દસ્સેતિ. યોબ્બનટ્ઠાપિ વિગતતણ્હા સિયું, ન ઇદં યુત્તન્તિ અધિપ્પાયો. જરામરણમ્પિ સિયા દુક્ખસ્સ સમુદયો તણ્હાય અનઞ્ઞત્તે સતીતિ અધિપ્પાયો. ન ચ સિયા તણ્હા દુક્ખસ્સ સમુદયો જરામરણતો અનઞ્ઞત્તે સતીતિ ભાવો. ન હિ જરામરણં દુક્ખસ્સ સમુદયો, તણ્હા દુક્ખસ્સ સમુદયો, તસ્મા વેદિતબ્બં એતેસમત્થતો નાનત્તન્તિ અધિપ્પાયો. યથા ચ તણ્હા મગ્ગવજ્ઝા, એવં જરામરણમ્પિ સિયા મગ્ગવજ્ઝં તણ્હાય અનઞ્ઞત્તે સતિ. યથા ચ જરામરણં ન મગ્ગવજ્ઝં, તથા તણ્હાપિ સિયાતિ અયમ્પિ નયો વુત્તો એવાતિ દટ્ઠબ્બં. **ઇમાય યુત્તિયા**તિ ઇમાય યથાવુત્તાય ઉપપત્તિયા. **અઞ્ઞમઞ્ઞેહી**તિ અઞ્ઞાહિ અઞ્ઞાહિ કારણૂપપત્તીહિ અત્થતો ચે અઞ્ઞત્તં, તદઞ્ઞમ્પિ બ્યઞ્જનતો ગવેસિતબ્બન્તિ અત્થો.

ઇમેસં ધમ્માનં અત્થતો એકત્તન્તિ ઇમમેવત્થં ‘‘**ન હિ યુજ્જતી**’’તિઆદિના વિવરતિ. **તણ્હાય અધિપ્પાયે અપરિપૂરમાને**તિ ઇચ્છિતાલાભમાહ. તેન ઇચ્છાતણ્હાનં અત્થતો એકત્તં વુત્તં હોતીતિ. એતેન ન હિ યુજ્જતિ ઇચ્છાય ચ તણ્હાય ચ અત્થતો અઞ્ઞત્તન્તિ. યથા ઇદં વચનં સમત્થનં હોતિ, એવં ઇચ્છાવિપરિયાયે આઘાતવત્થૂસુ કોધો ચ ઉપનાહો ચ ઉપ્પજ્જતીતિ ઇદમ્પિ સમત્થનં હોતિ, ન તથા જરામરણવિપરિયાયેતિ જરામરણતણ્હાનં અત્થતો અઞ્ઞત્તમ્પિ સમત્થિતં હોતીતિ એતમત્થં દસ્સેતિ ‘‘ઇમાય યુત્તિયા’’તિઆદિના.

યદિ ઇચ્છાતણ્હાનં અત્થતો અનઞ્ઞત્તં, અથ કસ્મા ભગવતા ઇમિસ્સા ગાથાય દ્વિધા વુત્તાતિ? તત્થ પરિહારમાહ ‘‘**યં પનિદ**’’ન્તિઆદિના. તત્થ **યન્તિ** કિરિયાપરામસનં. **અભિલપિત**ન્તિ વુત્તં યં ઇદં અભિલપનં , ઇદં બાહિરાનં રૂપાદીનં વત્થૂનં આરમ્મણવસેન, આરમ્મણકરણવસેન વા યોજેતબ્બં. **દ્વીહિ ધમ્મેહી**તિ દ્વીહિ પકતીહિ. કા પન તા પકતિયોતિ? અપ્પત્તસ્સ વિસયસ્સ એસનવસેન ઇચ્છા, પત્તસ્સ અપ્પત્તસ્સ વા પાતુકામતાવસેન તણ્હા, અયમેતાસં વિસેસો. યદિપિ એવં, તથાપિ સબ્બા તણ્હા રૂપાદિવિસયં ગિલિત્વા પરિનિટ્ઠપેત્વા ગહણેન

એકસભાવા એવાતિ દસ્સેન્તો "**સબ્બા હિ તણ્હા અજ્ઝોસાનલક્ખણેન એકલક્ખણા**"તિ આહ. ઇદાનિ તમત્થં ઉપમાય પકાસેન્તો "**સબ્બો અગ્ગી**"તિઆદિમાહ, તં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

અયં પન ન કેવલં તણ્હા આરમ્મણે પવત્તિવિસેસેન દ્વીહિ એવ નામેહિ વુત્તા, અથ ખો અનેકેહિપિ પરિયાયેહીતિ દસ્સનત્થં "**ઇચ્છાઇતિપી**"તિઆદિ વુત્તં.

તત્થ ઇચ્છન્તિ તાય આરમ્મણાનીતિ **ઇચ્છા**. તણ્હાયનટ્ઠેન **તણ્હા**. પીળાજનનતો દુરુદ્ધારણતો ચ વિસપીતં સલ્લં વિયાતિ **સલ્લં**. સન્તાપનટ્ઠેન **ધૂપાયના**. આકડ્ઢનટ્ઠેન સીઘસોતા સરિતા વિયાતિ **સરિતા**, અલ્લટ્ઠેન વા **સરિતા**, ''સરિતાનિ સિનેહિતાનિ ચ, સોમનસ્સાનિ ભવન્તિ જન્તુનો''તિ (ધ॰ પ॰ ૩૪૧) હિ વુત્તં. અલ્લાનિ ચેવ સિનિદ્ધાનિ ચાતિ અયમેત્થ અત્થો. **વિસત્તિકા**તિ વિસતાતિ વિસત્તિકા. વિસટાતિ વિસત્તિકા. વિસમાતિ વિસત્તિકા. વિસાલાતિ વિસત્તિકા. વિસક્કતીતિ વિસત્તિકા. વિસંવાદિકાતિ વિસત્તિકા . વિસંહરતીતિ વિસત્તિકા. વિસમૂલાતિ વિસત્તિકા. વિસફલાતિ વિસત્તિકા. વિસપરિભોગાતિ વિસત્તિકા. વિસતા વા પન સા તણ્હા રૂપે સદ્દે ગન્ધે રસે ફોટ્ઠબ્બે ધમ્મે કુલે ગણે વિસતા વિત્થતાતિ વિસત્તિકા.

સિનેહનવસેન **સિનેહો**. નાનાગતીસુ કિલમથુપ્પાદનેન **કિલમથો**. પલિવેઠનટ્ઠેન લતા વિયાતિ **લતા**. ''લતા ઉપ્પજ્જ તિટ્ઠતી''તિ (ધ॰ પ॰ ૩૪૦) હિ વુત્તં. મમન્તિ મઞ્ઞનવસેન **મઞ્ઞના**. દૂરગતમ્પિ આકડ્ઢિત્વા બન્ધનટ્ઠેન **બન્ધો**. આસીસનટ્ઠેન **આસા**. આરમ્મણરસં પાતુકામતાવસેન **પિપાસા**. અભિનન્દનટ્ઠેન **અભિનન્દના**. **ઇતી**તિ એવં આરમ્મણે પવત્તિવિસેસેન અનેકેહિ નામેહિ ગય્હમાનાપિ સબ્બા તણ્હા અજ્ઝોસાનલક્ખણેન એકલક્ખણાતિ યથાવુત્તમત્થં નિગમેતિ.

પુન તણ્હાય અનેકેહિ નામેહિ ગહિતભાવમેવ "**યથા ચા**"તિઆદિના ઉપચયેન દસ્સેતિ. તત્થ **વેવચને**તિ વેવચનહારવિભઙ્ગે. ''આસા ચ પિહા''તિ ગાથાય (નેત્તિ॰ ૩૭; પેટકો॰ ૧૧) અત્થં તત્થેવ વણ્ણયિસ્સામ. **અવિગતરાગસ્સા**તિઆદીસુ રઞ્જનટ્ઠેન **રાગો**, છન્દનટ્ઠેન **છન્દો**, પિયાયનટ્ઠેન **પેમં**, પરિદહનટ્ઠેન **પરિદાહો**તિ તણ્હાવ વુત્તા. તેનેવાહ – "**તણ્હાયેતં વેવચન**"ન્તિ. **એવં યુજ્જતી**તિ એવં ઇચ્છાતણ્હાનં અત્થતો અનઞ્ઞત્તા ''તયો પઞ્હા''તિ યં વુત્તં, તં યુજ્જતિ યુત્તિયા સઙ્ગચ્છતીતિ અત્થો.

૨૧. એવં ''કેનસ્સુબ્ભાહતો લોકો''તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૬૬) ગાથાય ''તયો પઞ્હા''તિ પઞ્હત્તયભાવે યુત્તિં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અઞ્ઞેહિ પકારેહિ યુત્તિગવેસનં દસ્સેન્તો "**સબ્બો દુક્ખૂપચારો**"તિઆદિમાહ. તત્થ **દુક્ખૂપચારો**તિ દુક્ખપ્પવત્તિ. **કામતણ્હાસઙ્ખારમૂલકો**તિ કામતણ્હાપચ્ચયસઙ્ખારહેતુકોતિ યુજ્જતીતિ અધિપ્પાયો. **નિબ્બિદૂપચારો**તિ નિબ્બિદાપવત્તિ કામાનં વિપરિણામઞ્ઞથાભાવા ઉપ્પજ્જમાના અનભિરતિ ઞાણનિબ્બિદા ચ. **કામતણ્હાપરિક્ખારમૂલકો**તિ કામતણ્હાય પરિક્ખારભૂતવત્થુકામહેતુકો. તત્થ અનભિરતિસઙ્ખાતા નિબ્બિદા કામતણ્હાપરિક્ખારમૂલિકા, ન ઞાણનિબ્બિદાતિ સબ્બો નિબ્બિદૂપચારો કામતણ્હાપરિક્ખારમૂલકોતિ ન પન યુજ્જતીતિ વુત્તં. **ઇમાય યુત્તિયા**તિ નયં દસ્સેતિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – યથા પઞ્હત્તયભાવે યુત્તિ વુત્તા, યથા ચ દુક્ખૂપચારનિબ્બિદૂપચારેસુ, એવં ઇમાય યુત્તિયા ઇમિના યોગેન નયેન અઞ્ઞમઞ્ઞેહિ કારણેહિ તંતંપાળિપ્પદેસે અનુરૂપેહિ અઞ્ઞથા અઞ્ઞેહિ હેતૂહિ યુત્તિ ગવેસિતબ્બાતિ.

ઇદાનિ તં નયદસ્સનં સંખિત્તન્તિ વિત્થારતો વિભજિત્વા દસ્સેતું "**યથા હિ ભગવા**"તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થાયં સઙ્ખેપત્થો – રાગદોસમોહચરિતાનં યથાક્કમં અસુભમેત્તાપચ્ચયાકારકથા રાગાદિવિનયનતો સપ્પાયાતિ અયં

સાસનયુત્તિ. એવમવટ્ઠિતે યદિ રાગચરિતસ્સ મેત્તાચેતોવિમુત્તિં દેસેય્ય, સા દેસના ન યુજ્જતિ અસપ્પાયભાવતો. તથા સુખાપટિપદાદયોતિ. નનુ ચ સુખાપટિપદાદયો પટિપત્તિયા સમ્ભવન્તિ, ન દેસનાયાતિ? સચ્ચમેતં, ઇધ પન રાગચરિતોતિ તિબ્બકિલેસો રાગચરિતોતિ અધિપ્પેતો. તસ્સ દુક્ખાય પટિપદાય ભાવના સમિજ્ઝતિ. યસ્સ ચ દુક્ખાય પટિપદાય ભાવના સમિજ્ઝતિ, તસ્સ ગરુતરા અસુભદેસના સપ્પાયા, યસ્સ ગરુતરા અસુભદેસના સપ્પાયા, ન તસ્સ મન્દકિલેસસ્સ વિય લહુકતરાતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો આહ – "**સુખં વા પટિપદં…પે॰… દેસેય્ય ન યુજ્જતિ દેસના**"તિ. ઇમિના નયેન સેસપદેસુપિ યથાસમ્ભવં અત્થો વત્તબ્બો. એત્થ ચ અયુત્તપરિહારેન યુત્તિસમધિગમોતિ યુત્તિવિચારણાય અયુત્તિપિ ગવેસિતબ્બાતિ વુત્તં – "**યદિ હિ…પે॰… ન યુજ્જતિ દેસના**"તિ. સેસેસુપિ એસેવ નયો. **એવં યં કિઞ્ચી**તિઆદિ યુત્તિહારયોજનાય નયદસ્સનમેવ.

તત્થ **એવન્તિ** ઇમિના નયેન. **યં કિઞ્ચી**તિ અઞ્ઞમ્પિ યં કિઞ્ચિ. **અનુલોમપ્પહાનન્તિ** પહાનસ્સ અનુરૂપં, પહાનસમત્થન્તિ અત્થો. સુત્તે અનવસેસાનં પદત્થાનં અનુપદવિચારણા વિચયો હારો, વિચયહારસંવણ્ણનાય નિદ્ધારિતેસુ અત્થેસુ યુત્તિગવેસનં સુકરન્તિ આહ – "**સબ્બં તં વિચયેન હારેન વિચિનિત્વા યુત્તિહારેન યોજેતબ્બ**"ન્તિ. **યાવતિકા ઞાણસ્સ ભૂમી**તિ સંવણ્ણેન્તસ્સ આચરિયસ્સ યં ઞાણં યં પટિભાનં, તસ્સ યત્તકો વિસયો, તત્તકો યુત્તિહારવિચારોતિ અત્થો. તં કિસ્સ હેતુ? અનન્તનયો સમન્તભદ્દકો વિમદ્દક્ખમો વિચિત્તદેસનો ચ સદ્ધમ્મોતિ.

એવં નયદસ્સનવસેનેવ યુત્તિહારયોજના દસ્સિતાતિ તં બ્રહ્મવિહારફલસમાપત્તિનવાનુપુબ્બસમાપત્તિવસિભાવેહિ વિભજિત્વા દસ્સેતું "**મેત્તાવિહારિસ્સ સતો**"તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **મેત્તાવિહારિસ્સા**તિ મેત્તાવિહારલાભિનો. **સતો**તિ સમાનસ્સ, તથાભૂતસ્સાતિ અત્થો. **બ્યાપાદો**તિ પદોસો. **ચિત્તં પરિયાદાય ઠસ્સતી**તિ ચિત્તં અભિભવિસ્સતિ. યસ્મા પન કુસલાકુસલાનં ધમ્માનં અપુબ્બં અચરિમં પવત્તિ નામ નત્થિ, તસ્મા સમાપત્તિતો વુટ્ઠાનસ્સ અપરભાગેતિ દસ્સનત્થં "**ઠસ્સતી**"તિ વુત્તં. **ન યુજ્જતિ દેસના**તિ બ્યાપાદપટિપક્ખત્તા મેત્તાય તાદિસી કથા ન યુત્તાતિ અત્થો. **બ્યાપાદો પહાનં અબ્ભત્થં ગચ્છતીતિ યુજ્જતિ દેસના**તિ યથાવુત્તકારણતો એવ અયં કથા યુત્તાતિ. સેસવારેસુપિ ઇમિનાવ નયેન અત્થો વેદિતબ્બો. અનુત્તાનં એવ વણ્ણયિસ્સામ.

અનિમિત્તવિહારિસ્સાતિ અનિચ્ચાનુપસ્સનામુખેન પટિલદ્ધફલસમાપત્તિવિહારસ્સ. **નિમિત્તાનુસારી**તિ સઙ્ખારનિમિત્તાનુસારી. **તેન તેનેવા**તિ નિચ્ચાદીસુ યં યં પહીનં, તેન તેનેવ નિમિત્તેન. **અસ્મીતિ વિગતન્તિ** પઞ્ચસુ ઉપાદાનક્ખન્ધેસુ દિટ્ઠિમાનવસેન યં અસ્મીતિ મઞ્ઞિતં, તં વિગતં. તમેવત્થં વિવરતિ "**અયમહમસ્મીતિ ન સમનુપસ્સામી**"તિ. **વિચિકિચ્છાકથંકથાસલ્લન્તિ** વિનયકુક્કુચ્ચસ્સાપિ કથં કથન્તિ પવત્તિસબ્ભાવતો વિચિકિચ્છાપદેન વિસેસિતં. **ન યુજ્જતિ દેસના**તિ વિચિકિચ્છાય પહાનેકટ્ઠભાવતો ન યુત્તાયં કથા.

પઠમં ઝાનં સમાપન્નસ્સાતિ પઠમજ્ઝાનસમઙ્ગિનો. **કામરાગબ્યાપાદા વિસેસાય સંવત્તન્તીતિ ન યુજ્જતી**તિ યસ્મા નીવરણેસુ અપ્પહીનેસુ પઠમજ્ઝાનસ્સ ઉપચારમ્પિ ન સમ્પજ્જતિ, પગેવ ઝાનં, તસ્મા કામરાગબ્યાપાદા વિસેસાય દુતિયજ્ઝાનાય સંવત્તન્તીતિ ન યુત્તાયં કથા. યથાલદ્ધસ્સ પન પઠમજ્ઝાનસ્સ કામરાગબ્યાપાદા પરિયુટ્ઠાનપ્પત્તા હાનાય સંવત્તન્તીતિ યુજ્જતિ દેસના યુત્તા કથાતિ, એવં સબ્બત્થ યોજેતબ્બં. અવિતક્કસહગતા સઞ્ઞામનસિકારા નામ સહ ઉપચારેન દુતિયજ્ઝાનધમ્મા, આરમ્મણકરણત્થો હેત્થ સહગત-સદ્દો. **હાનાયા**તિ પઠમજ્ઝાનતો પરિહાનાય. **વિસેસાયા**તિ દુતિયજ્ઝાનાય. ઇમિના નયેન તત્થ તત્થ હાનન્તિ, વિસેસોતિ ચ

વુત્તધમ્મા વેદિતબ્બા. **વિતક્કવિચારસહગતા**તિ પઠમજ્ઝાનધમ્મા, કામાવચરધમ્મા એવ વા. **ઉપેક્ખાસુખસહગતા**તિ ઉપચારેન સદ્ધિં દુતિયજ્ઝાનધમ્મા, તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખા હિ ઇધ ઉપેક્ખાતિ અધિપ્પેતા. **પીતિસુખસહગતા**તિ સહ ઉપચારેન તતિયજ્ઝાનધમ્મા. **ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિસહગતા**તિ ચતુત્થજ્ઝાનધમ્મા.

સઞ્ઞૂપચારાતિ પટુસઞ્ઞાકિચ્ચં કરોન્તા એવ યે કેચિ ચિત્તુપ્પાદા, ''આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનધમ્મા''તિપિ વદન્તિ. **સઞ્ઞાવેદયિતનિરોધસહગતા**તિ ''સઞ્ઞાવેદયિતનિરોધં ઉપસમ્પજ્જ વિહરિસ્સામી''તિ તસ્સ પરિકમ્મવસેન પવત્તધમ્મા. તે પન યસ્મા નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનસમાપત્તિયં ઠિતેનેવ સક્કા સઞ્ઞાવેદયિતનિરોધં ઉપસમ્પજ્જ વિહરિતું, ન તતો પરિહીનેન, તસ્મા નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનસમાપત્તિયા હાનાય સંવત્તન્તીતિ ન યુત્તા કથા. વિસેસાય સંવત્તન્તીતિ પન યુત્તા કથાતિ આહ – "**હાનાય...પે॰... દેસના**"તિ. **કલ્લતાપરિચિત**ન્તિ સમત્થભાવેન પરિચિતં, યથાવુત્તસમાપત્તીસુ વસિભાવેન પરિચિતન્તિ અત્થો. તેનેવાહ – "**અભિનીહારં ખમતી**"તિ. સેસં સબ્બં ઉત્તાનમેવ.

અપિ ચેત્થ અપ્પટિક્કૂલસઞ્ઞામુખેન કામચ્છન્દો વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. પટિક્કૂલસઞ્ઞાપતિરૂપતાય બ્યાપાદો વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. સમાધિમુખેન થિનમિદ્ધં વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. વીરિયારમ્ભમુખેન ઉદ્ધચ્ચં વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. સિક્ખાકામતામુખેન કુક્કુચ્ચં વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. ઉભયપક્ખસન્તીરણમુખેન વિચિકિચ્છા વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. ઇટ્ઠાનિટ્ઠસમુપેક્ખનમુખેન સમ્મોહો વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. અત્તઞ્ઞુતામુખેન અત્તનિ અપરિભવને માનો વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. વીમંસામુખેન હેતુપતિરૂપકપરિગ્ગહેન મિચ્છાદિટ્ઠિ વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. વિરત્તતાપતિરૂપકેન સત્તેસુ અદયાપન્નતા વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. અનુઞ્ઞાતપટિસેવનપતિરૂપતાય કામસુખલ્લિકાનુયોગો વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. આજીવપારિસુદ્ધિપતિરૂપતાય અસંવિભાગસીલતા વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. સંવિભાગસીલતાપતિરૂપતાય મિચ્છાજીવો વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. અસંસગ્ગવિહારિતાપતિરૂપતાય અસઙ્ગહસીલતા વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. સઙ્ગહસીલતાપતિરૂપતાય અનનુલોમિકસંસગ્ગો વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. સચ્ચવાદિતાપતિરૂપતાય પિસુણવાચા વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. અપિસુણવાદિતાપતિરૂપતાય અનત્થકામતા વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. પિયવાદિતાપતિરૂપતાય ચાટુકમ્યતા વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. મિતભાણિતાપતિરૂપતાય અસમ્મોદનસીલતા વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. સમ્મોદનસીલતાપતિરૂપતાય માયા સાઠેય્યઞ્ચ વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. નિગ્ગય્હવાદિતાપતિરૂપતાય ફરુસવાચતા વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. પાપગરહિતાપતિરૂપતાય પરવજ્જાનુપસ્સિતા વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. કુલાનુદ્દયતાપતિરૂપતાય કુલમચ્છરિયં વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. આવાસચિરટ્ઠિતિકામતામુખેન આવાસમચ્છરિયં વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. ધમ્મપરિબન્ધપરિહરણમુખેન ધમ્મમચ્છરિયં વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. ધમ્મદેસનાભિરતિમુખેન ભસ્સારામતા વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. અફરુસવાચતાગણાનુગ્ગહકરણમુખેન સઙ્ગણિકારામતા વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. પુઞ્ઞકામતાપતિરૂપતાય કમ્મારામતા વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. સંવેગપતિરૂપેન ચિત્તસન્તાપો વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. સદ્ધાલુતાપતિરૂપતાય અપરિક્ખતા વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. વીમંસનાપતિરૂપેન અસ્સદ્ધિયં વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. અત્તાધિપતેય્યપતિરૂપેન ગરૂનં અનુસાસનિયા અપ્પદક્ખિણગ્ગાહિતા વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. ધમ્માધિપતેય્યપતિરૂપેન સબ્રહ્મચારીસુ અગારવં વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. લોકાધિપતેય્યપતિરૂપેન અત્તનિ ધમ્મે ચ પરિભવો વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. મેત્તાયનામુખેન રાગો વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. કરુણાયનાપતિરૂપેન સોકો વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. મુદિતાવિહારપતિરૂપેન પહાસો વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. ઉપેક્ખાવિહારપતિરૂપેન કુસલેસુ ધમ્મેસુ નિક્ખિત્તછન્દતા વઞ્ચેતીતિ યુજ્જતિ. એવં આગમપતિરૂપકઅધિગમપતિરૂપકાદીનમ્પિ તથા તથા વઞ્ચનસભાવો યુત્તિતો વેદિતબ્બો. એવં આગમાનુસારેન યુત્તિગવેસના કાતબ્બાતિ.

યુત્તિહારવિભઙ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. પદટ્ઠાનહારવિભઙ્ગવણ્ણના

૨૨. **તત્થ કતમો પદટ્ઠાનો હારો**તિઆદિ પદટ્ઠાનહારવિભઙ્ગો. તત્થ યસ્મા ‘‘ઇદં ઇમસ્સ પદટ્ઠાનં, ઇદં ઇમસ્સ પદટ્ઠાન’’ન્તિ તેસં તેસં ધમ્માનં પદટ્ઠાનભૂતધમ્મવિભાવનલક્ખણો પદટ્ઠાનો હારો, તસ્મા પવત્તિયા મૂલભૂતં અવિજ્જં આદિં કત્વા સભાવધમ્માનં પદટ્ઠાનં આસન્નકારણં નિદ્ધારેન્તો અવિજ્જાય સભાવં નિદ્દિસતિ ‘‘**સબ્બધમ્મયાથાવઅસમ્પટિવેધલક્ખણા અવિજ્જા**’’તિ. તસ્સત્થો – સબ્બેસં ધમ્માનં અવિપરીતસભાવો ન સમ્પટિવિજ્ઝીયતિ એતેનાતિ સબ્બધમ્મયાથાવઅસમ્પટિવેધો. સો લક્ખણં એતિસ્સાતિ સા તથા વુત્તા. એતેન ધમ્મસભાવપ્પટિચ્છાદનલક્ખણા અવિજ્જાતિ વુત્તં હોતિ. અથ વા સમ્મા પટિવેધો સમ્પટિવેધો. તસ્સ પટિપક્ખો અસમ્પટિવેધો. કત્થ પન સો સમ્પટિવેધસ્સ પટિપક્ખોતિ આહ – ‘‘સબ્બ...પે॰... લક્ખણા’’તિ. યસ્મા પન અસુભે સુભન્તિઆદિવિપલ્લાસે સતિ તત્થ સમ્મોહો ઉપરૂપરિ જાયતિયેવ ન હાયતિ, તસ્મા ‘‘**તસ્સા વિપલ્લાસા પદટ્ઠાન**’’ન્તિ વુત્તં.

પિયરૂપં સાતરૂપન્તિ પિયાયિતબ્બજાતિયં ઇટ્ઠજાતિયઞ્ચ પદટ્ઠાનં. ‘‘યં લોકે પિયરૂપં સાતરૂપં એત્થેસા તણ્હા ઉપ્પજ્જમાના ઉપ્પજ્જતી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૪૦૦; મ॰ નિ॰ ૧.૧૩૩; વિભ॰ ૨૦૩) હિ વુત્તં. **અદિન્નાદાન**ન્તિ અદિન્નાદાનચેતના. સા હિ એકવારં ઉપ્પન્નાપિ અનાદીનવદસ્સિતાય લોભસ્સ ઉપ્પત્તિકારણં હોતીતિ તસ્સ પદટ્ઠાનં વુત્તં. દોસસ્સ પાણાતિપાતો પદટ્ઠાનં, મોહસ્સ મિચ્છાપટિપદા પદટ્ઠાનન્તિ એત્થાપિ ઇમિનાવ નયેન અત્થો વેદિતબ્બો. **વણ્ણસણ્ઠાનબ્યઞ્જનગ્ગહણલક્ખણા**તિ નિમિત્તાનુબ્યઞ્જનગ્ગહણલક્ખણા. સુખસઞ્ઞાય ફસ્સસ્સ ઉપગમનલક્ખણતા ફસ્સપચ્ચયતાવ વુત્તા. ‘‘ફુટ્ઠો સઞ્જાનાતી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૯૩) હિ વુત્તં . **અસ્સાદો**તિ તણ્હા. સઙ્ખતલક્ખણાનિ ઉપ્પાદવયઞ્ઞથત્તાનિ. યેભુય્યેન નિચ્ચગ્ગહણં વિઞ્ઞાણાધીનન્તિ નિચ્ચસઞ્ઞાય વિઞ્ઞાણપદટ્ઠાનતા વુત્તા. તથા હિ સો ભિક્ખુ તંયેવ વિઞ્ઞાણં સન્ધાવતિ સંસરતીતિ વિઞ્ઞાણવિસયમેવ અત્તનો નિચ્ચગ્ગાહં પવેદેસિ. પઞ્ચન્નં ખન્ધાનં યદિ અનિચ્ચતા દુક્ખતા ચ સુદિટ્ઠા, અત્તસઞ્ઞા સુખસઞ્ઞા અનવકાસાતિ આહ – ‘‘**અનિચ્ચસઞ્ઞાદુક્ખસઞ્ઞાઅસમનુપસ્સનલક્ખણા અત્તસઞ્ઞા**’’તિ. ‘‘યદનિચ્ચં તં દુક્ખં, યં દુક્ખં તદનત્તા’’તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૧૫) હિ વુત્તં.

યેભુય્યેન અત્તાભિનિવેસો અરૂપધમ્મેસૂતિ આહ – ‘‘**તસ્સા નામકાયો પદટ્ઠાન**’’ન્તિ. **સબ્બં નેય્ય**ન્તિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ ચતુસચ્ચવિનિમુત્તસ્સ ઞેય્યસ્સ અભાવતો. **ચિત્તવિક્ખેપપટિસંહરણં** ઉદ્ધચ્ચવિક્ખમ્ભનં. **અસુભા**તિ અસુભાનુપસ્સના, પટિભાગનિમિત્તભૂતા અસુભા એવ વા, તણ્હાપટિપક્ખત્તા સમથસ્સ અસુભા પદટ્ઠાનન્તિ વુત્તં. અભિજ્ઝાય તનુકરણતો અદિન્નાદાનાવેરમણી અલોભસ્સ પદટ્ઠાનન્તિ વુત્તા. તથા બ્યાપાદસ્સ તનુકરણતો પાણાતિપાતાવેરમણી અદોસસ્સ પદટ્ઠાનન્તિ વુત્તા. **વત્થુઅવિપ્પટિપત્તિ** વિસયસભાવપટિવેધો, **સમ્માપટિપત્તિ** સીલસમાધિસમ્પદાનં નિબ્બિદાઞાણેન અનભિરતિઞાણમેવ વા તથા પવત્તં. સબ્બાપિ વેદના દુક્ખદુક્ખતાદિભાવતો દુક્ખન્તિ કત્વા વુત્તં – ‘‘દુક્ખસઞ્ઞાય વેદના પદટ્ઠાન’’ન્તિ. **ધમ્મસઞ્ઞા**તિ ધમ્મમત્તન્તિ સઞ્ઞા.

સત્તાનં કાયે અવીતરાગતા પઞ્ચન્નં અજ્ઝત્તિકાયતનાનં વસેન હોતીતિ આહ – ‘‘**પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ રૂપીનિ રૂપરાગસ્સ પદટ્ઠાન**’’ન્તિ. કાયો હિ ઇધ રૂપન્તિ અધિપ્પેતો. વિસેસતો ઝાનનિસ્સયભૂતે મનાયતને ચ નિકન્તિ

હોતીતિ આહ – "**છદ્વાયતનં ભવરાગસ્સ પદટ્ઠાન**"ન્તિ. એદિસં મા રૂપં નિબ્બત્તતુ, મા એદિસી વેદનાતિ એવં પવત્તા રૂપાદિઅભિનન્દના **નિબ્બત્તભવાનુપસ્સિતા. ઞાણદસ્સનસ્સા**તિ કમ્મસ્સકતઞ્ઞાણદસ્સનસ્સ. યોનિસોમનસિકારવતો હિ પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિ કમ્મસ્સકતઞ્ઞાણસ્સ કારણં હોતિ, ન અયોનિસો ઉમ્મુજ્જન્તસ્સ. ઇમસ્સ ચ અત્થસ્સ વિભાવનત્થં **મહાનારદકસ્સપજાતકં** (જા॰ ૨.૨૨.૧૧૫૩ આદયો), **બ્રહ્મજાલે** (દી॰ નિ॰ ૧.૩૮ આદયો) એકચ્ચસસ્સતવાદો ચ ઉદાહરિતબ્બો. "**ઓકપ્પનલક્ખણા**"તિઆદિના સદ્ધાપસાદાનં વિસેસં દસ્સેતિ. સો પન સદ્ધાયયેવ અવત્થાવિસેસો દટ્ઠબ્બો. તત્થ **ઓકપ્પનં** સદ્દહનવસેન આરમ્મણસ્સ ઓગાહણં નિચ્છયો. **અનાવિલતા** અસ્સદ્ધિયાપગમેન ચિત્તસ્સ અકાલુસ્સિયતા. **અભિપત્થિયના** સદ્દહનમેવ. **અવેચ્ચપસાદો** પઞ્ઞાસહિતો આયતનગતો અભિપ્પસાદો. **અપિલાપનં** અસમ્મોસો નિમુજ્જિત્વા વિય આરમ્મણસ્સ ઓગાહણં વા, એત્થ ચ સદ્ધાદીનં પસાદસદ્ધાસમ્મપ્પધાનસતિપટ્ઠાનઝાનઙ્ગાનિ યથાક્કમં પદટ્ઠાનન્તિ વદન્તેન અવત્થાવિસેસવસેન પદટ્ઠાનભાવો વુત્તોતિ દટ્ઠબ્બં. સતિસમાધીનં વા કાયાદયો સતિપટ્ઠાનાતિ. વિતક્કાદયો ચ ઝાનાનીતિ પદટ્ઠાનભાવેન વુત્તા.

અસ્સાદમનસિકારો સંયોજનીયેસુ ધમ્મેસુ અસ્સાદાનુપસ્સિતા. **પુનબ્ભવવિરોહણા**તિ પુનબ્ભવાય વિરોહણા, પુનબ્ભવનિબ્બત્તનારહતા વિપાકધમ્મતાતિ અત્થો. **ઓપપચ્ચયિકનિબ્બત્તિલક્ખણ**ન્તિ ઉપપત્તિભવભાવેન નિબ્બત્તનસભાવં. **નામકાયરૂપકાયસઙ્ઘાતલક્ખણ**ન્તિ અરૂપરૂપકાયાનં સમૂહિયભાવં. **ઇન્દ્રિયવવત્થાન**ન્તિ ચક્ખાદીનં છન્નં ઇન્દ્રિયાનં વવત્થિતભાવો. **ઓપપચ્ચયિક**ન્તિ ઉપપત્તિક્ખન્ધનિબ્બત્તકં. **ઉપધી**તિ અત્તભાવો. અત્તનો પિયસ્સ મરણં ચિન્તેન્તસ્સ બાલસ્સ યેભુય્યેન સોકો ઉપ્પજ્જતીતિ મરણં સોકસ્સ પદટ્ઠાનન્તિ વુત્તં. **ઉસ્સુક્કં** ચેતસો સન્તાપો. **ઓદહન**ન્તિ અવદહનં. અત્તનો નિસ્સયસ્સ સન્તપનમેવ ભવસ્સાતિ વુત્તં ભવં દસ્સેતું "**ઇમાની**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ભવસ્સ અઙ્ગાનિ ભવસઙ્ઘાતાનિ ચ અઙ્ગાનિ ભવઙ્ગાનિ. તેસુ કિલેસા ભવસ્સ અઙ્ગાનિ. કમ્મવિપાકવટ્ટં ભવસઙ્ઘાતાનિ અઙ્ગાનિ. **સમઞ્ઞાની**તિ સબ્બાનિ. ખન્ધાયતનાદીનં અપરાપરુપ્પત્તિસંસરણં સંસારો. તસ્સ પુરિમપુરિમજાતિનિપ્ફન્નં કિલેસાદિવટ્ટં કારણન્તિ આહ – "**ભવો સંસારસ્સ પદટ્ઠાન**"ન્તિ. સમ્પાપકહેતુભાવં સન્ધાય ''મગ્ગો નિરોધસ્સ પદટ્ઠાન''ન્તિ વુત્તં.

કમ્મટ્ઠાનોગાહકસ્સ ઓતરણટ્ઠાનતાય બહુસ્સુતો તિત્થં નામ, તસ્સ સમ્માપયિરુપાસના **તિત્થઞ્ઞુતા**. ધમ્મૂપસઞ્હિતં પામોજ્જં પીતં નામ, સપ્પાયધમ્મસ્સવનેન તં ઉપ્પાદેત્વા કમ્મટ્ઠાનસ્સ બ્રૂહના **પીતઞ્ઞુતા**, ભાવનાય થોકમ્પિ લયાપત્તિયા ઉદ્ધંપત્તિયા ચ જાનના **પત્તઞ્ઞુતા**. અત્તનો પઞ્ચહિ પધાનિયઙ્ગેહિ સમન્નાગતસ્સ જાનના **અત્તઞ્ઞુતા**, તેસુ પુરિમાનં પુરિમાનં પચ્છિમસ્સ પચ્છિમસ્સ પદટ્ઠાનભાવો સુવિઞ્ઞેય્યો એવ. કતપુઞ્ઞસ્સેવ પતિરૂપદેસવાસો સમ્ભવતિ , ન ઇતરસ્સાતિ "**પુબ્બેકતપુઞ્ઞતા પતિરૂપદેસવાસસ્સ પદટ્ઠાન**"ન્તિ વુત્તં. **યથાભૂતઞાણદસ્સનં** સહ અધિટ્ઠાનેન તરુણવિપસ્સના. **નિબ્બિદા**તિ બલવવિપસ્સના. **વિરાગો**તિ મગ્ગો. **વિમુત્તી**તિ ફલં. **એવ**ન્તિ યદિદં ''તસ્સા વિપલ્લાસા પદટ્ઠાન''ન્તિઆદિના અવિજ્જાદીનં પદટ્ઠાનં દસ્સિતં, ઇમિના નયેન અથાપિ યો કોચિ ઉપનિસ્સયો બલવપચ્ચયોતિ યો કોચિ અવસેસપચ્ચયો, **સબ્બો સો પદટ્ઠાનં** કારણન્તિ વેદિતબ્બં. ''એવં યા કાચિ ઉપનિસા યોગતો ચ પચ્ચયતો ચા''તિપિ પઠન્તિ. તત્થ **ઉપનિસા**તિ કારણં, **યોગતો**તિ યુત્તિતો, **પચ્ચયતો**તિ પચ્ચયભાવમત્તતોતિ અત્થો વેદિતબ્બો. યં પનેત્થ અત્થતો ન વિભત્તં, તં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

પદટ્ઠાનહારવિભઙ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. લક્ખણહારવિભઙ્ગવણ્ણના

૨૩. તત્થ કતમો લક્ખણો હારોતિઆદિ લક્ખણહારવિભઙ્ગો. તત્થ **કિં લક્ખયતી**તિ લક્ખણહારસ્સ વિસયં પુચ્છતિ. "**યે ધમ્મા**"તિઆદિના લક્ખણહારં સઙ્ખેપતો દસ્સેત્વા તં ઉદાહરણેહિ વિભજિતું "**ચક્ખુ**"ન્તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ "**વધકટ્ઠેન એકલક્ખણાની**"તિ ઇમિના અનવટ્ઠિતભાવાદિનાપિ એકલક્ખણતા વુત્તા એવાતિ દટ્ઠબ્બં.

એવં આયતનવસેન એકલક્ખણતં દસ્સેત્વા ઇદાનિ ખન્ધાદિવસેન દસ્સેતું "**અતીતે, રાધ, રૂપે અનપેક્ખો હોતી**"તિઆદિ સુત્તં આભતં. **યમકોવાદસુત્તે** (સં॰ નિ॰ ૩.૮૫) **વધકટ્ઠેન એકલક્ખણા વુત્તા**તિ તસ્મિં સુત્તે ''વધકં રૂપં વધકં રૂપન્તિ યથાભૂતં નપ્પજાનાતી''તિઆદિના આગતત્તા વુત્તં. **ઇતી**તિ એવં, ઇમિસ્સં ગાથાયં કાયગતાય સતિયા વુત્તાય સતિ વેદનાગતા સતિ ચિત્તગતા સતિ ધમ્મગતા ચ સતિ વુત્તા ભવતિ સતિપટ્ઠાનભાવેન એકલક્ખણત્તાતિ અધિપ્પાયો. **દિટ્ઠ**ન્તિઆદીનં અત્થં પરતો વણ્ણયિસ્સામ.

કાયે કાયાનુપસ્સી વિહરાહીતિ એત્થ **કાયે**તિ રૂપકાયે. રૂપકાયો હિ ઇધ અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનં કેસાદીનઞ્ચ સમૂહટ્ઠેન કાયોતિ અધિપ્પેતો. યથા ચ સમૂહટ્ઠેન, એવં કુચ્છિતાનં આયટ્ઠેન. કુચ્છિતાનઞ્હિ પરમજેગુચ્છાનં સો આયોતિપિ **કાયો**, **આયો**તિ ઉપ્પત્તિદેસો. તત્રાયં વચનત્થો – આયન્તિ તતોતિ આયો. કે આયન્તિ? કુચ્છિતા કેસાદયો, ઇતિ કુચ્છિતાનં આયોતિ કાયો.

કાયાનુપસ્સીતિ કાયં અનુપસ્સનસીલો, કાયં વા અનુપસ્સમાનો. ''કાયે''તિ ચ વત્વા પુન ''કાયાનુપસ્સી''તિ દુતિયં કાયગ્ગહણં અસમ્મિસ્સતો વવત્થાનઘનવિનિબ્ભોગાદિદસ્સનત્થં. તેન ન કાયે વેદનાનુપસ્સી ચિત્તધમ્માનુપસ્સી વા, અથ ખો કાયાનુપસ્સી એવાતિ કાયસઙ્ખાતે વત્થુસ્મિં કાયાનુપસ્સનાકારસ્સેવ દસ્સનેન અસમ્મિસ્સતો વવત્થાનં દસ્સિતં હોતિ. તથા ન કાયે અઙ્ગપચ્ચઙ્ગવિનિમુત્તએકધમ્માનુપસ્સી, નાપિ કેસલોમાદિવિનિમુત્તઇત્થિપુરિસાનુપસ્સી.

યોપિ ચેત્થ કેસલોમાદિકો ભૂતુપાદાયસમૂહસઙ્ખાતો કાયો, તત્થપિ ન ભૂતુપાદાયવિનિમુત્તએકધમ્માનુપસ્સી , અથ ખો રથસમ્ભારાનુપસ્સકો વિય અઙ્ગપચ્ચઙ્ગસમૂહાનુપસ્સી, નગરાવયવાનુપસ્સકો વિય કેસલોમાદિસમૂહાનુપસ્સી, કદલિક્ખન્ધપત્તવટ્ટિવિનિબ્ભુજ્જકો વિય રિત્તમુટ્ઠિવિનિવેઠકો વિય ચ ભૂતુપાદાયસમૂહાનુપસ્સી એવાતિ નાનપ્પકારતો સમૂહવસેનેવ કાયસઙ્ખાતસ્સ વત્થુનો દસ્સનેન ઘનવિનિબ્ભોગો દસ્સિતો હોતિ. ન હેત્થ યથાવુત્તસમૂહવિનિમુત્તો કાયો વા અઞ્ઞો વા કોચિ ધમ્મો દિસ્સતિ, યથાવુત્તધમ્મસમૂહમત્તે એવ પન તથા તથા સત્તા મિચ્છાભિનિવેસં કરોન્તિ. તેનાહુ પોરાણા –

> ''યં પસ્સતિ ન તં દિટ્ઠં, યં દિટ્ઠં તં ન પસ્સતિ;
> અપસ્સં બજ્ઝતે મૂળ્હો, બજ્ઝમાનો ન મુચ્ચતી''તિ. (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩૭૩; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૦૬; પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૩૬; મહાનિ॰ અટ્ઠ॰ ૩);

ઘનવિનિબ્ભોગાદિદસ્સનત્થન્તિ આદિસદ્દેન અયમત્થો વેદિતબ્બો. અયઞ્હિ એતસ્મિં કાયે કાયાનુપસ્સીયેવ, ન અઞ્ઞધમ્માનુપસ્સી.

ઇદં વુત્તં હોતિ – યથા અનુદકભૂતાયપિ મરીચિયા ઉદકાનુપસ્સિનો હોન્તિ, ન એવં અનિચ્ચદુક્ખાનત્તઅસુભભૂતે એવ ઇમસ્મિં કાયે નિચ્ચસુખઅત્તસુભભાવાનુપસ્સી , અથ ખો કાયાનુપસ્સી અનિચ્ચદુક્ખઅનત્તઅસુભાકારસમૂહાનુપસ્સીતિ અત્થો. અથ વા ય્વાયં **મહાસતિપટ્ઠાને** (દી॰ નિ॰ ૨.૩૭૪ આદયો) અસ્સાસપસ્સાસાદિ ચુણ્ણિકજાતઅટ્ઠિકપરિયોસાનો કાયો વુત્તો, યો ચ ''ઇધેકચ્ચો પથવીકાયં અનિચ્ચતો અનુપસ્સતિ, આપોકાયં તેજોકાયં વાયોકાયં કેસકાયં...પે॰... અટ્ઠિમિઞ્જકાય''ન્તિ **પટિસમ્ભિદાયં** (પટિ॰ મ॰ ૩.૩૪ આદયો) કાયો વુત્તો, તસ્સ સબ્બસ્સ ઇમસ્મિંયેવ કાયે અનુપસ્સનતો કાયે કાયાનુપસ્સીતિ એવમ્પેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

અથ વા કાયે અહન્તિ વા મમન્તિ વા ગહેતબ્બસ્સ કસ્સચિ અનનુપસ્સનતો, તસ્સ પન કેસલોમાદિકસ્સ નાનાધમ્મસમૂહસ્સ અનુપસ્સનતો કાયે કેસાદિધમ્મસમૂહસઙ્ખાતે કાયાનુપસ્સીતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. અપિ ચ ''ઇમસ્મિં કાયે અનિચ્ચતો અનુપસ્સતિ નો નિચ્ચતો''તિઆદિના અનુક્કમેન **પટિસમ્ભિદાયં** (પટિ॰ મ॰ ૩.૩૪ આદયો) આગતનયસ્સ સબ્બસ્સેવ અનિચ્ચલક્ખણાદિકસ્સ આકારસમૂહસઙ્ખાતસ્સ કાયસ્સ અનુપસ્સનતો કાયે કાયાનુપસ્સીતિ અત્થો.

વિહરાહીતિ વત્તાહિ. **આતાપી**તિ તીસુ ભવેસુ કિલેસે આતાપેતીતિ આતાપો, સો અસ્સ અત્થીતિ આતાપી. **સમ્પજાનો**તિ સમ્પજઞ્ઞસઙ્ખાતેન ઞાણેન સમન્નાગતો. **સતિમા**તિ કાયપરિગ્ગાહિકાય સતિયા સમન્નાગતો. અયં પન યસ્મા સતિયા આરમ્મણં પરિગ્ગહેત્વા પઞ્ઞાય અનુપસ્સતિ, ન હિ સતિવિરહિતા અનુપસ્સના અત્થિ, તેનેવાહ – ''સતિઞ્ચ ખ્વાહં, ભિક્ખવે, સબ્બત્થિકં વદામી''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૪). અનાતાપિનો ચ અન્તો સઙ્કોચો અન્તરાયકરો હોતિ, કમ્મટ્ઠાનં ન સમ્પજ્જતિ. તસ્મા યેસં ધમ્માનં આનુભાવેન તં સમ્પજ્જતિ, તં દસ્સનત્થં ''આતાપી''તિઆદિ વુત્તં.

તત્થ **વિનેય્યા**તિ તદઙ્ગવિનયેન વા વિક્ખમ્ભનવિનયેન વા વિનયિત્વા. **લોકે**તિ તસ્મિંયેવ કાયે. કાયો હિ ઇધ લુજ્જનપલુજ્જનટ્ઠેન લોકોતિ અધિપ્પેતો. અભિજ્ઝાગ્ગહણેન ચેત્થ કામચ્છન્દો, દોમનસ્સગ્ગહણેન બ્યાપાદો ગહિતોતિ નીવરણેસુ બલવધમ્મદ્વયપ્પહાનદસ્સનેન નીવરણપ્પહાનં વુત્તન્તિ કાયાનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનસ્સ પહાનઙ્ગં દસ્સિતં. ''આતાપી''તિઆદિના પન સમ્પયોગઙ્ગં દસ્સિતન્તિ ઇમમત્થં દસ્સેતું ''આતાપી''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ અભિજ્ઝાદોમનસ્સાનં સમથો ઉજુપટિપક્ખોતિ અભિજ્ઝાદોમનસ્સવિનયો વુચ્ચમાનો સમાધિન્દ્રિયં દીપેતીતિ આહ – ''**વિનેય્ય લોકે અભિજ્ઝાદોમનસ્સન્તિ સમાધિન્દ્રિય**''ન્તિ (સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૫.૩૬૭). **એકલક્ખણત્તા ચતુન્નં ઇન્દ્રિયાન**ન્તિ યથા વીરિયપઞ્ઞાસમાધિન્દ્રિયેહિ કાયાનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનં ઇજ્ઝતિ, એવં વેદનાચિત્તધમ્માનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનાનિપિ તેહિ ઇજ્ઝન્તીતિ ચતુસતિપટ્ઠાનસાધને ઇમેસં ઇન્દ્રિયાનં સભાવભેદાભાવતો સમાનલક્ખણત્તા ઇતરાનિ સતિપટ્ઠાનાનિપિ વુત્તાનિ એવ હોન્તીતિ અત્થો.

૨૪. ઇદાનિ સતિપટ્ઠાનેસુ ગહિતેસુ સબ્બેસં બોધિપક્ખિયધમ્માનં ગહિતભાવં દસ્સેતું ''**ચતૂસુ સતિપટ્ઠાનેસૂ**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **બોધઙ્ગમા**તિ બોધં અરિયમગ્ગઞાણં ગચ્છન્તીતિ બોધઙ્ગમા. યથાવુત્તસ્સ બોધસ્સ પક્ખે ભવાતિ **બોધિપક્ખિયા. નેય્યાનિકલક્ખણેના**તિ એત્થ નિમિત્તતો પવત્તતો ચ વુટ્ઠાનં નિય્યાનં, નિય્યાને નિયુત્તાતિ નેય્યાનિકા, યથા દોવારિકોતિ. નિય્યાનસઙ્ખાતં વા ફલં અરહન્તીતિ નેય્યાનિકા. નિય્યાનં પયોજનં એતેસન્તિ વા નેય્યાનિકા. ''નિય્યાનિકા''તિપિ પાઠો, તત્થ નિય્યાનં એતેસં અત્થીતિ નિય્યાનિકાતિ અત્થો.

‘‘નિય્યાનિયા’’તિપિ પાઠો, તસ્સ નિય્યન્તીતિ નિય્યાનિયાતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. નિય્યાનિકલક્ખણેનાતિ નિય્યાનિકસભાવેન.

એવં અકુસલાપિ ધમ્માતિ યથા કુસલા ધમ્મા એકલક્ખણભાવેન નિદ્ધારિતા, એવં અકુસલાપિ ધમ્મા એકલક્ખણત્તેન નિદ્ધારેતબ્બા. કથં? પહાનેકટ્ઠતાવસેનાતિ દસ્સેન્તો ‘‘**પહાનં અબ્ભત્થં ગચ્છન્તી**’’તિ આહ. ઇદાનિ તં પહાનં દસ્સેતું ‘‘**ચતૂસુ સતિપટ્ઠાનેસૂ**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ કાયાનુપસ્સનાદીસુ ચતૂસુ સતિપટ્ઠાનેસુ ભાવિયમાનેસુ અસુભે સુભન્તિઆદયો ચત્તારો વિપલ્લાસા પહીયન્તિ, કબળીકારાહારાદયો ચત્તારો આહારા યસ્સ પરિઞ્ઞં ગચ્છન્તિ, તેસં પરિજાનનસ્સ પરિબન્ધિનો કામરાગાદયો બ્યન્તીકતા હોન્તીતિ અત્થો, કસ્મા? તેહિ પહાતબ્બભાવેન એકલક્ખણત્તાતિ. એવં સબ્બત્થ અત્થો યોજેતબ્બો. તેનેવાહ – ‘‘એવં અકુસલાપિ ધમ્મા એકલક્ખણત્તા પહાનં અબ્ભત્થં ગચ્છન્તી’’તિ.

ઇદાનિ અઞ્ઞેનપિ પરિયાયેન લક્ખણહારસ્સ ઉદાહરણાનિ દસ્સેતું ‘‘**યત્થ વા પના**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **યત્થા**તિ યસ્સં દેસનાયં. **વા**-સદ્દો વિકપ્પત્થો. **પના**તિ પદપૂરણો. **રૂપિન્દ્રિયન્તિ** રુપ્પનસભાવં અટ્ઠવિધં ઇન્દ્રિયં. **તત્થા**તિ તસ્સં દેસનાયં. **રૂપધાતૂ**તિ રુપ્પનસભાવા દસ ધાતુયો. **રૂપાયતનન્તિ** રુપ્પનસભાવં દસાયતનં, રૂપીનિ દસાયતનાનીતિ અત્થો. રુપ્પનલક્ખણેન એકલક્ખણત્તા ઇમાનિ દેસિતાનીતિ અધિપ્પાયો. દેસિતં તત્થ સુખિન્દ્રિયં સોમનસ્સિન્દ્રિયં સુખવેદનાભાવેન એકલક્ખણત્તાતિ અધિપ્પાયો.

દુક્ખસમુદયો ચ અરિયસચ્ચન્તિ ઇદં અકુસલસ્સ સોમનસ્સસ્સ વસેન વુત્તં, સાસવકુસલસ્સાપિ વસેન યુજ્જતિ એવ. સબ્બો ચ પટિચ્ચસમુપ્પાદો દેસિતોતિ સમ્બન્ધો. અવિજ્જાનુસયિતત્તા અદુક્ખમસુખાય વેદનાય. વુત્તઞ્હેતં – ‘‘અદુક્ખમસુખાય વેદનાય અવિજ્જાનુસયો અનુસેતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૫). તથા ચ વુત્તં ‘‘**અદુક્ખમસુખાય હિ વેદનાય અવિજ્જા અનુસેતી**’’તિ. એતેન અદુક્ખમસુખાવેદનાગ્ગહણેન અવિજ્જા ગહિતાતિ દસ્સેતિ. સતિ ચ અવિજ્જાગ્ગહણે સબ્બો પટિચ્ચસમુપ્પાદો દેસિતોતિ દસ્સેતું ‘‘**અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા**’’તિઆદિ વુત્તં. **સો ચા**તિ એત્થ **ચ**-સદ્દો બ્યતિરેકત્થો, તેન સો પટિચ્ચસમુપ્પાદો અનુલોમપટિલોમવસેન દુવિધોતિ ઇમં વક્ખમાનવિસેસં જોતેતિ. તેસુ અનુલોમતો પટિચ્ચસમુપ્પાદો યથાદસ્સિતો સરાગસદોસસમોહસંકિલેસપક્ખેન હાતબ્બોતિ વુત્તો, પટિલોમતો પન પટિચ્ચસમુપ્પાદો યો ‘‘અવિજ્જાયત્વેવ અસેસવિરાગનિરોધા’’તિઆદિના **પાળિયં** (મ॰ નિ॰ ૩.૧૨૬; મહાવ॰ ૧) વુત્તો, તં સન્ધાય ‘‘**વીતરાગવીતદોસવીતમોહઅરિયધમ્મેહિ હાતબ્બો**’’તિ વુત્તં.

ઇદાનિ એકલક્ખણતાવિભાવનેન લક્ખણહારયોજનાય નયં દસ્સેતું ‘‘**એવં યે ધમ્મા**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **કિચ્ચતો**તિ પથવીઆદીનં ફસ્સાદીનઞ્ચ રૂપારૂપધમ્માનં સન્ધારણસઙ્ઘટ્ટનાદિકિચ્ચતો, તેસં તેસં વા પચ્ચયધમ્માનં તંતંપચ્ચયુપ્પન્નધમ્મસ્સ પચ્ચયભાવસઙ્ખાતકિચ્ચતો. **લક્ખણતો**તિ કક્ખળફુસનાદિસભાવતો. **સામઞ્ઞતો**તિ રુપ્પનનમનાદિતો અનિચ્ચતાદિતો ખન્ધાયતનાદિતો ચ. **ચુતૂપપાતતો**તિ સઙ્ખતધમ્માનં ભઙ્ગતો ઉપ્પાદતો ચ, સમાનનિરોધતો સમાનુપ્પાદતો ચાતિ અત્થો. એત્થ ચ સહચરણં સમાનહેતુતા સમાનફલતા સમાનભૂમિતા સમાનવિસયતા સમાનારમ્મણતાતિ એવમાદયોપિ **ચ**-સદ્દેન સઙ્ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બં. સેસં ઉત્તાનત્થમેવ.

લક્ખણહારવિભઙ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. ચતુબ્યૂહહારવિભઙ્ગવણ્ણના

૨૫. તત્થ કતમો ચતુબ્યૂહો હારોતિ ચતુબ્યૂહહારવિભઙ્ગો. તત્થ **બ્યઞ્જનેન સુત્તસ્સ નેરુત્તઞ્ચ અધિપ્પાયો ચ નિદાનઞ્ચ પુબ્બાપરસન્ધિ ચ ગવેસિતબ્બો**તિ સઙ્ખેપેન તાવ ચતુબ્યૂહં દસ્સેતિ. "**બ્યઞ્જનેના**"તિ ઇમિના હારાનં સુત્તસ્સ બ્યઞ્જનવિચયભાવતો બ્યઞ્જનમુખેનેવ એતે ચતુબ્યૂહહારપદત્થા નિદ્ધારેતબ્બાતિ દસ્સેતિ. **નેરુત્ત**ન્તિ નિરુત્તં નિબ્બચનન્તિ અત્થો. નિરુત્તમેવ નેરુત્તં. તેનેવાહ – "**યા નિરુત્તિપદસંહિતા**"તિ. તસ્સત્થો – યા નિરુત્તિ, ઇદં નેરુત્તં. કા પન સા નિરુત્તિ? પદસંહિતાતિ પદેસુ સંહિતા યુત્તા, લિઙ્ગવચનકાલસાધનપુરિસાદિવિસેસયોગેન યો યો અત્થો યથા યથા વત્તબ્બો, તથા તથા પવત્તસભાવનિરુત્તીતિ અત્થો. તથા હિ વુત્તં "**યં ધમ્માનં નામસો ઞાણ**"ન્તિ.

તત્થ **ય**ન્તિ હેતુઅત્થે નિપાતો, યાય કારણભૂતાયાતિ અત્થો. **ધમ્માન**ન્તિ ઞેય્યધમ્માનં. **નામસો**તિ પથવી ફસ્સો ખન્ધા ધાતુ તિસ્સો કુસ્સોતિ એવમાદિનામવિસેસેન ઞાણં પવત્તતિ, અયં સભાવનિરુત્તિ નામ. પથવીતિ હિ એવમાદિકં સદ્દં ગહેત્વા તતો પરં સઙ્કેતદ્વારેન તદત્થપટિપત્તિ તંતંઅનિયતનામપઞ્ઞત્તિગ્ગહણવસેનેવ હોતીતિ. અથ વા પદસંહિતાતિ પદેન સંહિતા . પદતો હિ પદત્થાવબોધો. સો પનસ્સ અત્થે પવત્તિનિમિત્તભૂતાય પઞ્ઞત્તિયા ગહિતાય એવ હોતીતિ સા પન પઞ્ઞત્તિ નિરુત્તિસઙ્ખાતપદેન સંહિતા પદત્થં બોધેતીતિ પદસંહિતાતિ વુત્તા. "**યદા હિ ભિક્ખૂ**"તિઆદિના ''ધમ્માનં નામસો ઞાણ''ન્તિ પદસ્સ અત્થં વિવરતિ.

તત્થ **અત્થસ્સા**તિ સદ્દાભિધેય્યસ્સ અત્થસ્સ. **નામં જાનાતી**તિ નામપઞ્ઞત્તિવસેન અયં નામાતિ નામં જાનાતિ. **ધમ્મસ્સા**તિ સભાવધમ્મસ્સ. **તથા તથા નં અભિનિરોપેતી**તિ યો યો અત્થો ધમ્મો ચ યથા યથા ચ વોહરિતબ્બો, તથા તથા નં નામં વોહારં અભિનિરોપેતિ દેસેતીતિ અત્થો. એત્તાવતા ચ અયં ભિક્ખુ અત્થકુસલો યાવ અનેકાધિવચનકુસલોતિ વુચ્ચતીતિ સમ્બન્ધિતબ્બં.

તત્થ **અત્થકુસલો**તિ પાળિઅત્થે કુસલો. **ધમ્મકુસલો**તિ પાળિયં કુસલો. **બ્યઞ્જનકુસલો**તિ અક્ખરેસુ ચ વાક્યેસુ ચ કુસલો. **નિરુત્તિકુસલો**તિ નિબ્બચને કુસલો. **પુબ્બાપરકુસલો**તિ દેસનાય પુબ્બાપરકુસલો. **દેસનાકુસલો**તિ ધમ્મસ્સ દેસનાય કુસલો. **અતીતાધિવચનકુસલો**તિ અતીતપઞ્ઞત્તિકુસલો. એસ નયો સેસેસુપિ. **એવં સબ્બાનિ કાતબ્બાનિ, જનપદનિરુત્તાની**તિ યત્તકાનિ સત્તવોહારપદાનિ, તાનિ સબ્બાનિ યથાસમ્ભવં સુત્તે નિબ્બચનવસેન કાતબ્બાનિ વત્તબ્બાનીતિ અત્થો. **સબ્બા ચ જનપદનિરુત્તિયો**તિ સબ્બા ચ લોકસમઞ્ઞાયો યથારહં કાતબ્બા. ''સમઞ્ઞં નાતિધાવેય્યા''તિ હિ વુત્તં. તથા હિ સમ્મુતિસચ્ચમુખેનેવ પરમત્થસચ્ચાધિગમો હોતીતિ.

૨૬અધિપ્પાયકણ્ડે અનુત્તાનં નામ નત્થિ.

૨૭. નિદાનકણ્ડે **ઇમિના વત્થુના**તિ ઇમિના પુત્તગવાદિકિત્તનસઙ્ખાતેન કારણેન. કારણઞ્હેત્થ વત્થુ નિદાનન્તિ ચ વુત્તં. ઇમિના નયેન સબ્બત્થ નિદાનનિદ્ધારણં વેદિતબ્બં.

કામન્ધાતિ કિલેસકામેન અન્ધા. **જાલસઞ્છન્ના**તિ તણ્હાજાલપલિગુણ્ઠિતા. **તણ્હાછદનછાદિતા**તિ તણ્હાસઙ્ખાતેન અન્ધકારેન પિહિતા. **બન્ધનાબદ્ધા**તિ કામગુણસઙ્ખાતેન બન્ધનેન બદ્ધા. ''પમત્તબન્ધના''તિપિ પાઠો, પમાદેનાતિ અત્થો. **પુબ્બાપરેના**તિ પુબ્બેન વા અપરેન વા દેસનન્તરેનાતિ અધિપ્પાયો. **યુજ્જતી**તિ યોગં ઉપેતિ, સમેતીતિ અત્થો. **ઇમેહિ પદેહિ પરિયુટ્ઠાનેહી**તિ ઇમેહિ યથાવુત્તેહિ ગાથાપદેહિ તણ્હાપરિયુટ્ઠાનદીપકેહિ. **સાયેવ તણ્હા**તિ યા પુરિમગાથાય વુત્તા, સાયેવ તણ્હા. "**યઞ્ચાહા**"તિઆદિના દ્વિન્નમ્પિ ગાથાનં અત્થસંસન્દનેન પુબ્બાપરં વિભાવેતિ. **પયોગેના**તિ સમુદાચારેન. **તસ્મા**તિ યત્થ સયં ઉપ્પન્ના, તં સન્તાનં નિસ્સરિતું અદેન્તી નાનારમ્મણેહિ પલોભયમાના કિલેસેહિ ચિત્તં પરિયાદાય તિટ્ઠતિ. તસ્મા કિલેસવસેન ચ પરિયુટ્ઠાનવસેન ચ તણ્હાબન્ધનં વુત્તા.

પપઞ્ચેન્તિ સંસારે ચિરં ઠપેન્તીતિ **પપઞ્ચા**. તિટ્ઠન્તિ એતાહીતિ **ઠિતી**. બન્ધનટ્ઠેન સન્દાનં વિયાતિ **સન્દાનં**. નિબ્બાનનગરપ્પવેસસ્સ પટિસેધનતો પલિઘં વિયાતિ **પલિઘં**. અનવસેસતણ્હાપહાનેન **નિત્તણ્હો**. અત્તહિતપરહિતાનં ઇધલોકપરલોકાનઞ્ચ મુનનતો **મુની**તિ એવં ગાથાય પદત્થો વેદિતબ્બો. પપઞ્ચાદિઅત્થા પન **પાળિયં** વિભત્તા એવાતિ. તત્થ યસ્સેતે પપઞ્ચાદયો અબ્ભત્થં ગતા, તસ્સ તણ્હાય લેસોપિ ન ભવતિ. તેન વુત્તં – "**યો એતં સબ્બં સમતિક્કન્તો, અયં વુચ્ચતિ નિત્તણ્હો**"તિ.

૨૮. **પરિયુટ્ઠાનન્તિ** ''તણ્હાય પરિયુટ્ઠાન''ન્તિ વુત્તાનિ તણ્હાવિચરિતાનિ. **સઙ્ખારાતિ** ''તદભિસઙ્ખતા સઙ્ખારા''તિ વુત્તા તણ્હાદિટ્ઠિમાનહેતુકા સઙ્ખારા. તે પન યસ્મા સત્તસુ જવનચેતનાસુ પઠમચેતના સતિ પચ્ચયસમવાયે ઇમસ્મિંયેવ અત્તભાવે ફલં દેતિ. પચ્છિમચેતના અનન્તરે અત્તભાવે. ઉભિન્નં વેમજ્ઝચેતના યત્થ કત્થચિ ફલં દેતિ, તસ્મા વિપચ્ચનોકાસવસેન વિભજિત્વા દસ્સેતું "**દિટ્ઠધમ્મવેદનીયા વા**"તિઆદિ વુત્તં. યસ્મા પન તંતંચેતનાસમ્પયુત્તા તણ્હાપિ ચેતના વિય દિટ્ઠધમ્મવેદનીયાદિવસેન તિધા હોતિ, તસ્મા વુત્તં – "**એવં તણ્હા તિવિધં ફલં દેતી**"તિ. **પુબ્બાપરેન યુજ્જતી**તિ યં પુબ્બં પુરિમં સઙ્ખારાનં દિટ્ઠધમ્મવેદનીયતાદિવચનં વુત્તં, તં ઇમિના અપરેન કમ્મસ્સ દિટ્ઠધમ્મવેદનીયતાદિવચનેન યુજ્જતિ ગઙ્ગોદકં વિય યમુનોદકેન સંસન્દતિ સમેતીતિ અત્થો.

સઙ્ખારા દસ્સનબલેનાતિ ચતૂસુ દિટ્ઠિગતસમ્પયુત્તેસુ વિચિકિચ્છાસમ્પયુત્તે ચાતિ પઞ્ચસુ ચિત્તુપ્પાદેસુ સઙ્ખારા પઠમમગ્ગપઞ્ઞાબલેન. **છત્તિંસ તણ્હાવિચરિતાનિ ભાવનાબલેના**તિ પઠમમગ્ગેન પહીનાવસેસવસેન વુત્તં, ન સબ્બેસં વસેન.

અનુબન્ધોતિ તણ્હાદીનં અનુપ્પબન્ધેન પવત્તિ. **યો ચાપિ પપઞ્ચો**તિઆદિના ''પપઞ્ચેતી''તિઆદિના વુત્તં **રાધસુત્તઞ્ચ**સંસન્દતિ. તેનેવાહ – "**ઇદં એકત્થ**"ન્તિ. યદિપિ અત્થતો એકં, દેસનાય પન વિસેસો વિજ્જતીતિ દસ્સેતું "**અપિ ચા**"તિઆદિ વુત્તં. **એવ**ન્તિ ઇમિના વુત્તપ્પકારેન. **સુત્તેના**તિ સંવણ્ણિયમાનેન સુત્તેન. **સુત્ત**ન્તિ સુત્તન્તરં. **સંસન્દયિત્વા**તિ વિમિસ્સિત્વા અત્થતો અભિન્નં કત્વા. **પુબ્બાપરેન સદ્ધિં યોજયિત્વા**તિ પુબ્બેન વા અપરેન વા સુત્તેન સદ્ધિં અત્થતો સમ્બન્ધં યોજેત્વા. વુત્તમેવત્થં પાકટં કરોતિ તેન સુત્તસ્સ અત્થો નિદ્દિટ્ઠો હોતિ વિત્થારિતો સુત્તન્તરદસ્સનેન.

ન કેવલં સુત્તન્તરસંસન્દનમેવ પુબ્બાપરસન્ધિ, અથ ખો અઞ્ઞોપિ અત્થીતિ દસ્સેતું "**સો ચાય**"ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અત્થસન્ધી**તિ કિરિયાકારકાદિવસેન અત્થસ્સ સમ્બન્ધો. સો પન યસ્મા સઙ્કાસનાદીનં છન્નં અત્થપદાનંયેવ હોતિ, સબ્બસ્સાપિ પદત્થસ્સ તદવરોધતો.

સમ્બન્ધો ચ નામ ન કોચિ અત્થો. તસ્મા "**અત્થસન્ધિ છપ્પદાની**"તિઆદિ વુત્તં. **બ્યઞ્જનસન્ધી**તિ પદસ્સ પદન્તરેન સમ્બન્ધો. યસ્મા પન સબ્બમ્પિ નામાદિપદં છહિ બ્યઞ્જનપદેહિ અસઙ્ગહિતં નામ નત્થિ, તસ્મા "**બ્યઞ્જનસન્ધિ છપ્પદાની**"તિઆદિ વુત્તં.

દેસનાસન્ધીતિ યથાવુત્તદેસનન્તરેન દેસનાય સંસન્દનં. **ન ચ પથવિં નિસ્સાયા**તિ પથવિં વિસયસઙ્ખાતં નિસ્સયં કત્વા, પથવિં આલમ્બિત્વાતિ અત્થો. **ઝાયી**તિ ફલસમાપત્તિઝાનેન ઝાયી. સો હિ સબ્બસઙ્ખારનિસ્સટં નિબ્બાનં આલમ્બિત્વા સમાપજ્જનવસેન ઝાયતિ, ન પથવિં નિસ્સાય ઝાયતીતિ વુત્તો. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. એત્થ ચ ચતૂહિ મહાભૂતેહિ રૂપપ્પટિબદ્ધવુત્તિતાય સબ્બો કામભવો રૂપભવો ચ ગહિતા. અરૂપભવો પન સરૂપેનેવ

ગહિતોતિ સબ્બં લોકં પરિયાદિયિત્વા પુન અઞ્ઞેનપિ પરિયાયેન તં દસ્સેતું “**ન ચ ઇમં લોક**”ન્તિઆદિમાહ. સબ્બો હિ લોકો ઇધલોકો પરલોકો ચાતિ દ્વેવ કોટ્ઠાસા હોન્તિ. યસ્મા પન “**ઇધલોકો**”તિ વિસેસતો દિટ્ઠધમ્મભૂતો સત્તસન્તાનો વુચ્ચતિ. ‘‘પરલોકો’’તિ ભવન્તરસઙ્ખેપગતો સત્તસન્તાનો તદુભયવિનિમુત્તો અનિન્દ્રિયબદ્ધો રૂપસન્તાનો. તસ્મા તં સન્ધાય “**યમિદં ઉભયમન્તરેના**”તિઆદિ વુત્તં.

યે પન ‘‘ઉભયમન્તરેના’’તિ વચનં ગહેત્વા અન્તરાભવં ઇચ્છન્તિ, તેસં તં મિચ્છા. અન્તરાભવો હિ અભિધમ્મે પટિક્ખિત્તોતિ. **દિટ્ઠ**ન્તિ રૂપાયતનં . **સુત**ન્તિ સદ્દાયતનં. **મુત**ન્તિ પત્વા ગહેતબ્બતો ગન્ધાયતનં રસાયતનં ફોટ્ઠબ્બાયતનઞ્ચ. **વિઞ્ઞાત**ન્તિ અવસિટ્ઠં ધમ્મારમ્મણપરિયાપન્નરૂપં. **પત્ત**ન્તિ પરિયેસિત્વા વા અપરિયેસિત્વા વા પત્તં. **પરિયેસિત**ન્તિ પત્તં વા અપ્પત્તં વા પરિયેસિતં. **વિતક્કિતં વિચારિત**ન્તિ વિતક્કનવસેન અનુમજ્જનવસેન ચ આલમ્બિતં. **મનસાનુચિન્તિત**ન્તિ ચિત્તેન અનુ અનુ ચિન્તિતં. **અયં સદેવકે**...**પે**૰... **અનિસ્સિતેન ચિત્તેન ન ઞાયતિ ઝાયન્તો**તિ અયં ખીણાસવો ફલસમાપત્તિઝાનેન ઝાયન્તો પુબ્બેવ તણ્હાદિટ્ઠિનિસ્સયાનં સુટ્ઠુ પહીનત્તા સદેવકે લોકે...પે૰... મનુસ્સાય યત્થ કત્થચિપિ અનિસ્સિતેન ચિત્તેન ઝાયતિ નામ. તતો એવ લોકે કેનચિપિ ન ઞાયતિ ‘‘અયં ઇદં નામ નિસ્સાય ઝાયતી’’તિ. વુત્તઞ્હેતં –

‘‘નમો તે પુરિસાજઞ્ઞ, નમો તે પુરિસુત્તમ;
યસ્સ તે નાભિજાનામ, કિં ત્વં નિસ્સાય ઝાયસી’’તિ. (નેત્તિ૰ ૧૦૪);

ઇદાનિ ખીણાસવચિત્તસ્સ કત્થચિપિ અનિસ્સિતભાવં **ગોધિકસુત્તેન** (સં૰ નિ૰ ૧.૧૫૯) **વક્કલિસુત્તેન** (સં૰ નિ૰ ૩.૮૭) ચ વિભાવેતું “**યથા મારો**”તિઆદિ વુત્તં. **વિઞ્ઞાણં સમન્વેસન્તો**તિ પરિનિબ્બાનતો ઉદ્ધં વિઞ્ઞાણં પરિયેસન્તો. “**પપઞ્ચાતીતો**”તિઆદિના અદસ્સનસ્સ કારણમાહ. **અનિસ્સિતચિત્તા ન ઞાયન્તિ ઝાયમાના**તિ ન કેવલં અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા ખીણાસવસ્સ ચિત્તગતિં મારાદયો ન જાનન્તિ, અપિ ચ ખો સઉપાદિસેસાયપિ નિબ્બાનધાતુયા તસ્સ તં ન જાનન્તીતિ અત્થો. **અયં દેસનાસન્ધી**તિ **ગોધિકસુત્તવક્કલિસુત્તાનં** વિય સુત્તન્તાનં અઞ્ઞમઞ્ઞઅત્થસંસન્દના દેસનાસન્ધિ નામ.

નિદ્દેસસન્ધીતિ નિદ્દેસસ્સ સન્ધિ નિદ્દેસસન્ધિ, નિદ્દેસેન વા સન્ધિ નિદ્દેસસન્ધિ. પુરિમેન સુત્તસ્સ નિદ્દેસેન તસ્સેવ પચ્છિમસ્સ નિદ્દેસસ્સ, પચ્છિમેન વા પુરિમસ્સ સમ્બન્ધનન્તિ અત્થો. તં દસ્સેતું યસ્મા ભગવા યેભુય્યેન પઠમં વટ્ટં દસ્સેત્વા પચ્છા વિવટ્ટં દસ્સેતિ, તસ્મા “**નિસ્સિતચિત્તા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ નિસ્સિતં ચિત્તં એતેસન્તિ **નિસ્સિતચિત્તા**, પુગ્ગલા, નિદ્દિસિતબ્બા પુગ્ગલાધિટ્ઠાનાય દેસનાયાતિ અધિપ્પાયો. ધમ્માધિટ્ઠાનાય પન નિસ્સિતં ચિત્તં એત્થાતિ **નિસ્સિતચિત્તા**, નિસ્સિતચિત્તવન્તો તણ્હાદિટ્ઠિનિસ્સયવસેન પવત્તા સુત્તપદેસા. સેસમેત્થ સબ્બં પાકટમેવ.

ચતુબ્યૂહહારવિભઙ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. આવટ્ટહારવિભઙ્ગવણ્ણના

૨૯. **તત્થ કતમો આવટ્ટો હારો**તિ આવટ્ટહારવિભઙ્ગો. તત્થ **આરમ્ભથા**તિ આરમ્ભધાતુસઙ્ખાતં વીરિયં કરોથ. **નિક્કમથા**તિ કોસજ્જપક્ખતો નિક્ખન્તત્તા નિક્કમધાતુસઙ્ખાતં તદુત્તરિવીરિયં કરોથ. **યુઞ્જથ બુદ્ધસાસને**તિ યસ્મા

સીલસંવરો ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારતા ભોજને મત્તઞ્ઞુતા સતિસમ્પજઞ્ઞન્તિ ઇમેસુ ધમ્મેસુ પતિટ્ઠિતાનં જાગરિયાનુયોગવસેન આરમ્ભનિક્કમધાતુયો સમ્પજ્જન્તિ, તસ્મા તથાભૂતસમથવિપસ્સનાસઙ્ખાતે ભગવતો સાસને યુત્તપ્પયુત્તા હોથ. **ધુનાથ મચ્ચુનો સેનં, નળાગારંવ કુઞ્જરો**તિ એવં પટિપજ્જન્તા ચ તેધાતુઇસ્સરસ્સ મચ્ચુરાજસ્સ વસં સત્તે નેતીતિ તસ્સ સેનાસઙ્ખાતં અબલં દુબ્બલં યથા નામ બલૂપપન્નો કુઞ્જરો નળેહિ કતં અગારં ખણેનેવ વિદ્ધંસેતિ, એવમેવ કિલેસગણં ધુનાથ વિધમથ વિદ્ધંસેથાતિ અત્થો (સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૧૮૫).

ઇદાનિ યદત્થં અયં ગાથા નિક્ખિત્તા, તં યોજેત્વા દસ્સેતું "**આરમ્ભથ નિક્કમથાતિ વીરિયસ્સ પદટ્ઠાન**"ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **આરમ્ભથ નિક્કમથા**તિ ઇદં વચનં **વીરિયસ્સ પદટ્ઠાનં** વીરિયપયોગસ્સ કારણં વીરિયારમ્ભે નિયોજનતો, ''યોગા વે જાયતી ભૂરી''તિ (ધ॰ પ॰ ૨૮૨) વચનતો યોગો ભાવના. તત્થ વિપસ્સનાભાવનાય વક્ખમાનત્તા સમાધિભાવના ઇધાધિપ્પેતાતિ વુત્તં – "**યુઞ્જથ બુદ્ધસાસનેતિ સમાધિસ્સ પદટ્ઠાન**"ન્તિ. ''મચ્ચુનો સેન''ન્તિ વુત્તાય કિલેસસેનાય સમ્મા ધુનનં ઞાણેનેવ હોતીતિ આહ – "**ધુનાથ...પે॰... પદટ્ઠાન**"ન્તિ. પુન યથાવુત્તવીરિયસમાધિપઞ્ઞાસમ્પયુત્તેસુ આધિપચ્ચકિચ્ચતાય પપઞ્ચપ્પહાનસમત્થા વટ્ટમૂલં છિન્દિત્વા વિવટ્ટં પાપેન્તિ ચાતિ દસ્સનત્થં "**આરમ્ભથ નિક્કમથાતિ વીરિયિન્દ્રિયસ્સ પદટ્ઠાન**"ન્તિઆદિ વુત્તં. **ઇમાનિ પદટ્ઠાનાનિ દેસના**તિ ''યાનિમાનિ વીરિયસ્સ પદટ્ઠાન''ન્તિઆદિના વીરિયાદીનં પદટ્ઠાનાનિ વુત્તાનિ, સા આરમ્ભથ નિક્કમથાતિ આદિદેસના, ન વીરિયારમ્ભવત્થુઆદીનીતિ અત્થો. તથા ચેવ સંવણ્ણિતં.

એવં યથાનિક્ખિત્તાય દેસનાય પદટ્ઠાનવસેન અત્થં નિદ્ધારેત્વા ઇદાનિ તં સભાગવિસભાગધમ્મવસેન આવટ્ટેતુકામો તસ્સ ભૂમિં દસ્સેતું "**અયુઞ્જન્તાનં વા સત્તાનં યોગે યુઞ્જન્તાનં વા આરમ્ભો**"તિઆદિમાહ. તસ્સત્થો – યોગે ભાવનાયં તં અયુઞ્જન્તાનં વા સત્તાનં અપરિપક્કઞાણાનં વાસનાભાગેન આયતિં વિજાનનત્થં અયં દેસનારમ્ભો યુઞ્જન્તાનં વા પરિપક્કઞાણાનન્તિ.

સો પમાદો દુવિધોતિ યેન પમાદેન ભાવનં નાનુયુઞ્જન્તિ, સો પમાદો અત્તનો કારણભેદેન દુવિધો. **અઞ્ઞાણેના**તિ પઞ્ચન્નં ખન્ધાનં સલક્ખણસામઞ્ઞલક્ખણપટિચ્છાદકેન સમ્મોહેન. **નિવુતો**તિ છાદિતો. **ઞેય્યટ્ઠાન**ન્તિ ઞેય્યઞ્ચ તં ''ઇતિ રૂપં, ઇતિ રૂપસ્સ સમુદયો''તિઆદિના ઞાણસ્સ પવત્તનટ્ઠાનઞ્ચાતિ ઞેય્યટ્ઠાનં. અનેકભેદત્તા પાપધમ્માનં તબ્બસેન અનેકભેદોપિ પમાદો મૂલભૂતાય અવિજ્જાય વસેન એકો એવાતિ આહ – "**એકવિધો અવિજ્જાયા**"તિ. લાભવિનિચ્છયપરિગ્ગહમચ્છરિયાનિ પરિયેસનાઆરક્ખાપરિભોગેસુ અન્તોગધાનિ. છન્દરાગજ્ઝોસાના તણ્હા એવાતિ તણ્હામૂલકેપિ ધમ્મે એત્થેવ પક્ખિપિત્વા "**તિવિધો તણ્હાયા**"તિ વુત્તં.

રૂપીસુ ભવેસૂતિ રૂપધમ્મેસુ. **અજ્ઝોસાન**ન્તિ તણ્હાભિનિવેસો. એતેન "**તણ્હાય રૂપકાયો પદટ્ઠાન**"ન્તિ પદસ્સ અત્થં વિવરતિ. અનાદિમતિ હિ સંસારે ઇત્થિપુરિસા અઞ્ઞમઞ્ઞરૂપાભિરામા, અયઞ્ચત્થો **ચિત્તપરિયાદાનસુત્તેન** (અ॰ નિ॰ ૧.૧-૧૦) દીપેતબ્બો. **અરૂપીસુ સમ્મોહો**તિ ફસ્સાદીનં અતિસુખુમસભાવત્તા સન્તતિસમૂહકિચ્ચારમ્મણઘનવિનિબ્ભોગસ્સ દુક્કરત્તા ચ અરૂપધમ્મેસુ સમ્મોહો, સત્તાનં પતિટ્ઠિતોતિ વચનસેસો. એવં નિદ્ધારિતે રૂપકાયનામકાયસઙ્ખાતે ઉપાદાનક્ખન્ધપઞ્ચકે આરમ્મણકરણવસેન પવત્તં તણ્હઞ્ચ અવિજ્જઞ્ચ અવિસેસેન વુત્તં ચતુપાદાનાનં વસેન વિભજિત્વા તેસં ખન્ધાનં ઉપાદાનાનઞ્ચ દુક્ખસમુદયભાવેન સહપરિઞ્ઞેય્યપહાતબ્બભાવં દસ્સેતિ "**તત્થ રૂપકાયો**"તિઆદિના.

૩૦. એવં પમાદમુખેન પુરિમસચ્ચદ્વયં નિદ્ધારેત્વા પમાદમુખેનેવ અપરમ્પિ સચ્ચદ્વયં નિદ્ધારેતું “**તત્થ યો**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તસ્સા**તિ તસ્સ પમાદસ્સ. **સમ્પટિવેધેના**તિ સમ્મા પરિજાનનેન અસ્સાદાદીનં જાનનેન. **રક્ખણા પટિસંહરણા**તિ અત્તનો ચિત્તસ્સ રક્ખણસઙ્ખાતા પમાદસ્સ પટિસંહરણા, તપ્પટિપક્ખેન સઙ્કોચના અપ્પમાદાનુયોગેન યા ખેપના. **અયં સમથો**તિ કિચ્ચેન સમાધિં દસ્સેતિ. અયં વોદાનપક્ખવિસભાગધમ્મવસેન આવટ્ટના. “**યદા જાનાતિ કામાનં…પે॰… આનિસંસ**”ન્તિ ઇમિના સમથાધિગમસ્સ ઉપાયં દસ્સેતિ.

તત્થ **કામાન**ન્તિ વત્થુકામાનઞ્ચ કિલેસકામાનઞ્ચ. **અસ્સાદઞ્ચ અસ્સાદતો**તિ કામે પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જમાનં સુખસોમનસ્સસઙ્ખાતં અસ્સાદં અસ્સાદતાય અસ્સાદમત્તતો. **આદીનવ**ન્તિ ‘‘અપ્પસ્સાદા કામા બહુદુક્ખા’’તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૨૩૬) વુત્તં આદીનવં દોસં. **નિસ્સરણ**ન્તિ પઠમજ્ઝાનં. વુત્તઞ્હેતં – ‘‘કામાનમેતં નિસ્સરણં યદિદં નેક્ખમ્મ’’ન્તિ (ઇતિવુ॰ ૭૨). **ઓકાર**ન્તિ લામકભાવં. **સંકિલેસ**ન્તિ સંકિલિસ્સનં. કામહેતુ હિ સત્તા સંકિલિસ્સન્તિ. **વોદાન**ન્તિ વિસુજ્ઝનં. **નેક્ખમ્મે ચ આનિસંસ**ન્તિ નીવરણપ્પહાનાદિગુણવિસેસયોગં. **તત્થા**તિ તસ્મિં યથાવુત્તે સમથે સતિ. **યા વીમંસા**તિ યા પઞ્ઞા. ‘‘સમાહિતો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ યથાભૂતં પજાનાતી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૭૧) હિ વુત્તં. યથા તણ્હાસહિતાવ અવિજ્જા સઙ્ખારાનં પચ્ચયો, એવં અવિજ્જાસહિતાવ તણ્હા ઉપાદાનાનં પચ્ચયો. તાસુ નિરુદ્ધાસુ ઉપાદાનાદીનં અભાવો એવાતિ તણ્હાઅવિજ્જાપહાનેન સકલવટ્ટદુક્ખનિરોધં દસ્સેન્તો “**ઇમેસુ દ્વીસુ ધમ્મેસુ પહીનેસૂ**”તિઆદિમાહ. ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ વિસભાગસભાગધમ્માવટ્ટનવસેન નિદ્ધારિતાનીતિ અધિપ્પાયો.

એવં વોદાનપક્ખં નિક્ખિપિત્વા તસ્સ વિસભાગધમ્મવસેન સભાગધમ્મવસેન ચ આવટ્ટનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ સંકિલેસપક્ખં નિક્ખિપિત્વા તસ્સ વિસભાગધમ્મવસેન સભાગધમ્મવસેન ચ આવટ્ટનં દસ્સેતું “**યથાપિ મૂલે**”તિ ગાથમાહ. તસ્સત્થો – યથા નામ પતિટ્ઠાહેતુભાવેન મૂલન્તિ લદ્ધવોહારે ભૂમિગતે રુક્ખસ્સ અવયવે ફરસુછેદાદિઅન્તરાયાભાવેન અનુપદ્દવે તતો એવ દળ્હે થિરે સતિ ખન્ધે છિન્નેપિ અસ્સત્થાદિરુક્ખો રુહતિ, એવમેવ તણ્હાનુસયસઙ્ખાતે અત્તભાવરુક્ખસ્સ મૂલે મગ્ગઞાણફરસુના અનુપચ્છિન્ને તયિદં દુક્ખં પુનપ્પુનં અપરાપરભાવેન નિબ્બત્તતિ ન નિરુજ્ઝતીતિ. કામતણ્હાદિનિવત્તનત્થં “**ભવતણ્હાયા**”તિ વુત્તં. **એતસ્સ ધમ્મસ્સ પચ્ચયો**તિ એતસ્સ ભવતણ્હાસઙ્ખાતસ્સ ધમ્મસ્સ ભવેસુ આદીનવપ્પટિચ્છાદનાદિવસેન અસ્સાદગ્ગહણસ્સ પચ્ચયો. વુત્તઞ્હેતં – ‘‘સંયોજનીયેસુ, ભિક્ખવે, ધમ્મેસુ અસ્સાદાનુપસ્સિનો તણ્હા પવડ્ઢતી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૫૭). તેનેવાહ – “**અવિજ્જાપચ્ચયા હિ ભવતણ્હા**”તિ. ઇધ સમથો વિપસ્સના ચ મગ્ગસમાધિ મગ્ગપઞ્ઞા ચ અધિપ્પેતાતિ આહ – “**યેન તણ્હાનુસયં સમૂહનતી**”તિઆદિ. **ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાની**તિ વિસભાગસભાગધમ્માવટ્ટનવસેન નિદ્ધારિતાનીતિ. સેસં વુત્તનયમેવ.

ઇદાનિ ન કેવલં નિદ્ધારિતેહેવ વિસભાગસભાગધમ્મેહિ આવટ્ટનં, અથ ખો પાળિઆગતેહિપિ તેહિ આવટ્ટનં આવટ્ટહારોતિ દસ્સનત્થં “**સબ્બપાપસ્સ અકરણ**”ન્તિ ગાથમાહ . તત્થ **સબ્બપાપસ્સા**તિ સબ્બાકુસલસ્સ. **અકરણ**ન્તિ અનુપ્પાદનં. **કુસલસ્સા**તિ ચતુભૂમકકુસલસ્સ. **ઉપસમ્પદા**તિ પટિલાભો. **સચિત્તપરિયોદાપન**ન્તિ અત્તનો ચિત્તવોદાનં, તં પન અરહત્તેન હોતિ. ઇતિ સીલસંવરેન સબ્બપાપં પહાય સમથવિપસ્સનાહિ કુસલં સમ્પાદેત્વા અરહત્તફલેન ચિત્તં પરિયોદપેતબ્બન્તિ **એતં બુદ્ધાન સાસનં** ઓવાદો અનુસિટ્ઠીતિ અયં સઙ્ખેપત્થો, વિત્થારતો પન અત્થો પાળિતો એવ વિઞ્ઞાયતિ.

તત્થ “**સબ્બપાપં નામા**”તિઆદીસુ **દોસસમુટ્ઠાનન્તિ** દોસો સમુટ્ઠાનમેવ એતસ્સાતિ દોસસમુટ્ઠાનં, ન દોસો એવ સમુટ્ઠાનન્તિ. લોભસમુટ્ઠાનાયપિ પિસુણવાચાય સમ્ભવતો. કાયદુચ્ચરિતન્તિ પદં અપેક્ખિત્વા “દોસસમુટ્ઠાન”ન્તિ નપુંસકનિદ્દેસો. **લોભસમુટ્ઠાનં મોહસમુટ્ઠાનન્તિ** એત્થાપિ એસેવ નયો. સમ્ફપ્પલાપો ઉદ્ધચ્ચચિત્તેન પવત્તયતીતિ અધિપ્પાયેન તસ્સ મોહસમુટ્ઠાનતા વુત્તા.

એવં દુચ્ચરિતઅકુસલકમ્મપથકમ્મવિભાગેન “સબ્બપાપ”ન્તિ એત્થ વુત્તપાપં વિભજિત્વા ઇદાનિસ્સ અકુસલમૂલવસેન અગતિગમનવિભાગમ્પિ દસ્સેતું “**અકુસલમૂલ**”ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અકુસલમૂલં પયોગં ગચ્છન્તન્તિ** લોભાદિઅકુસલાનિ કાયવચીપયોગં ગચ્છન્તાનિ, કાયવચીપયોગં સમુટ્ઠાપેન્તાનીતિ અત્થો. **છન્દાતિ** છન્દહેતુ. **યં છન્દા અગતિં ગચ્છતિ, ઇદં લોભસમુટ્ઠાનન્તિ** છન્દા અગતિં ગચ્છતીતિ યદેતં અગતિગમનં, ઇદં લોભસમુટ્ઠાનન્તિ. એવં સેસેસુપિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. એત્તાવતા “સબ્બપાપસ્સ અકરણ”ન્તિ એત્થ પાપં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તસ્સ અકરણં દસ્સેન્તો “**લોભો…પે॰… પઞ્ઞાયા**”તિ તીહિ કુસલમૂલેહિ તિણ્ણં અકુસલમૂલાનં પહાનવસેન સબ્બપાપસ્સ અકરણં અનુપ્પાદનમાહ. તથા **લોભો ઉપેક્ખાયાતિ**આદિના બ્રહ્મવિહારેહિ. તત્થ અરતિં વૂપસમેન્તી મુદિતા તસ્સા મૂલભૂતં મોહં પજહતીતિ કત્વા વુત્તં – “**મોહો મુદિતાય પહાનં અબ્ભત્થં ગચ્છતી**”તિ.

૩૧. ઇદાનિ અઞ્ઞેનપિ પરિયાયેન પાપં તસ્સ અકરણઞ્ચ દસ્સેત્વા સેસપદાનઞ્ચ અત્થવિભાવનમુખેન સભાગવિસભાગધમ્માવટ્ટનં દસ્સેતું “**સબ્બપાપં નામ અટ્ઠ મિચ્છત્તાની**”તિઆદિ વુત્તં. **અકિરિયા અકરણં અનજ્ઝાચારોતિ** તીહિપિ પદેહિ મિચ્છત્તાનં અનુપ્પાદનમેવ વદતિ. તથા **કિરિયા કરણં અજ્ઝાચારોતિ** તીહિપિ પદેહિ ઉપ્પાદનમેવ વદતિ. **અજ્ઝાચારોતિ** અધિટ્ઠહિત્વા આચરણં. **અતીતસ્સાતિ** ચિરકાલપ્પવત્તિવસેન પુરાણસ્સ. **મગ્ગસ્સાતિ** અરિયમગ્ગસ્સ. વુત્તઞ્હેતં – “પુરાણમગ્ગં પુરાણં અઞ્જસન્તિ ખો અરિયસ્સેતં અટ્ઠઙ્ગિકસ્સ મગ્ગસ્સ અધિવચન”ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૬૫ અત્થતો સમાનં). અતીતેન વા વિપસ્સિના ભગવતા યથાધિગતં દેસિતભાવં સન્ધાય “અતીતસ્સ મગ્ગસ્સા”તિ વુત્તં. વિપસ્સિનો હિ અયં ભગવતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ પાતિમોક્ખુદ્દેસગાથાતિ.

યં પટિવેધેનાતિ યસ્સ પરિઞ્ઞાભિસમયેન. **યં પરિયોદાપિતં, અયં નિરોધોતિ** યદિપિ અસઙ્ખતા ધાતુ કેનચિ સંકિલેસેન ન સંકિલિસ્સતિ, અધિગચ્છન્તસ્સ પન પુગ્ગલસ્સ વસેન એવં વુત્તં. તસ્સ હિ યાવ સંકિલેસા ન વિગચ્છન્તિ, તાવ અસઙ્ખતા ધાતુ અપરિયોદપિતાતિ વુચ્ચતિ. યથા નિબ્બાનાધિગમેન યે ખન્ધા વૂપસમેતબ્બા, તેસં સેસભાવેન અસેસભાવેન ચ “સઉપાદિસેસા”તિ ચ, “અનુપાદિસેસા”તિ ચ વુચ્ચતિ, એવંસમ્પદમિદં દટ્ઠબ્બં.

ઇમાનિ પાળિઆગતધમ્માનં સભાગવિસભાગધમ્માવટ્ટનવસેન નિદ્ધારિતાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ પુનપિ પાળિઆગતધમ્માનં સભાગવિસભાગધમ્માવટ્ટનેન આવટ્ટહારં દસ્સેતું “**ધમ્મો હવે રક્ખતી**”તિ ગાથમાહ. તસ્સા પદત્થો પુબ્બે વુત્તો એવ. **ધમ્મોતિ** પુઞ્ઞધમ્મો ઇધાધિપ્પેતો. તં વિભજિત્વા દસ્સેન્તો “**ધમ્મો નામ દુવિધો ઇન્દ્રિયસંવરો મગ્ગો ચા**”તિ આહ. ઇન્દ્રિયસંવરસીસેન ચેત્થ સબ્બમ્પિ સીલં ગહિતન્તિ દટ્ઠબ્બં . સબ્બા ઉપપત્તિયો **દુગ્ગતિ** દુક્ખદુક્ખતાદિયોગેન દુક્ખા ગતિયોતિ કત્વા. યથાવુત્તે દુવિધે ધમ્મે પઠમો ધમ્મો યથા સુચિણ્ણો હોતિ, યતો ચ સો રક્ખતિ, યત્થ ચ પતિટ્ઠાપેતિ, તં સબ્બં દસ્સેતું “**તત્થ યા સંવરસીલે અખણ્ડકારિતા**”તિઆદિ વુત્તં. ઇદાનિ તસ્સ ધમ્મસ્સ અપાયતો રક્ખણે એકન્તિકભાવં વિભાવેતું ગામણિસંયુત્તે (સં॰ નિ॰ ૪.૩૫૮) **અસિબન્ધકપુત્તસુત્તં** આભતં.

તત્થ **એવન્તિ** પકારેન. **ચ**-સદ્દો સમ્પિણ્ડને, ઇમિનાપિ પકારેન અયમત્થો વેદિતબ્બોતિ અધિપ્પાયો. **અસિબન્ધકપુત્તો**તિ અસિબન્ધકસ્સ નામ પુત્તો. ગામે જેટ્ઠકતાય **ગામણી**. **પચ્છાભૂમકા**તિ પચ્છાભૂમિવાસિનો. **કામણ્ડલુકા**તિ સકમણ્ડલુનો. **સેવાલમાલિકા**તિ પાતોવ ઉદકતો સેવાલઞ્ચેવ ઉપ્પલાદીનિ ચ ગહેત્વા ઉદકસુદ્ધિભાવજાનનત્થં માલં કત્વા પિળન્ધનકા. **ઉદકોરોહકા**તિ સાયં પાતં ઉદકં ઓરોહણકા. **ઉય્યાપેન્તી**તિ ઉપરિયાપેન્તિ. **સઞ્ઞાપેન્તી**તિ સમ્મા યાપેન્તિ. **સગ્ગં નામ ઓક્કામેન્તી**તિ પરિવારેત્વા ઠિતાવ ''ગચ્છ, ભો, બ્રહ્મલોકં, ગચ્છ, ભો, બ્રહ્મલોક''ન્તિ વદન્તા સગ્ગં પવેસેન્તિ.

અનુપરિસક્કેય્યાતિ અનુપરિગચ્છેય્ય. **ઉમ્મુજ્જા**તિ ઉટ્ઠહ. **ઉપ્પલવા**તિ જલસ્સ ઉપરિપ્લવ. **થલમુપ્લવા**તિ થલં અભિરુહ. **તત્ર યાસ્સા**તિ તત્ર યં અસ્સ, યં ભવેય્ય. **સક્ખરકઠલ**ન્તિ સક્ખરા વા કઠલા વા. **સા અધોગામી અસ્સા**તિ સા અધો ગચ્છેય્ય, હેટ્ઠાગામી ભવેય્ય. **અધો ગચ્છેય્યા**તિ હેટ્ઠા ગચ્છેય્ય. **મગ્ગસ્સા**તિ અરિયમગ્ગસ્સ. **તિક્ખતા**તિ તિખિણતા. સા ચ ખો ન સત્થકસ્સ વિય નિસિતકરણતા, અથ ખો ઇન્દ્રિયાનં પટુભાવોતિ દસ્સેતું ''**અધિમત્તતા**''તિ આહ. નનુ ચ અરિયમગ્ગો અત્તના પહાતબ્બકિલેસે અનવસેસં સમુચ્છિન્દતીતિ અતિખિણો નામ નત્થીતિ? સચ્ચમેતં, તથાપિ નો ચ ખો ''યથા દિટ્ઠિપ્પત્તસ્સા''તિ વચનતો સદ્ધાવિમુત્તદિટ્ઠિપ્પત્તાનં કિલેસપ્પહાનં પતિ અત્થિ કાચિ વિસેસમત્તાતિ સક્કા વત્તું. અયં પન વિસેસો ન ઇધાધિપ્પેતો, સબ્બુપપત્તિસમતિક્કમનસ્સ અધિપ્પેતત્તા. યસ્મા પન અરિયમગ્ગેન ઓધિસો કિલેસા પહીયન્તિ, તઞ્ચ નેસં તથાપહાનં મગ્ગધમ્મેસુ ઇન્દ્રિયાનં અપાટવપાટવતરપાટવતમભાવેન હોતીતિ યો વજિરૂપમધમ્મેસુ મત્થકપ્પત્તાનં અગ્ગમગ્ગધમ્માનં પટુતમભાવો. અયં ઇધ મગ્ગસ્સ તિક્ખતાતિ અધિપ્પેતા. તેનેવાહ – ''**અયં ધમ્મો સુચિણ્ણો સબ્બાહિ ઉપપત્તીહિ રક્ખતી**''તિ. ''**તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સા**''તિઆદિના **સુત્તન્તરેન** (ઉદા॰ ૩૨) સુગતિસઞ્ઞિતાનમ્પિ ઉપપત્તીનં દુગ્ગતિભાવં સાધેતિ.

૩૨. ઇદાનિ યથાવુત્તસ્સ ધમ્મસ્સ વિસભાગધમ્માનં તણ્હાવિજ્જાદીનં સભાગધમ્માનઞ્ચ સમથવિપસ્સનાદીનં નિદ્ધારણવસેન આવટ્ટહારં યોજેત્વા દસ્સેતું ''**તત્થ દુગ્ગતીનં હેતુ તણ્હા ચ અવિજ્જા ચા**''તિઆદિમાહ. તં પુબ્બે વુત્તનયત્તા સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. **ઇદં વુચ્ચતિ બ્રહ્મચરિય**ન્તિ ઇદં અરિયં સમથવિપસ્સનાસઙ્ખાતં મગ્ગબ્રહ્મચરિયન્તિ વુચ્ચતિ. **યં રક્ખતી**તિ સબ્બાહિ દુગ્ગતીહિ રક્ખન્તસ્સ અરિયમગ્ગસ્સ આરમ્મણભૂતો નિરોધો રક્ખન્તો વિય વુત્તો, નિમિત્તસ્સ કત્તુભાવેન ઉપચરિતત્તા. ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ વિસભાગસભાગધમ્માવટ્ટનવસેન નિદ્ધારિતાનીતિ અધિપ્પાયો.

આવટ્ટહારવિભઙ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. વિભત્તિહારવિભઙ્ગવણ્ણના

૩૩. તત્થ કતમો વિભત્તિહારોતિ વિભત્તિહારવિભઙ્ગો. તત્થ ધમ્મવિભત્તિભૂમિવિભત્તિપદટ્ઠાનવિભત્તીતિ તિવિધા વિભત્તિ. તાસુ યસ્મા ધમ્મેસુ વિભાગતો નિદ્દિટ્ઠેસુ તત્થ લબ્ભમાનો ભૂમિવિભાગો પદટ્ઠાનવિભાગો ચ નિદ્દિસિયમાનો સુવિઞ્ઞેય્યો હોતિ, તસ્મા ધમ્મવિભત્તિં તાવ નિદ્દિસન્તો સોળસવિધે પટ્ઠાને યેસં સુત્તાનં વસેન વિસેસતો વિભજિતબ્બા, તાનિ સુત્તાનિ દસ્સેતું ''**દ્વે સુત્તાનિ વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચા**''તિ વુત્તં. તત્થ વાસના પુઞ્ઞભાવના, તસ્સા ભાગો કોટ્ઠાસો વાસનાભાગો, તસ્સ હિતન્તિ **વાસનાભાગિયં**, સુત્તં. નિબ્બિજ્ઝનં

લોભક્ખન્ધાદીનં પદાલનં નિબ્બેધો, તસ્સ ભાગોતિ સેસં પુરિમસદિસમેવ. યસ્મિં સુત્તે તીણિ પુઞ્ઞકિરિયવત્થૂનિ દેસિતાનિ, તં સુત્તં વાસનાભાગિયં. યસ્મિં પન સેક્ખાસેક્ખા દેસિતા, તં નિબ્બેધભાગિયં. અયઞ્ચ અત્થો **પાળિયં**યેવ આગમિસ્સતિ.

પુઞ્ઞભાગિયાતિ પુઞ્ઞભાગે ભવા. તથા **ફલભાગિયા** વેદિતબ્બા. **ફલ**ન્તિ પન સામઞ્ઞફલં. **સંવરસીલ**ન્તિ પાતિમોક્ખસંવરો, સતિસંવરો, ઞાણસંવરો, ખન્તિસંવરો, વીરિયસંવરોતિ પઞ્ચ સંવરા સંવરસીલં. **પહાનસીલ**ન્તિ તદઙ્ગપ્પહાનં, વિક્ખમ્ભનપ્પહાનં, સમુચ્છેદપ્પહાનં, પટિપ્પસ્સદ્ધિપ્પહાનં, નિસ્સરણપ્પહાનન્તિ પઞ્ચપ્પહાનાનિ. તેસુ નિસ્સરણપ્પહાનવજ્જાનં પહાનાનં વસેન પહાનસીલં વેદિતબ્બં. **સો**તિ યો વાસનાભાગિયસુત્તસમ્પટિગ્ગાહકો, સો. **તેન બ્રહ્મચરિયેના**તિ તેન સંવરસીલસઙ્ખાતેન સેટ્ઠચરિયેન કારણભૂતેન બ્રહ્મચારી ભવતિ. એત્થ ચ અટ્ઠસમાપત્તિબ્રહ્મચરિયસ્સ ન પટિક્ખેપો, કેચિ પન ''તેનેવ બ્રહ્મચરિયેના''તિ પઠન્તિ, તેસં મતેન સિયા તસ્સ પટિક્ખેપો.

પહાનસીલે ઠિતોતિ સમુચ્છેદપટિપ્પસ્સદ્ધિપ્પહાનાનં વસેન પહાનસીલે ઠિતો. **તેન બ્રહ્મચરિયેના**તિ તેન પહાનસીલેન વિસેસભૂતેન મગ્ગબ્રહ્મચરિયેન. યે પન ''તેનેવ બ્રહ્મચરિયેના''તિ પઠન્તિ, તેસં અયં પાઠો ''વાસનાભાગિયં નામ સુત્તં દાનકથા, સીલકથા, સગ્ગકથા, પુઞ્ઞવિપાકકથા''તિ. યે પન ''તેન બ્રહ્મચરિયેના''તિ પઠન્તિ, તેસં અયં પાઠો – ''વાસનાભાગિયં નામ સુત્તં દાનકથા, સીલકથા, સગ્ગકથા કામાનં આદીનવો નેક્ખમ્મે આનિસંસો''તિ. તત્થ કતમો પાઠો યુત્તતરોતિ? પચ્છિમો પાઠોતિ નિટ્ઠં ગન્તબ્બં. યસ્મા ''નિબ્બેધભાગિયં નામ સુત્તં યા ચતુસચ્ચપ્પકાસના''તિ વક્ખતિ, ન હિ મહાથેરો સાવસેસં કત્વા ધમ્મં દેસેસીતિ.

''**નત્થિ પજાનના**''તિઆદિના ઉભિન્નં સુત્તાનં સાતિસયં અસઙ્કરકારણં દસ્સેતિ. તત્થ **પજાનના**તિ અરિયમગ્ગસ્સ પદટ્ઠાનભૂતા વુટ્ઠાનગામિની વિપસ્સનાપઞ્ઞા. **ઇમાનિ ચત્તારિ સુત્તાની**તિ ઇમેસં સુત્તાનં વાસનાભાગિયનિબ્બેધભાગિયાનં વક્ખમાનાનઞ્ચ સંકિલેસભાગિયઅસેક્ખભાગિયાનં વસેન ચત્તારિ સુત્તાનિ. **દેસનાયા**તિ દેસનાનયેન. **સબ્બતો વિચયેન હારેન વિચિનિત્વા**તિ સબ્બતોભાગેન એકાદસસુ ઠાનેસુ પક્ખિપિત્વા વિચયેન હારેન વિચિનિત્વા. ''**યુત્તિહારેન યોજેતબ્બાની**''તિ એતેન વિચયહારયુત્તિહારા વિભત્તિહારસ્સ પરિકમ્મટ્ઠાનન્તિ દસ્સેતિ. ''**યાવતિકા ઞાણસ્સ ભૂમી**''તિ ઇમિના વિભત્તિહારસ્સ મહાવિસયતં દસ્સેતિ.

૩૪. એવં વાસનાભાગિયનિબ્બેધભાગિયભાવેહિ ધમ્મે એકદેસેન વિભજિત્વા ઇદાનિ તેસં કિલેસભાગિયઅસેક્ખભાગિયભાવેહિ સાધારણાસાધારણભાવેહિ વિભજિતું ''**તત્થ કતમે ધમ્મા સાધારણા**''તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **કતમે ધમ્મા**તિ કતમે સભાવધમ્મા. **સાધારણા**તિ અવિસિટ્ઠા, સમાનાતિ અત્થો. **દ્વે ધમ્મા**તિ દુવે પકતિયો. પકતિઅત્થો હિ અયં ધમ્મ-સદ્દો ''જાતિધમ્માનં સત્તાન''ન્તિઆદીસુ (પટિ॰ મ॰ ૧.૩૩) વિય. **નામસાધારણા**તિ નામેન સાધારણા, કુસલાકુસલાતિ સમાનનામાતિ અત્થો. **વત્થુસાધારણા**તિ વત્થુના નિસ્સયેન સાધારણા, એકસન્તતિપતિતતાય સમાનવત્થુકાતિ અત્થો. વિસેસતો સંકિલેસપક્ખે પહાનેકટ્ઠા નામસાધારણા, સહજેકટ્ઠા વત્થુસાધારણા. **અઞ્ઞમ્પિ એવં જાતિય**ન્તિ કિચ્ચપચ્ચયપટિપક્ખાદીહિ સમાનં સઙ્ગણ્હાતિ. **મિચ્છત્તનિયતાનં અનિયતાન**ન્તિ ઇદં પુથુજ્જનાનં ઉપલક્ખણં. તસ્મા સસ્સતવાદા ઉચ્છેદવાદાતિ આદિકો સબ્બો પુથુજ્જનભેદો આહરિત્વા વત્તબ્બો. દસ્સનપ્પહાતબ્બા કિલેસા સાધારણા મિચ્છત્તનિયતાનં અનિયતાનં એવ ચ સમ્ભવતો સમ્મત્તનિયતાનં અસમ્ભવતો ચ. ઇમિના નયેન સેસપદેસુપિ અત્થો વેદિતબ્બો.

અરિયસાવકોતિ સેક્ખં સન્ધાય વદતિ. **સબ્બા સા અવીતરાગેહિ સાધારણા**તિ લોકિયસમાપત્તિ રૂપાવચરા અરૂપાવચરા દિબ્બવિહારો બ્રહ્મવિહારો પઠમજ્ઝાનસમાપત્તીતિ એવમાદીહિ પરિયાયેહિ સાધારણા. કુસલસમાપત્તિ પન ઇમિના પરિયાયેન સિયા અસાધારણા , ઇમં પન દોસં પસ્સન્તા કેચિ ‘‘યં કિઞ્ચિ…પે॰… સબ્બા સા અવીતરાગેહિ સાધારણા’’તિ પઠન્તિ. કથં તે ઓધિસો ગહિતા, અથ ઓધિસો ગહેતબ્બા, કથં સાધારણાતિ? અનુયોગં મનસિકત્વા તં વિસોધેન્તો આહ – ‘‘**સાધારણા હિ ધમ્મા એવં અઞ્ઞમઞ્ઞ**’’ન્તિઆદિ. તસ્સત્થો – યથા મિચ્છત્તનિયતાનં અનિયતાનઞ્ચ સાધારણાતિ વુત્તં, એવં સાધારણા ધમ્મા ન સબ્બસત્તાનં સાધારણતાય સાધારણા, કસ્મા? યસ્મા **અઞ્ઞમઞ્ઞં પરં પરં સકં સકં વિસયં નાતિવત્તન્તિ**. પટિનિયતઞ્હિ તેસં પવત્તિટ્ઠાનં, ઇતરથા તથા વોહારો એવ ન સિયાતિ અધિપ્પાયો. યસ્મા ચ એતે એવ ધમ્મા એવં નિયતા વિસયા, તસ્મા ‘‘**યોપિ ઇમેહિ ધમ્મેહિ સમન્નાગતો ન સો તં ધમ્મં ઉપાતિવત્તતી**’’તિ આહ. ન હિ મિચ્છત્તનિયતાનં અનિયતાનઞ્ચ દસ્સનેન પહાતબ્બા કિલેસા ન સન્તિ, અઞ્ઞેસં વા સન્તીતિ એવં સેસેપિ વત્તબ્બં.

અસાધારણો નામ ધમ્મો તસ્સ તસ્સ પુગ્ગલસ્સ પચ્ચત્તનિયતો અરિયેસુ સેક્ખાસેક્ખધમ્મવસેન અનરિયેસુ સબ્બાભબ્બપહાતબ્બવસેન ગવેસિતબ્બો, ઇતરસ્સ તથા નિદ્દિસિતબ્બભાવાભાવતો. સો ચ ખો સાધારણાવિધુરતાય તં તં ઉપાદાય તથાવુત્તદેસનાનુસારેનાતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ ‘‘**કતમે ધમ્મા અસાધારણા યાવ દેસનં ઉપાદાય ગવેસિતબ્બા સેક્ખાસેક્ખા ભબ્બાભબ્બા**’’તિ ઇમિના. **અટ્ઠમકસ્સા**તિ સોતાપત્તિફલસચ્છિકિરિયાય પટિપન્નસ્સ. **ધમ્મતા**તિ ધમ્મસભાવો પઠમસ્સ મગ્ગટ્ઠતા દુતિયસ્સ ફલટ્ઠતા. પઠમસ્સ વા પહીયમાનકિલેસતા. દુતિયસ્સ પહીનકિલેસતા. પુન **અટ્ઠમકસ્સા**તિ અનાગામિમગ્ગટ્ઠસ્સ. **નામ**ન્તિ સેક્ખાતિ નામં. **ધમ્મતા**તિ તંતંમગ્ગટ્ઠતા હેટ્ઠિમફલટ્ઠતા ચ. **પટિપન્નકાન**ન્તિ મગ્ગસમઙ્ગીનં. **નામ**ન્તિ પટિપન્નકાતિ નામં. એવં ‘‘અટ્ઠમકસ્સા’’તિઆદિના અરિયપુગ્ગલેસુ અસાધારણધમ્મં દસ્સેત્વા ઇતરેસુ નયદસ્સનત્થં ‘‘**એવં વિસેસાનુપસ્સિના**’’તિઆદિ વુત્તં. લોકિયધમ્મેસુ એવ હિ હીનાદિભાવો. તત્થ **વિસેસાનુપસ્સિના**તિ અસાધારણધમ્માનુપસ્સિના. મિચ્છત્તનિયતાનં અનિયતા ધમ્મા સાધારણા મિચ્છત્તનિયતા ધમ્મા અસાધારણા. મિચ્છત્તનિયતેસુપિ નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિકાનં અનિયતા ધમ્મા સાધારણા. નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિ અસાધારણાતિ ઇમિના નયેન વિસેસાનુપસ્સિના વેદિતબ્બા.

એવં નાનાનયેહિ ધમ્મવિભત્તિં દસ્સેત્વા ઇદાનિ ભૂમિવિભત્તિં પદટ્ઠાનવિભત્તિઞ્ચ વિભજિત્વા દસ્સેતું ‘‘**દસ્સનભૂમી**’’તિઆદિમાહ. તત્થ **દસ્સનભૂમી**તિ પઠમમગ્ગો. યસ્મા પન પઠમમગ્ગક્ખણે અરિયસાવકો સમ્મત્તનિયામં ઓક્કમન્તો નામ હોતિ, તતો પરં ઓક્કન્તો , તસ્મા ‘‘દસ્સનભૂમિ નિયામાવક્કન્તિયા પદટ્ઠાન’’ન્તિ વુત્તં. કિઞ્ચાપિ હેટ્ઠિમો હેટ્ઠિમો મગ્ગો ઉપરિઉપરિમગ્ગાધિગમસ્સ કારણં હોતિ, સક્કાયદિટ્ઠિઆદીનિ અપ્પહાય કામરાગબ્યાપાદાદિપ્પહાનસ્સ અસક્કુણેય્યત્તા. તથાપિ અરિયમગ્ગો અત્તનો ફલસ્સ વિસેસકારણં આસન્નકારણઞ્ચાતિ દસ્સેતું ‘‘**ભાવનાભૂમિ ઉત્તરિકાનં ફલાનં પત્તિયા પદટ્ઠાન**’’ન્તિ વુત્તં. સુખા પટિપદા ખિપ્પાભિઞ્ઞા ઞાણુત્તરસ્સ તથાવિધપચ્ચયસમાયોગે ચ હોતીતિ સા વિપસ્સનાય પદટ્ઠાનન્તિ વુત્તા. ઇતરા પન તિસ્સોપિ પટિપદા સમથં આવહન્તિ એવ. તાસુ સબ્બમુદુતાય દસ્સિતાય સેસાપિ દસ્સિતા એવાતિ આહ – ‘‘**દુક્ખા પટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞા સમથસ્સ પદટ્ઠાન**’’ન્તિ.

દાનમયં પુઞ્ઞકિરિયવત્થૂતિ દાનમેવ દાનમયં, પુજ્જફલનિબ્બત્તનટ્ઠેન પુઞ્ઞં, તદેવ કત્તબ્બતો કિરિયા, પયોગસમ્પત્તિયાદીનં અધિટ્ઠાનભાવતો વત્થુ ચાતિ દાનમયપુઞ્ઞકિરિયવત્થુ. **પરતોઘોસસ્સા**તિ ધમ્મસ્સવનસ્સ. **સાધારણ**ન્તિ ન બીજં વિય અઙ્કુરસ્સ, દસ્સનભૂમિઆદયો વિય વા નિયામાવક્કન્તિઆદીનં આવેણિકં, અથ ખો

સાધારણં, તદઞ્ઞકારણેહિપિ પરતોઘોસસ્સ પવત્તનતોતિ અધિપ્પાયો. તત્થ કેચિ દાયકસ્સ દાનાનુમોદનં આચિણ્ણન્તિ દાનં પરતોઘોસસ્સ કારણન્તિ વદન્તિ. દાયકો પન દક્ખિણાવિસુદ્ધિં આકઙ્ખન્તો દાનસીલાદિગુણવિસેસાનં સવને યુત્તપ્પયુત્તો હોતીતિ દાનં ધમ્મસ્સવનસ્સ કારણં વુત્તં.

સીલસમ્પન્નો વિપ્પટિસારાભાવેન સમાહિતો ધમ્મચિન્તાસમત્થો હોતીતિ સીલં ચિન્તામયઞાણસ્સ કારણન્તિ આહ "**સીલમય**"ન્તિઆદિ. **ભાવનામયન્તિ** સમથસઙ્ખાતં ભાવનામયં. **ભાવનામયિયા**તિ ઉપરિઝાનસઙ્ખાતાય વિપસ્સનાસઙ્ખાતાય ચ ભાવનામયિયા. પુરિમં પુરિમઞ્હિ પચ્છિમસ્સ પચ્છિમસ્સ પદટ્ઠાનં. ઇદાનિ યસ્મા દાનં સીલં લોકિયભાવના ચ ન કેવલં યથાવુત્તપરતોઘોસાદીનંયેવ, અથ ખો યથાક્કમં પરિયત્તિબાહુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનાનુયોગમગ્ગસમ્માદિટ્ઠીનમ્પિ પચ્ચયા હોન્તિ, તસ્મા તમ્પિ નયં દસ્સેતું પુન "**દાનમય**"ન્તિઆદિના દેસનં વડ્ઢેસિ. તથા પતિરૂપદેસવાસાદયો કાયવિવેકચિત્તવિવેકાદીનં કારણં હોતીતિ ઇમં નયં દસ્સેતું "**પતિરૂપદેસવાસો**"તિઆદિમાહ. તત્થ **કુસલવીમંસાયા**તિ પટિસઙ્ખાનુપસ્સનાય. **અકુસલપરિચ્ચાગો**તિ ઇમિના પહાનપરિઞ્ઞા વુત્તાતિ. **સમાધિન્દ્રિયસ્સા**તિ મગ્ગસમાધિન્દ્રિયસ્સ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

વિભત્તિહારવિભઙ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. પરિવત્તનહારવિભઙ્ગવણ્ણના

૩૫. તત્થ કતમો પરિવત્તનો હારોતિ પરિવત્તનહારવિભઙ્ગો. તત્થ યસ્મા સંવણ્ણિયમાને સુત્તે યથાનિદ્દિટ્ઠાનં કુસલાકુસલધમ્માનં પટિપક્ખભૂતે અકુસલકુસલધમ્મે પહાતબ્બભાવાદિવસેન નિદ્ધારણં પટિપક્ખતો પરિવત્તનં, તસ્મા "**સમ્માદિટ્ઠિસ્સ પુરિસપુગ્ગલસ્સ મિચ્છાદિટ્ઠિ નિજ્જિણ્ણા ભવતી**"તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ સમ્મા પસત્થા, સુન્દરા દિટ્ઠિ એતસ્સાતિ સમ્માદિટ્ઠિ, તસ્સ. સા પનસ્સ સમ્માદિટ્ઠિતા પુબ્બભાગસમ્માદિટ્ઠિયા વા લોકુત્તરસમ્માદિટ્ઠિયા વા વેદિતબ્બા. **મિચ્છાદિટ્ઠિ નિજ્જિણ્ણા ભવતી**તિ પુરિમનયે વિપસ્સનાસમ્માદિટ્ઠિયા પહીના હોતિ, વિક્ખમ્ભિતાતિ અત્થો. પચ્છિમનયે પઠમમગ્ગસમ્માદિટ્ઠિયા પહીના સમુચ્છિન્નાતિ અત્થો.

યે ચસ્સ મિચ્છાદિટ્ઠિપચ્ચયાતિ મિચ્છાભિનિવેસહેતુ યે અરિયાનં અદસ્સનકામતાદયો લોભાદયો પાણાતિપાતાદયો ચ **અનેકે** લામકટ્ઠેન **પાપકા** અકોસલ્લસમ્ભૂતટ્ઠેન **અકુસલા** ધમ્મા ઉપ્પજ્જેય્યું. ઇમસ્સ આરદ્ધવિપસ્સકસ્સ અરિયસ્સ ચ. **ધમ્મા**તિ સમથવિપસ્સનાધમ્મા, સત્તત્તિંસબોધિપક્ખિયધમ્મા વા અનુપ્પન્ના વા સમ્ભવન્તિ ઉપ્પન્ના, ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ. **સમ્માસઙ્કપ્પસ્સા**તિઆદીનમ્પિ ઇમિનાવ નયેન અત્થો વેદિતબ્બો. અયં પન વિસેસો – સમ્માવિમુત્તિઆદીનં મિચ્છાવિમુત્તિ અવિમુત્તાવ સમાના ''વિમુત્તા મય''ન્તિ એવંસઞ્ઞિનો અવિમુત્તિયં વા વિમુત્તિસઞ્ઞિનો. તત્રાયં વચનત્થો – મિચ્છા પાપિકા વિમુત્તિ વિમોક્ખો એતસ્સાતિ **મિચ્છાવિમુત્તિ**. અટ્ઠઙ્ગા ચ મિચ્છાવિમુત્તિ યથાવુત્તેનાકારેન મિચ્છાભિનિવેસવસેન ચ પવત્તા અન્તદ્વયલક્ખણા. **સમ્માવિમુત્તિ** પન ફલધમ્મા, મિચ્છાદિટ્ઠિકે સમાસેવતો મિચ્છાવિમોક્ખો વા મિચ્છાવિમુત્તિ. **મિચ્છાવિમુત્તિઞાણદસ્સનં** પન મિચ્છાવિમોક્ખે મિચ્છાદિટ્ઠિયા ચ સારન્તિ ગહણવસેન પવત્તો અકુસલચિત્તુપ્પાદો અન્તમસો પાપં કત્વા ''સુકતં મયા''તિ પચ્ચવેક્ખતો ઉપ્પન્નમોહો ચ. **સમ્માવિમુત્તિઞાણદસ્સનસ્સા**તિ એત્થ સેક્ખાનં પચ્ચવેક્ખણઞાણં સમ્માવિમુત્તિઞાણદસ્સનન્તિ અધિપ્પેતં. તઞ્હિ ઉત્તરિભાવનાપારિપૂરિયા સંવત્તતિ.

૩૬. એવં સમ્માદિટ્ઠિઆદિમુખેન મિચ્છાદિટ્ઠિઆદિં દસ્સેત્વા પુન પાણાતિપાતઅદિન્નાદાનકામેસુમિચ્છાચારાદિતો વેરમણિયાદીહિ પાણાતિપાતાદીનં પરિવત્તનં દસ્સેતું

“**યસ્સા**”તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **કાલવાદિસ્સા**તિ લક્ખણવચનં. કાલેન સાપદેસં પરિયન્તવતિં અત્થસઞ્હિતન્તિ સો સમ્ફપ્પલાપસ્સ પહાનાય પટિપન્નો હોતીતિ વુત્તં.

પુન “**યે ચ ખો કેચી**”તિઆદિના સમ્માદિટ્ઠિઆદિમુખેનેવ મિચ્છાદિટ્ઠિઆદીહિ એવ પરિવત્તનં પકારન્તરેન દસ્સેતિ. તત્થ **સન્દિટ્ઠિકા**તિ પચ્ચક્ખા. **સહધમ્મિકા**તિ સકારણા. **ગારય્હા**તિ ગરહિતબ્બયુત્તા. **વાદાનુવાદા**તિ વાદા ચેવ અનુવાદા ચ. ‘‘વાદાનુપાતા’’તિપિ પાઠો, વાદાનુપવત્તિયોતિ અત્થો. **પુજ્જા**તિ પૂજનીયા. **પાસંસા**તિ પસંસિતબ્બા.

પુન “**યે ચ ખો કેચી**”તિઆદિના મજ્ઝિમાય પટિપત્તિયા અન્તદ્વયપરિવત્તનં દસ્સેતિ. તત્થ **ભુઞ્જિતબ્બા**તિઆદીનિ ચત્તારિ પદાનિ વત્થુકામવસેન યોજેતબ્બાનિ. **ભાવયિતબ્બા બહુલીકાતબ્બા**તિ પદદ્વયં કિલેસકામવસેન. **તેસં અધમ્મો**તિ ભાવેતબ્બો નામ ધમ્મો સિયા, કામા ચ તેસં ભાવેતબ્બા ઇચ્છિતા, કામેહિ ચ વેરમણી કામાનં પટિપક્ખો, ઇતિ સા તેસં અધમ્મો આપજ્જતીતિ અધિપ્પાયો.

નિય્યાનિકો ધમ્મોતિ સહ વિપસ્સનાય અરિયમગ્ગો. **દુક્ખો**તિ પાપં નિજ્જરાપેસ્સામાતિ પવત્તિતં સરીરતાપનં વદતિ. **સુખો**તિ અનવજ્જપચ્ચયપરિભોગસુખં. એતેસુપિ વારેસુ વુત્તનયેનેવ અધમ્મભાવાપત્તિ વત્તબ્બા. ઇદાનિ અસુભસઞ્ઞાદિમુખેન સુભસઞ્ઞાદિપરિવત્તનં દસ્સેતું “**યથા વા પના**”તિઆદિ વુત્તં. આરદ્ધવિપસ્સકસ્સ કિલેસાસુચિપગ્ઘરણવસેન તેભૂમકસઙ્ખારા અસુભતો ઉપટ્ઠહન્તીતિ કત્વા વુત્તં “**સબ્બસઙ્ખારેસુ અસુભાનુપસ્સિનો વિહરતો**”તિ. “**યં યં વા પના**”તિઆદિના પટિપક્ખસ્સ લક્ખણં વિભાવેતિ. તત્થ **અજ્ઝાપન્નો**તિ અધિઆપન્નો, અભિઉપગતો પરિઞ્ઞાતોતિ અત્થો.

પરિવત્તનહારવિભઙ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. વેવચનહારવિભઙ્ગવણ્ણના

૩૭. તત્થ કતમો વેવચનો હારોતિ વેવચનહારવિભઙ્ગો. તત્થ યથા વેવચનનિદ્દેસો હોતિ, તં દસ્સેતું “**એકં ભગવા ધમ્મં અઞ્ઞમઞ્ઞેહિ વેવચનેહિ નિદ્દિસતી**”તિ વુત્તં. **વેવચનેહી**તિ પરિયાયસદ્દેહીતિ અત્થો. પદત્થો પુબ્બે વુત્તો એવ. કસ્મા પન ભગવા એકં ધમ્મં અનેકપરિયાયેહિ નિદ્દિસતીતિ? વુચ્ચતે – દેસનાકાલે આયતિઞ્ચ કસ્સચિ કથઞ્ચિ તદત્થપટિબોધો સિયાતિ પરિયાયવચનં, તસ્મિં ખણે વિક્ખિત્તચિત્તાનં અઞ્ઞવિહિતાનં અઞ્ઞેન પરિયાયેન તદત્થાવબોધનત્થં પરિયાયવચનં. તેનેવ પદેન પુન વચને તદઞ્ઞેસં તત્થ અધિગતતા સિયાતિ મન્દબુદ્ધીનં પુનપ્પુનં તદત્થસલ્લક્ખણે અસમ્મોસનત્થં પરિયાયવચનં. અનેકેપિ અત્થા સમાનબ્યઞ્જના હોન્તીતિ યા અત્થન્તરપરિકપ્પના સિયા, તસ્સા પરિવજ્જનત્થમ્પિ પરિયાયવચનં અનઞ્ઞસ્સ વચને અનેકાહિ તાહિ તાહિ સઞ્ઞાહિ તેસં તેસં અત્થાનં ઞાપનત્થમ્પિ પરિયાયવચનં સેય્યથાપિ નિઘણ્ડુસત્થે. ધમ્મકથિકાનં તન્તિઅત્થુપનિબન્ધનપરાવબોધનાનં સુખસિદ્ધિયાપિ પરિયાયવચનં. અત્તનો ધમ્મનિરુત્તિપટિસમ્ભિદાપ્પત્તિયા વિભાવનત્થં, વેનેય્યાનં તત્થ બીજાવાપનત્થં વા પરિયાયવચનં ભગવા નિદ્દિસતિ.

કિં બહુના યસ્સા ધમ્મધાતુયા સુપ્પટિવિદ્ધત્તા સમ્માસમ્બુદ્ધા યથા સબ્બસ્મિં અત્થે અપ્પટિહતઞાણાચારા, તથા સબ્બસ્મિં સદ્દવોહારેતિ એકમ્પિ અત્થં અનેકેહિ પરિયાયેહિ બોધેતિ, ન તત્થ દન્ધાયિતત્તં વિત્થાયિતત્તં અત્થસ્સ. નાપિ ધમ્મદેસનાહાનિ, આવેણિકોવાયં બુદ્ધધમ્મોતિ પરિયાયદેસનં દસ્સેન્તો “**આસા**”તિઆદિમાહ. તત્થ

અત્થં દસ્સેન્તો "**આસા નામ વુચ્ચતિ યા ભવિસ્સસ્સ અત્થસ્સા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **ભવિસ્સસ્સ અત્થસ્સા**તિ અનાગતસ્સ ઇચ્છિતબ્બસ્સ અત્થસ્સ. "**અવસ્સં આગમિસ્સતી**"તિઆદિના તસ્સા પવત્તિયાકારં દસ્સેતિ. અનાગતત્થવિસયા તણ્હા **આસા**. અનાગતપચ્ચુપ્પન્નત્થવિસયા તણ્હા **પિહા**તિ અયમેતાસં વિસેસો.

અત્થનિપ્ફત્તિપટિપાલનાતિ યાય ઇચ્છિતસ્સ અત્થસ્સ નિપ્ફત્તિં પટિપાલેતિ આગમેતિ, યાય વા નિપ્ફન્નં અત્થં પટિપાલેતિ રક્ખતિ. અયં **અભિનન્દના** નામ, યથાલદ્ધસ્સ અત્થસ્સ કેલાયના નામાતિ અત્થો. તં અત્થનિપ્ફત્તિં સત્તસઙ્ખારવસેન વિભજિત્વા દસ્સેન્તો "**પિયં વા ઞાતિ**"ન્તિઆદિમાહ . તત્થ **ધમ્મ**ન્તિ રૂપાદિઆરમ્મણધમ્મં, અતિઇટ્ઠારમ્મણં અભિનન્દતિ, અનિટ્ઠારમ્મણેહિપિ તં દસ્સેતું "**અપ્પટિક્કૂલતો વા અભિનન્દતી**"તિ વુત્તં. પટિક્કૂલેપિ હિ વિપલ્લાસવસેન સત્તં, સઙ્ખારં વા અપ્પટિક્કૂલતો અભિનન્દતિ.

યાસુ અનેકધાતૂસુ પવત્તિયા તણ્હા "અનેકધાતૂસુ સરા"તિ વુત્તા, તા ધાતુયો વિભાગેન દસ્સેતું "**ચક્ખુધાતૂ**"તિઆદિ વુત્તં. કિઞ્ચાપિ **ધાતુવિભઙ્ગા**દીસુ (વિભ॰ ૧૭૨ આદયો) કામધાતુઆદયો અઞ્ઞાપિ અનેકધાતુયો આગતા, તાસમ્પિ એત્થેવ સમવરોધોતિ દસ્સનત્થં અટ્ઠારસેવેત્થ દસ્સિતા. **કેચિ રૂપાધિમુત્તા**તિઆદિ તાસુ ધાતૂસુ તણ્હાય પવત્તિદસ્સનં. તત્થ યસ્મા પઞ્ચ અજ્ઝત્તિકા ધાતુયો સત્ત ચ વિઞ્ઞાણધાતુયો ધમ્મધાતુ ચ ધમ્મારમ્મણેનેવ સઙ્ગહિતા, તસ્મા અટ્ઠારસ ધાતુયો ઉદ્દિસિત્વા છળેવ તણ્હાય પવત્તિટ્ઠાનાનિ વિભત્તાનીતિ દટ્ઠબ્બં. તણ્હાપક્ખા નેક્ખમ્મસ્સિતાપિ દોમનસ્સુપવિચારા તસ્સ અનુત્તરેસુ વિમોક્ખેસુ પિહં ઉપટ્ઠાપયતો ઉપ્પજ્જતિ "પિહપચ્ચયા દોમનસ્સ"ન્તિ વચનતો, કો પન વાદો ગેહસ્સિતેસુ દોમનસ્સુપવિચારેસૂતિ ઇમાનિ ચતુવીસતિ પદાનિ "**તણ્હાપક્ખો**"તિ વુત્તં. ગેહસ્સિતા પન ઉપેક્ખા અઞ્ઞાણુપેક્ખતાય યથાભિનિવેસસ્સ પચ્ચયો હોતીતિ "**યા છ ઉપેક્ખા ગેહસ્સિતા, અયં દિટ્ઠિપક્ખો**"તિ વુત્તં.

૩૮. ઇદાનિ તેસં ઉપવિચારાનં તણ્હાપરિયાયં દસ્સેન્તો "**સાયેવ પત્થનાકારેન ધમ્મનન્દી**"તિઆદિમાહ. પુન ચિત્તં પઞ્ઞા ભગવા ધમ્મો સઙ્ઘો સીલં ચાગોતિ ઇમેસં પરિયાયવચનનિદ્ધારણેન વેવચનહારં વિભજિત્વા દસ્સેતું "**ચિત્તં મનો વિઞ્ઞાણ**"ન્તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ "**અઞ્ઞમ્પિ એવં જાતિય**"ન્તિ ઇમિના પઞ્ઞા પજાનના વિચયો પવિચયો ધમ્મવિચયો સલ્લક્ખણા ઉપલક્ખણા પચ્ચુપલક્ખણા પણ્ડિચ્ચં કોસલ્લં નેપુઞ્ઞં વેભબ્યા ચિન્તા ઉપપરિક્ખા ભૂરી મેધા પરિણાયિકા વિપસ્સના સમ્પજઞ્ઞં પતોદો પઞ્ઞા પઞ્ઞિન્દ્રિયં પઞ્ઞાબલં પઞ્ઞાસત્થં પઞ્ઞાપાસાદો પઞ્ઞાઆલોકો પઞ્ઞાઓભાસો પઞ્ઞાપજ્જોતો પઞ્ઞારતનં અમોહોતિ (મહાનિ॰ ૧૪૯) એવમાદીનમ્પિ પઞ્ઞાય પરિયાયસદ્દાનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો.

પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ લોકુત્તરાનીતિ ખયે ઞાણન્તિઆદીનિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ લોકુત્તરાનિ, લોકુત્તરપઞ્ઞાય વેવચનાનીતિ અત્થો. **સબ્બા પઞ્ઞા**તિ ઇતરેહિ વેવચનેહિ વુત્તા સબ્બા પઞ્ઞા લોકિયલોકુત્તરમિસ્સિકાતિ અત્થો. "**અપિ ચા**"તિઆદિના ઇમિનાપિ પરિયાયેન વેવચનં વત્તબ્બન્તિ દસ્સેતિ. **આધિપતેય્યટ્ઠેના**તિ અધિમોક્ખલક્ખણે આધિપતેય્યટ્ઠેન. **યથા ચ બુદ્ધાનુસ્સતિયં વુત્ત**ન્તિ યથા **બુદ્ધાનુસ્સતિનિદ્દેસે** (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૨૩) "ઇતિપિ સો ભગવા"તિઆદિના પાળિયા સો ભગવા ઇતિપિ અરહં…પે॰… ઇતિપિ ભગવાતિ અનેકેહિ વેવચનેહિ ભગવા અનુસ્સરિતબ્બોતિ વુત્તં. ઇમિનાવ નયેન બલનિપ્ફત્તિગતો વેસારજ્જપ્પત્તો યાવ ધમ્મોભાસપજ્જોતકરોતિ, એતેહિ પરિયાયેહિ બુદ્ધસ્સ ભગવતો વેવચનં બુદ્ધાનુસ્સતિયં વત્તબ્બન્તિ પદં આહરિત્વા સમ્બન્ધો વેદિતબ્બો. એતાનિપિ કતિપયાનિ એવ ભગવતો વેવચનાનિ. અસઙ્ખ્યેય્યા હિ બુદ્ધગુણા ગુણનેમિત્તકાનિ ચ ભગવતો નામાનિ. વુત્તઞ્હેતં ધમ્મસેનાપતિના –

> ‘‘અસઙ્ખ્યેય્યાનિ નામાનિ, સગુણેન મહેસિનો;
> ગુણેન નામમુદ્ધેય્યં, અપિ નામ સહસ્સતો’’તિ. (ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૫૩);

ધમ્માનુસ્સતિયં ‘‘**અસઙ્ખત**’’ન્તિઆદીસુ ન કેનચિ પચ્ચયેન સઙ્ખતન્તિ **અસઙ્ખતં**. નત્થિ એતસ્સ અન્તો વિનાસોતિ **અનન્તં**. આસવાનં અનારમ્મણતો **અનાસવં**. અવિપરીતસભાવત્તા **સચ્ચં**. સંસારસ્સ પરતીરભાવતો **પારં**. નિપુણઞાણવિસયત્તા **સુખુમસભાવત્તા ચ નિપુણ**. અનુપચિતઞાણસમ્ભારેહિ દટ્ઠું ન સક્કાતિ **સુદુદ્દસં**. ઉપ્પાદજરાહિ અનબ્ભાહતત્તા **અજજ્જરં**. થિરભાવેન **ધુવં**. જરામરણેહિ અપલુજ્જનતો **અપલોકિતં**. મંસચક્ખુના દિબ્બચક્ખુના ચ અપસ્સિતબ્બત્તા **અનિદસ્સનં**. રાગાદિપપઞ્ચાભાવેન **નિપ્પપઞ્ચં**. કિલેસાભિસઙ્ખારાનં વૂપસમહેતુતાય **સન્તં**.

અમતહેતુતાય ભઙ્ગાભાવતો ચ **અમતં**. ઉત્તમટ્ઠેન અતપ્પકટ્ઠેન ચ **પણીતં**. અસિવાનં કમ્મકિલેસવિપાકવટ્ટાનં અભાવેન **સિવં**. ચતૂહિ યોગેહિ અનુપદ્દવભાવેન **ખેમં**. તણ્હા ખીયતિ એત્થાતિ **તણ્હક્ખયો**. કતપુઞ્ઞેહિપિ કદાચિદેવ પસ્સિતબ્બત્તા **અચ્છરિયં**. અભૂતપુબ્બત્તા **અબ્ભુતં** . અનન્તરાયત્તા **અનીતિકં**. અનન્તરાયભાવહેતુતો **અનીતિકધમ્મં** (સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૫.૩૭૭-૪૦૯).

અનિબ્બત્તિસભાવત્તા **અજાતં**. તતો એવ **અભૂતં**. ઉભયેનાપિ ઉપ્પાદરહિતન્તિ વુત્તં હોતિ. કેનચિ અનુપદ્દુતત્તા **અનુપદ્દવં**. ન કેનચિ પચ્ચયેન કતન્તિ **અકતં**. નત્થિ એત્થ સોકોતિ **અસોકં**. સોકહેતુવિગમેન **વિસોકં**. કેનચિ અનુપસજ્જિતબ્બત્તા **અનુપસગ્ગં**. અનુપસગ્ગભાવહેતુતો **અનુપસગ્ગધમ્મં**.

ગમ્ભીરઞાણગોચરતો **ગમ્ભીરં**. સમ્માપટિપત્તિં વિના પસ્સિતું પત્તું અસક્કુણેય્યત્તા **દુપ્પસ્સં**. સબ્બલોકં ઉત્તરિત્વા ઠિતન્તિ **ઉત્તરં**. નત્થિ એતસ્સ ઉત્તરન્તિ **અનુત્તરં**. સમસ્સ સદિસસ્સ અભાવેન **અસમં**. પટિભાગાભાવેન **અપ્પટિસમં**. ઉત્તમટ્ઠેન **જેટ્ઠં**, પાસંસતમત્તા વા **જેટ્ઠં**. સંસારદુક્ખટ્ટિતેહિ લેતબ્બતો **લેણં**. તતો રક્ખણતો **તાણં**. રણાભાવેન **અરણં**. અઙ્ગણાભાવેન **અનઙ્ગણં**. નિદ્દોસતાય **અકાચં**. રાગાદિમલાપગમેન **વિમલં**. ચતૂહિ ઓઘેહિ અનજ્ઝોત્થરણીયતો **દીપો**. સંસારવૂપસમસુખતાય **સુખં**. પમાણકરધમ્માભાવતો **અપ્પમાણં**, ગણેતું એતસ્સ ન સક્કાતિ ચ **અપ્પમાણં**. સંસારસમુદ્દે અનોસીદનટ્ઠાનતાય **પતિટ્ઠા**. રાગાદિકિઞ્ચનાભાવેન પરિગ્ગહાભાવેન ચ **અકિઞ્ચન**ન્તિ એવમત્થો દટ્ઠબ્બો.

સઙ્ઘાનુસ્સતિયં **સત્તાનં સારો**તિ સીલસારાદિસારગુણયોગતો સત્તેસુ સારભૂતો. **સત્તાનં મણ્ડો**તિ ગોરસેસુ સપ્પિમણ્ડો વિય સત્તેસુ મણ્ડભૂતો. સારગુણવસેનેવ સત્તેસુ ઉદ્ધરિતબ્બતો **સત્તાનં ઉદ્ધારો**. નિચ્ચલગુણતાય **સત્તાનં એસિકા**. ગુણસોભાસુરભિભાવેન **સત્તાનં પસૂનં સુરભિ** કુસુમન્તિ અત્થો.

ગુણેસુ ઉત્તમઙ્ગં પઞ્ઞા તસ્સા ઉપસોભાહેતુતાય સીલં **ઉત્તમઙ્ગોપસોભનં** વુત્તં. સીલેસુ પરિપૂરકારિનો અનિજ્ઝન્તા નામ ગુણા નત્થીતિ ‘‘**નિધાનઞ્ચ સીલં સબ્બદોભગ્ગસમતિક્કમનટ્ઠેના**’’તિ વુત્તં. અયઞ્ચ અત્થો **આકઙ્ખેય્યસુત્તેન** (મ॰ નિ॰ ૧.૬૪ આદયો) દીપેતબ્બો. અપરમ્પિ વુત્તં – ‘‘ઇજ્ઝતિ, ભિક્ખવે, સીલવતો ચેતોપણિધિ વિસુદ્ધત્તા’’તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૩૭; સં॰ નિ॰ ૪.૩૫૨; અ॰ નિ॰ ૮.૩૫). **સિપ્પ**ન્તિ ધનુસિપ્પં. **ધઞ્ઞ**ન્તિ ધનાયિતબ્બં. **ધમ્મવોલોકનતાયા**તિ સમથવિપસ્સનાદિધમ્મસ્સ વોલોકનભાવેન . **વોલોકનટ્ઠેના**તિ સત્તભૂમકાદિપાસાદે વિય સીલે ઠત્વા અભિઞ્ઞાચક્ખુના લોકસ્સ વોલોકેતું સક્કાતિ વુત્તં. **સબ્બભૂમાનુપરિવત્તિ** ચ સીલં ચતુભૂમકકુસલસ્સાપિ તદનુવત્તનતો. સેસં ઉત્તાનમેવાતિ.

વેવચનહારવિભઙ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૧. પઞ્ઞત્તિહારવિભઙ્ગવણ્ણના

૩૯. તત્થ કતમો પઞ્ઞત્તિહારોતિ પઞ્ઞત્તિહારવિભઙ્ગો. તત્થ કા પનાયં પઞ્ઞત્તીતિ? આહ "**યા પકતિકથાય દેસના**"તિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – યા દેસનાહારાદયો વિય અસ્સાદાદિપદત્થવિસેસનિદ્ધારણં અકત્વા ભગવતો સાભાવિકધમ્મકથાય દેસના. યા તસ્સા પઞ્ઞાપના, અયં પઞ્ઞત્તિહારો. યસ્મા પન સા ભગવતો તથા તથા વેનેય્યસન્તાને યથાધિપ્પેતમત્થં નિક્ખિપતીતિ નિક્ખેપો. તસ્સ ચાયં હારો દુક્ખાદિસઙ્ખાતે ભાગે પકારેહિ ઞાપેતિ, અસઙ્કરતો વા ઠપેતિ, તસ્મા "**નિક્ખેપપઞ્ઞત્તી**"તિ વુત્તો. ઇતિ પકતિકથાય દેસનાતિ સઙ્ખેપેન વુત્તમત્થં વિત્થારેન વિભજિતું "**કા ચ પકતિકથાય દેસના**"તિ પુચ્છિત્વા "**ચત્તારિ સચ્ચાની**"તિઆદિમાહ.

તત્થ **ઇદં દુક્ખન્તિ અયં પઞ્ઞત્તી**તિ કક્ખળફુસનાદિસભાવે રૂપારૂપધમ્મે અતીતાદિવસેન અનેકભેદભિન્ને અભિન્દિત્વા પીળનસઙ્ખતસન્તાપવિપરિણામટ્ઠતાસામઞ્ઞેન યા કુચ્છિતભાવાદિમુખેન એકજ્ઝં ગહણસ્સ કારણભૂતા પઞ્ઞત્તિ, કા પન સાતિ? નામપઞ્ઞત્તિનિબન્ધના તજ્જાપઞ્ઞત્તિ. ''વિઞ્ઞત્તિવિકારસહિતો સદ્દો એવા''તિ અપરે. ઇમિના નયેન તત્થ તત્થ પઞ્ઞત્તિઅત્થો વેદિતબ્બો. "**પઞ્ચન્નં ખન્ધાન**"ન્તિઆદિના તસ્સા પઞ્ઞત્તિયા ઉપાદાનં દસ્સેતિ. **દસન્નં ઇન્દ્રિયાન**ન્તિ અટ્ઠ રૂપિન્દ્રિયાનિ મનિન્દ્રિયં વેદનિન્દ્રિયન્તિ એવં દસન્નં. અનુભવનસામઞ્ઞેન હિ વેદના એકમિન્દ્રિયં કતા, તથા સદ્ધાદયો ચ મગ્ગપક્ખિયાતિ.

કબળં કરીયતીતિ **કબળીકારો**તિ વત્થુવસેન અયં નિદ્દેસો. યાય ઓજાય સત્તા યાપેન્તિ, તસ્સાયેતં અધિવચનં. સા હિ ઓજટ્ઠમકસ્સ રૂપસ્સ આહરણતો **આહારો**. **અત્થી**તિ મગ્ગેન અસમુચ્છિન્નતાય વિજ્જતિ. **રાગો**તિ રઞ્જનટ્ઠેન રાગો. નન્દનટ્ઠેન **નન્દી**. તણ્હાયનટ્ઠેન **તણ્હા**. સબ્બાનેતાનિ લોભસ્સેવ નામાનિ. **પતિટ્ઠિતં તત્થ વિઞ્ઞાણં વિરુળ્હ**ન્તિ કમ્મં જવાપેત્વા પટિસન્ધિઆકડ્ઢનસમત્થતાય પતિટ્ઠિતઞ્ચેવ વિઞ્ઞાણં વિરુળ્હઞ્ચ. **યત્થા**તિ તેભૂમકવટ્ટે ભુમ્મં, સબ્બત્થ વા પુરિમપુરિમપદે એતં ભુમ્મં. **અત્થિ તત્થ સઙ્ખારાનં વુદ્ધી**તિ યે ઇમસ્મિં વિપાકવટ્ટે ઠિતસ્સ આયતિં વટ્ટહેતુકા સઙ્ખારા, તે સન્ધાય વુત્તં – "**યત્થ અત્થિ આયતિં પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તી**"તિ યસ્મિં ઠાને આયતિં પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તિ અત્થિ. **અત્થિ તત્થ આયતિં જાતિજરામરણ**ન્તિ યત્થ પટિસન્ધિગ્ગહણં, તત્થ ખન્ધાનં અભિનિબ્બત્તિલક્ખણા જાતિ, પરિપાકલક્ખણા જરા, ભેદનલક્ખણં મરણઞ્ચ અત્થિ. **અયં પભાવપઞ્ઞત્તિ દુક્ખસ્સ ચ સમુદયસ્સ ચા**તિ અયં યથાવુત્તા દેસના દુક્ખસચ્ચસ્સ સમુદયસચ્ચસ્સ ચ સમુટ્ઠાનપઞ્ઞત્તિ, વિપાકવટ્ટસ્સ સઙ્ખારાનઞ્ચ તણ્હાપચ્ચયનિદ્દેસતોતિ અધિપ્પાયો.

નત્થિ રાગોતિ અગ્ગમગ્ગભાવનાય સમુચ્છિન્નત્તા નત્થિ ચે રાગો. **અપ્પતિટ્ઠિતં તત્થ વિઞ્ઞાણં અવિરુળ્હ**ન્તિ કમ્મં જવાપેત્વા પટિસન્ધિઆકડ્ઢનસમત્થતાયાભાવેન અપ્પતિટ્ઠિતઞ્ચેવ અવિરુળ્હઞ્ચાતિ વુત્તપટિપક્ખનયેન અત્થો વેદિતબ્બો.

"**અયં પરિઞ્ઞાપઞ્ઞત્તી**"તિઆદિના એકાભિસમયવસેનેવ મગ્ગસમ્માદિટ્ઠિ ચતૂસુ અરિયસચ્ચેસુ પવત્તતીતિ દસ્સેતિ. **અયં ભાવનાપઞ્ઞત્તી**તિ અયં દ્વારારમ્મણેહિ છદ્વારપ્પવત્તનધમ્માનં અનિચ્ચાનુપસ્સના મગ્ગસ્સ ભાવનાપઞ્ઞત્તિ. **નિરોધપઞ્ઞત્તિ નિરોધસ્સા**તિ રોધસઙ્ખાતાય તણ્હાય મગ્ગેન અનવસેસનિરોધપઞ્ઞત્તિ. **ઉપ્પાદપઞ્ઞત્તી**તિ ઉપ્પન્નસ્સ પઞ્ઞાપના. **ઓકાસપઞ્ઞત્તી**તિ ઠાનસ્સ પઞ્ઞાપના. **આહટનાપઞ્ઞત્તી**તિ નીહરણપઞ્ઞત્તિ. **આસાટિકાન**ન્તિ ગુન્નં વણેસુ નીલમક્ખિકાહિ ઠપિતઅણ્ડકા આસાટિકા નામ. એત્થ યસ્સ ઉપ્પન્ના,

તસ્સ સત્તસ્સ અનયબ્યસનહેતુતાય આસાટિકા વિયાતિ આસાટિકા, કિલેસા, તેસં આસાટિકાનં. **અભિનિઘાતપઞ્ઞત્તી**તિ સમુગ્ઘાતપઞ્ઞત્તિ.

૪૧. એવં વટ્ટવિવટ્ટમુખેન સમ્મસનઉપાદાનક્ખન્ધમુખેનેવ સચ્ચેસુ પઞ્ઞત્તિવિભાગં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તેપરિવટ્ટવસેન દસ્સેતું **"ઇદં 'દુક્ખ'ન્તિ મે, ભિક્ખવે"**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ દસ્સનટ્ઠેન **ચક્ખુ**. યથાસભાવતો જાનનટ્ઠેન **ઞાણં**. પટિવિજ્ઝનટ્ઠેન **પઞ્ઞા**. વિદિતકરણટ્ઠેન **વિજ્જા**. ઓભાસનટ્ઠેન **આલોકો**. સબ્બં પઞ્ઞાવેવચનમેવ. અયં વેવચનપઞ્ઞત્તિ. **સચ્છિકિરિયાપઞ્ઞત્તી**તિ પચ્ચક્ખકરણપઞ્ઞત્તિ.

તુલમતુલઞ્ચાતિ ગાથાય પચુરજનાનં પચ્ચક્ખભાવતો તુલિતં પરિચ્છિન્નન્તિ **તુલં**, કામાવચરં. ન તુલન્તિ **અતુલં**, તુલં વા સદિસમસ્સ અઞ્ઞં લોકિયકમ્મં નત્થીતિ **અતુલં**, મહગ્ગતકમ્મં. કામાવચરરૂપાવચરકમ્મં વા **તુલં**, અરૂપાવચરં **અતુલં**, અપ્પવિપાકં વા **તુલં**. બહુવિપાકં **અતુલં**. સમ્ભવતિ એતેનાતિ **સમ્ભવં**, સમ્ભવહેતુભૂતં. **ભવસઙ્ખારં** પુનબ્ભવસઙ્ખારણકં. **અવસ્સજી**તિ વિસ્સજ્જેસિ. **મુની**તિ બુદ્ધમુનિ. **અજ્ઝત્તરતો**તિ નિયકજ્ઝત્તરતો . **સમાહિતો**તિ ઉપચારપ્પનાસમાધિવસેન સમાહિતો. **અભિન્દિ કવચમિવા**તિ કવચં વિય ભિન્દિ. **અત્તસમ્ભવ**ન્તિ અત્તનિ સઞ્જાતં કિલેસં. ઇદં વુત્તં હોતિ – સવિપાકટ્ઠેન સમ્ભવં ભવાભિસઙ્ખરણટ્ઠેન ભવસઙ્ખારન્તિ ચ લદ્ધનામં તુલાતુલસઙ્ખાતં લોકિયકમ્મઞ્ચ ઓસ્સજિ, સઙ્ગામસીસે મહાયોધો કવચં વિય અત્તસમ્ભવં કિલેસઞ્ચ અજ્ઝત્તરતો સમાહિતો હુત્વા અભિન્દીતિ.

અથ વા **તુલ**ન્તિ તુલયન્તો તીરેન્તો. **અતુલઞ્ચ સમ્ભવ**ન્તિ નિબ્બાનઞ્ચેવ સમ્ભવઞ્ચ. **ભવસઙ્ખાર**ન્તિ ભવગામિકમ્મં. **અવસ્સજિ મુની**તિ "પઞ્ચક્ખન્ધા અનિચ્ચા, તેસં નિરોધો નિબ્બાનં નિચ્ચ"ન્તિઆદિના (પટિ॰ મ॰ ૩.૩૮ અત્થતો સમાનં) નયેન તુલયન્તો બુદ્ધમુનિ ભવે આદીનવં નિબ્બાને આનિસંસઞ્ચ દિસ્વા તં ખન્ધાનં મૂલભૂતં ભવસઙ્ખારં કમ્મક્ખયકરેન અરિયમગ્ગેન અવસ્સજિ. કથં? અજ્ઝત્તરતો. સો હિ વિપસ્સનાવસેન **અજ્ઝત્તરતો** સમથવસેન **સમાહિતો કવચમિવ** અત્તભાવં પરિયોનન્ધિત્વા ઠિતં અત્તનિ સમ્ભવત્તા "**અત્તસમ્ભવ**"ન્તિ લદ્ધનામં સબ્બં કિલેસજાતં **અભિન્દિ**, કિલેસાભાવે કમ્મં અપ્પટિસન્ધિકત્તા અવસ્સટ્ઠં નામ હોતિ, કિલેસાભાવેન કમ્મં જહીતિ અત્થો (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૬૯; ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૫૧).

સઙ્ખતાસઙ્ખતધાતુવિનિમુત્તસ્સ અભિઞ્ઞેય્યસ્સ અભાવતો વુત્તં "**તુલ...પે॰... ધમ્માન**"ન્તિ. તેન ધમ્મપટિસમ્ભિદા વુત્તા હોતીતિ આહ – "**નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ ધમ્મપટિસમ્ભિદાયા**"તિ. ભવસઙ્ખારે સમુદયપક્ખિયં સન્ધાયાહ "**પરિચ્ચાગપઞ્ઞત્તી**"તિ. દુક્ખસચ્ચપક્ખિયવસેન "**પરિઞ્ઞાપઞ્ઞત્તી**"તિ. સમાધાનવિસિટ્ઠસ્સ અજ્ઝત્તરતભાવસ્સ વસેન "**ભાવનાપઞ્ઞત્તિ કાયગતાય સતિયા**"તિ વુત્તં. અજ્ઝત્તરતતાવિસિટ્ઠસ્સ પન સમાધાનસ્સ વસેન "**ઠિતિપઞ્ઞત્તિ ચિત્તેકગ્ગતાયા**"તિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. **અભિનિબ્બિદાપઞ્ઞત્તિ ચિત્તસ્સા**તિ આયુસઙ્ખારોસ્સજ્જનવસેન ચિત્તસ્સ અભિનીહરણપઞ્ઞત્તિ. **ઉપાદાનપઞ્ઞત્તી**તિ ગહણપઞ્ઞત્તિ. **સબ્બઞ્ઞુતાયા**તિ સમ્માસમ્બુદ્ધભાવસ્સ. એતેન અસમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ આયુસઙ્ખારોસ્સજ્જનં નત્થીતિ દસ્સેતિ. કિલેસાભાવેન ભગવા કમ્મં જહતીતિ દસ્સેન્તો "**પદાલનાપઞ્ઞત્તિ અવિજ્જણ્ડકોસાન**"ન્તિ આહ.

યો દુક્ખમદ્દક્ખિ યતોનિદાનન્તિ યો આરદ્ધવિપસ્સકો સબ્બં તેભૂમકં દુક્ખં અદક્ખિ પસ્સિ, તઞ્ચ **યતોનિદાનં** યં હેતુકં, તમ્પિસ્સ કારણભાવેન તણ્હં પસ્સિ. **કામેસુ સો જન્તુ કથં નમેય્યા**તિ સો એવં પટિપન્નો પુરિસો સવત્થુકામેસુ કિલેસકામેસુ યેન પકારેન નમેય્ય અભિનમેય્ય, સો પકારો નત્થિ. કસ્મા? **કામા હિ લોકે સઙ્ગોતિ**

ञत्वा. यस्मा इमस्मिं लोके कामसदिसं बन्धनं नत्थि. वुत्तञ्चेतं भगवता "न तं दळ्हं बन्धनमाहु धीरा"तिआदि (ध॰ प॰ ३४५; सं॰ नि॰ १.१२१; नेत्ति॰ १०६; पेटको १५), तस्मा सङ्गारे आसज्जनट्ठेन सङ्गोति विदित्वा. **तेसं सतीमा विनयाय सिक्खे**ति कायगतासतियोगेन सतिमा तेसं कामानं वूपसमाय तीसुपि सिक्खासु अप्पमत्तो सिक्खेय्याति अत्थो.

वेवचनपञ्ञत्तीति खन्धादीनं वेवचनपञ्ञत्ति. अदक्खीति पन पदेन सम्बन्धत्ता वुत्तं – "**दुक्खस्स परिञ्ञापञ्ञत्ति चा**"ति. **पच्चत्थिकतो दस्सनपञ्ञत्ती**ति अनत्थजननतो पच्चत्थिकतो दस्सनपञ्ञत्ति. **पावककप्पा**ति जलितअग्गिक्खन्धसदिसा. **पपातउरगोपमा**ति पपातूपमाउरगोपमा च.

मोहसम्बन्धनो लोकोति अयं लोको अविज्जाहेतुकेहि संयोजनेहि बन्धो. **भब्बरूपोव दिस्सती**ति विपन्नज्झासयोपि मायाय साठेय्येन च पटिच्छादितसभावो भब्बजातिकं विय अत्तानं दस्सेति. **उपधिबन्धनो बालो, तमसा परिवारितो**ति तस्स पन बालस्स तथा दस्सने सम्मोहतमसा परिवारितत्ता कामगुणेसु अनादीनवदस्सिताय किलेसाभिसङ्गारेहि बन्धत्ता. तथा भूतो चायं बालो पण्डितानं **अस्सिरी विय खायति** अलक्खिको एव हुत्वा उपट्ठाति. तयिदं सब्बं बालस्स सतो रागादिकिञ्चनतो. पण्डितस्स पन पञ्ञाचक्खुना पस्सतो नत्थि किञ्चनन्ति अयं सङ्खेपत्थो. मोहसीसेन विपल्लासा गहिताति आह – "**देसनापञ्ञत्ति विपल्लासान**"न्ति. **विपरीतपञ्ञत्ती**ति विपरीताकारेन उपट्ठहमानस्स पञ्ञापना.

अत्थि निब्बानन्ति समणब्राह्मणानं वाचावत्थुमत्तमेव. नत्थि निब्बानन्ति परमत्थतो अलब्भमानसभावत्ताति विप्पटिपन्नानं मिच्छावादं भञ्जितुं भगवता वुत्तं – "**अत्थि, भिक्खवे, अजातं अभूतं अकतं असङ्खत**"न्ति. तत्थ हेतुं दस्सेतुं "**नो चेतं, भिक्खवे**"तिआदि वुत्तं. तस्सत्थो – भिक्खवे, यदि असङ्खता धातु न अभविस्स, न इध सब्बस्स सङ्खतस्स निस्सरणं सिया. निब्बानञ्हि आरम्मणं कत्वा पवत्तमाना सम्मादिट्ठिआदयो मग्गधम्मा अनवसेसकिलेसे समुच्छिन्दन्ति, ततो तिविधस्सपि वट्टस्स अप्पवत्तीति.

तत्थायमधिप्पायो – यथा परिञ्ञेय्यताय सउत्तरानं कामानं रूपानञ्च पटिपक्खभूतं तब्बिधुरसभावं निस्सरणं पञ्ञायति, एवं तंसभावानं सङ्खतधम्मानं पटिपक्खभूतेन तब्बिधुरतासभावेन निस्सरणेन भवितब्बं, यञ्च तं निस्सरणं. सा असङ्खता धातु. किञ्च भिय्यो? सङ्खतधम्मारम्मणं विपस्सनाञाणं. अपि च अनुलोमञाणं किलेसे न समुच्छेदवसेन पजहितुं सक्कोति. सम्मुतिसच्चारम्मणम्पि पठमज्झानादीसु ञाणं विक्खम्भनमत्तमेव करोति, किलेसानं न समुच्छेदं, समुच्छेदप्पहानकरञ्च अरियमग्गञाणं, तस्स सङ्खतधम्मसम्मुतिसच्चविपरीतेन आरम्मणेन भवितब्बं, सा असङ्खता धातु. तथा निब्बान-सद्दो कत्थचि विसये अविपरीतत्थो वेदितब्बो, उपचारवुत्तिसब्भावतो, यथा तं "सीहसद्दो"ति.

अथ वा "अत्थि, भिक्खवे, अजातं अभूतं अकतं असङ्खत"न्ति (उदा॰ ७३) वचनं अविपरीतत्थं, भगवता भासितत्ता. यञ्हि भगवता भासितं, तं अविपरीतत्थं. यथा तं "सब्बे सङ्खारा अनिच्चा, सब्बे सङ्खारा दुक्खा, सब्बे धम्मा अनत्ता"ति (म॰ नि॰ १.३५३, ३५६; कथा॰ ७५३; चूळनि॰ अजितमाणवपुच्छानिद्देस ४; पटि॰ म॰ १.३१; नेत्ति॰ ५; ध॰ प॰ २७७-२७९), एवम्पि युत्तिवसेन असङ्खताय धातुया परमत्थतो सब्भावो वेदितब्बो. किं वा एताय युत्तिचिन्ताय? यस्मा भगवता "अत्थि, भिक्खवे, अजातं अभूतं अकतं असङ्खतन्ति (उदा॰ ७३), अप्पच्चया धम्मा असङ्खता धम्माति (ध॰ स॰ दुकमातिका ७-८) च, असङ्खतञ्च वो, भिक्खवे, धम्मं देसेस्सामि

અસઙ્ખતગામિનિઞ્ચ પટિપદ''ન્તિઆદિના (સં॰ નિ॰ ૪.૩૬૬-૩૬૭, ૩૭૭) ચ અનેકેહિ **સુત્તપદેહિ** નિબ્બાનધાતુયા પરમત્થતો સબ્ભાવો દેસિતોતિ. તત્થ **ઉપનયનપઞ્ઞત્તી**તિ પટિપક્ખતો હેતુઉપનયનસ્સ પઞ્ઞાપના. **જોતનાપઞ્ઞત્તી**તિ પટિઞ્ઞાતસ્સ અત્થસ્સ સિદ્ધિયા પકાસનાપઞ્ઞત્તિ. સેસં સબ્બં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

પઞ્ઞત્તિહારવિભઙ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૨. ઓતરણહારવિભઙ્ગવણ્ણના

૪૨. તત્થ કતમો ઓતરણો હારોતિ ઓતરણહારવિભઙ્ગો. તત્થ **અસેક્ખા વિમુત્તી**તિ અયં તેધાતુકે વીતરાગતા અસેક્ખા ફલવિમુત્તિ. **તાનિયેવા**તિ તાનિ અસેક્ખાયં વિમુત્તિયં સદ્ધાદીનિ . **અયં ઇન્દ્રિયેહિ ઓતરણા**તિ અસેક્ખાય વિમુત્તિયા નિદ્ધારિતેહિ સદ્ધાદીહિ ઇન્દ્રિયેહિ સંવણ્ણનાય ઓતરણા.

પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ વિજ્જાતિ સમ્માસઙ્કપ્પો વિય સમ્માદિટ્ઠિયા ઉપકારકત્તા પઞ્ઞાક્ખન્ધે સદ્ધાદીનિ ચત્તારિ ઇન્દ્રિયાનિ વિજ્જાય ઉપકારકત્તા સઙ્ગણ્હનવસેન વુત્તાનિ. **સઙ્ખારપરિયાપન્નાની**તિ પઞ્ચસુ ખન્ધેસુ સઙ્ખારક્ખન્ધે અન્તોગધાનિ. **યે સઙ્ખારા અનાસવા**તિ તં સઙ્ખારક્ખન્ધં વિસેસેતિ, અગ્ગફલસ્સ અધિપ્પેતત્તા. તતો એવ ચ **નો ભવઙ્ગા. ધમ્મધાતુસઙ્ગહિતા**તિ અટ્ઠારસધાતૂસુ ધમ્મધાતુસઙ્ગહિતા. યદિપિ પુબ્બે વીતરાગતા અસેક્ખા વિમુત્તિ દસ્સિતા, તસ્સા પન પટિપત્તિદસ્સનત્થં ''અયં અહમસ્મીતિ અનાનુપસ્સી''તિ દસ્સનમગ્ગો ઇધ વુત્તોતિ ઇમમત્થં દસ્સેતું ''**અયં અહમસ્મીતિ અનાનુપસ્સી**''તિઆદિ વુત્તં. સબ્બં વુત્તનયમેવ.

૪૩. **નિસ્સિતસ્સ ચલિતન્તિ** તણ્હાદિટ્ઠિવસેન કમ્મં અનવટ્ઠાનં. **ચુતૂપપાતો**તિ અપરાપરં ચવનં ઉપપતનઞ્ચ. નિસ્સિતપદે લબ્ભમાનં નિસ્સયનં ઉદ્ધરન્તો આહ – ''**નિસ્સયો નામા**''તિ. **તણ્હાનિસ્સયો**તિ તણ્હાભિનિવેસો. સો હિ તણ્હાચરિતસ્સ પતિટ્ઠાભાવેન તથા વુત્તો. એવં **દિટ્ઠિનિસ્સયો**પિ દટ્ઠબ્બો. **રત્તસ્સ ચેતના**તિ ચેતનાપધાનત્તા સઙ્ખારક્ખન્ધધમ્માનં ચેતનાસીસેન તણ્હં એવ વદતિ. તેનેવાહ – ''**અયં તણ્હાનિસ્સયો**''તિ. યસ્મા પન વિપરીતાભિનિવેસો મોહસ્સ બલવભાવે એવ હોતિ, તસ્મા ''**યા મૂળ્હસ્સ ચેતના, અયં દિટ્ઠિનિસ્સયો**''તિ વુત્તં.

એવં ચેતનાસીસેન તણ્હાદિટ્ઠિયો વત્વા ઇદાનિ તત્થ નિપ્પરિયાયેન ચેતનંયેવ ગણ્હન્તો ''**ચેતના પન સઙ્ખારા**''તિ આહ. **યા રત્તસ્સ વેદના, અયં સુખા વેદના**તિ સુખાય વેદનાય રાગો અનુસેતીતિ કત્વા વુત્તં. તથા અદુક્ખમસુખાય વેદનાય અવિજ્જા અનુસેતીતિ આહ – ''**યા સમ્મૂળ્હસ્સ વેદના, અયં અદુક્ખમસુખા વેદના**''તિ. ઇધ વેદનાસીસેન ચેતના વુત્તા. **તણ્હાયા**તિ તણ્હં. **દિટ્ઠિયા**તિ દિટ્ઠિં. યથા વા સેસધમ્માનં તણ્હાય નિસ્સયભાવે પુગ્ગલો તણ્હાય નિસ્સિતોતિ વુચ્ચતિ. એવં તણ્હાય સેસધમ્માનં પચ્ચયભાવે પુગ્ગલો તણ્હાય નિસ્સિતોતિ વુચ્ચતીતિ આહ – ''**તણ્હાય અનિસ્સિતો**''તિ.

પસ્સદ્ધીતિ દરથપટિપ્પસ્સમ્ભના. **કાયિકા**તિ કરજકાયસન્નિસ્સિતા. **ચેતસિકા**તિ ચિત્તસન્નિસ્સિતા. યસ્મા પન સા દરથપટિપ્પસ્સદ્ધિ કાયચિત્તાનં સુખે સતિ પાકટા હોતિ, તસ્મા ''**યં કાયિકં સુખ**''ન્તિઆદિના ફલૂપચારેન વુત્તાય પસ્સદ્ધિયા નતિઅભાવસ્સ કારણભાવં દસ્સેતું ''**પસ્સદ્ધકાયો**''તિઆદિ વુત્તં. **સો**તિ એવં વિમુત્તચિત્તો ખીણાસવો. **રૂપસઙ્ખયે વિમુત્તો**તિ રૂપાનં સઙ્ખયસઙ્ખાતે નિબ્બાને વિમુત્તો. **અત્થીતિપિ ન ઉપેતી**તિ સસ્સતો અત્તા ચ લોકો ચાતિપિ તણ્હાદિટ્ઠિઉપયેન ન ઉપેતિ ન ગણ્હાતિ. **નત્થી**તિ અસસ્સતોતિ. **અત્થિ નત્થી**તિ એકચ્ચં સસ્સતં

એકચ્ચં અસસ્સતન્તિ. **નેવત્થિ નો નત્થી**તિ અમરાવિક્ખેપવસેન. **ગમ્ભીરો**તિ ઉત્તાનભાવહેતૂનં કિલેસાનં અભાવેન ગમ્ભીરો. **નિબ્બુતો**તિ અત્થીતિઆદિના ઉપગમનકિલેસાનં વૂપસમેન પરિનિબ્બુતો સીતિભૂતો.

ઇધાગતીતિ પરલોકતો ઇધ આગતિ. **ગતી**તિ ઇધલોકતો પરલોકગમનં. તં પન પુનબ્ભવોતિ આહ "**પેચ્ચભવો**"તિ. ઇધ **હુરન્તિ** દ્વારારમ્મણધમ્મા દસ્સિતાતિ "**ઉભયમન્તરેના**"તિ પદેન દ્વારપ્પવત્તધમ્મે દસ્સેન્તો "**ફસ્સસમુદિતેસુ ધમ્મેસૂ**"તિ આહ. તસ્સત્થો – ફસ્સેન સદ્ધિં ફસ્સેન કારણભૂતેન ચ સમુદિતેસુ સમ્ભૂતેસુ વિઞ્ઞાણવેદનાસઞ્ઞાચેતનાવિતક્કવિચારાદિધમ્મેસુ. **અત્તાનં ન પસ્સતી**તિ તેસં ધમ્માનં અનત્તભાવેનેવ તત્થ અત્તાનં ન પસ્સતિ. વિરજ્જતિ વિરાગા વિમુચ્ચતીતિ પદેહિ લોકુત્તરધમ્માનં પટિચ્ચસમુપ્પાદભાવં દસ્સેન્તો તદત્થતાય સીલાદીનમ્પિ પરિયાયેન તબ્ભાવમાહ "**લોકુત્તરો**"તિઆદિના.

૪૪. **નામસમ્પયુત્તો**તિ નામેન મિસ્સિતો. **સઉપાદિસેસા નિબ્બાનધાતૂ**તિ અરહત્તફલં અધિપ્પેતં. તઞ્ચ પઞ્ઞાપધાનન્તિ આહ – "**સઉપાદિસેસા નિબ્બાનધાતુ વિજ્જા**તિ. સેસં સબ્બં ઉત્તાનમેવ.

ઓતરણહારવિભઙ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૩. સોધનહારવિભઙ્ગવણ્ણના

૪૫. **તત્થ કતમો સોધનો હારો**તિ સોધનહારવિભઙ્ગો. તત્થ **ભગવા પદં સોધેતી**તિ ''અવિજ્જાય નિવુતો લોકો''તિ (સુ॰ નિ॰ ૧૦૩૯; ચૂળનિ॰ અજિતમાણવપુચ્છા ૫૮, અજિતમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૨) વદન્તો ભગવા – ''કેનસ્સુ નિવુતો લોકો''તિ (સુ॰ નિ॰ ૧૦૩૮; ચૂળનિ॰ અજિતમાણવપુચ્છા ૫૭, અજિતમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૧) આયસ્મતા અજિતેન પુચ્છાવસેન વુત્તં પદં સોધેતિ નામ, તદત્થસ્સ વિસ્સજ્જનતો. **નો ચ આરમ્ભન્તિ** ન તાવ આરમ્ભં સોધેતિ, ઞાતું ઇચ્છિતસ્સ અત્થસ્સ અપરિયોસિતત્તા. **સુદ્ધો આરમ્ભો**તિ ઞાતું ઇચ્છિતસ્સ અત્થસ્સ પબોધિતત્તા સોધિતો આરમ્ભોતિ અત્થો. અઞ્ઞાણપક્ખન્દાનં દ્વેળ્હકજાતાનં વા પુચ્છનકાલે પુચ્છિતાનં પુચ્છાવિસયો અવિજટં મહાગહનં વિય મહાદુગ્ગં વિય ચ અન્ધકારં અવિભૂતં હોતિ. યદા ચ ભગવતા પણ્ડિતેહિ વા ભગવતો સાવકેહિ અપદે પદં દસ્સેન્તેહિ નિજ્જટં નિગુમ્બં કત્વા પઞ્હે વિસ્સજ્જિતે મહતા ગન્ધહત્થિના અભિભવિત્વા ઓભઞ્ઞપદાલિતો ગહનપ્પદેસો વિય વિગતન્ધકારો વિભૂતો ઉપટ્ઠહમાનો વિસોધિતો નામ હોતિ.

સોધનહારવિભઙ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૪. અધિટ્ઠાનહારવિભઙ્ગવણ્ણના

૪૬. **તત્થ કતમો અધિટ્ઠાનો હારો**તિ અધિટ્ઠાનહારવિભઙ્ગો. તત્થ **તથા ધારયિતબ્બા**તિ એકત્તવેમત્તતાસઙ્ખાતસામઞ્ઞવિસેસમત્તતો ધારયિતબ્બા, ન પન તત્થ કિઞ્ચિ વિકપ્પેતબ્બાતિ અધિપ્પાયો. અવિકપ્પેતબ્બતાય કારણં **નિદ્દેસવારવણ્ણનાયં** વુત્તમેવ. તં તં ફલં મગ્ગતિ ગવેસતીતિ **મગ્ગો**, તદત્થિકેહિ મગ્ગીયતિ ગવેસીયતીતિ વા **મગ્ગો**. નિરતિયટ્ઠેન નિરસ્સાદટ્ઠેન ચ **નિરયો**. ઉદ્ધં અનુગન્ત્વા તિરિયં અઞ્ચિતાતિ તિરચ્છાના. તિરચ્છાનાવ **તિરચ્છાનયોનિ**. પેતતાય પેત્તિ, ઇતો પેચ્ચ ગતભાવોતિ અત્થો. પેત્તિ એવ **પેત્તિવિસયો**. ન સુરન્તિ ન ભાસન્તિ ન દિબ્બન્તીતિ અસુરા. અસુરા એવ **અસુરયોનિ**. દિબ્બેહિ રૂપાદીહિ સુટ્ઠુ અગ્ગાતિ **સગ્ગા**. મનસ્સ ઉસ્સન્નતાય **મનુસ્સા**. વાનં વુચ્ચતિ તણ્હા, તં તત્થ નત્થીતિ **નિબ્બાનં**. નિરયં ગચ્છતીતિ

નિરયગામી. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. **અસુરયોનિયો**તિ અસુરયોનિયા હિતો, અસુરજાતિનિબ્બત્તનકોતિ અત્થો. સગ્ગં ગમેતીતિ **સગ્ગગામિયો**. **મનુસ્સગામી**તિ મનુસ્સલોકગામી. **પટિસઙ્ખાનિરોધો**તિ પટિસઙ્ખાય પટિપક્ખભાવનાય નિરોધો, પટિપક્ખે વા તથા અપ્પવત્તે ઉપ્પજ્જનારહસ્સ પટિપક્ખવુત્તિયા અનુપ્પાદો. **અપ્પટિસઙ્ખાનિરોધો**તિ સઙ્ખતધમ્માનં સરસનિરોધો, ખણિકનિરોધોતિ અત્થો.

૪૭. રૂપન્તિ એકત્તતા. ભૂતાનં ઉપાદાયાતિ વેમત્તતા. ઉપાદારૂપન્તિ એકત્તતા. ચક્ખાયતનં...પે॰... કબળીકારો આહારોતિ વેમત્તતા. તથા ભૂતરૂપન્તિ એકત્તતા. પથવીધાતુ ...પે॰... વાયોધાતૂતિ વેમત્તતા. પથવીધાતૂતિ એકત્તતા. વીસતિ આકારા વેમત્તતા. આપોધાતૂતિ એકત્તતા. દ્વાદસ આકારા વેમત્તતા. તેજોધાતૂતિ એકત્તતા. ચત્તારો આકારા વેમત્તતા. વાયોધાતૂતિ એકત્તતા. છ આકારા વેમત્તતાતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો "**દ્વીહિ આકારેહિ ધાતુયો પરિગ્ગણ્હાતી**"તિઆદિમાહ.

તત્થ **કેસા**તિ કેસા નામ ઉપાદિન્નકસરીરટ્ઠકા કક્ખળલક્ખણા ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો પથવીધાતુકોટ્ઠાસો. **લોમા** નામ...પે॰... **મત્થલુઙ્ગં** નામ સરીરટ્ઠકં કક્ખળલક્ખણં ઇમસ્મિં સરીરે પાટિયેક્કો કોટ્ઠાસોતિ અયં વેમત્તતા. **આપોધાતૂ**તિઆદિકોટ્ઠાસેસુ પિત્તાદીસુ એસેવ નયો. અયં પન વિસેસો – **યેન ચા**તિ યેન તેજોધાતુના કુપિતેન. **સન્તપ્પતી**તિ અયં કાયો સન્તપ્પતિ એકાહિકજરાદિભાવેન ઉસુમજાતો હોતિ. **યેન ચ જીરીયતી**તિ યેન અયં કાયો જરીયતિ. ઇન્દ્રિયવેકલ્લતં બલક્ખયં વલિત્તચપલિતાદિઞ્ચ પાપુણાતિ. **યેન ચ પરિડય્હતી**તિ યેન કુપિતેન અયં કાયો ડય્હતિ, સો ચ પુગ્ગલો ''ડય્હામિ ડય્હામી''તિ કન્દન્તો સતધોતસપ્પિગોસીતચન્દનાદિલેપનં તાલવણ્ટવાતઞ્ચ પચ્ચાસીસતિ. **યેન ચ અસિતપીતખાયિતસાયિતં સમ્મા પરિણામં ગચ્છતી**તિ અસિતં વા ઓદનાદિ, પીતં વા પાનકાદિ, ખાયિતં વા પિટ્ઠખજ્જકાદિ, સાયિતં વા અમ્બપક્કમધુફાણિતાદિ સમ્મા પરિપાકં ગચ્છતિ, રસાદિભાવેન વિવેકં ગચ્છતીતિ અત્થો. એત્થ ચ પુરિમા તયો તેજોધાતૂ ચતુસમુટ્ઠાના. પચ્છિમો કમ્મસમુટ્ઠાનોવ.

ઉદ્ધઙ્ગમા વાતાતિ ઉગ્ગારહિક્કારાદિપવત્તકા ઉદ્ધં આરોહનવાતા. **અધોગમા વાતા**તિ ઉચ્ચારપસ્સાવાદિનીહરણકા અધો ઓરોહનવાતા. **કુચ્છિસયા વાતા**તિ અન્તાનં બહિવાતા. **કોટ્ઠાસયા વાતા**તિ અન્તાનં અન્તોવાતા. **અઙ્ગમઙ્ગાનુસારિનો વાતા**તિ ધમનિજાલાનુસારેન સકલસરીરે અઙ્ગમઙ્ગાનિ અનુસટા સમિઞ્જનપસારણાદિનિબ્બત્તકા વાતા. **અસ્સાસો**તિ અન્તોપવિસનનાસિકવાતો. **પસ્સાસો**તિ બહિનિક્ખમનનાસિકવાતો. એત્થ ચ પુરિમા સબ્બે ચતુસમુટ્ઠાના. અસ્સાસપસ્સાસા ચિત્તસમુટ્ઠાના એવ. એવં વેમત્તતાદસ્સનવસેન વિભાગેન ઉદાહટા ચતસ્સો ધાતુયો પટિક્કૂલમનસિકારવસેન ઉપસંહરન્તો "**ઇમેહિ દ્વાચત્તાલીસાય આકારેહી**"તિઆદિમાહ. તત્થ **ન ગય્હૂપગન્તિ** ન ગહણયોગ્ગં. **સભાવભાવતો**તિ સભાવલક્ખણતો.

એવં પટિક્કૂલમનસિકારં દસ્સેત્વા પુન તત્થ સમ્મસનચારં પાળિવસેનેવ દસ્સેતું "**તેનાહ ભગવા યા ચેવ ખો પના**"તિઆદિમાહ. તં સબ્બં સુવિઞ્ઞેય્યં.

૪૮. એવં સચ્ચમગ્ગરૂપધમ્મવસેન અધિટ્ઠાનહારં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અવિજ્જાવિજ્જાદીનમ્પિ વસેન તં દસ્સેતું "**અવિજ્જાતિ એકત્તતા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ "**દુક્ખે અઞ્ઞાણ**"ન્તિઆદીસુ યસ્મા અવિજ્જા દુક્ખસચ્ચસ્સ યાથાવસરસલક્ખણં જાનિતું પટિવિજ્ઝિતું ન દેતિ છાદેત્વા પરિયોનન્ધિત્વા તિટ્ઠતિ, તસ્મા ''દુક્ખે અઞ્ઞાણ''ન્તિ વુચ્ચતિ. તથા યસ્મા દુક્ખસમુદયસ્સ દુક્ખનિરોધસ્સ દુક્ખનિરોધગામિનિયા પટિપદાય યાથાવસરસલક્ખણં

જાનિતું પટિવિજ્ઝિતું ન દેતિ છાદેત્વા પરિયોનન્ધિત્વા તિટ્ઠતિ, તસ્મા “**દુક્ખનિરોધગામિનિયા પટિપદાય અઞ્ઞાણ**”ન્તિ વુચ્ચતિ. **પુબ્બન્તો** અતીતદ્ધભૂતા ખન્ધાયતનધાતુયો. **અપરન્તો** અનાગતદ્ધભૂતા. **પુબ્બન્તાપરન્તો** તદુભયં. **ઇદપ્પચ્ચયતા** સઙ્ખારાદીનં કારણાનિ અવિજ્જાદીનિ. **પટિચ્ચસમુપ્પન્ના ધમ્મા** અવિજ્જાદીહિ નિબ્બત્તા સઙ્ખારાદિધમ્મા.

તત્થાયં અવિજ્જા યસ્મા અતીતાનં ખન્ધાદીનં યાવ પટિચ્ચસમુપ્પન્નાનં ધમ્માનં યાથાવસરસલક્ખણં જાનિતું પટિવિજ્ઝિતું ન દેતિ છાદેત્વા પરિયોનન્ધિત્વા તિટ્ઠતિ, તસ્મા ‘‘પુબ્બન્તે અઞ્ઞાણં યાવ પટિચ્ચસમુપ્પન્નેસુ ધમ્મેસુ અઞ્ઞાણ’’ન્તિ વુચ્ચતિ, એવાયં અવિજ્જા કિચ્ચતો જાતિતોપિ કથિતા. અયઞ્હિ ઇમાનિ અટ્ઠ ઠાનાનિ જાનિતું પટિવિજ્ઝિતું ન દેતીતિ કિચ્ચતો કથિતા. ઉપ્પજ્જમાનાપિ ઇમેસુ અટ્ઠસુ ઠાનેસુ ઉપ્પજ્જતીતિ જાતિતો કથિતા. એવં કિચ્ચતો જાતિતો ચ કથિતાપિ લક્ખણતો કથિતે એવ સુકથિતા હોતીતિ લક્ખણતો દસ્સેતું “**અઞ્ઞાણ**”ન્તિઆદિ વુત્તં.

તત્થ ઞાણં અત્થાનત્થં કારણાકારણં ચતુસચ્ચધમ્મં વિદિતં પાકટં કરોતિ. અયં પન અવિજ્જા ઉપ્પજ્જિત્વા તં વિદિતં પાકટં કાતું ન દેતીતિ ઞાણપચ્ચનીકતો અઞ્ઞાણં. દસ્સનન્તિપિ પઞ્ઞા, સા હિ તં આકારં પસ્સતિ. અવિજ્જા પન ઉપ્પજ્જિત્વા પસ્સિતું ન દેતીતિ **અદસ્સનં**. અભિસમયોતિપિ પઞ્ઞા, સા તં આકારં અભિસમેતિ. અવિજ્જા પન ઉપ્પજ્જિત્વા તં અભિસમેતું ન દેતીતિ **અનભિસમયો**. અનુબોધો સમ્બોધો પટિવેધોતિપિ પઞ્ઞા, સા તં આકારં અનુબુજ્ઝતિ સમ્બુજ્ઝતિ પટિવિજ્ઝતિ. અવિજ્જા પન ઉપ્પજ્જિત્વા તં અનુબુજ્ઝિતું સમ્બુજ્ઝિતું પટિવિજ્ઝિતું ન દેતીતિ **અનનુબોધો અસમ્બોધો અપ્પટિવેધો**. તથા સલ્લક્ખણં ઉપલક્ખણં પચ્ચુપલક્ખણં સમપેક્ખણન્તિપિ પઞ્ઞા, સા તં આકારં સલ્લક્ખતિ ઉપલક્ખતિ પચ્ચુપલક્ખતિ સમં સમ્મા ચ અપેક્ખતિ. અવિજ્જા પન ઉપ્પજ્જિત્વા તસ્સ તથા કાતું ન દેતીતિ **અસલ્લક્ખણં અનુપલક્ખણં અપચ્ચુપલક્ખણં અસમપેક્ખણ**ન્તિ ચ વુચ્ચતિ.

નાસ્સ કિઞ્ચિ પચ્ચક્ખકમ્મં અત્થિ, સયઞ્ચ અપ્પચ્ચવેક્ખિત્વા કતકમ્મન્તિ **અપ્પચ્ચક્ખકમ્મં**. દુમ્મેધાનં ભાવો **દુમ્મેજ્ઝં**. બાલાનં ભાવો **બાલ્યં**. સમ્પજઞ્ઞન્તિ પઞ્ઞા, સા અત્થાનત્થં કારણાકારણં ચતુસચ્ચધમ્મં સમ્પજાનાતિ. અવિજ્જા પન ઉપ્પજ્જિત્વા તં કારણં પજાનિતું ન દેતીતિ **અસમ્પજઞ્ઞં**. મોહનવસેન **મોહો**. પમોહનવસેન **પમોહો**. સમ્મોહનવસેન **સમ્મોહો**. અવિન્દિયં વિન્દતિ, વિન્દિયં ન વિન્દતીતિ **અવિજ્જા**. વટ્ટસ્મિં ઓહનતિ ઓતરતીતિ **અવિજ્જોઘો**. વટ્ટસ્મિં યોજેતીતિ **અવિજ્જાયોગો**. અપ્પહીનટ્ઠેન ચેવ પુનપ્પુનં ઉપ્પજ્જનતો ચ **અવિજ્જાનુસયો**. મગ્ગે પરિયુટ્ઠિતચોરા વિય અદ્ધિકે કુસલચિત્તં પરિયુટ્ઠાતિ વિલુપ્પતીતિ **અવિજ્જાપરિયુટ્ઠાનં**. યથા નગરદ્વારે પલિઘસઙ્ખાતાય લઙ્ગિયા પતિતાય મનુસ્સાનં નગરપ્પવેસો પચ્છિજ્જતિ, એવમેવ યસ્સ સક્કાયનગરે અયં પતિતા, તસ્સ નિબ્બાનસમ્પાપકં ઞાણગમનં પચ્છિજ્જતીતિ **અવિજ્જાલઙ્ગી** નામ હોતિ. અકુસલઞ્ચ તં મૂલઞ્ચ, અકુસલાનં વા મૂલન્તિ અકુસલમૂલં. તં પન ન અઞ્ઞં, ઇધાધિપ્પેતો મોહોતિ **મોહો અકુસલમૂલ**ન્તિ અયં એકપદિકો અવિજ્જાય અત્થુદ્ધારો. **અયં વેમત્તતા**તિ અયં અવિજ્જાય વેમત્તતા.

વિજ્જાતિ વિન્દિયં વિન્દતીતિ વિજ્જા, વિજ્ઝનટ્ઠેન વિજ્જા, વિદિતકરણટ્ઠેન વિજ્જા. “**દુક્ખે ઞાણ**”ન્તિઆદીસુ દુક્ખસચ્ચસ્સ યાથાવસરસલક્ખણં જાનાતિ પસ્સતિ પટિવિજ્ઝતીતિ દુક્ખે અરિયસચ્ચે વિસયભૂતે ઞાણં ‘‘દુક્ખે ઞાણ’’ન્તિ વુત્તં. એસ નયો સેસેસુપિ. **પઞ્ઞા**તિ તસ્સ તસ્સ અત્થસ્સ પાકટકરણસઙ્ખાતેન પઞ્ઞાપનટ્ઠેન પઞ્ઞા, તેન તેન વા અનિચ્ચાદિના પકારેન ધમ્મે જાનાતીતિ પઞ્ઞા. પજાનનાકારો **પજાનના**. અનિચ્ચાદીનિ

વિચિનતીતિ **વિચયો**. પકારેહિ વિચિનતીતિ **પવિચયો**. ચતુસચ્ચધમ્મે વિચિનતીતિ **ધમ્મવિચયો**. અનિચ્ચાદીનં સલ્લક્ખણવસેન **સલ્લક્ખણા**. તેસંયેવ પતિ પતિ ઉપલક્ખણવસેન **પચ્ચુપલક્ખણા**. પણ્ડિતભાવો **પણ્ડિચ્ચં**. કુસલભાવો **કોસલ્લં**. નિપુણભાવો **નેપુઞ્ઞં**. અનિચ્ચાદીનં વિભાવનવસેન **વેભબ્યા**. તેસંયેવ ચિન્તનવસેન **ચિન્તા**. અનિચ્ચાદીનિ ઉપપરિક્ખતીતિ **ઉપપરિક્ખા**. **ભૂરી**તિ પથવિયા નામં, અયમ્પિ સણ્હટ્ઠેન વિત્થતટ્ઠેન ચ ભૂરી વિયાતિ ભૂરી. તેન વુત્તં – ''ભૂરી વુચ્ચતિ પથવી, તાય પથવિસમાય વિત્થતાય પઞ્ઞાય સમન્નાગતોતિ ભૂરિપઞ્ઞો''તિ (મહાનિ॰ ૨૭). અપિ ચ ભૂરીતિ પઞ્ઞાયેવેતં અધિવચનં. ભૂતે અત્થે રમતીતિ **ભૂરી**.

કિલેસે મેધતિ હિંસતીતિ **મેધા**, ખિપ્પં ગહણધારણટ્ઠેન વા **મેધા**. યસ્સુપ્પજ્જતિ, તં સત્તં હિતપટિપત્તિયં સમ્પયુત્તં વા યાથાવલક્ખણપટિવેધે પરિણેતીતિ **પરિણાયિકા**. અનિચ્ચાદિવસેન ધમ્મે વિપસ્સતીતિ **વિપસ્સના**. સમ્મા પકારેહિ અનિચ્ચાદીનિ જાનાતીતિ **સમ્પજઞ્ઞં**. ઉપ્પથપટિપન્ને સિન્ધવે વીથિઆરોપનત્થં પતોદો વિય ઉપ્પથે ધાવનકૂટચિત્તં વીથિઆરોપનત્થં વિજ્ઝતીતિ પતોદો વિયાતિ **પતોદો**. દસ્સનલક્ખણે ઇન્દટ્ઠં કારેતીતિ ઇન્દ્રિયં, પઞ્ઞાસઙ્ખાતં ઇન્દ્રિયં **પઞ્ઞિન્દ્રિયં**. અવિજ્જાય ન કમ્પતીતિ **પઞ્ઞાબલં**. કિલેસચ્છેદનટ્ઠેન પઞ્ઞાવ સત્થં **પઞ્ઞાસત્થં**. અચ્ચુગ્ગતટ્ઠેન પઞ્ઞાવ પાસાદો **પઞ્ઞાપાસાદો**. આલોકનટ્ઠેન પઞ્ઞાવ આલોકો **પઞ્ઞાઆલોકો**.

ઓભાસનટ્ઠેન પઞ્ઞાવ ઓભાસો **પઞ્ઞાઓભાસો**. પજ્જોતનટ્ઠેન પઞ્ઞાવ પજ્જોતો **પઞ્ઞાપજ્જોતો**. રતિકરણટ્ઠેન રતિદાયકટ્ઠેન રતિજનકટ્ઠેન ચિત્તીકતટ્ઠેન દુલ્લભપાતુભાવટ્ઠેન અતુલટ્ઠેન અનોમસત્તપરિભોગટ્ઠેન ચ પઞ્ઞાવ રતનં **પઞ્ઞારતનં**. ન તેન સત્તા મુય્હન્તિ, સયં વા આરમ્મણે ન મુય્હતીતિ **અમોહો**. ધમ્મવિચયપદં વુત્તત્થમેવ. કસ્મા પનેતં પુન વુત્તન્તિ? અમોહસ્સ મોહપટિપક્ખભાવદીપનત્થં. તેનેતં દીપેતિ – ય્વાયં અમોહો, સો ન કેવલં મોહતો અઞ્ઞો ધમ્મો, મોહસ્સ પટિપક્ખો ધમ્મવિચયસઙ્ખાતો અમોહોવ ઇધાધિપ્પેતોતિ. **સમ્માદિટ્ઠી**તિ યાથાવનિય્યાનિકકુસલદિટ્ઠિ. ધમ્મવિચયસઙ્ખાતો પસત્થો સુન્દરો વા બોજ્ઝઙ્ગોતિ **ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગો**. **મગ્ગઙ્ગ**ન્તિ અરિયમગ્ગસ્સ અઙ્ગં કારણન્તિ મગ્ગઙ્ગં. અરિયમગ્ગસ્સ અન્તોગધત્તા **મગ્ગપરિયાપન્ન**ન્તિ.

અસઞ્ઞાસમાપત્તીતિ સઞ્ઞાવિરાગભાવનાવસેન પવત્તિતા અસઞ્ઞભવૂપપત્તિનિબ્બત્તનસમાપત્તિ. અનુપ્પન્ને હિ બુદ્ધે એકચ્ચે તિત્થાયતને પબ્બજિત્વા વાયોકસિણે પરિકમ્મં કત્વા ચતુત્થજ્ઝાનં નિબ્બત્તેત્વા ઝાના વુટ્ઠાય સઞ્ઞાય દોસં પસ્સન્તિ, સઞ્ઞાય સતિ હત્થચ્છેદાદિદુક્ખઞ્ચેવ સબ્બભયાનિ ચ હોન્તિ, ''અલં ઇમાય સઞ્ઞાય, સઞ્ઞાભાવો સન્તો''તિ એવં સઞ્ઞાય દોસં પસ્સિત્વા સઞ્ઞાવિરાગવસેન ચતુત્થજ્ઝાનં નિબ્બત્તેત્વા અપરિહીનજ્ઝાના કાલં કત્વા અસઞ્ઞીસુ નિબ્બત્તન્તિ. ચિત્તં નેસં ચુતિચિત્તનિરોધેનેવ ઇધ નિવત્તતિ, રૂપક્ખન્ધમત્તમેવ તત્થ નિબ્બત્તતિ.

તે યથા નામ જિયાવેગુક્ખિત્તો સરો યત્તકો જિયાવેગો, તત્તકમેવ આકાસે ગચ્છતિ, એવમેવં ઝાનવેગુક્ખિત્તા ઉપપજ્જિત્વા યત્તકો ઝાનવેગો, તત્તકમેવ કાલં તિટ્ઠન્તિ. ઝાનવેગે પન પરિક્ખીણે તત્થ રૂપક્ખન્ધો અન્તરધાયતિ, ઇધ પટિસન્ધિસઞ્ઞા ઉપ્પજ્જતિ, તં સન્ધાય વુત્તં – ''અસઞ્ઞભવૂપપત્તિનિબ્બત્તનસમાપત્તી''તિ. **વિભૂતસઞ્ઞાસમાપત્તી**તિ વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનસમાપત્તિ. સા હિ પઠમારુપ્પવિઞ્ઞાણસ્સ પઠમારુપ્પસઞ્ઞાયપિ વિભાવનતો ''વિભૂતસઞ્ઞા''તિ વુચ્ચતિ. કેચિ ''વિભૂતરૂપસઞ્ઞા''તિ પઠન્તિ, તેસં મતેન વિભૂતરૂપસમાપત્તિ નામ સેસારુપ્પસમાપત્તિયો. સેસા સમાપત્તિયો સુવિઞ્ઞેય્યાવ.

નેવસેક્ખનાસેક્ખો ઝાયીતિ ઝાનલાભી પુથુજ્જનો. **આજાનિયો ઝાયી**તિ અરહા, સબ્બેપિ વા અરિયપુગ્ગલા. **અસ્સખલુઙ્કો ઝાયી**તિ ખલુઙ્કસ્સસદિસો ઝાયી. તથા હિ ખલુઙ્કો અસ્સો દમથં ન ઉપેતિ ઇતો ચિતો ચ યથારુચિ ધાવતિ, એવમેવં યો પુથુજ્જનો અભિઞ્ઞાલાભી, સો અભિઞ્ઞા અસ્સાદેત્વા ''અલમેત્તાવતા, કતમેત્તાવતા''તિ ઉત્તરિદમથાય અપરિસક્કન્તો અભિઞ્ઞાચિત્તવસેન ઇતો ચિતો ચ ધાવતિ પવત્તતિ, સો ''અસ્સખલુઙ્કો ઝાયી''તિ વુત્તો. **દિટ્ઠુત્તરો ઝાયી**તિ ઝાનલાભી દિટ્ઠિગતિકો. **પઞ્ઞુત્તરો ઝાયી**તિ લક્ખણૂપનિજ્ઝાનેન ઝાયી, સબ્બો એવ વા પઞ્ઞાધિકો ઝાયી.

સરણો સમાધીતિ અકુસલચિત્તેકગ્ગતા, સબ્બોપિ વા સાસવો સમાધિ. **અરણો સમાધી**તિ સબ્બો કુસલાબ્યાકતો સમાધિ, લોકુત્તરો એવ વા. **સવેરો સમાધી**તિ પટિઘચિત્તેસુ એકગ્ગતા. **અવેરો સમાધી**તિ મેત્તાચેતોવિમુત્તિ. અનન્તરદુકેપિ એસેવ નયો. **સામિસો સમાધી**તિ લોકિયસમાધિ. સો હિ અનતિક્કન્તવટ્ટામિસલોકામિસતાય સામિસો. **નિરામિસો સમાધી**તિ લોકુત્તરો સમાધિ. **સસઙ્ખારો સમાધી**તિ દુક્ખાપટિપદો દન્ધાભિઞ્ઞો સુખાપટિપદો ચ દન્ધાભિઞ્ઞો. સો હિ સસઙ્ખારેન સપ્પયોગેન ચિત્તેન પચ્ચનીકધમ્મે કિચ્છેન કસિરેન નિગ્ગહેત્વા અધિગન્તબ્બો. ઇતરો **અસઙ્ખારો સમાધિ. એકંસભાવિતો સમાધી**તિ સુક્ખવિપસ્સકસ્સ સમાધિ. **ઉભયંસભાવિતો સમાધી**તિ સમથયાનિકસ્સ સમાધિ. **ઉભયતો ભાવિતભાવનો સમાધી**તિ કાયસક્ખિનો ઉભતોભાગવિમુત્તસ્સ ચ સમાધિ. સો હિ ઉભયતો ભાગેહિ ઉભયતો ભાવિતભાવનો.

આગાળ્હપટિપદાતિ કામાનં ઓરોહનપટિપત્તિ, કામસુખાનુયોગોતિ અત્થો. **નિજ્ઝામપટિપદા**તિ કામસ્સ નિજ્ઝાપનવસેન ખેદનવસેન પવત્તા પટિપત્તિ, અત્તકિલમથાનુયોગોતિ અત્થો. **અક્ખમા પટિપદા**તિઆદીસુ પધાનકરણકાલે સીતાદીનિ અસહન્તસ્સ પટિપદા, તાનિ નક્ખમતીતિ અક્ખમા. સહન્તસ્સ પન તાનિ ખમતીતિ **ખમા**. ''ઉપ્પન્નં કામવિતક્કં નાધિવાસેતી''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૨૬; અ॰ નિ॰ ૪.૧૪; ૬.૫૮) નયેન મિચ્છાવિતક્કે સમેતીતિ **સમા**. મનચ્છટ્ઠાનિ ઇન્દ્રિયાનિ દમેતીતિ **દમા પટિપદા**.

એવન્તિ ઇમિના વુત્તનયેન. **યો ધમ્મો**તિ યો કોચિ જાતિઆદિધમ્મો. **યસ્સ ધમ્મસ્સા**તિ તતો અઞ્ઞસ્સ જરાદિધમ્મસ્સ. **સમાનભાવો**તિ દુક્ખાદિભાવેન સમાનભાવો. **એકત્તતાયા**તિ સમાનતાય દુક્ખાદિભાવાનં એકીભાવેન. **એકી ભવતી**તિ અનેકોપિ ''દુક્ખ''ન્તિઆદિના એકસદ્દાભિધેય્યતાય એકી ભવતિ. એતેન એકત્તતાય લક્ખણમાહ. **યેન યેન વા પન વિલક્ખણો**તિ યો ધમ્મો યસ્સ ધમ્મસ્સ યેન યેન ભાવેન વિસદિસો. **તેન તેન વેમત્તં ગચ્છતી**તિ તેન તેન ભાવેન સો ધમ્મો તસ્સ ધમ્મસ્સ વેમત્તતં વિસદિસત્તં ગચ્છતિ, દુક્ખભાવેન સમાનોપિ જાતિઆદિકો અભિનિબ્બત્તિઆદિભાવેન જરાદિકસ્સ વિસિટ્ઠતં ગચ્છતીતિ અત્થો. ઇમિના વેમત્તતાય લક્ખણમાહ.

ઇદાનિ તાવ એકત્તવેમત્તતાવિસયે નિયોજેત્વા દસ્સેતું ''**સુત્તે વા વેય્યાકરણે વા**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **પુચ્છિત**ન્તિ પુચ્છાવસેન દેસિતસુત્તવસેન વુત્તં, ન પન અધિટ્ઠાનહારસ્સ પુચ્છાવિસયતાય. સેસં ઉત્તાનમેવ.

અધિટ્ઠાનહારવિભઙ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૫. પરિક્ખારહારવિભઙ્ગવણ્ણના

૪૯. **તત્થ કતમો પરિક્ખારો હારોતિ** પરિક્ખારહારવિભઙ્ગો. તત્થ **યો ધમ્મો યં ધમ્મં જનયતિ, તસ્સ સો પરિક્ખારો**તિ સઙ્ખેપતો પરિક્ખારલક્ખણં વત્વા તં વિભાગેન દસ્સેતું "**કિંલક્ખણો**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ હિનોતિ અત્તનો ફલં પટિકારણભાવં ગચ્છતીતિ **હેતુ**. પટિચ્ચ એતસ્મા ફલં એતીતિ **પચ્ચયો**. કિઞ્ચાપિ હેતુપચ્ચયસદ્દેહિ કારણમેવ વુચ્ચતિ, તથાપિ તત્થ વિસેસં વિભાગેન દસ્સેતું "**અસાધારણલક્ખણો**"તિઆદિ વુત્તં. **સભાવો હેતૂ**તિ સમાનભાવો બીજં હેતુ. નનુ ચ બીજં અઙ્કુરાદિસદિસં ન હોતીતિ? નો ન હોતિ, અઞ્ઞતો હિ તાદિસસ્સ અનુપ્પજ્જનતો.

"**યથા વા પના**"તિઆદિનાપિ ઉદાહરણન્તરદસ્સનેન હેતુપચ્ચયાનં વિસેસમેવ વિભાવેતિ. તત્થ **દુદ્ધન્તિ** ખીરં. **દધિ ભવતી**તિ એકત્તનયેન અભેદોપચારેન વા વુત્તં, ન અઞ્ઞથા. ન હિ ખીરં દધિ હોતિ. તેનેવાહ – "**ન ચત્થિ એકકાલસમવધાનં દુદ્ધસ્સ ચ દધિસ્સ ચા**"તિ. અથ વા ઘટે દુદ્ધં પક્ખિત્તં દધિ ભવતિ, દધિ તત્થ કાલન્તરે જાયતિ પચ્ચયન્તરસમાયોગેન, તસ્મા ન ચત્થિ એકકાલસમવધાનં દુદ્ધસ્સ ચ દધિસ્સ ચ રસખીરવિપાકાદીહિ ભિન્નસભાવત્તા. **એવમેવન્તિ** યથા હેતુભૂતસ્સ ખીરસ્સ ફલભૂતેન દધિના ન એકકાલસમવધાનં, એવમઞ્ઞસ્સાપિ હેતુસ્સ ફલેન ન એકકાલસમવધાનં, ન તથા પચ્ચયસ્સ, ન હિ પચ્ચયો એકન્તેન ફલેન ભિન્નકાલો એવાતિ. એવમ્પિ હેતુપચ્ચયાનં વિસેસો વેદિતબ્બોતિ અધિપ્પાયો.

એવં બાહિરં હેતુપચ્ચયવિભાગં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અજ્ઝત્તિકં દસ્સેતું "**અયઞ્હિ સંસારો**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ''અવિજ્જા અવિજ્જાય હેતૂ''તિ વુત્તે કિં એકસ્મિં ચિત્તુપ્પાદે અનેકા અવિજ્જા વિજ્જન્તીતિ? આહ "**પુરિમિકા અવિજ્જા પચ્છિમિકાય અવિજ્જાય હેતૂ**"તિ. તેન એકસ્મિં કાલે હેતુફલાનં સમવધાનં નત્થીતિ એતમેવત્થં સમત્થેતિ. તત્થ "**પુરિમિકા અવિજ્જા**"તિઆદિના હેતુફલભૂતાનં અવિજ્જાનં વિભાગં દસ્સેતિ. "**બીજઙ્કુરો વિયા**"તિઆદિના ઇમમત્થં દસ્સેતિ – યથા બીજં અઙ્કુરસ્સ હેતુ હોન્તં સમનન્તરહેતુતાય હેતુ હોતિ. યં પન બીજતો ફલં નિબ્બત્તતિ, તસ્સ બીજં પરમ્પરહેતુતાય હેતુ હોતિ. એવં અવિજ્જાયપિ હેતુભાવે દટ્ઠબ્બન્તિ.

પુન "**યથા વા પના**"તિઆદિનાપિ હેતુપચ્ચયવિભાગમેવ દસ્સેતિ. તત્થ **થાલકન્તિ** દીપકપલ્લિકા. **અનગ્ગિકન્તિ** અગ્ગિં વિના. **દીપેતુન્તિ** જાલેતું. **ઇતિ સભાવો હેતૂ**તિ એવં પદીપુજ્જાલનાદીસુ અગ્ગિઆદિપદીપસદિસં કારણં સભાવો હેતુ. **પરભાવો પચ્ચયો**તિ તત્થેવ કપલ્લિકાવટ્ટિતેલાદિસદિસો અગ્ગિતો અઞ્ઞો સભાવો પચ્ચયો. **અજ્ઝત્તિકો**તિ નિયકજ્ઝત્તિકો નિયકજ્ઝત્તે ભવો. **બાહિરો**તિ તતો બહિભૂતો. **જનકો**તિ નિબ્બત્તકો. **પરિગ્ગાહકો**તિ ઉપત્થમ્ભકો. **અસાધારણો**તિ આવેણિકો. **સાધારણો**તિ અઞ્ઞેસમ્પિ પચ્ચયુપ્પન્નાનં સમાનો.

ઇદાનિ યસ્મા કારણં ''પરિક્ખારો''તિ વુત્તં, કારણભાવો ચ ફલાપેક્ખાય, તસ્મા કારણસ્સ યો કારણભાવો યથા ચ સો હોતિ, યઞ્ચ ફલં યો ચ તસ્સ વિસેસો, યો ચ કારણફલાનં સમ્બન્ધો, તં સબ્બં વિભાવેતું "**અવુપચ્છેદત્થો**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ કારણફલભાવેન સમ્બન્ધતા **સન્તતિ**. કો ચ તત્થ સમ્બન્ધો, કો કારણફલભાવો ચ? સો એવ અવુપચ્છેદત્થો. યો ફલભૂતો અઞ્ઞસ્સ અકારણં હુત્વા નિરુજ્ઝતિ, સો વુપચ્છિન્નો નામ હોતિ, યથા તં અરહતો ચુતિચિત્તં. યો પન અત્તનો અનુરૂપસ્સ ફલસ્સ હેતુ હુત્વા નિરુજ્ઝતિ, સો અનુપચ્છિન્નો એવ નામ હોતિ, હેતુફલસમ્બન્ધસ્સ વિજ્જમાનત્તાતિ આહ – ''અવુપચ્છેદત્થો સન્તતિઅત્થો''તિ.

યસ્મા ચ કારણતો નિબ્બત્તં ફલં નામ, ન અનિબ્બત્તં, તસ્મા “**નિબ્બત્તિઅત્થો ફલત્થો**”તિ વુત્તં. યસ્મા પન પુરિમભવેન અનન્તરભવપટિસન્ધાનવસેન પવત્તા ઉપપત્તિક્ખન્ધા પુનબ્ભવો, તસ્મા વુત્તં – “**પટિસન્ધિઅત્થો પુનબ્ભવત્થો**”તિ. તથા યસ્સ પુગ્ગલસ્સ કિલેસા ઉપ્પજ્જન્તિ, તં પલિબુન્ધેન્તિ સમ્મા પટિપજ્જિતું ન દેન્તિ. યાવ ચ મગ્ગેન અસમુગ્ઘાતિતા, તાવ અનુસેન્તિ નામ, તેન વુત્તં – “**પલિબોધત્થો પરિયુટ્ઠાનત્થો, અસમુગ્ઘાતત્થો અનુસયત્થો**”તિ. પરિઞ્ઞાભિસમયવસેન પરિઞ્ઞાતે ન કદાચિ તં નામરૂપઙ્કુરસ્સ કારણં હેસ્સતીતિ આહ – “**અપરિઞ્ઞાતત્થો વિઞ્ઞાણસ્સ બીજત્થો**”તિ. **યત્થ અવુપચ્છેદો તત્થ સન્તતી**તિ યત્થ રૂપારૂપપ્પવત્તિયં યથાવુત્તો અવુપચ્છેદો, તત્થ સન્તતિવોહારો . **યત્થ સન્તતિ તત્થ નિબ્બત્તી**તિઆદિ પચ્ચયપરમ્પરદસ્સનં હેતુફલસમ્બન્ધવિભાવનમેવ.

“**યથા વા પન ચક્ખુઞ્ચ પટિચ્ચા**”તિઆદિના ‘‘સભાવો હેતૂ’’તિ વુત્તમેવત્થં વિભાગેન દસ્સેતિ. તત્થ **સન્નિસ્સયતાયા**તિ ઉપનિસ્સયપચ્ચયતાય. **મનસિકારો**તિ કિરિયામનોધાતુ. સા હિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ વિઞ્ઞાણભાવેન સમાનજાતિતાય સભાવો હેતુ. **સઙ્ખારા વિઞ્ઞાણસ્સ પચ્ચયો સભાવો હેતૂ**તિ પુઞ્ઞાદિઅભિસઙ્ખારા પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણસ્સ પચ્ચયો, તત્થ યો સભાવો, સો હેતૂતિ. **સઙ્ખારા**તિ ચેત્થ સબ્બો લોકિયો કુસલાકુસલચિત્તુપ્પાદો અધિપ્પેતો. ઇમિના નયેન સેસપદેસુપિ અત્થો વેદિતબ્બો. **એવં યો કોચિ ઉપનિસ્સયો સબ્બો સો પરિક્ખારો**તિ યથાવુત્તપ્પભેદો યો કોચિ પચ્ચયો, સો સબ્બો અત્તનો ફલસ્સ પરિક્ખરણતો અભિસઙ્ખરણતો પરિક્ખારો. તસ્સ નિદ્ધારેત્વા કથનં પરિક્ખારો હારોતિ.

પરિક્ખારહારવિભઙ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૬. સમારોપનહારવિભઙ્ગવણ્ણના

૫૦. તત્થ કતમો સમારોપનો હારોતિ સમારોપનહારવિભઙ્ગો. તત્થ **એકસ્મિં પદટ્ઠાને**તિ યસ્મિં કિસ્મિઞ્ચિ એકસ્મિં કારણભૂતે ધમ્મે સુત્તેન ગહિતે. **યત્તકાનિ પદટ્ઠાનાનિ ઓતરન્તી**તિ યત્તકાનિ અઞ્ઞેસં કારણભૂતાનિ તસ્મિં ધમ્મે સમોસરન્તિ. **સબ્બાનિ તાનિ સમારોપયિતબ્બાની**તિ સબ્બાનિ તાનિ પદટ્ઠાનાનિ પદટ્ઠાનભૂતા ધમ્મા સમ્મા નિદ્ધારણવસેન આનેત્વા દેસનાય આરોપેતબ્બા, દેસનારુળ્હે વિય કત્વા કથેતબ્બાતિ અત્થો. યથા આવટ્ટે હારે ‘‘એકમ્હિ પદટ્ઠાને, પરિયેસતિ સેસકં પદટ્ઠાન’’ન્તિ (નેત્તિ॰ ૪ નિદ્દેસવાર) વચનતો અનેકેસં પદટ્ઠાનાનં પરિયેસના વુત્તા, એવમિધાપિ બહૂનં પદટ્ઠાનાનં સમારોપના કાતબ્બાતિ દસ્સેન્તો “**યથા આવટ્ટે હારે**”તિ આહ. ન કેવલં પદટ્ઠાનવસેનેવ સમારોપના, અથ ખો વેવચનભાવનાપહાનવસેનપિ સમારોપના કાતબ્બાતિ દસ્સેન્તો “**તત્થ સમારોપના ચતુબ્બિધા**”તિઆદિમાહ.

કસ્મા પનેત્થ પદટ્ઠાનવેવચનાનિ ગહિતાનિ, નનુ પદટ્ઠાનવેવચનહારે એવ અયમત્થો વિભાવિતોતિ? સચ્ચમેતં, ઇધ પન પદટ્ઠાનવેવચનગ્ગહણં ભાવનાપહાનાનં અધિટ્ઠાનવિસયદસ્સનત્થઞ્ચેવ તેસં અધિવચનવિભાગદસ્સનત્થઞ્ચ. એવઞ્હિ ભાવનાપહાનાનિ સુવિઞ્ઞેય્યાનિ હોન્તિ સુકરાનિ ચ પઞ્ઞાપેતું. **ઇદં પદટ્ઠાન**ન્તિ ઇદં તિવિધં સુચરિતં બુદ્ધાનં સાસનસ્સ ઓવાદસ્સ વિસયાધિટ્ઠાનભાવતો પદટ્ઠાનં. તત્થ “**કાયિક**”ન્તિઆદિના તીહિ સુચરિતેહિ સીલાદયો તયો ખન્ધે સમથવિપસ્સના તતિયચતુત્થફલાનિ ચ નિદ્ધારેત્વા દસ્સેતિ, તં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. વનીયતીતિ **વનં**, વનતિ, વનુતે ઇતિ વા **વનં**. તત્થ યસ્મા પઞ્ચ કામગુણા

કામતણ્હાય, નિમિત્તગ્ગાહો અનુબ્યઞ્જનગ્ગાહસ્સ, અજ્ઝત્તિકબાહિરાનિ આયતનાનિ તપ્પટિબન્ધછન્દરાગાદીનં, અનુસયા ચ પરિયુટ્ઠાનાનં કારણાનિ હોન્તિ, તસ્મા તમત્થં દસ્સેતું "**પઞ્ચ કામગુણા**"તિઆદિ વુત્તં.

૫૧. અયં વેવચનેન સમારોપનાતિ યો "રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ સેક્ખફલં, અનાગામિફલં, કામધાતુસમતિક્કમન"ન્તિ એતેહિ પરિયાયવચનેહિ તતિયફલસ્સ નિદ્દેસો, તથા યો "અવિજ્જાવિરાગા પઞ્ઞાવિમુત્તિ અસેક્ખફલં, અગ્ગફલં અરહત્તં, તેધાતુકસમતિક્કમન"ન્તિ એતેહિ પરિયાયવચનેહિ ચતુત્થફલસ્સ નિદ્દેસો, યો ચ "પઞ્ઞિન્દ્રિય"ન્તિઆદીહિ પરિયાયવચનેહિ પઞ્ઞાય નિદ્દેસો, અયં વેવચનેહિ ચ સમારોપના.

તસ્માતિહ ત્વં, ભિક્ખુ, કાયે કાયાનુપસ્સી વિહરાહીતિઆદિ લક્ખણહારવિભઙ્ગવણ્ણનાયં વુત્તનયેન વેદિતબ્બં. કેવલં તત્થ એકલક્ખણત્તા અવુત્તાનમ્પિ વુત્તભાવદસ્સનવસેનેવ આગતં, ઇધ ભાવનાસમારોપનવસેનાતિ અયમેવ વિસેસો. કાયાનુપસ્સના વિસેસતો અસુભાનુપસ્સના એવ કામરાગતદેકટ્ઠકિલેસાનં એકન્તપટિપક્ખાતિ અસુભસઞ્ઞા કબળીકારાહારપરિઞ્ઞાય પરિબન્ધકિલેસા કામુપાદાનં કામયોગો અભિજ્ઝાકાયગન્થો કામાસવો કામોઘો રાગસલ્લં રૂપધમ્મપરિઞ્ઞાય પટિપક્ખકિલેસા રૂપધમ્મેસુ રાગો છન્દાગતિગમનન્તિ એતેસં પાપધમ્માનં પહાનાય સંવત્તતીતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ "**કાયે કાયાનુપસ્સી વિહરન્તો**"તિઆદિના.

તથા વેદનાનુપસ્સના વિસેસતો દુક્ખાનુપસ્સનાતિ, સા –

> "યો સુખં દુક્ખતો અદ્દ, દુક્ખમદ્દક્ખિ સલ્લતો;
> અદુક્ખમસુખં સન્તં, અદક્ખિ નં અનિચ્ચતો"તિ. (સં॰ નિ॰ ૪.૨૫૩; ઇતિવુ॰ ૫૩) –

આદિવચનતો સબ્બં વેદનં "દુક્ખ"ન્તિ પસ્સન્તી સુખસઞ્ઞાય વેદનાહેતુપરિઞ્ઞાય પરિબન્ધકિલેસાનં ગોસીલાદીહિ ભવસુદ્ધિ હોતીતિ વેદનાસ્સાદેન પવત્તસ્સ ભવુપાદાનસઙ્ખાતસ્સ સીલબ્બતુપાદાનસ્સ વેદનાવસેન "અનત્થં મે અચરી"તિઆદિનયપ્પવત્તસ્સ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૪૦; અ॰ નિ॰ ૯.૨૯; ૧૦.૭૯; ધ॰ સ॰ ૧૨૩૭; વિભ॰ ૯૦૯, ૯૬૦) બ્યાપાદકાયગન્થસ્સ દોસસલ્લસ્સ વેદનાસ્સાદવસેનેવ પવત્તસ્સ ભવયોગભવાભવભવોઘસઙ્ખાતસ્સ ભવરાગસ્સ ભવપરિઞ્ઞાય પરિબન્ધકકિલેસાનં વેદનાવિસયસ્સ રાગસ્સ દોસાગતિગમનસ્સ ચ પહાનાય સંવત્તતીતિ એતમત્થં દસ્સેતિ "**વેદનાસુ વેદનાનુપસ્સી**"તિઆદિના.

તથા ચિત્તાનુપસ્સના વિસેસતો અનિચ્ચાનુપસ્સનાતિ, સા ચિત્તં "અનિચ્ચ"ન્તિ પસ્સન્તી તત્થ યેભુય્યેન સત્તા નિચ્ચસઞ્ઞિનોતિ નિચ્ચસઞ્ઞાય વિઞ્ઞાણાહારપરિઞ્ઞાય પરિબન્ધકિલેસાનં નિચ્ચાભિનિવેસપટિપક્ખતો એવ દિટ્ઠુપાદાનં દિટ્ઠિયોગસીલબ્બતપરામાસકાયગન્થદિટ્ઠાસવદિટ્ઠોઘસઙ્ખાતાય દિટ્ઠિયા નિચ્ચસઞ્ઞાનિમિત્તસ્સ "સેય્યોહમસ્મી"તિઆદિનયપ્પવત્તસ્સ (ધ॰ સ॰ ૧૨૩૯; વિભ॰ ૮૩૨, ૮૬૬, ૯૬૨) માનસલ્લસ્સ સઞ્ઞાપરિઞ્ઞાય પટિપક્ખકિલેસાનં સઞ્ઞાય રાગસ્સ દિટ્ઠાભિનિવેસસ્સ અપ્પહીનત્તા ઉપ્પજ્જનકસ્સ ભયાગતિગમનસ્સ ચ પહાનાય સંવત્તતીતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ "**ચિત્તે ચિત્તાનુપસ્સી**"તિઆદિના.

તથા ધમ્માનુપસ્સના વિસેસતો અનત્તસઞ્ઞાતિ, સા સઙ્ખારેસુ અત્તસઞ્ઞાય મનોસઞ્ચેતનાહારપરિઞ્ઞાય પટિપક્ખકિલેસાનં સક્કાયદિટ્ઠિયા "ઇદમેવ સચ્ચ"ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૧૮૭, ૨૦૨-૨૦૩; ૩.૨૭) પવત્તસ્સ મિચ્છાભિનિવેસસ્સ મિચ્છાભિનિવેસહેતુકાય અવિજ્જાયોગઅવિજ્જાસવઅવિજ્જોઘમોહસલ્લસઙ્ખાતાય અવિજ્જાય

સઙ્ખારપરિઞ્ઞાય પરિબન્ધકિલેસાનં સઙ્ખારેસુ રાગસ્સ મોહાગતિગમનસ્સ ચ પહાનાય સંવત્તતીતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ "**ધમ્મેસુ ધમ્માનુપસ્સી વિહરન્તો**"તિઆદિના. સેસં ઉત્તાનમેવ.

સમારોપનહારવિભઙ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નિટ્ઠિતા ચ હારવિભઙ્ગવણ્ણના.

૧. દેસનાહારસમ્પાતવણ્ણના

એવં સુપરિકમ્મકતાય ભૂમિયા નાનાવણ્ણાનિ મુત્તપુપ્ફાનિ પકિરન્તો વિય સુસિક્ખિતસિપ્પાચરિયવિચારિતેસુ સુરત્તસુવણ્ણાલઙ્કારેસુ નાનાવિધરંસિજાલસમુજ્જલાનિ વિવિધાનિ મણિરતનાનિ બન્ધન્તો વિય મહાપથવિં પરિવત્તેત્વા પપ્પટકોજં ખાદાપેન્તો વિય યોજનિકમધુગણ્ડં પીળેત્વા સુમધુરસં પાયેન્તો વિય ચ આયસ્મા મહાકચ્ચાનો નાનાસુત્તપદેસે ઉદાહરન્તો સોળસ હારે વિભજિત્વા ઇદાનિ તે એકસ્મિંયેવ સુત્તે યોજેત્વા દસ્સેન્તો હારસમ્પાતવારં આરભિ. આરભન્તો ચ યાયં નિદ્દેસવારે –

"સોળસ હારા પઠમં, દિસલોચનતો દિસા વિલોકેત્વા.

સઙ્ખિપિય અઙ્કુસેન હિ, નયેહિ તીહિ નિદ્દિસે સુત્ત''ન્તિ. –

ગાથા વુત્તા. યસ્મા તં હારવિભઙ્ગવારો નપ્પયોજેતિ, વિપ્પકિણ્ણવિસયત્તા, નયવિચારસ્સ ચ અન્તરિતત્તા . અનેકેહિ સુત્તપદેસેહિ હારાનં વિભાગદસ્સનમેવ હિ હારવિભઙ્ગવારો. હારસમ્પાતવારો પન તં પયોજેતિ, એકસ્મિંયેવ સુત્તપદેસે સોળસ હારે યોજેત્વાવ તદનન્તરં નયસમુટ્ઠાનસ્સ કથિતત્તા. તસ્મા ''સોળસ હારા પઠમ''ન્તિ ગાથં પચ્ચામસિત્વા "**તસ્સા નિદ્દેસો કુહિં દટ્ઠબ્બો, હારસમ્પાતે**"તિ આહ. તસ્સત્થો – ''તસ્સા ગાથાય નિદ્દેસો કત્થ દટ્ઠબ્બો''તિ. એતેન સુત્તેસુ હારાનં યોજનાનયદસ્સનં હારસમ્પાતવારોતિ દસ્સેતિ. હારસમ્પાતપદસ્સ અત્થો વુત્તો એવ.

અરક્ખિતેન ચિત્તેનાતિ ચક્ખુદ્વારાદીસુ સતિઆરક્ખાભાવેન અગુત્તેન ચિત્તેન. **મિચ્છાદિટ્ઠિહતેના**તિ સસ્સતાદિમિચ્છાભિનિવેસદૂસિતેન. **થિનમિદ્ધાભિભૂતેના**તિ ચિત્તસ્સ કાયસ્સ ચ અકલ્યતાલક્ખણેહિ થિનમિદ્ધેહિ અજ્ઝોત્થટેન. **વસં મારસ્સ ગચ્છતી**તિ કિલેસમારાદીનં યથાકામં કરણીયો હોતીતિ અયં તાવ ગાથાય પદત્થો.

પમાદન્તિ ''અરક્ખિતેન ચિત્તેના''તિ ઇદં પદં છસુ દ્વારેસુ સતિવોસગ્ગલક્ખણં પમાદં કથેતિ. **તં મચ્ચુનો પદ**ન્તિ તં પમજ્જનં ગુણમારણતો મચ્ચુસઙ્ખાતસ્સ મારસ્સ વસવત્તનટ્ઠાનં, તેન ''અરક્ખિતેન ચિત્તેન, વસં મારસ્સ ગચ્છતી''તિ પઠમપાદં ચતુત્થપાદેન સમ્બન્ધિત્વા દસ્સેતિ. **સો વિપલ્લાસો**તિ યં અનિચ્ચસ્સ ખન્ધપઞ્ચકસ્સ ''નિચ્ચ''ન્તિ દસ્સનં, સો વિપલ્લાસો વિપરિયેસગ્ગાહો. તેનેવાહ – "**વિપરીતગ્ગાહલક્ખણો વિપલ્લાસો**"તિ. સબ્બં વિપલ્લાસસામઞ્ઞેન ગહેત્વા તસ્સ અધિટ્ઠાનં પુચ્છતિ "**કિં વિપલ્લાસયતી**"તિ. સામઞ્ઞસ્સ ચ વિસેસો અધિટ્ઠાનભાવેન વોહરીયતીતિ આહ – "**સઞ્ઞં ચિત્તં દિટ્ઠિમિતી**"તિ. તં ''વિપલ્લાસયતી''તિ પદેન સમ્બન્ધિતબ્બં. તેસુ સઞ્ઞાવિપલ્લાસો સબ્બમુદુકો, અનિચ્ચાદિકસ્સ વિસયસ્સ મિચ્છાવસેન ઉપટ્ઠિતાકારગ્ગહણમત્તં મિગપોતકાનં તિણપુરિસકેસુ પુરિસોતિ ઉપ્પન્નસઞ્ઞા વિય. ચિત્તવિપલ્લાસો તતો બલવતરો, અમણિઆદિકે વિસયે મણિઆદિઆકારેન ઉપટ્ઠહન્તે તથા સન્નિટ્ઠાનં વિય નિચ્ચાદિતો સન્નિટ્ઠાનમત્તં.

દિટ્ઠિવિપલ્લાસો પન સબ્બબલવતરો યં યં આરમ્મણં યથા યથા ઉપટ્ઠાતિ, તથા તથા નં સસ્સતાદિવસેન ''ઇદમેવ સચ્ચં મોઘમઞ્ઞ''ન્તિ અભિનિવિસન્તો પવત્તતિ. તત્થ સઞ્ઞાવિપલ્લાસો ચિત્તવિપલ્લાસસ્સ કારણં, ચિત્તવિપલ્લાસો દિટ્ઠિવિપલ્લાસસ્સ કારણં હોતિ.

ઇદાનિ વિપલ્લાસાનં પવત્તિટ્ઠાનં વિસયં દસ્સેતું "**સો કુહિં વિપલ્લાસયતિ, ચતૂસુ અત્તભાવવત્થૂસૂ**"તિ આહ. તત્થ **અત્તભાવવત્થૂસૂ**તિ પઞ્ચસુ ઉપાદાનક્ખન્ધેસુ. તે હિ આહિતો અહં માનો એત્થાતિ અત્તા, ''અત્તા''તિ ભવતિ એત્થ બુદ્ધિ વોહારો ચાતિ અત્તભાવો, સો એવ સુભાદીનં વિપલ્લાસસ્સ ચ અધિટ્ઠાનભાવતો વત્થુ ચાતિ ''અત્તભાવવત્થૂ''તિ વુચ્ચતિ. "**રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતી**"તિઆદિના તેસં સબ્બવિપલ્લાસમૂલભૂતાય સક્કાયદિટ્ઠિયા પવત્તિટ્ઠાનભાવેન અત્તભાવવત્થુતં દસ્સેત્વા પુન વિપલ્લાસાનં પવત્તિઆકારેન સદ્ધિં વિસયં વિભજિત્વા દસ્સેતું "**રૂપં પઠમં વિપલ્લાસવત્થુ અસુભે સુભ**"ન્તિ વુત્તં. તં સબ્બં સુવિઞ્ઞેય્યં. પુન મૂલકારણવસેન વિપલ્લાસે વિભજિત્વા દસ્સેતું "**દ્વે ધમ્મા ચિત્તસ્સ સંકિલેસા**"તિઆદિમાહ. તત્થ કિઞ્ચાપિ અવિજ્જારહિતા તણ્હા નત્થિ, અવિજ્જા ચ સુભસુખસઞ્ઞાનમ્પિ પચ્ચયો એવ, તથાપિ તણ્હા એતાસં સાતિસયં પચ્ચયોતિ દસ્સેતું "**તણ્હાનિવુતં...પે॰... દુક્ખે સુખ**"ન્તિ વુત્તં. **દિટ્ઠિનિવુત**ન્તિ દિટ્ઠિસીસેન અવિજ્જા વુત્તાતિ અવિજ્જાનિવુતન્તિ અત્થો. કામઞ્ચેત્થ તણ્હારહિતા દિટ્ઠિ નત્થિ, તણ્હાપિ દિટ્ઠિયા પચ્ચયો એવ. તણ્હાપિ ''નિચ્ચં અત્તા''તિ અયોનિસો ઉમ્મુજ્જન્તાનં તથાપવત્તમિચ્છાભિનિવેસસ્સ મોહો વિસેસપચ્ચયોતિ દસ્સેતું "**દિટ્ઠિનિવુતં...પે॰... અત્તા**"તિ વુત્તં.

યો દિટ્ઠિવિપલ્લાસોતિ ''અનિચ્ચે નિચ્ચં, અનત્તનિ અત્તા''તિ પવત્તમ્પિ વિપલ્લાસદ્વયં સન્ધાયાહ – "**સો અતીતં રૂપં...પે॰... અતીતં વિઞ્ઞાણં અત્તતો સમનુપસ્સતી**"તિ. એતેન અટ્ઠારસવિધોપિ પુબ્બન્તાનુકપ્પિકવાદો પચ્છિમાનં દ્વિન્નં વિપલ્લાસાનં વસેન હોતીતિ દસ્સેતિ. **તણ્હાવિપલ્લાસો**તિ તણ્હામૂલકો વિપલ્લાસો. ''અસુભે સુભં, દુક્ખે સુખ''ન્તિ એતં વિપલ્લાસદ્વયં સન્ધાય વદતિ. **અનાગતં રૂપં અભિનન્દતી**તિ અનાગતં રૂપં દિટ્ઠાભિનન્દનવસેન અભિનન્દતિ. **અનાગતં વેદનં, સઞ્ઞં, સઙ્ખારે, વિઞ્ઞાણં અભિનન્દતી**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. એતેન ચતુચત્તાલીસવિધોપિ અપરન્તાનુકપ્પિકવાદો યેભુય્યેન પુરિમાનં દ્વિન્નં વિપલ્લાસાનં વસેન હોતીતિ દસ્સેતિ. **દ્વે ધમ્મા ચિત્તસ્સ ઉપક્કિલેસા**તિ એવં પરમસાવજ્જસ્સ વિપલ્લાસસ્સ મૂલકારણન્તિ વિસેસતો દ્વે ધમ્મા ચિત્તસ્સ ઉપક્કિલેસા **તણ્હા ચ અવિજ્જા ચા**તિ તે સરૂપતો દસ્સેતિ. તાહિ વિસુજ્ઝન્તં ચિત્તં વિસુજ્ઝતીતિ પટિપક્ખવસેનપિ તાસં ઉપક્કિલેસભાવંયેવ વિભાવેતિ, ન હિ તણ્હાઅવિજ્જાસુ પહીનાસુ કોચિ સંકિલેસધમ્મો ન પહીયતીતિ. યથા ચ વિપલ્લાસાનં મૂલકારણં તણ્હાવિજ્જા, એવં સકલસ્સાપિ વટ્ટસ્સ મૂલકારણન્તિ યથાનુસન્ધિનાવ ગાથં નિટ્ઠપેતું "**તેસ**"ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તેસ**ન્તિ યેસં અરક્ખિતં ચિત્તં મિચ્છાદિટ્ઠિહતઞ્ચ, તેસં. "**અવિજ્જાનીવરણાન**"ન્તિઆદિના મારસ્સ વસગમનેન અનાદિમતિસંસારે સંસરણન્તિ દસ્સેતિ.

થિનમિદ્ધાભિભૂતેનાતિ એત્થ "**થિનં નામા**"તિઆદિના થિનમિદ્ધાનં સરૂપં દસ્સેતિ. તેહિ ચિત્તસ્સ અભિભૂતતા સુવિઞ્ઞેય્યાવાતિ તં અનામસિત્વા કિલેસમારગ્ગહણેનેવ તંનિમિત્તા અભિસઙ્ખારમારખન્ધમારમચ્ચુમારા ગહિતા એવાતિ "**કિલેસમારસ્સ ચ સત્તમારસ્સ ચા**"તિ **ચ**-સદ્દેન વા તેસમ્પિ ગહણં કતન્તિ દટ્ઠબ્બં. **સો હિ નિવુતો સંસારાભિમુખો**તિ સો મારવસં ગતો, તતો એવ નિવુતો કિલેસેહિ યાવ ન મારબન્ધનં છિજ્જતિ, તાવ સંસારાભિમુખોવ હોતિ, ન વિસઙ્ખારાભિમુખોતિ અધિપ્પાયો. ઇમાનિ ભગવતા દ્વે સચ્ચાનિ દેસિતાનિ. કથં દેસિતાનિ?

તત્થ દુવિધા કથા અભિધમ્મનિસ્સિતા ચ સુત્તન્તનિસ્સિતા ચ. તાસુ અભિધમ્મનિસ્સિતા નામ **અરક્ખિતેન ચિત્તેના**તિ રત્તમ્પિ ચિત્તં અરક્ખિતં, દુટ્ઠમ્પિ ચિત્તં અરક્ખિતં, મૂળ્હમ્પિ ચિત્તં અરક્ખિતં. તત્થ રત્તં ચિત્તં અટ્ઠન્નં લોભસહગતચિત્તુપ્પાદાનં વસેન વેદિતબ્બં, દુટ્ઠં ચિત્તં દ્વિન્નં પટિઘચિત્તુપ્પાદાનં વસેન વેદિતબ્બં, મૂળ્હં ચિત્તં દ્વિન્નં મોમૂહચિત્તુપ્પાદાનં વસેન વેદિતબ્બં. યાવ ઇમેસં ચિત્તુપ્પાદાનં વસેન ઇન્દ્રિયાનં અગુત્તિ અગોપાયના અપાલના અનારક્ખા સતિવોસગ્ગો પમાદો ચિત્તસ્સ અસંવરો, એવં અરક્ખિતં ચિત્તં હોતિ. મિચ્છાદિટ્ઠિહતં નામ ચિત્તં ચતુન્નં દિટ્ઠિસમ્પયુત્તચિત્તુપ્પાદાનં વસેન વેદિતબ્બં, થિનમિદ્ધાભિભૂતં નામ ચિત્તં પઞ્ચન્નં સસઙ્ખારિકાકુસલચિત્તુપ્પાદાનં વસેન વેદિતબ્બં. એવં સબ્બેપિ અગ્ગહિતગ્ગહણેન દ્વાદસ અકુસલચિત્તુપ્પાદા હોન્તિ. તે ''કતમે ધમ્મા અકુસલા? યસ્મિં સમયે અકુસલં ચિત્તં ઉપ્પન્નં હોતી''તિઆદિના **ચિત્તુપ્પાદકણ્ડે** (ધ॰ સ॰ ૩૬૫) અકુસલચિત્તુપ્પાદદેસનાવસેન વિત્થારતો વત્તબ્બા. **મારસ્સા**તિ એત્થ પઞ્ચ મારા. તેસુ કિલેસમારસ્સ ચતુન્નં આસવાનં ચતુન્નં ઓઘાનં ચતુન્નં યોગાનં ચતુન્નં ગન્થાનં ચતુન્નં ઉપાદાનાનં અટ્ઠન્નં નીવરણાનં દસન્નં કિલેસવત્થૂનં વસેન **આસવગોચ્છકાદીસુ** (ધ॰ સ॰ દુકમાતિકા ૧૪-૧૯, ૧૧૦૨) વુત્તનયેન, તથા ''જાતિમદો ગોત્તમદો આરોગ્યમદો''તિઆદિના **ખુદ્દકવત્થુવિભઙ્ગે** (વિભ॰ ૮૩૨) આગતાનં સત્તન્નં કિલેસાનઞ્ચ વસેન વિભાગો વત્તબ્બો. અયં તાવેત્થ અભિધમ્મનિસ્સિતા કથા.

સુત્તન્તનિસ્સિતા (મ॰ નિ॰ ૧.૩૪૭; અ॰ નિ॰ ૧૧.૧૭) પન **અરક્ખિતેન ચિત્તેના**તિ ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા નિમિત્તગ્ગાહી હોતિ અનુબ્યઞ્જનગ્ગાહી, યત્વાધિકરણમેનં ચક્ખુન્દ્રિયં અસંવુતં વિહરન્તં અભિજ્ઝાદોમનસ્સા પાપકા અકુસલા ધમ્મા અન્વાસ્સવેય્યું, તસ્સ સંવરાય ન પટિપજ્જતિ, ન રક્ખતિ ચક્ખુન્દ્રિયં, ચક્ખુન્દ્રિયે ન સંવરં આપજ્જતિ. સોતેન ...પે॰... ઘાનેન... જિવ્હાય... કાયેન... મનસા...પે॰... મનિન્દ્રિયેન સંવરં આપજ્જતિ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૪૭, ૪૧૧, ૪૨૧; ૨.૪૧૯; ૩.૧૫, ૭૫). એવં અરક્ખિતં ચિત્તં હોતિ. **મિચ્છાદિટ્ઠિહતેન ચા**તિ મિચ્છાદિટ્ઠિહતં નામ ચિત્તં પુબ્બન્તકપ્પનવસેન વા અપરન્તકપ્પનવસેન વા પુબ્બન્તાપરન્તકપ્પનવસેન વા મિચ્છાભિનિવિસન્તસ્સ અયોનિસો ઉમ્મુજ્જન્તસ્સ ''સસ્સતો લોકોતિ વા...પે॰... નેવ હોતિ ન ન હોતિ તથાગતો પરં મરણા''તિ (વિભ॰ ૯૩૭; પટિ॰ મ॰ ૧.૧૪૦) વા યા દિટ્ઠિ, તાય હતં ઉપહતં. યા ચ ખો ''ઇમા ચત્તારો સસ્સતવાદા...પે॰... પઞ્ચ પરમદિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનવાદા''તિ બ્રહ્મજાલે (દી॰ નિ॰ ૧.૩૦ આદયો) પઞ્ચત્તયે (મ॰ નિ॰ ૩.૨૧ આદયો) ચ આગતા દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિયો, તાસં વસેન ચિત્તસ્સ મિચ્છાદિટ્ઠિહતભાવો કથેતબ્બો.

થિનમિદ્ધાભિભૂતેનાતિ **થિનં** નામ ચિત્તસ્સ અકમ્મઞ્ઞતા. **મિદ્ધં** નામ વેદનાદિક્ખન્ધત્તયસ્સ અકમ્મઞ્ઞતા. તથા **થિનં** અનુસ્સાહસંહનનં. **મિદ્ધં** અસત્તિવિઘાતો. ઇતિ થિનેન મિદ્ધેન ચ ચિત્તં અભિભૂતં અજ્ઝોત્થટં ઉપદ્દુતં સઙ્કોચનપ્પત્તં લયાપન્નં. **વસં મારસ્સ ગચ્છતીતિ વસો** નામ ઇચ્છા લોભો અધિપ્પાયો રુચિ આકઙ્ખા આણા આણત્તિ. **મારો**તિ પઞ્ચ મારા – ખન્ધમારો અભિસઙ્ખારમારો મચ્ચુમારો દેવપુત્તમારો કિલેસમારોતિ. **ગચ્છતી**તિ તેસં વસં ઇચ્છં...પે॰... આણત્તિં ગચ્છતિ ઉપગચ્છતિ ઉપેતિ વત્તતિ અનુવત્તતિ નાતિક્કમતીતિ. તેન વુચ્ચતિ – ''વસં મારસ્સ ગચ્છતી''તિ.

તત્થ યથાવુત્તા અકુસલા ધમ્મા, તણ્હાવિજ્જા એવ વા સમુદયસચ્ચં. યો સો ''વસં મારસ્સ ગચ્છતી''તિ વુત્તો, સો યે પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધે ઉપાદાય પઞ્ઞત્તો, તે પઞ્ચક્ખન્ધા દુક્ખસચ્ચં. એવં ભગવતા ઇધ દ્વે સચ્ચાનિ દેસિતાનિ. તેનેવાહ – ''**દુક્ખં સમુદયો ચા**''તિ. તેસં ભગવા પરિઞ્ઞાય ચ પહાનાય ચ ધમ્મં દેસેતીતિ વુત્તમેવત્થં પાકટતરં કાતું ''**દુક્ખસ્સ પરિઞ્ઞાય સમુદયસ્સ પહાનાયા**''તિ વુત્તં. કથં દેસેતીતિ ચે –

‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ, સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો;
સમ્માદિટ્ઠિં પુરક્ખત્વા, ઞત્વાન ઉદયબ્બયં;
થિનમિદ્ધાભિભૂ ભિક્ખુ, સબ્બા દુગ્ગતિયો જહે’’તિ. (ઉદા॰ ૩૨) –

ગાથાય . તસ્સત્થો – યસ્મા અરક્ખિતેન ચિત્તેન વસં મારસ્સ ગચ્છતિ, તસ્મા સતિસંવરેન મનચ્છટ્ઠાનં ઇન્દ્રિયાનં રક્ખણેન રક્ખિતચિત્તો અસ્સ. **સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો**તિ યસ્મા કામસઙ્કપ્પાદિમિચ્છાસઙ્કપ્પગોચરો તથા તથા અયોનિસો વિકપ્પેત્વા નાનાવિધાનિ મિચ્છાદસ્સનાનિ ગણ્હાતિ. તતો એવ ચ મિચ્છાદિટ્ઠિહતેન ચિત્તેન વસં મારસ્સ ગચ્છતિ, તસ્મા યોનિસોમનસિકારેન કમ્મં કરોન્તો નેક્ખમ્મસઙ્કપ્પાદિસમ્માસઙ્કપ્પગોચરો અસ્સ. **સમ્માદિટ્ઠિં પુરક્ખત્વા**તિ સમ્માસઙ્કપ્પગોચરતાય વિધુતમિચ્છાદસ્સનો કમ્મસ્સકતાલક્ખણં યથાભૂતઞાણલક્ખણઞ્ચ સમ્માદિટ્ઠિં પુબ્બઙ્ગમં કત્વા સીલસમાધીસુ યુત્તપ્પયુત્તો. તતો એવ ચ **ઞત્વાન ઉદયબ્બયં** પઞ્ચસુ ઉપાદાનક્ખન્ધેસુ સમપઞ્ઞાસાય આકારેહિ ઉપ્પાદં નિરોધઞ્ચ ઞત્વા વિપસ્સનં ઉસ્સુક્કાપેત્વા અનુક્કમેન અરિયમગ્ગે ગણ્હન્તો અગ્ગમગ્ગેન **થિનમિદ્ધાભિભૂ ભિક્ખુ સબ્બા દુગ્ગતિયો જહે**તિ એવં સબ્બસો ભિન્નકિલેસત્તા ભિક્ખુ ખીણાસવો યથાસમ્ભવં તિવિધદુક્ખતાયોગેન દુગ્ગતિસઙ્ખાતા સબ્બાપિ ગતિયો જહેય્ય, તાસં પરભાગે નિબ્બાને તિટ્ઠેય્યાતિ અત્થો.

યં તણ્હાય અવિજ્જાય ચ પહાનં, અયં નિરોધોતિ પહાનસ્સ નિરોધસ્સ પચ્ચયભાવતો અસઙ્ખતધાતુ પહાનં નિરોધોતિ ચ વુત્તા. **ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાની**તિ પુરિમગાથાય પુરિમાનિ દ્વે, પચ્છિમગાથાય પચ્છિમાનિ દ્વેતિ દ્વીહિ ગાથાહિ ભાસિતાનિ ઇમાનિ ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ. તેસુ સમુદયેન અસ્સાદો, દુક્ખેન આદીનવો, મગ્ગનિરોધેહિ નિસ્સરણં, સબ્બગતિજહનં ફલં, રક્ખિતચિત્તતાદિકો ઉપાયો, અરક્ખિતચિત્તતાદિનિસેધનમુખેન રક્ખિતચિત્તતાદીસુ નિયોજનં ભગવતો આણત્તીતિ. એવં દેસનાહારપદત્થા અસ્સાદાદયો નિદ્ધારેતબ્બા. તેનેવાહ – ‘‘**નિયુત્તો દેસનાહારસમ્પાતો**’’તિ.

દેસનાહારસમ્પાતવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. વિચયહારસમ્પાતવણ્ણના

૫૩. એવં દેસનાહારસમ્પાતં દસ્સેત્વા ઇદાનિ વિચયહારસમ્પાતં દસ્સેન્તો યસ્મા દેસનાહારપદત્થવિચયો વિચયહારો, તસ્મા દેસનાહારે વિપલ્લાસહેતુભાવેન નિદ્ધારિતાય તણ્હાય કુસલાદિવિભાગપવિચયમુખેન વિચયહારસમ્પાતં દસ્સેતું ‘‘**તત્થ તણ્હા દુવિધા**’’તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **કુસલા**તિ કુસલધમ્મારમ્મણા. **કુસલ**-સદ્દો ચેત્થ **બાહિતિકસુત્તે** (મ॰ નિ॰ ૨.૩૫૮ આદયો) વિય અનવજ્જત્થે દટ્ઠબ્બો. કસ્મા પનેત્થ તણ્હા કુસલપરિયાયેન ઉદ્ધટા? હેટ્ઠા દેસનાહારે વિપલ્લાસહેતુભાવેન તણ્હં ઉદ્ધરિત્વા તસ્સા વસેન સંકિલેસપક્ખો દસ્સિતો. વિચિત્તપટિભાનતાય પન ઇધાપિ તણ્હામુખેનેવ વોદાનપક્ખં દસ્સેતું કુસલપરિયાયેન તણ્હા ઉદ્ધટા. તત્થ સંસારં ગમેતીતિ **સંસારગામિની**, સંસારનાયિકાતિ અત્થો. અપચયં નિબ્બાનં ગમેતીતિ **અપચયગામિની**. કથં પન તણ્હા અપચયગામિનીતિ? આહ ‘‘**પહાનતણ્હા**’’તિ. તદઙ્ગાદિપ્પહાનસ્સ હેતુભૂતા તણ્હા. કથં પન એકન્તસાવજ્જાય તણ્હાય કુસલભાવોતિ? સેવિતબ્બભાવતો. યથા તણ્હા, એવં **માનોપિ દુવિધો કુસલોપિ અકુસલોપિ**, ન તણ્હા એવાતિ તણ્હાય નિદસ્સનભાવેન માનો વુત્તો.

તત્થ માનસ્સ યથાધિપ્પેતં કુસલાદિભાવં દસ્સેતું **“યં માનં નિસ્સાયા”**તિઆદિમાહ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા – ‘‘માનમહં, દેવાનમિન્દ, દુવિધેન વદામિ સેવિતબ્બમ્પિ અસેવિતબ્બમ્પી’’તિઆદિ. **યં નેક્ખમ્મસ્સિતં દોમનસ્સ**ન્તિઆદિ ‘‘કુસલા’’તિ વુત્તતણ્હાય સરૂપદસ્સનત્થં વુત્તં. તત્થ નેક્ખમ્મસ્સિતં દોમનસ્સં નામ –

> ‘‘તત્થ કતમાનિ છ નેક્ખમ્મસ્સિતાનિ દોમનસ્સાનિ? રૂપાનંત્વેવ અનિચ્ચતં વિદિત્વા વિપરિણામવિરાગનિરોધં ‘પુબ્બે ચેવ રૂપા એતરહિ ચ, સબ્બેતે રૂપા અનિચ્ચા દુક્ખા વિપરિણામધમ્મા’તિ એવમેતં યથાભૂતં સમ્મપ્પઞ્ઞાય દિસ્વા અનુત્તરેસુ વિમોક્ખેસુ પિહં ઉપટ્ઠાપેતિ ‘કુદાસ્સુ નામાહં તદાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરિસ્સામિ, યદરિયા એતરહિ આયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરન્તી’તિ. ઇતિ અનુત્તરેસુ વિમોક્ખેસુ પિહં ઉપટ્ઠાપયતો ઉપ્પજ્જતિ પિહા, પિહાપચ્ચયા દોમનસ્સં. યં એવરૂપં દોમનસ્સં, ઇદં વુચ્ચતિ નેક્ખમ્મસ્સિતં દોમનસ્સ’’ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૩૦૭) –

એવં છસુ દ્વારેસુ ઇટ્ઠારમ્મણે આપાથગતે અનુત્તરવિમોક્ખસઙ્ખાતઅરિયફલધમ્મેસુ પિહં ઉપટ્ઠાપેત્વા તદધિગમાય અનિચ્ચાદિવસેન વિપસ્સનં ઉપટ્ઠાપેત્વા ઉસ્સુક્કાપેતું અસક્કોન્તસ્સ ‘‘ઇમમ્પિ પક્ખં ઇમમ્પિ માસં, ઇમમ્પિ સંવચ્છરં, વિપસ્સનં ઉસ્સુક્કાપેત્વા અરિયભૂમિં સમ્પાપુણિતું નાસક્ખિ’’ન્તિ અનુસોચતો ઉપ્પન્નં દોમનસ્સં નેક્ખમ્મવસેન વિપસ્સનાવસેન અનુસ્સતિવસેન પઠમજ્ઝાનાદિવસેન પટિપત્તિયા હેતુભાવેન ઉપ્પજ્જનતો નેક્ખમ્મસ્સિતં દોમનસ્સં નામ. **અયં તણ્હા કુસલા**તિ અયં ‘‘પિહા’’તિ વુત્તા તણ્હા કુસલા. કથં? **રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ, તદારમ્મણા કુસલા**તિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ, ન સભાવેન કુસલા, અનવજ્જટ્ઠેન કુસલા. તં ઉદ્દિસ્સ પવત્તિયા તદારમ્મણા પન તણ્હા કુસલારમ્મણતાય કુસલાતિ. **અવિજ્જાવિરાગા પઞ્ઞાવિમુત્તિ** અનવજ્જટ્ઠેન કુસલા. **તસ્સા**તિ પઞ્ઞાવિમુત્તિયા . યાય વસેન ‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સા’’તિ ગાથાયં ‘‘સબ્બા દુગ્ગતિયો જહે’’તિ વુત્તં.

ઇતિ ચિરતરં વિપસ્સનાપરિવાસં પરિવસિત્વા દુક્ખાપટિપદાદન્ધાભિઞ્ઞાય અધિગતાય પઞ્ઞાવિમુત્તિયા વસેન વિચયહારસમ્પાતં દસ્સેતું **“તસ્સા કો પવિચયો”**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ યસ્મા પઞ્ઞાવિમુત્તિ અરિયમગ્ગમૂલિકા, તસ્મા ચતુત્થજ્ઝાનપાદકે અરિયમગ્ગધમ્મે ઉદ્દિસિત્વા તેસં આગમનપટિપદં દસ્સેતું **“કત્થ દટ્ઠબ્બો, ચતુત્થે ઝાને”**તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **પારમિતાયા**તિ ઉક્કંસગતાય ચતુત્થજ્ઝાનભાવનાય. યેહિ અટ્ઠહિ અઙ્ગેહિ સમન્નાગતં ચતુત્થજ્ઝાનચિત્તં વુત્તં, તાનિ અઙ્ગાનિ દસ્સેતું **“પરિસુદ્ધ”**ન્તિઆદિ વુત્તં.

તત્થ ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિભાવેન **પરિસુદ્ધં**. પરિસુદ્ધત્તા એવ **પરિયોદાતં**, પભસ્સરન્તિ વુત્તં હોતિ. સુખાદીનં પચ્ચયઘાતેન વીતરાગાદિઅઙ્ગણત્તા **અનઙ્ગણં**. અનઙ્ગણત્તા એવ **વિગતૂપક્કિલેસં**, અઙ્ગણેન હિ ચિત્તં ઉપક્કિલિસ્સતિ, સુભાવિતત્તા મુદુભૂતં વસિભાવપ્પત્તન્તિ અત્થો. વસે વત્તમાનઞ્હિ ચિત્તં **“મુદૂ”**તિ વુચ્ચતિ. મુદુત્તા એવ ચ **કમ્મનિયં**, કમ્મક્ખમં કમ્મયોગ્ગન્તિ અત્થો. મુદુઞ્હિ ચિત્તં કમ્મનિયં હોતિ , એવં ભાવિતં મુદુઞ્ચ હોતિ કમ્મનિયઞ્ચ, યથયિદં, ભિક્ખવે, ચિત્ત’’ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૧.૨૨). એતેસુ પરિસુદ્ધભાવાદીસુ ઠિતત્તા ઠિતં. ઠિતત્તાયેવ આનેઞ્જપ્પત્તં, અચલં નિરિઞ્જનન્તિ અત્થો. મુદુકમ્મઞ્ઞભાવેન વા અત્તનો વસે ઠિતત્તા ઠિતં. સદ્ધાદીહિ પરિગ્ગહિતત્તા આનેઞ્જપ્પત્તં. સદ્ધાપરિગ્ગહિતઞ્હિ ચિત્તં અસ્સદ્ધિયેન ન ઇઞ્જતિ, વીરિયપરિગ્ગહિતં કોસજ્જેન ન ઇઞ્જતિ, સતિપરિગ્ગહિતં પમાદેન ન ઇઞ્જતિ, સમાધિપરિગ્ગહિતં ઉદ્ધચ્ચેન ન ઇઞ્જતિ, પઞ્ઞાપરિગ્ગહિતં અવિજ્જાય ન ઇઞ્જતિ, ઓભાસગતં કિલેસન્ધકારેન ન ઇઞ્જતિ. ઇમેહિ છહિ ધમ્મેહિ પરિગ્ગહિતં આનેઞ્જપ્પત્તં હોતિ. એવં અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગતં ચિત્તં અભિનીહારક્ખમં હોતિ. અભિઞ્ઞાસચ્છિકરણીયાનં ધમ્માનં અભિઞ્ઞાસચ્છિકિરિયાય.

અપરો નયો – ચતુત્થજ્ઝાનસમાધિના સમાહિતં ચિત્તં નીવરણદૂરીભાવેન **પરિસુદ્ધં**. વિતક્કાદિસમતિક્કમેન **પરિયોદાતં**. ઝાનપટિલાભપચ્ચનીકાનં પાપકાનં ઇચ્છાવચરાનં અભાવેન **અનઙ્ગણં**. **ઇચ્છાવચરાનન્તિ** ઇચ્છાય અવચરાનં ઇચ્છાવસેન ઓતિણ્ણાનં પવત્તાનં નાનપ્પકારાનં કોપઅપચ્ચયાનન્તિ અત્થો. અભિજ્ઝાદીનં ચિત્તુપક્કિલેસાનં વિગમેન **વિગતૂપક્કિલેસં**. ઉભયમ્પિ ચેતં **અનઙ્ગણસુત્તવત્થસુત્તાનં** (મ॰ નિ॰ ૧.૫૭ આદયો; ૭૦ આદયો) વસેન વેદિતબ્બં. વસિપ્પત્તિયા **મુદુભૂતં**. ઇદ્ધિપાદભાવૂપગમેન **કમ્મનિયં**. ભાવનાપારિપૂરિયા પણીતભાવૂપગમેન **ઠિતં આનેઞ્જપ્પત્તં**. યથા આનેઞ્જભાવપ્પત્તં આનેઞ્જપ્પત્તં હોતિ, એવં ઠિતન્તિ અત્થો. એવમ્પિ અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગતં ચિત્તં અભિનીહારક્ખમં હોતિ. અભિઞ્ઞાસચ્છિકરણીયાનં ધમ્માનં અભિઞ્ઞાસચ્છિકિરિયાય પાદકં પદટ્ઠાનભૂતં. તેનેવાહ – ''**સો તત્થ અટ્ઠવિધં અધિગચ્છતિ છ અભિઞ્ઞા દ્વે ચ વિસેસે**''તિ.

તત્થ **સો**તિ અધિગતચતુત્થજ્ઝાનો યોગી. **તત્થા**તિ તસ્મિં ચતુત્થજ્ઝાને અધિટ્ઠાનભૂતે. **અટ્ઠવિધં અધિગચ્છતી**તિ અટ્ઠવિધં ગુણં અધિગચ્છતિ. કો પન સો અટ્ઠવિધો ગુણોતિ? આહ ''**છ અભિઞ્ઞા દ્વે ચ વિસેસે**''તિ. મનોમયિદ્ધિ વિપસ્સનાઞાણઞ્ચ. **તં ચિત્તન્તિ** ચતુત્થજ્ઝાનચિત્તં. ''**યતો પરિસુદ્ધં, તતો પરિયોદાત**''ન્તિઆદિના પુરિમં પુરિમં પચ્છિમસ્સ પચ્છિમસ્સ કારણવચનન્તિ દસ્સેતિ. **તદુભયન્તિ** યેસં રાગાદિઅઙ્ગણાનં અભિજ્ઝાદિઉપક્કિલેસાનઞ્ચ અભાવેન ''અનઙ્ગણં વિગતૂપક્કિલેસ''ન્તિ ચ વુત્તં. તાનિ અઙ્ગણાનિ ઉપક્કિલેસા ચાતિ તં ઉભયં. તદુભયં તણ્હાસભાવત્તા તણ્હાય અનુલોમનતો ચ **તણ્હાપક્ખો. યા ચ ઇઞ્જના**તિ યા ચ ચિત્તસ્સ અસમાદાનેન ફન્દના. **અટ્ઠિતી**તિ અનવટ્ઠાનં. **અયં દિટ્ઠિપક્ખો**તિ યા ઇઞ્જના અટ્ઠિતિ ચ, અયં મિચ્છાભિનિવેસહેતુતાય દિટ્ઠિપક્ખો.

''**ચત્તારિ ઇન્દ્રિયાની**''તિઆદિના વેદનાતોપિ ચતુત્થજ્ઝાનં વિભાવેતિ. એવં અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગતં ચતુત્થજ્ઝાનચિત્તં ઉપરિ અભિઞ્ઞાધિગમાય અભિનીહારક્ખમં હોતિ. સા ચ અભિનીહારક્ખમતા ચુદ્દસહિ આકારેહિ ચિણ્ણવસિભાવસ્સેવ હોતિ. સો ચ વસિભાવો અટ્ઠસમાપત્તિલાભિનો, ન રૂપાવચરજ્ઝાનમત્તલાભિનોતિ આરુપ્પસમાપત્તિયા મનસિકારવિધિં દસ્સેન્તો ''**સો ઉપરિમં સમાપત્તિં સન્તતો મનસિકરોતી**''તિઆદિમાહ. તત્થ **ઉપરિમં સમાપત્તિન્તિ** આકાસાનઞ્ચાયતનસમાપત્તિં. **સન્તતો મનસિકરોતી**તિ અઙ્ગસન્તતાયપિ આરમ્મણસન્તતાયપિ ''સન્તા''તિ મનસિકરોતિ. યતો યતો હિ આરુપ્પસમાપત્તિં સન્તતો મનસિકરોતિ, તતો તતો રૂપાવચરજ્ઝાનં અવૂપસન્તં હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ. તેનેવાહ – ''**તસ્સ ઉપરિમં...પે॰... સણ્ઠહતી**''તિ. **ઉક્કણ્ઠા ચ પટિઘસઞ્ઞા**તિ પટિઘસઞ્ઞાસઙ્ખાતાસુ પઞ્ચવિઞ્ઞાણસઞ્ઞાસુ અનભિરતિ સણ્ઠહતિ. ''**સો સબ્બસો**''તિઆદિના એકદેસેન આરુપ્પસમાપત્તિં દસ્સેતિ. **અભિઞ્ઞાભિનીહારો રૂપસઞ્ઞા**તિ રૂપાવચરસઞ્ઞા નામેતા યાવદેવ અભિઞ્ઞત્થાભિનીહારમત્તં, ન પન અરૂપાવચરસમાપત્તિયો વિય સન્તાતિ અધિપ્પાયો. **વોકારો નાનત્તસઞ્ઞા**તિ નાનત્તસઞ્ઞા નામેતા નાનારમ્મણેસુ વોકારો, તત્થ ચિત્તસ્સ આકુલપ્પવત્તીતિ અત્થો. **સમતિક્કમતી**તિ એવં તત્થ આદીનવદસ્સી હુત્વા તા સમતિક્કમતિ. **પટિઘસઞ્ઞા ચસ્સ અબ્ભત્થં ગચ્છતી**તિ અસ્સ આકાસાનઞ્ચાયતનસમાપત્તિં અધિગચ્છન્તસ્સ યોગિનો દસપિ પટિઘસઞ્ઞા વિગચ્છન્તિ. ઇમિના પઠમારુપ્પસમાપત્તિમાહ.

એવં સમાહિતસ્સાતિ એવં ઇમિના વુત્તનયેન રૂપાવચરજ્ઝાને ચિત્તેકગ્ગતાયપિ સમતિક્કમેન સમાહિતસ્સ. **સમાહિતસ્સા**તિ આરુપ્પસમાધિના સન્તવુત્તિના સમાહિતસ્સ. **ઓભાસો**તિ યો પુરે રૂપાવચરજ્ઝાનોભાસો. **અન્તરધાયતી**તિ સો રૂપાવચરજ્ઝાનોભાસો અરૂપાવચરજ્ઝાનસમાપજ્જનકાલે વિગચ્છતિ. **દસ્સનઞ્ચા**તિ રૂપાવચરજ્ઝાનચક્ખુના દસ્સનઞ્ચ અન્તરધાયતિ. **સો સમાધી**તિ સો યથાવુત્તો રૂપારૂપસમાધિ. **છળઙ્ગસમન્નાગતો**તિ

ઉપકારકપરિક્ખારસભાવભૂતેહિ છહિ અઙ્ગેહિ સમન્નાગતો. **પચ્ચવેક્ખિતબ્બો**તિ પતિ અવેક્ખિતબ્બો, પુનપ્પુનં ચિન્તેતબ્બોતિ અત્થો. પચ્ચવેક્ખણાકારં સહ વિસયેન દસ્સેતું "**અનભિજ્ઝાસહગત**"ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સબ્બલોકે**તિ સબ્બસ્મિં પિયરૂપે સાતરૂપે સત્તલોકે સઙ્ખારલોકે ચ. તેન કામચ્છન્દસ્સ પહાનમાહ. તથા "**અબ્યાપન્ન**"ન્તિઆદિના બ્યાપાદકોસજ્જસારમ્ભસાઠેય્યવિક્ખેપસમ્મોસાનં પહાનં. પુન તાનિ છ અઙ્ગાનિ સમથવિપસ્સનાવસેન વિભજિત્વા દસ્સેતું "**યઞ્ચ અનભિજ્ઝાસહગત**"ન્તિઆદિ વુત્તં. તં સબ્બં સુવિઞ્ઞેય્યં.

૫૪. એત્તાવતા ''પઞ્ઞાવિમુત્તી''તિ વુત્તસ્સ અરહત્તફલસ્સ સમાધિમુખેન પુબ્બભાગપટિપદં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અરહત્તફલસમાધિં દસ્સેતું "**સો સમાધી**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સો સમાધી**તિ યો સો સમ્માસમાધિ. પુબ્બે વુત્તસ્સ અરિયમગ્ગસમાધિસ્સ ફલભૂતો સમાધિ **પઞ્ચવિધેન વેદિતબ્બો** ઇદાનિ વુચ્ચમાનેહિ પઞ્ચહિ પચ્ચવેક્ખણઞાણેહિ અત્તનો પચ્ચવેક્ખિતબ્બાકારસઙ્ખાતેન પઞ્ચવિધેન વેદિતબ્બો. "**અયં સમાધિ પચ્ચુપ્પન્નસુખો**"તિઆદીસુ અરહત્તફલસમાધિ અપ્પિતપ્પિતક્ખણે સુખત્તા **પચ્ચુપ્પન્નસુખો**. પુરિમો પુરિમો પચ્છિમસ્સ પચ્છિમસ્સ સમાધિસુખસ્સ પચ્ચયત્તા **આયતિં સુખવિપાકો**. કિલેસેહિ આરકત્તા **અરિયો**. કામામિસવટ્ટામિસલોકામિસાનં અભાવા **નિરામિસો**. બુદ્ધાદીહિ મહાપુરિસેહિ સેવિતત્તા **અકાપુરિસસેવિતો**. અઙ્ગસન્તતાય સબ્બકિલેસદરથસન્તતાય ચ **સન્તો**. અતિત્તિકરટ્ઠેન **પણીતો**. કિલેસપટિપ્પસ્સદ્ધિયા લદ્ધત્તા, કિલેસપટિપ્પસ્સદ્ધિભાવેન વા લદ્ધત્તા **પટિપ્પસ્સદ્ધિલદ્ધો**. પસ્સદ્ધં પસ્સદ્ધીતિ હિ ઇદં અત્થતો એકં. પટિપ્પસ્સદ્ધિકિલેસેન વા અરહતા લદ્ધત્તાપિ **પટિપ્પસ્સદ્ધિલદ્ધો** . એકોદિભાવેન અધિગતત્તા, એકોદિભાવમેવ વા અધિગતત્તા **એકોદિભાવાધિગતો**. અપ્પગુણસાસવસમાધિ વિય સસઙ્ખારેન સપ્પયોગેન પચ્ચનીકધમ્મે નિગ્ગય્હ કિલેસે વારેત્વા અનધિગતત્તા **નસસઙ્ખારનિગ્ગય્હવારિતગતો**તિ.

યતો યતો ભાગતો તઞ્ચ સમાધિં સમાપજ્જન્તો, તતો વા વુટ્ઠહન્તો સતિવેપુલ્લપ્પત્તો સતોવ સમાપજ્જતિ સતોવ વુટ્ઠહતિ, યથાપરિચ્છિન્નકાલવસેન વા સતો સમાપજ્જતિ સતો વુટ્ઠહતિ. તસ્મા યદેત્થ ''અયં સમાધિ પચ્ચુપ્પન્નસુખો ચેવ આયતિઞ્ચ સુખવિપાકો''તિ એવં પચ્ચવેક્ખન્તસ્સ પચ્ચત્તમેવ અપરપ્પચ્ચયઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, અયમેકો આકારો. એસ નયો સેસેસુપિ. એવમેતેસં પઞ્ચન્નં પચ્ચવેક્ખિતબ્બાકારાનં વસેન સમાધિ પઞ્ચવિધેન વેદિતબ્બો.

પુન "**યો ચ સમાધી**"તિઆદિના અરહત્તફલે સમથવિપસ્સનાવિભાગં દસ્સેતિ. તત્થ સમાધિસુખસ્સ ''સુખ''ન્તિ અધિપ્પેતત્તા "**યો ચ સમાધિ પચ્ચુપ્પન્નસુખો, યો ચ સમાધિ આયતિં સુખવિપાકો, અયં સમથો**"તિ વુત્તં. અરિયનિરામિસાદિભાવો પન પઞ્ઞાનુભાવેન નિપ્ફજ્જતીતિ આહ – "**યો ચ સમાધિ અરિયો…પે૰… અયં વિપસ્સના**"તિ.

એવં અરહત્તફલસમાધિં વિભાગેન દસ્સેત્વા ઇદાનિ તસ્સ પુબ્બભાગપટિપદં સમાધિવિભાગેન દસ્સેતું "**સો સમાધી**"તિ વુત્તં. તત્થ **સો સમાધી**તિ યો સો અરહત્તફલસમાધિસ્સ પુબ્બભાગપટિપદાયં વુત્તો રૂપાવચરચતુત્થજ્ઝાનસમાધિ, સો સમાધિ. **પઞ્ચવિધેના**તિ વક્ખમાનેન પઞ્ચપ્પકારેન વેદિતબ્બો. ''**પીતિફરણતા**''તિઆદીસુ પીતિં ફરમાના ઉપ્પજ્જતીતિ દ્વીસુ ઝાનેસુ પઞ્ઞા **પીતિફરણતા** નામ. સુખં ફરમાના ઉપ્પજ્જતીતિ તીસુ ઝાનેસુ પઞ્ઞા **સુખફરણતા** નામ. પરેસં ચેતો ફરમાના ઉપ્પજ્જતીતિ ચેતોપરિયપઞ્ઞા **ચેતોફરણતા** નામ. આલોકફરણે ઉપ્પજ્જતીતિ દિબ્બચક્ખુપઞ્ઞા **આલોકફરણતા** નામ. પચ્ચવેક્ખણઞાણં **પચ્ચવેક્ખણાનિમિત્તં** નામ. વુત્તમ્પિ ચેતં ''દ્વીસુ ઝાનેસુ પઞ્ઞા પીતિફરણતા, તીસુ ઝાનેસુ પઞ્ઞા સુખફરણતા,

પરચિત્તે ઞાણં ચેતોફરણતા, દિબ્બચક્ખુ આલોકફરણતા, તમ્હા તમ્હા સમાધિમ્હા વુટ્ઠિતસ્સ પચ્ચવેક્ખણઞાણં પચ્ચવેક્ખણનિમિત્ત''ન્તિ (વિભ॰ ૮૦૪).

ઇધ સમથવિપસ્સનાવિભાગં દસ્સેતું ''**યો ચ પીતિફરણો**''તિઆદિ વુત્તં. એત્થ ચ પઞ્ઞાસીસેન દેસના કતાતિ પઞ્ઞાવસેન સંવણ્ણના કતા. પઞ્ઞા પીતિફરણતાતિઆદીસુ સમાધિસહગતા એવાતિ તત્થ સમાધિવસેન સમથો ઉદ્ધટો. તસ્મા પીતિસુખચેતોફરણતા વિસેસતો સમાધિવિપ્ફારવસેન ઇજ્ઝન્તીતિ તા ''**સમથો**''તિ વુત્તા. ઇતરાનિ ઞાણવિપ્ફારવસેનાતિ તાનિ ''**વિપસ્સના**''તિ વુત્તાનિ.

૫૫. ઇદાનિ તં સમાધિં આરમ્મણવસેન વિભજિત્વા દસ્સેતું ''**દસ કસિણાયતનાની**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ કસિણજ્ઝાનસઙ્ખાતાનિ કસિણાનિ ચ તાનિ યોગિનો સુખવિસેસાનં અધિટ્ઠાનભાવતો, મનાયતનધમ્માયતનભાવતો ચ આયતનાનિ ચાતિ **કસિણાયતનાનિ**. **પથવીકસિણ**ન્તિ કતપરિકમ્મં પથવીમણ્ડલમ્પિ, તત્થ પવત્તં ઉગ્ગહપટિભાગનિમિત્તમ્પિ, તસ્મિં નિમિત્તે ઉપ્પન્નજ્ઝાનમ્પિ વુચ્ચતિ. તેસુ ઝાનં ઇધાધિપ્પેતં. **આકાસકસિણ**ન્તિ કસિણુગ્ઘાટિમાકાસે પવત્તપઠમારુપ્પજ્ઝાનં. **વિઞ્ઞાણકસિણ**ન્તિ પઠમારુપ્પવિઞ્ઞાણારમ્મણં દુતિયારુપ્પજ્ઝાનં. પથવીકસિણાદિકે સુદ્ધસમથભાવનાવસેન પવત્તિતે સન્ધાય ''**ઇમાનિ અટ્ઠ કસિણાનિ સમથો**''તિ વુત્તં. સેસકસિણદ્વયં વિપસ્સનાધિટ્ઠાનભાવેન પવત્તં ''**વિપસ્સના**''તિ વુત્તં.

એવન્તિ ઇમિના નયેન. **સબ્બો અરિયમગ્ગો**તિ સમ્માદિટ્ઠિઆદિભાવેન અભિન્નોપિ અરિયમગ્ગો સતિપટ્ઠાનાદિપુબ્બભાગપટિપદાભેદેન અનેકભેદભિન્નો નિરવસેસો અરિયમગ્ગો. **યેન યેન આકારેના**તિ અનભિજ્ઝાદીસુ, પચ્ચુપ્પન્નસુખતાદીસુ ચ આકારેસુ યેન યેન આકારેન વુત્તો. **તેન તેના**તિ તેસુ તેસુ આકારેસુ યે યે સમથવસેન, યે ચ યે ચ વિપસ્સનાવસેન યોજેતું સમ્ભવન્તિ, તેન તેન આકારેન સમથવિપસ્સનાહિ અરિયમગ્ગો વિચિનિત્વા યોજેતબ્બો. **તે**તિ સમથાધિટ્ઠાનવિપસ્સનાધમ્મા. **તીહિ ધમ્મેહિ સઙ્ગહિતા**તિ તીહિ અનુપસ્સનાધમ્મેહિ સઙ્ગહિતા, ગણનં ગતાતિ અત્થો. કતમેહિ તીહીતિ? આહ ''**અનિચ્ચતાય દુક્ખતાય અનત્તતાયા**''તિ. અનિચ્ચતાય સહચરણતો વિપસ્સના ''અનિચ્ચતા''તિ વુત્તા. એસ નયો સેસેસુપિ.

સો સમથવિપસ્સનં ભાવયમાનો તીણિ વિમોક્ખમુખાનિ ભાવયતીતિ સો અરિયમગ્ગાધિગમાય યુત્તપ્પયુત્તો યોગી કાલેન સમથં સમાપજ્જનવસેન કાલેન વિપસ્સનં સમ્મસનવસેન વડ્ઢયમાનો અનિમિત્તવિમોક્ખમુખાદિસઙ્ખાતા તિસ્સો અનુપસ્સના બ્રૂહેતિ. **તયો ખન્ધે ભાવયતી**તિ તિસ્સો અનુપસ્સના ઉપરૂપરિવિસેસં પાપેન્તો સીલક્ખન્ધો સમાધિક્ખન્ધો પઞ્ઞાક્ખન્ધોતિ એતે તયો ખન્ધે વડ્ઢેતિ. યસ્મા પન તીહિ ખન્ધેહિ અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો સઙ્ગહિતો, તસ્મા ''**તયો ખન્ધે ભાવયન્તો અરિયં અટ્ઠઙ્ગિકં મગ્ગં ભાવયતી**''તિ વુત્તં.

ઇદાનિ યેસં પુગ્ગલાનં યત્થ સિક્ખન્તાનં વિસેસતો નિય્યાનમુખાનિ યેસઞ્ચ કિલેસાનં પટિપક્ખભૂતાનિ તીણિ વિમોક્ખમુખાનિ, તેહિ સદ્ધિં તાનિ દસ્સેતું ''**રાગચરિતો**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અનિમિત્તેન વિમોક્ખમુખેના**તિ અનિચ્ચાનુપસ્સનાય. સા હિ નિચ્ચનિમિત્તાદિસમુગ્ઘાટનેન અનિમિત્તો, રાગાદીનં સમુચ્છેદવિમુત્તિયા વિમોક્ખોતિ લદ્ધનામસ્સ અરિયમગ્ગસ્સ મુખભાવતો દ્વારભાવતો ''અનિમિત્તવિમોક્ખમુખ''ન્તિ વુચ્ચતિ. **અધિચિત્તસિક્ખાયા**તિ સમાધિસ્મિં. **સુખવેદનીયં ફસ્સં અનુપગચ્છન્તો**તિ સુખવેદનાય હિતં સુખવેદનાકારણતો ફસ્સં તણ્હાય અનુપગચ્છન્તો. **સુખં વેદનં પરિજાનન્તો**તિ ''અયં સુખા વેદના વિપરિણામાદિના દુક્ખા''તિ પરિજાનન્તો,

સવિસયં રાગં સમતિક્કન્તો. “**રાગમલં પવાહેન્તો**”તિઆદિના તેહિ પરિયાયેહિ રાગસ્સેવ પહાનમાહ. “**દોસચરિતો પુગ્ગલો**”તિઆદીસુપિ વુત્તનયાનુસારેન અત્થો વેદિતબ્બો.

પઞ્ઞાધિકસ્સ સન્તતિસમૂહકિચ્ચારમ્મણાદિઘનવિનિબ્ભોગેન સઙ્ખારેસુ અત્તસુઞ્ઞતા પાકટા હોતીતિ વિસેસતો અનત્તાનુપસ્સના પઞ્ઞાપધાનાતિ આહ – “**સુઞ્ઞતવિમોક્ખમુખં પઞ્ઞાક્ખન્ધો**”તિ. તથા સઙ્ખારાનં સરસપભઙ્ગુતાય ઇત્તરખણત્તા ઉપ્પન્નાનં તત્થ તત્થેવ ભિજ્જનં સમ્મા સમાહિતસ્સેવ પાકટં હોતીતિ વિસેસતો અનિચ્ચાનુપસ્સના સમાધિપ્પધાનાતિ આહ – “**અનિમિત્તવિમોક્ખમુખં સમાધિક્ખન્ધો**”તિ. તથા સીલેસુ પરિપૂરકારિનો ખન્તિબહુલસ્સ ઉપ્પન્નં દુક્ખં અરતિઞ્ચ અભિભુય્ય વિહરતો સઙ્ખારાનં દુક્ખતા વિભૂતા હોતીતિ દુક્ખાનુપસ્સના સીલપ્પધાનાતિ આહ – “**અપ્પણિહિતવિમોક્ખમુખં સીલક્ખન્ધો**”તિ. ઇતિ તીહિ વિમોક્ખમુખેહિ તિણ્ણં ખન્ધાનં સઙ્ગહિતત્તા વુત્તં – “**સો તીણિ વિમોક્ખમુખાનિ ભાવયન્તો તયો ખન્ધે ભાવયતી**”તિ. યસ્મા ચ તીહિ ચ ખન્ધેહિ અરિયસ્સ અટ્ઠઙ્ગિકસ્સ મગ્ગસ્સ સઙ્ગહિતત્તા તયો ખન્ધે ભાવયન્તો “**અરિયં અટ્ઠઙ્ગિકં મગ્ગં ભાવયતી**”તિ વુત્તં. તસ્મા તેહિ તસ્સ સઙ્ગહં દસ્સેન્તો “**યા ચ સમ્માવાચા**”તિઆદિમાહ.

પુન તિણ્ણં ખન્ધાનં સમથવિપસ્સનાભાવં દસ્સેતું “**સીલક્ખન્ધો**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ સીલક્ખન્ધસ્સ ખન્તિપધાનત્તા, સમાધિસ્સ બહૂપકારત્તા ચ સમથપક્ખભજનં દટ્ઠબ્બં. **ભવઙ્ગાની**તિ ઉપપત્તિભવસ્સ અઙ્ગાનિ. **દ્વે પદાની**તિ દ્વે પાદા. યેભુય્યેન હિ પઞ્ચદસ ચરણધમ્મા સીલસમાધિસઙ્ગહિતાતિ. **ભાવિતકાયો**તિ આભિસમાચારિકસીલસ્સ પારિપૂરિયા ભાવિતકાયો. આદિબ્રહ્મચરિયકસીલસ્સ પારિપૂરિયા **ભાવિતસીલો**. અથ વા **ભાવિતકાયો**તિ ઇન્દ્રિયસંવરેન ભાવિતપઞ્ચદ્વારકાયો. **ભાવિતસીલો**તિ અવસિટ્ઠસીલવસેન ભાવિતસીલો. સમ્મા કાયભાવનાય સતિ અચ્ચન્તં કાયદુચ્ચરિતપ્પહાનં અનવજ્જઞ્ચ ઉટ્ઠાનં સમ્પજ્જતિ. તથા અનુત્તરે સીલે સિજ્ઝમાને અનવસેસતો મિચ્છાવાચાય મિચ્છાજીવસ્સ ચ પહાનં સમ્પજ્જતિ. ચિત્તપઞ્ઞાસુ ચ ભાવિતાસુ સમ્માસતિસમ્માસમાધિસમ્માદિટ્ઠિસમ્માસઙ્કપ્પા ભાવનાપારિપૂરિં ગતા એવ હોન્તિ તંસભાવત્તા તદુભયકારણત્તા ચાતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ “**કાયે ભાવિયમાને**”તિઆદિના.

પઞ્ચવિધં અધિગમં ગચ્છતીતિ અરિયમગ્ગાધિગમમેવ અવત્થાવિસેસવસેન પઞ્ચધા વિભજિત્વા દસ્સેતિ. અરિયમગ્ગો હિ ખિપ્પં સકિં એકચિત્તક્ખણેનેવ ચતૂસુ સચ્ચેસુ અત્તના અધિગન્તબ્બં અધિગચ્છતીતિ ન તસ્સ લોકિયસમાપત્તિયા વિય વસિભાવનાકિચ્ચં અત્થીતિ **ખિપ્પાધિગમો ચ** હોતિ. પજહિતબ્બાનં અચ્ચન્તવિમુત્તિવસેન પજહનતો **વિમુત્તાધિગમો ચ**. લોકિયેહિ મહન્તાનં સીલક્ખન્ધાદીનં અધિગમનભાવતો **મહાધિગમો ચ**. તેસંયેવ વિપુલફલાનં અધિગમનતો **વિપુલાધિગમો ચ**. અત્તના કત્તબ્બસ્સ કસ્સચિ અનવસેસતો **અનવસેસાધિગમો ચ હોતી**તિ. કે પનેતે અધિગમા? કેચિ સમથાનુભાવેન, કેચિ વિપસ્સનાનુભાવેનાતિ ઇમં વિભાગં દસ્સેતું “**તત્થ સમથેના**”તિઆદિ વુત્તં.

૫૬. ઇતિ મહાથેરો ‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સા’’તિ ગાથાય વસેન અરહત્તફલવિમુત્તિમુખેન વિચયહારસમ્પાતં નિદ્દિસન્તો દેસનાકુસલતાય અનેકેહિ સુત્તપ્પદેસેહિ તસ્સા પુબ્બભાગપટિપદાય ભાવનાવિસેસાનં ભાવનાનિસંસાનઞ્ચ વિભજનવસેન નાનપ્પકારતો વિચયહારં દસ્સેત્વા ઇદાનિ દસન્નં તથાગતબલાનમ્પિ વસેન તં દસ્સેતું “**તત્થ યો દેસયતી**”તિઆદિમાહ. **ઓવાદેન સાવકે ન વિસંવાદયતી**તિ અત્તનો અનુસિટ્ઠિયા ધમ્મસ્સ સવનતો ‘‘સાવકા’’તિ લદ્ધનામે વેનેય્યે ન વિપ્પલમ્ભેતિ ન વઞ્ચેતિ, વિસંવાદનહેતૂનં પાપધમ્માનં અરિયમગ્ગેન બોધિમૂલે એવ સુપ્પહીનત્તા. **તિવિધન્તિ** તિપ્પકારં, તીહિ આકારેહીતિ અત્થો. **ઇદં કરોથા**તિ ઇમં સરણગમનં

સીલાદિઞ્ચ ઉપસમ્પજ્જ વિહરથ. **ઇમિના ઉપાયેન કરોથા**તિ અનેનપિ વિધિના સરણાનિ સોધેન્તા સીલાદીનિ પરિપૂરેન્તા સમ્પાદેથ. **ઇદં વો કુરુમાનાન**ન્તિ ઇદં સરણગમનં સીલાદિઞ્ચ તુમ્હાકં અનુતિટ્ઠન્તાનં દિટ્ઠધમ્મસમ્પરાયનિબ્બાનાનં વસેન હિતાય સુખાય ચ ભવિસ્સતિ, તાનિ સમ્પાદેથાતિ અત્થો.

એવં ઓવદનાકારં દસ્સેત્વા યં વુત્તં – ''ઓવાદેન સાવકે ન વિસંવાદયતી''તિ, તં તથાગતબલેહિ વિભજિત્વા દસ્સેતું **''સો તથા ઓવદિતો''**તિઆદિમાહ. તત્થ **તથા**તિ તેન પકારેન ''ઇદં કરોથ, ઇમિના ઉપાયેન કરોથા''તિઆદિના વુત્તપ્પકારેન. **ઓવદિતો**તિ ધમ્મદેસનાય સાસિતો. **અનુસિટ્ઠો**તિ તસ્સેવ વેવચનં. **તથા કરોન્તો**તિ યથાનુસિટ્ઠં તથા કરોન્તો. **તં ભૂમિ**ન્તિ યસ્સા ભૂમિયા અધિગમત્થાય ઓવદિતો, તં દસ્સનભૂમિઞ્ચ ભાવનાભૂમિઞ્ચ. **નેતં ઠાનં વિજ્જતી**તિ એતં કારણં ન વિજ્જતિ. કારણઞ્હિ તિટ્ઠતિ એત્થ ફલં તદાયત્તવુત્તિતાયાતિ ''ઠાન''ન્તિ વુચ્ચતિ. દુતિયવારે **ભૂમિ**ન્તિ સીલક્ખન્ધેન પત્તબ્બં સમ્પત્તિભવસઙ્ખાતં ભૂમિં.

ઇદાનિ યસ્મા ભગવતો ચતુવેસારજ્જાનિપિ અવિપરીતસભાવતાય પઠમફલઞાણસ્સ વિસયવિસેસો હોતિ, તસ્મા તાનિપિ તસ્સ વિસયભાવેન દસ્સેતું **''સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ તે સતો''**તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ તે સતો**તિ અહં સમ્માસમ્બુદ્ધો, મયા સબ્બે ધમ્મા અભિસમ્બુદ્ધાતિ પટિજાનનેન સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ તે સતો. **ઇમે ધમ્મા અનભિસમ્બુદ્ધાતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતી**તિ ''ઇમે નામ તયા ધમ્મા અનભિસમ્બુદ્ધા''તિ કોચિ સહધમ્મેન સહેતુના સકારણેન વચનેન, **સુનક્ખત્તો** (દી॰ નિ॰ ૩.૧ આદયો; મ॰ નિ॰ ૧.૧૪૬ આદયો) વિય વિપ્પલપન્તા પન અપ્પમાણં. તસ્મા સહધમ્મેન પટિચોદેસ્સતીતિ એતં કારણં ન વિજ્જતિ. એસ નયો સેસપદેસુપિ. **યસ્સ તે અત્થાય ધમ્મો દેસિતો**તિ રાગાદીસુ યસ્સ યસ્સ પહાનત્થાય અસુભભાવનાદિધમ્મો કથિતો. **તક્કરસ્સા**તિ તથા પટિપન્નસ્સ. **વિસેસાધિગમ**ન્તિ અભિઞ્ઞાપટિસમ્ભિદાદિવિસેસાધિગમં.

અન્તરાયિકાતિ અન્તરાયકરણં અન્તરાયો, સો સીલં એતેસન્તિ અન્તરાયિકા. અન્તરાયે નિયુત્તા, અન્તરાયં વા ફલં અરહન્તિ, અન્તરાયપ્પયોજનાતિ વા અન્તરાયિકા. તે પન કમ્મકિલેસાદિભેદેન પઞ્ચવિધા. **અનિય્યાનિકા**તિ અરિયમગ્ગવજ્જા સબ્બે ધમ્મા.

દિટ્ઠિસમ્પન્નોતિ મગ્ગદિટ્ઠિયા સમ્પન્નો સોતાપન્નો અરિયસાવકો. **સુહત**ન્તિ અતિવધિતં. ઇદમ્પિ એકદેસકથનમેવ. મતકપેતાદિદાનમ્પિ સો ન કરોતિ એવ. **પુથુજ્જનો**તિ પુથૂનં કિલેસાભિસઙ્ખારાદીનં જનનાદીહિ કારણેહિ પુથુજ્જનો. વુત્તઞ્હેતં –

> ''પુથૂનં જનનાદીહિ, કારણેહિ પુથુજ્જનો;
> પુથુજ્જનન્તોગધત્તા, પુથુવાયં જનો ઇતી''તિ. (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૫૧; ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧૦૦૭; પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧.૧૩૦);

''માતર''ન્તિઆદીસુ જનિકા **માતા**. જનકો ચ **પિતા**. મનુસ્સભૂતો ખીણાસવો **અરહા**તિ અધિપ્પેતો. કિં પન અરિયસાવકો અઞ્ઞે જીવિતા વોરોપેય્યાતિ? એતમ્પિ અટ્ઠાનં. સચેપિ ભવન્તરગતં અરિયસાવકં અત્તનો અરિયસાવકભાવં અજાનન્તમ્પિ કોચિ એવં વદેય્ય ''ઇદં કુન્થકિપિલ્લિકં જીવિતા વોરોપેત્વા સકલચક્કવાળગબ્ભે ચક્કવત્તિરજ્જં પટિપજ્જાહી''તિ, નેવ સો નં જીવિતા વોરોપેય્ય. અથાપિ એવં વદેય્યું – ''સચે ઇમં ન ઘાતેસ્સસિ, સીસં તે છિન્દિસ્સામા''તિ, સીસમેવસ્સ છિન્દેય્યું, નેવ સો તં ઘાતેય્ય. પુથુજ્જનભાવસ્સ પન મહાસાવજ્જભાવદસ્સનત્થં અરિયભાવસ્સ ચ બલદીપનત્થં એવં વુત્તં. અયઞ્હેત્થ અધિપ્પાયો – સાવજ્જો વત

પુથુજ્જનભાવો. યત્ર હિ નામ માતુઘાકાદીનિપિ આનન્તરિયાનિ કરિસ્સતિ, મહાબલોવ ચ અરિયભાવો, યો એતાનિ કમ્માનિ ન કરોતીતિ.

સઙ્ઘં ભિન્દેય્યાતિ સમાનસંવાસકં સમાનસીમાયં ઠિતં પઞ્ચહિ કારણેહિ સઙ્ઘં ભિન્દેય્ય. વુત્તઞ્હેતં – ''પઞ્ચહુપાલિ, આકારેહિ સઙ્ઘો ભિજ્જતિ કમ્મેન ઉદ્દેસેન વોહરન્તો અનુસ્સાવનેન સલાકગ્ગાહેના''તિ (પરિ॰ ૪૫૮).

તત્થ **કમ્મેના**તિ અપલોકનાદીસુ ચતૂસુ કમ્મેસુ અઞ્ઞતરકમ્મેન. **ઉદ્દેસેના**તિ પઞ્ચસુ પાતિમોક્ખુદ્દેસેસુ અઞ્ઞતરેન ઉદ્દેસેન. **વોહરન્તો**તિ કથયન્તો, તાહિ તાહિ ઉપપત્તીહિ ''અધમ્મં ધમ્મો''તિઆદીનિ અટ્ઠારસભેદકરવત્થૂનિ દીપયન્તો. **અનુસ્સાવનેના**તિ ''નનુ તુમ્હે જાનાથ મય્હં ઉચ્ચકુલા પબ્બજિતભાવં બહુસ્સુતભાવઞ્ચ, માદિસો નામ ઉદ્ધમ્મં ઉબ્બિનયં સત્થુસાસનં ગાહેય્યાતિ કિં તુમ્હાકં ચિત્તમ્પિ ઉપ્પાદેતું યુત્તં, કિમહં અપાયતો ન ભાયામી''તિઆદિના નયેન કણ્ણમૂલે વચીભેદં કત્વા અનુસ્સાવનેન. **સલાકગ્ગાહેના**તિ એવં અનુસ્સાવેત્વા તેસં ચિત્તં ઉપત્થમ્ભેત્વા અનિવત્તિધમ્મં કત્વા ''ગણ્હથ ઇમં સલાક''ન્તિ સલાકગ્ગાહેન.

એત્થ ચ કમ્મમેવ ઉદ્દેસો વા પમાણં, વોહારાનુસ્સાવનસલાકગ્ગાહાપનં પન પુબ્બભાગો . અટ્ઠારસવત્થુદીપનવસેન હિ વોહરન્તેન તત્થ રુચિજનનત્થં અનુસ્સાવેત્વા સલાકાય ગાહિતાયપિ અભિન્નો એવ હોતિ સઙ્ઘો. યદા પન એવં ચત્તારો વા અતિરેકા વા સલાકં ગાહેત્વા આવેણિકં કમ્મં વા ઉદ્દેસં વા કરોન્તિ, તદા સઙ્ઘો ભિન્નો નામ હોતિ. એવં દિટ્ઠિસમ્પન્નો પુગ્ગલો સઙ્ઘં ભિન્દેય્ય સઙ્ઘરાજિં વા જનેય્યાતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતીતિ.

દુટ્ઠચિત્તોતિ વધકચિત્તેન પદુટ્ઠચિત્તો. **લોહિતં ઉપ્પાદેય્યા**તિ જીવમાનકસરીરે ખુદ્દકમક્ખિકાય પિવનમત્તમ્પિ લોહિતં ઉપ્પાદેય્ય. એત્તાવતા હિ માતુઘાતાદીનિ પઞ્ચાનન્તરિયકમ્માનિ દસ્સિતાનિ હોન્તિ. યાનિ પુથુજ્જનો કરોતિ, ન અરિયસાવકો. **દુટ્ઠચિત્તો**તિ વિનાસચિત્તેન પદુટ્ઠચિત્તો. **થૂપન્તિ** ચેતિયં. **ભિન્દેય્યા**તિ નાસેય્ય.

અઞ્ઞં સત્થારન્તિ ''અયં મે સત્થા સત્થુ કિચ્ચં કાતું સમત્થો''તિ ભવન્તરેપિ અઞ્ઞં તિત્થકરં. **અપદિસેય્યા**તિ ''અયં મે સત્થા''તિ એવં ગણ્હેય્યાતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. **ઇતો બહિદ્ધા અઞ્ઞં દક્ખિણેય્યં પરિયેસેય્યા**તિ સાસનતો બહિદ્ધા અઞ્ઞં બાહિરકં સમણં વા બ્રાહ્મણં વા ''અયં દક્ખિણારહો, ઇમસ્મિં કતા કારા મહપ્ફલા ભવિસ્સન્તી''તિ અધિપ્પાયેન તસ્મિં પટિપજ્જેય્યાતિ અત્થો. **કુતૂહલમઙ્ગલેન સુદ્ધિં પચ્ચેય્યા**તિ ''ઇમિના ઇદં ભવિસ્સતી''તિ એવં પવત્તત્તા કુતૂહલસઙ્ખાતેન દિટ્ઠસુતમુતમઙ્ગલેન અત્તનો સુદ્ધિં વોદાનં સદ્દહેય્ય.

૫૭. ઇત્થી રાજા ચક્કવત્તી સિયાતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતીતિ યસ્મા ઇત્થિયા કોસોહિતવત્થગુય્હાદીનં અભાવેન લક્ખણાનિ ન પરિપૂરન્તિ, ઇત્થિરતનાભાવેન ચ સત્તરતનસમઙ્ગિતા ન સમ્પજ્જતિ. સબ્બમનુસ્સાનમ્પિ ચ ન અધિકો અત્તભાવો હોતિ, તસ્મા ''ઇત્થી…પે॰… વિજ્જતી''તિ વુત્તં. યસ્મા સક્કત્તાદીનિ તીણિ ઠાનાનિ ઉત્તમાનિ, ઇત્થિલિઙ્ગઞ્ચ હીનં, તસ્મા તસ્સા સક્કત્તાદીનિપિ પટિસિદ્ધાનીતિ. નનુ ચ યથા ઇત્થિલિઙ્ગં, એવં પુરિસલિઙ્ગમ્પિ બ્રહ્મલોકે નત્થિ, તસ્મા પુરિસો મહાબ્રહ્મા સિયાતિ ન વત્તબ્બન્તિ? નો ન વત્તબ્બં. કસ્મા? ઇધ પુરિસસ્સ તત્થ નિબ્બત્તનતો. ઇત્થિયો હિ ઇધ ઝાનં ભાવેત્વા કાલં કત્વા બ્રહ્મપારિસજ્જાનં સહબ્યતં ઉપપજ્જન્તિ, ન મહાબ્રહ્માનં. પુરિસો પન કત્થચિ ન ઉપ્પજ્જતીતિ ન વત્તબ્બો. સમાનેપિ તત્થ ઉભયલિઙ્ગાભાવે પુરિસસણ્ઠાનાવ તત્થ બ્રહ્માનો, ન ઇત્થિસણ્ઠાના, તસ્મા સુવુત્તમેતં. **ઇત્થી તથાગતો**તિ એત્થ તિટ્ઠતુ તાવ સબ્બઞ્ઞુગુણે નિબ્બત્તેત્વા લોકાનં તારણસમત્થો બુદ્ધભાવો, પણિધાનમત્તમ્પિ ઇત્થિયા ન સમ્પજ્જતિ.

‘‘મનુસ્સત્તં લિઙ્ગસમ્પત્તિ, હેતુ સત્થારદસ્સનં;
પબ્બજ્જા ગુણસમ્પત્તિ, અધિકારો ચ છન્દતા;
અટ્ઠધમ્મસમોધાના, અભિનીહારો સમિજ્ઝતી’’તિ. (બુ॰ વં॰ ૨.૫૯) –

ઇમાનિ હિ પણિધાનસમ્પત્તિકારણાનિ. ઇતિ પણિધાનમત્તમ્પિ સમ્પાદેતું અસમત્થાય ઇત્થિયા કુતો બુદ્ધભાવોતિ ‘‘**ઇત્થી તથાગતો અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો સિયાતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતી**’’તિ વુત્તં. સબ્બાકારપરિપૂરો પુઞ્ઞુસ્સયો સબ્બાકારપરિપૂરમેવ અત્તભાવં નિબ્બત્તેતીતિ પુરિસોવ અરહં હોતિ સમ્માસમ્બુદ્ધો.

એકિસ્સા લોકધાતુયાતિ દસસહસ્સિલોકધાતુયા, યા **જાતિખેત્ત**ન્તિ વુચ્ચતિ. સા હિ તથાગતસ્સ ગબ્ભોક્કન્તિકાલાદીસુ કમ્પતિ. **આણાખેત્તં** પન કોટિસતસહસ્સચક્કવાળં. યા એકતો સંવટ્ટતિ ચ વિવટ્ટતિ ચ, યત્થ ચ **આટાનાટિયપરિત્તા**દીનં (દી॰ નિ॰ ૩.૨૭૭ આદયો) આણા પવત્તતિ. **વિસયખેત્તસ્સ** પરિમાણં નત્થિ. બુદ્ધાનઞ્હિ ‘‘યાવતકં ઞાણં તાવતકં નેય્યં, યાવતકં નેય્યં તાવતકં ઞાણં, નેય્યપરિયન્તિકં ઞાણં, ઞાણપરિયન્તિકં નેય્ય’’ન્તિ (મહાનિ॰ ૬૯; ચૂળનિ॰ મોઘરાજમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૮૫; પટિ॰ મ॰ ૩.૫) વચનતો અવિસયો નામ નત્થિ. ઇતિ ઇમેસુ તીસુ ખેત્તેસુ તિસ્સો સઙ્ગીતિયો આરુળ્હે તેપિટકે બુદ્ધવચને ‘‘ઠપેત્વા ઇમં ચક્કવાળં અઞ્ઞસ્મિં ચક્કવાળે બુદ્ધા ઉપ્પજ્જન્તી’’તિ સુત્તં નત્થિ, ન ઉપ્પજ્જન્તીતિ પન અત્થિ.

અપુબ્બં અચરિમન્તિ અપુરે અપચ્છા એકતો ન ઉપ્પજ્જન્તિ, પુરે વા પચ્છા વા ઉપ્પજ્જન્તીતિ વુત્તં હોતિ. તત્થ ગબ્ભોક્કન્તિતો પુબ્બે પુરેતિ વેદિતબ્બં. તતો પટ્ઠાય હિ દસસહસ્સિચક્કવાળકમ્પનેન ખેત્તપરિગ્ગહો કતો નામ હોતિ, અઞ્ઞસ્સ બુદ્ધસ્સ ઉપ્પત્તિ નત્થિ. ધાતુપરિનિબ્બાનતો પરં પન પચ્છા, તતો હેટ્ઠાપિ અઞ્ઞસ્સ બુદ્ધસ્સ ઉપ્પત્તિ નત્થિ, ઉદ્ધં ન વારિતા.

કસ્મા પન અપુબ્બં અચરિમં ન ઉપ્પજ્જન્તીતિ? અનચ્છરિયત્તા. અચ્છરિયમનુસ્સા હિ બુદ્ધા ભગવન્તો. યથાહ – ‘‘એકપુગ્ગલો, ભિક્ખવે, લોકે ઉપ્પજ્જમાનો ઉપ્પજ્જતિ અચ્છરિયમનુસ્સો’’તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૧.૧૭૧). યદિ ચ અનેકે બુદ્ધા એકતો ઉપ્પજ્જેય્યું, અનચ્છરિયા ભવેય્યું. દેસનાય ચ વિસેસાભાવતો. યઞ્હિ સતિપટ્ઠાનાદિભેદં ધમ્મં એકો દેસેતિ, અઞ્ઞેનપિ સો એવ દેસેતબ્બો સિયા, વિવાદભાવતો ચ. બહૂસુ હિ બુદ્ધેસુ એકતો ઉપ્પન્નેસુ બહૂનં આચરિયાનં અન્તેવાસિકા વિય ‘‘અમ્હાકં બુદ્ધો પાસાદિકો’’તિઆદિના તેસં સાવકા વિવદેય્યું. કિં વા એતેન કારણગવેસનેન, ધમ્મતાવેસા યં એકિસ્સા લોકધાતુયા દ્વે તથાગતા એકતો ન ઉપ્પજ્જન્તીતિ (મિ॰ પ॰ ૫.૧.૧).

યથા નિમ્બબીજકોસાતકિબીજાદીનિ મધુરં ફલં ન નિબ્બત્તેન્તિ, અસાતં અમધુરમેવ ફલં નિબ્બત્તેન્તિ, એવં કાયદુચ્ચરિતાદીનિ મધુરવિપાકં ન નિબ્બત્તેન્તિ અમધુરમેવ નિબ્બત્તેન્તિ. યથા ચ ઉચ્છુબીજસાલિબીજાદીનિ મધુરં સાદુરસમેવ ફલં નિબ્બત્તેન્તિ ન અસાતં કટુકં. એવં કાયસુચરિતાદીનિ મધુરમેવ વિપાકં નિબ્બત્તેન્તિ ન અમધુરં. વુત્તમ્પિ ચેતં –

‘‘યાદિસં વપતે બીજં, તાદિસં હરતે ફલં;
કલ્યાણકારી કલ્યાણં, પાપકારી ચ પાપક’’ન્તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૨૫૬; નેત્તિ॰ ૧૨૨);

તસ્મા ‘‘**તિણ્ણં દુચ્ચરિતાન**’’ન્તિઆદિ વુત્તં.

અઞ્ઞતરો સમણો વા બ્રાહ્મણો વાતિ યો કોચિ પબ્બજ્જામત્તેન સમણો વા જાતિમત્તેન બ્રાહ્મણો વા. પાપિચ્છો સમ્ભાવનાધિપ્પાયેન વિમ્હાપનતો **કુહકો**. પચ્ચયસન્નિસ્સિતાય પયુત્તવાચાય વસેન **લપકો**. પચ્ચયનિબ્બત્તકનિમિત્તાવચરતો **નેમિત્તકો**. **કુહનલપનનેમિત્તકત્તં પુબ્બઙ્ગમં કત્વા**તિ કુહનાદિભાવમેવ પુરક્ખત્વા સન્તિન્દ્રિયો સન્તમાનસો વિય ચરન્તો. **પઞ્ચ નીવરણે**તિ કામચ્છન્દાદિકે પઞ્ચ નીવરણે. **અપ્પહાય** અસમુચ્છિન્દિત્વા, **ચેતસો ઉપક્કિલેસે**તિ નીવરણે. નીવરણા હિ ચિત્તં ઉપક્કિલેસેન્તિ કિલિટ્ઠં કરોન્તિ વિબાધેન્તિ ઉપતાપેન્તિ ચ. તસ્મા ''ચેતસો ઉપક્કિલેસા''તિ વુચ્ચન્તિ. **પઞ્ઞાય દુબ્બલીકરણે**તિ નીવરણે. નીવરણા હિ ઉપ્પજ્જમાના અનુપ્પન્નાય પઞ્ઞાય ઉપ્પજ્જિતું ન દેન્તિ. તસ્મા ''પઞ્ઞાય દુબ્બલીકરણા''તિ વુચ્ચન્તિ. **અનુપટ્ઠિતસ્સતી**તિ ચતૂસુ સતિપટ્ઠાનેસુ ન ઉપટ્ઠિતસ્સતિ. **અભાવયિત્વા**તિ અવડ્ઢયિત્વા. **અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિ**ન્તિ અરહત્તપદટ્ઠાનં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં.

પચ્છિમવારે **અઞ્ઞતરો સમણો વા બ્રાહ્મણો વા**તિ સબ્બઞ્ઞુબોધિસત્તં સન્ધાય વદતિ. તત્થ **સબ્બદોસાપગતો**તિ સબ્બેહિ પારમિતાપટિપક્ખભૂતેહિ દોસેહિ અપગતો. એતેન પરિપૂરિતપારમિભાવં દસ્સેતિ. સતિપટ્ઠાનાનિ વિપસ્સના, બોજ્ઝઙ્ગો મગ્ગો, અનુત્તરા સમ્માસમ્બોધિ અરહત્તં. સતિપટ્ઠાનાનિ વા વિપસ્સના, બોજ્ઝઙ્ગા મિસ્સકા, સમ્માસમ્બોધિ અરહત્તમેવ. સેસં અનન્તરવારે વુત્તપટિપક્ખતો વેદિતબ્બં. **યં એત્થ ઞાણ**ન્તિ યં એતસ્મિં યથાવુત્તે ઠાને ચ ઠાનં, અટ્ઠાને ચ અટ્ઠાનન્તિ પવત્તં ઞાણં. **હેતુસો**તિ તસ્સ ઠાનસ્સ અટ્ઠાનસ્સ ચ હેતુતો. **ઠાનસો**તિ તઙ્ખણે એવ આવજ્જનસમનન્તરં. **અનોધિસો**તિ ઓધિઅભાવેન, કિઞ્ચિ અનવસેસેત્વાતિ અત્થો.

ઇતિ ઠાનાટ્ઠાનગતાતિઆદીસુ એવં ઠાનાટ્ઠાનભાવં ગતા. **સબ્બે**તિ ખયવયવિરજ્જનનિરુજ્ઝનસભાવા સઙ્ખતધમ્મા, તે એવ ચ સત્તપઞ્ઞત્તિયા ઉપાદાનભૂતા **કેચિ સગ્ગૂપગા** યે ધમ્મચારિનો, **કેચિ અપાયૂપગા** યે અધમ્મચારિનો, **કેચિ નિબ્બાનૂપગા** યે કમ્મક્ખયકરં અરિયમગ્ગં પટિપન્ના.

૫૮. ઇદાનિ યથાવુત્તમત્થં વિવરન્તો "**સબ્બે સત્તા મરિસ્સન્તી**"તિ ગાથાદ્વયમાહ. તસ્સ અત્થં "**સબ્બે સત્તાતિ અરિયા ચ અનરિયા ચા**"તિઆદિના સયમેવ નિદ્દિસતિ. તત્થ **જીવિતપરિયન્તો મરણપરિયન્તો**તિ જીવિતસ્સ પરિયન્તો નામ મરણસઙ્ખાતો અન્તો. **યથાકમ્મં ગમિસ્સન્તી**તિ એત્થ યદેતં સત્તાનં યથાકમ્મં ગમનં, અયં કમ્મસ્સકતાતિ અત્થો . **કમ્માનં ફલદસ્સાવિતા ચ અવિપ્પવાસો ચા**તિ ''પુઞ્ઞપાપફલૂપગા''તિ ઇમિના વચનેન કમ્માનં ફલસ્સ પચ્ચક્ખકારિતા, કતૂપચિતાનં કમ્માનં અત્તનો ફલસ્સ અપ્પદાનાભાવો ચ દસ્સિતોતિ અત્થો.

કમ્મમેવ કમ્મન્તં, પાપં કમ્મન્તં એતેસન્તિ **પાપકમ્મન્તા**, તસ્સ અત્થં દસ્સેતું "**અપુઞ્ઞસઙ્ખારા**"તિ વુત્તં. અપુઞ્ઞો સઙ્ખારો એતેસન્તિ **અપુઞ્ઞસઙ્ખારા. પાપકમ્મન્તા**તિ વા નિસ્સક્કવચનં, પાપકમ્મન્તહેતૂતિ અત્થો. તથા **પુઞ્ઞસઙ્ખારા**તિઆદીસુપિ. પુન "**નિરયં પાપકમ્મન્તા**"તિઆદિના અન્તદ્વયેન સદ્ધિં મજ્ઝિમપટિપદં દસ્સેતિ. તથા "**અયં સંકિલેસો**"તિઆદિના વટ્ટવિવટ્ટવસેન આદીનવસ્સાદનિસ્સરણવસેન હેતુફલવસેન ચ ગાથાયં તયો અત્થવિકપ્પા દસ્સિતા. પુન "**નિરયં પાપકમ્મન્તાતિ અયં સંકિલેસો**"તિઆદિના વોદાનવસેન ગાથાય અત્થં દસ્સેતિ.

૫૯. **તેન તેના**તિ તેન તેન અજ્ઝોસિતવત્થુના રૂપભવઅરૂપભવાદિના. **છત્તિંસા**તિ કામતણ્હા તાવ રૂપાદિવિસયભેદેન છ, તથા ભવતણ્હા વિભવતણ્હા ચાતિ અટ્ઠારસ. તા એવ અજ્ઝત્તિકેસુ રૂપાદીસુ અટ્ઠારસ, બાહિરેસુ રૂપાદીસુ અટ્ઠારસાતિ એવં છત્તિંસ. **યેન યેના**તિ ''સુભં સુખ''ન્તિઆદિના.

વોદાનં તિવિધં ખન્ધત્તયવસેનાતિ તં દસ્સેતું “**તણ્હાસંકિલેસો**”તિઆદિ વુત્તં. પુન “**સબ્બે સત્તા મરિસ્સન્તી**”તિઆદિ પટિપદાવિભાગેન ગાથાનમત્થં દસ્સેતું વુત્તં. **તત્થ તત્થ ગામિની**તિ તત્થ તત્થેવ નિબ્બાને ગામિની, નિબ્બાનસ્સ ગમનસીલાતિ અત્થો.

પુન તત્થતત્થગામિનીસબ્બત્થગામિનીનં પટિપદાનં વિભાગં દસ્સેતું “**તયો રાસી**”તિઆદિ વુત્તં. **યન્તિ** યં નિરયાદિં. તં તં ઠાનં યથારહં ગમેતીતિ **સબ્બત્થગામિની**. પટિપદાસઙ્ખાતે અપુઞ્ઞકમ્મે પુઞ્ઞકમ્મે ચ કમ્મક્ખયકરણકમ્મે ચ વિભાગસો ભગવતો પવત્તનઞાણં. ઇદં સબ્બત્થગામિની પટિપદાઞાણં નામ તથાગતબલં. ઇમિના હિ ઞાણેન ભગવા સબ્બમ્પિ પટિપદં યથાભૂતં પજાનાતિ.

કથં? સકલગામવાસિકેસુપિ એકં સૂકરં વા મિગં વા મારેન્તેસુ સબ્બેસં ચેતના પરસ્સ જીવિતિન્દ્રિયારમ્મણાવ હોતિ, તં પન કમ્મં તેસં આયૂહનક્ખણેયેવ નાના હોતિ. તેસુ હિ એકો આદરેન કરોતિ, એકો ‘‘ત્વમ્પિ કરોહી’’તિ પરેહિ નિપ્પીળિતો કરોતિ , એકો સમાનચ્છન્દો વિય હુત્વા અપ્પટિબાહમાનો વિચરતિ. તેસુ એકો તેનેવ કમ્મેન નિરયે નિબ્બત્તતિ, એકો તિરચ્છાનયોનિયં, એકો પેત્તિવિસયે, તં તથાગતો આયૂહનક્ખણે એવ ‘‘ઇમિના નીહારેન આયૂહિતત્તા એસ નિરયે નિબ્બત્તિસ્સતિ, એસ તિરચ્છાનયોનિયં, એસ પેત્તિવિસયે’’તિ જાનાતિ. નિરયે નિબ્બત્તનકમ્પિ ‘‘એસ અટ્ઠસુ મહાનિરયેસુ નિબ્બત્તિસ્સતિ, એસ સોળસસુ ઉસ્સદેસૂ’’તિ જાનાતિ. તિરચ્છાનયોનિયં નિબ્બત્તનકમ્પિ ‘‘એસ અપાદકો ભવિસ્સતિ, એસ દ્વિપાદકો, એસ ચતુપ્પાદકો, એસ બહુપ્પાદકો’’તિ જાનાતિ. પેત્તિવિસયે નિબ્બત્તનકમ્પિ ‘‘એસ નિજ્ઝામતણ્હિકો ભવિસ્સતિ, એસ ખુપ્પિપાસિકો, એસ પરદત્તૂપજીવી’’તિ જાનાતિ.

‘‘તેસુ ચ કમ્મેસુ ઇદં કમ્મં પટિસન્ધિં આકડ્ઢિસ્સતિ, ઇદં નાકડ્ઢિસ્સતિ દુબ્બલં દિન્નાય પટિસન્ધિયા ઉપધિવેપક્કમત્તં ભવિસ્સતી’’તિ જાનાતિ. તથા સકલગામવાસિકેસુ એકતો દાનં દદમાનેસુ સબ્બેસમ્પિ ચેતના દેય્યધમ્મારમ્મણાવ હોતિ, તં પન કમ્મં તેસં આયૂહનક્ખણે એવ નાનં હોતિ. તેસુ હિ કેચિ દેવલોકે નિબ્બત્તન્તિ, કેચિ મનુસ્સલોકે, તં તથાગતો આયૂહનક્ખણે એવ ‘‘ઇમિના નીહારેન આયૂહિતત્તા એસ મનુસ્સલોકે નિબ્બત્તિસ્સતિ, એસ દેવલોકે’’તિ જાનાતિ. તત્થપિ ‘‘એસ પરનિમ્મિતવસવત્તીસુ નિબ્બત્તિસ્સતિ, એસ ભુમ્મદેવેસુ નિબ્બત્તિસ્સતિ, એસ જેટ્ઠકદેવરાજા હુત્વા, એસ તસ્સ દુતિયં તતિયં વા ઠાનન્તરં કરોન્તો પરિચારકો હુત્વા નિબ્બત્તિસ્સતી’’તિ જાનાતિ.

‘‘તેસુ ચ કમ્મેસુ ઇદં પટિસન્ધિં આકડ્ઢિતું સક્ખિસ્સતિ, ઇદં ન સક્ખિસ્સતિ દુબ્બલં દિન્નાય પટિસન્ધિયા ઉપધિવેપક્કમત્તં ભવિસ્સતી’’તિ જાનાતિ. તથા ‘‘વિપસ્સનં પટ્ઠપેન્તેસુ ચ એસ ઇમિના નીહારેન વિપસ્સનાય આરદ્ધત્તા અરહા ભવિસ્સતિ, એસ અનાગામી, એસ સકદાગામી, એસ સોતાપન્નો, એકબીજી કોલંકોલો સત્તક્ખત્તુપરમો, એસ મગ્ગં પત્તું ન સક્ખિસ્સતિ લક્ખણારમ્મણિકવિપસ્સનાયમેવ ઠસ્સતિ, એસ પચ્ચયપરિગ્ગહે, એસ નામરૂપપરિગ્ગહે, અરૂપપરિગ્ગહે ચ ઠસ્સતિ, એસ મહાભૂતમત્તમેવ વવત્થપેસ્સતિ, એસ કિઞ્ચિ સલ્લક્ખેતું ન સક્ખિસ્સતી’’તિ જાનાતિ. ‘‘કસિણપરિકમ્મં કરોન્તેસુપિ એસ પરિકમ્મમત્તે એવ ઠસ્સતિ, એસ નિમિત્તં ઉપ્પાદેતું સક્ખિસ્સતિ, ન અપ્પનં. એસ અપ્પનમ્પિ ઉપ્પાદેસ્સતિ, એસ ઝાનં અધિગમિસ્સતિ, ન ઉપરિવિસેસં. એસ ઉપરિવિસેસમ્પિ અધિગમિસ્સતી’’તિ જાનાતિ.

અનેકધાતૂતિ અનેકા ચક્ખાદયો પથવાદયો ચ ધાતુયો એતસ્સાતિ અનેકધાતુ, બહુધાતૂતિ અત્થો. **લોકો**તિ ખન્ધાયતનાદિલોકો. **ચક્ખુધાતૂ**તિઆદિ યાહિ ધાતૂહિ ''અનેકધાતૂ''તિ લોકો વુત્તો, તાસં સરૂપતો દસ્સનં. તત્થ સભાવટ્ઠેન નિસ્સત્તટ્ઠેન ચ ધાતુ. ચક્ખુ એવ ધાતુ **ચક્ખુધાતુ**. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. **કામધાતૂ**તિ એત્થ દ્વે કામા કિલેસકામો ચ વત્થુકામો ચ. કિલેસકામપક્ખે કામપટિસંયુત્તો ધાતુ કામધાતુ, કામવિતક્કસ્સેતં નામં. વત્થુકામપક્ખે પન કામાવચરધમ્મા કામો ઉત્તરપદલોપેન, કામો ચ સો ધાતુ ચાતિ કામધાતુ. બ્યાપાદપટિસંયુત્તો ધાતુ **બ્યાપાદધાતુ**, બ્યાપાદવિતક્કસ્સેતં નામં. બ્યાપાદોવ ધાતુ બ્યાપાદધાતુ, દસઆઘાતવત્થુવિસયસ્સ પટિઘસ્સેતં નામં. વિહિંસાપટિસંયુત્તો ધાતુ **વિહિંસાધાતુ**, વિહિંસાવિતક્કો. વિહિંસા એવ વા ધાતુ વિહિંસાધાતુ, પરસત્તવિહેસનસ્સેતં નામં. **નેક્ખમ્મઅબ્યાપાદઅવિહિંસાધાતુયો** નેક્ખમ્મવિતક્કાદયો સબ્બકુસલધમ્મા મેત્તાકરુણા ચાતિ વેદિતબ્બં. **રૂપધાતૂ**તિ રૂપભવો, સબ્બે વા રૂપધમ્મા. **અરૂપધાતૂ**તિ અરૂપભવો, અરૂપધમ્મા વા. **નિરોધધાતૂ**તિ નિરોધતણ્હા. **સઙ્ખારધાતૂ**તિ સબ્બે સઙ્ખતધમ્મા. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યં.

અઞ્ઞમઞ્ઞવિલક્ખણત્તા નાનપ્પકારા ધાતુયો એતસ્મિન્તિ **નાનાધાતુ**, લોકો. તેનેવાહ – ''**અઞ્ઞા ચક્ખુધાતુ** યાવ **અઞ્ઞા નિબ્બાનધાતૂ**''તિ, યથા ચ ઇદં ઞાણં ચક્ખુધાતુઆદિભેદેન ઉપાદિન્નકસઙ્ખારલોકસ્સ વસેન અનેકધાતુનાનાધાતુલોકં પજાનાતિ, એવં અનુપાદિન્નકસઙ્ખારલોકસ્સપિ વસેન તં પજાનાતિ. પચ્ચેકબુદ્ધા હિ દ્વે ચ અગ્ગસાવકા ઉપાદિન્નકસઙ્ખારલોકસ્સેવ નાનત્તં જાનન્તિ, તમ્પિ એકદેસેનેવ, ન નિપ્પદેસતો. અનુપાદિન્નકસઙ્ખારલોકસ્સ પન નાનત્તં ન જાનન્તિ. ભગવા પન ''ઇમાય નામ ધાતુયા ઉસ્સન્નાય ઇમસ્સ રુક્ખસ્સ ખન્ધો સેતો હોતિ, ઇમસ્સ કાળો, ઇમસ્સ મટ્ઠો, ઇમસ્સ ફરુસો, ઇમસ્સ બહલો, ઇમસ્સ તનુત્તચો. ઇમાય નામ ધાતુયા ઉસ્સન્નાય ઇમસ્સ રુક્ખસ્સ પત્તં વણ્ણસણ્ઠાનાદિવસેન એવરૂપં નામ હોતિ, ઇમાય નામ ધાતુયા ઉસ્સન્નત્તા ઇમસ્સ રુક્ખસ્સ પુપ્ફં નીલં હોતિ પીતકં લોહિતકં ઓદાતં સુગન્ધં દુગ્ગન્ધં, ઇમાય નામ ધાતુયા ઉસ્સન્નાય ફલં ખુદ્દકં મહન્તં દીઘં વટ્ટં સુસણ્ઠાનં દુસ્સણ્ઠાનં મટ્ઠં ફરુસં સુગન્ધં દુગ્ગન્ધં તિત્તં મધુરં કટુકં અમ્બિલં કસાવં હોતિ, ઇમાય નામ ધાતુયા ઉસ્સન્નાય ઇમસ્સ રુક્ખસ્સ કણ્ટકો તિખિણો હોતિ, અતિખિણો ઉજુકો કુટિલો કણ્હો નીલો ઓદાતો હોતી''તિ એવં અનુપાદિન્નસઙ્ખારલોકસ્સાપિ વસેન અનેકધાતુનાનાધાતુભાવં જાનાતિ. સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધાનં એવ હિ એતં બલં, ન અઞ્ઞેસં.

૬૦. યં યદેવ ધાતુન્તિ યં કિઞ્ચિ હીનાદિસભાવં. યસ્મા અધિમુત્તિ નામ અજ્ઝાસયધાતુ, તસ્મા અધિમુચ્ચનં અજ્ઝાસયસ્સ હીનાદિસભાવેન પવત્તનં. તં પન તસ્સ તં તં અધિટ્ઠહનં અભિનિવિસનઞ્ચ હોતીતિ આહ – ''**અધિમુચ્ચન્તિ, તં તદેવ અધિટ્ઠહન્તિ અભિનિવિસન્તી**''તિ. અધિમુચ્ચનસ્સ વિસયં વિભાગેન દસ્સેતું ''**કેચિ રૂપાધિમુત્તા**''તિઆદિ વુત્તં. તં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. **નાનાધિમુત્તિકતાઞાણન્તિ** હીનાદિવસેન નાનાધિમુત્તિકતાય ઞાણં.

તે યથાધિમુત્તા ચ ભવન્તીતિ તે હીનાધિમુત્તિકા પણીતાધિમુત્તિકા સત્તા યથા યથા અધિમુત્તા હોન્તિ. **તં તં કમ્મસમાદાનં સમાદિયન્તી**તિ અધિમુત્તિઅનુરૂપં તં તં અત્તના સમાદિયિતબ્બં કત્તબ્બં કમ્મં કરોન્તિ, તાનિ કમ્મસમાદાનાનિ સમુટ્ઠાનવસેન વિભજન્તો ''**તે છબ્બિધં કમ્મ**''ન્તિઆદિમાહ. તત્થ કેચિ લોભવસેન કમ્મં સમાદિયન્તીતિ સમ્બન્ધિતબ્બં. એસ નયો સેસેસુપિ. **તં વિભજ્જમાનન્તિ** તં સમુટ્ઠાનવસેન છબ્બિધં પુન પવત્તિનિવત્તિવસેન વિભજ્જમાનં દુવિધં.

યં લોભવસેન દોસવસેન મોહવસેન ચ કમ્મં કરોતીતિ દસઅકુસલકમ્મપથકમ્મં સન્ધાય વદતિ. તઞ્હિ સંકિલિટ્ઠતાય કાળકન્તિ **કણ્હં**. અપાયેસુ નિબ્બત્તાપનતો કાળકવિપાકન્તિ **કણ્હવિપાકં**. **યં સદ્ધાવસેન કમ્મં કરોતી**તિ

દસકુસલકમ્મપથકમ્મં. તસ્મિં અસંકિલિટ્ઠત્તા પણ્ડરન્તિ **સુક્કં**. સગ્ગે નિબ્બત્તાપનતો પણ્ડરવિપાકત્તા **સુક્કવિપાકં**. **યં લોભવસેન દોસવસેન મોહવસેન સદ્ધાવસેન ચ કમ્મં કરોતિ, ઇદં કણ્હસુક્ક**ન્તિ વોમિસ્સકકમ્મં. **કણ્હસુક્કવિપાક**ન્તિ સુખદુક્ખવિપાકં. મિસ્સકકમ્મઞ્હિ કત્વા અકુસલવલેન તિરચ્છાનયોનિયં મઙ્ગલહત્થિભાવં ઉપપન્નો કુસલેન પવત્તે સુખં અનુભવતિ, કુસલેન રાજકુલે નિબ્બત્તોપિ અકુસલેન દુક્ખં વેદયતિ. **યં વીરિયવસેન પઞ્ઞાવસેન ચ કમ્મં કરોતિ, ઇદં કમ્મં અકણ્હં અસુક્કં અકણ્હઅસુક્કવિપાક**ન્તિ કમ્મક્ખયકરા ચતુમગ્ગચેતના. તસ્મિં યદિ કણ્હં ભવેય્ય, કણ્હવિપાકં દદેય્ય. યદિ સુક્કં ભવેય્ય, સુક્કઉપપત્તિપરિયાપન્નં વિપાકં દદેય્ય. ઉભયવિપાકસ્સ પન અપ્પદાનતો અકણ્હઅસુક્કવિપાકન્તિ અયમેત્થ અત્થો.

કમ્મસમાદાને પઠમં અચેલકપટિપદા કામેસુ પાતબ્યતા, દુતિયં તિબ્બકિલેસસ્સ અસ્સુમુખસ્સાપિ રુદતો પરિસુદ્ધબ્રહ્મચરિયચરણં, તતિયં કામેસુ અપાતબ્યતા અચેલકપટિપદા, ચતુત્થં પચ્ચયે અલભમાનસ્સાપિ ઝાનવિપસ્સનાસુખસમઙ્ગિનો સાસનબ્રહ્મચરિયચરણં. **યં એવં જાતિયં કમ્મસમાદાન**ન્તિ યં અઞ્ઞમ્પિ એવંપકારં કમ્મં. **ઇમિના પુગ્ગલેના**તિઆદિ તસ્મિં કમ્મવિપાકે ભગવતો ઞાણસ્સ પવત્તનાકારદસ્સનં. તત્થ **ઉપચિત**ન્તિ યથા કતં કમ્મં ફલદાનસમત્થં હોતિ, તથા કતં ઉપચિતં. **અવિપક્ક**ન્તિ ન વિપક્કવિપાકં. **વિપાકાય પચ્ચુપટ્ઠિત**ન્તિ વિપાકદાનાય કતોકાસં. **ન ચ ભબ્બો અભિનિબ્બિધા ગન્તુ**ન્તિ કિલેસાભિસઙ્ખારાનં અભિનિબ્બિજ્ઝનતો અભિનિબ્બિધાસઙ્ખાતં અરિયમગ્ગં અધિગન્તું ન ચ ભબ્બો. **તં ભગવા ન ઓવદતી**તિ તં વિપાકાવરણેન નિવુતં પુગ્ગલં ભગવા સચ્ચપટિવેધં પુરક્ખત્વા ન ઓવદતિ, વાસનત્થં પન તાદિસાનમ્પિ ધમ્મં દેસેતિ એવ, અજાતસત્તુઆદીનં વિય.

ઉપચિતન્તિ કાતું આરદ્ધં. તેનેવાહ – "**ન ચ તાવ પારિપૂરિં ગત**"ન્તિ. તેન મિચ્છત્તનિયામસ્સ અસમત્થતં દસ્સેતિ. **પુરા પારિપૂરિં ગચ્છતી**તિ પારિપૂરિં ફલનિપ્ફાદનસમત્થતં ગચ્છતિ પુરા અધિગચ્છેય્ય. મિચ્છત્તનિયતતાય સજ્જુકં ફલધમ્મસ્સ અભાજનભાવં નિબ્બત્તયતિ પુરા. તેનેવાહ – "**પુરા વેનેય્યત્તં સમતિક્કમતી**"તિ. ''પુરા અનિયતં સમતિક્કમતી''તિપિ પાઠો, સો એવત્થો. **અસમત્તે**તિ કમ્મે અસમ્પુણ્ણે, તે અસમ્પુણ્ણે વા.

૬૧. એવં કિલેસન્તરાયમિસ્સકં કમ્મન્તરાયં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અમિસ્સકં કમ્મન્તરાયં દસ્સેતું "**ઇમસ્સ ચ પુગ્ગલસ્સા**"તિઆદિ વુત્તં. તં વુત્તનયમેવ.

સબ્બેસન્તિ ઇમસ્મિં બલનિદ્દેસે વુત્તાનં સબ્બેસં કમ્માનં. **મુદુમજ્ઝાધિમત્તતા**તિ મુદુમજ્ઝતિબ્બભાવો. કમ્માનઞ્હિ મુદુઆદિભાવેન તંવિપાકાનં મુદુમજ્ઝતિક્ખભાવો વિઞ્ઞાયતીતિ અધિપ્પાયો. **દિટ્ઠધમ્મવેદનીય**ન્તિઆદીસુ દિટ્ઠધમ્મે ઇમસ્મિં અત્તભાવે વેદિતબ્બં ફલં **દિટ્ઠધમ્મવેદનીયં**. ઉપપજ્જે અનન્તરે અત્તભાવે વેદિતબ્બં ફલં **ઉપપજ્જવેદનીયં**. અપરસ્મિં અત્તભાવે ઇતો અઞ્ઞસ્મિં યસ્મિં કસ્મિઞ્ચિ અત્તભાવે વેદિતબ્બં ફલં **અપરાપરિયવેદનીયં**. એકજવનવારસ્મિઞ્હિ સત્તસુ ચેતનાસુ પઠમચેતના દિટ્ઠધમ્મવેદનીયં નામ. પરિયોસાનચેતના ઉપપજ્જવેદનીયં નામ. મજ્ઝે પઞ્ચ ચેતના અપરાપરિયવેદનીયં નામ. **વિપાકવેમત્તતાઞાણ**ન્તિ વિપાકવેમત્તતાય વિપાકવિસેસે ઞાણં. ઇમસ્સ પન કમ્મવિપાકસ્સ ગતિસમ્પત્તિ ગતિવિપત્તિ, ઉપધિસમ્પત્તિ ઉપધિવિપત્તિ, કાલસમ્પત્તિ કાલવિપત્તિ, પયોગસમ્પત્તિ પયોગવિપત્તિયો કારણં. સો ચ નેસં કારણભાવો ''અત્થેકચ્ચાનિ પાપકાનિ કમ્મસમાદાનાનિ ગતિસમ્પત્તિપટિબાળ્હાનિ ન વિપચ્ચન્તી''તિઆદિપાળિવસેન (વિભ॰ ૮૧૦) વેદિતબ્બો.

૬૨. અનન્તરબલનિદ્દેસે વુત્તકમ્મસમાદાનપદેનેવ ઝાનાદીનિ સઙ્ગહેત્વા દસ્સેતું "**તથા સમાદિન્નાનં કમ્માન**"ન્તિઆદિ વુત્તં. સેક્ખપુથુજ્જનસન્તાનેસુ પવત્તાનિ ઝાનાદીનિ કમ્મં હોન્તિ. તત્થ **તથા સમાદિન્નાન**ન્તિ "સુક્કં સુક્કવિપાકં પચ્ચુપ્પન્નસુખં, આયતિં સુખવિપાક"ન્તિ એવમાદિપ્પકારેહિ સમાદિન્નેસુ કમ્મેસુ. **સંકિલેસો**તિ પટિપક્ખધમ્મવસેન કિલિટ્ઠભાવો. **વોદાનં** પટિપક્ખધમ્મેહિ વિસુજ્ઝનં. **વુટ્ઠાનં** પગુણવોદાનં ભવઙ્ગવુટ્ઠાનઞ્ચ. **એવં સંકિલિસ્સતી**તિઆદીસુ અયમેવત્થો – ઇમિના આકારેન ઝાનાદિ સંકિલિસ્સતિ વોદાયતિ વુટ્ઠહતીતિ જાનનઞાણં ભગવતો અનાવરણઞાણં, ન તસ્સ આવરણં અત્થીતિ.

કતિ ઝાનાનીતિઆદિ ઝાનાદયો વિભાગેન દસ્સેતું આરદ્ધં. **ચત્તારિ ઝાનાની**તિ ચતુક્કનયવસેન રૂપાવચરજ્ઝાનાનિ સન્ધાયાહ. **એકાદસા**તિ "રૂપી રૂપાનિ પસ્સતી"તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૨.૧૨૯, ૧૭૪; ૩.૩૩૯, ૩૫૮; મ॰ નિ॰ ૨.૨૪૮; ૩.૩૧૨) અટ્ઠન્નં તિણ્ણઞ્ચ સુઞ્ઞતવિમોક્ખાદીનં વસેન વુત્તં. **અટ્ઠા**તિ તેસુ ઠપેત્વા લોકુત્તરે વિમોક્ખે અટ્ઠ. **સત્તા**તિ તેસુ એવ નિરોધસમાપત્તિં ઠપેત્વા સત્ત. **તયો**તિ સુત્તન્તપરિયાયેન સુઞ્ઞતવિમોક્ખાદયો તયો. **દ્વે**તિ અભિધમ્મપરિયાયેન અનિમિત્તવિમોક્ખસ્સાસમ્ભવતો અવસેસા દ્વે. એત્થ ચ પટિપાટિયા સત્ત અપ્પિતપ્પિતક્ખણે વિક્ખમ્ભનવસેન પચ્ચનીકધમ્મેહિ વિમુચ્ચનતો , આરમ્મણે અધિમુચ્ચનતો ચ વિમોક્ખા. નિરોધસમાપત્તિ પન સબ્બસો સઞ્ઞાવેદયિતેહિ વિમુત્તત્તા અપગમવિમોક્ખો નામ. લોકુત્તરા ચ તંતંમગ્ગવજ્ઝકિલેસેહિ સમુચ્છેદવસેન વિમુત્તત્તા વિમોક્ખોતિ અયં વિસેસો વેદિતબ્બો.

સમાધીસુ ચતુક્કનયપઞ્ચકનયેસુ પઠમજ્ઝાનસમાધિ **સવિતક્કો સવિચારો સમાધિ** નામ. પઞ્ચકનયે દુતિયજ્ઝાનસમાધિ **અવિતક્કો વિચારમત્તો સમાધિ** નામ. ચતુક્કનયે પઞ્ચકનયેપિ સેસઝાનેસુ સમાધિ **અવિતક્કો અવિચારો સમાધિ** નામ.

સમાપત્તીસુ પટિપાટિયા અટ્ઠન્નં સમાપત્તીનં "સમાધી"તિપિ નામં "સમાપત્તી"તિપિ. કસ્મા? ચિત્તેકગ્ગતાસબ્ભાવતો. નિરોધસમાપત્તિયા તદભાવતો ન "સમાધી"તિ નામં. **સઞ્ઞાસમાપત્તિ**આદિ હેટ્ઠા વુત્તમેવ.

હાનભાગિયો સમાધીતિ અપ્પગુણેહિ પઠમજ્ઝાનાદીહિ વુટ્ઠિતસ્સ સઞ્ઞામનસિકારાનં કામાદિઅનુપક્ખન્દનં પઠમજ્ઝાનાદિસમાધિસ્સ હાનભાગિયતા. "પઠમજ્ઝાનસ્સ કામરાગબ્યાપાદા સંકિલેસો"તિ વુત્તત્તા દુતિયજ્ઝાનાદિવસેન યોજેતબ્બં. કુક્કુટં વુચ્ચતિ અજઞ્ઞાજિગુચ્છનમુખેન તપ્પરમતા. **કુક્કુટઝાયી**તિ પુગ્ગલાધિટ્ઠાનેન ઝાનાનિ વુત્તાનિ, દ્વે પઠમદુતિયજ્ઝાનાનીતિ વુત્તં હોતિ. યો પઠમં દુતિયં વા ઝાનં નિબ્બત્તેત્વા "અલમેત્તાવતા"તિ સઙ્કોચં આપજ્જતિ, ઉત્તરિ ન વાયમતિ, તસ્સ તાનિ ઝાનાનિ ચત્તારિપિ "કુક્કુટઝાનાની"તિ વુચ્ચન્તિ, તંસમઙ્ગિનો ચ કુક્કુટઝાયી. તેસુ પુરિમાનિ દ્વે આસન્નબલવપચ્ચત્થિકત્તા વિસેસભાગિયતાભાવતો ચ સંકિલેસભાવેન વુત્તાનિ. ઇતરાનિ પન વિસેસભાગિયતાભાવેપિ મન્દપચ્ચત્થિકત્તા વોદાનભાવેન વુત્તાનીતિ દટ્ઠબ્બં.

વિસેસભાગિયો સમાધીતિ પગુણેહિ પઠમજ્ઝાનાદીહિ વુટ્ઠિતસ્સ સઞ્ઞામનસિકારાનં દુતિયજ્ઝાનાદિપક્ખન્દનં, પગુણવોદાનં ભવઙ્ગવુટ્ઠાનઞ્ચ "વુટ્ઠાન"ન્તિ વુત્તં. હેટ્ઠિમં હેટ્ઠિમઞ્હિ પગુણજ્ઝાનં ઉપરિમસ્સ ઉપરિમસ્સ પદટ્ઠાનં હોતિ. તસ્મા વોદાનમ્પિ "વુટ્ઠાન"ન્તિ વુત્તં. ભવઙ્ગવસેન સબ્બઝાનેહિ વુટ્ઠાનં હોતીતિ ભવઙ્ગઞ્ચ વોદાનં વુટ્ઠાનં. યસ્મા પન વુટ્ઠાનવસિભાવેન યથાપરિચ્છિન્નકાલં સમાપત્તિતો વુટ્ઠાનં હોતિ, તસ્મા સમાપત્તિવુટ્ઠાનકોસલ્લં ઇધ "વુટ્ઠાન"ન્તિ વુત્તં.

૬૩. **તસ્સેવ સમાધિસ્સા**તિ તસ્સ અનન્તરબલનિદ્દેસે ઝાનાદિપરિયાયેહિ વુત્તસમાધિસ્સ. **પરિવારા**તિ પરિક્ખારા. **ઇન્દ્રિયાની**તિ સદ્ધાસતિપઞ્ઞિન્દ્રિયાનિ. **બલાની**તિ હિરોત્તપ્પેહિ સદ્ધિં તાનિયેવ. વીરિયસ્સ વિસું ગહણં બલાનં બહૂપકારદસ્સનત્થં. વીરિયુપત્થમ્ભેન હિ સદ્ધાદયો પટિપક્ખેન અકમ્પનીયા હોન્તિ. તેનેવાહ – "**વીરિયવસેન બલાનિ ભવન્તી**"તિ. **તેસ**ન્તિ ઇન્દ્રિયાનં. **મુદુમજ્ઝાધિમત્તતા**તિ અવિસદં **મુદુ**. નાતિવિસદં **મજ્ઝં**. અતિવિસદં **અધિમત્તં** બલવં "**તિક્ખ**"ન્તિ વુચ્ચતિ.

વેનેય્યાનં ઇન્દ્રિયાનુરૂપં ભગવતો દેસનાપવત્તીતિ દસ્સેતું "**તત્થ ભગવા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સંખિત્તવિત્થારેના**તિ સંખિત્તસ્સ વિત્થારેન. અથ વા **સંખિત્તેના**તિ ઉદ્દિટ્ઠમત્તેન. **સંખિત્તવિત્થારેના**તિ ઉદ્દેસેન નિદ્દેસેન ચ. **વિત્થારેના**તિ ઉદ્દેસનિદ્દેસપટિનિદ્દેસેહિ. **મુદુક**ન્તિ લહુકં અપાયભયવટ્ટભયાદીહિ સન્તજ્જનવસેન ભારિયં અકત્વા. **મુદુતિક્ખ**ન્તિ નાતિતિક્ખં. સંવેગવત્થૂહિ સંવેગજનનાદિવસેન ભારિયં કત્વા. **સમથં ઉપદિસતી**તિ સમથં અધિકં કત્વા ઉપદિસતિ, ન તથા વિપસ્સનન્તિ અધિપ્પાયો. ન હિ કેવલેન સમથેન સચ્ચપ્પટિવેધો સમ્ભવતિ. **સમથવિપસ્સન**ન્તિ સમધુરં સમથવિપસ્સનં. **વિપસ્સન**ન્તિ સાતિસયં વિપસ્સનં ઉપદિસતિ. યસ્મા ચેત્થ તિક્ખિન્દ્રિયાદયો ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદયોવ, તસ્મા "**તિક્ખિન્દ્રિયસ્સ નિસ્સરણં ઉપદિસતી**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અધિપઞ્ઞાસિક્ખાયા**તિ અધિપઞ્ઞાસિક્ખં.

યં એત્થ ઞાણન્તિ એત્થ ઇન્દ્રિયાનં મુદુમજ્ઝાધિમત્તતાય યં ઞાણં, ઇદં વુચ્ચતિ પરસત્તાનં પરપુગ્ગલાનં ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તવેમત્તતાઞાણન્તિ સમ્બન્ધિતબ્બં. તસ્સ ઞાણસ્સ પવત્તનાકારં દસ્સેતું "**અયં ઇમં ભૂમિ**"ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અયં ઇમં ભૂમિં ભાવનઞ્ચ ગતો**તિ અયં પુગ્ગલો એવમિમં સંકિલેસવાસનં વોદાનં ભવઙ્ગઞ્ચ ગતો ગચ્છતિ ગમિસ્સતિ ચ, કાલવચનિચ્છાય અભાવતો, યથા દુદ્ધન્તિ. ઇમાય વેલાય ઇમસ્મિં સમયે ઇમાય મુદુમજ્ઝતિક્ખભેદાય અનુસાસનિયા. **એવંધાતુકો**તિ હીનાદિવસેન એવંઅજ્ઝાસયો એવંઅધિમુત્તિકો. **અયઞ્ચસ્સ આસયો**તિ ઇમસ્સ પુગ્ગલસ્સ અયં સસ્સતુચ્છેદપ્પકારો, યથાભૂતઞાણાનુલોમખન્તિપ્પકારો વા આસયો. ઇદઞ્હિ ચતુબ્બિધં આસયન્તિ એત્થ સત્તા વસન્તીતિ આસયોતિ વુચ્ચતિ. ઇમં પન ભગવા સત્તાનં આસયં જાનન્તો તેસં દિટ્ઠિગતાનં વિપસ્સનાઞાણકમ્મસ્સકતઞ્ઞાણાનઞ્ચ અપ્પવત્તિક્ખણેપિ જાનાતિ એવ. વુત્તમ્પિ ચેતં – "કામં સેવન્તઞ્ઞેવ જાનાતિ 'અયં પુગ્ગલો કામગરુકો કામાસયો કામાધિમુત્તો'તિ. કામં સેવન્તઞ્ઞેવ જાનાતિ 'અયં પુગ્ગલો નેક્ખમ્મગરુકો નેક્ખમ્માસયો નેક્ખમ્માધિમુત્તો'તિ. નેક્ખમ્મં સેવન્તઞ્ઞેવ જાનાતિ... બ્યાપાદં... અબ્યાપાદં... થિનમિદ્ધં... આલોકસઞ્ઞં સેવન્તઞ્ઞેવ જાનાતિ 'અયં પુગ્ગલો થિનમિદ્ધગરુકો થિનમિદ્ધાસયો થિનમિદ્ધાધિમુત્તો'"તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૧૩).

અયં અનુસયોતિ અયં ઇમસ્સ પુગ્ગલસ્સ કામરાગાદિકો અપ્પહીનોયેવ અનુસયિતકિલેસો. અપ્પહીનોયેવ હિ થામગતો કિલેસો અનુસયો. **પરસત્તાન**ન્તિ પધાનસત્તાનં. **પરપુગ્ગલાન**ન્તિ તતો પરેસં સત્તાનં, હીનસત્તાનન્તિ અત્થો. એકત્થમેવ વા એતં પદદ્વયં વેનેય્યવસેન દ્વિધા વુત્તં. **ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તવેમત્તતાઞાણ**ન્તિ પરભાવો ચ અપરભાવો ચ પરોપરિયત્તં અ-કારસ્સ ઓકારં કત્વા, તસ્સ વેમત્તતા પરોપરિયત્તવેમત્તતા. સદ્ધાદીનં ઇન્દ્રિયાનં પરોપરિયત્તવેમત્તતાય ઞાણં ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તવેમત્તતાઞાણન્તિ પદવિભાગો વેદિતબ્બો.

તત્થ **ય**ન્તિ યં અનેકવિહિતસ્સ પુબ્બેનિવાસસ્સ અનુસ્સરણવસેન ભગવતો ઞાણં, ઇદં અટ્ઠમં તથાગતબલન્તિ સમ્બન્ધો. **અનેકવિહિત**ન્તિ અનેકવિધં, અનેકેહિ વા પકારેહિ પવત્તિતં. **પુબ્બેનિવાસ**ન્તિ અનુસ્સરિતું ઇચ્છિતં અત્તનો પરેસઞ્ચ સમનન્તરાતીતં ભવં આદિં કત્વા તત્થ તત્થ નિવુત્થસન્તાનં. **અનુસ્સરતી**તિ

‘‘એકમ્પિ જાતિં દ્વેપિ જાતિયો’’તિ એવં જાતિપટિપાટિયા અનુગન્ત્વા સરતિ, અનુદેવ વા સરતિ, ચિત્તે અભિનિન્નામિતમત્તે એવ સરતીતિ અત્થો. ભગવતો હિ પરિકમ્મકિચ્ચં નત્થિ, આવજ્જનમત્તેનેવ સરતિ. **સેય્યથિદ**ન્તિ આરદ્ધપ્પકારનિદસ્સનત્થે નિપાતો. **એકમ્પિ જાતિ**ન્તિ એકમ્પિ પટિસન્ધિમૂલં ચુતિપરિયોસાનં એકભવપરિયાપન્નં ખન્ધસન્તાનં. એસ નયો **દ્વેપિ જાતિયો**તિઆદીસુપિ.

અનેકેપિ સંવટ્ટકપ્પેતિઆદીસુ પન પરિહાયમાનો કપ્પો **સંવટ્ટકપ્પો**, વડ્ઢમાનો **વિવટ્ટકપ્પો**તિ વેદિતબ્બો. તત્થ સંવટ્ટેન સંવટ્ટટ્ઠાયી ગહિતો તંમૂલત્તા, વિવટ્ટેન ચ વિવટ્ટટ્ઠાયી. એવઞ્હિ સતિ યાનિ ‘‘ચત્તારિમાનિ, ભિક્ખવે, કપ્પસ્સ અસઙ્ખ્યેય્યાનિ. કતમાનિ ચત્તારિ? સંવટ્ટો સંવટ્ટટ્ઠાયી વિવટ્ટો વિવટ્ટટ્ઠાયી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૧૫૬) વુત્તાનિ , તાનિ સબ્બાનિ પરિગ્ગહિતાનિ હોન્તિ. **અમુત્રાસિ**ન્તિઆદિ સરણાકારદસ્સનં. તત્થ **અમુત્રાસિ**ન્તિ અમુમ્હિ સંવટ્ટકપ્પે, અમુમ્હિ ભવે વા યોનિયં વા ગતિયં વા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયં વા સત્તાવાસે વા સત્તનિકાયે વા. **એવંનામો**તિ તિસ્સો વા ફુસ્સો વા. **એવંગોત્તો**તિ ભગ્ગવો વા ગોતમો વા. **એવંવણ્ણો**તિ ઓદાતો વા સામો વા. **એવમાહારો**તિ સાલિમંસોદનાહારો વા પવત્તફલભોજનો વા. **એવંસુખદુક્ખપ્પટિસંવેદી**તિ અનેકપ્પકારેન કાયિકચેતસિકાનં સામિસનિરામિસપ્પભેદાનં વા સુખદુક્ખાનં પટિસંવેદી. **એવમાયુપરિયન્તો**તિ એવં વસ્સસતપરમાયુપરિયન્તો વા ચતુરાસીતિકપ્પસહસ્સપરમાયુપરિયન્તો વા. **સો તતો ચુતો અમુત્ર ઉદપાદિ**ન્તિ સો તતો ભવતો, સત્તનિકાયતો વા ચુતો પુન અમુકસ્મિં નામ સત્તનિકાયે ઉદપાદિં. અથ વા તત્રાપિ ભવે વા સત્તનિકાયે વા અહોસિં. **એવંનામો**તિઆદિ વુત્તત્થમેવ.

૬૪. **દિબ્બેના**તિઆદીસુ દિબ્બસદિસત્તા **દિબ્બં**. દેવતાનઞ્હિ સુચરિતકમ્મનિબ્બત્તમ્પિ પિત્તસેમ્હરુહિરાદીહિ અપલિબુદ્ધં ઉપક્કિલેસવિમુત્તત્તા દૂરેપિ આરમ્મણગ્ગહણસમત્થં દિબ્બં પસાદચક્ખુ હોતિ. ઇદમ્પિ વીરિયભાવનાબલનિબ્બત્તં ઞાણચક્ખુ તાદિસમેવાતિ દિબ્બસદિસત્તા દિબ્બં, દિબ્બવિહારવસેન વા પટિલદ્ધત્તા, અત્તના ચ દિબ્બવિહારસન્નિસ્સિતત્તાપિ દિબ્બં, આલોકપરિગ્ગહેન મહાજુતિકત્તાપિ દિબ્બં, તિરોકુટ્ટાદિગતરૂપદસ્સનેન મહાગતિકત્તાપિ દિબ્બં. તં સબ્બં સદ્દસત્થાનુસારેન વેદિતબ્બં. દસ્સનટ્ઠેન **ચક્ખુ**. ચક્ખુકિચ્ચકરણેન ચક્ખુમિવાતિપિ ચક્ખુ. ચુતૂપપાતદસ્સનેન દિટ્ઠિવિસુદ્ધિહેતુત્તા **વિસુદ્ધં**. યો હિ ચુતિમત્તમેવ પસ્સતિ, ન ઉપપાતં, સો ઉચ્છેદદિટ્ઠિં ગણ્હાતિ. યો ઉપપાતમત્તમેવ પસ્સતિ ન ચુતિં, સો નવસત્તપાતુભાવદિટ્ઠિં ગણ્હાતિ. યો પન તદુભયં પસ્સતિ, સો યસ્મા દુવિધમ્પિ તં દિટ્ઠિગતં અતિવત્તતિ. તસ્માસ્સ તં દસ્સનં દિટ્ઠિવિસુદ્ધિહેતુ હોતિ. તદુભયઞ્ચ ભગવા પસ્સતિ. તેન વુત્તં – ‘‘ચુતૂપપાતદસ્સનેન દિટ્ઠિવિસુદ્ધિહેતુત્તા વિસુદ્ધ’’ન્તિ.

એકાદસઉપક્કિલેસવિરહતો વા વિસુદ્ધં. યથાહ –

> ‘‘સો ખો અહં અનુરુદ્ધા ‘વિચિકિચ્છા ચિત્તસ્સ ઉપક્કિલેસો’તિ ઇતિ વિદિત્વા વિચિકિચ્છં ચિત્તસ્સ ઉપક્કિલેસં પજહિં. ‘અમનસિકારો ચિત્તસ્સ ઉપક્કિલેસો... થિનમિદ્ધં... છમ્ભિતત્તં... ઉપ્પિલં... દુટ્ઠુલ્લં... અચ્ચારદ્ધવીરિયં... અતિલીનવીરિયં... અભિજપ્પા... નાનત્તસઞ્ઞા... અતિનિજ્ઝાયિતત્તં રૂપાનં ચિત્તસ્સ ઉપક્કિલેસો’તિ ઇતિ વિદિત્વા અતિનિજ્ઝાયિતત્તં રૂપાનં ચિત્તસ્સ ઉપક્કિલેસં પજહિ’’ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૨૪૨) એવમાદિ.

તદેવં એકાદસઉપક્કિલેસવિરહતો વા વિસુદ્ધં. મનુસ્સૂપચારં અતિક્કમિત્વા રૂપદસ્સનેન **અતિક્કન્તમાનુસકં**, મંસચક્ખું અતિક્કન્તત્તા વા અતિક્કન્તમાનુસકં. તેન દિબ્બેન ચક્ખુના વિસુદ્ધેન અતિક્કન્તમાનુસકેન.

સત્તે પસ્સતીતિ મનુસ્સો મનુસ્સં મંસચક્ખુના વિય સત્તે પસ્સતિ ઓલોકેતિ. **ચવમાને ઉપપજ્જમાને**તિ એત્થ ચુતિક્ખણે ઉપપત્તિક્ખણે વા દિબ્બચક્ખુનાપિ દટ્ઠું ન સક્કા. યે પન આસન્નચુતિકા ઇદાનિ ચવિસ્સન્તિ, યે ચ ગહિતપટિસન્ધિકા સમ્પતિ નિબ્બત્તા, તે ''ચવમાના ઉપપજ્જમાના''તિ અધિપ્પેતા. તે એવરૂપે ચવમાને ઉપપજ્જમાને. **હીને**તિ મોહનિસ્સન્દયુત્તત્તા હીનજાતિકુલભોગાદિવસેન હીળિતે પરિભૂતે. **પણીતે**તિ અમોહનિસ્સન્દયુત્તત્તા તબ્બિપરીતે. **સુવણ્ણે**તિ અદોસનિસ્સન્દયુત્તત્તા ઇટ્ઠકન્તમનાપવણ્ણયુત્તે. **દુબ્બણ્ણે**તિ દોસનિસ્સન્દયુત્તત્તા અનિટ્ઠાકન્તામનાપવણ્ણયુત્તે અભિરૂપે વિરૂપે વાતિ અત્થો. **સુગતે**તિ સુગતિગતે, અલોભનિસ્સન્દયુત્તત્તા વા અડ્ઢે મહદ્ધને. **દુગ્ગતે**તિ દુગ્ગતિગતે, લોભનિસ્સન્દયુત્તત્તા વા દલિદ્દે અપ્પન્નપાનભોજને. **યથાકમ્મૂપગે**તિ યં યં કમ્મં ઉપચિતં, તેન તેન ઉપગતે. તત્થ પુરિમેહિ ''ચવમાને''તિઆદીહિ દિબ્બચક્ખુકિચ્ચં વુત્તં. ઇમિના પન પદેન યથાકમ્મૂપગઞાણકિચ્ચં. યથાકમ્મૂપગઞાણઅનાગતંસઞાણાનિ ચ દિબ્બચક્ખુપાદકાનેવ દિબ્બચક્ખુના સહેવ ઇજ્ઝન્તિ.

કાયદુચ્ચરિતેનાતિઆદીસુ દુટ્ઠુ ચરિતં, દુટ્ઠં વા ચરિતં કિલેસપૂતિકત્તા દુચ્ચરિતં. કાયેન દુચ્ચરિતં, કાયતો વા પવત્તં દુચ્ચરિતં **કાયદુચ્ચરિતં**. એવં **વચીમનોદુચ્ચરિતાનિ**પિ દટ્ઠબ્બાનિ. **સમન્નાગતા**તિ સમઙ્ગીભૂતા. **અરિયાનં ઉપવાદકા**તિ બુદ્ધાદીનં અરિયાનં, અન્તમસો ગિહિસોતાપન્નાનમ્પિ અન્તિમવત્થુના વા ગુણપરિધંસનેન વા ઉપવાદકા અક્કોસકા ગરહકા. **મિચ્છાદિટ્ઠિકા**તિ વિપરીતદસ્સના. **મિચ્છાદિટ્ઠિકમ્મસમાદાના**તિ મિચ્છાદિટ્ઠિહેતુભૂતસમાદિન્નનાનાવિધકમ્મા. યે ચ મિચ્છાદિટ્ઠિમૂલકેસુ કાયકમ્માદીસુ અઞ્ઞેપિ સમાદપેન્તિ. તત્થ વચીમનોદુચ્ચરિતગ્ગહણેન અરિયૂપવાદમિચ્છાદિટ્ઠીસુ ગહિતાસુપિ તેસં પુન વચનં મહાસાવજ્જભાવદસ્સનત્થં. મહાસાવજ્જો હિ અરિયૂપવાદો આનન્તરિયસદિસો. યથાહ –

> ''સેય્યથાપિ , સારિપુત્ત, ભિક્ખુ સીલસમ્પન્નો સમાધિસમ્પન્નો પઞ્ઞાસમ્પન્નો દિટ્ઠેવ ધમ્મે અઞ્ઞં આરાધેય્ય, એવંસમ્પદમિદં, સારિપુત્ત, વદામિ તં વાચં અપ્પહાય તં ચિત્તં અપ્પહાય તં દિટ્ઠિં અપ્પટિનિસ્સજ્જિત્વા યથાભતં નિક્ખિત્તો એવં નિરયે''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૪૯).

મિચ્છાદિટ્ઠિતો ચ મહાસાવજ્જતરં નામ અઞ્ઞં નત્થિ. યથાહ –

> ''નાહં, ભિક્ખવે, અઞ્ઞં એકધમ્મમ્પિ સમનુપસ્સામિ એવં મહાસાવજ્જતરં, યથયિદં, ભિક્ખવે, મિચ્છાદિટ્ઠિ. મિચ્છાદિટ્ઠિપરમાનિ, ભિક્ખવે, વજ્જાની''તિ (અ॰ નિ॰ ૧.૩૧૦).

કાયસ્સ ભેદાતિ ઉપાદિન્નક્ખન્ધપરિચ્ચાગા. **પરં મરણા**તિ તદનન્તરં અભિનિબ્બત્તક્ખન્ધગ્ગહણે. અથ વા **કાયસ્સ ભેદા**તિ જીવિતિન્દ્રિયસ્સ ઉપચ્છેદા. **પરં મરણા**તિ ચુતિતો ઉદ્ધં. **અપાય**ન્તિઆદિ સબ્બં નિરયવેવચનં. નિરયો હિ સગ્ગમોક્ખહેતુભૂતા પુઞ્ઞસમ્મતા અયા અપેતત્તા, સુખાનં વા આયસ્સ અભાવા અપાયો. દુક્ખસ્સ ગતિ પટિસરણન્તિ **દુગ્ગતિ**, દોસબહુલતાય વા દુટ્ઠેન કમ્મુના નિબ્બત્તા ગતિ દુગ્ગતિ. વિવસા નિપતન્તિ તત્થ દુક્કટકારિનોતિ **વિનિપાતો**. નત્થિ એત્થ અસ્સાદસઞ્ઞિતો અયોતિ **નિરયો**.

અથ વા અપાયગ્ગહણેન તિરચ્છાનયોનિં દીપેતિ, તિરચ્છાનયોનિ હિ અપાયો, સુગતિતો અપેતત્તા. ન દુગ્ગતિ, મહેસક્ખાનં નાગરાજાદીનં સમ્ભવતો. દુગ્ગતિગ્ગહણેન પેત્તિવિસયં દીપેતિ, સો હિ અપાયો ચેવ દુગ્ગતિ ચ સુગતિતો અપેતત્તા, દુક્ખસ્સ ચ ગતિભૂતત્તા. ન તુ વિનિપાતો અસુરસદિસં અવિનિપતિતત્તા. પેતમહિદ્ધિકાનઞ્હિ વિમાનાનિપિ નિબ્બત્તન્તિ. વિનિપાતગ્ગહણેન અસુરકાયં દીપેતિ, સો હિ યથાવુત્તેનત્થેન

અપાયો ચેવ દુગ્ગતિ ચ સુખસમુસ્સયેહિ વિનિપાતત્તા વિનિપાતોતિ વુચ્ચતિ. નિરયગ્ગહણેન અવીચિઆદિઅનેકપ્પકારં નિરયમેવ દીપેતિ. **ઉપપન્નાતિ** ઉપગતા, તત્થ અભિનિબ્બત્તાતિ અધિપ્પાયો. વુત્તવિપરિયાયેન સુક્કપક્ખો વેદિતબ્બો.

અયં પન વિસેસો – એત્થ સુગતિગ્ગહણેન મનુસ્સગતિમ્પિ સઙ્ગણ્હાતિ. સગ્ગગ્ગહણેન દેવગતિં એવ. તત્થ સુન્દરા ગતીતિ **સુગતિ**. રૂપાદીહિ વિસયેહિ સુટ્ઠુ અગ્ગોતિ **સગ્ગો**. સો સબ્બોપિ લુજ્જનપલુજ્જનટ્ઠેન **લોકો**તિ અયં વચનત્થો. **અમુકાય કપ્પકોટિયં ઉપચિતં** તેનાયં એતરહિ, અનાગતે વા સગ્ગૂપગો અપાયૂપગો ચાતિ અટ્ઠમનવમબલઞાણકિચ્ચં એકજ્ઝં કત્વા દસ્સિતં. તથા **કપ્પસતસહસ્સેવા**તિઆદીસુપિ. તેનેવાહ – ''**ઇમાનિ ભગવતો દ્વે ઞાણાની**''તિ.

નિહતો મારો બોધિમૂલેતિ નિહતો સમુચ્છિન્નો કિલેસમારો બોધિરુક્ખમૂલે. **ઇદં ભગવતો દસમં બલ**ન્તિ ઇદં કિલેસમારસ્સ હનનં સમુચ્છિન્દનં ભગવતો દસમં બલં. તેનેવાહ – ''**સબ્બાસવપરિક્ખયં ઞાણ**''ન્તિ. યસ્મા પન યદા અરહત્તમગ્ગેન સવાસના સબ્બે આસવા ખેપિતા, તદા ભગવતા સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં અધિગતં નામ, તસ્મા ''**યં સબ્બઞ્ઞુતા પત્તા**''તિઆદિ વુત્તં.

અયં તાવેત્થ આચરિયાનં સમાનત્થકથા. પરવાદી પનાહ – ''દસબલઞાણં નામ પાટિએક્કં નત્થિ, યસ્મા 'સબ્બઞ્ઞુતા પત્તા વિદિતા સબ્બધમ્મા'તિ વુત્તં, તસ્મા સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સેવાયં પભેદો''તિ, તં ન તથા દટ્ઠબ્બં. અઞ્ઞમેવ હિ દસબલઞાણં, અઞ્ઞં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં. દસબલઞાણઞ્હિ સકસકકિચ્ચમેવ જાનાતિ, સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં તમ્પિ તતો અવસેસમ્પિ જાનાતિ. દસબલઞાણેસુ હિ પઠમં કારણાકારણમેવ જાનાતિ. દુતિયં કમ્મપરિચ્છેદમેવ, તતિયં ધાતુનાનત્તકારણમેવ, ચતુત્થં અજ્ઝાસયાધિમુત્તિમેવ, પઞ્ચમં કમ્મવિપાકન્તરમેવ, છટ્ઠં ઝાનાદીહિ સદ્ધિં તેસં સંકિલેસાદિમેવ, સત્તમં ઇન્દ્રિયાનં તિક્ખમુદુભાવમેવ, અટ્ઠમં પુબ્બેનિવુત્થક્ખન્ધસન્તતિમેવ, નવમં સત્તાનં ચુતૂપપાતમેવ, દસમં સચ્ચપરિચ્છેદમેવ. સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં પન એતેહિ જાનિતબ્બઞ્ચ તતો ઉત્તરિઞ્ચ પજાનાતિ. એતેસં પન કિચ્ચં સબ્બં ન કરોતિ . તઞ્હિ ઝાનં હુત્વા અપ્પેતું ન સક્કોતિ, ઇદ્ધિ હુત્વા વિકુબ્બિતું ન સક્કોતિ, મગ્ગો હુત્વા કિલેસે ખેપેતું ન સક્કોતિ.

અપિચ પરવાદી એવં પુચ્છિતબ્બો ''દસબલઞાણં નામેતં સવિતક્કસવિચારં અવિતક્કવિચારમત્તં અવિતક્કઅવિચારં કામાવચરં રૂપાવચરં અરૂપાવચરં લોકિયં લોકુત્તર''ન્તિ. જાનન્તો ''પટિપાટિયા સત્ત સવિતક્કસવિચારાની''તિ વક્ખતિ, તતો પરાનિ દ્વે અવિતક્કઅવિચારાનીતિ, આસવક્ખયઞાણં સિયા સવિતક્કસવિચારં, સિયા અવિતક્કવિચારમત્તં, સિયા અવિતક્કઅવિચારન્તિ. તથા પટિપાટિયા સત્ત કામાવચરાનિ, તતો દ્વે રૂપાવચરાનિ, અવસાને એકં લોકુત્તરન્તિ વક્ખતિ. સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં પન સવિતક્કસવિચારમેવ કામાવચરમેવ લોકિયમેવાતિ નિટ્ઠમેત્થ ગન્તબ્બં.

વિચયહારસમ્પાતવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. યુત્તિહારસમ્પાતવણ્ણના

૬૫. એવં નાનાનયેહિ વિચયહારસમ્પાતં વિત્થારેત્વા ઇદાનિ યુત્તિહારસમ્પાતાદીનિ દસ્સેતું ''**તત્થ કતમો યુત્તિહારસમ્પાતો**''તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ ''તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સા''તિ ગાથાય પદત્થો વિત્થારિતોયેવ.

રક્ખિતચિત્તસ્સ સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો ભવિસ્સતીતિ યુજ્જતીતિ મનચ્છટ્ઠાનિ દ્વારાનિ સતિકવાટેન પિદહિત્વા વિહરન્તસ્સ કામવિતક્કાદીનં મિચ્છાસઙ્કપ્પાનં અવસરો એવ નત્થીતિ નેક્ખમ્મવિતક્કાદિકો સમ્માસઙ્કપ્પો એવ તસ્સ ગોચરો પવત્તિટ્ઠાનં ભવિસ્સતીતિ અયમત્થો યુજ્જતિ. યુત્તિયા ઘટેતિ સંસન્દતિ સમેતીતિ અત્થો. **સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો સમ્માદિટ્ઠિ ભવિસ્સતી**તિ વુત્તનયેન સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો પુગ્ગલો અવિપરીતમેવ વિતક્કતો સમ્માદિટ્ઠિ ભવિસ્સતિ. સમ્માદિટ્ઠિસઙ્ખાતં વિપસ્સનાઞાણં પુરક્ખત્વા વિહરન્તો મગ્ગઞાણેન પઞ્ચન્નં ખન્ધાનં ઉદયબ્બયં અસમ્મોહતો પટિવિજ્ઝિસ્સતિ. તથા પટિવિજ્ઝન્તો ચ દુક્ખસભાવત્તા દુગ્ગતિસઙ્ખાતા સબ્બા ભવગતિયો જહિસ્સતિ, તતો એવ સબ્બં વિનિપાતભયં સંસારભયઞ્ચ સમતિક્કમિસ્સતીતિ સબ્બોપિ ચાયમત્થો યુત્તો એવાતિ.

યુત્તિહારસમ્પાતવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. પદટ્ઠાનહારસમ્પાતવણ્ણના

૬૬. સકસમ્પત્તિયા વિય સુસંવિહિતસઙ્કપ્પો ભવતિ. ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારતા સુચરિતપારિપૂરિયા આસન્નકારણન્તિ આહ – ''**રક્ખિતચિત્તસ્સાતિ તિણ્ણં સુચરિતાનં પદટ્ઠાન**''ન્તિ. તસ્સત્થો – ''રક્ખિતચિત્તસ્સા''તિ ઇદં તિણ્ણં સુચરિતાનં પદટ્ઠાનવચનન્તિ. નેક્ખમ્મસઙ્કપ્પાદિબહુલસ્સ કામચ્છન્દાદિનીવરણપ્પહાનં સુકરન્તિ નેક્ખમ્મસઙ્કપ્પાદયો સમથસ્સ આસન્નકારણન્તિ આહ – ''**સમ્માસઙ્કપ્પગોચરોતિ સમથસ્સ પદટ્ઠાન**''ન્તિ. કમ્મસ્સકતાસમ્માદિટ્ઠિયં સપ્પચ્ચયનામરૂપદસ્સનસમ્માદિટ્ઠિયઞ્ચ ઠિતો અત્તાધીનં સંસારદુક્ખં પસ્સન્તો તદતિક્કમનુપાયં વિપસ્સનં આરભતીતિ સમ્માદિટ્ઠિવિપસ્સનાય વિસેસકારણન્તિ આહ – ''**સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારોતિ વિપસ્સનાય પદટ્ઠાન**''ન્તિ. ઉદયબ્બયદસ્સનં ઉસ્સુક્કાપેન્તો સમ્મત્તનિયામં ઓક્કમતીતિ તં પઠમમગ્ગાધિગમસ્સ કારણન્તિ આહ – ''**ઞત્વાન ઉદયબ્બયન્તિ દસ્સનભૂમિયા પદટ્ઠાન**''ન્તિ. આલોકસઞ્ઞામનસિકારાદીહિ થિનમિદ્ધસ્સ અભિભવનં વીરિયસ્સ આસન્નકારણન્તિ આહ – ''**થિનમિદ્ધાભિભૂ ભિક્ખૂતિ વીરિયસ્સ પદટ્ઠાન**''ન્તિ. યદિપિ અરિયમગ્ગક્ખણે પહાનભાવના સમાનકાલા એકાભિસમયસ્સ ઇચ્છિતત્તા, તથાપિ પહાતબ્બસ્સ પહાનાભાવે ભાવનાપારિપૂરી નત્થીતિ પહાનનિમિત્તા વિય કત્વા ભાવના વુત્તા ''**સબ્બા દુગ્ગતિયો જહેતિ ભાવનાય પદટ્ઠાન**''ન્તિ. અથ વા ''સબ્બા દુગ્ગતિયો જહે''તિ ઇદં ભગવતો વચનં યોગીનં ઉસ્સાહજનનત્થં આનિસંસકિત્તનં હોતીતિ ભાવનાય વિસેસકારણન્તિ વુત્તં ''સબ્બા…પે॰… પદટ્ઠાન''ન્તિ.

પદટ્ઠાનહારસમ્પાતવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. લક્ખણહારસમ્પાતવણ્ણના

૬૭. ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારતા સતિસંવરો, સતિબલેન ચ નેક્ખમ્મવિતક્કાદિબહુલો હોતીતિ વુત્તં – ''**તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ સમ્માસઙ્કપ્પગોચરોતિ ઇદં સતિન્દ્રિય**''ન્તિ. તસ્સત્થો – ''તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો''તિ એત્થ રક્ખિતચિત્તતાય ચ સમ્માસઙ્કપ્પગોચરતા કારણૂપચારેન ઇદં સતિન્દ્રિયં, **ગહિતાનિ ભવન્તિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ** ઇન્દ્રિયલક્ખણેન વિમુત્તિપરિપાચનભાવેન વા એકલક્ખણત્તાતિ અધિપ્પાયો. **ગહિતો ભવતી**તિ એત્થ મગ્ગલક્ખણેન ગહણં સુવિઞ્ઞેય્યન્તિ તં ઠપેત્વા કારણતો ગહણં દસ્સેતું ''**સમ્માદિટ્ઠિતો હિ સમ્માસઙ્કપ્પો પભવતી**''તિઆદિ વુત્તં. તતો એવ ગહિતો ભવતિ અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગોતિ વત્વા વિમુત્તિવિમુત્તિઞાણદસ્સનાનિપિ વુત્તાનિ.

લક્ખણહારસમ્પાતવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. ચતુબ્યૂહહારસમ્પાતવણ્ણના

૬૮. રક્ખીયતીતિ **રક્ખિતં**. ઇદં પદવસેન નિબ્બચનં. યસ્મા પન અત્થવસેન નિબ્બચને વુત્તે પદવસેન નિબ્બચનં વુત્તમેવ હોતિ, તસ્મા ‘‘**રક્ખિતં પરિપાલીયતીતિ એસા નિરુત્તી**’’તિ વુત્તં. તત્થ **ઇતિ**-સદ્દો આદ્યત્થો, પકારે વા. તેન એવમાદિકા એવંપકારા વા એસા નિરુત્તીતિ વુત્તં હોતિ. તસ્મા ચિન્તેતીતિ **ચિત્તં**. અત્તનો સન્તાનં ચિનોતીતિ ચિત્તં, પચ્ચયેહિ ચિતન્તિ ચિત્તં, ચિત્તવિચિત્તટ્ઠેન ચિત્તં, ચિત્તકરણટ્ઠેન ચિત્તં. સમ્મા સઙ્કપ્પેતીતિ **સમ્માસઙ્કપ્પો**તિઆદિના નિરુત્તિ વેદિતબ્બા.

અયં એત્થ ભગવતો અધિપ્પાયોતિ ‘‘રક્ખિતચિત્તો અસ્સા’’તિઆદિના ઇન્દ્રિયસંવરાદયો દુગ્ગતિપહાનઞ્ચ વદતો ભગવતો એત્થ ગાથાયં અધિપ્પાયો. **કોકાલિકો હી**તિઆદિ નિદાનનિદ્દેસો. તત્થ **હિ**-સદ્દો કારણે. ઇદં વુત્તં હોતિ – યસ્મા **કોકાલિકો** (સં॰ નિ॰ ૧.૧૮૧; અ॰ નિ॰ ૧૦.૮૯; સુ॰ નિ॰ કોકાલિકસુત્ત) અરક્ખિતચિત્તતાય અગ્ગસાવકેસુ ચિત્તં પદોસેત્વા પદુમનિરયં ઉપપન્નો, તસ્મા દુગ્ગતિયો જહિતુકામો રક્ખિતચિત્તો અસ્સાતિ ભગવા સતિઆરક્ખેન ચેતસા સમન્નાગતો સબ્બા દુગ્ગતિયો જહતીતિ અત્થો. **સુત્તમ્હિ વુત્તં ‘‘સતિયા ચિત્તં રક્ખિતબ્બ**’’ન્તિ દેસનાનુસન્ધિદસ્સનં.

ચતુબ્યૂહહારસમ્પાતવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. આવટ્ટહારસમ્પાતવણ્ણના

૬૯. નેક્ખમ્મસઙ્કપ્પબહુલો કસિણવસેન મેત્તાદિવસેન વા લદ્ધાય ચિત્તેકગ્ગતાસઙ્ખાતાય ચિત્તમઞ્જૂસાય ચિત્તં ઠપેત્વા સમાધિંયેવ વા યથાલદ્ધં સંકિલેસતો રક્ખિતચિત્તો નામ હોતીતિ વુત્તં – ‘‘**તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ સમ્માસઙ્કપ્પગોચરોતિ અયં સમથો**’’તિ. પઞ્ઞાપધાના વિપસ્સનાતિ આહ – ‘‘**સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારોતિ અયં વિપસ્સના**’’તિ. અરિયમગ્ગેન દુક્ખસચ્ચે પરિઞ્ઞાતે ઉદયબ્બયદસ્સનં મત્થકપ્પત્તં નામ હોતીતિ વુત્તં – ‘‘**ઞત્વાન ઉદયબ્બયન્તિ દુક્ખપરિઞ્ઞા**’’તિ. ‘‘યં કિઞ્ચિ સમુદયધમ્મં, સબ્બં તં નિરોધધમ્મ’’ન્તિ હિ મગ્ગઞાણસ્સ પવત્તિદસ્સનાતિ. **ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાની**તિ ચતુસચ્ચધમ્મવસેન આવટ્ટનં નિટ્ઠપેતિ. તત્થ પુરિમેન સચ્ચદ્વયટ્ઠપનેન વિસભાગધમ્મવસેન, પચ્છિમેન સભાગધમ્મવસેન આવટ્ટનન્તિ દટ્ઠબ્બં.

આવટ્ટહારસમ્પાતવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. વિભત્તિહારસમ્પાતવણ્ણના

૭૦. કુસલપક્ખો કુસલપક્ખેન નિદ્દિસિતબ્બોતિ **રક્ખિતચિત્તસ્સા**તિ સતિસંવરો, સો છબ્બિધો દ્વારવસેન ચક્ખુદ્વારસંવરો યાવ મનોદ્વારસંવરોતિ. સમ્માસઙ્કપ્પો તિવિધો – નેક્ખમ્મસઙ્કપ્પો, અબ્યાપાદસઙ્કપ્પો, અવિહિંસાસઙ્કપ્પોતિ. સમ્માદિટ્ઠિ અટ્ઠવિધા દુક્ખે ઞાણં…પે॰… ઇદપ્પચ્ચયતાપટિચ્ચસમુપ્પન્નેસુ ધમ્મેસુ ઞાણન્તિ. ઉદયબ્બયઞાણં પઞ્ઞાસવિધં અવિજ્જાસમુદયા રૂપસમુદયો…પે॰… વિપરિણામલક્ખણં પસ્સન્તોપિ વિઞ્ઞાણક્ખન્ધસ્સ વયં પસ્સતિ. થિનમિદ્ધાભિભવનં ચતુબ્બિધં ચતુમગ્ગવસેન. તત્થ સતિસંવરો

લોકિયલોકુત્તરવસેન દુવિધો. તેસુ લોકિયો કામાવચરોવ, લોકુત્તરો દસ્સનભાવનાભેદતો દુવિધો. એકમેકો ચેત્થ ચતુસતિપટ્ઠાનભેદતો ચતુબ્બિધો. એસ નયો સમ્માસઙ્કપ્પાદીસુપિ.

અયં પન વિસેસો – સમ્માસઙ્કપ્પો પઠમજ્ઝાનવસેન રૂપાવચરોતિપિ નીહરિતબ્બો. પદટ્ઠાનવિભાગો પદટ્ઠાનહારસમ્પાતે વુત્તનયેન વત્તબ્બો . અકુસલપક્ખે અસંવરો ચક્ખુઅસંવરો...પે॰... કાયઅસંવરો, ચોપનકાયઅસંવરો, વાચાઅસંવરો, મનોઅસંવરોતિ અટ્ઠવિધો. મિચ્છાસઙ્કપ્પો કામવિતક્કાદિવસેન તિવિધો. અઞ્ઞાણં ''દુક્ખે અઞ્ઞાણ''ન્તિઆદિના અટ્ઠવિધા વિભત્તં. સમ્માદિટ્ઠિપટિપક્ખતો મિચ્છાદિટ્ઠિ દ્વાસટ્ઠિવિધેન વેદિતબ્બા. થિનમિદ્ધં ઉપ્પત્તિભૂમિતો પઞ્ચવિધન્તિ એવં અકુસલપક્ખે વિભત્તિ વેદિતબ્બા.

વિભત્તિહારસમ્પાતવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. પરિવત્તનહારસમ્પાતવણ્ણના

૭૧. પરિવત્તનહારે આવટ્ટહારે વુત્તનયેન સમથવિપસ્સનાનિદ્ધારણં અકત્વા ''**સમથવિપસ્સનાય ભાવિતાયા**''તિ આહ. લોકિયા ચેત્થ સમથવિપસ્સના દટ્ઠબ્બા. **પટિપક્ખેનાતિ** ''અરક્ખિતેન ચિત્તેના''તિ ગાથાય પટિપક્ખેનાતિ અધિપ્પાયો. અથ વા વિભત્તિહારે નિદ્દિટ્ઠસ્સ અકુસલપક્ખસ્સ પટિપક્ખેનાતિ અત્થો.

પરિવત્તનહારસમ્પાતવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. વેવચનહારસમ્પાતવણ્ણના

૭૨. ''માનસં હદયં પણ્ડરં વિઞ્ઞાણં વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો મનોવિઞ્ઞાણધાતૂ''તિ (ધ॰ સ॰ ૬) ચ ચિત્તસ્સ વેવચનં. ''તક્કો વિતક્કો સઙ્કપ્પો અપ્પના બ્યપ્પના ચેતસો અભિનિરોપના''તિ ચ સમ્માસઙ્કપ્પસ્સ. ''પઞ્ઞા પજાનના વિચયો પવિચયો''તિઆદિના (ધ॰ સ॰ ૧૬) સમ્માદિટ્ઠિયા. ''થિનં થિયના થિયિતત્તં ચિત્તસ્સ અકલ્લતા અકમ્મઞ્ઞતા ઓનાહો પરિનાહો અન્તોસઙ્કોચો''તિ થિનસ્સ. ''અકલ્લતા અકમ્મઞ્ઞતા કાયાલસિયં સુપ્પં સુપ્પના સુપિતત્ત''ન્તિ (ધ॰ સ॰ ૧૧૬૩) મિદ્ધસ્સ. ''ભિક્ખકો ભિક્ખૂ''તિઆદિના (પારા॰ ૪૫) ભિક્ખુપદસ્સ. ''દુગ્ગતિ અપાયો વિનિપાતો વટ્ટદુક્ખં સંસારો''તિઆદિના દુગ્ગતિયા વેવચનં વેદિતબ્બં.

વેવચનહારસમ્પાતવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૧. પઞ્ઞત્તિહારસમ્પાતવણ્ણના

૭૩. અધિટ્ઠહિત્વા રક્ખન્તિયા સતિયા રક્ખિયમાનં ચિત્તં તસ્સા અધિટ્ઠાનં વિય હોતીતિ કત્વા વુત્તં – ''**રક્ખિતચિત્તસ્સાતિ પદટ્ઠાનપઞ્ઞત્તિ સતિયા**''તિ. સેસં ઇમસ્મિં પઞ્ઞત્તિહારસમ્પાતે ઇતો પરેસુ ઓતરણસોધનહારસમ્પાતેસુપિ અપુબ્બં નત્થિ. હેટ્ઠા વુત્તનયમેવ.

પઞ્ઞત્તિહારસમ્પાતવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૪. અધિટ્ઠાનહારસમ્પાતવણ્ણના

૭૬. અધિટ્ઠાનહારસમ્પાતે **સમ્માદિટ્ઠિ નામ યં દુક્ખે ઞાણન્તિ**આદિના ચતુસચ્ચહેતુહેતુસમુપ્પન્નપચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નસઙ્ખાતસ્સ વિસયસ્સ વસેન વેમત્તતં દસ્સેત્વા પુન **યં તત્થ તત્થ યથાભૂતં ઞાણદસ્સનન્તિ** પાળિપાળિઅત્થાનં અવસિટ્ઠવિસયવસેનેવ વેમત્તતં દીપેતિ. તત્થ **યં સચ્ચાગમનન્તિ** યં સચ્ચતો અવિપરીતતો વિસયસ્સ આગમનં, અધિગમોતિ અત્થો. ''યં પચ્ચાગમન''ન્તિપિ પાઠો, તસ્સ યં પટિપાટિવિસયસ્સ આગમનં, તંતંવિસયાધિગમોતિ અત્થો . સેસમેત્થ પરિક્ખારસમારોપનહારસમ્પાતેસુ યં વત્તબ્બં, તં પુબ્બે વુત્તનયત્તા ઉત્તાનમેવ.

અધિટ્ઠાનહારસમ્પાતવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

મિસ્સકહારસમ્પાતવણ્ણના

અપિ ચેત્થ હારસમ્પાતનિદ્દેસો ઇમિનાપિ નયેન વેદિતબ્બો –

''મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા, મનોસેટ્ઠા મનોમયા;
મનસા ચે પસન્નેન, ભાસતિ વા કરોતિ વા;
તતો નં સુખમન્વેતિ, છાયાવ અનપાયિની''તિ. (ધ॰ પ॰ ૨);

તત્થ કતમો **દેસનાહારસમ્પાતો? મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા**તિ **મનો**તિ ખન્ધવવત્થાનેન વિઞ્ઞાણક્ખન્ધં દેસેતિ. આયતનવવત્થાનેન મનાયતનં , ધાતુવવત્થાનેન વિઞ્ઞાણધાતું, ઇન્દ્રિયવવત્થાનેન મનિન્દ્રિયં. કતમે ધમ્મા પુબ્બઙ્ગમા? છ ધમ્મા પુબ્બઙ્ગમા, કુસલાનં કુસલમૂલાનિ, અકુસલાનં અકુસલમૂલાનિ, સાધિપતિકાનં અધિપતિ, સબ્બચિત્તુપ્પાદાનં ઇન્દ્રિયાનિ. અપિ ચ ઇમસ્મિં સુત્તે મનો અધિપ્પેતો. યથા બલગ્ગસ્સ રાજા પુબ્બઙ્ગમો, એવમેવં ધમ્માનં મનો પુબ્બઙ્ગમો. તત્થ તિવિધેન મનો પુબ્બઙ્ગમો નેક્ખમ્મછન્દેન અબ્યાપાદછન્દેન અવિહિંસાછન્દેન. તત્થ અલોભસ્સ નેક્ખમ્મછન્દેન મનોપુબ્બઙ્ગમં, અદોસસ્સ અબ્યાપાદછન્દેન મનોપુબ્બઙ્ગમં, અમોહસ્સ અવિહિંસાછન્દેન મનોપુબ્બઙ્ગમં.

મનોસેટ્ઠાતિ મનો તેસં ધમ્માનં સેટ્ઠં વિસિટ્ઠં ઉત્તમં પવરં મૂલં પમુખં પામોક્ખં, તેન વુચ્ચતિ ''મનોસેટ્ઠા''તિ. **મનોમયા**તિ મનેન કતા, મનેન નિમ્મિતા, મનેન નિબ્બત્તા, મનો તેસં પચ્ચયો, તેન વુચ્ચતિ ''મનોમયા''તિ. તે પન ધમ્મા છન્દસમુદાનિતા અનાવિલસઙ્કપ્પસમુટ્ઠાના ફસ્સસમોધાના વેદનાક્ખન્ધો સઞ્ઞાક્ખન્ધો સઙ્ખારક્ખન્ધો. **મનસા ચે પસન્નેના**તિ યા સદ્ધા સદ્દહના ઓકપ્પના અભિપ્પસાદો. ઇતિ ઇમિના પસાદેન ઉપેતો સમુપેતો ઉપગતો સમુપગતો સમ્પન્નો સમન્નાગતો, તેન વુચ્ચતિ ''પસન્નેના''તિ ઇદં મનોકમ્મં . **ભાસતિ વા**તિ વચીકમ્મં. **કરોતિ વા**તિ કાયકમ્મં. ઇતિ દસકુસલકમ્મપથા દસ્સિતા.

તતોતિ દસવિધસ્સ કુસલકમ્મસ્સ કતત્તા ઉપચિતત્તા. **નન્તિ** યો સો કતપુઞ્ઞો કતકુસલો કતભીરુત્તાણો, તં પુગ્ગલં. **સુખન્તિ** દુવિધં સુખં કાયિકં ચેતસિકઞ્ચ. **અન્વેતી**તિ અનુગચ્છતિ.

ઇધસ્સુ પુરિસો અપ્પહીનાનુસયો સંયોજનિયેસુ ધમ્મેસુ અસ્સાદં અનુપસ્સતિ, સો સંયોજનિયેસુ ધમ્મેસુ અસ્સાદં અનુપસ્સન્તો યથાદિટ્ઠં યથાસુતં સમ્પત્તિભવં પત્થેતિ. ઇચ્ચસ્સ અવિજ્જા ચ ભવતણ્હા ચ અનુબદ્ધા હોન્તિ, સો યથાદિટ્ઠં યથાસુતં સમ્પત્તિભવં પત્થેન્તો પસાદનીયવત્થુસ્મિં ચિત્તં પસાદેતિ સદ્દહતિ ઓકપ્પેતિ. સો

પસન્નચિત્તો તિવિધં પુઞ્ઞકિરિયવત્થું અનુતિટ્ઠતિ દાનમયં સીલમયં ભાવનામયં કાયેન વાચાય મનસા. સો તસ્સ વિપાકં પચ્ચનુભોતિ દિટ્ઠેવ ધમ્મે ઉપપજ્જે વા અપરાપરે વા પરિયાયે. ઇતિ ખો પનસ્સ અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા, સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણં, વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપં, નામરૂપપચ્ચયા સળાયતનં, સળાયતનપચ્ચયા સુખવેદનીયો ફસ્સો, ફસ્સપચ્ચયા વેદનાતિ એવં સન્તં તં સુખમન્વેતિ. તસ્સેવં વેદનાય અપરાપરં પરિવત્તમાનાય ઉપ્પજ્જતિ તણ્હા. તણ્હાપચ્ચયા ઉપાદાનં...પે॰... સમુદયો હોતીતિ.

તત્થ યં મનો, યે ચ મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા, યઞ્ચ સુખં, ઇમે વુચ્ચન્તિ પઞ્ચક્ખન્ધા, તે **દુક્ખસચ્ચં**. તેસં પુરિમકારણભૂતા અવિજ્જા ભવતણ્હા ચ **સમુદયસચ્ચં**. તેસં પરિઞ્ઞાય પહાનાય ભગવા ધમ્મં દેસેતિ, દુક્ખસ્સ પરિઞ્ઞાય સમુદયસ્સ પહાનાય. યેન પરિજાનાતિ, યેન પજહતિ, અયં **મગ્ગો**. યત્થ ચ મગ્ગો પવત્તતિ, અયં **નિરોધો**. ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ એવં આયતનધાતુઇન્દ્રિયમુખેનાપિ નિદ્ધારેતબ્બાનિ. તત્થ સમુદયેન અસ્સાદો, દુક્ખેન આદીનવો, મગ્ગનિરોધેહિ નિસ્સરણં, સુખસ્સ અન્વયો ફલં, મનસા પસન્નેન કાયવચીસમીહા ઉપાયો, મનોપુબ્બઙ્ગમત્તા ધમ્માનં અત્તનો સુખકામેન પસન્નેન મનસા વચીકમ્મં કાયકમ્મઞ્ચ પવત્તેતબ્બન્તિ અયં ભગવતો આણત્તિ. અયં દેસનાહારસમ્પાતો.

તત્થ કતમો **વિચયહારસમ્પાતો**? મનનતો આરમ્મણવિજાનનતો **મનો**. મનનલક્ખણે સમ્પયુત્તેસુ આધિપચ્ચકરણતો પુબ્બઙ્ગમો ઈહાભાવતો નિસ્સત્તનિજ્જીવટ્ઠેન **ધમ્મા**. ગામેસુ ગામણિ વિય પધાનટ્ઠેન મનો સેટ્ઠો એતેસન્તિ **મનોસેટ્ઠા**. સહજાતાદિપચ્ચયભૂતેન મનસા નિબ્બત્તાતિ **મનોમયા**. અકાલુસ્સિયતો, આરમ્મણસ્સ ઓકપ્પનતો ચ પસન્નેન વચીવિઞ્ઞત્તિવિપ્ફારતો તથા સાદિયનતો ચ **ભાસતિ**. ચોપનકાયવિપ્ફારતો તથા સાદિયનતો ચ **કરોતિ**. તથા પસુતત્તા અનઞ્ઞત્તા ચ ''તતો''તિ વુત્તં. સુખનતો સાતભાવતો ઇટ્ઠભાવતો ચ ''સુખ''ન્તિ વુત્તં. કતૂપચિતત્તા અવિપક્કવિપાકત્તા ચ ''અન્વેતી''તિ વુત્તં. કારણાયત્તવુત્તિતો અસઙ્કન્તિતો ચ ''છાયાવ અનપાયિની''તિ વુત્તં. અયં અનુપદવિચયતો વિચયહારસમ્પાતો.

તત્થ કતમો **યુત્તિહારસમ્પાતો**? મનસ્સ ધમ્માનં આધિપચ્ચયોગતો પુબ્બઙ્ગમતા યુજ્જતિ. તતો એવ તેસં મનસ્સ અનુવત્તનતો ધમ્માનં મનોસેટ્ઠતા યુજ્જતિ. સહજાતાદિપચ્ચયવસેન મનસા નિબ્બત્તત્તા ધમ્માનં મનોમયતા યુજ્જતિ. મનસા પસન્નેન સમુટ્ઠાનાનં કાયવચીકમ્માનં કુસલભાવો યુજ્જતિ. યેન કુસલકમ્મં ઉપચિતં, તં છાયા વિય સુખં અન્વેતીતિ યુજ્જતિ. અયં યુત્તિહારસમ્પાતો.

તત્થ કતમો **પદટ્ઠાનો હારસમ્પાતો**? મનો મનોપવિચારાનં પદટ્ઠાનં. મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા સબ્બસ્સ કુસલપક્ખસ્સ પદટ્ઠાનં. "**ભાસતી**"તિ સમ્માવાચા, ''કરોતી''તિ સમ્માકમ્મન્તો, તે સમ્માઆજીવસ્સ પદટ્ઠાનં. સમ્માઆજીવો સમ્માવાયામસ્સ પદટ્ઠાનં. સમ્માવાયામો સમ્માસતિયા પદટ્ઠાનં. સમ્માસતિ સમ્માસમાધિસ્સ પદટ્ઠાનં. ''મનસા પસન્નેના''તિ એત્થ પસાદો સદ્ધિન્દ્રિયં, તં સીલસ્સ પદટ્ઠાનં. સીલં સમાધિસ્સ પદટ્ઠાનં. સમાધિ પઞ્ઞાયાતિ યાવ વિમુત્તિઞાણદસ્સના યોજેતબ્બં. અયં પદટ્ઠાનહારસમ્પાતો.

તત્થ કતમો **લક્ખણો હારસમ્પાતો**? ''મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા''તિ મનોપુબ્બઙ્ગમતાવચનેન ધમ્માનં છન્દપુબ્બઙ્ગમતાપિ વીરિયપુબ્બઙ્ગમતાપિ વીમંસાપુબ્બઙ્ગમતાપિ વુત્તા હોતિ આધિપતેય્યલક્ખણેન છન્દાદીનં મનસા એકલક્ખણત્તા. તથા નેસં સદ્ધાદિપુબ્બઙ્ગમતાપિ વુત્તા હોતિ ઇન્દ્રિયલક્ખણેન સદ્ધાદીનં મનસા એકલક્ખણત્તા. ''મનસા ચે પસન્નેના''તિ યથા મનસ્સ પસાદસમઞ્ઞાગમો તંસમુટ્ઠાનાનં કાયવચીકમ્માનં

અનવજ્જભાવલક્ખણં. એવં ચિત્તસ્સ સતિઆદિસમન્નાગમોપિ નેસં અનવજ્જભાવલક્ખણં યોનિસોમનસિકારસમુટ્ઠાનભાવેન એકલક્ખણત્તા. ''સુખમન્વેતી''તિ સુખાનુગમનવચનેન સુખસ્સ પચ્ચયભૂતાનં મનાપિયરૂપાદીનં અનુગમો વુત્તો હોતિ તેસમ્પિ કમ્મપચ્ચયતાય એકલક્ખણત્તાતિ. અયં લક્ખણહારસમ્પાતો.

તત્થ કતમો **ચતુબ્યૂહો હારસમ્પાતો**? ''મનોપુબ્બઙ્ગમા''તિઆદીસુ ''મનો''તિઆદીનં પદાનં નિબ્બચનં નિરુત્તં, તં પદત્થનિદ્દેસવસેન વેદિતબ્બં. પદત્થો ચ વુત્તનયેન સુવિઞ્ઞેય્યોવ. યે સુખેન અત્થિકા, તેહિ પસન્નેન મનસા કાયવચીમનોકમ્માનિ પવત્તેતબ્બાનીતિ અયમેત્થ ભગવતો અધિપ્પાયો. પુઞ્ઞકિરિયાય અઞ્ઞેસમ્પિ પુબ્બઙ્ગમા હુત્વા તત્થ તેસં સમ્મા ઉપનેતારો ઇમિસ્સા દેસનાય નિદાનં. ''છદ્વારાધિપતી રાજા (ધ॰ પ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૮૧ એરકપત્તનાગરાજવત્થુ), ચિત્તાનુપરિવત્તિનો ધમ્મા (ધ॰ સ॰ દુકમાતિકા ૬૨; ૧૨૦૫-૧૨૦૬), ચિત્તસ્સ એકધમ્મસ્સ, સબ્બેવ વસમન્વગૂ''તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૬૨) એવમાદિસમાનયનેન ઇમિસ્સા દેસનાય સંસન્દના દેસનાનુસન્ધિ. પદાનુસન્ધિયો પન સુવિઞ્ઞેય્યાવાતિ. અયં ચતુબ્યૂહો હારસમ્પાતો.

તત્થ કતમો **આવટ્ટો હારસમ્પાતો**? ''મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા''તિ તત્થ યાનિ તીણિ કુસલમૂલાનિ, તાનિ અટ્ઠન્નં સમ્મત્તાનં હેતુ. યે સમ્મત્તા, અયં અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો. યં મનોસહજનામરૂપં, ઇદં દુક્ખં. અસમુચ્છિન્ના પુરિમનિપ્ફન્ના અવિજ્જા ભવતણ્હા, અયં સમુદયો. યત્થ તેસં પહાનં, અયં નિરોધોતિ ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ. અયં આવટ્ટો હારસમ્પાતો.

તત્થ કતમો **વિભત્તિહારસમ્પાતો**? ''મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા, મનસા ચે પસન્નેન, તતો નં સુખમન્વેતી''તિ નયિદં યથારુતવસેન ગહેતબ્બં. યો હિ સમણો વા બ્રાહ્મણો વા પાણાતિપાતિમ્હિ મિચ્છાદિટ્ઠિકે મિચ્છાપટિપન્ને સકં ચિત્તં પસાદેતિ, પસન્નેન ચ ચિત્તેન અભૂતગુણાભિત્થવનવસેન ભાસતિ વા નિપચ્ચકારં વાસ્સ યં કરોતિ, ન તતો નં સુખમન્વેતિ. દુક્ખમેવ પન તં તતો ચક્કંવ વહતો પદમન્વેતિ. ઇતિ હિ ઇદં વિભજ્જબ્યાકરણીયં. યં મનસા ચે પસન્નેન ભાસતિ વા કરોતિ વા, તઞ્ચે વચીકમ્મં કાયકમ્મઞ્ચ સુખવેદનીયન્તિ. તં કિસ્સ હેતુ? સમ્મત્તગતેહિ સુખવેદનીયં મિચ્છાગતેહિ દુક્ખવેદનીયન્તિ. કથં પનાયં પસાદો દટ્ઠબ્બો? નાયં પસાદો, પસાદપતિરૂપકો પન મિચ્છાધિમોક્ખોતિ વદામિ. અયં વિભત્તિહારસમ્પાતો.

તત્થ કતમો **પરિવત્તનો હારસમ્પાતો**? મનોપુબ્બઙ્ગમાતિઆદિ. યં મનસા પદુટ્ઠેન ભાસતિ વા કરોતિ વા દુક્ખસ્સાનુગામી. ઇદઞ્હિ સુત્તં એતસ્સ ઉજુપટિપક્ખો. અયં પરિવત્તનો હારસમ્પાતો.

તત્થ કતમો **વેવચનો હારસમ્પાતો**? ''મનોપુબ્બઙ્ગમા''તિ મનો ચિત્તં મનાયતનં મનિન્દ્રિયં મનોવિઞ્ઞાણં મનોવિઞ્ઞાણધાતૂતિ પરિયાયવચનં. પુબ્બઙ્ગમા પુરેચારિનો પુરેગામિનોતિ પરિયાયવચનં. ધમ્મા અત્તા સભાવાતિ પરિયાયવચનં. સેટ્ઠં પધાનં પવરન્તિ પરિયાયવચનં. મનોમયા મનોનિબ્બત્તા મનોસમ્ભૂતાતિ પરિયાયવચનં. પસન્નેન સદ્દહન્તેન ઓકપ્પેન્તેનાતિ પરિયાયવચનં. સુખં સાતં વેદયિતન્તિ પરિયાયવચનં. અન્વેતિ અનુગચ્છતિ અનુબન્ધતીતિ પરિયાયવચનં. અયં વેવચનો હારસમ્પાતો.

તત્થ કતમો **પઞ્ઞત્તિહારસમ્પાતો**? મનોપુબ્બઙ્ગમાતિ અયં મનસો કિચ્ચપઞ્ઞત્તિ. ધમ્માતિ સભાવપઞ્ઞત્તિ, કુસલકમ્મપથપઞ્ઞત્તિ. મનોસેટ્ઠાતિ પધાનપઞ્ઞત્તિ. મનોમયાતિ સહજાતપઞ્ઞત્તિ. પસન્નેનાતિ સદ્ધિન્દ્રિયેન સમન્નાગતપઞ્ઞત્તિ, અસ્સદ્ધિયસ્સ પટિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ. ભાસતિ વા કરોતિ વાતિ સમ્માવાચાસમ્માકમ્મન્તાનં

નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ. તતો નં સુખમન્વેતીતિ કમ્મસ્સ ફલાનુબન્ધપઞ્ઞત્તિ, કમ્મસ્સ અવિનાસપઞ્ઞત્તીતિ. અયં પઞ્ઞત્તિહારસમ્પાતો.

તત્થ કતમો **ઓતરણો હારસમ્પાતો**? મનોતિ વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો. ધમ્માતિ વેદનાસઞ્ઞાસઙ્ખારક્ખન્ધા. ભાસતિ વા કરોતિ વાતિ કાયવચીવિઞ્ઞત્તિયો. તાસં નિસ્સયા ચત્તારો મહાભૂતાતિ રૂપક્ખન્ધોતિ અયં ખન્ધેહિ ઓતરણો. મનોતિ અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણન્તિ મનોગ્ગહણેન અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા ગહિતાતિ. સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણં…પે॰… સમુદયો હોતીતિ અયં પટિચ્ચસમુપ્પાદેન ઓતરણોતિ. અયં ઓતરણો હારસમ્પાતો.

તત્થ કતમો **સોધનો હારસમ્પાતો**? મનોતિ આરમ્ભો નેવ પદસુદ્ધિ, ન આરમ્ભસુદ્ધિ. મનોપુબ્બઙ્ગમાતિ પદસુદ્ધિ, ન આરમ્ભસુદ્ધિ. તથા ધમ્માતિ યાવ સુખન્તિ પદસુદ્ધિ, ન આરમ્ભસુદ્ધિ. સુખમન્વેતીતિ પન પદસુદ્ધિ ચેવ આરમ્ભસુદ્ધિ ચાતિ. અયં સોધનો હારસમ્પાતો.

તત્થ કતમો **અધિટ્ઠાનો હારસમ્પાતો**? મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા, મનોસેટ્ઠા મનોમયાતિ એકત્તતા. મનસા ચે પસન્નેનાતિ વેમત્તતા, તથા મનસા ચે પસન્નેનાતિ એકત્તતા. ભાસતિ વા કરોતિ વાતિ વેમત્તતા, તથા મનસા ચે પસન્નેનાતિ એકત્તતા. સો પસાદો દુવિધો અજ્ઝત્તઞ્ચ બ્યાપાદવિક્ખમ્ભનતો, બહિદ્ધા ચ ઓકપ્પનતો. તથા સમ્પત્તિભવહેતુભૂતોપિ વટ્ટિહેતુભૂતોવાતિ અયં વેમત્તતા. તયિદં સુત્તં દ્વીહિ આકારેહિ અધિટ્ઠાતબ્બં હેતુના ચ યો પસન્નમાનસો, વિપાકેન ચ યો સુખવેદનીયોતિ. અયં અધિટ્ઠાનો હારસમ્પાતો.

તત્થ કતમો **પરિક્ખારો હારસમ્પાતો**? મનોપુબ્બઙ્ગમાતિ એત્થ મનોતિ કુસલવિઞ્ઞાણં. તસ્સ ચ ઞાણસમ્પયુત્તસ્સ અલોભો અદોસો અમોહોતિ તયો સમ્પયુત્તા હેતૂ, ઞાણવિપ્પયુત્તસ્સ અલોભો અદોસોતિ દ્વે સમ્પયુત્તા હેતૂ. સબ્બેસં અવિસેસેન યોનિસોમનસિકારો હેતુ, ચત્તારિ સમ્પત્તિચક્કાનિ પચ્ચયો. તથા સદ્ધમ્મસ્સવનં, તસ્સ ચ દાનાદિવસેન પવત્તમાનસ્સ દેય્યધમ્માદયો પચ્ચયો. ધમ્માતિ ચેત્થ વેદનાદીનં ઇટ્ઠારમ્મણાદયો. તથા તયો વિઞ્ઞાણસ્સ, વેદનાદયો પસાદસ્સ, સદ્ધેય્યવત્થુકુસલાભિસઙ્ખારો વિપાકસુખસ્સ પચ્ચયોતિ. અયં પરિક્ખારો હારસમ્પાતો.

તત્થ કતમો **સમારોપનો હારસમ્પાતો**? મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્માતિ મનોતિ પુઞ્ઞચિત્તં, તં તિવિધં – દાનમયં, સીલમયં, ભાવનામયન્તિ. તત્થ દાનમયસ્સ અલોભો પદટ્ઠાનં, સીલમયસ્સ અદોસો પદટ્ઠાનં, ભાવનામયસ્સ અમોહો પદટ્ઠાનં. સબ્બેસં અભિપ્પસાદો પદટ્ઠાનં, ''સદ્ધાજાતો ઉપસઙ્કમતિ, ઉપસઙ્કમન્તો પયિરુપાસતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૧૮૩) **સુત્તં** વિત્થારેતબ્બં. કુસલચિત્તં સુખસ્સ ઇટ્ઠવિપાકસ્સ પદટ્ઠાનં. યોનિસોમનસિકારો કુસલચિત્તસ્સ પદટ્ઠાનં. યોનિસો હિ મનસિ કરોન્તો કુસલચિત્તં અધિટ્ઠાતિ કુસલચિત્તં ભાવેતિ, સો અનુપ્પન્નાનં પાપકાનં અકુસલાનં ધમ્માનં અનુપ્પાદાય છન્દં જનેતિ, ઉપ્પન્નાનં કુસલાનં ધમ્માનં…પે॰… પદહતિ. તસ્સેવં ચતૂસુ સમ્મપ્પધાનેસુ ભાવિયમાનેસુ ચત્તારો સતિપટ્ઠાના યાવ અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છતીતિ અયં ભાવનાય સમારોપના. સતિ ચ ભાવનાય પહાનઞ્ચ સિદ્ધમેવાતિ. અયં સમારોપનો હારસમ્પાતો.

તથા –

''દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતિ, સંયમતો વેરં ન ચીયતિ;

કુસલો ચ જહાતિ પાપકં, રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતો’’તિ. (દી॰ નિ॰ ૨.૧૯૭; ઉદા॰ ૭૫; પેટકો॰ ૧૬);

તત્થ **દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતી**તિ દાનમયં પુઞ્ઞકિરિયવત્થુ વુત્તં. **સંયમતો વેરં ન ચીયતી**તિ સીલમયં પુઞ્ઞકિરિયવત્થુ વુત્તં. **કુસલો ચ જહાતિ પાપક**ન્તિ લોભસ્સ ચ દોસસ્સ ચ મોહસ્સ ચ પહાનમાહ. તેન ભાવનામયં પુઞ્ઞકિરિયવત્થુ વુત્તં. **રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતો**તિ અનુપાદાપરિનિબ્બાનમાહ.

દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતીતિ અલોભો કુસલમૂલં. સંયમતો વેરં ન ચીયતીતિ અદોસો કુસલમૂલં. કુસલો ચ જહાતિ પાપકન્તિ અમોહો કુસલમૂલં. રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ તેસં નિસ્સરણં વુત્તં.

દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતીતિ સીલક્ખન્ધસ્સ પદટ્ઠાનં. સંયમતો વેરં ન ચીયતીતિ સમાધિક્ખન્ધસ્સ પદટ્ઠાનં. કુસલો ચ જહાતિ પાપકન્તિ પઞ્ઞાક્ખન્ધસ્સ વિમુત્તિક્ખન્ધસ્સ પદટ્ઠાનં. દાનેન ઓળારિકાનં કિલેસાનં પહાનં, સીલેન મજ્ઝિમાનં, પઞ્ઞાય સુખુમાનં. રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ કતાવીભૂમિં દસ્સેતિ.

દદતો પુઞ્ઞં…પે॰… જહાતિ પાપકન્તિ સેક્ખભૂમિ દસ્સિતા. રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ અગ્ગફલં વુત્તં.

તથા દદતો પુઞ્ઞં…પે॰… ન ચીયતીતિ લોકિયકુસલમૂલં વુત્તં. કુસલો ચ જહાતિ પાપકન્તિ લોકુત્તરકુસલમૂલં વુત્તં. રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ લોકુત્તરસ્સ કુસલમૂલસ્સ ફલં વુત્તં.

દદતો…પે॰… ન ચીયતીતિ પુથુજ્જનભૂમિ દસ્સિતા. કુસલો ચ જહાતિ પાપકન્તિ સેક્ખભૂમિ દસ્સિતા. રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ અસેક્ખભૂમિ દસ્સિતા.

દદતો …પે॰… ન ચીયતીતિ સગ્ગગામિની પટિપદા વુત્તા. કુસલો ચ જહાતિ પાપકન્તિ સેક્ખવિમુત્તિ. રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ અસેક્ખવિમુત્તિ વુત્તા.

દદતો…પે॰… ન ચીયતીતિ દાનકથં સીલકથં સગ્ગકથં લોકિયાનં ધમ્માનં દેસનમાહ. કુસલો ચ જહાતિ પાપકન્તિ લોકે આદીનવાનુપસ્સનાય સદ્ધિં સામુક્કંસિકં ધમ્મદેસનમાહ. રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ તસ્સા દેસનાય ફલમાહ.

દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતીતિ ધમ્મદાનં આમિસદાનઞ્ચ વદતિ. સંયમતો વેરં ન ચીયતીતિ પાણાતિપાતા વેરમણિયા સત્તાનં અભયદાનં વદતિ. એવં સબ્બાનિપિ સિક્ખાપદાનિ વિત્થારેતબ્બાનિ. તેન ચ સીલસંયમેન સીલે પતિટ્ઠિતો ચિત્તં સંયમેતિ, તસ્સ સમથો પારિપૂરિં ગચ્છતિ. એવં સો સમથે ઠિતો વિપસ્સનાકોસલ્લયોગતો કુસલો ચ જહાતિ પાપકં રાગં જહાતિ, દોસં જહાતિ, મોહં જહાતિ, અરિયમગ્ગેન સબ્બેપિ પાપકે અકુસલે ધમ્મે જહાતિ. એવં પટિપન્નો ચ રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ રાગાદીનં પરિક્ખયા દ્વેપિ વિમુત્તિયો અધિગચ્છતીતિ અયં સુત્તનિદ્દેસો.

તત્થ કતમો **દેસનાહારસમ્પાતો**? ઇમસ્મિં સુત્તે કિં દેસિતં? દ્વે સુગતિયો દેવા ચ મનુસ્સા ચ, દિબ્બા ચ પઞ્ચ કામગુણા, માનુસકા ચ પઞ્ચ કામગુણા, દિબ્બા ચ પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા, માનુસકા ચ પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા. ઇદં

વુચ્ચતિ દુક્ખં અરિયસચ્ચં. તસ્સ કારણભાવેન પુરિમપુરિમનિપ્ફન્ના તણ્હા સમુદયો અરિયસચ્ચં. તયિદં વુચ્ચતિ અસ્સાદો ચ આદીનવો ચ. સબ્બસ્સ પુરિમેહિ દ્વીહિ પદેહિ નિદ્દેસો ''દદતો...પે॰... ન ચીયતી''તિ. કુસલો ચ જહાતિ પાપકન્તિ મગ્ગો વુત્તો. રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ દ્વે નિબ્બાનધાતુયો સઉપાદિસેસા ચ અનુપાદિસેસા ચ. ઇદં નિસ્સરણં. ફલાદીનિ પન યથારહં વેદિતબ્બાનીતિ. અયં દેસનાહારસમ્પાતો.

વિચયોતિ ''દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતી''તિ ઇમિના પઠમેન પદેન તિવિધમ્પિ દાનમયં સીલમયં ભાવનામયં પુઞ્ઞકિરિયવત્થુ વુત્તં. દસવિધસ્સપિ દેય્યધમ્મસ્સ પરિચ્ચાગો વુત્તો. તથા છબ્બિધસ્સપિ રૂપાદિઆરમ્મણસ્સ. ''સંયમતો વેરં ન ચીયતી''તિ દુતિયેન પદેન અવેરા અસપત્તા અબ્યાપાદા ચ પટિપદા વુત્તા. ''કુસલો ચ જહાતિ પાપક''ન્તિ તતિયેન પદેન ઞાણુપ્પાદો અઞ્ઞાણનિરોધો સબ્બોપિ અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો સબ્બેપિ બોધિપક્ખિયા ધમ્મા વુત્તા . ''રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતો''તિ રાગક્ખયેન રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ, મોહક્ખયેન અવિજ્જાવિરાગા પઞ્ઞાવિમુત્તિ વુત્તાતિ. અયં વિચયો હારસમ્પાતો.

યુત્તીતિ દાને ઠિતો ઉભયં પરિપૂરેતિ મચ્છરિયપ્પહાનઞ્ચ પુઞ્ઞાભિસન્દઞ્ચાતિ અત્થેસા યુત્તિ. સીલસંયમે ઠિતો ઉભયં પરિપૂરેતિ ઉપચારસમાધિં અપ્પનાસમાધિઞ્ચાતિ અત્થેસા યુત્તિ. પાપકે ધમ્મે પજહન્તો દુક્ખં પરિજાનાતિ, નિરોધં સચ્છિકરોતિ, મગ્ગં ભાવેતીતિ અત્થેસા યુત્તિ. રાગદોસમોહેસુ સબ્બસો પરિક્ખીણેસુ અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા પરિનિબ્બાયતીતિ અત્થેસા યુત્તીતિ. અયં યુત્તિહારસમ્પાતો.

પદટ્ઠાનન્તિ દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતીતિ ચાગાધિટ્ઠાનસ્સ પદટ્ઠાનં. સંયમતો વેરં ન ચીયતીતિ સચ્ચાધિટ્ઠાનસ્સ પદટ્ઠાનં. કુસલો ચ જહાતિ પાપકન્તિ પઞ્ઞાધિટ્ઠાનસ્સ પદટ્ઠાનં. રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ ઉપસમાધિટ્ઠાનસ્સ પદટ્ઠાનન્તિ. અયં પદટ્ઠાનો હારસમ્પાતો.

લક્ખણોતિ ''દદતો''તિ એતેન પેય્યવજ્જં અત્થચરિયં સમાનત્તતા ચ દસ્સિતાતિ વેદિતબ્બા સઙ્ગહવત્થુભાવેન એકલક્ખણત્તા. ''સંયમતો''તિ એતેન ખન્તિમેત્તાઅવિહિંસાઅનુદ્દયાદયો દસ્સિતાતિ વેદિતબ્બા વેરાનુપ્પાદનલક્ખણેન એકલક્ખણત્તા. ''વેરં ન ચીયતી''તિ એતેન હિરીઓત્તપ્પઅપ્પિચ્છતાસન્તુટ્ઠિતાદયો દસ્સિતા વેરાવડ્ઢનેન એકલક્ખણત્તા. તથા અહિરીકાનોત્તપ્પાદયો અચેતબ્બભાવેન એકલક્ખણત્તા. ''કુસલો''તિ એતેન કોસલ્લદીપનેન સમ્માસઙ્કપ્પાદયો દસ્સિતા મગ્ગઙ્ગાદિભાવેન એકલક્ખણત્તા. ''જહાતિ પાપક''ન્તિ એતેન પરિઞ્ઞાભિસમયાદયોપિ દસ્સિતા અભિસમયલક્ખણેન એકલક્ખણત્તા. ''રાગદોસમોહક્ખયા''તિ એતેન અવસિટ્ઠકિલેસાદીનમ્પિ ખયા દસ્સિતા ખેપેતબ્બભાવેન એકલક્ખણત્તાતિ અયં લક્ખણો.

ચતુબ્યૂહોતિ દદતોતિ ગાથાયં ભગવતો કો અધિપ્પાયો? યે મહાભોગતં પત્થયિસ્સન્તિ, તે દાનં દસ્સન્તિ દાલિદ્દિયપ્પહાનાય. યે અવેરતં ઇચ્છન્તિ, તે પઞ્ચ વેરાનિ પજહિસ્સન્તિ. યે કુસલધમ્મેહિ છન્દકામા, તે અટ્ઠઙ્ગિકં મગ્ગં ભાવેસ્સન્તિ. યે નિબ્બાયિતુકામા, તે રાગદોસમોહં પજહિસ્સન્તીતિ અયમેત્થ ભગવતો અધિપ્પાયો. એવં નિબ્બચનનિદાનસન્ધયો વત્તબ્બાતિ. અયં ચતુબ્યૂહો.

આવટ્ટોતિ યઞ્ચ અદદતો મચ્છરિયં, યઞ્ચ અસંયમતો વેરં, યઞ્ચ અકુસલસ્સ પાપસ્સ અપ્પહાનં, અયં પટિપક્ખનિદ્દેસેન સમુદયો. તસ્સ અલોભેન ચ અદોસેન ચ અમોહેન ચ દાનાદીહિ પહાનં, ઇમાનિ તીણિ કુસલમૂલાનિ. તેસં પચ્ચયો અટ્ઠ સમ્મત્તાનિ, અયં મગ્ગો. યો રાગદોસમોહાનં ખયો, અયં નિરોધોતિ. અયં આવટ્ટો.

વિભત્તીતિ દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતીતિ એકંસેન યો ભયહેતુ દેતિ, રાગહેતુ દેતિ, આમિસકિઞ્ચિક્ખહેતુ દેતિ, ન તસ્સ પુઞ્ઞં વડ્ઢતિ. યઞ્ચ દણ્ડદાનં સત્થદાનં પરવિહેઠનત્થં અપુઞ્ઞં અસ્સ પવડ્ઢતિ. યં પન કુસલેન ચિત્તેન અનુકમ્પન્તો વા અપચાયમાનો વા અન્નં દેતિ, પાનં વત્થં યાનં માલાગન્ધવિલેપનં સેય્યાવસથં પદીપેય્યં દેતિ, સબ્બસત્તાનં વા અભયદાનં દેતિ, મેત્તચિત્તો હિતજ્ઝાસયો નિસ્સરણસઞ્ઞી ધમ્મં દેસેતિ. સંયમતો વેરં ન ચીયતીતિ એકંસેન અભયૂપરતસ્સ ચીયતિ, કિંકારણં? યં અસમત્થો, ભયૂપરતો દિટ્ઠધમ્મિકસ્સ ભાયતિ ''મા મં રાજાનો ગહેત્વા હત્થં વા છિન્દેય્યું...પે॰... જીવન્તમ્પિ સૂલે ઉત્તાસેય્યુ''ન્તિ, તેન સંયમેન અવેરં ચીયતિ. યો પન એવં સમાનો વેરં ન ચીયતિ. યો પન એવં સમાદિયતિ, પાણાતિપાતસ્સ પાપકો વિપાકો દિટ્ઠે ચેવ ધમ્મે અભિસમ્પરાયે ચ, એવં સબ્બસ્સ અકુસલસ્સ, સો તતો આરમતિ, ઇમિના સંયમેન વેરં ન ચીયતિ. સંયમો નામ સીલં. તં ચતુબ્બિધં ચેતના સીલં, ચેતસિકં સીલં, સંવરો સીલં, અવીતિક્કમો સીલન્તિ. કુસલો ચ જહાતિ પાપકન્તિ પાપપહાયકા સત્તત્તિંસ બોધિપક્ખિયા ધમ્મા વત્તબ્બાતિ. અયં વિભત્તિ.

પરિવત્તનોતિ દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતિ, અદદતોપિ પુઞ્ઞં પવડ્ઢતિ, ન દાનમયિકં. સંયમતો વેરં ન ચીયતિ અસંયમતોપિ વેરં ન ચીયતિ, યં દાનેન પટિસઙ્ખાનબલેન ભાવનાબલેન. કુસલો ચ જહાતિ પાપકં, અકુસલો પન ન જહાતિ. રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતો, તેસં અપરિક્ખયા નત્થિ નિબ્બુતીતિ. અયં પરિવત્તનો.

વેવચનોતિ દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતિ. પરિચ્ચાગતો કુસલં ઉપચીયતિ. અનુમોદતોપિ પુઞ્ઞં પવડ્ઢતિ ચિત્તપ્પસાદતોપિ વેય્યાવચ્ચકિરિયાયપિ. સંયમતોતિ સીલસંવરતો સોરચ્ચતો. વેરં ન ચીયતીતિ પાપં ન વડ્ઢતિ, અકુસલં ન વડ્ઢતિ. કુસલોતિ પણ્ડિતો નિપુણો મેધાવી પરિક્ખકો. જહાતીતિ સમુચ્છિન્દતિ સમુગ્ઘાટેતિ. અયં વેવચનો.

પઞ્ઞત્તીતિ દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતીતિ લોભસ્સ પટિનિસ્સગ્ગપઞ્ઞત્તિ, અલોભસ્સ નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ. સંયમતો વેરં ન ચીયતીતિ દોસસ્સ વિક્ખમ્ભનપઞ્ઞત્તિ, અદોસસ્સ નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ. કુસલો ચ જહાતિ પાપકન્તિ મોહસ્સ સમુગ્ઘાતપઞ્ઞત્તિ, અમોહસ્સ ભાવનાપઞ્ઞત્તિ. રાગદોસમોહસ્સ પહાનપઞ્ઞત્તિ, અલોભાદોસામોહસ્સ ભાવનાપઞ્ઞત્તિ. રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ કિલેસાનં પટિપ્પસ્સદ્ધિપઞ્ઞત્તિ, નિબ્બાનસ્સ સચ્છિકિરિયપઞ્ઞત્તીતિ. અયં પઞ્ઞત્તિ.

ઓતરણોતિ દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતીતિ દાનં નામ સદ્ધાદીહિ ઇન્દ્રિયેહિ હોતીતિ અયં ઇન્દ્રિયેહિ ઓતરણો. સંયમતો વેરં ન ચીયતીતિ સંયમો નામ સીલક્ખન્ધોતિ અયં ખન્ધેહિ ઓતરણો. કુસલો ચ જહાતિ પાપકન્તિ પાપપ્પહાનં નામ તીહિ વિમોક્ખેહિ હોતિ. તેસં ઉપાયભૂતાનિ તીણિ વિમોક્ખમુખાનીતિ અયં વિમોક્ખમુખેહિ ઓતરણો. રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ વિમુત્તિક્ખન્ધો. સો ચ ધમ્મધાતુ ધમ્માયતનઞ્ચાતિ અયં ધાતૂહિ ચ આયતનેહિ ચ ઓતરણોતિ. અયં ઓતરણો.

સોધનોતિ દદતોતિઆદિકા પદસુદ્ધિ, નો આરમ્ભસુદ્ધિ. રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ અયં પદસુદ્ધિ ચ આરમ્ભસુદ્ધિ ચાતિ. અયં સોધનો.

અધિટ્ઠાનોતિ દદતોતિ અયં એકત્તતા, ચાગો પરિચ્ચાગો ધમ્મદાનં આમિસદાનં અભયદાનં, અટ્ઠ દાનાનિ વિત્થારેતબ્બાનિ. અયં વેમત્તતા. સંયમોતિ અયં એકત્તતા. પાતિમોક્ખસંવરો સતિસંવરોતિ અયં વેમત્તતા. કુસલો ચ જહાતિ પાપકન્તિ અયં એકત્તતા. સક્કાયદિટ્ઠિં પજહતિ વિચિકિચ્છં પજહતીતિઆદિકા અયં વેમત્તતા.

રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ અયં એકત્તતા. સઉપાદિસેસા નિબ્બાનધાતુ અનુપાદિસેસા નિબ્બાનધાતૂતિ અયં વેમત્તતાતિ. અયં અધિટ્ઠાનો.

પરિક્ખારોતિ દાનસ્સ પામોજ્જં પચ્ચયો. અલોભો હેતુ, સંયમસ્સ હિરોત્તપ્પાદયો પચ્ચયો. યોનિસોમનસિકારો અદોસો ચ હેતુ, પાપપ્પહાનસ્સ સમાધિ યથાભૂતઞાણદસ્સનઞ્ચ પચ્ચયો. તિસ્સો અનુપસ્સના હેતુ, નિબ્બુતિયા મગ્ગસમ્માદિટ્ઠિ હેતુ, સમ્માસઙ્કપ્પાદયો પચ્ચયોતિ. અયં પરિક્ખારો.

સમારોપનો હારસમ્પાતોતિ દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતીતિ દાનમયં પુઞ્ઞકિરિયવત્થુ, તં સીલસ્સ પદટ્ઠાનં. સંયમતો વેરં ન ચીયતીતિ સીલમયં પુઞ્ઞકિરિયવત્થુ, તં સમાધિસ્સ પદટ્ઠાનં. સીલેન હિ ઝાનેનપિ રાગાદિકિલેસા ન ચીયન્તિ. યેપિસ્સ તપ્પચ્ચયા ઉપ્પજ્જેય્યું આસવા વિઘાતપરિળાહા, તેપિસ્સ ન હોન્તિ. કુસલો ચ જહાતિ પાપકન્તિ પહાનપરિઞ્ઞા, તં ભાવનામયં પુઞ્ઞકિરિયવત્થુ. રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ રાગસ્સપિ ખયા દોસસ્સપિ ખયા મોહસ્સપિ ખયા. તત્થ રાગોતિ યો રાગો સારાગો ચેતસો સારજ્જના લોભો લુબ્ભના લુબ્ભિતત્તં અભિજ્ઝા લોભો અકુસલમૂલં. દોસોતિ યો દોસો દુસ્સના દુસ્સિતત્તં બ્યાપાદો ચેતસો બ્યાપજ્જના દોસો અકુસલમૂલં. મોહોતિ યં અઞ્ઞાણં અદસ્સનં અનભિસમયો અસમ્બોધો અપ્પટિવેધો દુમ્મેજ્ઝં બાલ્યં અસમ્પજઞ્ઞં મોહો અકુસલમૂલં. ઇતિ ઇમેસં રાગાદીનં ખયો નિરોધો પટિનિસ્સગ્ગો નિબ્બુતિ નિબ્બાયના પરિનિબ્બાનં સઉપાદિસેસા નિબ્બાનધાતુ અનુપાદિસેસા નિબ્બાનધાતૂતિ. અયં સમારોપનો હારસમ્પાતો.

મિસ્સકહારસમ્પાતવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નયસમુટ્ઠાનવારવણ્ણના

૭૯. એવં નાનાસુત્તવસેન એકસુત્તવસેન ચ હારવિચારં દસ્સેત્વા ઇદાનિ નયવિચારં દસ્સેતું “**તત્થ કતમં નયસમુટ્ઠાન**”ન્તિઆદિ આરદ્ધં. કસ્મા પનેત્થ યથા “તત્થ કતમો દેસનાહારો, અસ્સાદાદીનવતાતિ ગાથા. અયં દેસનાહારો કિં દેસયતી”તિઆદિના હારનિદ્દેસો આરદ્ધો, એવં “તત્થ કતમો નન્દિયાવટ્ટો, તણ્હઞ્ચ અવિજ્જમ્પિ ચાતિ ગાથા, અયં નન્દિયાવટ્ટો કિં નયતી”તિઆદિના અનારભિત્વા સમુટ્ઠાનમુખેન આરદ્ધન્તિ? વુચ્ચતે – હારનયાનં વિસયભેદતો. યથા હિ હારા બ્યઞ્જનમુખેન સુત્તસ્સ અત્થસંવણ્ણના, ન એવં નયા. નયા પન નાનાસુત્તતો નિદ્ધારિતેહિ તણ્હાવિજ્જાદીહિ મૂલપદેહિ ચતુસચ્ચયોજનાય નયતો અનુબુજ્ઝિયમાનો દુક્ખાદિઅત્થો. સો હિ મગ્ગઞાણં નયતિ સમ્પાપેતીતિ **નયો**. પટિવિજ્ઝન્તાનં પન ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદીનં તિણ્ણં વેનેય્યાનં વસેન મૂલપદવિભાગતો તિધા વિભત્તા. એકમેકો ચેત્થ યતો નેતિ, યઞ્ચ નેતિ, તેસં સંકિલેસવોદાનાનં વિભાગતો દ્વિસઙ્ગહો ચતુછઅટ્ઠદિસો ચાતિ ભિન્નો હારનયાનં વિસયો. તથા હિ વુત્તં – “હારા બ્યઞ્જનવિચયો, સુત્તસ્સ નયા તયો ચ સુત્તત્થો”તિ (નેત્તિ॰ સઙ્ગહવાર). એવં વિસિટ્ઠવિસયત્તા હારનયાનં હારેહિ અઞ્ઞથા નયે નિદ્દિસન્તો “તત્થ કતમં નયસમુટ્ઠાન”ન્તિઆદિમાહ.

તત્થાયં વચનત્થો – સમુટ્ઠહન્તિ એતેનાતિ **સમુટ્ઠાનં**. કે સમુટ્ઠહન્તિ? નયા. નયાનં સમુટ્ઠાનં **નયસમુટ્ઠાનં**. કિં પન તં? તંતંમૂલપદેહિ ચતુસચ્ચયોજના. સા હિ નન્દિયાવટ્ટાદીનં નયાનં ઉપ્પત્તિટ્ઠાનતાય સમુટ્ઠાનં ભૂમીતિ ચ વુચ્ચતિ. તથા ચ વક્ખતિ – “અયં વુચ્ચતિ નન્દિયાવટ્ટસ્સ નયસ્સ ભૂમી”તિ (નેત્તિ॰ ૮૧). **પુબ્બા કોટિ ન પઞ્ઞાયતિ અવિજ્જાય ચ ભવતણ્હાય ચા**તિઆદિ નન્દિયાવટ્ટસ્સ નયસ્સ ભૂમિદસ્સનં. તત્થ **પુબ્બા કોટિ ન પઞ્ઞાયતી**તિ અસુકસ્સ નામ બુદ્ધસ્સ ભગવતો, અસુકસ્સ વા ચક્કવત્તિનો કાલે અવિજ્જા ભવતણ્હા ચ ઉપ્પન્ના. તતો પુબ્બે નાહોસીતિ એવં અવિજ્જાભવતણ્હાનં ન કાચિ પુરિમા મરિયાદા ઉપલબ્ભતિ. કસ્મા? અનમતગ્ગત્તા સંસારસ્સ. વુત્તઞ્હેતં – “અનમતગ્ગોયં, ભિક્ખવે, સંસારો, પુબ્બા કોટિ ન પઞ્ઞાયતી”તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૨૪; કથા॰ ૭૫) વિત્થારો. **તત્થા**તિ અવિજ્જાભવતણ્હાસુ. યદિપિ અવિજ્જાય સંયોજનભાવો, તણ્હાય ચ નીવરણભાવો **પાળિયં** વુત્તો, તથાપિ અવિજ્જાય પટિચ્છાદિતાદીનવેહિ ભવેહિ તણ્હા સંયોજેતીતિ ઇમસ્સ અત્થસ્સ દસ્સનત્થં “**અવિજ્જાનીવરણં તણ્હાસંયોજન**”ન્તિ વુત્તં.

અવિજ્જાસંયુત્તાતિ અવિજ્જાય મિસ્સિતા, અવિજ્જાય વા અભિનિવેસવત્થૂસુ બદ્ધા. **અવિજ્જાપક્ખેન વિચરન્તી**તિ અવિજ્જાપક્ખેન અવિજ્જાસહાયેન દ્વાદસવિધેન વિપલ્લાસેન અભિનિવેસવત્થુભૂતે આરમ્મણે પવત્તન્તિ. **તે વુચ્ચન્તિ દિટ્ઠિચરિતા**તિ તે અવિજ્જાભિભૂતા રૂપાદીનિ નિચ્ચાદિતો અભિનિવિસન્તા દિટ્ઠિચરિતાતિ વુચ્ચન્તિ, દિટ્ઠિચરિતા નામાતિ અત્થો. **તણ્હાપક્ખેના**તિ અટ્ઠસતતણ્હાવિચરિતેન. દિટ્ઠિવિચરિતે તણ્હાવિચરિતે ચ પટિપત્તિયા વિભજિત્વા દસ્સેતું “દિટ્ઠિચરિતા”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અત્તકિલમથાનુયોગ**ન્તિ અત્તનો કાયસ્સ કિલિસ્સનપયોગં અત્તપરિતાપનપટિપત્તિં. **કામસુખલ્લિકાનુયોગ**ન્તિ કામસુખસ્સ અલ્લીયનપયોગં કામેસુ પાતબ્યતં.

યદિપિ બાહિરકા “દુક્ખં તણ્હા”તિ ચ જાનન્તિ “ઇદં દુક્ખં, એત્તકં દુક્ખ”ન્તિ, “અયં તણ્હા, અયં તસ્સા વિરાગો”તિ પરિઞ્ઞેય્યપહાતબ્બભાવેન પન ન જાનન્તિ, ઇતિ પવત્તિપવત્તિહેતુમત્તમ્પિ ન જાનન્તિ. કા પન કથા નિવત્તિનિવત્તિહેતૂસૂતિ આહ – “**ઇતો બહિદ્ધા નત્થિ સચ્ચવવત્થાન**”ન્તિઆદિ. તત્થ **સચ્ચપ્પકાસના**તિ

સચ્ચદેસના. **સમથવિપસ્સનાકોસલ્લન્તિ** સમથવિપસ્સનાસુ ભાવનાકોસલ્લં, તાસુ ઉગ્ગહપરિપુચ્છાસવનમનસિકારકોસલ્લં વા. વિપસ્સનાધિટ્ઠાનઞ્ચેત્થ સમથં અધિપ્પેતં. **ઉપસમસુખપ્પત્તી**તિ કિલેસાનં વૂપસમસુખાધિગમો. **વિપરીતચેતા**તિ મિચ્છાભિનિવિટ્ઠચેતા. **નત્થિ સુખેન સુખન્તિ** યં અનવજ્જપચ્ચયપરિભોગસુખેન કાયં ચિત્તઞ્ચ પટિપ્પસ્સદ્ધદરથં કત્વા અરિયેહિ પત્તબ્બં ઉપસમસુખં, તં પટિક્ખિપતિ. **દુક્ખેના**તિ કાયખેદનદુક્ખેન.

સો લોકં વડ્ઢયતીતિ સો કામે પટિસેવેન્તો અત્તભાવસઞ્ઞિતં લોકં વડ્ઢેતિ પીનેતિ. પુત્તનત્તુપરમ્પરાય વા સંસારસ્સ અનુપચ્છેદનતો સત્તલોકં વડ્ઢેતિ. **બહું પુઞ્ઞં પસવતી**તિ અત્તનો પઞ્ચહિ કામગુણેહિ સન્તપ્પનેન પુત્તમુખદસ્સનેન ચ બહું પુઞ્ઞં ઉપ્પાદેતિ. અભિનિવેસસ્સ નાતિદળ્હતાય **એવંસઞ્ઞી**. દળ્હતાય **એવંદિટ્ઠી દુક્ખેન સુખં પત્થયમાના અત્તકિલમથાનુયોગમનુયુત્તા કામેસુ પુઞ્ઞસઞ્ઞી કામસુખલ્લિકાનુયોગમનુયુત્તા ચ વિહરન્તી**તિ યોજેતબ્બં.

તદભિઞ્ઞા સન્તાતિ તથાસઞ્ઞિનો સમાના. **રોગમેવ વડ્ઢયન્તી**તિ અત્તભાવરોગમેવ કિલેસરોગમેવ વા અપરાપરં વડ્ઢેન્તિ. **ગણ્ડસલ્લેસુ**પિ એસેવ નયો. **રોગાભિતુન્ના**તિ યથાવુત્તરોગબ્યાધિતા. **ગણ્ડપટિપીળિતા**તિ યથાવુત્તગણ્ડબાધિતા. **સલ્લાનુવિદ્ધા**તિ યથાવુત્તસલ્લેન અનુપવિદ્ધા. **ઉમ્મુજ્જનિમુજ્જાની**તિ ઉપપજ્જનચવનાનિ. **ઉગ્ઘાતનિગ્ઘાતન્તિ** ઉચ્ચાવચભાવં. **રોગગણ્ડસલ્લભેસજ્જન્તિ** યથાવુત્તરોગાદિતિકિચ્છનં, સમથવિપસ્સનં સન્ધાય વદતિ. તેનેવાહ – "**સમથવિપસ્સના રોગનિગ્ઘાતકભેસજ્જ**"ન્તિ. તત્થ **રોગનિગ્ઘાતકન્તિ** રોગવૂપસમનં. "**સંકિલેસો દુક્ખ**"ન્તિઆદિના સચ્ચાનિ તેસં પરિઞ્ઞેય્યાદિભાવેન કથેતિ.

તત્થ સંકિલેસો દુક્ખન્તિ અત્તકિલમથાનુયોગકામસુખલ્લિકાનુયોગસંકિલેસવન્તો, તેહિ વા સંકિલિસ્સમાનો રૂપારૂપકાયો દુક્ખં અરિયસચ્ચં. **તદભિસઙ્ગો તણ્હા**તિ તત્થ અભિસઙ્ગો આસઙ્ગોતિ લદ્ધનામા તણ્હા.

૮૦. ઇદાનિ દિટ્ઠિચરિતતણ્હાચરિતાનં સક્કાયદિટ્ઠિદસ્સને પવત્તિભેદં દસ્સેતું "**દિટ્ઠિચરિતા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ દિટ્ઠિચરિતા રૂપં અત્તતો ઉપગચ્છન્તીતિ **દિટ્ઠિચરિતા** દિટ્ઠાભિનિવેસસ્સ બલવભાવતો રૂપં ''અત્તા''તિ ગણ્હન્તિ. તેસઞ્હિ અત્તાભિનિવેસો બલવા, ન તથા અત્તનિયાભિનિવેસો. એસ નયો **વેદનન્તિ**આદીસુપિ. **તણ્હાચરિતા રૂપવન્તં અત્તાનન્તિ** તણ્હાચરિતા તણ્હાભિનિવેસસ્સ બલવભાવતો રૂપં અત્તનો કિઞ્ચનપલિબોધભાવે ઠપેત્વા અવસેસં વેદનાદિં ''અત્તા''તિ ગણ્હન્તિ. **અત્તનિ વા રૂપન્તિ** અત્તાધારં વા રૂપં. **રૂપસ્મિં વા અત્તાનન્તિ** રૂપાધારં વા અત્તાનં. **વેદનાવન્તન્તિ**આદીસુપિ એસેવ નયો. એતેસઞ્હિ અત્તનિયાભિનિવેસો બલવા, ન તથા અત્તાભિનિવેસો. તસ્મા યથાલદ્ધં અત્તનિયન્તિ કપ્પેત્વા તદઞ્ઞં ''અત્તા''તિ ગણ્હન્તિ. **અયં વુચ્ચતિ વીસતિવત્થુકા સક્કાયદિટ્ઠી**તિ અયં પઞ્ચસુ ઉપાદાનક્ખન્ધેસુ એકેકસ્મિં ચતુન્નં ચતુન્નં ગાહાનં વસેન વીસતિવત્થુકા સતિ વિજ્જમાને ખન્ધપઞ્ચકસઙ્ખાતે કાયે, સતી વા વિજ્જમાના તત્થ દિટ્ઠીતિ સક્કાયદિટ્ઠિ.

લોકુત્તરા સમ્માદિટ્ઠીતિ પઠમમગ્ગસમ્માદિટ્ઠિ. **અન્વાયિકા**તિ સમ્માદિટ્ઠિયા અનુગામિનો. યદા સમ્માદિટ્ઠિ સક્કાયદિટ્ઠિયા પજહનવસેન પવત્તા, તદા તસ્સા અનુગુણભાવેન પવત્તમાનકાતિ અત્થો. કે પન તેતિ? આહ "**સમ્માસઙ્કપ્પો**"તિઆદિ. "**તે તયો ખન્ધા**"તિઆદિના અરિયમગ્ગતો ખન્ધમુખેન સમથવિપસ્સના નિદ્ધારેતિ. "**તત્થ સક્કાયો**"તિઆદિ ચતુસચ્ચનિદ્ધારણં. તં સબ્બં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

પુન “**તત્થ યે રૂપં અત્તતો ઉપગચ્છન્તી**”તિઆદિના સક્કાયદસ્સનમુખેન ઉચ્છેદાદિઅન્તદ્વયં, મજ્ઝિમઞ્ચ પટિપદં નિદ્ધારેતિ. તત્થ **ઇમે વુચ્ચન્તિ ઉચ્છેદવાદિનો**તિ ઇમે રૂપાદિકે પઞ્ચક્ખન્ધે અત્તતો ઉપગચ્છન્તા રૂપાદીનં અનિચ્ચભાવતો ઉચ્છિજ્જતિ અત્તા વિનસ્સતિ ન હોતિ પરં મરણાતિ એવં અભિનિવિસનતો ‘‘ઉચ્છેદવાદિનો’’તિ વુચ્ચન્તિ. **ઇમે વુચ્ચન્તિ સસ્સતવાદિનો**તિ ઇમે ‘‘રૂપવન્તં વા અત્તાન’’ન્તિઆદિના રૂપાદિવિનિમુત્તો અઞ્ઞો કોચિ અત્તાતિ ઉપગચ્છન્તા ‘‘સો નિચ્ચો ધુવો સસ્સતો’’તિ અભિનિવિસનતો ‘‘સસ્સતવાદિનો’’તિ વુચ્ચન્તિ. “**ઉચ્છેદસસ્સતવાદા ઉભો અન્તા, અયં સંસારપવત્તી**”તિઆદિ સચ્ચનિદ્ધારણં, તં સુવિઞ્ઞેય્યં.

ઉચ્છેદસસ્સતં સમાસતો વીસતિવત્થુકા સક્કાયદિટ્ઠીતિ અત્તા ઉચ્છિજ્જતિ અત્તા નિચ્ચોતિ ચ આદિપ્પવત્તનતો ઉચ્છેદસસ્સતદસ્સનં સઙ્ખેપતો વીસતિવત્થુકા સક્કાયદિટ્ઠિ એવ હોતિ. સબ્બોપિ હિ અત્તવાદો સક્કાયદિટ્ઠિઅન્તોગધો એવાતિ. **વિત્થારતો દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિગતાની**તિ ઉચ્છેદસસ્સતદસ્સનં વિત્થારેન **બ્રહ્મજાલે** (દી॰ નિ॰ ૧.૨૮ આદયો) આગતાનિ દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિગતાનિ. **તેસ**ન્તિ એવં સઙ્ખેપવિત્થારવન્તાનં ઉચ્છેદસસ્સતદસ્સનાનં. **પટિપક્ખો**તિ પહાયકપટિપક્ખો. **તેચત્તાલીસં બોધિપક્ખિયા ધમ્મા**તિ અનિચ્ચસઞ્ઞા દુક્ખસઞ્ઞા અનત્તસઞ્ઞા પહાનસઞ્ઞા વિરાગસઞ્ઞા નિરોધસઞ્ઞા ચત્તારો સતિપટ્ઠાના…પે॰… અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગોતિ એતે તેચત્તાલીસં બોધિપક્ખિયા ધમ્મા.

એવં વિપસ્સનાવસેન પટિપક્ખં દસ્સેત્વા પુન સમથવસેન દસ્સેતું “**અટ્ઠ વિમોક્ખા દસ ચ કસિણાયતનાની**”તિ વુત્તં. **દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિગતાનિ મોહજાલ**ન્તિ દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિગતાનિ મોહજાલહેતુકત્તા મોહજાલઞ્ચ. **અનાદિઅનિધનપ્પવત્ત**ન્તિ પુરિમાય કોટિયા અભાવતો અનાદિ. અસતિ પટિપક્ખાધિગમે સન્તાનવસેન અનુપચ્છેદેન પવત્તનતો અનિધનપ્પવત્તં. યસ્મા પન મોહજાલહેતુકાનિ દિટ્ઠિગતાનિ મોહજાલે પદાલિતે પદાલિતાનિ હોન્તિ, તસ્મા વુત્તં – “**તેચત્તાલીસં બોધિપક્ખિયા ધમ્મા ઞાણવજિરં મોહજાલપ્પદાલન**”ન્તિ.

તત્થ **ઞાણવજિર**ન્તિ વજિરૂપમઞાણં. અટ્ઠ સમાપત્તિયો સમાપજ્જિત્વા તેજેત્વા તિક્ખસભાવં આપાદિતં વિપસ્સનાઞાણં મગ્ગઞાણઞ્ચ ઞાણવજિરં. ઇદમેવ હિ ઞાણં ભગવતો પવત્તં ‘‘મહાવજિરઞાણ’’ન્તિ વુચ્ચતિ. તં પન સસમ્ભારં કત્વા દસ્સેન્તો ‘‘તેચત્તાલીસં બોધિપક્ખિયા ધમ્મા’’તિ આહ. **મોહજાલપ્પદાલન**ન્તિ પુબ્બભાગે વિક્ખમ્ભનવસેન મગ્ગક્ખણે સમુચ્છેદવસેન અવિજ્જાભવતણ્હાનં પદાલનં. અતીતાદિભેદભિન્નેસુ રૂપાદીસુ સકઅત્તભાવાદીસુ ચ સંસિબ્બનવસેન પવત્તનતો જાલં ભવતણ્હા. તસ્સા હિ તણ્હા જાલિની સિબ્બિની જાલન્તિ ચ અધિવચનન્તિ. એવં અત્તકિલમથાનુયોગકામસુખલ્લિકાનુયોગદિટ્ઠિતણ્હાભિનિવેસસસ્સતુચ્છેદાનં નિદ્ધારણવસેન મોહજાલપરિયાયવિસેસતો અવિજ્જાતણ્હા વિભજિત્વા યથાનુસન્ધિના સંકિલેસપક્ખં નિગમેન્તો “**તેન વુચ્ચતિ પુબ્બા કોટિ ન પઞ્ઞાયતિ અવિજ્જાય ચ ભવતણ્હાય ચા**”તિ આહ.

૮૧. “**તત્થ દિટ્ઠિચરિતો**”તિઆદિના વોદાનપક્ખં દસ્સેતિ. તત્થ **સલ્લેખાનુસન્તતવુત્તી**તિ અનુપદ્દુતસલ્લેખવુત્તિ. કસ્મા? યસ્મા **સલ્લેખે તિબ્બગારવો**. દિટ્ઠિચરિતો હિ તપોજિગુચ્છાદિના અનુપાયેનપિ યેભુય્યેન કિલેસાનં સલ્લેખનાધિપ્પાયેન ચરતિ, તસ્મા સો સાસને પબ્બજિતો ધુતધમ્મવસેન સલ્લેખપટિપદં પૂરેતિ. **સિક્ખાનુસન્તતવુત્તી**તિ અચ્છિદ્દચતુપારિસુદ્ધિસીલવુત્તિ. દિટ્ઠિયા સવિસયે પઞ્ઞાસદિસી પવત્તીતિ સો વિસુજ્ઝમાનો પઞ્ઞાધિકો હોતીતિ આહ – “**દિટ્ઠિચરિતો સમ્મત્તનિયામં ઓક્કમન્તો ધમ્માનુસારી ભવતી**”તિ. તણ્હાવસેન મિચ્છાવિમોક્ખો હોતીતિ તણ્હાચરિતો વિસુજ્ઝમાનો સદ્ધાધિકોવ હોતિ, તસ્મા વુત્તં – “**તણ્હાચરિતો**

સમ્મત્તનિયામં ઓક્કમન્તો સદ્ધાનુસારી ભવતી”તિ. **દિટ્ઠિચરિતો સુખાય પટિપદાયા**તિઆદિ પટિપદાનિદ્દેસો હેટ્ઠા **દેસનાહારવિભઙ્ગે** (નેત્તિ॰ ૫ આદયો) આગતો એવ, અત્થોપિ તત્થ સબ્બપ્પકારતો વુત્તો એવ.

અપુબ્બપદેસુ પન **વિવેચિયમાનો**તિ વિમોચિયમાનો. **પટિનિસ્સરતી**તિ નિય્યાતિ વિમુચ્ચતીતિ અત્થો. **દન્ધઞ્ચ ધમ્મં આજાનાતી**તિ તણ્હાચરિતસ્સ મન્દપઞ્ઞસ્સ વસેન વુત્તં. તિક્ખપઞ્ઞો પન ખિપ્પં ધમ્મં આજાનાતીતિ. “**સત્તાપિ દુવિધા**”તિઆદિના ઇન્દ્રિયવિભાગેન પુન પટિપદાવિભાગં દસ્સેતિ, તં સુવિઞ્ઞેય્યં.

“**યે હિ કેચી**”તિઆદિના તાસં પટિપદાનં નિય્યાને તીસુપિ કાલેસુ એકન્તિકભાવં દસ્સેતિ. તત્થ **ઇમાહિ એવ ચતૂહિ પટિપદાહી**તિ ઇમાહિ એવ ચતૂહિ પટિપદાહિ, તબ્બિનિમુત્તાય અઞ્ઞાય પટિપદાય અભાવતો. **ચતુક્કમગ્ગ**ન્તિ પટિપદાચતુક્કં, પટિપદા હિ મગ્ગોતિ. અથ વા **ચતુક્કમગ્ગ**ન્તિ નન્દિયાવટ્ટસ્સ ચતુદ્દિસાસઙ્ખાતં મગ્ગં. તા પન ચતસ્સો દિસા દિસાલોચનનયે આગમિસ્સન્તિ. કિમત્થં પન ચતુક્કમગ્ગં પઞ્ઞપેન્તીતિ આહ “**અબુધજનસેવિતાયા**”તિઆદિ. તત્થ **અબુધજનસેવિતાયા**તિ અપણ્ડિતજનસેવિતાય. **બાલકન્તાયા**તિ બાલજનકામિતાય. **રત્તવાસિનિયા**તિ રત્તેસુ રાગાભિભૂતેસુ વસતીતિ રત્તવાસિની, તસ્સા. **નન્દિયા**તિ તત્ર તત્રાભિનન્દનટ્ઠેન નન્દીસઙ્ખાતાય. **અવટ્ટનત્થ**ન્તિ સમુચ્છિન્દનત્થં. **અયં વુચ્ચતિ નન્દિયાવટ્ટસ્સ નયસ્સ ભૂમી**તિ અયં તણ્હાવિજ્જાનં વસેન સંકિલેસપક્ખે દ્વે દિસા સમથવિપસ્સનાનં વસેન વોદાનપક્ખેપિ દ્વે દિસા ચતુસચ્ચયોજના નન્દિયાવટ્ટસ્સ નયસ્સ સમુટ્ઠાનતાય ભૂમીતિ.

૮૨. એવં નન્દિયાવટ્ટસ્સ નયસ્સ ભૂમિં નિદ્દિસિત્વા ઇદાનિ તસ્સ દિસાભૂતધમ્મે નિદ્દિસન્તેન યસ્મા ચસ્સ દિસાભૂતધમ્મેસુ વુત્તેસુ દિસાલોચનનયો વુત્તોયેવ હોતિ, તસ્મા “**વેય્યાકરણેસુ હિ યે કુસલાકુસલા**”તિ દિસાલોચનલક્ખણં એકદેસેન પચ્ચામસિત્વા “**તે દુવિધા ઉપપરિક્ખિતબ્બા**”તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **તે**તિ દિસાભૂતધમ્મા. **દુવિધા**તિ ‘‘ઇમે સંકિલેસધમ્મા, ઇમે વોદાનધમ્મા’’તિ એવં દુવિધેન. **ઉપપરિક્ખિતબ્બા**તિ ઉપપત્તિતો પરિતો ઇક્ખિતબ્બા, ધમ્મયુત્તિતો તંતંદિસાભાવેન પેક્ખિતબ્બા આલોચિતબ્બાતિ અત્થો.

યં પકારં સન્ધાય ‘‘દુવિધા ઉપપરિક્ખિતબ્બા’’તિ વુત્તં, તં દસ્સેતિ “**લોકવટ્ટાનુસારી ચ લોકવિવટ્ટાનુસારી ચા**”તિ. તસ્સત્થો – લોકો એવ વટ્ટં લોકવટ્ટં. લોકવટ્ટભાવેન અનુસરતિ પવત્તતીતિ લોકવટ્ટાનુસારી, સંકિલેસધમ્મોતિ અત્થો. લોકસ્સ, લોકતો વા વિવટ્ટં લોકવિવટ્ટં, નિબ્બાનં. તં અનુસરતિ અનુલોમનવસેન ગચ્છતીતિ લોકવિવટ્ટાનુસારી, વોદાનધમ્મોતિ અત્થો. તેનેવાહ – “**વટ્ટં નામ સંસારો, વિવટ્ટં નિબ્બાન**”ન્તિ.

તં કથં દટ્ઠબ્બન્તિ તં કથં કેન પકારેન દટ્ઠબ્બન્તિ ચે? **ઉપચયેન**. યથા કતં કમ્મં ફલદાનસમત્થં હોતિ, તથા કતં ઉપચિતન્તિ વુચ્ચતિ. એવં ઉપચિતભાવે કમ્મં નામ હોતિ, વિપાકવટ્ટસ્સ કારણં હોતીતિ અત્થો. સબ્બેપિ કિલેસા ચતૂહિ વિપલ્લાસેહિ નિદ્દિસિતબ્બા, દસન્નમ્પિ કિલેસાનં વિપલ્લાસહેતુભાવતો. **તે કત્થ દટ્ઠબ્બા**તિ તે પન વિપલ્લાસા કત્થ પસ્સિતબ્બાતિ આહ – “**દસ વત્થુકે કિલેસપુઞ્જે**”તિ. દસવિધકારણે કિલેસસમૂહેતિ અત્થો. તત્થ કિલેસાપિ કિલેસવત્થુ, કિલેસાનં પચ્ચયધમ્માપિ કિલેસવત્થુ. તેસુ કારણભાવેન પુરિમસિદ્ધા કિલેસા પરતો પરેસં કિલેસાનં પચ્ચયભાવતો કિલેસાપિ કિલેસવત્થુ. અયોનિસોમનસિકારો, અયોનિસોમનસિકારપરિક્ખતા ચ ધમ્મા કિલેસુપ્પત્તિહેતુભાવતો કિલેસપ્પચ્ચયાપિ કિલેસવત્થૂતિ દટ્ઠબ્બં.

ચત્તારો આહારાતિ એત્થ આહારસીસેન તબ્બિસયા કિલેસાપિ અધિપ્પેતા. **ચતસ્સો વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. “**પઠમે આહારે**”તિઆદિના દસવત્થુકે કિલેસપુઞ્જે પુરિમં પુરિમં પચ્છિમસ્સ પચ્છિમસ્સ

કારણન્તિ દસ્સેતિ. તત્થ **પઠમે આહારે**તિ વિસયભૂતે પઠમે આહારે પઠમો વિપલ્લાસો પવત્તતીતિ અત્થો. સેસાહારેસુપિ એસેવ નયો. **પઠમે વિપલ્લાસે**તિ પઠમે વિપલ્લાસે અપ્પહીને સતિ **પઠમં ઉપાદાનં** પવત્તતીતિ અત્થો. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. યં પનેત્થ વત્તબ્બં, તં નિદ્દેસેયેવ કથયિસ્સામ.

૮૩. ઇદાનિ દસવત્થુકં કિલેસપુઞ્જં તણ્હાવિજ્જાવસેન દ્વે કોટ્ઠાસે કરોન્તો "**યો ચ કબળીકારો આહારો**"તિઆદિમાહ. તત્થ કબળીકારાહારં ફસ્સાહારઞ્ચ અપરિજાનન્તસ્સ તણ્હાચરિતસ્સ યથાક્કમં કાયવેદનાસુ તિબ્બો છન્દરાગો હોતિ, ઇતિ ઉપક્કિલેસસ્સ છન્દરાગસ્સ હેતુભાવતો યો ચ કબળીકારો આહારો, યો ચ ફસ્સો આહારો, **ઇમે તણ્હાચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા**તિ વુત્તા. તથા મનોસઞ્ચેતનાહારં વિઞ્ઞાણાહારઞ્ચ અપરિજાનન્તો દિટ્ઠિચરિતો તેસુ અત્તસઞ્ઞી નિચ્ચસઞ્ઞી ચ હોતીતિ વુત્તનયેનેવ તે દિટ્ઠિચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસાતિ વુત્તા. તથા પુરિમકા દ્વે વિપલ્લાસા પુરિમકાનિ એવ ચ દ્વે દ્વેઉપાદાનયોગગન્થાસવઓઘસલ્લવિઞ્ઞાણટ્ઠિતિઅગતિગમનાનિ તણ્હાપધાનત્તા તણ્હાસભાવત્તા તણ્હાવિસયત્તા ચ તણ્હાચરિતસ્સ ઉપક્કિલેસાતિ વુત્તા. પચ્છિમકાનિ પન તાનિ દિટ્ઠિપધાનત્તા દિટ્ઠિસભાવત્તા દિટ્ઠિવિસયત્તા ચ દિટ્ઠિચરિતસ્સ ઉપક્કિલેસાતિ વુત્તાતિ દટ્ઠબ્બા.

૮૪. **કબળીકારે આહારે "અસુભે સુભ"ન્તિ વિપલ્લાસો**તિ ચતૂસુ આહારેસુ કબળીકારે આહારે ચતૂસુ ચ વિપલ્લાસેસુ "અસુભે સુભ"ન્તિ વિપલ્લાસો દટ્ઠબ્બો કબળીકારાહારસ્સ અસુભસભાવત્તા અસુભસમુટ્ઠાનત્તા ચ. તથા ફસ્સાહારસ્સ દુક્ખસભાવત્તા દુક્ખપચ્ચયત્તા ચ વિસેસતો તત્થ "દુક્ખે સુખ"ન્તિ વિપલ્લાસો. તથા યેભુય્યેન સત્તા વિઞ્ઞાણે નિચ્ચસઞ્ઞિનો, સઙ્ખારેસુ ચ અત્તસઞ્ઞિનો, ચેતનાપધાના ચ સઙ્ખારાતિ વુત્તં – "**વિઞ્ઞાણે આહારે…પે॰… અત્તાતિ વિપલ્લાસો**"તિ. **પઠમે વિપલ્લાસે ઠિતો કામે ઉપાદિયતી**તિ "અસુભે સુભ"ન્તિ વિપરિયેસગ્ગાહી કિલેસકામેન વત્થુકામે દળ્હં ગણ્હાતિ . **ઇદં વુચ્ચતિ કામુપાદાન**ન્તિ યં તથા કામાનં ગહણં, ઇદં વુચ્ચતિ કામુપાદાનં. "દુક્ખે સુખ"ન્તિ વિપરિયેસગ્ગાહી "સીલબ્બતેહિ અનાગતે ભવવિસુદ્ધીતિ તં નિબ્બુતિસુખ"ન્તિ દળ્હં ગણ્હાતિ. "અનિચ્ચે નિચ્ચ"ન્તિ વિપરિયેસગ્ગાહી "સબ્બે ભવા નિચ્ચા ધુવા સસ્સતા અવિપરિણામધમ્મા"તિ સંસારાભિનન્દિનિં ભવદિટ્ઠિં દળ્હં ગણ્હાતિ. "અનત્તનિ અત્તા"તિ વિપરિયેસગ્ગાહી "અસતિ અત્તનિ કસ્સિદં કમ્મફલં, તસ્મા સો કરોતિ, સો પટિસંવેદેતી"તિ અત્તદિટ્ઠિં દળ્હં ગણ્હાતીતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ "**દુતિયે વિપલ્લાસે ઠિતો**"તિઆદિના.

અયં વુચ્ચતિ કામયોગોતિ યેન કામરાગસઙ્ખાતેન કામુપાદાનેન વત્થુકામેહિ સહ સત્તો સંયોજીયતિ, અયં કામરાગો "કામયોગો"તિ વુચ્ચતિ. **અયં વુચ્ચતિ ભવયોગો**તિ યતો સીલબ્બતુપાદાનસઙ્ખાતેન ભવુપાદાનેન ભવેન સહ સત્તો સંયોજીયતિ, અયં ભવરાગો "ભવયોગો"તિ વુચ્ચતિ. **અયં વુચ્ચતિ દિટ્ઠિયોગો**તિ યાય અહેતુકદિટ્ઠિઆદિસઙ્ખાતાય પાપિકાય દિટ્ઠિયા, સક્કાયદિટ્ઠિઆદિઅવસિટ્ઠદિટ્ઠિયા ચ સત્તો દુક્ખેન સહ સંયોજીયતિ, અયં પાપિકા દિટ્ઠિ "દિટ્ઠિયોગો"તિ વુચ્ચતિ. **અયં વુચ્ચતિ અવિજ્જાયોગો**તિ યાય અત્તવાદુપાદાનેન સકલવટ્ટદુક્ખેન ચ સહ સત્તો સંયોજીયતિ, અયં અવિજ્જા "અવિજ્જાયોગો"તિ વુચ્ચતિ.

યસ્મા પન કામયોગાદયો અભિજ્ઝાકાયગન્થાદીનં પચ્ચયા હોન્તિ, તસ્મા "**પઠમે યોગે ઠિતો અભિજ્ઝાય કાયં ગન્થતી**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અભિજ્ઝાય કાયં ગન્થતી**તિ પરાભિજ્ઝાયનલક્ખણાય અભિજ્ઝાય નામકાયં ગન્થતિ ઘટ્ટેતીતિ અત્થો. તથા ભવપત્થનાય અપ્પહીનત્તા ભવદિટ્ઠિભવરાગવસેન આઘાતવત્થૂસુ સત્તા ચિત્તાનિ પદૂસેન્તીતિ આહ – "**દુતિયે યોગે ઠિતો બ્યાપાદેન કાયં ગન્થતી**"તિ. તથા દિટ્ઠિવસેન અવિજ્જાવસેન ચ

સીલબ્બતેહિ સુજ્ઝતિ, ઇદમેવ સચ્ચં મોઘમઞ્ઞન્તિ ચ અભિનિવિસતીતિ આહ – “**તતિયે…પે॰… ઇદંસચ્ચાભિનિવેસેન કાયં ગન્થતી**”તિ.

તસ્સાતિ તસ્સ અભિજ્ઝાદીહિ સમન્નાગતસ્સ પુગ્ગલસ્સ. **એવં ગન્થિતા**તિ એવં અભિજ્ઝાયનાદિવસેન નામકાયં ગન્થિત્વા ઠિતા. **આસવન્તી**તિ આસવભાવેન પવત્તન્તિ. **કુતો ચ વુચ્ચતિ આસવન્તી**તિ કુતો પન હેતુતો તે કિલેસા આસવન્તીતિ આસવહેતું પુચ્છતિ. યસ્મા પન કિલેસા કુસલપ્પવત્તિં નિવારેત્વા ચિત્તં પરિયાદાય તિટ્ઠન્તા, મગ્ગેન અસમુચ્છિન્ના એવ વા આસવાનં ઉપ્પત્તિહેતુ હોન્તિ, તસ્મા “**અનુસયતો વા પરિયુટ્ઠાનતો વા**”તિ વુત્તં. **અભિજ્ઝાકાયગન્થેન કામાસવો**તિ અભિજ્ઝાકાયગન્થેન સિદ્ધેન કામરાગસભાવત્તા કામાસવો સિદ્ધો હોતિ. કત્થચિદેવ વિસયે દોમનસ્સિતો તપ્પટિપક્ખે વિસયે તબ્બિસયબહુલે ચ ભવે પત્થેતીતિ આહ – “**બ્યાપાદકાયગન્થેન ભવાસવો**”તિ. **પરામાસકાયગન્થેન દિટ્ઠાસવો**તિ સીલબ્બતપરામાસકાયગન્થેન સિદ્ધેન તંસભાવત્તા અપરાપરં વા દિટ્ઠિયો ગન્થેન્તસ્સ દિટ્ઠાસવો સિદ્ધો હોતિ. **ઇદંસચ્ચાભિનિવેસકાયગન્થેન અવિજ્જાસવો**તિ ‘‘ઇદમેવ સચ્ચં મોઘમઞ્ઞ’’ન્તિ અભિનિવિસન્તસ્સ અયોનિસોમનસિકારતો અનેકેહિ અકુસલેહિ ધમ્મેહિ સદ્ધિં અવિજ્જાસવો ઉપ્પજ્જતિ, સબ્બેસં વા અકુસલધમ્માનં અવિજ્જાપુબ્બઙ્ગમત્તા ઇદંસચ્ચાભિનિવેસકાયગન્થેન સિદ્ધેન તસ્સ હેતુભૂતો અવિજ્જાસવો સિદ્ધો હોતિ.

યસ્મા પન આસવા એવ પરિબુદ્ધા વટ્ટસ્મિં ઓહનન્તિ ઓસાદેન્તીતિ ‘‘ઓઘા’’તિ વુચ્ચન્તિ, તસ્મા વુત્તં – “**તસ્સ ઇમે ચત્તારો આસવા**”તિઆદિ.

અનુસયસહગતાતિ અનુસયભાવં અપ્પટિક્ખિપિત્વા ગતા પવત્તા, અનુસયભૂતા વા. **અજ્ઝાસયન્તિ** ચિત્તં. **અનુપવિટ્ઠા**તિ ઓગાળ્હા. **હદયં આહચ્ચ તિટ્ઠન્તી**તિ ચિત્તસ્સ અબ્ભન્તરસઙ્ખાતં હદયં આહન્ત્વા તિટ્ઠન્તિ. તથા હિ વુત્તં **અટ્ઠસાલિનિયં** (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૫) ‘‘અબ્ભન્તરટ્ઠેન હદય’’ન્તિ. **તેન વુચ્ચન્તિ સલ્લા**તિ યસ્મા અજ્ઝાસયં અનુપવિટ્ઠા હદયં આહચ્ચ તિટ્ઠન્તિ, તેન વુચ્ચન્તિ ‘‘સલ્લા’’તિ. પીળાજનનં દુરુદ્ધરણતા ચ સલ્લટ્ઠો. ‘‘એસો મે અત્તા’’તિ ગહણમુખેન ‘‘એસોહમસ્મી’’તિ ગહણં હોતીતિ દિટ્ઠિં નિસ્સાયપિ માનં જપ્પેન્તીતિ આહ “**દિટ્ઠોઘેન માનસલ્લો**”તિ.

પરિયાદિન્નન્તિ અઞ્ઞસ્સ ઓકાસં અદત્વા સમન્તતો ગહિતં. **ચતૂસુ ધમ્મેસુ સણ્ઠહતી**તિ આરમ્મણપચ્ચયતાય આરમ્મણભૂતેસુ ચતૂસુ ધમ્મેસુ પતિટ્ઠહતિ. તાનિ સરૂપતો દસ્સેતિ “**રૂપે વેદનાય સઞ્ઞાય સઙ્ખારેસૂ**”તિ. **નન્દૂપસેચનેના**તિ લોભસહગતસ્સ સમ્પયુત્તા નન્દી સહજાતકોટિયા , ઇતરસ્સ ઉપનિસ્સયકોટિયા ઉપસેચનન્તિ નન્દૂપસેચનં, તેન નન્દૂપસેચનેન. કેન પન તં નન્દૂપસેચનન્તિ આહ – “**રાગસલ્લેન નન્દૂપસેચનેન વિઞ્ઞાણેના**”તિ.

તત્થ **રાગસલ્લેના**તિ રાગસલ્લેન હેતુભૂતેન નન્દૂપસેચનેન વિઞ્ઞાણેનાતિ ઇત્થમ્ભૂતલક્ખણે કરણવચનં. **રૂપૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતી**તિ રૂપમેવ આરમ્મણકરણવસેન ઉપગન્તબ્બતો, વિઞ્ઞાણસ્સ પતિટ્ઠાભાવતો ચ રૂપૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ. તિટ્ઠતિ એત્થાતિ ઠિતિ. પઞ્ચવોકારભવસ્મિઞ્હિ અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણં રૂપક્ખન્ધં નિસ્સાય તિટ્ઠતિ. **દોસસલ્લેના**તિ સહજાતેન દોસસલ્લેન. યદા વેદનૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ વુચ્ચતિ, તદા ઉપનિસ્સયકોટિયાવ નન્દિયા ઉપસિત્તં વિઞ્ઞાણં દટ્ઠબ્બં. વેદનાપિ દોમનસ્સવેદનાવ. યદા ચ ઉપનિસ્સયપચ્ચયભૂતેન દોસસલ્લેન વેદનૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ વુચ્ચતિ, તદા સહજાતકોટિયા, ઉપનિસ્સયકોટિયા વા નન્દિયા ઉપસિત્તં વિઞ્ઞાણં

દટ્ઠબ્બં. વેદના પન તિસ્સોપિ તિસ્સન્નં વેદનાનં આરમ્મણૂપનિસ્સયભાવતો. તત્થ પઠમનયો દોમનસ્સારમ્મણસ્સ અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણસ્સ વસેન વુત્તો. દુતિયો સબ્બવેદનારમ્મણસ્સ વસેનાપિ દટ્ઠબ્બં.

માનસલ્લેનાતિ માનસલ્લેન સહજાતેન, ઉપનિસ્સયભૂતેન વા. **મોહસલ્લેના**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. એત્થ ચ અનાદિમતિસંસારે ઇત્થિપુરિસા રૂપાભિરામાતિ રાગસલ્લવસેન પઠમા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ યોજિતા. સબ્બાયપિ વેદનાય દુક્ખપરિયાયસબ્ભાવતો દુક્ખાય ચ દોસો અનુસેતીતિ દોસસલ્લવસેન દુતિયા, સઞ્ઞાવસેન ‘‘સેય્યોહમસ્મી’’તિ મઞ્ઞના હોતીતિ માનસલ્લવસેન તતિયા, સઙ્ખારેસુ સમૂહઘનં દુબ્બિનિબ્ભોગન્તિ મોહસલ્લવસેન ચતુત્થી વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ યોજિતાતિ દટ્ઠબ્બા.

ઉપત્થદ્ધન્તિ ઓલુબ્ભારમ્મણભૂતાહિ વિઞ્ઞાણટ્ઠિતીહિ ઉપત્થમ્ભિતં. **તઞ્ચ કમ્મ**ન્તિ યં ‘‘ચેતના ચેતસિક’’ન્તિ પુબ્બે (નેત્તિ॰ ૮૨) વુત્તં. **ઇમે ચ કિલેસા**તિ ઇમે ચ દસવત્થુકા કિલેસા. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

૮૫. ઇદાનિ આહારાદયો નયાનં સંકિલેસપક્ખે દિસાભાવેન વવત્થપેતું ‘‘**ઇમા ચતસ્સો દિસા**’’તિઆદિ આરદ્ધં, તં ઉત્તાનમેવ. પુન **કબળીકારો આહારો**તિઆદિ આહારાદીસુયેવ યસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા, તં વિભજિત્વા દસ્સેતું આરદ્ધં. તત્થ **દસન્નં સુત્તાન**ન્તિ એકદેસેસુ સમુદાયવોહારેન વુત્તં. સમુદાયેસુ હિ પવત્તા સમઞ્ઞા અવયવેસુપિ દિસ્સતિ , ‘‘યથા પટો દટ્ઠો, સમુદ્દો દિટ્ઠો’’તિ ચ. **એકો અત્થો**તિ એકસ્સ અત્થસ્સ નિપ્ફાદનતો વુત્તં. **બ્યઞ્જનમેવ નાન**ન્તિ એત્થ બ્યઞ્જનગ્ગહણેન બ્યઞ્જનત્થોપિ ગહિતોતિ દટ્ઠબ્બં. દસહિપિ સુત્તપદેહિ સવત્થુકા તણ્હા વુત્તા. તણ્હા ચ રાગચરિતં પુગ્ગલં ખિપ્પં દૂસેતીતિ આહ – ‘‘**ઇમે રાગચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા**’’તિ. યથા ચ પઠમદિસાભાવેન વુત્તધમ્મા રાગચરિતસ્સ ઉપક્કિલેસા, એવં દુતિયદિસાભાવેન વુત્તધમ્મા દોસચરિતસ્સ. તતિયચતુત્થદિસાભાવેન વુત્તધમ્મા યથાક્કમં દિટ્ઠિચરિતસ્સ મન્દસ્સ તિક્ખસ્સ ચ ઉપક્કિલેસા વુત્તા. તેસં ઉપક્કિલેસભાવો વુત્તનયાનુસારેન વેદિતબ્બો.

આહારવિપલ્લાસાદયો યદિપિ સબ્બેહિ તીહિ વિમોક્ખમુખેહિ પુબ્બભાગે યથારહં પરિઞ્ઞેય્યા પહાતબ્બા ચ. યસ્સ પન દુક્ખાનુપસ્સના પુરિમે આહારદ્વયે દુક્ખાકારેન બહુલં પવત્તતિ, તસ્સ વસેન યો ચ કબળીકારો આહારો, યો ચ ફસ્સો આહારો, ઇમે અપ્પણિહિતેન વિમોક્ખમુખેન પરિઞ્ઞં ગચ્છન્તીતિ વુત્તં. એસ નયો સેસેસુ. એવઞ્ચેતં, ન અઞ્ઞથા. ન હિ અરિયમગ્ગાનં વિય પહાતબ્બેસુ વિમોક્ખમુખાનં પરિઞ્ઞેય્યપહાતબ્બેસુ કોચિ નિયમો સમ્ભવતિ. **ઇતિ સબ્બે લોકવટ્ટાનુસારિનો ધમ્મા નિય્યન્તિ, તે લોકા તીહિ વિમોક્ખમુખેહી**તિ નિગમનં. તસ્સત્થો – ઇતિ એવં વુત્તપ્પકારા સબ્બે આહારાદયો લોકસઙ્ખાતવટ્ટાનુસારિનો ધમ્મા તે લોકભૂતા વટ્ટતો નિય્યન્તિ અનિચ્ચાનુપસ્સનાદીહિ તીહિ વિમોક્ખમુખેહીતિ.

૮૬. એવં સંકિલેસપક્ખે દિસાભૂતધમ્મે નિદ્દિસિત્વા ઇદાનિ વોદાનપક્ખે દિસાભૂતધમ્મે દસ્સેતું ‘‘**ચતસ્સો પટિપદા**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ દિબ્બબ્રહ્મઅરિયઆનેઞ્જવિહારોતિ **ચત્તારો વિહારા**. માનપ્પહાનઆલયસમુગ્ઘાતઅવિજ્જાપહાનભવૂપસમા **ચત્તારો અચ્છરિયા અબ્ભુતા ધમ્મા**. સચ્ચાધિટ્ઠાનાદીનિ **ચત્તારિ અધિટ્ઠાનાનિ**. છન્દસમાધિભાવનાદયો **ચતસ્સો સમાધિભાવના**. ઇન્દ્રિયસંવરો તપસઙ્ખાતો પુઞ્ઞધમ્મો બોજ્ઝઙ્ગભાવના સબ્બૂપધિપટિનિસ્સગ્ગસઙ્ખાતં નિબ્બાનઞ્ચાતિ **ચત્તારો સુખભાગિયા ધમ્મા** વેદિતબ્બાતિ.

પઠમા પટિપદાતિઆદિ પટિપદાસતિપટ્ઠાનાદીનં અભેદસન્દસ્સનં. યદિ એવં કસ્મા વિસું ગહણં કતન્તિ? દસવત્થુકસ્સ કિલેસપુઞ્જસ્સ પટિપક્ખભાવદસ્સનત્થં પટિપદાદિદસકનિદ્દેસો. તથા હિ વક્ખતિ – ‘‘ચત્તારો આહારા

તેસં પટિપક્ખો ચતસ્સો પટિપદા''તિઆદિ (નેત્તિ॰ ૮૭). કિઞ્ચાપિ ચતૂસુ સતિપટ્ઠાનેસુ ''ઇદં નામ સતિપટ્ઠાનં ઇમાય એવ પટિપદાય ઇજ્ઝતી''તિ નિયમો નત્થિ, તથાપિ પઠમાય પટિપદાય પઠમં સતિપટ્ઠાનં સમ્ભવતીતિ સમ્ભવવસેન એવં વુત્તં – ''**પઠમા પટિપદા, પઠમં સતિપટ્ઠાન**''ન્તિ. યસ્મા પન આહારવિપલ્લાસાદીનં વિય પટિપદાસતિપટ્ઠાનાદીનં અત્થતો નાનત્તં નત્થિ. સતિપટ્ઠાનાનિયેવ હિ તથા તથા પટિપજ્જમાનાનિ દુક્ખાપટિપદાદન્ધાભિઞ્ઞાદિનામકાનિ હોન્તિ, તસ્મા યથા સંકિલેસપક્ખે ''પઠમે આહારે પઠમો વિપલ્લાસો''તિઆદિના અધિકરણભેદેન વુત્તં, એવં અધિકરણભેદં અકત્વા ''પઠમા પટિપદા, પઠમં સતિપટ્ઠાન''ન્તિઆદિ વુત્તં. સેસેસુપિ એસેવ નયો.

અન્ધસ્સ પબ્બતારોહનં વિય કદાચિદેવ ઉપ્પજ્જનકં **અચ્છરિયં**, અચ્છરાયોગ્ગં અચ્છરિયન્તિ પોરાણા. અભૂતપુબ્બં ભૂતન્તિ **અબ્ભુતં**. ઉભયમ્પેતં વિમ્હયાવહસ્સ અધિવચનં. ન હિ માનપ્પહાનાદિતો અઞ્ઞં દુરભિસમ્ભવતરં વિમ્હનીયઞ્ચ ઉપલબ્ભતીતિ અધિતિટ્ઠતિ એતેન, એત્થ વા અધિટ્ઠાનમત્તમેવ વા તન્તિ **અધિટ્ઠાનં**. સચ્ચઞ્ચ તં અધિટ્ઠાનઞ્ચ, સચ્ચસ્સ વા અધિટ્ઠાનં, સચ્ચં અધિટ્ઠાનં એતસ્સાતિ વા **સચ્ચાધિટ્ઠાનં**. સેસેસુપિ એસેવ નયો. સમાધિ એવ ભાવેતબ્બતાય **સમાધિભાવના**. સુખં ભજતીતિ **સુખભાગિયો**, સુખભાગસ્સ વા સુખકોટ્ઠાસસ્સ હિતોતિ સુખભાગિયો. એકસ્સપિ સત્તસ્સ અસુભભાવનાદયો વિય એકદેસે અવત્તિત્વા અનવસેસપરિયાદાનતો નત્થિ એતિસ્સા પમાણન્તિ **અપ્પમઞ્ઞા**.

પઠમા પટિપદા ભાવિતા બહુલીકતા પઠમં સતિપટ્ઠાનં પરિપૂરેતીતિ પઠમાય પટિપદાય ભાવનાબહુલીકારો પઠમસ્સ સતિપટ્ઠાનસ્સ ભાવનાપારિપૂરીતિ અત્થો. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. યથા હિ અરિયમગ્ગે ભાવિતે સતિપટ્ઠાનાદયો બોધિપક્ખિયધમ્મા સબ્બેપિ ભાવિતા એવ હોન્તિ, એવંસમ્પદમિદં દટ્ઠબ્બં.

કાયાનુપસ્સનાય કામરાગસ્સ ઉજુવિપચ્ચનીકભાવતો ''**પઠમો સતિપટ્ઠાનો ભાવિતો બહુલીકતો કામપટિપક્ખં પઠમં ઝાનં પરિપૂરેતી**''તિ વુત્તં. તથા પીતિપટિસંવેદનાદિવસેન પવત્તમાનં દુતિયં સતિપટ્ઠાનં, સપ્પીતિકસ્સ દુતિયજ્ઝાનસ્સ ચિત્તસ્સ અભિપ્પમોદનવસેન પવત્તમાનં તતિયં સતિપટ્ઠાનં ઉક્કંસગતસુખસ્સ તતિયજ્ઝાનસ્સ અનિચ્ચવિરાગાદિવસેન પવત્તિયા સઙ્ખારેસુ ઉપેક્ખકં ચતુત્થં સતિપટ્ઠાનં ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિભાવતો ચતુત્થજ્ઝાનસ્સ પારિપૂરિયા સંવત્તતિ.

યસ્મા પન રૂપાવચરપઠમજ્ઝાનં રૂપાવચરસમાપત્તીનં, દુતિયજ્ઝાનં બ્યાપાદવિતક્કાદિદૂરીભાવેન બ્રહ્મવિહારાનં, તતિયજ્ઝાનં પીતિવિરાગેન સુખેન વિપસ્સનાય અધિટ્ઠાનભૂતં અરિયવિહારાનં, ચતુત્થજ્ઝાનં ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિઆનેઞ્જપ્પત્તં આનેઞ્જવિહારાનં વિસેસતો પચ્ચયો હોતિ, તસ્મા ''**પઠમં ઝાનં ભાવિતં બહુલીકતં પઠમં વિહારં પરિપૂરેતી**''તિઆદિ વુત્તં. ઇતિ યો યસ્સ વિસેસપચ્ચયો, સો તં પરિપૂરેતીતિ વુત્તોતિ દટ્ઠબ્બં.

૮૭. ઇદાનિ પટિપદાદયો વોદાનપક્ખે દિસાભાવેન વવત્થપેતું ''**તત્થ ઇમા ચતસ્સો દિસા**''તિઆદિ વુત્તં. તં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. પુન ''**પઠમા પટિપદા**''તિઆદિ પટિપદાચતુક્કાદીસુ યેન યસ્સ પુગ્ગલસ્સ વોદાનં, તં વિભજિત્વા દસ્સેતું આરદ્ધં. તં હેટ્ઠા વુત્તનયમેવ. યદિપિ તીસુ વિમોક્ખમુખેસુ ''ઇદં નામ વિમોક્ખમુખં ઇમાય એવ પટિપદાય ઇજ્ઝતી''તિ નિયમો નત્થિ. યેસં પન પુગ્ગલાનં પુરિમાહિ દ્વીહિ પટિપદાહિ અપ્પણિહિતેન વિમોક્ખમુખેન અરિયમગ્ગાધિગમો. તથા યસ્સ તતિયાય પટિપદાય સુઞ્ઞતવિમોક્ખમુખેન, યસ્સ ચ ચતુત્થાય પટિપદાય

અનિમિત્તવિમોક્ખમુખેન અરિયમગ્ગાધિગમો, તેસં પુગ્ગલાનં વસેન અયં પટિપદાવિમોક્ખમુખસંસન્દના. સતિપટ્ઠાનાદીહિ વિમોક્ખમુખસંસન્દનાયપિ એસેવ નયો.

તેસં વિક્કીળિતન્તિ તેસં અસન્તાસનજવપરક્કમાદિવિસેસયોગેન સીહાનં બુદ્ધાનં પચ્ચેકબુદ્ધાનં બુદ્ધસાવકાનઞ્ચ વિક્કીળિતં વિહરણં. યદિદં આહારાદિકિલેસવત્થુસમતિક્કમનમુખેન સપરસન્તાને પટિપદાદિસમ્પાદના. ઇદાનિ આહારાદીનં પટિપદાદીહિ યેન સમતિક્કમનં, તં નેસં પટિપક્ખભાવં દસ્સેન્તો "**ચત્તારો આહારા તેસં પટિપક્ખો ચતસ્સો પટિપદા**"તિઆદિમાહ. તત્થ તેસં પટિપક્ખભાવો પહાતબ્બભાવો પહાયકભાવો ચ આહારવિઞ્ઞાણટ્ઠિતીનઞ્ચેત્થ પહાતબ્બભાવો તપ્પટિબન્ધછન્દરાગવસેન દટ્ઠબ્બો. તત્થ "**વિક્કીળિતં ભાવના સચ્છિકિરિયા ચા**"તિઆદિ તસ્સાયં સઙ્ખેપત્થો – **તેસં વિક્કીળિત**ન્તિ એત્થ યદેતં વિક્કીળિતં નામ ભાવેતબ્બાનં બોધિપક્ખિયધમ્માનં ભાવના, સચ્છિકાતબ્બાનં ફલનિબ્બાનાનં સચ્છિકિરિયા ચ. તથા પહાતબ્બસ્સ દસવત્થુકસ્સ કિલેસપુઞ્જસ્સ તદઙ્ગાદિવસેન પહાનં બ્યન્તીકિરિયા અનવસેસનન્તિ. ઇદાનિ તં સઙ્ખેપેન દસ્સેન્તો "**ઇન્દ્રિયાધિટ્ઠાનં વિક્કીળિતં વિપરિયાસાનધિટ્ઠાન**"ન્તિ આહ.

ઇન્દ્રિયાધિટ્ઠાનન્તિ ઇન્દ્રિયાનં પવત્તનં ભાવના સચ્છિકિરિયા ચ. **વિપરિયાસાનધિટ્ઠાન**ન્તિ વિપલ્લાસાનં અપવત્તનં પહાનં અનુપ્પાદનં. **ઇન્દ્રિયાનિ સદ્ધમ્મગોચરો**તિ ઇન્દ્રિયાનિ ચેત્થ સદ્ધમ્મસ્સ ગોચરભૂતાનિ પવત્તિહેતૂતિ અધિપ્પેતાનિ સદ્ધિન્દ્રિયાદીનીતિ અત્થો. **વિપરિયાસા કિલેસગોચરો**તિ વિપલ્લાસા સંકિલેસપક્ખસ્સ પવત્તિટ્ઠાનં પવત્તિહેતૂતિ. **અયં વુચ્ચતિ સીહવિક્કીળિતસ્સ નયસ્સ ભૂમી**તિ યાયં ''ચત્તારો આહારા''તિઆદિના સંકિલેસપક્ખે દસન્નં ચતુક્કાનં, ''ચતસ્સો પટિપદા''તિઆદિના વોદાનપક્ખેપિ દસન્નં ચતુક્કાનં તણ્હાચરિતાદીનં ઉપક્કિલેસવોદાનવિભાવનામુખેન નિદ્ધારણા, અયં સીહવિક્કીળિતસ્સ નયસ્સ ભૂમિ નામ.

૮૮. ઇદાનિ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદિપુગ્ગલત્તયવસેન તિપુક્ખલનયસ્સ ભૂમિં વિભાવેતુકામો યસ્મા પન નયાનં અઞ્ઞમઞ્ઞાનુપ્પવેસસ્સ ઇચ્છિતત્તા સીહવિક્કીળિતનયતો તિપુક્ખલનયો નિગ્ગચ્છતિ, તસ્મા પટિપદાવિભાગતો ચત્તારો પુગ્ગલે સીહવિક્કીળિતનયસ્સ ભૂમિં નિદ્દિસિત્વા તતો એવ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદિપુગ્ગલત્તયે નિદ્ધારેતું "**તત્થ યે દુક્ખાય પટિપદાયા**"તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **ઇમે દ્વે પુગ્ગલા**તિ ઇમે પુરિમાનં દ્વિન્નં પટિપદાનં વસેન દ્વે પુગ્ગલા. એસ નયો ઇતરત્થાપિ. પુન "**તત્થ યે દુક્ખાય પટિપદાયા**"તિઆદિ યથાવુત્તપુગ્ગલચતુક્કતો ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદિપુગ્ગલત્તયં નિદ્ધારેતું વુત્તં. તત્થ **યો સાધારણાયા**તિ દુક્ખાપટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય, સુખાપટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય ચ નિય્યાતીતિ સમ્બન્ધો. કથં પન પટિપદાદ્વયં એકસ્સ સમ્ભવતીતિ? નયિદમેવં દટ્ઠબ્બં. એકસ્સ પુગ્ગલસ્સ એકસ્મિં દ્વે પટિપદા સમ્ભવન્તીતિ. યથાવુત્તાસુ પન દ્વીસુ પટિપદાસુ યો યાય કાયચિ નિય્યાતિ, અયં વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂતિ અયમેત્થ અધિપ્પાયો. યસ્મા પન **અટ્ઠસાલિનિયં** (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૩૫૦) પટિપદા ચલતિ ન ચલતીતિ વિચારણાયં ''ચલતી''તિ વુત્તં, તસ્મા એકસ્સપિ પુગ્ગલસ્સ ઝાનન્તરમગ્ગન્તરેસુ પટિપદાભેદો ઇચ્છિતોવાતિ.

"**તત્થ ભગવા**"તિઆદિના દેસનાવિભાગેહિપિ તમેવ પુગ્ગલવિભાગં વિભાવેતિ. તં હેટ્ઠા વુત્તનયમેવ. તત્થ **અધિચિત્ત**ન્તિ અધિચિત્તસિક્ખઞ્ચાતિ **ચ**-સદ્દો લુત્તનિદ્દિટ્ઠો. તેન અધિચિત્તસિક્ખઞ્ચ અધિપઞ્ઞાસિક્ખઞ્ચ વિપઞ્ચિતઞ્ઞુસ્સ પઞ્ઞપેતીતિ અત્થો. **અધિસીલ**ન્તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. અધિસીલસિક્ખં અધિચિત્તસિક્ખં અધિપઞ્ઞાસિક્ખઞ્ચાતિ યોજેતબ્બં.

ચત્તારિ હુત્વા તીણિ ભવન્તીતિ લિઙ્ગવિપલ્લાસેન વુત્તં, ચત્તારો પુગ્ગલા હુત્વા તયો પુગ્ગલા હોન્તીતિ અત્થો.

અયં સંકિલેસોતિ અયં અકુસલમૂલાદિદ્વાદસત્તિકસઙ્ગહો સંકિલિસ્સતિ એતેનાતિ સંકિલેસોતિ કત્વા. **ઇદં વોદાન**ન્તિ એત્થાપિ એસેવ નયો.

તીણિ હુત્વા દ્વે ભવન્તીતિ નન્દિયાવટ્ટનયસ્સ દિસાભૂતધમ્મદસ્સનત્થં વુત્તં. તેનેવાહ – "**તણ્હા ચ અવિજ્જા ચા**"તિઆદિ, તં સબ્બં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

કસ્મા પનેત્થ નયાનં ઉદ્દેસાનુક્કમેન નિદ્દેસો ન કતોતિ? નયાનં નયેહિ સમ્ભવદસ્સનત્થં. પઠમનયતો હિ પુગ્ગલાધિટ્ઠાનવસેન તતિયનયસ્સ, તતિયનયતો ચ દુતિયનયસ્સ સમ્ભવોતિ ઇમસ્સ વિસેસસ્સ દસ્સનત્થં પઠમનયાનન્તરં તતિયનયો, તતિયનયાનન્તરઞ્ચ દુતિયનયો નિદ્દિટ્ઠો. ધમ્માધિટ્ઠાનવસેન પન તતિયનયતો દુતિયનયો, દુતિયનયતો પઠમનયોપિ સમ્ભવતીતિ ઇમસ્સ વિસેસસ્સ દસ્સનત્થં અન્તે "તણ્હા ચ અવિજ્જા ચા"તિઆદિના પઠમનયસ્સ ભૂમિ દસ્સિતા. તેનેવ હિ "ચત્તારિ હુત્વા તીણિ ભવન્તિ, તીણિ હુત્વા દ્વે ભવન્તી"તિ વુત્તં. યદિ એવં "દ્વે હુત્વા ચત્તારિ ભવન્તિ, દ્વે હુત્વા તીણિ ભવન્તિ, તીણિ હુત્વા ચત્તારિ ભવન્તી"તિ અયમ્પિ નયો વત્તબ્બો સિયાતિ? સચ્ચમેતં, અયં પન નયો અત્થતો દસ્સિતો એવાતિ કત્વા ન વુત્તો. યસ્મા તિણ્ણં અત્થનયાનં અઞ્ઞમઞ્ઞં અનુપ્પવેસો ઇચ્છિતો, સતિ ચ અનુપ્પવેસે તતો વિનિગ્ગમોપિ સમ્ભવતિ એવાતિ. અયઞ્ચ અત્થો **પેટકોપદેસેન** વિભાવેતબ્બો.

તત્થાયં આદિતો પટ્ઠાય વિભાવના – ચત્તારો પુગ્ગલા તણ્હાચરિતો દુવિધો મુદિન્દ્રિયો તિક્ખિન્દ્રિયો ચ. તથા દિટ્ઠિચરિતોતિ. તત્થ તણ્હાચરિતો મુદિન્દ્રિયો દુક્ખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય નિય્યાતિ, તિક્ખિન્દ્રિયો દુક્ખાય પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય નિય્યાતિ, દિટ્ઠિચરિતો પન મુદિન્દ્રિયો સુખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય નિય્યાતિ, તિક્ખિન્દ્રિયો સુખાય પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય નિય્યાતિ. ઇતિ ઇમાસુ પટિપદાસુ યથારહં ઠિતેહિ તણ્હાચરિતદિટ્ઠિચરિતેહિ ચત્તારો આહારા તપ્પટિબન્ધછન્દરાગપ્પહાનેન પહાતબ્બા. ચત્તારો સતિપટ્ઠાને ભાવેત્વા ચત્તારો વિપલ્લાસા દટ્ઠબ્બાતિ સબ્બો યથાવુત્તનયો અનુગન્તબ્બો.

તત્થાયં પાળિ – તત્થ યે દિટ્ઠિચરિતા સત્તા, તે કામેસુ દોસદિટ્ઠી, ન ચ યે કામેસુ અનુસયા સમૂહતા, તે અત્તકિલમથાનુયોગમનુયુત્તા વિહરન્તિ. તેસં સત્થા વા ધમ્મં દેસેતિ અઞ્ઞતરો વા ગરુટ્ઠાનિયો સબ્રહ્મચારી "કામેહિ નત્થિ અત્થો"તિ, તે ચ પુબ્બેયેવ કામેહિ અનત્થિકા , ઇતિ કામે અપ્પકસિરેન પટિનિસ્સજ્જન્તિ, તે ચેતસિકેન દુક્ખેન અનજ્ઝોસિતા. તેન વુચ્ચતિ "સુખા પટિપદા"તિ. યે પન તણ્હાચરિતા સત્તા, તે કામેસુ અજ્ઝોસિતા, તેસં સત્થા વા ધમ્મં દેસેતિ અઞ્ઞતરો વા ભિક્ખુ "કામેહિ નત્થિ અત્થો"તિ, તે પિયરૂપં દુક્ખેન પટિનિસ્સજ્જન્તિ. તેન વુચ્ચતિ "દુક્ખા પટિપદા"તિ. ઇતિ ઇમે સબ્બે સત્તા દ્વીસુ પટિપદાસુ સમોસરણં ગચ્છન્તિ દુક્ખાયઞ્ચ સુખાયઞ્ચ.

તત્થ યે દિટ્ઠિચરિતા સત્તા, તે દ્વિધા તિક્ખિન્દ્રિયા ચ મુદિન્દ્રિયા ચ. તત્થ યે દિટ્ઠિચરિતા સત્તા તિક્ખિન્દ્રિયા, તે સુખેન પટિનિસ્સજ્જન્તિ, ખિપ્પઞ્ચ અભિસમેન્તિ. તેન વુચ્ચતિ – "સુખા પટિપદા ખિપ્પાભિઞ્ઞા"તિ. તત્થ યે દિટ્ઠિચરિતા સત્તા મુદિન્દ્રિયા પઠમં તિક્ખિન્દ્રિયં ઉપાદાય દન્ધતરં અભિસમેન્તિ, તે સુખેન પટિનિસ્સજ્જન્તિ, દન્ધઞ્ચ અભિસમેન્તિ. તેન વુચ્ચતિ – "સુખા પટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞા"તિ. તત્થ તણ્હાચરિતા સત્તા દુવિધા તિક્ખિન્દ્રિયા ચ મુદિન્દ્રિયા ચ. તત્થ યે તણ્હાચરિતા સત્તા તિક્ખિન્દ્રિયા, તે દુક્ખેન પટિનિસ્સજ્જન્તિ, ખિપ્પઞ્ચ

અભિસમેન્તિ. તેન વુચ્ચતિ – ‘‘દુક્ખા પટિપદા ખિપ્પાભિઞ્ઞા’’તિ. તત્થ યે તણ્હાચરિતા સત્તા મુદિન્દ્રિયા પઠમં તિક્ખિન્દ્રિયં ઉપાદાય દન્ધતરં અભિસમેન્તિ, તે દુક્ખેન પટિનિસ્સજ્જન્તિ, દન્ધઞ્ચ અભિસમેન્તિ. તેન વુચ્ચતિ – ‘‘દુક્ખા પટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞા’’તિ. ઇમા ચતસ્સો પટિપદાયો અપઞ્ચમા અછટ્ઠા. યે હિ કેચિ નિબ્બુતા નિબ્બાયન્તિ નિબ્બાયિસ્સન્તિ વા ઇમાહિ ચતૂહિ પટિપદાહિ અનઞ્ઞાહિ, અયં પટિપદા ચતુક્કમગ્ગેન કિલેસે નિદ્દિસતિ. યા ચતુક્કમગ્ગેન અરિયધમ્મેસુ નિદ્દિસિતબ્બા, અયં વુચ્ચતિ સીહવિક્કીળિતો નામ નયો.

તત્રિમે ચત્તારો આહારા, ચત્તારો વિપલ્લાસા ઉપાદાના યોગા ગન્થા આસવા ઓઘા સલ્લા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો અગતિગમનાનીતિ એવં ઇમાનિ સબ્બાનિ દસ પદાનિ. અયં સુત્તસ્સ સંસન્દના.

ચત્તારો આહારા, તત્થ યો ચ કબળીકારો આહારો, યો ચ ફસ્સો આહારો, ઇમે તણ્હાચરિતેન પહાતબ્બા. તત્થ યો ચ મનોસઞ્ચેતનાહારો, યો ચ વિઞ્ઞાણાહારો, ઇમે દિટ્ઠિચરિતેન પહાતબ્બા.

તત્થ પઠમો આહારો પઠમો વિપલ્લાસો, દુતિયો આહારો દુતિયો વિપલ્લાસો, તતિયો આહારો તતિયો વિપલ્લાસો, ચતુત્થો આહારો ચતુત્થો વિપલ્લાસો, ઇમે ચત્તારો વિપલ્લાસા અપઞ્ચમા અછટ્ઠા. ઇદઞ્ચ પમાણા ચત્તારો આહારા.

તત્થ પઠમે વિપલ્લાસે ઠિતો કામે ઉપાદિયતિ, ઇદં કામુપાદાનં. દુતિયે વિપલ્લાસે ઠિતો અનાગતં ભવં ઉપાદિયતિ, ઇદં સીલબ્બતુપાદાનં. તતિયે વિપલ્લાસે ઠિતો વિપરીતદિટ્ઠિં ઉપાદિયતિ, ઇદં દિટ્ઠુપાદાનં. ચતુત્થે વિપલ્લાસે ઠિતો ખન્ધે અત્તતો ઉપાદિયતિ, ઇદં અત્તવાદુપાદાનં.

તત્થ કામુપાદાને ઠિતો કામે અભિજ્ઝાય ગન્થતિ, અયં અભિજ્ઝાકાયગન્થો. સીલબ્બતુપાદાને ઠિતો બ્યાપાદં ગન્થતિ, અયં બ્યાપાદકાયગન્થો. દિટ્ઠુપાદાને ઠિતો પરામાસં ગન્થતિ, અયં પરામાસકાયગન્થો. અત્તવાદુપાદાને ઠિતો પપઞ્ચેન્તો ગન્થતિ, અયં ઇદંસચ્ચાભિનિવેસકાયગન્થો.

તસ્સ ગન્થગન્થિતા કિલેસા આસવન્તિ. કિં પન વુચ્ચતિ આસવન્તીતિ? વિપ્પટિસારા. યે વિપ્પટિસારા, તે અનુસયા. તત્થ અભિજ્ઝાકાયગન્થેન કામાસવો, બ્યાપાદકાયગન્થેન ભવાસવો, પરામાસકાયગન્થેન દિટ્ઠાસવો, ઇદંસચ્ચાભિનિવેસકાયગન્થેન અવિજ્જાસવો.

તે ચત્તારો આસવા વેપુલ્લં ગતા ઓઘા હોન્તિ, તેન વુચ્ચન્તિ ‘‘ઓઘા’’તિ. તત્થ કામાસવો કામોઘો, ભવાસવો ભવોઘો, અવિજ્જાસવો અવિજ્જોઘો, દિટ્ઠાસવો દિટ્ઠોઘો.

તે ચત્તારો ઓઘા આસયમનુપવિટ્ઠા અનુસયસહગતા વુચ્ચન્તિ સલ્લાતિ હદયમાહચ્ચ તિટ્ઠન્તિ. તત્થ કામોઘો રાગસલ્લં, ભવોઘો દોસસલ્લં, અવિજ્જોઘો મોહસલ્લં, દિટ્ઠોઘો દિટ્ઠિસલ્લં.

ઇમેહિ ચતૂહિ સલ્લેહિ પરિયાદિન્નં વિઞ્ઞાણં ચતૂસુ ધમ્મેસુ તિટ્ઠતિ રૂપે વેદનાય સઞ્ઞાય સઙ્ખારેસુ. ઇમા ચતસ્સો વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો. તત્થ રાગસલ્લેન નન્દૂપસેચનં રૂપૂપગં વિઞ્ઞાણં તિટ્ઠતિ. દોસસલ્લેન વેદનૂપગં. મોહસલ્લેન સઞ્ઞૂપગં. દિટ્ઠિસલ્લેન નન્દૂપસેચનં સઙ્ખારૂપગં વિઞ્ઞાણં તિટ્ઠતિ.

ચતૂહિ વિઞ્ઞાણટ્ઠિતીહિ ચતુબ્બિધં અગતિં ગચ્છન્તિ છન્દા દોસા ભયા મોહા. રાગેન છન્દા અગતિં ગચ્છતિ, દોસેન દોસા અગતિં ગચ્છતિ, મોહેન મોહા અગતિં ગચ્છતિ, દિટ્ઠિયા ભયા અગતિં ગચ્છતિ, ઇતિ ઇમાનિ ચ કમ્માનિ ઇમે ચ કિલેસા અયં સંસારહેતુ.

તત્થિમા ચતસ્સો દિસા કબળીકારો આહારો ''અસુભે સુભ''ન્તિ વિપલ્લાસો કામુપાદાનં કામયોગો અભિજ્ઝાકાયગન્થો કામાસવો કામોઘો રાગસલ્લં રૂપૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ છન્દા અગતિગમનં, અયં પઠમા દિસા.

ફસ્સો આહારો ''દુક્ખે સુખ''ન્તિ વિપલ્લાસો સીલબ્બતુપાદાનં ભવયોગો બ્યાપાદકાયગન્થો ભવાસવો ભવોઘો દોસસલ્લં વેદનૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ દોસા અગતિગમનં, અયં દુતિયા દિસા.

મનોસઞ્ચેતનાહારો ''અનત્તનિ અત્તા''તિ વિપલ્લાસો દિટ્ઠુપાદાનં દિટ્ઠિયોગો પરામાસકાયગન્થો દિટ્ઠાસવો દિટ્ઠોઘો દિટ્ઠિસલ્લં સઞ્ઞૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ ભયા અગતિગમનં, અયં તતિયા દિસા.

વિઞ્ઞાણાહારો ''અનિચ્ચે નિચ્ચ''ન્તિ વિપલ્લાસો અત્તવાદુપાદાનં અવિજ્જાયોગો ઇદંસચ્ચાભિનિવેસોકાયગન્થો અવિજ્જાસવો અવિજ્જોઘો મોહસલ્લં સઙ્ખારૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ મોહા અગતિગમનં, અયં ચતુત્થી દિસા. ઇતિ ઇમેસં દસન્નં સુત્તાનં પઠમેન પદેન પઠમાય દિસાય આલોકનં, દુતિયેન પદેન દુતિયાય દિસાય, તતિયેન પદેન તતિયાય દિસાય, ચતુત્થેન પદેન ચતુત્થિયા દિસાય આલોકનં, અયં વુચ્ચતિ દિસા આલોકના. ઇમિના નયેન સબ્બે કિલેસા ચતૂસુ પદેસુ પક્ખિપિતબ્બા. અયં અકુસલપક્ખો.

ચતસ્સો પટિપદા, ચત્તારિ ઝાનાનિ, ચત્તારો સતિપટ્ઠાના, ચત્તારો વિહારા દિબ્બો બ્રહ્મા અરિયો આનેઞ્જો, ચત્તારો સમ્મપ્પધાના, ચત્તારો અચ્છરિયા અબ્ભુતા ધમ્મા, ચત્તારો અધિટ્ઠાના, ચત્તારો સમાધયો છન્દસમાધિ વીરિયસમાધિ ચિત્તસમાધિ વીમંસાસમાધિ, ચત્તારો ધમ્મા સુખભાગિયા નાઞ્ઞત્ર બોજ્ઝઙ્ગા નાઞ્ઞત્ર તપસા નાઞ્ઞત્ર ઇન્દ્રિયસંવરા નાઞ્ઞત્ર સબ્બનિસ્સગ્ગા, ચત્તારિ અપ્પમાણાનિ.

તત્થ દુક્ખા પટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞા ભાવિયમાના બહુલીકરિયમાના પઠમં ઝાનં પરિપૂરેતિ, પઠમં ઝાનં પરિપુણ્ણં પઠમં સતિપટ્ઠાનં પરિપૂરેતિ, પઠમં સતિપટ્ઠાનં પરિપુણ્ણં પઠમં વિહારં પરિપૂરેતિ, પઠમો વિહારો પરિપુણ્ણો પઠમં સમ્મપ્પધાનં પરિપૂરેતિ, પઠમં સમ્મપ્પધાનં પરિપુણ્ણં પઠમં અચ્છરિયં અબ્ભુતં ધમ્મં પરિપૂરેતિ, પઠમો અચ્છરિયો અબ્ભુતો ધમ્મો પરિપુણ્ણો પઠમં અધિટ્ઠાનં પરિપૂરેતિ, પઠમં અધિટ્ઠાનં પરિપુણ્ણં છન્દસમાધિં પરિપૂરેતિ, છન્દસમાધિ પરિપુણ્ણો ઇન્દ્રિયસંવરં પરિપૂરેતિ, ઇન્દ્રિયસંવરો પરિપુણ્ણો પઠમં અપ્પમાણં પરિપૂરેતિ. એવં યાવ સબ્બનિસ્સગ્ગા ચતુત્થં અપ્પમાણં પરિપૂરેતિ.

તત્થ પઠમા ચ પટિપદા પઠમઞ્ચ ઝાનં પઠમઞ્ચ સતિપટ્ઠાનં દિબ્બો ચ વિહારો પઠમઞ્ચ સમ્મપ્પધાનં પઠમો ચ અચ્છરિયો અબ્ભુતો ધમ્મો સચ્ચાધિટ્ઠાનઞ્ચ છન્દસમાધિ ચ ઇન્દ્રિયસંવરો ચ મેત્તા ચ અપ્પમાણં. અયં પઠમા દિસા.

દુતિયા ચ પટિપદા ખિપ્પાભિઞ્ઞા દુતિયઞ્ચ ઝાનં દુતિયઞ્ચ સતિપટ્ઠાનં બ્રહ્મા ચ વિહારો દુતિયઞ્ચ સમ્મપ્પધાનં દુતિયો ચ અચ્છરિયો અબ્ભુતો ધમ્મો ચાગાધિટ્ઠાનઞ્ચ ચિત્તસમાધિ ચ તપો ચ કરુણા ચ અપ્પમાણં. અયં દુતિયા દિસા.

તતિયા ચ પટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞા તતિયઞ્ચ ઝાનં તતિયઞ્ચ સતિપટ્ઠાનં અરિયો ચ વિહારો તતિયઞ્ચ સમ્મપ્પધાનં તતિયો ચ અચ્છરિયો અબ્ભુતો ધમ્મો સચ્ચાધિટ્ઠાનઞ્ચ વીરિયસમાધિ ચ બોજ્ઝઙ્ગા ચ મુદિતા ચ અપ્પમાણં. અયં તતિયા દિસા.

ચતુત્થી ચ પટિપદા ખિપ્પાભિઞ્ઞા ચતુત્થઞ્ચ ઝાનં ચતુત્થઞ્ચ સતિપટ્ઠાનં આનેઞ્જો ચ વિહારો ચતુત્થઞ્ચ સમ્મપ્પધાનં ચતુત્થો ચ અચ્છરિયો અબ્ભુતો ધમ્મો ઉપસમાધિટ્ઠાનઞ્ચ વીમંસાસમાધિ ચ સબ્બનિસ્સગ્ગો ચ ઉપેક્ખા ચ અપ્પમાણં. અયં ચતુત્થી દિસા. ઇમાસં ચતુન્નં દિસાનં યા આલોકના, અયં વુચ્ચતિ દિસાલોચનો નામ નયો.

તત્થાયં યોજના – ચત્તારો ચ આહારા, ચતસ્સો ચ પટિપદા, ચત્તારો ચ વિપલ્લાસા, ચત્તારો ચ સતિપટ્ઠાના, ચત્તારિ ચ ઉપાદાનાનિ, ચત્તારિ ચ ઝાનાનિ, ચત્તારો ચ યોગા, ચત્તારો ચ વિહારા, ચત્તારો ચ ગન્થા, ચત્તારો ચ સમ્મપ્પધાના, ચત્તારો ચ આસવા, ચત્તારો ચ અચ્છરિયા અબ્ભુતા ધમ્મા, ચત્તારો ચ ઓઘા, ચત્તારિ ચ અધિટ્ઠાનાનિ, ચત્તારિ ચ સલ્લાનિ, ચત્તારો ચ સમાધયો, ચતસ્સો ચ વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો, ચત્તારો ચ સુખભાગિયા ધમ્મા, ચત્તારિ ચ અગતિગમનાનિ ચત્તારિ ચ અપ્પમાણાનિ. ઇતિ કુસલાકુસલાનં પક્ખપટિપક્ખવસેન યોજના. અયં સીહવિક્કીળિતે દિસાલોચનો નયો.

તસ્સ ચત્તારિ સામઞ્ઞફલાનિ પરિયોસાનં, તત્થ પઠમાય દિસાય સોતાપત્તિફલં પરિયોસાનં, દુતિયાય સકદાગામિફલં, તતિયાય અનાગામિફલં, ચતુત્થિયા અરહત્તફલં પરિયોસાનન્તિ.

તત્થ કતમો **તિપુક્ખલનયો**? પટિપદાવિભાગેન ચતૂસુ પુગ્ગલેસુ યો સુખાય પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય નિય્યાતિ, અયં **ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ**. યો સુખાય વા પટિપદાય, દન્ધાભિઞ્ઞાય, દુક્ખાય વા પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય નિય્યાતિ, અયં **વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ**. યો દુક્ખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય નિય્યાતિ, અયં **નેય્યો**. ઇતિ ચત્તારો હુત્વા તયો હોન્તિ. તત્થ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુસ્સ સમથપુબ્બઙ્ગમા વિપસ્સના સપ્પાયા . નેય્યસ્સ વિપસ્સનાપુબ્બઙ્ગમો સમથો, વિપઞ્ચિતઞ્ઞુસ્સ સમથવિપસ્સના યુગનદ્ધા. ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુસ્સ મુદુકા દેસના, નેય્યસ્સ તિક્ખા દેસના, વિપઞ્ચિતઞ્ઞુસ્સ તિક્ખમુદુકા દેસના.

ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુસ્સ અધિપઞ્ઞાસિક્ખા, વિપઞ્ચિતઞ્ઞુસ્સ અધિચિત્તસિક્ખા ચ અધિપઞ્ઞાસિક્ખા ચ, નેય્યસ્સ અધિસીલસિક્ખા ચ અધિચિત્તસિક્ખા ચ અધિપઞ્ઞાસિક્ખા ચ. ઇતિ ઇમેસં પુગ્ગલાનં ચતૂહિ પટિપદાહિ નિય્યાનં.

તત્થાયં સંકિલેસપક્ખો, તીણિ અકુસલમૂલાનિ, તયો ફસ્સા, તિસ્સો વેદના, તયો ઉપવિચારા, તયો કિલેસા, તયો વિતક્કા, તયો પરિળાહા, તીણિ સઙ્ખતલક્ખણાનિ, તિસ્સો દુક્ખતા.

તીણિ અકુસલમૂલાનીતિ લોભો અકુસલમૂલં, દોસો અકુસલમૂલં, મોહો અકુસલમૂલં. **તયો ફસ્સા**તિ સુખવેદનીયો ફસ્સો, દુક્ખવેદનીયો ફસ્સો, અદુક્ખમસુખવેદનીયો ફસ્સો. **તિસ્સો વેદના**તિ સુખા વેદના, દુક્ખા વેદના, અદુક્ખમસુખા વેદના. **તયો ઉપવિચારા**તિ સોમનસ્સૂપવિચારો, દોમનસ્સૂપવિચારો, ઉપેક્ખૂપવિચારો. **તયો કિલેસા**તિ લોભો, દોસો, મોહો. **તયો વિતક્કા**તિ કામવિતક્કો, બ્યાપાદવિતક્કો, વિહિંસાવિતક્કો. **તયો પરિળાહા**તિ રાગજો, દોસજો, મોહજો. **તીણિ સઙ્ખતલક્ખણાની**તિ ઉપ્પાદો, ઠિતિ, વયો. **તિસ્સો દુક્ખતા**તિ દુક્ખદુક્ખતા, વિપરિણામદુક્ખતા, સઙ્ખારદુક્ખતા.

તત્થ લોભો અકુસલમૂલં મનાપિકેન આરમ્મણેન સમુટ્ઠહતિ. તદેવ મનાપિકારમ્મણં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ સુખવેદનીયો ફસ્સો, સુખવેદનીયં ફસ્સં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ સુખા વેદના, સુખં વેદનં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ સોમનસ્સૂપવિચારો, સોમનસ્સૂપવિચારં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ રાગો, રાગં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ કામવિતક્કો, કામવિતક્કં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ રાગજો પરિળાહો, રાગજં પરિળાહં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ ઉપ્પાદો સઙ્ખતલક્ખણં, ઉપ્પાદં સઙ્ખતલક્ખણં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ વિપરિણામદુક્ખતા.

દોસો અકુસલમૂલં અમનાપિકેન આરમ્મણેન સમુટ્ઠહતિ. તદેવ અમનાપિકારમ્મણં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ દુક્ખવેદનીયો ફસ્સો, દુક્ખવેદનીયં ફસ્સં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ દુક્ખા વેદના, દુક્ખં વેદનં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ દોમનસ્સૂપવિચારો, દોમનસ્સૂપવિચારં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ દોસો, દોસં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ બ્યાપાદવિતક્કો, બ્યાપાદવિતક્કં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ દોસજો પરિળાહો, દોસજં પરિળાહં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ ઠિતસ્સ અઞ્ઞથત્તં સઙ્ખતલક્ખણં, ઠિતસ્સ અઞ્ઞથત્તં સઙ્ખતલક્ખણં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ દુક્ખદુક્ખતા.

મોહો અકુસલમૂલં ઉપેક્ખાઠાનિયં આરમ્મણેન સમુટ્ઠહતિ. તદેવ ઉપેક્ખાઠાનિયં આરમ્મણં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ અદુક્ખમસુખવેદનીયો ફસ્સો, અદુક્ખમસુખવેદનીયં ફસ્સં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ અદુક્ખમસુખા વેદના, અદુક્ખમસુખં વેદનં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ ઉપેક્ખૂપવિચારો, ઉપેક્ખૂપવિચારં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ મોહો, મોહં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ વિહિંસાવિતક્કો, વિહિંસાવિતક્કં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ મોહજો પરિળાહો, મોહજં પરિળાહં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ વયો સઙ્ખતલક્ખણં, વયં સઙ્ખતલક્ખણં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ સઙ્ખારદુક્ખતા. ઇતિ અયં તીહિ આકારેહિ કિલેસાનં નિદ્દેસો. યો કોચિ અકુસલપક્ખો, સબ્બો સો તીસુ અકુસલમૂલેસુ સમોસરતીતિ.

તત્થ કતમો કુસલપક્ખો? **તીણિ કુસલમૂલાનિ** અલોભો, અદોસો, અમોહો. **તિસ્સો પઞ્ઞા** સુતમયી, ચિન્તામયી, ભાવનામયી. **તયો સમાધી** સવિતક્કસવિચારો, અવિતક્કવિચારમત્તો, અવિતક્કઅવિચારો. **તિસ્સો સિક્ખા** અધિસીલસિક્ખા, અધિચિત્તસિક્ખા , અધિપઞ્ઞાસિક્ખા. **તીણિ નિમિત્તાનિ** સમથનિમિત્તં, પગ્ગહનિમિત્તં, ઉપેક્ખાનિમિત્તં. **તયો વિતક્કા** નેક્ખમ્મવિતક્કો, અબ્યાપાદવિતક્કો, અવિહિંસાવિતક્કો. **તીણિ ઇન્દ્રિયાનિ** અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં, અઞ્ઞિન્દ્રિયં, અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં. **તયો ઉપવિચારા** નેક્ખમ્મૂપવિચારો, અબ્યાપાદૂપવિચારો, અવિહિંસૂપવિચારો **તિસ્સો એસના** કામેસના, ભવેસના, બ્રહ્મચરિયેસના. **તયો ખન્ધા** સીલક્ખન્ધો, સમાધિક્ખન્ધો, પઞ્ઞાક્ખન્ધો.

તત્થ અલોભો કુસલમૂલં સુતમયિપઞ્ઞં પરિપૂરેતિ. સુતમયિ પઞ્ઞા પરિપુણ્ણા સવિતક્કસવિચારં સમાધિં પરિપૂરેતિ, સવિતક્કસવિચારો સમાધિ પરિપુણ્ણો અધિસીલસિક્ખં પરિપૂરેતિ, અધિસીલસિક્ખા પરિપુણ્ણા સમથનિમિત્તં પરિપૂરેતિ, સમથનિમિત્તં પરિપુણ્ણં નેક્ખમ્મવિતક્કં પરિપૂરેતિ, નેક્ખમ્મવિતક્કો પરિપુણ્ણો અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં પરિપૂરેતિ, અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં પરિપુણ્ણં નેક્ખમ્મસિતૂપવિચારં પરિપૂરેતિ, નેક્ખમ્મૂપવિચારં પરિપુણ્ણો કામેસનં પજહતિ. કામેસનપ્પહાનં સીલક્ખન્ધં પરિપૂરેતિ.

અદોસો કુસલમૂલં ચિન્તામયિપઞ્ઞં પરિપૂરેતિ, ચિન્તામયિપઞ્ઞા પરિપુણ્ણા અવિતક્કવિચારમત્તં સમાધિં પરિપૂરેતિ, અવિતક્કવિચારમત્તો સમાધિ પરિપુણ્ણો અધિચિત્તસિક્ખં પરિપૂરેતિ, અધિચિત્તસિક્ખા પરિપુણ્ણા ઉપેક્ખાનિમિત્તં પરિપૂરેતિ, ઉપેક્ખાનિમિત્તં પરિપુણ્ણં અબ્યાપાદવિતક્કં પરિપૂરેતિ, અબ્યાપાદવિતક્કો પરિપુણ્ણો

અઞ્ઞિન્દ્રિયં પરિપૂરેતિ, અઞ્ઞિન્દ્રિયં પરિપુણ્ણં અબ્યાપાદૂપવિચારં પરિપૂરેતિ, અબ્યાપાદૂપવિચારો પરિપુણ્ણો ભવેસનં પજહતિ, ભવેસનપ્પહાનં સમાધિક્ખન્ધં પરિપૂરેતિ.

અમોહો કુસલમૂલં ભાવનામયિપઞ્ઞં પરિપૂરેતિ, ભાવનામયિપઞ્ઞા પરિપુણ્ણા અવિતક્કઅવિચારં સમાધિં પરિપૂરેતિ, અવિતક્કઅવિચારો સમાધિ પરિપુણ્ણો અધિપઞ્ઞાસિક્ખં પરિપૂરેતિ, અધિપઞ્ઞાસિક્ખા પરિપુણ્ણા પગ્ગહનિમિત્તં પરિપૂરેતિ, પગ્ગહનિમિત્તં પરિપુણ્ણં અવિહિંસાવિતક્કં પરિપૂરેતિ, અવિહિંસાવિતક્કો પરિપુણ્ણો અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં પરિપૂરેતિ, અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં પરિપુણ્ણં અવિહિંસૂપવિચારં પરિપૂરેતિ, અવિહિંસૂપવિચારો પરિપુણ્ણો બ્રહ્મચરિયેસનં પરિપૂરેતિ, બ્રહ્મચરિયેસના પરિપુણ્ણા પઞ્ઞાક્ખન્ધં પરિપૂરેતિ.

ઇતિ ઇમે તયો ધમ્મા અકુસલપક્ખિકા કુસલપક્ખિકા ચ તિકનિદ્દેસેહિ નિદ્દિટ્ઠા તિપુક્ખલનયસ્સ દિસા નામ. તસ્સ પરિયોસાનં **તયો વિમોક્ખા** અપ્પણિહિતો સુઞ્ઞતો અનિમિત્તો, અયં તિપુક્ખલો નામ દુતિયો નયો.

તત્થ યે ઇમે તયો પુગ્ગલા ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ નેય્યોતિ ઇમેસં તિણ્ણં પુગ્ગલાનં દ્વે પુગ્ગલા સુખાય પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય, સુખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય ચ નિય્યન્તિ, દ્વેયેવ પુગ્ગલા દુક્ખાય પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય, દુક્ખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય ચ નિય્યન્તિ, ઇમે ચત્તારો. તે વિસેસેન દ્વે હોન્તિ દિટ્ઠિચરિતો ચ તણ્હાચરિતો ચ. ઇમે ચત્તારો હુત્વા તયો હોન્તિ, તયો હુત્વા દ્વે હોન્તિ. ઇમેસં દ્વિન્નં પુગ્ગલાનં અયં સંકિલેસો – અવિજ્જા ચ તણ્હા ચ અહિરીકઞ્ચ અનોત્તપ્પઞ્ચ અસતિ ચ અસમ્પજઞ્ઞઞ્ચ નીવરણાનિ ચ સંયોજનાનિ ચ અજ્ઝોસાનઞ્ચ અભિનિવેસો ચ અહંકારો ચ મમંકારો ચ અસ્સદ્ધિયઞ્ચ દોવચસ્સતા ચ કોસજ્જઞ્ચ અયોનિસોમનસિકારો ચ વિચિકિચ્છા ચ અવિજ્જા ચ અસદ્ધમ્મસ્સવનઞ્ચ અસમાપત્તિ ચ.

તત્થ અવિજ્જા ચ અહિરીકઞ્ચ અસતિ ચ નીવરણાનિ ચ અજ્ઝોસાનઞ્ચ અહંકારો ચ અસ્સદ્ધિયઞ્ચ કોસજ્જઞ્ચ વિચિકિચ્છા ચ અસદ્ધમ્મસ્સવનઞ્ચ, અયં એકા દિસા.

તણ્હા ચ અનોત્તપ્પઞ્ચ અસમ્પજઞ્ઞઞ્ચ સંયોજનાનિ ચ અભિનિવેસો ચ મમંકારો ચ દોવચસ્સતા ચ અયોનિસોમનસિકારો ચ અવિજ્જા ચ અસમાપત્તિ ચ, અયં દુતિયા દિસા. દસન્નં દુકાનં દસ પદાનિ પઠમા દિસાતિ કાતબ્બાનિ. સંખિત્તેન અત્થં ઞાપેન્તિ પટિપક્ખે કણ્હપક્ખસ્સ દસન્નં દુકાનં દસ પદાનિ દુતિયકાનિ, અયં દુતિયા દિસા.

તત્થ કતમો કુસલપક્ખો? સમથો ચ વિપસ્સના ચ વિજ્જા ચ ચરણઞ્ચ સતિ ચ સમ્પજઞ્ઞઞ્ચ હિરી ચ ઓત્તપ્પઞ્ચ અહંકારપ્પહાનઞ્ચ મમંકારપ્પહાનઞ્ચ સમ્માવાયામો ચ યોનિસોમનસિકારો ચ સમ્માસતિ ચ સમ્માસમાધિ ચ પઞ્ઞા ચ નિબ્બિદા ચ સમાપત્તિ ચ સદ્ધમ્મસ્સવનઞ્ચ સોમનસ્સઞ્ચ ધમ્માનુધમ્મપટિપત્તિ ચ.

દસન્નં દુકાનં સમથાદીનિ સોમનસ્સપરિયોસાનાનિ પઠમાનિ દસ પદાનિ પઠમા દિસા, વિપસ્સનાદીનિ ધમ્માનુધમ્મપટિપત્તિપરિયોસાનાનિ દુતિયાનિ દસ પદાનિ દુતિયા દિસા. ઇતિ અકુસલપક્ખે કુસલપક્ખે ચ નન્દિયાવટ્ટસ્સ નયસ્સ ચતસ્સો દિસા.

તાસુ કુસલપક્ખે સમથાદીહિ અકુસલપક્ખે તણ્હાદયો પહાનં ગચ્છન્તિ, તેસં પહાના રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ, કુસલપક્ખે વિપસ્સનાદીહિ અકુસલપક્ખે અવિજ્જાદયો પહાનં ગચ્છન્તિ, તેસં પહાના

અવિજ્જાવિરાગા પઞ્ઞાવિમુત્તિ. ઇતિ ઇમા દ્વે વિમુત્તિયો નન્દિયાવટ્ટનયે પરિયોસાનં.

તત્થ તણ્હા અવિજ્જા સમથો વિપસ્સનાતિ ચત્તારિ પદાનિ, તેસુ અટ્ઠારસ મૂલપદાનિ સમોસરન્તિ. કથં? સમથો ચ અલોભો ચ અદોસો ચ અસુભસઞ્ઞા ચ દુક્ખસઞ્ઞા ચાતિ ઇમાનિ પઞ્ચ પદાનિ સમથં ભજન્તિ, વિપસ્સના ચ અમોહો ચ અનિચ્ચસઞ્ઞા ચ અનત્તસઞ્ઞા ચાતિ ઇમાનિ ચત્તારિ પદાનિ વિપસ્સનં ભજન્તિ. એવં નવ પદાનિ કુસલાનિ દ્વીસુ પદેસુ સમોસરન્તિ. તણ્હા ચ લોભો ચ દોસો ચ સુભસઞ્ઞા ચ સુખસઞ્ઞા ચાતિ ઇમાનિ પઞ્ચ પદાનિ તણ્હં ભજન્તિ, અવિજ્જા ચ મોહો ચ નિચ્ચસઞ્ઞા ચ અત્તસઞ્ઞા ચાતિ ઇમાનિ ચત્તારિ પદાનિ અવિજ્જં ભજન્તિ. એવં નવ પદાનિ અકુસલાનિ દ્વીસુ પદેસુ સમોસરન્તિ. ઇતિ તિપુક્ખલો ચ સીહવિક્કીળિતો ચ નન્દિયાવટ્ટનયં અનુપ્પવિસન્તિ.

કથં તિપુક્ખલે નયે ઇતરે દ્વે નયા અનુપ્પવિસન્તિ? વિપસ્સના ચ અમોહો ચ અનિચ્ચસઞ્ઞા ચ અનત્તસઞ્ઞા ચાતિ ઇમાનિ ચત્તારિ પદાનિ અમોહો, સમથો ચ અલોભો ચ અસુભસઞ્ઞા ચ દુક્ખસઞ્ઞા ચાતિ ઇમાનિ ચત્તારિ પદાનિ અલોભો, અદોસો અદોસો એવ. એવં નવ પદાનિ કુસલાનિ તીસુ પદેસુ સમોસરન્તિ. તણ્હા ચ લોભો ચ સુભસઞ્ઞા ચ સુખસઞ્ઞા ચાતિ ઇમાનિ ચત્તારિ પદાનિ લોભો, અવિજ્જા ચ મોહો ચ નિચ્ચસઞ્ઞા ચ અત્તસઞ્ઞા ચાતિ ઇમાનિ ચત્તારિ પદાનિ મોહો, દોસો દોસો એવ. એવં નવ પદાનિ અકુસલાનિ તીસુ પદેસુ સમોસરન્તિ. ઇતિ તિપુક્ખલે નયે ઇતરે દ્વે નયા અનુપ્પવિસન્તિ.

કથં ચતૂસુ પદેસુ અટ્ઠારસ મૂલપદાનિ સમોસરન્તિ? તણ્હા ચ સુભસઞ્ઞા ચ, અયં પઠમો વિપલ્લાસો. લોભો ચ સુખસઞ્ઞા ચ, અયં દુતિયો વિપલ્લાસો. અવિજ્જા ચ નિચ્ચસઞ્ઞા ચ, અયં તતિયો વિપલ્લાસો. મોહો ચ અત્તસઞ્ઞા ચ, અયં ચતુત્થો વિપલ્લાસો. ઇતિ નવ પદાનિ અકુસલાનિ ચતૂસુ પદેસુ સમોસરન્તિ. સમથો ચ અસુભસઞ્ઞા ચ પઠમં સતિપટ્ઠાનં, અલોભો ચ દુક્ખસઞ્ઞા ચ દુતિયં સતિપટ્ઠાનં, વિપસ્સના ચ અનિચ્ચસઞ્ઞા ચ તતિયં સતિપટ્ઠાનં, અમોહો ચ અનત્તસઞ્ઞા ચ ચતુત્થં સતિપટ્ઠાનં. ઇતિ નવ પદાનિ કુસલાનિ ચતૂસુ પદેસુ સમોસરન્તિ. એવં સીહવિક્કીળિતનયે ઇતરે દ્વે નયા અનુપ્પવિસન્તિ. તિણ્ણમ્પિ નયાનં યા ભૂમિયો ગોચરો, સો એકેકં નયં અનુપ્પવિસતિ. તસ્મા એકેકસ્સ નયસ્સ અકુસલે વા ધમ્મે વિઞ્ઞાતે કુસલે વા પટિપક્ખો અન્વેસિતબ્બો. પટિપક્ખં અન્વેસિત્વા સો નયો નિદ્દિસિતબ્બો. તમ્હિ નયે નિદ્દિટ્ઠે યથા એકમ્હિ નયે ઇતરેસં નયાનં મૂલપદાનિ અનુપ્પવિટ્ઠાનિ, તતો તતો નીહરિત્વા નિદ્દિસિતબ્બાનિ. એકેકસ્મિમ્પિ નયે અટ્ઠારસ મૂલપદાનિ અનુપ્પવિટ્ઠાનિ.

તત્થ એકેકસ્મિં ધમ્મે વિઞ્ઞાતે સબ્બે ધમ્મા વિઞ્ઞાતા હોન્તિ. ઇમેસં તિણ્ણં નયાનં સીહવિક્કીળિતસ્સ નયસ્સ ચત્તારિ ફલાનિ પરિયોસાનં પઠમાય દિસાય પઠમં ફલં, દુતિયાય દિસાય દુતિયં ફલં, તતિયાય દિસાય તતિયં ફલં, ચતુત્થાય દિસાય ચતુત્થં ફલં પરિયોસાનં.

તિપુક્ખલસ્સ નયસ્સ તયો વિમોક્ખા પરિયોસાનં પઠમાય દિસાય અપ્પણિહિતો, દુતિયાય સુઞ્ઞતો, તતિયાય અનિમિત્તો વિમોક્ખો પરિયોસાનં.

નન્દિયાવટ્ટસ્સ નયસ્સ દ્વે વિમુત્તિયો પરિયોસાનં પઠમાય દિસાય તણ્હાવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ, દુતિયાય દિસાય અવિજ્જાવિરાગા પઞ્ઞાવિમુત્તિ પરિયોસાનં. ઇમેસુ તીસુ નયેસુ યા અટ્ઠારસન્નં પદાનં આલોચના, અયં

દિસાલોચનો નયો. યા આલોકેત્વા કુસલપક્ખે અકુસલપક્ખે ચ ‘‘અયં ધમ્મો ઇમં ધમ્મં ભજતી’’તિ જાનન્તેન સમ્મા યોજના, અયં **અઙ્કુસો નયો**તિ ઇમે પઞ્ચ નયા.

નયસમુટ્ઠાનવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સાસનપટ્ઠાનવારવણ્ણના

એવં સબ્બથા નયસમુટ્ઠાનં વિભજિત્વા ઇદાનિ સાસનપટ્ઠાનં વિભજન્તો યસ્મા સઙ્ગહવારાદીસુ મૂલપદેહેવ પટ્ઠાનં સઙ્ગહેત્વા સરૂપતો ન દસ્સિતં, તસ્મા યથા મૂલપદેહિ પટ્ઠાનં નિદ્ધારેતબ્બં, એવં પટ્ઠાનતોપિ મૂલપદાનિ નિદ્ધારેતબ્બાનીતિ દસ્સનત્થં "**અટ્ઠારસ મૂલપદા કુહિં દટ્ઠબ્બા? સાસનપટ્ઠાને**"તિ આહ. મૂલપદસાસનપટ્ઠાનાનઞ્હિ અઞ્ઞમઞ્ઞસઙ્ગહો પુબ્બે દસ્સિતો એવાતિ. અથ **સાસનપટ્ઠાન**ન્તિ કો વચનત્થો? સાસનસ્સ પટ્ઠાનન્તિ સાસનપટ્ઠાનં , સાસનં દેસના, તસ્સા વેનેય્યજ્ઝાસયાનુરૂપં તેસં હિતસુખનિપ્ફાદનત્થં પકારેહિ ઠાનં પવત્તિ સાસનપટ્ઠાનં. ઇધ પન તસ્સ તથાભાવદીપનં ''સાસનપટ્ઠાન''ન્તિ વેદિતબ્બં. અથ વા સાસનં અધિસીલસિક્ખાદયો. તેસં પવત્તનુપાયભાવતો પતિટ્ઠહન્તિ એતેહીતિ પટ્ઠાનાનિ, સંકિલેસાદિધમ્મા. તેસં પવેદનતો તદુપચારેન સુત્તાનિ પટ્ઠાનાનિ. તેસં પન સમૂહભાવતો અયં પકરણપ્પદેસો પટ્ઠાનં નામ.

અપરો નયો – કેનટ્ઠેન પટ્ઠાનં? પટ્ઠિતટ્ઠેન ગમનટ્ઠેનાતિ અત્થો. ''યે તે ગોટ્ઠા પટ્ઠિતગાવો''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૫૬) આગતટ્ઠાનસ્મિઞ્હિ યેન પટ્ઠાનેન તે ''ગોટ્ઠા પટ્ઠિતગાવો''તિ વુત્તા, તં અત્થતો ગમનં હોતિ. ઇતિ નાતિવિત્થારિતનયેસુ હારનયેસુ અનિસ્સઙ્ગગમનસ્સ દેસનાઞાણસ્સ સંકિલેસભાગિયાદિલોકિયાદિભેદેસુ તદુભયવોમિસ્સકભેદેસુ ચ વિત્થારિતનયલાભતો નિસ્સઙ્ગવસેન પવત્તગમનત્તા તે સંકિલેસભાગિયાદયો લોકિયાદયો ચ વિસું વિસું વોમિસ્સા ચ અધિકરણવસેન પટ્ઠાનં નામ. તેસં પકાસનતો અયં પકરણપ્પદેસો પટ્ઠાનન્તિ વેદિતબ્બં.

"**સંકિલેસભાગિય**"ન્તિઆદીસુ સંકિલિસ્સતિ એતેનાતિ સંકિલેસો. સંકિલેસભાગે સંકિલેસકોટ્ઠાસે પવત્તં **સંકિલેસભાગિયં**. વાસના પુઞ્ઞભાવના, વાસનાભાગે પવત્તં **વાસનાભાગિયં**, વાસનં ભજાપેતીતિ વા વાસનાભાગિયં. નિબ્બિજ્ઝનં લોભક્ખન્ધાદીનં પદાલનં નિબ્બેધો. નિબ્બેધભાગે પવત્તં, નિબ્બેધં ભજાપેતીતિ વા **નિબ્બેધભાગિયં**. પરિનિટ્ઠિતસિક્ખાધમ્મા અસેક્ખા, અસેક્ખભાવે પવત્તં, અસેક્ખે ભજાપેતીતિ વા **અસેક્ખભાગિયં**. તેસુ યત્થ તણ્હાદિસંકિલેસો વિભત્તો, ઇદં સંકિલેસભાગિયં. યત્થ દાનાદિપુઞ્ઞકિરિયવત્થુ વિભત્તં, ઇદં વાસનાભાગિયં. યત્થ સેક્ખા સીલક્ખન્ધાદયો વિભત્તા, ઇદં નિબ્બેધભાગિયં. યત્થ પન અસેક્ખા સીલક્ખન્ધાદયો વિભત્તા, ઇદં અસેક્ખભાગિયં. ઇતરાનિ તેસં વોમિસ્સકનયવસેન વુત્તાનિ.

તાનિ પન છ દુકા ચત્તારો તિકા એકં ચતુક્કં અપરમ્પિ એકં ચતુક્કન્તિ દ્વાદસ હોન્તિ. તેસુ ચત્તારો દુકા દ્વે ચ તિકા ઉદ્ધટા, ઇતરે ન ઉદ્ધટા, અનુદ્ધરણે કારણં નત્થિ. ઇમિના નયેન તેપિ ગહેતું સક્કાતિ પાળિયં સંખિત્તાતિ દટ્ઠબ્બં. તથા હિ વક્ખતિ – ''ઇમાનિ ચત્તારિ સુત્તાનિ, સાધારણાનિ કતાનિ અટ્ઠ ભવન્તી''તિઆદિ. તત્થ યસ્મા કત્થચિ સુત્તે તણ્હાસંકિલેસોવ નિદ્દિસીયતિ, કત્થચિ દિટ્ઠિસંકિલેસોવ, કત્થચિ દુચ્ચરિતસંકિલેસોવ નિદ્દિસીયતિ, તસ્મા સંકિલેસભાગિયં સુત્તં તિધા વિભજિત્વા ઉદ્દિટ્ઠં "**તણ્હાસંકિલેસભાગિયં સુત્ત**"ન્તિઆદિના. તથા વોદાનં નામ સંકિલેસે સતિ હોતીતિ વોદાનભાગિયં સુત્તં સંકિલેસવિભાગેન તિધાવ ઉદ્દિટ્ઠં "**તણ્હાવોદાનભાગિયં સુત્ત**"ન્તિઆદિના. તં પન અત્થતો વાસનાભાગિયાદિ એવ હોતિ. અયઞ્ચ નયો કેસુચિ પોત્થકેસુ નત્થિ.

"**તત્થ સંકિલેસો તિવિધો**"તિઆદિ સંકિલેસપટિપક્ખતો સમથાદિનિદ્ધારણવસેન વાસનાભાગિયાદિસુત્તાનં વિસયદસ્સનત્થં આરદ્ધં. તત્થ **યદિ આસત્તિ ઉપ્પજ્જતિ ભવેસૂ**તિ ભવેસુ છન્દરાગં પજહિતું અસક્કોન્તસ્સ યદિ

ભવપત્થના ઉપ્પજ્જતિ. **એવં સાયન્તિ** એવમસ્સ પુગ્ગલસ્સ અયં સમથવિપસ્સનાભાવનામયં પુઞ્ઞકિરિયવત્થુ ભવતિ પુજ્જભવફલનિબ્બત્તનતો. **તત્રૂપપત્તિયા સંવત્તતી**તિ તત્ર તત્ર ભવે ઉપપત્તિયા સંવત્તતિ. **ઇમાનિ ચત્તારિ સુત્તાની**તિ ઇમાનિ સંકિલેસભાગિયાદીનિ ચત્તારિ સુત્તાનિ. **સાધારણાનિ કતાની**તિ સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ, સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ, સંકિલેસભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ, વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચાતિ એવં પદન્તરસંયોજનવસેન મિસ્સિતાનિ કતાનિ. **અટ્ઠ ભવન્તી**તિ પુરિમાનિ ચત્તારિ ઇમાનિ ચત્તારીતિ એવં અટ્ઠ ભવન્તિ.

તાનિયેવ અટ્ઠ સુત્તાનિ સાધારણાનિ કતાનિ સોળસ ભવન્તીતિ તાનિયેવ યથાવુત્તાનિ અટ્ઠ સુત્તાનિ વાસનાભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ, અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ, નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ, અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ, અસેક્ખભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ, અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ, નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ નેવસંકિલેસભાગિયઞ્ચ, નવાસનાભાગિયઞ્ચ નનિબ્બેધભાગિયઞ્ચ ન અસેક્ખભાગિયઞ્ચાતિ એવં સાધારણાનિ કતાનિ પુરિમાનિ અટ્ઠ ઇમાનિ અટ્ઠાતિ સોળસ ભવન્તિ. તેસુ ચત્તારો એકકા, છ દુકા, ચત્તારો તિકા, એકો ચતુક્કો, અપરોપિ એકો ચતુક્કોતિ અયમ્પિ વિભાગો વેદિતબ્બો. તત્થાપિ દ્વે દુકા, દ્વે તિકા, દ્વે ચતુક્કા ચ પાળિયં અનાગતાતિ વેદિતબ્બા.

ઇદાનિ ઇમસ્સ પટ્ઠાનસ્સ સકલસાસનસઙ્ગહિતભાવં વિભાવેતું "**ઇમેહિ સોળસહિ સુત્તેહિ ભિન્નેહિ નવવિધં સુત્તં ભિન્નં ભવતી**"તિ વુત્તં. તસ્સત્થો – ઇમેહિ સંકિલેસભાગિયાદીહિ સોળસહિ સુત્તેહિ પટ્ઠાનનયેન વિભત્તેહિ સુત્તગેય્યાદિનવવિધં પરિયત્તિસાસનસઙ્ખાતં સુત્તં ભિન્નં સોળસધા વિભત્તં હોતિ. ઇમિના સોળસવિધેન પટ્ઠાનેન અસઙ્ગહિતો પરિયત્તિસાસનસ્સ પદેસો નત્થીતિ અધિપ્પાયો. કથં પન સંકિલેસભાગિયાદિભાવો ગહેતબ્બોતિ? આહ "**ગાથાય ગાથા અનુમિનિતબ્બા**"તિઆદિ. તત્થ **ગાથાય ગાથા અનુમિનિતબ્બા**તિ અયં ગાથા વિય ગાથા સંકિલેસભાગિયાતિ વા વાસનાભાગિયાતિ વા નિબ્બેધભાગિયાતિ વા અસેક્ખભાગિયાતિ વા અનુમિનિતબ્બા, અનુ અનુ મિનિત્વા તક્કેત્વા જાનિતબ્બાતિ અત્થો. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. એત્થ ચ ગાથાવેય્યાકરણવિનિમુત્તા સબ્બા પરિયત્તિ ''સુત્તેના''તિપદેન સઙ્ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બા.

છઠાનિ સંકિલેસભાગિયાદીનિ સુત્તાનિ યથાનિદ્દિટ્ઠાનિ ઉદાહરણવસેન વિભાવેતું "**તત્થ કતમં સંકિલેસભાગિયં સુત્ત**"ન્તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ "**કામન્ધા જાલસઞ્છન્ના**"તિ ગાથાય અત્થો હેટ્ઠા વુત્તોયેવ. યથા ઇમસ્સ, એવં ઇતો પરાનમ્પિ હેટ્ઠા વુત્તત્થાનં ઉત્તાનપદાનઞ્ચ અત્થં ન વણ્ણયિસ્સામ.

અગતિગમનાનીતિ કાયાદીહિ અયુત્તગમનાનિ, અકત્તબ્બકરણાનીતિ અત્થો. **છન્દા**તિ છન્દહેતુ ઇચ્છાપચ્ચયા. **અગતિં ગચ્છતી**તિ અગન્તબ્બં ગતિં ગચ્છતિ, અકત્તબ્બં કરોતીતિ અત્થો. **ધમ્મન્તિ** સાધૂનં અરિયાનં ધમ્મં. **અતિવત્તતી**તિ અતિમદ્દિત્વા વીતિક્કમતિ. **નિહીયતી**તિ હાયતિ. **યસો**તિ કિત્તિ ચ પરિવારો ચ.

"**મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા**"તિ ગાથાયં **મનો**તિ યદિપિ કામાવચરકુસલાદિભેદં સબ્બમ્પિ ચતુભૂમકચિત્તં મનો, ઇમસ્મિં પન ઠાને **ચક્ખુપાલત્થેરસ્સ** (ધ॰ પ॰ ૧-૨; થેરગા॰ ૯૫) પુરિમજાતિયં વેજ્જભૂતસ્સ ઉપ્પન્નવસેન નિયમિયમાનં પટિઘસમ્પયુત્તચિત્તમેવ લબ્ભતિ. સો મનો પુબ્બઙ્ગમો એતેસન્તિ **મનોપુબ્બઙ્ગમા,** મનસા પઠમગામિના સમન્નાગતાતિ અત્થો. **ધમ્મા**તિ નિસ્સત્તનિજ્જીવટ્ઠેન ધમ્મા, તે પન વેદનાદયો તયો અરૂપિનો

ખન્ધા. એતે હિ મનોપુબ્બઙ્ગમા. કથં પનેતેહિ સદ્ધિં એકસ્મિં વત્થુસ્મિં એકસ્મિઞ્ચ આરમ્મણે એકક્ખણે ઉપ્પજ્જમાનો મનો પુબ્બઙ્ગમો નામ હોતીતિ? ઉપ્પાદપચ્ચયટ્ઠેન. યથા હિ બહૂસુ એકતો ગામઘાતાદિકમ્માનિ કરોન્તેસુ ''કો એતેસં પુબ્બઙ્ગમો''તિ વુત્તે યો તેસં પચ્ચયો હોતિ, યં યં નિસ્સાય તે તં કમ્મં કરોન્તિ, સો દત્તો વા મિત્તો વા તેસં પુબ્બઙ્ગમોતિ વુચ્ચતિ, એવંસમ્પદમિદં દટ્ઠબ્બં. ઇતિ ઉપ્પાદપચ્ચયટ્ઠેન મનો પુબ્બઙ્ગમો એતેસન્તિ મનોપુબ્બઙ્ગમા. ન હિ તે મને અનુપ્પજ્જન્તે ઉપ્પજ્જિતું સક્કુણન્તિ, મનો પન એકચ્ચેસુ ચેતસિકેસુ અનુપ્પજ્જન્તેસુપિ ઉપ્પજ્જતિ એવ.

અધિપતિવસેન મનો સેટ્ઠો એતેસન્તિ **મનોસેટ્ઠા**. યથા હિ ચોરાદીનં ચોરજેટ્ઠકાદયો અધિપતિનો સેટ્ઠા, તથા તેસમ્પિ મનો સેટ્ઠો. યથા પન દારુઆદીહિ નિપ્ફન્નાનિ ભણ્ડાનિ દારુમયાદીનિ નામ હોન્તિ, તથા એતેપિ મનતો નિપ્ફન્નત્તા **મનોમયા** નામ. **પદુટ્ઠેના**તિ અભિજ્ઝાદીહિ દોસેહિ પદુટ્ઠેન દૂસિતેન ભાસતિ વા કરોતિ વા. સો હિ ભાસન્તો ચતુબ્બિધં વચીદુચ્ચરિતમેવ ભાસતિ, કરોન્તોપિ તિવિધં કાયદુચ્ચરિતમેવ કરોતિ, અભાસન્તો અકરોન્તો તેહિ અભિજ્ઝાદીહિ પદુટ્ઠમનતાય તિવિધં મનોદુચ્ચરિતં પૂરેતિ. એવમસ્સ દસ અકુસલકમ્મપથા પારિપૂરિં ગચ્છન્તિ. **તતો નં દુક્ખમન્વેતી**તિ તતો તિવિધદુચ્ચરિતતો તં પુગ્ગલં દુક્ખં અન્વેતિ દુચ્ચરિતાનુભાવેન ચતૂસુ અપાયેસુ દુક્ખં અનુગચ્છતિ. યથા કિં? **ચક્કંવ વહતો પદ**ન્તિ, યથા નામ સકટં વહતો બલીબદ્દસ્સ પદં પહરન્તં ચક્કં અનુગચ્છતિ, એવં નં પુગ્ગલં દુક્ખમનુગચ્છતીતિ.

"**મિદ્ધી યદા હોતી**"તિ ગાથાયં **મિદ્ધી**તિ થિનમિદ્ધાભિભૂતો. **મહગ્ઘસો**તિ મહાભોજનો આહરહત્થકઅલંસાટકતત્રવટ્ટકકાકમાસકભુત્તવમિતકાનં અઞ્ઞતરો વિય. **નિદ્દાયિતા**તિ સુપનસીલો. **સમ્પરિવત્તસાયી**તિ સેય્યસુખપસ્સસુખાનં અનુયુઞ્જનવસેન સમ્પરિવત્તકસયનસીલો . **નિવાપપુટ્ઠો**તિ કુણ્ડકાદિના સૂકરભત્તેન પુટ્ઠો. ઘરસૂકરો હિ બાલકાલતો પટ્ઠાય પોસિયમાનો થૂલસરીરકાલે ગેહતો બહિ નિક્ખમિતું અલભન્તો હેટ્ઠામઞ્ચાદીસુ સમ્પરિવત્તિત્વા સમ્પરિવત્તિત્વા અસ્સસન્તો પસ્સસન્તો સયતેવ. ઇદં વુત્તં હોતિ – યદા પુરિસો મિદ્ધી ચ હોતિ મહગ્ઘસો ચ, નિવાપપુટ્ઠો મહાવરાહો વિય અઞ્ઞેન ઇરિયાપથેન યાપેતું અસક્કોન્તો નિદ્દાસીલો સંપરિવત્તસાયી, તદા સો ''અનિચ્ચં દુક્ખં અનત્તા''તિ તીણિ લક્ખણાનિ મનસિ કાતું ન સક્કોતિ. તેસં અમનસિકારા મન્દપઞ્ઞો પુનપ્પુનં ગબ્ભં ઉપેતિ, ગબ્ભવાસતો ન પરિમુચ્ચતીતિ.

"**અયસાવ મલ**"ન્તિ ગાથાયં **અયસા**તિ અયતો. **સમુટ્ઠિત**ન્તિ જાતં. **તતુટ્ઠાયા**તિ તતો ઉટ્ઠહિત્વા. **અતિધોનચારિન**ન્તિ ધોના વુચ્ચતિ ચત્તારો પચ્ચયે ઇદમત્થિતાય અલમેતેનાતિ પચ્ચવેક્ખિત્વા પરિભુઞ્જનપઞ્ઞા, તં અતિક્કમિત્વા ચરન્તો અતિધોનચારી નામ. ઇદં વુત્તં હોતિ – યથા અયતો મલં સમુટ્ઠાય યતો તં સમુટ્ઠિતં, તમેવ ખાદતિ વિનાસેતિ, એવમેવં ચત્તારો પચ્ચયે અપ્પચ્ચવેક્ખિત્વા પરિભુઞ્જન્તં અતિધોનચારિનં સાનિ કમ્માનિ અત્તનો સન્તાને ઉટ્ઠિતત્તા અત્તનો સન્તકાનેવ તાનિ કમ્માનિ દુગ્ગતિં નયન્તીતિ.

"**ચોરો યથા**"તિ ગાથાયં **ચોરો યથા સન્ધિમુખે ગહીતો**તિ યથા ચોરો ઘરસન્ધિં છિન્દિત્વા ગેહં પવિસન્તો ઘરસન્ધિમુખે એવ રાજપુરિસેહિ ગહિતો. **સકમ્મુના હઞ્ઞતિ બજ્ઝતે ચા**તિ તેન અત્તના કતકમ્મેન કસાભિતાળનાદિના હઞ્ઞતિ ચેવ અદ્દુબન્ધનાદિના બજ્ઝતિ ચ. **એવં અયં પેચ્ચ પજા પરત્થા**તિ એવમ્પિ અયં પાપકારિની પજા ઇતો ચવિત્વા પરલોકે. **સકમ્મુના હઞ્ઞતિ બજ્ઝતે ચા**તિ અત્તનાવ કતેન પાપકમ્મેન નિરયાદીસુ નાનપ્પકારેહિ કમ્મકારણાદીહિ હઞ્ઞતિ ચેવ પરિબજ્ઝતિ ચાતિ.

“**સુખકામાની**”તિ ગાથાયં **યો દણ્ડેન વિહિંસતી**તિ યો પુગ્ગલો દણ્ડેન વા લેડ્ડુઆદીહિ વા વિબાધતિ. **પેચ્ચ સો ન લભે સુખ**ન્તિ સો પુગ્ગલો પરલોકે મનુસ્સસુખં વા દિબ્બસુખં વા ન લભતિ, નિબ્બાનસુખે પન વત્તબ્બમેવ નત્થિ.

ગુન્નં ચે તરમાનાનન્તિ ગાવીસુ મહોઘં તરન્તીસુ. **જિમ્હં ગચ્છતિ પુઙ્ગવો**તિ યદિ યૂથપતિ ઉસભો કુટિલં ગચ્છતિ. **સબ્બા તા જિમ્હં ગચ્છન્તી**તિ સબ્બાપિ તા ગાવિયો કુટિલમેવ ગચ્છન્તિ. કસ્મા? **નેત્તે જિમ્હં ગતે સતી**તિ નેત્તરિ કુટિલં ગતે સતિ, નેત્તસ્સ કુટિલં ગતત્તાતિ અત્થો. સો હિ તાસં પચ્ચયિકો ઉપદ્દવહરો ચ.

“**એવમેવ**”ન્તિ ગાથાયં યથા ચેતં, એવમેવં યો મનુસ્સેસુ પધાનસમ્મતો, યદિ સો અધમ્મચારી સિયા. યે તસ્સ અનુજીવિનો, સબ્બેપિ અધમ્મિકાવ હોન્તિ. સામિસમ્પદા હિ પકતિસમ્પદં સમ્પાદેતિ. યસ્મા ચ એતદેવ, તસ્મા **સબ્બં રટ્ઠં દુક્ખં સેતિ, રાજા ચે હોતિ અધમ્મિકો. સુકિચ્છરૂપા વતા**તિ સુટ્ઠુ કિચ્છાપન્નરૂપા વત. **ઉપધીસૂ**તિ કામગુણૂપધીસુ. **રત્તા**તિ રાગાભિભૂતા. **કટુક**ન્તિ દુક્ખં.

કુક્કુચ્ચજનકેનેવ પત્તવટ્ટિપ્પભવસ્સ ઉપચ્છિન્નત્તા ફલુપ્પત્તિ કદલિયા પરાભવાય હોતીતિ આહ – “**ફલં વે કદલિં હન્તી**”તિ. તથા ફલપરિયોસાનત્તા ઓસધીનં ‘‘ફલં વેળું ફલં નળ’’ન્તિ વુત્તં. વળવાય કુચ્છિસ્મિં ગદ્રભસ્સ જાતા અસ્સતરી નામ, સા ગબ્ભં ગણ્હિત્વા કાલે સમ્પત્તે વિજાયિતું ન સક્કોતિ. પાદેહિ ભૂમિં પહરન્તી તિટ્ઠતિ, અથસ્સ ચત્તારો પાદે ચતૂસુ ખાણુકેસુ બન્ધિત્વા કુચ્છિં ફાલેત્વા પોતકં નીહરન્તિ, સા તત્થેવ મરતિ. તેન વુત્તં – “**ગબ્ભો અસ્સતરિં યથા**”તિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – યથા અત્તનો ફલં કદલિવેળુનળેપિ વિનાસેતિ, ગબ્ભો ચ અસ્સતરિં, એવં અત્તનો કમ્મફલભૂતો સક્કારો અસપ્પુરિસં વિનાસેતીતિ.

કોધમક્ખગરૂતિ કુજ્ઝનલક્ખણં કોધં, પરગુણમક્ખનલક્ખણં મક્ખઞ્ચ ગરું કત્વા ઉદ્ધં કત્વા ઉક્ખિપિત્વા ચરન્તો. **સુખેત્તે**તિ સુખેત્તેપિ. **પૂતિબીજંવા**તિ પૂતિભાવં ગતં બીજં વિય. છકણરસાદિપરિભાવનસુક્ખાપનસુખસયાદીનિ અકરણેન બીજદોસદુટ્ઠન્તિ અત્થો.

ચેતસાતિ અત્તનો ચિત્તેન. **ચેતો**તિ તસ્સ પુગ્ગલસ્સ ચિત્તં. **પરિચ્ચા**તિ પરિચ્છિન્દિત્વા. **ઇરિયતી**તિ પવત્તતિ. **યથાભત**ન્તિ યથા કિઞ્ચિ આહરિત્વા ઠપિતં.

માકત્થાતિ મા અકત્થ. **ન પમુત્યત્થી**તિ પમોક્ખો નત્થિ. **ઉપેચ્ચાપી**તિ સઞ્ચિચ્ચાપિ, બુદ્ધિપુબ્બેનાપીતિ અત્થો.

“**અધમ્મેના**”તિ વત્વાપિ “**મુસાવાદેના**”તિ વચનં મુસાવાદસ્સ મહાસાવજ્જભાવદસ્સનત્થં. તેનેવાહ – ‘‘એકં ધમ્મં અતીતસ્સા’’તિઆદિ (ધ॰ પ॰ ૧૭૬), તથા ‘‘એવં પરિત્તં ખો, રાહુલ, તેસં સામઞ્ઞં, યેસં નત્થિ સમ્પજાનમુસાવાદે લજ્જા’’તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૨.૧૦૮). **તં કથં નુ ભવિસ્સતી**તિ તં ધનં કેન નુ પકારેન તેસં ભવિસ્સતિ. અધમ્મેન તેસં સમ્ભતત્તા તેસુ નચિરટ્ઠિતિકં હોતીતિ અત્થો. **અન્તરાયા સુ ભવિસ્સન્તી**તિ અધમ્મિયવોહારાદિતો રાજન્તરાયાદયો ભવિસ્સન્તિ. **સૂ**તિ નિપાતમત્તં. **સમ્ભતસ્સ વિનસ્સતી**તિ ઇમસ્સ સમ્ભતં સજ્જિતં વિનસ્સતિ. **સગ્ગ**ન્તિ સુગતિં. સા હિ રૂપાદીહિ સોભનેહિ અગ્ગોતિ સગ્ગોતિ અધિપ્પેતા. **એત્તાવતા**તિ દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકાનં અત્થાનં હાનિયા. **હતા**તિ વિનટ્ઠા.

વિવટ્ટતેતિ નિવટ્ટતિ. **લોભા ખણતિ અત્તાનન્તિ** લોભહેતુ અપુઞ્ઞાનિ કરોન્તો કાયવિસમાદિયોગેન અત્તાનં ખણતિ નામ. **મિત્તેહિ જીરતી**તિ મિત્તભાવેહિ હાયતિ.

ચરન્તીતિ ચતૂહિ ઇરિયાપથેહિ અકુસલમેવ કરોન્તા વિચરન્તિ. **બાલા**તિ ઇધલોકત્થં પરલોકત્થઞ્ચ અજાનન્તા ઇધ બાલા નામ. **દુમ્મેધા**તિ નિપ્પઞ્ઞા. ન હિ પઞ્ઞાય દુટ્ઠત્તં નામ અત્થિ. **અમિત્તેનેવા**તિ અમિત્તભૂતેન વિય વેરિના વિય હુત્વા. **કટુકપ્ફલન્તિ** તિખિણફલં, દુક્ખફલન્તિ અત્થો. **ન તં કમ્મં કતં સાધુ, યં કત્વા અનુતપ્પતી**તિ યં કમ્મં નિરયાદીસુ નિબ્બત્તનસમત્થં દુક્ખુદયં કત્વા અનુસ્સરિતાનુસ્સરિતક્ખણે અનુતપ્પતિ અનુસોચતિ, તં કતં ન સાધુ ન સુન્દરં ન ભદ્દકં. **યસ્સ અસ્સુમુખો**તિ યસ્સ અસ્સૂહિ તિન્તમુખો રોદન્તો વિપાકં પટિસેવતિ અનુભોતિ.

દુક્કરન્તિ વત્તપટિવત્તપૂરણાદિવસેન આભિસમાચારિકસીલસ્સ કાતું અસક્કુણેય્યતાય દુક્કરં. સમાદાનતો પટ્ઠાય ખણ્ડં અકત્વા વિસેસતો આદિબ્રહ્મચરિયકસ્સ ચરિમકચિત્તં પાપેતબ્બતાય **દુત્તિતિક્ખં**, સીલસંવરાદયો વા અપરિક્ખતે કત્વા સમ્પાદેતું અસક્કુણેય્યતાય દુક્કરં. અધિવાસેતબ્બાનં પન દુસ્સહનતો ખન્તિસંવરંવસેન દુત્તિતિક્ખં. **અબ્યત્તેના**તિ મન્દપઞ્ઞેન. **સામઞ્ઞ**ન્તિ સમણભાવો. **તત્થા**તિ તસ્સ સામઞ્ઞસ્સ. **સમ્બાધા**તિ દુન્નિવત્થદુપ્પારુતમાતુગામાદિસમ્મદ્દા. **યત્થા**તિ સીલસંવરાદીનં પરિબન્ધભૂતેસુ સમ્બાધસઞ્ઞિતેસુ વિસભાગારમ્મણાદીસુ . અથ વા દુક્કરન્તિપદસ્સ અત્થં દસ્સેતું દુત્તિતિક્ખન્તિ વુત્તં. **દુત્તિતિક્ખ**ન્તિ દુક્ખમં દુરધિવાસિયં. **અબ્યત્તેના**તિ બાલેન. **સામઞ્ઞ**ન્તિ સમણધમ્મો. ઇદં વુત્તં હોતિ – યં પણ્ડિતા કુલપુત્તા દસપિ વસ્સાનિ વીસતિપિ...પે॰... સટ્ઠિપિ વસ્સાનિ દન્તેભિ દન્તમાધાય જિવ્હાય તાલું આહચ્ચ ચેતસા ચિત્તં અભિનિગ્ગણ્હિત્વા એકાસનં એકભત્તં પટિસેવમાના આપાણકોટિકં બ્રહ્મચરિયં ચરન્તા સામઞ્ઞં કરોન્તિ, તં બાલા અબ્યત્તા કાતું ન સક્કોન્તીતિ. **બહૂહિ તત્થ સમ્બાધા**તિ તસ્મિં સામઞ્ઞસઞ્ઞિતે અરિયમગ્ગે બહૂ સમ્બાધા, મગ્ગાધિગમાય પટિપન્નસ્સ બહૂ પરિસ્સયાતિ અત્થો.

અપ્પમેય્યં પમિનન્તોતિ અપ્પમેય્યં ખીણાસવપુગ્ગલં ''એત્તકસીલો અયં એત્તકસમાધિ એત્તકપઞ્ઞો''તિ એવં મિનન્તો. **કોધ વિદ્વા વિકપ્પયે**તિ કો ઇધ વિદ્વા મેધાવી વિકપ્પેય્ય, ખીણાસવોવ ખીણાસવં મિનન્તો વિકપ્પેય્યાતિ દીપેતિ. **નિવુતં મઞ્ઞે**તિ યો પન પુથુજ્જનો મિનેતું આરભતિ, તં નિવુતં અવકુજ્જપઞ્ઞં મઞ્ઞામિ. **અકિસ્સવ**ન્તિ કિસ્સવા વુચ્ચતિ પઞ્ઞા, નિપ્પઞ્ઞન્તિ અત્થો.

કુઠારીતિ અત્તચ્છેદકટ્ઠેન કુઠારિસદિસી ફરુસવાચા. **છિન્દતી**તિ કુસલમૂલસઞ્ઞિતે મૂલેયેવ નિકન્તતિ. **વિસં હલાહલં ઇવા**તિ હલાહલસઞ્ઞિતં વિસં ઇવ. **એવં વિરદ્ધં પાતેતી**તિ વિરદ્ધં અપરદ્ધં ખલિતપુગ્ગલં એવં અપાયેસુ વિનિપાતેતિ. **વાચા દુબ્ભાસિતા યથા**તિ યથા વાચા અરિયૂપવાદનવસેન દુબ્ભાસિતા.

નિન્દિયન્તિ નિન્દનીયં. **તં વા નિન્દતિ યો પસંસિયો**તિ યો ગુણવિસિટ્ઠતાય પસંસારહો પુગ્ગલો, તં વા સો પાપિચ્છતાદીનિ આરોપેત્વા ગરહતિ. **વિચિનાતી**તિ ઉપચિનાતિ. **કલિ**ન્તિ અપરાધં. **અયં કલી**તિ અયં અપરાધો. **અક્ખેસૂ**તિ જૂતકીળનક્ખેસુ. **સબ્બસ્સાપિ સહાપિ અત્તના**તિ સબ્બેન અત્તનો ધનેનાપિ અત્તનાપિ સદ્ધિં. **સુગતેસૂ**તિ સોભનગમનત્તા, સુન્દરં ઠાનં ગતત્તા, સમ્મા ગતત્તા, સમ્મા ચ ગદત્તા સુગતસઞ્ઞિતેસુ બુદ્ધાદીસુ. **મનં પદોસયે**તિ યો મનં પદોસેય્ય, તસ્સ અયં મનોપદોસો એવ મહન્તરો કલીતિ વુત્તં હોતિ. કસ્મા? યસ્મા **સતં સહસ્સાનં...પે॰... પાપક**ન્તિ. તત્થ **સતં સહસ્સાન**ન્તિ નિરબ્બુદગણનાય સતસહસ્સં. **છત્તિંસતી**તિ અપરાનિ છત્તિંસતિ નિરબ્બુદાનિ.

પઞ્ચ ચાતિ અબ્બુદગણનાય પઞ્ચ ચ અબ્બુદાનિ. તસ્મા વસ્સગણનાય એત્તકો સો કાલો, યં કાલં અરિયગરહિવાચં મનઞ્ચ પણિધાય પાપકં નિરયં ઉપેતિ, તત્થ પચ્ચતીતિ વુત્તં હોતિ. ઇદઞ્ચ સઙ્ખેપેન પદુમનિરયે આયુપ્પમાણં, વિત્થારેન પન પરતો આગમિસ્સતિ.

લોભગુણેતિ ''ગુણો''તિ બાલેહિ દિટ્ઠત્તા, અનેકક્ખત્તું પવત્તિતત્તા ચ લોભોયેવ લોભગુણો, તસ્મિં લોભગુણે, તણ્હાયાતિ અત્થો. **અનુયુત્તો**તિ અનુ અનુ યુત્તો. **અવદઞ્ઞૂ**તિ અવચનઞ્ઞૂ, બુદ્ધાનમ્પિ ઓવાદસ્સ અગ્ગહણતો. **મચ્છરી**તિ પઞ્ચવિધમચ્છરિયેન મચ્છરી. **પેસુણિયં અનુયુત્તો**તિ પેસુણિયસ્મિં અનુયુત્તો અગ્ગસાવકાનં ભેદનેન. કોકાલિકઞ્હિ મીયમાનં ઓવદન્તેન આયસ્મતા મહામોગ્ગલ્લાનેન ભાસિતા ઇમા ગાથાતિ. **મુખદુગ્ગા**તિ મુખવિસમ. **વિભૂતા**તિ વિગતભૂત અલિકવાદિ. **અનરિયા**તિ અસપ્પુરિસ. **ભૂનહૂ**તિ ભૂતિહનક અત્તનો બુદ્ધિવિનાસક. **પુરિસન્તા**તિ પુરિસાધમ. **કલી**તિ અલક્ખિપુરિસ. **અવજાતકપુત્તા**તિ બુદ્ધસ્સ ભગવતો અવજાતપુત્ત. **મા બહુભાણિધ નેરયિકોસી**તિ ઇદાનિ બહુભાણી મા હોહિ, નેરયિકો અસિ જાતો. **રજમાકિરસી**તિ કિલેસરજં અત્તનિ પક્ખિપસિ. **સન્તે**તિ સમિતકિલેસે ખીણાસવે. **કિબ્બિસકારી**તિ પાપકારિ. **પપતન્તિ** નરકં.

ઇદં સંકિલેસભાગિયન્તિ ઇદં તણ્હાદીનં સભાવભેદતો અવત્થાભેદતો ચ અનેકભેદકં દસ્સેતું અનેકેહિ સુત્તપદેહિ ઉદાહરણવસેન દસ્સિતં સંકિલેસભાગિયં સુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

પસન્નેનાતિ કમ્મકમ્મફલાદીનિ સદ્દહન્તેન.

ઇદ્ધન્તિ હત્થૂપગસીસૂપગાદિઅલઙ્કારેહિ મણિકનકાદીહિ ચ સમિદ્ધં. **ફીતન્તિ** તેલમધુફાણિતાદીહિ ચ ધનધઞ્ઞાદીહિ ચ વિપુલં. **આકિણ્ણમનુસ્સન્તિ** નિરન્તરમનુસ્સં. **સમ્બાધબ્યૂહન્તિ** બ્યૂહા વુચ્ચન્તિ અનિબ્બિદ્ધરચ્છાયો. યેસુ પવિટ્ઠમગ્ગેનેવ નિગ્ગચ્છન્તિ, તે સમ્બાધા બ્યૂહકા એત્થાતિ સમ્બાધબ્યૂહં. ઇમિનાપિ તસ્સ નગરસ્સ ઘનવાસમેવ દીપેતિ. **ભન્તેના**તિ દમથં અનુપગતેન, ઇતો ચિતો ચ પરિબ્ભમન્તેન વા. **અપાપકન્તિ** અલામકં. **અવેચ્ચપ્પસાદેના**તિ અચલપ્પસાદેન, સચ્ચપ્પટિવેધતો આગતેન પસાદેન.

પેચ્ચ સો લભતેતિ યો ભૂતે દણ્ડેન ન હિંસતિ, સો પુગ્ગલો પરલોકે મનુસ્સભૂતો મનુસ્સસુખં દેવભૂતો દિબ્બસુખં ઉભયં અતિક્કન્તો નિબ્બાનસુખં લભતીતિ અત્થો.

ચારિકં પક્કમિસ્સતીતિ જનપદચારિકં ગમિસ્સતિ. કસ્મા પન ભગવા જનપદચારિકં ચરતીતિ? સત્તહિ કારણેહિ બુદ્ધા ભગવન્તો જનપદચારિકં ચરન્તિ – દેસન્તરગતાનં વેનેય્યાનં વિનયનત્તં, તત્ર ઠિતાનં ઉસ્સુક્કસમુપ્પાદનં, ભાવકાનં એકસ્મિં ઠાને નિબદ્ધવાસપરિહરણં અત્તનો ચ તત્થ અનાસઙ્ગદસ્સનં, સમ્બુદ્ધવસિતટ્ઠાનતાય દેસાનં ચેતિયભાવસમ્પાદનં, બહૂનં સત્તાનં દસ્સનૂપસઙ્કમનાદીહિ પુઞ્ઞોઘપ્પસવનં, અવુટ્ઠિઆદિઉપદ્દવૂપસમનઞ્ચાતિ ઇમેહિ સત્તહિ કારણેહિ બુદ્ધા ભગવન્તો જનપદચારિકં ચરન્તીતિ વેદિતબ્બં.

ઇસિદત્તપુરાણાતિ ઇસિદત્તો ચ પુરાણો ચ, તેસુ ઇસિદત્તો સકદાગામી. **પુરાણો સોતાપન્નો. સાકેતે**તિ ''સાકેતો''તિ લદ્ધનામે અત્તનો ભોગગામકે. **મગ્ગે પુરિસં ઠપેસુન્તિ** તેસં કિર ગામદ્વારેન ભગવતો ગમનમગ્ગો, તસ્મા ''સચે ભગવા અમ્હાકં સુત્તાનં વા પમત્તાનં વા ગચ્છેય્ય, અથ પસ્સિતું ન લભેય્યામા''તિ મગ્ગમજ્ઝે પુરિસં ઠપેસું. **અનુબન્ધિંસૂ**તિ ન દૂરતોવ, પિટ્ઠિતો પિટ્ઠિતો અનુબન્ધિંસુ. ભગવા હિ સકટમગ્ગસ્સ મજ્ઝે જઙ્ઘમગ્ગેન અગમાસિ, ઇતરે ઉભોસુ પસ્સેસુ અનુગચ્છન્તા અગમંસુ. **મગ્ગા ઓક્કમ્મા**તિ બુદ્ધા હિ કેનચિ સદ્ધિં ગચ્છન્તાવ

પટિસન્થારં કરોન્તિ કેનચિ સદ્ધિં ઠિતા કેનચિ સદ્ધિં દિવસભાગમ્પિ નિસિન્ના, તસ્મા ભગવા ચિન્તેસિ – ''ઇમે મય્હં સાસને વલ્લભા આગતફલા, ઇમેહિ સદ્ધિં નિસીદિત્વા દિવસભાગં પટિસન્થારં કરિસ્સામી''તિ. મગ્ગતો ઓક્કમિત્વા યેનઞ્ઞતરં રુક્ખમૂલં તેનુપસઙ્કમિ. **પઞ્ઞત્તે આસને નિસીદી**તિ તે કિર છત્તુપાહનકત્તરદણ્ડપાદબ્ભઞ્જનતેલાનિ ચેવ અટ્ઠવિધઞ્ચ પાનકં સરભપાદપલ્લઙ્કઞ્ચ ગાહાપેત્વા આગમંસુ. અથ નં પલ્લઙ્કં પઞ્ઞપેત્વા અદંસુ. સત્થા તત્થ નિસીદિ. **એકમન્તં નિસીદિંસૂ**તિ ''છત્તુપાહનાદીનિ ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સ દેથા''તિ વત્વા ભગવન્તં વન્દિત્વા એકમન્તં નિસીદિંસુ.

સાવત્થિયા કોસલેસુ ચારિકં પક્કમિસ્સતીતિઆદિ સબ્બં મજ્ઝિમદેસવસેનેવ વુત્તં. કસ્મા? નિયતાચિણ્ણત્તા. ભગવતો હિ ચારિકચરણં મજ્ઝિમદેસેયેવ. સચેપિ પચ્ચન્તદેસે ગચ્છતિ, મજ્ઝિમદેસેયેવ અરુણં ઉટ્ઠાપેતીતિ નિયતાચિણ્ણં, તસ્મા મજ્ઝિમદેસવસેનેવ વુત્તં. **કાસીસૂ**તિ કાસિરટ્ઠતો. તથા **મગધેસૂ**તિ મગધરટ્ઠતો. **આસન્ને નો ભગવા ભવિસ્સતી**તિ એત્થ ન કેવલં આસન્નત્તા એવ તેસં સોમનસ્સં હોતિ, અથ ખો ''ઇદાનિ દાનં દાતું ગન્ધમાલાદિપૂજં કાતું ધમ્મં સોતું પઞ્હં પુચ્છિતું લભિસ્સામા''તિ નેસં સોમનસ્સં હોતિ.

તસ્માતિહ થપતયો સમ્બાધો ઘરાવાસોતિ થપતયો યસ્મા તુમ્હાકં મયિ દૂરીભૂતે અનપ્પકં દોમનસ્સં આસન્ને અનપ્પકં સોમનસ્સં હોતિ, તસ્માપિ વેદિતબ્બમેતં ''સમ્બાધો ઘરાવાસો''તિ. ઘરાવાસસ્સ હિ દોસેન તુમ્હાકં એવં હોતિ. સચે પન ઘરાવાસં પહાય પબ્બજિતા અસ્સથ, એવં વો મયા સદ્ધિંયેવ ગચ્છન્તાનઞ્ચ આગચ્છન્તાનઞ્ચ તં ન ભવેય્યાતિ ઇમમત્થં દીપેન્તો એવમાહ. તત્થ સકિઞ્ચનસપલિબોધટ્ઠેન સમ્બાધતા વેદિતબ્બા. મહાઘરે વસન્તસ્સાપિ હિ સકિઞ્ચનસપલિબોધટ્ઠેન ઘરાવાસો સમ્બાધોવ. **રજોપથો**તિ રાગાદિરજાનં આગમનપથો, આગમનટ્ઠાનન્તિ અત્થો. **અબ્ભોકાસો પબ્બજ્જા**તિ પબ્બજ્જા પન અકિઞ્ચનઅપલિબોધટ્ઠેન અબ્ભોકાસો. ચતુરતનિકેપિ હિ ગબ્ભે દ્વિન્નં ભિક્ખૂનં પલ્લઙ્કેન પલ્લઙ્કં ઘટ્ટેત્વા નિસિન્નાનમ્પિ અકિઞ્ચનાપલિબોધટ્ઠેન પબ્બજ્જા અબ્ભોકાસો નામ હોતિ. **અલઞ્ચ પન વો થપતયો અપ્પમાદાયા**તિ એવં સમ્બાધઘરાવાસે વસન્તાનં તુમ્હાકં અપ્પમાદમેવ કાતું યુત્તન્તિ અત્થો.

નાગાતિ હત્થિનો. **ઓપવય્હા**તિ રઞ્ઞો આરોહનયોગ્ગા. **એકં પુરતો એકં પચ્છતો નિસીદાપેમા**તિ તે કિર દ્વેપિ જના સબ્બાલઙ્કારપટિમણ્ડિતા દ્વીસુ નાગેસુ તા ઇત્થિયો એવં નિસીદાપેત્વા રઞ્ઞો નાગં મજ્ઝે કત્વા ઉભોસુ પસ્સેસુ ગચ્છન્તિ, તસ્મા એવમાહંસુ. **નાગોપિ રક્ખિતબ્બો**તિ યથા કિઞ્ચિ વિસેસિતં ન કરોતિ, એવં રક્ખિતબ્બો હોતિ. **તાપિ ભગિનિયો**તિ યથા પમાદં નાપજ્જન્તિ, એવં રક્ખિતબ્બા હોન્તિ. **અત્તાપી**તિ સિતકથિતવિક્ખેપિતાદીનિ અકરોન્તેહિ અત્તાપિ રક્ખિતબ્બો હોતિ . એવં કરોન્તો હિ ''સામિદુબ્ભકો એસો''તિ નિગ્ગહેતબ્બો હોતિ.

તસ્માતિહ થપતયોતિ યસ્મા તુમ્હે રાજા નિચ્ચં રાજભણ્ડં પટિચ્છાપેતિ, તસ્માપિ સમ્બાધો ઘરાવાસો રજોપથો. યસ્મા પન પંસુકૂલિકં ભિક્ખું એવં પટિચ્છાપેન્તો નત્થિ, તસ્મા અબ્ભોકાસો પબ્બજ્જા, એવં સબ્બત્થાપિ. અલઞ્ચ ખો થપતયો અપ્પમાદાય, અપ્પમાદમેવ કરોથાતિ દસ્સેતિ.

મુત્તચાગોતિ વિસ્સટ્ઠચાગો. **પયતપાણી**તિ આગતાગતાનં દાનત્થાય ધોતહત્થો. **વોસગ્ગરતો**તિ વોસગ્ગસઙ્ખાતે ચાગે રતો. **યાચયોગો**તિ યાચિતબ્બયુત્તો. ''યાજયોગો''તિપિ પાઠો, દાનયુત્તોતિ અત્થો. **દાનસંવિભાગરતો**તિ એતેન અપ્પમત્તકમ્પિ કિઞ્ચિ લભિત્વા તતોપિ સંવિભાગે રતો. **અપ્પટિવિભત્ત**ન્તિ ''ઇદં

અમ્હાકં ભવિસ્સતિ, ઇદં અય્યાન''ન્તિ એવં અકતવિભાગં, સબ્બં દાતબ્બમેવ હુત્વા ઠિતન્તિ અત્થો. **ઇમેહિ ખો થપતયો ચતૂહિ ધમ્મેહિ સમન્નાગતો અરિયસાવકો સોતાપન્નો હોતી**તિ સોતાપન્નો ઇમેહિ ધમ્મેહિ સમન્નાગતો હોતીતિ અત્થો. એતેન સોતાપન્નેન ઇમેસં ચતુન્નં ધમ્માનં એકન્તતો લબ્ભમાનતં દસ્સેતિ.

એવં તેસં થપતીનં ઇમેહિ ચતૂહિ ધમ્મેહિ સમન્નાગતં પરિયાયેન દસ્સેત્વા ઇદાનિ નિપ્પરિયાયેન તં દસ્સેતું "**તુમ્હે ખો થપતયો**"તિઆદિ વુત્તં.

સહસ્સં કપ્પકોટિયોતિ સહસ્સં અત્તભાવા અહેસુન્તિ અત્થો. ''અસીતિ કપ્પકોટિયો''તિપિ પાઠો, અસીતિઆયુકપ્પકોટિયો અહેસુન્તિ અત્થો. કત્થ પન તે અહેસુન્તિ? આહ "**દેવે ચેવ મનુસ્સે ચા**"તિ, દેવેસુ ચેવ મનુસ્સેસુ ચાતિ અત્થો. **સંવિરુળ્હમ્હી**તિ સમન્તતો પલ્લવગ્ગહણેન વિરુળ્હે. **અલભિંહ**ન્તિ અલભિં અહં. **અજ્જ તિંસં તતો કપ્પા**તિ તતો કપ્પતો અજ્જ સમ્પતિ અયં કપ્પો તિંસતિમો. **તસ્સા સઞ્ઞાય વાસના**તિ તસ્સ બુદ્ધગતાય સઞ્ઞાય વાસનતો.

તણ્હાનિઘાતકોતિ તણ્હાય સમુચ્છેદકો. **વટંસકો**તિ પુપ્ફમયકણ્ણિકો. **સબ્બપુપ્ફેહિલઙ્કતો**તિ નાનાપુપ્ફેહિ અલઙ્કતો. **લપનન્તરા**તિ ઉત્તરાધરોટ્ઠાનં અન્તરતો. **ઓક્કા**તિ પભા. **મુદ્ધનન્તરધાયથા**તિ મુદ્ધનિ અન્તરધાયથ. **કઙ્ખં વિતરા**તિ વિમતિં વિનોદેહિ. **યસ્સ તં સબ્બધમ્મેસુ , સદા ઞાણં પવત્તતી**તિ તન્તિ નિપાતમત્તં. યસ્સ સબ્બધમ્મેસુ આકઙ્ખપ્પટિબદ્ધત્તા સદા ઞાણં પવત્તતિ. સો સબ્બઞ્ઞૂ ભગવા **થેરં આનન્દં એતદબ્રવી**તિ સમ્બન્ધો. **રાજા રટ્ઠે ભવિસ્સતી**તિ સબ્બસ્મિં રટ્ઠે રાજા ભવિસ્સતિ. **ચરિમ**ન્તિ ચરિમભવં. **સચ્છિકત્વા**તિ પચ્ચક્ખં કત્વા. **ધમ્મત**ન્તિ ચતુસચ્ચધમ્મં, પચ્ચેકબોધિં વા.

સુવણ્ણચ્છદનં નાવન્તિ ઉભોસુ પસ્સેસુ સુવણ્ણાલઙ્કારેહિ પટિમણ્ડિતવસેન છાદિતં સુવણ્ણનાવં. **પઞ્હં પુટ્ઠા વિયાકાસિ, સક્કસ્સ ઇતિ મે સુત**ન્તિ યથા સા દેવતા પઞ્હં પુટ્ઠા સક્કસ્સ બ્યાકાસિ, એવં મયાપિ સુતન્તિ આયસ્મા મહામોગ્ગલ્લાનો અત્તના યથાસુતં તં ભગવતો વદતિ.

પંસુથૂપેસૂતિ સરીરધાતું અબ્ભન્તરે ઠપેત્વા પંસૂહિ કતથૂપેસુ. એવઞ્હિ તે ભગવન્તં ઉદ્દિસ્સકતા નામ હોન્તિ, તેનેવાહ – "**ઉદ્દિસ્સકતેસુ દસબલધરાન**"ન્તિ.

દેવપુત્તસરીરવણ્ણાતિ દેવપુત્તસરીરસદિસવણ્ણા. **સુભગસણ્ઠિતી**તિ સોભગ્ગાયુત્તસણ્ઠાના. **ઉળારં વત તં આસી**તિ તં મયા કતં પુઞ્ઞં ઉળારં વત અહોસિ. **યાહ**ન્તિ યા અહં. **સતસહસ્સં કપ્પે, મુદિતો થૂપં અપૂજેસી**તિ થૂપં પૂજેત્વા સતસહસ્સં આયુકપ્પે અહં મુદિતોતિ અત્થો. **અનાગન્તુન વિનિપાત**ન્તિ અપાયુપપત્તિં અનુપગન્ત્વા. **યં ચક્ખુ**ન્તિ યં પઞ્ઞાચક્ખું. **પણિહિત**ન્તિ ઠપિતં. **વિમુત્તચિત્તમ્હી**તિ વિમુત્તચિત્તો અમ્હિ. **વિધૂતલતો**તિ વિધૂતતણ્હાલતો, સમુચ્છિન્નતણ્હોતિ અત્થો.

સામાકપત્થોદનમત્તન્તિ સામાકતિણાનં નાળિકોદનમત્તં. **અખિલે**તિ પઞ્ચન્નં ચેતોખિલાનં અભાવેન અખિલે. **તસ્મિઞ્ચ ઓકપ્પયિ ધમ્મમુત્તમ**ન્તિ તસ્મિં પચ્ચેકબુદ્ધે ઉત્તમધમ્મં પચ્ચેકબોધિં ''ઉત્તમધમ્મેન નામ ઇમસ્મિં ભવિતબ્બ''ન્તિ સદ્દહિં. "**તસ્મિઞ્ચ ધમ્મે પણિધેસિં માનસ**"ન્તિ ઇમિના પટિલદ્ધધમ્મં અહમ્પિ સચ્છિકરેય્યન્તિ ચિત્તં પણિદહિં. **ભવે કુદાસુપિ ચ મા અપેક્ખવા**તિ કત્થચિ ભવે અપેક્ખવા મા ભવેય્યન્તિ ચ પણિધેસિં માનસન્તિ સમ્બન્ધો.

કુરૂસૂતિ ઉત્તરકુરૂસુ. **દીઘાયુકેસૂ**તિ તેસં વસ્સસહસ્સાયુકતાય વુત્તં. **અમમેસૂ**તિ અપરિગ્ગહેસુ. **પાણીસૂ**તિ સત્તેસુ. **અહીનગામીસૂ**તિ યથાલદ્ધસમ્પત્તીહિ યાવતાયુકં અપરિહીનસભાવેસુ . **તિદસોપપજ્જથા**તિ તાવતિંસો હુત્વા ઉપપજ્જિં, તિદસે વા તાવતિંસભવને ઉપપજ્જિં. **વિસિટ્ઠકાયૂપગતો**તિ વિસિટ્ઠકાયેસુ નાનાવણ્ણકાયેસુ ઉપગતો. **યસસ્સિસૂ**તિ પરિવારવન્તેસુ. **હિતાહિતાસિહી**તિ કુસલાકુસલે વીતિવત્તીહિ. **પચ્ચક્ખં ખ્વિમ**ન્તિ પચ્ચક્ખં ખો ઇમં વચનન્તિ અધિપ્પાયો.

સકાસીતિ સો અકાસિ. **બલિમાભિહારી**તિ પૂજાબલિં અભિહરિ. **પતિતસ્સ એક**ન્તિ તસ્સ હત્થતો એકપુપ્ફં પતિતં.

ઉપરિટ્ઠન્તિ ઉપરિ વેહાસે ઠિતં. **અરિટ્ઠ**ન્તિ અરિટ્ઠં નામ પચ્ચેકસમ્બુદ્ધં. **અજ્ઝત્તઞ્ચ બહિદ્ધા ચા**તિ અજ્ઝત્તવિસયા ચ બહિદ્ધવિસયા ચ. **યે મે વિજ્જિંસૂ**તિ યે મે પુબ્બે વિજ્જમાના અહેસું. **જાતિમરણસંસારો**, **નત્થિ દાનિ પુનબ્ભવો**તિ પુનપ્પુનં જાયનમીયનભૂતો સંસારો પુનબ્ભવોતિ ચ વુચ્ચતિ, સો ચ દાનિ નત્થીતિ અત્થો.

ઇદં વાસનાભાગિયં સુત્તન્તિ ઇદં વાસનાભાગપુઞ્ઞવિભાવનાનં નાનાસુત્તપદાનં ઉદાહરણવસેન દસ્સિતં વાસનાભાગિયં સુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

‘‘ઉદ્ધં અધો...પે॰... અપુનબ્ભવાયા’’તિ ઇદં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તન્તિ વુત્તં ઓઘતરણસ્સ અરિયમગ્ગકિચ્ચત્તા. **ન ચેતના કરણીયા**તિ ન ચિત્તં ઉપ્પાદેતબ્બં. **ધમ્મતા**તિ ધમ્મસભાવો.

યદા હવેતિ યસ્મિં હવે કાલે. **પાતુભવન્તી**તિ ઉપ્પજ્જન્તિ. **ધમ્મા**તિ અનુલોમપચ્ચયાકારપટિવેધસાધકા બોધિપક્ખિયધમ્મા. **પાતુભવન્તી**તિ વા પકાસેન્તિ, અભિસમયવસેન પાકટા હોન્તિ. **ધમ્મા**તિ ચતુઅરિયસચ્ચધમ્મા. આતાપો વુચ્ચતિ કિલેસસન્તાપનટ્ઠેન વીરિયં. **આતાપિનો**તિ સમ્મપ્પધાનવીરિયવતો. **ઝાયતો**તિ આરમ્મણૂપનિજ્ઝાનલક્ખણેન લક્ખણૂપનિજ્ઝાનલક્ખણેન ચ ઝાનેન ઝાયન્તસ્સ. **બ્રાહ્મણસ્સા**તિ બાહિતપાપસ્સ ખીણાસવસ્સ. **અથસ્સ કઙ્ખા વપયન્તિ સબ્બા**તિ અથસ્સ એવં પાતુભૂતધમ્મસ્સ યા તા ‘‘કો નુ ખો, ભન્તે, ફુસતીતિ? નો કલ્લો પઞ્હોતિ ભગવા અવોચા’’તિઆદિના (સં॰ નિ॰ ૨.૧૨) નયેન ‘‘કતમં નુ ખો, ભન્તે, જરામરણં, કસ્સ પનિદં જરામરણન્તિ? નો કલ્લો પઞ્હોતિ ભગવા અવોચા’’તિઆદિના (સં॰ નિ॰ ૨.૩૫) ચ નયેન પચ્ચયાકારકઙ્ખા વુત્તા. યા ચ પચ્ચયાકારસ્સેવ અપ્પટિવિદ્ધત્તા ‘‘અહોસિં નુ ખો અહમતીતમદ્ધાન’’ન્તિઆદિકા (મ॰ નિ॰ ૧.૧૮; સં॰ નિ॰ ૨.૨૦) સોળસકઙ્ખા ‘‘બુદ્ધે કઙ્ખતિ ધમ્મે કઙ્ખતી’’તિઆદિકા (ધ॰ સ॰ ૧૦૦૮) અટ્ઠ ચ કઙ્ખા આગતા, તા સબ્બા વપયન્તિ અપગચ્છન્તિ નિરુજ્ઝન્તિ, કસ્મા? **યતો પજાનાતિ સહેતુધમ્મં**, યસ્મા અવિજ્જાદિકેન હેતુના સહેતુકં ઇમં સઙ્ખારાદિં કેવલં દુક્ખક્ખન્ધધમ્મં પજાનાતિ અઞ્ઞાસિ પટિવિજ્ઝતિ.

યતો ખયં પચ્ચયાનં અવેદીહિ યસ્મા પચ્ચયાનં ખયસઙ્ખાતં નિબ્બાનં અવેદિ અઞ્ઞાસિ પટિવિજ્ઝિ, તસ્મા યદાસ્સ આતાપિનો ઝાયતો બ્રાહ્મણસ્સ વુત્તપ્પકારા ધમ્મા પાતુભવન્તિ. અથસ્સ યા નિબ્બાનસ્સ અવિદિતત્તા કઙ્ખા ઉપ્પજ્જેય્યું, સબ્બાપિ તા કઙ્ખા વપયન્તીતિ.

આરઞ્ઞન્તિ આરઞ્ઞકં. **અઞ્ઞાતુઞ્છેન યાપેન્ત**ન્તિ કુલેસુ અઞ્ઞાતો નિચ્ચનવોયેવ હુત્વા ઉઞ્છેન પિણ્ડચરિયાય યાપેન્તં. અથ વા અભિલક્ખિતેસુ ઇસ્સરજનગેહેસુ કટુકભણ્ડસમ્ભારં સુગન્ધભોજનં પરિયેસન્તસ્સ

ઉઞ્છનં ઞાતુઞ્છનં નામ, ઘરપટિપાટિયા પન દ્વારે ઠિતેન લદ્ધમિસ્સકભોજનં અઞ્ઞાતુઞ્છનં નામ. ઇદં ઇધ અધિપ્પેતં. તેન યાપેન્તં. **કામેસુ અનપેક્ખિન**ન્તિ વત્થુકામકિલેસકામેસુ નિરપેક્ખં.

છેત્વાતિ વધિત્વા. **સુખં સેતી**તિ કોધપરિળાહેન અપરિદય્હમાનત્તા સુખં સયતિ. **ન સોચતી**તિ કોધવિનાસેન વિનટ્ઠદોમનસ્સત્તા ન સોચતિ. **વિસમૂલસ્સા**તિ દુક્ખવિપાકસ્સ. **મધુરગ્ગસ્સા**તિ યં અક્કુટ્ઠસ્સ પચ્ચક્કોસિત્વા પહટસ્સ પટિપ્પહરિત્વા સુખં ઉપ્પજ્જતિ, તં સન્ધાય સો ''મધુરગ્ગો''તિ વુત્તો. ઇમસ્મિઞ્હિ ઠાને પરિયોસાનં ''અગ્ગ''ન્તિ વુત્તં. **અરિયા**તિ બુદ્ધાદયો.

હનેતિ હનેય્ય. **ઉપ્પતિત**ન્તિ અસમુગ્ઘાટિતં અવિક્ખમ્ભિતુપ્પન્નવસેન સમુદાચારુપ્પન્નવસેન સમુદાચરન્તં. **વિનોદયે**તિ અત્તનો સન્તાનતો નીહરેય્ય.

સત્તિયાતિ દેસનાસીસમેતં, એકતોધારાદિના સત્થેનાતિ અત્થો. **ઓમટ્ઠો**તિ પહટો. ચત્તારો હિ પહારા ઓમટ્ઠો ઉમ્મટ્ઠો મટ્ઠો વિમટ્ઠોતિ. તત્થ ઉપરિ ઠત્વા અધોમુખં દિન્નપ્પહારો **ઓમટ્ઠો** નામ, અધો ઠત્વા ઉદ્ધં મુખં દિન્નપ્પહારો **ઉમ્મટ્ઠો** નામ, અગ્ગળસૂચિ વિય વિનિવિજ્ઝિત્વા કતો **મટ્ઠો** નામ, સેસો સબ્બોપિ **વિમટ્ઠો** નામ. ઇમસ્મિં પન ઠાને ઓમટ્ઠો ગહિતો. સો હિ સબ્બદારુણો દુરુદ્ધરણસલ્લો દુત્તિકિચ્છો અન્તોદોસો અન્તોપુબ્બલોહિતો ચ હોતિ. પુબ્બલોહિતં અનિક્ખમિત્વા વણમુખં પરિયોનન્ધિત્વા તિટ્ઠતિ. પુબ્બલોહિતં નીહરિતુકામેહિ મઞ્ચેન સદ્ધિં બન્ધિત્વા અધોસિરો કાતબ્બો હોતિ, મરણં વા મરણમત્તં વા દુક્ખં પાપુણાતિ. **પરિબ્બજે**તિ વિહરેય્ય.

ઇમાય ગાથાય કિં કથિતં? યથા સત્તિયા ઓમટ્ઠપુરિસો સલ્લુબ્બાહનવણતિકિચ્છનાનં અત્થાય વીરિયં આરભતિ પયોગં કરોતિ પરક્કમતિ. યથા ચ દય્હમાને મત્થકે આદિત્તસિરો તસ્સ નિબ્બાપનત્થાય વીરિયં આરભતિ પયોગં કરોતિ પરક્કમતિ, એવમેવં ભિક્ખુ કામરાગપ્પહાનાય સતો અપ્પમત્તો હુત્વા વિહરેય્ય ભગવાતિ કથેસિ.

એવં દેવતાય કથિતે અથ ભગવા ચિન્તેસિ – ''ઇમાય દેવતાય ઉપમા દળ્હં કત્વા આનીતા, અત્થં પન પરિત્તકં ગહેત્વા ઠિતા. પુનપ્પુનં કથેન્તીપિ હિ એસા કામરાગસ્સ વિક્ખમ્ભનપ્પહાનમેવ કથેય્ય, યાવ ચ કામરાગો મગ્ગેન ન સમુગ્ઘાટિય્યતિ, તાવ અનુબન્ધોવ હોતી''તિ તમેવ ઉપમં ગહેત્વા પઠમમગ્ગવસેન દેવતાય વિનિવટ્ટેત્વા દસ્સેન્તો ''**સત્તિયા વિય ઓમટ્ઠો**''તિ દુતિયગાથમાહ. તસ્સત્થો પુરિમનયાનુસારેન વેદિતબ્બો.

લોકામિસન્તિ કામગુણો. **સન્તિપેક્ખો**તિ સબ્બસઙ્ખારૂપસમં નિબ્બાનં અપેક્ખમાનો. **પઞ્ઞવા**તિ પઞ્ઞવન્તો. **પહિતત્તો**તિ નિબ્બાનં પતિપેસિતચિત્તો. **વિરતો કામસઞ્ઞાયા**તિ યાય કાયચિ સબ્બતો કામસઞ્ઞાય ચતુત્થમગ્ગસમ્પયુત્તાય સમુચ્છેદવિરતિયા વિરતો. ''વિરત્તો''તિપિ પાઠો. કામસઞ્ઞાયાતિ પન ભુમ્મવચનં હોતિ. **સગાથાવગ્ગે** (સં॰ નિ॰ ૧.૯૬) ''કામસઞ્ઞાસૂ''તિ પાઠો. ચતૂહિ મગ્ગેહિ દસન્નમ્પિ સંયોજનાનં અતીતત્તા **સબ્બસંયોજનાતીતો**. ચતુત્થમગ્ગેનેવ વા ઉદ્ધમ્ભાગિયસંયોજનાતીતો તત્ર તત્રાભિનન્દનતો નન્દિસઙ્ખાતાય તણ્હાય તિણ્ણઞ્ચ ભવાનં પરિક્ખીણત્તા **નન્દિભવપરિક્ખીણો**. સો તાદિસો ખીણાસવો ભિક્ખુ **ગમ્ભીરે** સંસારણ્ણવે **ન સીદતિ**.

સદ્દહાનોતિ યેન પુબ્બભાગે કાયસુચરિતાદિભેદેન, અપરભાગે ચ સત્તત્તિંસબોધિપક્ખિયભેદેન ધમ્મેન અરહન્તો બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધબુદ્ધસાવકા નિબ્બાનં પત્તા. તં સદ્દહાનો અરહતં ધમ્મં નિબ્બાનપ્પત્તિયા

લોકિયલોકુત્તરપઞ્ઞં લભતિ, તઞ્ચ ખો ન સદ્ધામત્તકેનેવ. યસ્મા પન સદ્ધાજાતો ઉપસઙ્કમતિ, ઉપસઙ્કમન્તો પયિરુપાસતિ, પયિરુપાસન્તો સોતં ઓદહતિ, ઓદહિતસોતો ધમ્મં સુણાતિ, તસ્મા ઉપસઙ્કમનતો પટ્ઠાય યાવ ધમ્મસ્સવનેન **સુસ્સૂસં લભતે પઞ્ઞં**.

કિં વુત્તં હોતિ? તં ધમ્મં સદ્દહિત્વાપિ આચરિયુપજ્ઝાયે કાલેન કાલં ઉપસઙ્કમિત્વાપિ વત્તકરણેન પયિરુપાસિત્વા યદા પયિરુપાસનાય આરાધિતચિત્તા કિઞ્ચિ વત્તુકામા હોન્તિ. અથ અધિગતાય સોતુકામતાય સોતં ઓદહિત્વા સુણન્તો લભતીતિ એવં સુસ્સૂસમ્પિ ચ સતિઅવિપ્પવાસેન અપ્પમત્તો સુભાસિતદુબ્ભાસિતઞ્ઞુતાય વિચક્ખણો એવ લભતિ, ન ઇતરો. તેનાહ – ''**અપ્પમત્તો વિચક્ખણો**''તિ.

પતિરૂપકારીતિ દેસકાલાદીનિ અહાપેત્વા લોકિયસ્સ લોકુત્તરસ્સ ધમ્મસ્સ પતિરૂપં અધિગમૂપાયં કરોતીતિ પતિરૂપકારી. **ધુરવા**તિ ચેતસિકવીરિયવસેન અનિક્ખિત્તધુરો. **ઉટ્ઠાતા**તિ કાયિકવીરિયવસેન ઉટ્ઠાનસમ્પન્નો અસિથિલપરક્કમો. **વિન્દતે ધન**ન્તિ લોકિયલોકુત્તરધનં અધિગચ્છતિ. **સચ્ચેના**તિ વચીસચ્ચેન પરમત્થસચ્ચેન ચ. બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધઅરિયસાવકા નિબ્બુતિં પાપુણન્તા કિત્તિમ્પિ પાપુણન્તિયેવ. દદન્તિ પરેસં યં કિઞ્ચિ ઇચ્છિતં પત્થિતં દેન્તો **મિત્તાનિ ગન્થતિ** સમ્પાદેતિ કરોતીતિ અત્થો. દુદ્દદં વા દદન્તો ગન્થતિ, દાનમુખેન ચત્તારિપિ સઙ્ગહવત્થૂનિ ગહિતાનીતિ વેદિતબ્બાનિ. તેહિ મિત્તાનિ કરોન્તિ. **અસ્મા લોકા પરં લોકં, સ વે પેચ્ચ ન સોચતી**તિ યસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઇમે સદ્ધાદયો ધમ્મા વિજ્જન્તિ, સો ઇમસ્મા લોકા પરં લોકં ગન્ત્વા ન સોચતિ, સોકકારણં તસ્સ નત્થીતિ અત્થો.

''યસ્સેતે ચતુરો ધમ્મા, સદ્ધસ્સ ઘરમેસિનો;
સચ્ચં ધમ્મો ધિતિ ચાગો, સ વે પેચ્ચ ન સોચતી''તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૬; સુ॰ નિ॰ ૧૯૦) –

ગાથં અવસેસં કત્વા ઉદાહટં. **આળવકસુત્તે** હિ ઇમા ગાથા આળવકેન ''કથં સુ લભતે પઞ્ઞ''ન્તિઆદિના (સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૬; સુ॰ નિ॰ ૧૮૭) પુટ્ઠેન ભગવતા ભાસિતાતિ.

યેન કેનચિ વણ્ણેનાતિ યેન કેનચિ કારણેન, પકારેન વા. **સંવાસો**તિ એકસ્મિં ઠાને સહવાસો સમાગમો. **તન્તિ** તથા સમાગતં અનુકમ્પિતબ્બં પુરિસં. **મનસા ચે પસન્નેના**તિ કરુણાસમુસ્સાહિતેન પસાદેન પસન્નેન મનસા. **ન તેન હોતિ સંયુત્તો**તિ તેન યથાવુત્તેન અનુસાસનેન કામચ્છન્દાદીનં સંયોજનવસેન સંયુત્તો નામ ન હોતિ. **યાનુકમ્પા અનુદ્દયા**તિ યા અરિયમગ્ગસમ્પાપનવસેન કરુણાયના, મેત્તાયના ચાતિ અત્થો.

૨૭૦. રાગો ચ દોસો ચાતિ રાગદોસા હેટ્ઠા વુત્તનયાવ. **કુતોનિદાના**તિ કિંનિદાના કિંહેતુકા. પચ્ચત્તવચનસ્સ હિ અયં તો-આદેસો, સમાસે ચસ્સ લોપાભાવો વેદિતબ્બો. **અરતી રતી લોમહંસો કુતોજા**તિ યાયં પન્તેસુ સેનાસનેસુ, અધિકુસલેસુ ચ ધમ્મેસુ અરતિ ઉક્કણ્ઠિતા, યા ચ પઞ્ચસુ કામગુણેસુ રતિ અભિરતિ આસત્તિ કીળનાદિ, યો ચ લોમહંસસમુટ્ઠાનતો લોમહંસસઙ્ખાતો ચિત્તુત્રાસો, ઇમે તયો ધમ્મા કુતો જાતા કુતો નિબ્બત્તાતિ પુચ્છા. **કુતો સમુટ્ઠાયા**તિ કુતો ઉપ્પજ્જિત્વા. **મનો**તિ કુસલચિત્તં. **વિતક્કા**તિ કામવિતક્કાદયો. **કુમારકા ધઙ્કમિવોસજન્તી**તિ યથા કુમારકા કીળન્તા કાકં સુત્તેન પાદે બન્ધિત્વા ઓસજન્તિ ખિપન્તિ, એવં કુસલમનં અકુસલવિતક્કા કુતો સમુટ્ઠાય ઓસજન્તીતિ પુચ્છા.

રાગો ચાતિ દુતિયગાથા તસ્સા વિસ્સજ્જનં. તત્થ **ઇતો**તિ અત્તભાવં સન્ધાયાહ. અત્તભાવનિદાના હિ રાગદોસા, અરતિ રતિ લોમહંસા ચ અત્તભાવતો જાતા. કામવિતક્કાદયો અત્તભાવતો એવ સમુટ્ઠાય કુસલમનં ઓસજન્તિ. તેન તદઞ્ઞં પકતિઆદિકારણં પટિક્ખિપન્તો આહ – "**ઇતોનિદાના ઇતો સમુટ્ઠાયા**"તિ. પુરિમગાથાય વુત્તનયેનેત્થ સદ્દસિદ્ધિ વેદિતબ્બા.

ઇદાનિ ય્વાયં "ઇતોનિદાના"તિઆદીસુ અત્તભાવનિદાના અત્તભાવતો જાતા અત્તભાવતો સમુટ્ઠાયાતિ અત્થો વુત્તો, તં સાધેન્તો આહ – "**સ્નેહજા અત્તસમ્ભૂતા**"તિ. એતે હિ રાગાદયો વિતક્કપરિયોસાના તણ્હાસ્નેહેન જાતા. તથા જાયન્તા ચ પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધભેદે અત્તભાવસઙ્ખાતે અત્તનિ સમ્ભૂતા. તેનાહ – "સ્નેહજા અત્તસમ્ભૂતા"તિ. ઇદાનિ તદત્થજોતિકં ઉપમં દસ્સેતિ "**નિગ્રોધસ્સેવ ખન્ધજા**"તિ. તત્થ **ખન્ધજા**તિ ખન્ધેસુ જાતા પારોહા. ઇદં વુત્તં હોતિ – યથા નિગ્રોધસ્સ ખન્ધજસઙ્ખાતા પારોહા આપોરસસઙ્ખાતે સ્નેહે સતિ જાયન્તિ, જાયન્તા ચ તસ્મિંયેવ નિગ્રોધે તેસુ તેસુ સાખપ્પદેસેસુ સમ્ભવન્તિ, એવં એતે રાગાદયો અજ્ઝત્તં તણ્હાસ્નેહે સતિ જાયન્તિ, જાયન્તા ચ તસ્મિંયેવ અત્તભાવે તેસુ તેસુ ચક્ખાદિપ્પદેસેસુ ઇટ્ઠારમ્મણેસુ સમ્ભવન્તિ. તેન વુત્તં – "સ્નેહજા અત્તસમ્ભૂતા"તિ. **પુથુ વિસત્તા કામેસૂ**તિ યસ્મા રાગોપિ પઞ્ચકામગુણિકાદિવસેન, દોસોપિ આઘાતવત્થુઆદિવસેન અરતિઆદયોપિ તસ્સ તસ્સ ભેદસ્સ વસેનાતિ સબ્બથા સબ્બેપિમે કિલેસા પુથુ અનેકપ્પકારા હુત્વા વત્થુદ્વારારમ્મણાદિવસેન તેસુ તેસુ કામેસુ તથા તથા વિસત્તા લગ્ગા સંસિબ્બિત્વા ઠિતા. કિમિવ? **માલુવાવ વિતતા વને** યથા વને વિતતા માલુવા તેસુ તેસુ રુક્ખસાખપ્પસાખાદિભેદેસુ વિસત્તા હોતિ લગ્ગા સંસિબ્બિત્વા ઠિતા, એવં એતે કિલેસા ધમ્મા, તસ્મા એત્થ પુથુપભેદેસુ વત્થુકામેસુ વિસત્તં કિલેસગહનં.

યે નં પજાનન્તિ યતોનિદાનં, તે નં વિનોદેન્તિ સુણોહિ યક્ખ. તસ્સત્થો – યે સત્તા નં કિલેસગહનં "ઇતોનિદાનં એસ ઉપ્પજ્જતી"તિ જાનન્તિ, તે નં તણ્હાસિનેહસિનેહિતે અત્તભાવે ઉપ્પજ્જતીતિ ઞત્વા તં તણ્હાસિનેહં આદીનવાનુપસ્સનાદિભાવનાઞાણગ્ગિના વિસોસેન્તા વિનોદેન્તિ પજહન્તિ, એવં અમ્હાકં ભાસિતં સુણોહિ યક્ખાતિ. **તે દુત્તરં ઓઘમિમં તરન્તિ, અતિણ્ણપુબ્બં અપુનબ્ભવાયા**તિ યે હિ સંકિલેસગહનં વિનોદેન્તિ, તે એકન્તેન મગ્ગં ભાવેન્તિ. ન હિ મગ્ગભાવનં વિના કિલેસવિનોદનં અત્થિ. એવં મગ્ગં ભાવેન્તા તે પકતિઞાણેન દુત્તરં કામોઘાદિં ચતુબ્બિધં ઓઘં ઇમિના દીઘેન અદ્ધુના સુપિનન્તેનપિ અતિણ્ણપુબ્બં અનતિક્કન્તપુબ્બં અપુનબ્ભવાય નિબ્બાનાય તરન્તિ.

દુક્કરં ભગવાતિ એકો કિર દેવપુત્તો પુબ્બયોગાવચરો બહલકિલેસતાય સપ્પયોગેન કિલેસે વિક્ખમ્ભેન્તો સમણધમ્મં કત્વા પુબ્બહેતુમન્દતાય અરિયભૂમિં અપ્પત્વાવ કાલં કત્વા દેવલોકે નિબ્બત્તો, સો તથાગતં ઉપસઙ્કમિત્વા દુક્કરભાવં આરોચેન્તો એવમાહ. તત્થ **દુક્કર**ન્તિ દસપિ વસ્સાનિ…પે॰… સટ્ઠિપિ વસ્સાનિ એકન્તપરિસુદ્ધસ્સ સમણધમ્મસ્સ કરણં નામેતં દુક્કરં. **સેક્ખા**તિ સત્ત સેક્ખા. **સીલસમાહિતા**તિ સીલેન સમાહિતા સમુપેતા. **ઠિતત્તા**તિ પતિટ્ઠિતસભાવા. એવં પુચ્છિતપઞ્હં વિસ્સજ્જિત્વા ઉપરિપઞ્હં સમુટ્ઠાપનત્થં "**અનગારિયુપેતસ્સા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **અનગારિયુપેતસ્સા**તિ અનગારિયં નિગ્ગેહભાવં ઉપગતસ્સ, પબ્બજિતસ્સાતિ અત્થો. **તુટ્ઠી**તિ ચતુપચ્ચયસન્તોસો.

ભાવનાયાતિ ચિત્તવૂપસમભાવનાય. **તે છેત્વા મચ્ચુનો જાલ**ન્તિ યે રત્તિન્દિવં ઇન્દ્રિયૂપસમે રતા, તે દુસ્સમાદહં ચિત્તં સમાદહન્તિ. યે સમાહિતચિત્તા, તે ચતુપચ્ચયસન્તોસં પૂરેન્તા ન કિલમન્તિ. યે સન્તુટ્ઠા, તે સીલં

પૂરેન્તા ન કિલમન્તિ. યે સીલે પતિટ્ઠિતા સત્ત સેક્ખા, તે અરિયા મચ્ચુનો જાલસઙ્ખાતં કિલેસજાલં છિન્દિત્વા ગચ્છન્તિ.

દુગ્ગમોતિ સચ્ચમેતં, ભન્તે, યે ઇન્દ્રિયૂપસમે રતા, તે દુસ્સમાદહં ચિત્તં સમાદહન્તિ. યે સમાહિતચિત્તા, તે ચતુપચ્ચયસન્તોસં પૂરેન્તા ન કિલમન્તિ. યે સન્તુટ્ઠા, તે સીલં પૂરેન્તા ન કિલમન્તિ. યે સીલે પરમગ્ગાહિનો સત્ત સેક્ખા, તે **અરિયા** મચ્ચુનો જાલસઙ્ખાતં કિલેસજાલં છિન્દિત્વા **ગચ્છન્તિ**. કિં ન ગમિસ્સન્તિ, અયં પન દુગ્ગમો "**ભગવા વિસમો મગ્ગો**"તિ આહ. તત્થ કિઞ્ચાપિ અરિયમગ્ગો નેવ દુગ્ગમો ન વિસમો, પુબ્બભાગપટિપદાય પનસ્સ બહૂ પરિસ્સયા હોન્તિ, તસ્મા એવં વુત્તો. **અવંસિરા**તિ ઞાણસિરેન અધોસિરા હુત્વા **પપતન્તિ**. અરિયમગ્ગં આરોહિતું અસમત્થતાય એવ તે **મગ્ગે** પપતન્તીતિ વુચ્ચન્તિ. **અરિયાનં સમો મગ્ગો**તિ સ્વેવ મગ્ગો અરિયાનં સમો હોતિ. **વિસમે સમા**તિ વિસમેપિ સત્તકાયે સમા એવ.

૭૦૭ઞ્હિ તં જેતવનન્તિ અનાથપિણ્ડિકો દેવપુત્તો જેતવનસ્સ ચેવ બુદ્ધાદીનઞ્ચ વણ્ણભણનત્થં આગન્ત્વા એવમાહ. **ઇસિસઙ્ઘનિસેવિત**ન્તિ ભિક્ખુસઙ્ઘનિવેસિતં. એવં પઠમગાથાય જેતવનસ્સ વણ્ણં કથેત્વા ઇદાનિ અરિયમગ્ગસ્સ વણ્ણં કથેન્તો "**કમ્મં વિજ્જા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **કમ્મ**ન્તિ મગ્ગચેતના. **વિજ્જા**તિ મગ્ગપઞ્ઞા. **ધમ્મો**તિ સમાધિ, સમાધિપક્ખિકા વા ધમ્મા. **સીલં જીવિતમુત્તમ**ન્તિ સીલે પતિટ્ઠિતસ્સ જીવિતઞ્ચ ઉત્તમન્તિ દસ્સેતિ. અથ વા **વિજ્જા**તિ દિટ્ઠિસઙ્કપ્પા. **ધમ્મો**તિ વાયામસતિસમાધયો. **સીલ**ન્તિ વાચાકમ્મન્તાજીવા. **જીવિતમુત્તમ**ન્તિ એતસ્મિં સીલે પતિટ્ઠિતસ્સ જીવિતં નામ ઉત્તમન્તિ. "**એતેન મચ્ચા સુજ્ઝન્તી**"તિ એતેન અટ્ઠઙ્ગિકેન મગ્ગેન સત્તા વિસુજ્ઝન્તિ.

તસ્માતિ યસ્મા મગ્ગેન સુજ્ઝન્તિ, ન ગોત્તધનેહિ, તસ્મા. **યોનિસો વિચિને ધમ્મ**ન્તિ ઉપાયેન બોધિપક્ખિયધમ્મં વિચિનેય્ય. **એવં તત્થ વિસુજ્ઝતી**તિ એવં તસ્મિં અરિયમગ્ગે વિસુજ્ઝતિ. અથ વા **યોનિસો વિચિને ધમ્મ**ન્તિ ઉપાયેન અરિયસચ્ચધમ્મં વિચિનેય્ય. **એવં તત્થ વિસુજ્ઝતી**તિ એવં તેસુ ચતૂસુ અરિયસચ્ચેસુ વિસુજ્ઝતિ. ઇદાનિ સારિપુત્તત્થેરસ્સ વણ્ણં કથેન્તો "**સારિપુત્તોવા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **સારિપુત્તોવા**તિ અવધારણવચનં, એતેહિ પઞ્ઞાદીહિ સારિપુત્તોવ સેય્યોતિ વદતિ. **ઉપસમેના**તિ કિલેસવૂપસમેન. **પારઙ્ગતો**તિ નિબ્બાનં ગતો, યો કોચિ નિબ્બાનપત્તો ભિક્ખુ, ન તાદિસો. **એતાવપરમો સિયા**, ન થેરા ઉત્તરિતરો નામ સાવકો અત્થીતિ વદતિ.

અતીતન્તિ અતીતે પઞ્ચક્ખન્ધે. **નાન્વાગમેય્યા**તિ તણ્હાદિટ્ઠીહિ નાનુગચ્છેય્ય. **નપ્પટિકઙ્ખે**તિ તણ્હાદિટ્ઠીહિ ન પત્થેય્ય. **યદતીત**ન્તિ ઇદમેત્થ કારણવચનં. યસ્મા યં અતીતં, **તં પહીનં** નિરુદ્ધં અત્થઙ્ગતં, તસ્મા તં નાનુગચ્છેય્ય. યસ્મા ચ યં તત્થ **અનાગતં**, તં **અપ્પત્તં** અજાતં અનિબ્બત્તં, તસ્મા તમ્પિ ન પત્થેય્ય. **તત્થ તત્થા**તિ પચ્ચુપ્પન્નમ્પિ ધમ્મં યત્થ યત્થેવ સો ઉપ્પન્નો, તત્થ તત્થેવ નં અનિચ્ચાનુપસ્સનાદીહિ સત્તહિ અનુપસ્સનાહિ **વિપસ્સતિ**, અરઞ્ઞાદીસુ વા તત્થ તત્થ વિપસ્સતિ. **અસંહીરં અસંકુપ્પ**ન્તિ ઇદં વિપસ્સનાપટિવિપસ્સનાદસ્સનત્થં વુત્તં. વિપસ્સના હિ રાગાદીહિ ન સંહિરતિ ન કુપ્પતીતિ અસંહીરા અસંકુપ્પા, તં **અનુબ્રૂહયે** વડ્ઢેય્ય પટિવિપસ્સેય્યાતિ વુત્તં હોતિ. અથ વા નિબ્બાનં રાગાદીહિ ન સંહિરતિ ન કુપ્પતીતિ **અસંહીરં અસંકુપ્પં**, તં **વિદ્વા** પણ્ડિતો ભિક્ખુ **અનુબ્રૂહયે**, પુનપ્પુનં તદારમ્મણં ફલસમાપત્તિં અપ્પેન્તો વડ્ઢેય્યાતિ અત્થો.

તસ્સ પન અનુબ્રૂહનસ્સ અત્થાય **અજ્જેવ કિચ્ચમાતપ્પ**ન્તિ કિલેસાનં આતાપનપરિતાપનેન ‘‘આતપ્પ’’ન્તિ લદ્ધનામં વીરિયં અજ્જેવ કાતબ્બં. **કો જઞ્ઞા મરણં સુવે**તિ સ્વે જીવિતં વા મરણં વા કો જાનાતિ. અજ્જેવ દાનં દસ્સામિ, સીલં વા રક્ખિસ્સામિ, અઞ્ઞતરં વા પન કુસલં કરિસ્સામિ, ‘‘અજ્જ તાવ પપઞ્ચો અત્થિ, સ્વે વા પુનદિવસે વા જાનિસ્સામી’’તિ ચિત્તં અનુપ્પાદેત્વા ‘‘અજ્જેવ કરિસ્સામી’’તિ એવં વીરિયં કાતબ્બન્તિ દસ્સેતિ. **મહાસેનેના**તિ અહિવિચ્છિકવિસસત્થાદીનિ હિ અનેકાનિ મરણકારણાનિ તસ્સ સેનાતિ તાય મહતિયા સેનાય વસેન મહાસેનેન એવરૂપેન મચ્ચુના સદ્ધિં ‘‘કતિપાહં તાવ આગમેહિ, યાવાહં બુદ્ધપૂજાદિં અત્તનો અવસ્સયં કમ્મં કરોમી’’તિ એવં મિત્તસન્થવાકારસઙ્ખાતો વા ‘‘ઇદં સતં વા સહસ્સં વા ગહેત્વા કતિપાહં આગમેહી’’તિ એવં લઞ્જાનુપ્પદાનસઙ્ખાતો વા ‘‘ઇમિના બલરાસિના પટિબાહિસ્સામી’’તિ એવં બલરાસિસઙ્ખાતો વા **સઙ્ગરો** નત્થિ. સઙ્ગરોતિ હિ મિત્તકરણલઞ્જદાનબલરાસિસઙ્ખાતનાનં નામં, તસ્મા અયમત્થો વુત્તો. **અતન્દિત**ન્તિ અનલસં ઉટ્ઠાહકં. એવં પટિપન્નત્તા ભદ્દો એકરત્તો અસ્સાતિ **ભદ્દેકરત્તો. ઇતી**તિ એવં પટિપન્નં પુગ્ગલં ‘‘ભદ્દેકરત્તો અય’’ન્તિ રાગાદિસન્તતાય **સન્તો બુદ્ધમુનિ આચિક્ખતિ**.

ચક્ખુના પઞ્ઞાય ચાતિ ચક્ખુના ચ પઞ્ઞાય ચ. ચક્ખુભૂતાય વા પઞ્ઞાય. **સતિયા પઞ્ઞાય ચા**તિ સતિયા ચ પઞ્ઞાય ચ, સતિવિસિટ્ઠાય વા પઞ્ઞાય. **કાયેના**તિ નામકાયેન.

દિબ્બચક્ખુ સુવિસુદ્ધન્તિ દિબ્બં ચક્ખુ સુવિસુદ્ધં, યં સચ્છિકરોતીતિ અધિપ્પાયો. **પુબ્બેનિવાસા**તિ પુરિમાસુ જાતીસુ નિવુત્થક્ખન્ધા. **ઇદ્ધિવિધા**તિ ઇદ્ધિકોટ્ઠાસા. **નિરોધો**તિ નિબ્બાનં. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

૪૦૪. સેલૂપમં ચિત્તન્તિ એકઘનં સેલં વિય પકતિવાતેહિ લોકધમ્મવાતેહિ અકમ્પનીયતો યસ્સ ચિત્તં સેલૂપમં. તેનાહ – ‘‘**ઠિતં નાનુપકમ્પતી**’’તિ. **રજનીયેસૂ**તિ લાભાદીસુ. **કોપનેય્યે**તિ અલાભાદિકે. **કુતો નં દુક્ખમેસ્સતી**તિ તં એવં ભાવિતચિત્તં વીતિક્કન્તલોકધમ્મં ઉત્તમપુરિસં લોકધમ્મહેતુકં દુક્ખં નાનુગમિસ્સતિ.

યો બ્રાહ્મણોતિ બાહિતપાપધમ્મતાય બ્રાહ્મણો, ન દિટ્ઠમઙ્ગલિકતાય હુંહુઙ્કારકસાવાદિપાપધમ્મયુત્તો હુત્વા કેવલં જાતિમત્તેન બ્રાહ્મણોતિ પટિજાનાતિ. સો બ્રાહ્મણો બાહિતપાપધમ્મત્તા હુંહુઙ્કારપ્પહાનેન **નિહુંહુઙ્કો**. રાગાદિકસાવાભાવેન **નિક્કસાવો**. સીલસંવરેન સંયતચિત્તતાય **યતત્તો**. ચતુમગ્ગઞાણસઙ્ખાતેહિ વેદેહિ અન્તં નિબ્બાનં, વેદાનં વા અન્તં ગતત્તા **વેદન્તગૂ**. મગ્ગબ્રહ્મચરિયસ્સ વુસિતત્તા **વૂસિતબ્રહ્મચરિયો**. **ધમ્મેન સો બ્રહ્મવાદં વદેય્યા**તિ સો ‘‘બ્રાહ્મણો અહ’’ન્તિ એતં વાદં વદેય્ય. **યસ્સ** સકલલોકસન્નિવાસે **કુહિઞ્ચિ** એકારમ્મણેપિ રાગુસ્સદો દોસુસ્સદો મોહુસ્સદો માનુસ્સદો દિટ્ઠુસ્સદોતિ ઇમે **ઉસ્સદા નત્થી**તિ અત્થો.

ન ગાધતીતિ ન પતિટ્ઠહતિ. **સુક્કા**તિ સુક્કસઙ્ખાતા ગહા. યદિ ચન્દિમસૂરિયાદીનં પભા તત્થ નત્થિ, તમો એવ ચ સિયાતિ આસઙ્કમાને સન્ધાયાહ ‘‘**તમો તત્થ ન વિજ્જતી**’’તિ. **યદા ચ અત્તનાવેદી**તિઆદીસુ એવંવિધં નિબ્બાનં અત્તપચ્ચક્ખેન ઞાણેન યદા વિન્દતિ, **અથ** રૂપારૂપધમ્મતો સુખદુક્ખતો ચ વિપ્પમુત્તો હોતીતિ.

સકેસુ ધમ્મેસૂતિ સકઅત્તભાવસઙ્ખાતેસુ ઉપાદાનક્ખન્ધેસુ. યેભુય્યેન હિ અજ્ઝત્તં વિપસ્સનાભિનિવેસો હોતીતિ. **એતં પિસાચ**ન્તિ અજકલાપક, એતં તયા વુત્તં પિસાચં કિલેસપિસાચઞ્ચ. **પક્કુલ**ન્તિ તયા કતં અક્કુલં પક્કુલકરણઞ્ચ. **અતિવત્તતી**તિ અતિક્કમતિ.

નાભિનન્દતિ આયન્તિન્તિ પુરાણદુતિયિકં આગચ્છન્તિં અઞ્ઞં વા ન અભિનન્દતિ ચિત્તેન ન સમ્પટિચ્છતિ. તમેવ **પક્કમન્તિં ન સોચતિ. સઙ્ગા સઙ્ગામજિં મુત્ત**ન્તિ પઞ્ચવિધાપિ સઙ્ગતો મુત્તં સઙ્ગામજિં ભિક્ખું.

બહ્વેત્થાતિ બહુ એત્થ **ન્હાયતિ જનો**, ન તેન સો સુદ્ધો નામ હોતીતિ અધિપ્પાયો.

જાતિબલં નિસેધન્તિ જાતિબલસ્સ નિસેધકં. **સહાયા વતા**તિ સમથવિપસ્સનાભાવનાય સહ અયનવસેન સહાયા વત. કાલેન કાલં સપ્પાયધમ્મસ્સ સવનવસેન ચિરરત્તં સમેતિ સમાગમો એતેસન્તિ **ચિરરત્તસમેતિકા**. **સિથિલમારબ્ભા**તિ સિથિલં વીરિયં કત્વા.

તત્થ ખો, ભિક્ખવે, કો વિસેસોતિ સત્થુ સાવકસ્સ ચ પઞ્ચસ્વેવ ઉપાદાનક્ખન્ધેસુ નિબ્બિદાદયોતિ પુબ્બભાગપટિપત્તિયં અનુપાદાવિમુત્તિયઞ્ચ હેટ્ઠા ઉપરિ ચ વિસેસાભાવં દસ્સેતિ. વુત્તઞ્હેતં – ''નત્થિ વિમુત્તિયા નાનત્ત''ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૫.૩૧; કથા॰ ૩૫૫ અત્થતો સમાનં). તત્થ વિસેસાભાવં પચ્ચામસતિ ''તત્ર કો વિસેસો''તિ. **અધિપ્પયાસો**તિ અધિકપયોગો. **નાનાકરણ**ન્તિ ચ વિસેસોયેવ વુત્તો.

અયં ખો, ભિક્ખવે, વિસેસોતિ ભિક્ખવે, યદિપિ સાવકસ્સ સત્થુ ચ વિમુત્તિયં વિસેસો નત્થિ, સયમ્ભુઞાણેન પન સવાસનસબ્બકિલેસે ખેપેત્વા સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુજ્ઝિત્વા અનુપ્પન્નસ્સ અરિયમગ્ગસ્સ પરસન્તાને ઉપ્પાદનાદિસકલસબ્બઞ્ઞુગુણસમાયોગો. અયં સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ પઞ્ઞાવિમુત્તતો વિસેસોતિ. તત્થ **અનુપ્પન્નસ્સા**તિ અવત્તમાનસ્સ. અરિયમગ્ગઞ્હિ કસ્સપસમ્માસમ્બુદ્ધો ઉપ્પાદેસિ. અન્તરા અઞ્ઞો સત્થા ઉપ્પાદેતા નામ નાહોસિ, તસ્મા અયં ભગવા અનુપ્પન્નસ્સ **મગ્ગસ્સ ઉપ્પાદેતા** નામ. **અસઞ્જાતસ્સા**તિ તસ્સેવ વેવચનં. **અનક્ખાતસ્સા**તિ અકથિતસ્સ. મગ્ગં જાનાતીતિ **મગ્ગઞ્ઞૂ**. મગ્ગં વિદિતં પાકટં અકાસીતિ **મગ્ગવિદૂ**. મગ્ગે ચ અમગ્ગે ચ કોવિદોતિ **મગ્ગકોવિદો**. **મગ્ગાનુગા**તિ મગ્ગં અનુગચ્છન્તા. **પચ્છાસમન્નાગતા**તિ અહં પઠમં સમન્નાગતો, સાવકા પચ્છા સમન્નાગતા.

''નીચે કુલે પચ્ચાજાતો''તિઆદિના (અ॰ નિ॰ ૪.૮૫; પુ॰ પ॰ ૧૬૮) તમેન યુત્તોતિ **તમો**. કાયદુચ્ચરિતાદીહિ પુન નિરયતમુપગમનતો **તમપરાયણો**. ઇતિ ઉભયેનપિ ખન્ધતમોવ કથિતો હોતિ. ''અડ્ઢે કુલે પચ્ચાજાતો''તિઆદિના (અ॰ નિ॰ ૪.૮૫; પુ॰ પ॰ ૧૬૮) જોતિના યુત્તોતિ **જોતિ**, આલોકભૂતોતિ વુત્તં હોતિ. કાયસુચરિતાદીહિ પુન સગ્ગૂપપત્તિભવૂપગમનતો **જોતિપરાયણો**. ઇમિના નયેન ઇતરેપિ દ્વે વેદિતબ્બા.

ન તં દળ્હં બન્ધનમાહુ ધીરાતિ એત્થ **ધીરા**તિ બુદ્ધાદયો પણ્ડિતપુરિસા. યં સઙ્ખલિકસઙ્ખાતં અયેન નિબ્બત્તં **આયસં** અદુબન્ધનસઙ્ખાતં દારુમયઞ્ચ પબ્બજતિણેહિ રજ્જું કત્વા કતરજ્જુબન્ધનઞ્ચ, તં અસિઆદીહિ છિન્દિતું સક્કુણેય્યતાય ''થિર''ન્તિ ન વદન્તીતિ અત્થો. **સારત્તરત્તા**તિ રત્તા હુત્વા રત્તા. બલવરાગરત્તાતિ અત્થો. **મણિકુણ્ડલેસૂ**તિ મણીસુ ચ કુણ્ડલેસુ ચ, મણિચિત્તેસુ વા કુણ્ડલેસુ. **એતં દળ્હ**ન્તિ યે મણિકુણ્ડલેસુ સારત્તરત્તા, તેસુ યો રાગો, યા ચ પુત્તદારેસુ અપેક્ખા તણ્હા, એતં કિલેસમયં બન્ધનં પણ્ડિતપુરિસા ''દળ્હ''ન્તિ વદન્તિ.

ઓહારિનન્તિ આકડ્ઢિત્વા ચતૂસુ અપાયેસુ પાતનતો અવહરતિ હેટ્ઠા હરતીતિ ઓહારિનં. **સિથિલ**ન્તિ બન્ધનટ્ઠાને છવિઆદીનિ અકોપેત્વા બન્ધનભાવમ્પિ અજાનાપેત્વા જલપથથલપથાદીસુ કમ્મં કાતું દેતીતિ સિથિલં. **દુપ્પમુઞ્ચ**ન્તિ લોભવસેન હિ એકવારમ્પિ ઉપ્પન્નં કિલેસબન્ધનં દટ્ઠટ્ઠાનતો કચ્છપો વિય દુમ્મોચયં હોતીતિ

દુપ્પમુઞ્ચં. **એતમ્પિ છેત્વાના**તિ એતં દળ્હમ્પિ કિલેસબન્ધનં ઞાણખગ્ગેન છિન્દિત્વા **અનપેક્ખિનો** હુત્વા **કામસુખં પહાય પરિબ્બજન્તિ** પક્કમન્તિ પબ્બજન્તિ ચાતિ અત્થો.

ચેતેતીતિ અકુસલચેતનાવસેન ચેતેતિ. **પકપ્પેતી**તિ તમેવ અકુસલચેતનં કાયવચીકમ્મભાવં પાપનવસેન કપ્પેતિ. **અનુસેતી**તિ રાગાદિઅનુસયોવ સન્તાને અપ્પહીનભાવેન અનુસેતિ. **આરમ્મણમેતં હોતિ વિઞ્ઞાણસ્સ ઠિતિયા**તિ યદેતં ચેતનં પકપ્પનં અનુસયનઞ્ચ, એતં અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણસ્સ ઠિતિયા પવત્તિયા પચ્ચયો હોતીતિ અત્થો. **આરમ્મણે સતિ પતિટ્ઠા વિઞ્ઞાણસ્સ હોતી**તિ યથાવુત્તપચ્ચયે સતિ અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણસ્સ કમ્મં જવાપેત્વા પટિસન્ધિઆકડ્ઢનસમત્થતાસમ્પાદનતો પતિટ્ઠા હોતિ. **આયતિં પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તિ હોતી**તિ આયતિં પુનબ્ભવસઙ્ખાતા વિઞ્ઞાણાદીનં અભિનિબ્બત્તિ હોતિ.

‘‘**નો ચે, ભિક્ખવે, ચેતેતી**’’તિઆદિના અકુસલકમ્મમેવ પટિક્ખિપતિ. અયઞ્હેત્થ સઙ્ખેપત્થો, યદિપિ કદાચિ યોનિસોમનસિકારા અકુસલચેતના નપ્પવત્તતિ, અનુસયા પન અપ્પહીનાતિ, તે કુસલસ્સ અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણસ્સ પતિટ્ઠા હોન્તિ યેવાતિ. સતિ ચ અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણે આયતિં પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તિ હોતીતિ વત્તું વટ્ટતિયેવ. તતિયવારો વુત્તપટિપક્ખનયેન વેદિતબ્બો.

નેસો, ભિક્ખવે, અરિયસ્સ વિનયે સમુદ્દો’’તિઆદિ યદિ દુપ્પૂરણટ્ઠેન સંસીદનટ્ઠેન દુરતિક્કમનટ્ઠેન સાગરો ‘‘સમુદ્દો’’તિ વુચ્ચેય્ય, તતો સતભાગેનપિ સહસ્સભાગેનપિ ચક્ખુઆદીસ્વેવ અયં નયો લબ્ભતીતિ દસ્સેતું વુત્તં. તેનાહ – ‘‘**ચક્ખુ, ભિક્ખવે, પુરિસસ્સ સમુદ્દો, તસ્સ રૂપમયો વેગો**’’તિ, રૂપેસુ સત્તાનં આવિઞ્છનતો રૂપાયતનમેવ વેગો ચક્ખુસ્સ વેગોતિ અત્થો.

યો તં રૂપમયં વેગં સહતીતિ યો ભિક્ખુ સહ વિસયેન ચક્ખું અનિચ્ચતો દુક્ખતો અનત્તતો સમ્મસન્તો તત્થ ચ નિબ્બિન્દન્તો વિરજ્જન્તો તપ્પટિબદ્ધતો કિલેસજાલતો વિમુચ્ચન્તો અભિભવતિ. **અયં વુચ્ચતિ, ભિક્ખવે, અતરિ ચક્ખુસમુદ્દ**ન્તિ અયં ભિક્ખુ ચક્ખુસઙ્ખાતં સમુદ્દં તિણ્ણોતિ વુચ્ચતિ.

અપરો નયો – ચક્ખુ, ભિક્ખવે, અરિયસ્સ વિનયે સમુદ્દોતિ યદિપિ દુપ્પૂરણટ્ઠેન યદિ વા સમુદનટ્ઠેન સમુદ્દો, ચક્ખુમેવ સમુદ્દો. તસ્સ હિ પથવિતો યાવ અકનિટ્ઠબ્રહ્મલોકા નીલાદિઆરમ્મણં સમોસરન્તં પરિપુણ્ણભાવં કાતું ન સક્કોતિ. એવં દુપ્પૂરણટ્ઠેનપિ સમુદ્દો. ચક્ખુ ચ તેસુ તેસુ નીલાદિઆરમ્મણેસુ સમુદેતિ અસંવુતં હુત્વા ઓસરમાનં કિલેસુપ્પત્તિયા કારણભાવેન સદોસભાવેન ગચ્છતીતિ સમુદનટ્ઠેનપિ સમુદ્દો. તથા ચક્ખું તણ્હાસોતાદીનં ઉપ્પત્તિદ્વારતાય તેહિ સન્તાનસ્સ સમુદનટ્ઠેન તેમનટ્ઠેન સમુદ્દો. **તસ્સ રૂપમયો વેગો**તિ સમુદ્દસ્સ અપ્પમાણો ઊમિમયો વેગો વિય તસ્સાપિ ચક્ખુસમુદ્દસ્સ સમોસરન્તસ્સ નીલાદિભેદસ્સ આરમ્મણસ્સ વસેન અપ્પમેય્યો રૂપમયો વેગો વેદિતબ્બો. **યો તં રૂપમયં વેગં સહતી**તિ યો તં ચક્ખુસમુદ્દે સમોસરન્તં રૂપમયં વેગં મનાપે રૂપે રાગં, અમનાપે દોસં, અસમપેક્ખને મોહન્તિ એવં રાગાદિકિલેસે અનુપ્પાદેન્તો ઉપેક્ખકભાવેન સહતિ.

સઊમિન્તિઆદીસુ કિલેસઊમીહિ સઊમિં. કિલેસવટ્ટેહિ **સાવટ્ટં**. કિલેસગહેહિ **સગહં**. કિલેસરક્ખસેહિ **સરક્ખસં**. કોધુપાયાસસ્સ વા વસેન **સઊમિં**. કામગુણવસેન **સાવટ્ટં**. માતુગામવસેન **સગહં સરક્ખસં**. વુત્તઞ્હેતં – ‘‘ઊમિભયન્તિ ખો, ભિક્ખવે, કોધુપાયાસસ્સેતં અધિવચનં (ઇતિવુ॰ ૧૦૯; મ॰ નિ॰ ૨.૧૬૨; અ॰ નિ॰ ૪.૧૨૨). તથા આવટ્ટન્તિ ખો, ભિક્ખવે, પઞ્ચન્નેતં કામગુણાનં અધિવચનં (ઇતિવુ॰ ૧૦૯; મ॰ નિ॰ ૨.૧૬૪; અ॰ નિ॰ ૪.૧૨૨). ગહરક્ખસોતિ ખો, ભિક્ખવે, માતુગામસ્સેતં અધિવચન’’ન્તિ (ઇતિવુ॰ ૧૦૯). સેસદ્વારેસુપિ એસેવ નયો.

સઊમિભયં દુત્તરં અચ્ચતરીતિ અનિચ્ચતાદિઊમિભયેન સભયં દુરતિક્કમં અતિક્કમિ. **લોકન્તગૂ**તિ સંસારલોકસ્સ અન્તં ગતો. **પારગતોતિ વુચ્ચતી**તિ નિબ્બાનં ગતોતિ કથીયતિ.

બળિસાતિ સત્તાનં અનત્થહેતુતાય બળિસા વિય બળિસા. **અનયાયા**તિ અનત્થાય. **બ્યાબાધાયા**તિ દુક્ખાય. **ઇટ્ઠા**તિ પરિયિટ્ઠા વા અપરિયિટ્ઠા વા સુખારમ્મણતાય ઇટ્ઠા. કામનીયટ્ઠેન **કન્તા**. મનસ્સ વડ્ઢનટ્ઠેન **મનાપા**. પિયસભાવતાય **પિયરૂપા**. કિલેસકામસહિતત્તા **કામૂપસંહિતા**. રાગજનનટ્ઠેન ચિત્તસ્સ રઞ્જનતો **રજનીયા**. **તઞ્ચે**તિ તં રૂપારમ્મણં, નીલાદિવસેન અનેકભેદભિન્નમ્પિ હિ રૂપાયતનં રૂપારમ્મણભાવેન ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યભાવેન ચ એકવિધતં નાતિવત્તતીતિ તંસભાવસામઞ્ઞં ગહેત્વા ‘‘તઞ્ચે’’તિ વુત્તં. **અભિનન્દતી**તિ અભિનન્દનભૂતાય સપ્પીતિકતણ્હાય અભિમુખો નન્દતિ. **અભિવદતી**તિ ‘‘અહો સુખં, અહો સુખ’’ન્તિ વદાપેન્તિયા તણ્હાયનવસેન અભિવદતિ. **અજ્ઝોસાય તિટ્ઠતી**તિ ગિલિત્વા પરિનિટ્ઠપેત્વા તિટ્ઠતિ. **અયં વુચ્ચતિ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ ગિલિતબળિસો મારસ્સા**તિ અયં, ભિક્ખુ, કિલેસમારસ્સ બળિસભૂતં રૂપતણ્હં ગિલિત્વા ઠિતોતિ વુચ્ચતિ. સેસવારેસુપિ ઇમિના નયેન અત્થો વેદિતબ્બો. **અભેદી**તિ ભિન્દિ. **પરિભેદી**તિ સબ્બભાગેન ભિન્દિ. સેસં ઉત્તાનમેવ.

અયં લોકો સન્તાપજાતોતિ અયં સત્તલોકો જાતસન્તાપો ઞાતિબ્યસનાદિવસેન ઉપ્પન્નસોકસન્તાપો ચ રાગાદિવસેન ઉપ્પન્નપરિળાહસન્તાપો ચાતિ અત્થો. **ફસ્સપરેતો**તિ અનેકેહિ દુક્ખફસ્સેહિ અભિભૂતો. **રોદં વદતિ અત્તતો**તિ તં તં અત્તના ફુટ્ઠં દુક્ખં અભાવિતકાયતાય અધિવાસેતું અસક્કોન્તો ‘‘અહો દુક્ખં, ઈદિસં દુક્ખં મય્હં સત્તુનોપિ મા હોતૂ’’તિઆદિના વિલપન્તો વદતિ. કસ્મા? **યેન યેન હિ મઞ્ઞન્તિ, તતો તં હોતિ અઞ્ઞથા**, યસ્મા એતે સત્તા યેન યેન પકારેન અત્તનો દુક્ખસ્સ પટિકારં મઞ્ઞન્તિ આસીસન્તિ, તં દુક્ખં તતો અઞ્ઞેન પકારેન તિકિચ્છિતબ્બં હોતિ. યેન વા પકારેન અત્તનો વડ્ઢિં મઞ્ઞન્તિ, તતો અઞ્ઞથા અવડ્ઢિ એવ પન હોતિ. એવં અઞ્ઞથાભાવિતં ઇચ્છાવિઘાતં એવ પાપુણાતિ. અયં **ભવસત્તો** કામાદિભવેસુ સત્તો સત્ત**લોકો**, તથાપિ **ભવમેવાભિનન્દતિ**, ન તત્થ નિબ્બિન્દતિ. **યદભિનન્દતિ તં ભય**ન્તિ યં કામાદિભવં અભિનન્દતિ, તં જરામરણાદિઅનેકબ્યસનાનુબન્ધત્તા અતિવિય ભયાનકટ્ઠેન **ભયં**. **યસ્સ ભાયતી**તિ યતો જરામરણાદિતો ભાયતિ, **તં** દુક્ખસ્સ અધિટ્ઠાનભાવતો દુક્ખદુક્ખતાય ચ **દુક્ખ**ન્તિ.

ભવવિપ્પહાનાયાતિ ભવસ્સ પજહનત્થાય. **ખો**તિ અવધારણત્થે નિપાતો. ઇદં વુત્તં હોતિ – એકન્તેનેવ કામાદિભવસ્સ સમુદયપ્પહાનેન પહાનત્થં ઇદં મયા અધિગતં મગ્ગ**બ્રહ્મચરિયં વુસ્સતી**તિ.

એવં અરિયસ્સ મગ્ગસ્સ એકંસેનેવ નિય્યાનિકભાવં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અઞ્ઞમગ્ગસ્સ નિય્યાનિકભાવં પટિક્ખિપન્તો ‘‘**યે હિ કેચી**’’તિઆદિમાહ. તત્થ **ભવેના**તિ રૂપભવેન વા અરૂપભવેન વા. **ભવસ્સા**તિ સંસારસ્સ. **વિપ્પમોક્ખ**ન્તિ ભવતો વિમુત્તિં, સંસારસુદ્ધિન્તિ અત્થો. કિઞ્ચાપિ તે સમણબ્રાહ્મણા તત્થ નિબ્બાનસઞ્ઞિનો, ભવગામિકમ્મેન પન રૂપારૂપજ્ઝાનેન , તંનિબ્બત્તેન ચ ઉપપત્તિભવેન ભવવિસુદ્ધિં વદન્તા ભવેન ભવવિપ્પમોક્ખં વદન્તિ નામ. તેનાહ – ‘‘**સબ્બે તે અવિપ્પમુત્તા ભવસ્માતિ વદામી**’’તિ. અથ વા **ભવેના**તિ ભવદિટ્ઠિયા, ભવતિ તિટ્ઠતિ સસ્સતન્તિ હિ પવત્તનતો સસ્સતદિટ્ઠિ ‘‘ભવદિટ્ઠી’’તિ વુચ્ચતિ. ભવદિટ્ઠિ એવ ઉત્તરપદલોપેન ‘‘ભવો’’તિ વુત્તા ભવતણ્હાતિઆદીસુ વિય. ભવદિટ્ઠિવસેન હિ ઇધેકચ્ચે ભવવિસેસંયેવ ભવવિપ્પમોક્ખં મઞ્ઞન્તિ. યથા તં **બકો બ્રહ્મા** આહ – ‘‘ઇદં નિચ્ચં, ઇદં ધુવં, ઇદં સસ્સતં, ઇદં અવિપરિણામધમ્મ’’ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૫૦૧; સં॰ નિ॰ ૧.૧૭૫). **વિભવેના**તિ ઉચ્છેદદિટ્ઠિયા. વિભવતિ વિનસ્સતિ ઉચ્છિજ્જતીતિ હિ પવત્તનતો ઉચ્છેદદિટ્ઠિ વુત્તનયેન

‘‘વિભવો’’તિ વુચ્ચતિ. **ભવસ્સ નિસ્સરણમાહંસૂ**તિ સંસારસુદ્ધિં વદિંસુ. ઉચ્છેદદિટ્ઠિવસેન હિ ઇધેકચ્ચે સંસારસુદ્ધિં વદન્તિ. તથા હિ વુત્તં –

> ‘‘યતો ખો, ભો, અયં અત્તા રૂપી ચાતુમહાભૂતિકો…પે॰… નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ. એત્તાવતા ખો, ભો, અયં અત્તા સમ્મા સમુચ્છિન્નો હોતી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૯૧).

અનિસ્સટાતિ અનિક્ખન્તા. તત્થ કારણમાહ – ‘‘**ઉપધિઞ્હિ પટિચ્ચ દુક્ખમિદં સમ્ભોતી**’’તિ. તત્થ **ઉપધિ**ન્તિ ખન્ધાદિઉપધિં. કિં વુત્તં હોતિ? યત્થ ઇમે દિટ્ઠિગતિકા નિબ્બાનસઞ્ઞિનો, તત્થ ખન્ધૂપધિકિલેસૂપધિઅભિસઙ્ખારૂપધયો અધિગતા ઞાતા. કુતો તસ્સ દુક્ખનિસ્સરણતાતિ. યં પન પરમત્થતો દુક્ખનિસ્સરણં, તં દસ્સેતું ‘‘**સબ્બુપાદાનક્ખયા નત્થિ દુક્ખસ્સ સમ્ભવો**’’તિ વુત્તં.

લોકમિમં પસ્સાતિ ભગવા અત્તનો ચિત્તં આલપતિ. **પુથૂ**તિ વિસું વિસું. **અવિજ્જાય પરેત**ન્તિ મોહેન અભિભૂતં. **ભૂત**ન્તિ ખન્ધપઞ્ચકં. **ભૂતરત**ન્તિ ઇત્થી પુરિસે, પુરિસો ઇત્થિયાતિ એવં અઞ્ઞમઞ્ઞં સત્તેસુ રતં, તતો એવ **ભવા અપરિમુત્તા. યે હિ કેચિ ભવા**તિ ઇત્તરખણા વા દીઘાયુકા વા સાતવન્તો વા અસાતવન્તો વા ભવા. **સબ્બધી**તિ ઉદ્ધં અધો તિરિયન્તિ સબ્બત્થ. **સબ્બત્થતાયા**તિ સબ્બભાવેન. **સબ્બે તે ભવા**તિઆદીસુ ‘‘સબ્બેપિ ભવા અનિચ્ચા’’તિઆદિના વિપસ્સનાસહિતાય મગ્ગપઞ્ઞાય અવિપરીતં **પસ્સતો ભવતણ્હાપિ પહીયતિ** નિરુજ્ઝતિ, **વિભવં** ઉચ્છેદમ્પિ **નાભિનન્દતિ** ન પત્થેતિ, તસ્સ સબ્બ **તણ્હાનં** અનવસેસતો મગ્ગેન નિરુજ્ઝનતો **નિબ્બાનં** નિબ્બુતિ હોતિ. **તસ્સ** એવં **નિબ્બુતસ્સ ભિક્ખુનો અનુપાદા** કિલેસાભિસઙ્ખારાનં અનુપાદાનતો અગ્ગહણતો **પુનબ્ભવો ન હોતિ**. એવંભૂતેન ચ **અભિભૂતો** પઞ્ચવિધોપિ **મારો** વિજિતો અસ્સ અનેન મારેન સઙ્ગામો, સબ્બેપિ ભવે સમતિક્કન્તો ઇટ્ઠાનિટ્ઠાદીસુ તાદિલક્ખણપ્પત્તોતિ.

અનુસોતગામી અન્ધપુથુજ્જનો **પટિસોતગામી** કલ્યાણપુથુજ્જનો. **ઠિતત્તો** સેક્ખો. ઇતરો અસેક્ખો.

અભિજાતિકોતિ જાતિયો. **કણ્હાભિજાતિકો**તિ કણ્હે નીચે કુલે જાતો. **કણ્હં ધમ્મં અભિજાયતી**તિ કાળકં દસવિધં દુસ્સીલધમ્મં પસવતિ કરોતિ, સો તં અભિજાયિત્વા નિરયે નિબ્બત્તતિ. **સુક્કં ધમ્મ**ન્તિ ‘‘અહં પુબ્બેપિ પુઞ્ઞાનં અકતત્તા નીચે કુલે નિબ્બત્તો, ઇદાનિ પુઞ્ઞં કરિસ્સામી’’તિ પુઞ્ઞસઙ્ખાતં સુક્કં પણ્ડરં ધમ્મં અભિજાયતિ, સો તેન સગ્ગે નિબ્બત્તતિ. **અકણ્હં અસુક્કં નિબ્બાન**ન્તિ નિબ્બાનઞ્હિ સચે કણ્હં ભવેય્ય, કણ્હવિપાકં દદેય્ય. સુક્કં, સુક્કવિપાકં દદેય્ય. દ્વિન્નમ્પિ અપ્પદાનતો પન ‘‘અકણ્હં અસુક્ક’’ન્તિ વુત્તં. **નિબ્બાન**ન્તિ ચેત્થ અરહત્તં અધિપ્પેતં. તઞ્હિ કિલેસનિબ્બાનન્તે જાતત્તા નિબ્બાનં નામ. તં એસ અભિજાયતિ પસવતિ કરોતિ. **સુક્કાભિજાતિકો**તિ સુક્કે ઉચ્ચે કુલે જાતો. સેસં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. ‘‘**કણ્હં કણ્હવિપાક**’’ન્તિઆદિકસ્સ કમ્મચતુક્કસ્સ અત્થો હેટ્ઠા હારસમ્પાતવારે વિભત્તો એવ.

માનુસત્તન્તિ મનુસ્સભાવં, મનુસ્સયોનિન્તિ અત્થો. **દ્વે**તિ કિચ્ચં અકિચ્ચમેવ ચાતિ દ્વે. કિચ્ચાનિ ત્વેવ કત્તબ્બાનિ, ન ચાકિચ્ચં કિઞ્ચિ કત્તબ્બન્તિ દસ્સેતિ. **સુકિચ્ચ**ન્તિઆદિ ‘‘કિચ્ચ’’ન્તિ વુત્તાનં તેસં સરૂપદસ્સનં.

પધાનાનીતિ ઉત્તમાનિ વિસિટ્ઠાનિ. પુરિમસ્મિં **પબ્બજિતેસૂ**તિ વિસયે ભુમ્મં. દુતિયે અધિકરણે. તત્થ **નિબ્બાન**ન્તિ અરહત્તં અધિપ્પેતં. કસ્મા પનેત્થ આમિસપરિચ્ચાગો અરહત્તેન સમધુરો નિદ્દિટ્ઠોતિ? દક્ખિણેય્યેસુ

દક્ખિણાય મહપ્ફલભાવદસ્સનત્થં. **યેન યેન વા પન વત્થુના**તિ ઉચ્છેદાદિવત્થુના. **અજ્ઝોસિતા**તિ ભવતણ્હાદિવસેન અજ્ઝોસિતા. દુતિયે **યેન યેન વા પન વત્થુના**તિ અમરાવિક્ખેપવત્થુઆદિના.

ઇમિના અસુભેન કમ્મવિપાકેનાતિ અસુભસ્સ કાયદુચ્ચરિતાદિકમ્મસ્સ વિપાકત્તા અસુભેન અસિવેન કમ્મવિપાકેન. **ઇદં બાલલક્ખણં નિબ્બત્તતી**તિ પુરિમસ્મિં ભવે દુચ્ચરિતસમઙ્ગિતાય બાલો અયં ભવતીતિ ઉપલક્ખણં જાયતિ. **ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્તન્તિ** ઇદં એવં પવત્તં સંકિલેસભાગિયં નામ સુત્તં.

ઇમિના સુભેનાતિ એત્થ વુત્તનયાનુસારેન અત્થો વેદિતબ્બો. તત્થ **મહાપુરિસલક્ખણન્તિ** પણ્ડિતલક્ખણં. **કિલેસભૂમીહી**તિ કિલેસટ્ઠાનેહિ કિલેસાવત્થાહિ વા. **સાનુસયસ્સ પરિયુટ્ઠાનં જાયતી**તિ અપ્પહીનાનુસયસ્સ પચ્ચયસમાયોગે રાગાદયો પરિયુટ્ઠાનવસેન પવત્તન્તિ. **પરિયુટ્ઠિતો સંયુજ્જતી**તિ યો રાગાદીહિ પરિયુટ્ઠિતચિત્તો, સો કામરાગાદીહિ સંયુજ્જતિ નામ. **સંયુજ્જન્તો ઉપાદિયતી**તિ યો કામરાગસંયોજનાદીહિ સંયુત્તો, સો કામુપાદાનાદીનિ અકુસલકમ્માનિ ચ ઉપાદિયતિ. સેસં સબ્બત્થ ઉત્તાનમેવ.

૧૦૨. **એવં** સોળસવિધેન સાસનપટ્ઠાનં નાનાસુત્તેહિ ઉદાહરણવસેન વિભજિત્વા ઇદાનિ અટ્ઠવીસતિવિધેન સાસનપટ્ઠાનં દસ્સેન્તેન યસ્મા અયમ્પિ પટ્ઠાનવિભાગો મૂલપદેહિ સઙ્ગહિતો, ન ઇમસ્સાપિ તેહિ અસઙ્ગહિતો પદેસો અત્થિ, તસ્મા મૂલપદં વિભજિતબ્બતઞ્ચ દસ્સેતું “**તત્થ કતમે અટ્ઠારસ મૂલપદા**”તિ પુચ્છાય વસેન મૂલપદાનિ ઉદ્ધરિત્વા “**લોકિયં લોકુત્તર**”ન્તિઆદિના નવતિકા, થવો ચાતિ અટ્ઠવીસતિવિધં સાસનપટ્ઠાનં ઉદ્દિટ્ઠં. તત્થ **લોકિયન્તિ** લોકે નિયુત્તો, લોકે વા વિદિતો લોકિયો. ઇધ પન લોકિયો અત્થો યસ્મિં સુત્તે વુત્તો, તં સુત્તં લોકિયં. તથા **લોકુત્તરં**. યસ્મિં પન સુત્તે પદેસેન લોકિયો, પદેસેન લોકુત્તરો વુત્તો, તં **લોકિયઞ્ચ લોકુત્તરઞ્ચ**. યઞ્ચ સત્તે અધિટ્ઠાય સત્તપઞ્ઞત્તિમુખેન દેસિતં, તં **સત્તાધિટ્ઠાનં**. ધમ્મવસેનેવ દેસિતં **ધમ્માધિટ્ઠાનં**. ઉભયવસેન દેસિતં **સત્તાધિટ્ઠાનઞ્ચ ધમ્માધિટ્ઠાનઞ્ચ**. ઇમિના નયેન સબ્બપદેસુ અત્થો વેદિતબ્બો. બુદ્ધાદીનં પન ગુણાભિત્થવનવસેન પવત્તં સુત્તં **થવો** નામ.

તત્થ **સજ્જુખીરન્તિ** તઙ્ખણંયેવ ધેનુયા થનેહિ નિક્ખન્તં અબ્ભુણ્હખીરં. **મુચ્ચતી**તિ પરિણમતિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – યથા ધેનુયા થનતો નિક્ખન્તં ખીરં તઙ્ખણંયેવ **ન મુચ્ચતિ** ન પરિણમતિ ન દધિભાવં ગચ્છતિ, તક્કાદિઅમ્બિલસમાયોગતો પન પરતો કાલન્તરેન પકતિં જહતિ દધિભાવં પાપુણાતિ, એવમેવં પાપકમ્મમ્પિ કિરિયક્ખણેયેવ ન વિપચ્ચતિ. યદિ વિપચ્ચેય્ય, નાનાગતીનં સભાવટ્ઠાનં સિયા, ન કોચિ પાપકમ્મં કાતું વિસહેય્ય. યાવ પન કુસલાભિનિબ્બત્તક્ખન્ધા ચરન્તિ, તાવ તં તે રક્ખન્તિ, તેસં ભેદા અપાયેસુ નિબ્બત્તાપનવસેન વિપચ્ચતિ. વિપચ્ચમાનઞ્ચ **ડહન્તં બાલમન્વેતિ**, કિં વિય? **ભસ્મચ્છન્નોવ પાવકો**. યથા હિ છારિકાય પટિચ્છન્નો વીતચ્ચિતઙ્ગારો અક્કન્તોપિ છારિકાય પટિચ્છન્નત્તા ન તાવ ડહતિ, છારિકં પન તાપેત્વા ચમ્માદીનિ ડહનવસેન યાવ મત્થલુઙ્ગા ડહન્તો ગચ્છતિ, એવમેવં પાપકમ્મમ્પિ યેન કતં, તં બાલં દુતિયે વા તતિયે વા અત્તભાવે નિરયાદીસુ નિબ્બત્તં ડહન્તં અનુગચ્છતીતિ.

યસ્સિન્દ્રિયાનીતિ તત્થાયં સઙ્ખેપત્થો – યસ્સ ભિક્ખુનો છેકેન સારથિના સુદન્તા અસ્સા વિય છ **ઇન્દ્રિયાનિ સમથં** દન્તભાવં નિબ્બિસેવનભાવં **ગતાનિ**, તસ્સ નવવિધં માનં પહાય ઠિતત્તા **પહીનમાનસ્સ** ચતુન્નં આસવાનં અભાવેન **અનાસવસ્સ** તાદિભાવે ઠિતસ્સ તથારૂપસ્સ **દેવાપિ પિહયન્તિ**, મનુસ્સાપિ દસ્સનઞ્ચ આગમનઞ્ચ પત્થેન્તિયેવાતિ. **આહારે સતી**તિ આહારપટિબદ્ધે છન્દરાગે અપ્પહીને સતિ.

સબ્બા દિસા અનુપરિગમ્મ ચેતસાતિ પરિતો દસપિ દિસા ચિત્તેન અનુગન્ત્વા. **નેવજ્ઝગા**તિ નેવ અધિગચ્છેય્ય. **પિયતર**ન્તિ અતિસયેન પિયં. **અત્તના**તિ અત્તતો. **એવં પિયો પુથુ અત્તા પરેસ**ન્તિ એવં કસ્સચિપિ અત્તના પિયતરસ્સ અનુપલબ્ભનવસેન વિસું વિસું પરેસં સત્તાનં અત્તા પિયો. યસ્મા ચ એતદેવ, તસ્મા **ન હિંસે પરં અત્તકામો** અત્તનો સુખકામોતિ.

ભૂતાતિ જાતા નિબ્બત્તા. **ભવિસ્સન્તી**તિ નિબ્બત્તિસ્સન્તિ. **ભૂતા**તિ વા ખીણાસવા. તે હિ પહીનભવત્તા ભૂતા એવ. **ગમિસ્સન્તી**તિ પરલોકં ગમિસ્સન્તિ. ખીણાસવા પન અનુપાદિસેસં નિબ્બાનં.

પિયો ચ હોતીતિ સુપરિસુદ્ધાય સીલસમ્પત્તિયા, સુપરિસુદ્ધાય ચ દિટ્ઠિસમ્પત્તિયા સમન્નાગતો પિયો પિયાયિતબ્બો હોતિ. વુત્તઞ્હેતં –

> ‘‘સીલદસ્સનસમ્પન્નં , ધમ્મટ્ઠં સચ્ચવાદિનં;
> અત્તનો કમ્મકુબ્બાનં, તં જનો કુરુતે પિય’’ન્તિ. (ધ॰ પ॰ ૨૧૭);

પાસાણચ્છત્તં વિય ગરુકાતબ્બતાય **ગરુ**. ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મવસેન સમ્ભાવેતબ્બતાય **ભાવનીયો**. સીલગુણેન વા પિયગરુઆદિભાવા વેદિતબ્બા. તથા હિ વુત્તં – ‘‘આકઙ્ખેય્ય ચે, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ ‘સબ્રહ્મચારીનં પિયો ચ અસ્સં મનાપો ચ ગરુ ચ ભાવનીયો ચા’તિ, સીલેસ્વેવસ્સ પરિપૂરકારી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૬૫).

વત્તાતિ ‘‘કાલેન વક્ખામી’’તિઆદિપઞ્ચધમ્મે અત્તનિ ઉપટ્ઠાપેત્વા સબ્રહ્મચારીનં ઉલ્લુમ્પનભાવે ઠત્વા વત્તા. **વચનક્ખમો**તિ સબ્રહ્મચારીહિ યેન કેનચિ વુચ્ચમાનો સુબ્બચો હુત્વા પદક્ખિણગ્ગાહિતાય તેસં વચનં ખમતીતિ વચનક્ખમો. **વત્તા**તિ વા ધમ્મકથાવસેન વચનસીલો. **વચનક્ખમો**તિ ધમ્મં સંવણ્ણેન્તો પરેહિ અસંહીરો હુત્વા તેસં પુચ્છાવચનક્ખમતાય વચનક્ખમો. **ગમ્ભીરઞ્ચ કથં કત્તા**તિ સચ્ચપટિચ્ચસમુપ્પાદાદિં, અઞ્ઞં વા ગમ્ભીરકથં કત્તા. **ન ચટ્ઠાને નિયોજકો**તિ ધમ્મવિનયાદિં અધમ્માવિનયાદિવસેન અવત્વા ધમ્મવિનયાદિવસેનેવ દીપનતો ન ચ અટ્ઠાને નિયોજકો.

માતરં પિતરં હન્ત્વાતિ એત્થ ‘‘તણ્હા જનેતિ પુરિસ’’ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૫૫-૫૭) વચનતો તીસુ ભવેસુ સત્તાનં જનનતો તણ્હા **માતા** નામ. ‘‘અહં અસુકસ્સ નામ રઞ્ઞો, રાજમહામત્તસ્સ વા પુત્તો’’તિ પિતરં નિસ્સાય અસ્મિમાનસ્સ ઉપ્પજ્જનતો અસ્મિમાનો **પિતા** નામ. લોકો વિય રાજાનં યસ્મા સબ્બદિટ્ઠિગતાનિ દ્વે સસ્સતુચ્છેદદિટ્ઠિયો ભજન્તિ, તસ્મા સસ્સતુચ્છેદદિટ્ઠિયો દ્વે ખત્તિયા **રાજાનો** નામ. દ્વાદસાયતનાનિ વિત્થતટ્ઠેન રટ્ઠસદિસત્તા **રટ્ઠં** નામ. આયસાધકો આયુત્તકપુરિસો વિય તંનિસ્સિતો નન્દિરાગો **અનુચરો** નામ.

અનીઘોતિ નિદ્દુક્ખો. **બ્રાહ્મણો**તિ ખીણાસવો. એતેન હિ તણ્હાદયો અરહત્તમગ્ગઞાણાસિના હતા બાહિતા. **યાતી**તિ સો બ્રાહ્મણો નિદ્દુક્ખો હુત્વા યાતીતિ.

કાયેતિ કરજકાયે. **ચિત્ત**ન્તિ પાદકજ્ઝાનચિત્તં. **સમોદહતી**તિ પક્ખિપતિ. યદા દિસ્સમાનેન કાયેન ગન્તુકામો હોતિ, તદા કાયગતિકં પાદકજ્ઝાનચિત્તં અધિટ્ઠહતીતિ અત્થો. **ચિત્તેપિ કાયં સમોદહતી**તિ યદા સીઘં ગન્તુકામો હોતિ, તદા પાદકજ્ઝાનચિત્તે કાયં પક્ખિપતિ, ચિત્તગતિકં કાયં અધિટ્ઠહતીતિ અત્થો. **કાયે સુખસઞ્ઞઞ્ચ લહુસઞ્ઞઞ્ચ ઓક્કમિત્વા**તિ ‘‘સેય્યથાપિ નામ બલવા પુરિસો સમિઞ્જિતં વા બાહં પસારેય્ય, પસારિતં વા બાહં સમિઞ્જેય્યા’’તિ

વુત્તનયેન (મહાવ॰ ૮, ૧૩૭; દી॰ નિ॰ ૨.૬૬; મ॰ નિ॰ ૧.૨૮૨; ૨.૩૩૮; સં॰ નિ॰ ૧.૧૭૨) ઇદ્ધિમા કાયે સુખસઞ્ઞઞ્ચ લહુસઞ્ઞઞ્ચ ઓક્કમિત્વા પરેસં દિસ્સમાનેન કાયેન આરામરામણેય્યકાદીનિ પેક્ખમાનો ચિત્તક્ખણેનેવ ઇચ્છિતટ્ઠાનં ગચ્છતિ.

૧૪૫.લોકુત્તરં ઞાણન્તિ સબ્બં લોકં ઉત્તરિત્વા અભિભવિત્વા ઠિતત્તા વુત્તં, ન પન લોકુત્તરભૂમિકત્તા. **સબ્બકાલે પવત્તતી**તિ આવજ્જનપટિબદ્ધવુત્તિત્તા વુત્તં, ન સતતં સમિતં પવત્તતીતિ. ન હિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં ભગવતો સબ્બસ્મિંયેવ કાલે ઉપ્પજ્જતીતિ સક્કા વત્તુન્તિ.

કિત્તયિસ્સામિ તે સન્તિન્તિ સબ્બકિલેસવૂપસમહેતુતાય સન્તિં નિબ્બાનં દસ્સેસ્સામિ. **દિટ્ઠે ધમ્મે**તિ દિટ્ઠે દુક્ખાદિધમ્મે, ઇમસ્મિં એવ વા અત્તભાવે. **અનીતિહ**ન્તિ ઇતિહાસાતિ એવં ન ઇતિકિરાય પવત્તં, અત્તપચ્ચક્ખન્તિ અત્થો. **યં વિદિત્વા સતો ચર**ન્તિ ''સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચા''તિઆદિના (ધ॰ પ॰ ૨૭૭; થેરગા॰ ૬૭૬; નેત્તિ॰ ૫) નયેન સતો હુત્વા ચરન્તો અરિયમગ્ગેન યં સન્તિં વિદિત્વા. **તરે લોકે વિસત્તિક**ન્તિ સઙ્ખારલોકે વિસપ્પનતો વિસત્તિકસઙ્ખાતં તણ્હં તરે તરેય્ય સમતિક્કમેય્યાતિ અત્થો.

તઞ્ચાહં અભિનન્દામીતિ તં વુત્તપ્પકારં સન્તિજોતકં તુમ્હાકં વચનં અહં પત્થયામિ, તં એવ વા **સન્તિં ઉત્તમં** અભિનન્દામીતિ ધોતકો વદતિ. **ઉદ્ધં અધો તિરિયઞ્ચાપિ મજ્ઝે**તિ એત્થ **ઉદ્ધ**ન્તિ અનાગતં ઉપરિ ચ. **અધો**તિ અતીતં હેટ્ઠા ચ. **તિરિયઞ્ચાપિ મજ્ઝે**તિ પચ્ચુપ્પન્નં પરિતો ચ. **એતં વિદિત્વા સઙ્ગો**તીતિ એતં અનાગતાદિં સઙ્ગજનનટ્ઠાનન્તિ ઞત્વા. **ભવાભવાયા**તિ ખુદ્દકાનઞ્ચેવ મહન્તાનઞ્ચ ભવાનં અત્થાય, સસ્સતુચ્છેદાય વા.

અરિયસચ્ચાનન્તિ અરિયભાવકરાનં સચ્ચાનં. **અનનુબોધા**તિ અબુજ્ઝનેન અજાનનેન. **અપ્પટિવેધા**તિ અપ્પટિવિજ્ઝનેન. **સન્ધાવિત**ન્તિ ભવતો ભવસ્સ ગમનેન સન્ધાવિતં. **સંસરિત**ન્તિ પુનપ્પુનં ગમનવસેન સંસરિતં. **મમઞ્ચેવ તુમ્હાકઞ્ચા**તિ મયા ચેવ તુમ્હેહિ ચ. અથ વા **સન્ધાવિતં સંસરિત**ન્તિ સન્ધાવનં સંસરણં મમઞ્ચેવ તુમ્હાકઞ્ચ અહોસીતિ અત્થો. **ભવનેત્તી**તિ ભવાભવં નયનસમત્થા તણ્હારજ્જુ. **સંસિત**ન્તિ સંસરિતં. **સમૂહતા**તિ સુટ્ઠુ હતા છિન્ના અપ્પવત્તિકતા.

સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચાતિ પચ્ચયેહિ સઙ્ખરીયન્તીતિ ''સઙ્ખારા''તિ લદ્ધનામા પઞ્ચક્ખન્ધા. આદિઅન્તવન્તતો અનિચ્ચન્તિકતો તાવકાલિકતો ખણપરિત્તતો ચ ન નિચ્ચાતિ **અનિચ્ચા. યદા પઞ્ઞાય પસ્સતી**તિ યદા વિપસ્સનાપઞ્ઞાય પસ્સતિ. **અથ** ઇમસ્મિં વટ્ટ**દુક્ખે નિબ્બિન્દતિ**, નિબ્બિન્દન્તો દુક્ખપરિજાનનાદિવસેન સચ્ચાનિ પટિવિજ્ઝતિ. **એસ મગ્ગો વિસુદ્ધિયા**તિ ય્વાયં વુત્તનયેન સચ્ચપ્પટિવેધો, એસ વિસુદ્ધત્થાય મગ્ગો. **સબ્બે સઙ્ખારા દુક્ખા**તિ સબ્બે સઙ્ખારા અભિણ્હસમ્પટિપીળનટ્ઠેન ખયટ્ઠેન ચ દુક્ખાતિ. સેસં વુત્તનયમેવ. **સબ્બે ધમ્મા અનત્તા**તિ સબ્બેપિ તેભૂમકધમ્મા પરતો તુચ્છતો સુઞ્ઞતો અસારતો અવસવત્તનતો ચ અનત્તાતિ. સેસં પુરિમસદિસમેવ.

સેય્યોતિ વિસિટ્ઠો ઉત્તમો. **સદિસો**તિ સમાનો. **હીનો**તિ લામકો. ઓમાનોપિ હિ અત્તનો અવઙ્કરણમુખેનપિ સંપગ્ગણ્હનવસેનેવ પવત્તતિ. તેન વુત્તં ''**હીનોહમસ્મી**''તિ. **કિમઞ્ઞત્ર યથાભૂતસ્સ અદસ્સના**તિ સરસપભઙ્ગુતાય એકન્તેનેવ અનવટ્ઠિતસભાવેહિ રૂપધમ્મેહિ સેય્યાદિવસેન અત્તનો ઉક્ખિપનસ્સ તેસં યથાભૂતં અદસ્સનં અઞ્ઞાણં વિના કિં અઞ્ઞં કારણં સિયા, અઞ્ઞં કિઞ્ચિ કારણં તસ્સ નત્થીતિ અત્થો. **વેદનાદી**સુપિ એસેવ નયો. વુત્તવિપરિયાયેન સુક્કપક્ખો વેદિતબ્બો.

ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ વિભાવયન્તીતિ દુક્ખાદીનિ અરિયસચ્ચાનિ પઞ્ઞાઓભાસેન સચ્ચપ્પટિચ્છાદકકિલેસન્ધકારં વિધમેત્વા અત્તનો પકાસાનિ પાકટાનિ કરોન્તિ. **ગમ્ભીરપઞ્ઞેના**તિ અપ્પમેય્યપઞ્ઞતાય સદેવકસ્સપિ લોકસ્સ ઞાણેન અલબ્ભનેય્યપતિટ્ઠપઞ્ઞેન સબ્બઞ્ઞુનાતિ વુત્તં હોતિ. **સુદેસિતાની**તિ સઙ્ખેપવિત્થારાદીહિ તેહિ તેહિ નયેહિ સુટ્ઠુ દેસિતાનિ. **કિઞ્ચાપિ તે હોન્તિ ભુસં પમત્તા**તિ તે વિભાવિતઅરિયસચ્ચા પુગ્ગલા કામં દેવરજ્જચક્કવત્તિરજ્જાદિપમાદટ્ઠાનં આગમ્મ ભુસં પમત્તા હોન્તિ, તથાપિ સોતાપત્તિમગ્ગઞાણેન અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધેન ઠપેત્વા સત્ત ભવે અનમતગ્ગે સંસારે યે ઉપ્પજ્જેય્યું નામઞ્ચ રૂપઞ્ચ, તેસં નિરુદ્ધત્તા **ન અટ્ઠમં ભવં આદિયન્તિ**, સત્તમભવેયેવ પન વિપસ્સનં આરભિત્વા અરહત્તં પાપુણન્તીતિ અત્થો.

યથિન્દખીલોતિ એત્થ **યથા**તિ ઉપમાવચનં. **ઇન્દખીલો**તિ નગરદ્વારથિરકરણત્થં ઉમ્મારબ્ભન્તરે અટ્ઠ વા દસ વા હત્થે પથવિં ખણિત્વા આકોટિતસ્સ સારદારુમયસ્સ થમ્ભસ્સેતં અધિવચનં. **પથવિસ્સિતો સિયા**તિ ગમ્ભીરનેમિતાય અન્તો પવિસિત્વા ભૂમિનિસ્સિતો સિયા ભવેય્ય. **ચતુબ્ભિ વાતેહી**તિ ચતૂહિ દિસાહિ આગતવાતેહિ. **અસમ્પકમ્પિયો**તિ કમ્પેતું વા ચાલેતું વા અસક્કુણેય્યો. **તથૂપમં…પે॰… પસ્સતી**તિ યો ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ પઞ્ઞાય અજ્ઝોગાહેત્વા પસ્સતિ, તં સપ્પુરિસં ઉત્તમપુરિસં તથા દસ્સનતો સબ્બતિત્થિયવાદવાતેહિ અસમ્પકમ્પિયતાય તથૂપમં યથાવુત્તઇન્દખીલૂપમં વદામીતિ અત્થો.

સોતાપત્તિયઙ્ગેહીતિ અરિયસોતાપજ્જનસ્સ અઙ્ગભૂતેહિ. **અરિયસાવકો**તિ અરિયસ્સ બુદ્ધસ્સ ભગવતો સદ્ધમ્મસ્સવનન્તે જાતત્તા અરિયસાવકો. **ખીણનિરયોમ્હી**તિ ખીણનિરયો અમ્હિ. **ખીણાપાયદુગ્ગતિવિનિપાતો**તિ ઇદં નિરયાદીનંયેવ વેવચનવસેન વુત્તં. નિરયાદયો હિ વડ્ઢિસઙ્ખાતતો અયતો અપેતત્તા અપાયા. દુક્ખસ્સ ગતિ પટિસરણન્તિ **દુગ્ગતિયો**. દુક્કટકારિનો વિવસા એત્થ નિપતન્તીતિ **વિનિપાતા**. સોતં અરિયમગ્ગં આદિતો પત્તો અધિગતોતિ **સોતાપન્નો**. અકુપ્પધમ્મતાય મગ્ગફલાનં પુથુજ્જનભાવસઙ્ખાતે વિરૂપે ન નિપતનસભાવોતિ **અવિનિપાતધમ્મો**. તતો એવ ધમ્મનિયામેન નિયતતાય **નિયતો**. ઉપરિમગ્ગત્તયસઙ્ખાતા સમ્બોધિ અવસ્સં પત્તબ્બતાય અસ્સ પરં અયનં ગતિ પટિસરણન્તિ **સમ્બોધિપરાયણો**.

નિવિટ્ઠાતિઆદીનિ પદાનિ અઞ્ઞમઞ્ઞવેવચનાનેવ. **સહધમ્મિયા**તિ સબ્રહ્મચારિનો. **અરિયકન્તેહી**તિ અરિયાનં કન્તેહિ પિયેહિ મનાપેહિ. પઞ્ચ સીલાનિ હિ અરિયસાવકાનં કન્તાનિ હોન્તિ, ભવન્તરેપિ અવિજહનતો. તાનિ સન્ધાયેતં વુત્તં. સબ્બોપિ પનેત્થ સંવરો લબ્ભતિયેવ. **સોતાપન્નોહમસ્મી**તિ ઇદં દેસનાસીસમેવ. સકદાગામિઆદયોપિ ''સકદાગામીહમસ્મી''તિઆદિના નયેન બ્યાકરોન્તિયેવ. યતો સબ્બેસમ્પિ સિક્ખાપદાવિરોધેન યુત્તટ્ઠાને બ્યાકરણં અનુઞ્ઞાતમેવાતિ.

યસ્સિન્દ્રિયાનીતિ યસ્સ અરિયપુગ્ગલસ્સ સદ્ધાદીનિ ઇન્દ્રિયાનિ. **સુભાવિતાની**તિ અરિયમગ્ગભાવનાવસેન સુટ્ઠુ ભાવિતાનિ. **અજ્ઝત્તં બહિદ્ધા ચા**તિ ઓરમ્ભાગિયાનં ઉદ્ધમ્ભાગિયાનઞ્ચ સંયોજનાનં પજહનવસેન. તેનાહ ''**સબ્બલોકે**''તિ. **નિબ્બિજ્ઝા**તિ નિબ્બિજ્ઝિત્વા પટિવિજ્ઝિત્વા.

ધમ્મપદાનીતિ ધમ્મકોટ્ઠાસાનિ. **અનભિજ્ઝા ધમ્મપદં** નામ અલોભો વા અલોભસીસેન અધિગતઝાનવિપસ્સનામગ્ગફલનિબ્બાનાનિ વા દસઅસુભવસેન વા અધિગતઝાનાદીનિ **અનભિજ્ઝા ધમ્મપદં**.

ચતુબ્રહ્મવિહારવસેન અધિગતાનિ **અબ્યાપાદો ધમ્મપદં**. દસાનુસ્સતિઆહારેપટિક્કૂલસઞ્ઞાવસેન અધિગતાનિ **સમ્માસતિ ધમ્મપદં**. દસકસિણઆનાપાનવસેન અધિગતાનિ **સમ્માસમાધિ ધમ્મપદં**.

પઞ્ચ છિન્દેતિ હેટ્ઠા અપાયુપપત્તિસંવત્તનિકાનિ પઞ્ચ ઓરમ્ભાગિયસંયોજનાનિ પાદે બદ્ધરજ્જું વિય પુરિસો સત્થેન હેટ્ઠા મગ્ગત્તયેન છિન્દેય્ય. **પઞ્ચ જહે**તિ ઉપરિદેવલોકસમ્પાપકાનિ પઞ્ચ ઉદ્ધમ્ભાગિયસંયોજનાનિ પુરિસો ગીવાય બદ્ધરજ્જું વિય અરહત્તમગ્ગેન જહેય્ય છિન્દેય્યેવાતિ અત્થો. **પઞ્ચ ચુત્તરિ ભાવયે**તિ ઉદ્ધમ્ભાગિયસંયોજનાનં પહાનત્થાય સદ્ધાદીનિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ ઉત્તરિ ભાવેય્ય. પઞ્ચ સઙ્ગાતિગોતિ એવં સન્તે પઞ્ચન્નં રાગદોસમોહમાનદિટ્ઠિસઙ્ગાનં અતિક્કમનેન પઞ્ચસઙ્ગાતિગો હુત્વા **ભિક્ખુ "ઓઘતિણ્ણો"તિ વુચ્ચતિ**, નિત્તિણ્ણચતુરોઘોતિ વુચ્ચતીતિ અત્થો.

અનઞ્ઞાતં અપ્પટિવિદ્ધં ચતુસચ્ચધમ્મં, અમતપદંયેવ વા ઞસ્સામિ જાનિસ્સામીતિ પટિપન્નસ્સ પઠમમગ્ગટ્ઠસ્સ ઇન્દ્રિયન્તિ **અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં**. પઠમમગ્ગઞાણઞ્હિ તંપુબ્બભાગવસેન એવં વુત્તં. આજાનાતિ પઠમમગ્ગેન ઞાતમરિયાદં અનતિક્કમિત્વા જાનાતીતિ અઞ્ઞો, તસ્સ ઇન્દ્રિયન્તિ **અઞ્ઞિન્દ્રિયં**, હેટ્ઠા તીસુ ફલેસુ, ઉપરિ તીસુ મગ્ગેસુ ચ ઞાણસ્સેતં અધિવચનં. અઞ્ઞાતાવિનો ચતૂસુ સચ્ચેસુ નિટ્ઠિતકિચ્ચસ્સ અરહતો ઇન્દ્રિયન્તિ **અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં**, અગ્ગફલઞાણસ્સેતં અધિવચનં. **અનભિસમેતસ્સા**તિ અપ્પટિવિદ્ધસ્સ. **અભિસમયાયા**તિ પટિવેધાય.

બાલલક્ખણાનીતિ બાલસ્સ ઉપલક્ખણકારણાનિ. **બાલનિમિત્તાની**તિ "બાલો અય"ન્તિ ગહેતું નિમિત્તાનિ કારણાનિ. **બાલાપદાનાની**તિ બાલસ્સ પોરાણાનિ વિરુળ્હાનિ કમ્માનિ. "**દુચ્ચિન્તિતચિન્તી**"તિઆદીસુ દુચ્ચિન્તિતં અભિજ્ઝં બ્યાપાદં મિચ્છાદસ્સનઞ્ચ ચિન્તેતીતિ **દુચ્ચિન્તિતચિન્તી**. દુબ્ભાસિતં મુસાવાદાદિં ભાસતીતિ **દુબ્ભાસિતભાસી**. દુક્કટં પાણાતિપાતાદિકમ્મં કરોતીતિ **દુક્કટકમ્મકારી**. વુત્તવિપરિયાયેન સુક્કપક્ખો વેદિતબ્બો.

ભિય્યોતિ ઉપરૂપરિ. **પકુજ્ઝેય્યુ**ન્તિ વિરુજ્ઝેય્યું. "પકુપ્પેય્યુ"ન્તિપિ પાઠો. **ભુસેના**તિ દળ્હેન. **દણ્ડેના**તિ દણ્ડદાનેન. **ધીરો**તિ પણ્ડિતો સપ્પઞ્ઞજાતિકો. **નિસેધયે**તિ પટિબાહેય્ય. પુન કિઞ્ચિ કાતું વત્તું વા અસમત્થં કરેય્યાતિ અત્થો.

પરન્તિ પચ્ચત્થિકં. **યો સતો ઉપસમ્મતી**તિ યો સતિમા હુત્વા ઉપસમ્મતિ, તસ્સ ઉપસમંયેવાહં બાલસ્સ પટિસેધનં મઞ્ઞામીતિ અત્થો.

વજ્જન્તિ દોસં. **યદા નં મઞ્ઞતી**તિ યસ્મા નં મઞ્ઞતિ. **અજ્ઝારુહતી**તિ અજ્ઝોત્થરતિ. **ગોવ ભિય્યો પલાયિન**ન્તિ યથા ગોયૂથે તાવદેવ દ્વે ગાવો યુજ્ઝન્તે ગોગણો ઓલોકેન્તો તિટ્ઠતિ યાવ ન એકો પલાયતિ, યદા પન પલાયતિ, અથ તં પલાયીનં સબ્બો ગોગણો ભિય્યો અજ્ઝોત્થરતિ, એવં **દુમ્મેધો** ખમન્તં ભિય્યો અજ્ઝોત્થરતીતિ અત્થો.

સદત્થપરમાતિ સકત્થપરમા. **ખન્ત્યા ભિય્યો ન વિજ્જતી**તિ તેસુ સકત્થપરમેસુ અત્થેસુ ખન્તિતો ઉત્તરિતરો અઞ્ઞો અત્થો ન વિજ્જતિ. **તમાહુ પરમં ખન્તિ**ન્તિ યો બલવા તિતિક્ખતિ, તસ્સ તં ખન્તિં પરમં આહુ. **બાલબલં** નામ અઞ્ઞાણબલં. **તં યસ્સ બલં, અબલમેવ** તં, ન તં બલન્તિ **આહુ** કથેન્તિ દીપેન્તિ. **ધમ્મગુત્તસ્સા**તિ ધમ્મેન રક્ખિતસ્સ ધમ્મં વા રક્ખન્તસ્સ. **પટિવત્તા**તિ પટિપ્ફરિત્વા વત્તા, પટિપ્પરિત્વા વા યં વા તં વા વદેય્યાસિ.

ધમ્મઙ્ગં પન ચાલેતું સમત્થો નામ નત્થિ. **તસ્સેવ તેન પાપિયો**તિ તેન કોધેન તસ્સેવ પુગ્ગલસ્સ પાપં હોતિ. કતરસ્સાતિ ? **યો કુદ્ધં પટિકુજ્ઝતિ**, તસ્સ. તત્થ **કુદ્ધન્તિ** સમ્પદાને ઉપયોગવચનં, કુદ્ધસ્સાતિ અત્થો. **તિકિચ્છન્તાન**ન્તિ એકવચને બહુવચનં, તિકિચ્છન્તન્તિ અત્થો. **જના મઞ્ઞન્તી**તિ એવરૂપં **અત્તનો ચ પરસ્સ ચા**તિ **ઉભિન્નં** અત્થં તિકિચ્છન્તં નિપ્ફાદેન્તં પુગ્ગલં "**બાલો** અય''ન્તિ અન્ધબાલપુથુજ્જના એવં મઞ્ઞન્તિ. **યે ધમ્મસ્સ અકોવિદા**તિ યે ચતુસચ્ચધમ્મે અકોવિદા અચ્છેકા, તે એવં મઞ્ઞન્તીતિ અત્થો.

પત્તન્તિ અધિગતં એતરહિ અનુભુય્યમાનં કામૂપકરણં **પત્તબ્બ**ન્તિ તદેવ અનાગતે અધિગન્તબ્બં અનુભવિતબ્બં, **ઉભયમેતં રજાનુકિણ્ણ**ન્તિ તદુભયમ્પિ રાગરજાદીહિ અવકિણ્ણં . **આતુરસ્સા**તિ રાગાદિકિલેસાતુરસ્સ. **અનુસિક્ખતો**તિ કિલેસબહુલપુગ્ગલે અનુસિક્ખતો. **યે ચ સિક્ખાસારા**તિ યે યથાસમાદિન્નં સીલવતાદિસઙ્ખાતં સિક્ખં સારતો ગહેત્વા ઠિતા. તેનાહ – "**સીલં વતં જીવિતં બ્રહ્મચરિય**"ન્તિ. તત્થ યં ''ન કરોમી''તિ ઓરમતિ, તં **સીલં**. યં વેસભોજનકિચ્ચચરણાદિ, તં **વતં**. **જીવિત**ન્તિ આજીવો. **બ્રહ્મચરિય**ન્તિ મેથુનવિરતિ. **ઉપટ્ઠાનસારા**તિ એતેસં સીલાદીનં અનુટ્ઠાનસારા. એતેહિ એવ સંસારસુદ્ધીતિ તાનિ સારતો ગહેત્વા ઠિતાતિ અત્થો.

ઇચ્ચેતે ઉભો અન્તાતિ ઇતિ સીલબ્બતપરામાસમુખેન અત્તકિલમથાનુયોગો, કામેસુ અનવજ્જસઞ્ઞિતામુખેન કામસુખલ્લિકાનુયોગો ચાતિ એતે ઉભો અન્તા. તે ચ ખો યથાક્કમં આયતિં પત્તબ્બે, એતરહિ પત્તે ચ રાગરજાદિઓકિણ્ણે કામગુણે અલ્લીનેહિ કિલેસાતુરાનં અનુસિક્ખન્તેહિ, સયઞ્ચ કિલેસાતુરેહેવ પટિપજ્જિતબ્બા, તતો એવ ચ તે **કટસિવડ્ઢના** અપરાપરં જરામરણેહિ સિવથિકાય વડ્ઢનસીલા એકન્તેનેવ કટસિં વડ્ઢેન્તિ, સયં વડ્ઢન્તા પરે ચ અન્તદ્વયે સમાદપેન્તા વડ્ઢાપેન્તિ ચાતિ અત્થો.

ઉભો અન્તે અનભિઞ્ઞાયાતિ યથાવુત્તે ઉભો અન્તે અજાનિત્વા. **ઓલીયન્તિ એકે**તિ ''સસ્સતો અત્તા ચ લોકો ચા''તિ ઓલીયનતણ્હાભિનિવેસવસેન અવલીયન્તિ એકચ્ચે. **અતિધાવન્તિ એકે**તિ એકચ્ચે – ''ઉચ્છિજ્જતિ વિનસ્સતિ અત્તા ચ લોકો ચા''તિ અતિધાવનાભિનિવેસવસેન અતિક્કમન્તિ.

ન અમઞ્ઞિંસુ તેસઞ્ચ તણ્હાદિમઞ્ઞનાનં પહીનત્તા. તતો એવ અનુપાદાપરિનિબ્બાનતો તિવિધમ્પિ **વટ્ટં તેસં પઞ્ઞાપનાય નત્થી**તિ.

જઞ્ઞાતિ જાનેય્ય. **સંયુજે**તિ સંયોજેય્ય. **માનુસ**ન્તિ મનુસ્સાનં ઇદન્તિ માનુસં, મનુસ્સભવપરિયાપન્નં. **કિઞ્હિ તસ્સ સકં હોતી**તિ તસ્સ મચ્ચુમુખં પવિસન્તસ્સ સત્તસ્સ કિં અઞ્ઞં સકં નામ અઞ્ઞત્ર કલ્યાણકમ્મતો. કમ્મસ્સકા હિ સત્તા. તેનાહ – "**તસ્મા કરેય્ય કલ્યાણ**"ન્તિઆદિ. તત્થ **સમ્પરાયિક**ન્તિ સમ્પરાયફલનિબ્બત્તકં.

ઇમેધમ્માતિ ઇમે કુસલા વા અકુસલા વા ધમ્મા. **એવંગહિતા**તિ એવં સમાદિન્ના ઉપ્પાદિતા. **ઇદં ફલ**ન્તિ ઇદં ઇટ્ઠવિપાકં અનિટ્ઠવિપાકઞ્ચ ફલં. **અયમત્થો**તિ અયં વુદ્ધિ, અયં હાનીતિ અત્થો. **અઞ્ઞમ્પિ એવંજાતિય**ન્તિ એકંસબ્યાકરણીયં વદતિ.

આકઙ્ખતો ન જાનેય્યુન્તિ તત્થ યેન હેતુના ભગવતો યા આકઙ્ખા, સા અઞ્ઞેસં અવિસયોતિ આહ – "**કિન્તં ભગવા આકઙ્ખતીતિ. ઇદં અવિસજ્જનીય**"ન્તિ.

એત્તકોતિ એતપરિમાણો. **સીલક્ખન્ધે**તિ સીલક્ખન્ધહેતુ. ‘‘સીલક્ખન્ધેના’’તિપિ પાઠો. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. **ઇરિયાય**ન્તિ કાયવચીસમાચારે. **પભાવે**તિ આનુભાવે. **હિતેસિતાય**ન્તિ મેત્તાય. **ઇદ્ધિય**ન્તિ ઇદ્ધિવિધાય. એત્તકા બુદ્ધગુણા, તે ચ પચ્ચેકં એવંપભાવા. તથા મગ્ગફલનિબ્બાનાનિ એવમાનુભાવાનિ. અરિયસઙ્ઘો એવંવિધગુણેહિ યુત્તોતિ.

તિણ્ણં રતનાનં મહાનુભાવતા ન સબ્બથા અઞ્ઞેસં વિસયો, ભગવતો એવ વિસયોતિ આહ – ‘‘**બુદ્ધવિસયો અવિસજ્જનીયો**’’તિ. તેન યો અઞ્ઞોપિ અત્થો બુદ્ધવિસયો, સો અવિસજ્જનીયોતિ દસ્સેતિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા – ‘‘બુદ્ધવિસયો અચિન્તેય્યો ન ચિન્તેતબ્બો, યં ચિન્તેન્તો ઉમ્માદસ્સ વિઘાતસ્સ ભાગી અસ્સા’’તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૭૭). **કતમા પુબ્બા કોટીતિ અવિસજ્જનીય**ન્તિ ‘‘કતમા પુબ્બા કોટી’’તિ કેનચિ કતં પુચ્છનં અવિસજ્જનીયં. કસ્મા? સંસારસ્સ પુરિમાય કોટિયા અભાવતો. તેનેવાહ – ‘‘પુરિમા, ભિક્ખવે, કોટિ ન પઞ્ઞાયતી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૬૧). તત્થ **ન પઞ્ઞાયતી**તિ ન દિસ્સતિ, ન ઉપલબ્ભતીતિ અત્થો. ન પઞ્ઞાયતીતિ અઞ્ઞસ્સ ઞાણવિસયો ન હોતીતિ પન અત્થં સન્ધાય ‘‘**ન પઞ્ઞાયતીતિ સાવકાનં ઞાણવેકલ્લેના**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અત્તૂપનાયિકા**તિ અત્તા ઉપનેતબ્બો એતિસ્સાતિ અત્તૂપનાયિકા. **નત્થિ બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં અવિજાનના**તિ એતેન પુરિમાય કોટિયા અભાવતો એવ ન પઞ્ઞાયતિ, ન તત્થ ઞાણસ્સ પટિઘાતોતિ દસ્સેતિ.

યં પન અત્થિ, તં અઞ્ઞેસં અપ્પમેય્યમ્પિ ભગવતો ન અપ્પમેય્યન્તિ ભગવતો સબ્બત્થ અપ્પટિહતઞ્ઞાણતં દસ્સેતું ‘‘**યથા ભગવા કોકાલિકં ભિક્ખું આરબ્ભા**’’તિઆદિમાહ. તત્થ **અઞ્ઞતરં ભિક્ખુ**ન્તિ નામગોત્તેન અપાકટં. ‘‘કીવ દીઘં નુ ખો, ભન્તે, પદુમે નિરયે આયુપ્પમાણ’’ન્તિ પઞ્હં પુચ્છિત્વા નિસિન્નં એકં ભિક્ખું એવમાહાતિ. એત્થાયં પાઠસેસો – દીઘં ખો, ભિક્ખુ, પદુમે નિરયે આયુપ્પમાણં, તં ન સુકરં સઙ્ખાતું ‘‘એત્તકાનિ વસ્સાની’’તિ વા ‘‘એત્તકાનિ વસ્સસતાની’’તિ વા ‘‘એત્તકાનિ વસ્સસહસ્સાની’’તિ વા ‘‘એત્તકાનિ વસ્સસતસહસ્સાની’’તિ વાતિ. સક્કા પન, ભન્તે, ઉપમા કાતુન્તિ. ‘‘સક્કા ભિક્ખૂ’’તિ ભગવા અવોચ. સેય્યથાપિ, ભિક્ખુ, વીસતિખારિકો કોસલકો તિલવાહો. તતો પુરિસો વસ્સસતસ્સ વસ્સસતસ્સ અચ્ચયેન એકમેકં તિલં ઉદ્ધરેય્ય. ખિપ્પતરં ખો સો, ભિક્ખુ, વીસતિખારિકો કોસલકો તિલવાહો ઇમિના ઉપક્કમેન પરિક્ખયં પરિયાદાનં ગચ્છેય્ય, ન ત્વેવ એકો અબ્બુદો નિરયો. સેય્યથાપિ, ભિક્ખુ, વીસતિ અબ્બુદા નિરયા, એવમેકો નિરબ્બુદો નિરયોતિઆદિ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૮૧; અ॰ નિ॰ ૧૦.૮૯; સુ॰ નિ॰ કોકાલિકસુત્ત).

તત્થ **વીસતિખારિકો**તિ માગધકેન પત્થેન ચત્તારો પત્થા કોસલરઞ્ઞે એકો પત્થો હોતિ. તેન પત્થેન ચત્તારો પત્થા આળ્હકં, ચત્તારિ આળ્હકાનિ દોણં, ચતુદોણા માનિકા, ચતુમાનિકા ખારી. તાય ખારિયા વીસતિખારિકો તિલવાહો. **તિલવાહો**તિ તિલસકટં. **અબ્બુદો નિરયો**તિ અબ્બુદો નામ એકો પચ્ચેકનિરયો નત્થિ, અવીચિમ્હિ એવ પન અબ્બુદગણનાય પચ્ચનોકાસો ‘‘અબ્બુદો નિરયો’’તિ વુત્તો. એસ નયો **નિરબ્બુદા**દીસુપિ.

તત્થ વસ્સગણનાપિ એવં વેદિતબ્બા – યથા હિ સતંસતસહસ્સાનિ **કોટિ** હોતિ. એવં સતંસતસહસ્સકોટિયો **પકોટિ** નામ. સતંસતસહસ્સપકોટિયો **કોટિપકોટિ** નામ. સતંસતસહસ્સકોટિપકોટિયો **નહુતં**. સતંસતસહસ્સનહુતાનિ **નિન્નહુતં**. સતંસતસહસ્સાનિ નિન્નહુતાનિ એકો **અબ્બુદો**. તતો વીસતિગુણો **નિરબ્બુદો**. એસ નયો સબ્બત્થ. અયઞ્ચ ગણના અપરિચિતાનં દુક્કરાતિ વુત્તં – ‘‘તં ન સુકરં સઙ્ખાતુ’’ન્તિ. કેચિ પન ‘‘તત્થ તત્થ પરિદેવનાનત્તેન કમ્મકારણનાનત્તેનપિ ઇમાનિ નામાનિ લદ્ધાની’’તિ વદન્તિ. અપરે ‘‘સીતનરકા એતે’’તિ. **ચિત્તં આઘાતેત્વા**તિ ચિત્તં પદૂસેત્વા.

કથંજિનોતિ પકારપુચ્છા. **કેન જિનોતિ** કારણપુચ્છા. કેન કારણેન કેન હેતુના કાય પટિપત્તિયા જિનોતિ પુચ્છતિ. **કથન્તિ** પન કેન પકારેન કિં અતીતાનં, ઉદાહુ અનાગતાનં પચ્ચુપ્પન્નાનં કિલેસાનં પહાનેન જિનોતિ પુચ્છતિ, તસ્મા તં "**વિસજ્જનીય**"ન્તિ વુત્તં. **કતમો જિનોતિ** કિં રૂપં જિનો, ઉદાહુ વેદના સઞ્ઞા સઙ્ખારા વિઞ્ઞાણં જિનો. રૂપાદિવિનિમુત્તો વા અઞ્ઞો જિનો, યો ''અત્તા''તિ વુચ્ચતીતિ ઇમમત્થં સન્ધાયાહ "**અવિસજ્જનીય**"ન્તિ. **કિત્તકોતિ** પમાણતો કિંપરિમાણો.

અત્થિ તથાગતોતિ અત્થિ સત્તો. વ્વાયમાયસ્મા ''એવંનામો એવંગોત્તો''તિ પઞ્ચક્ખન્ધે ઉપાદાય પઞ્ઞપીયતિ, તસ્સ પુગ્ગલસ્સ અધિપ્પેતત્તા વુત્તં "**વિસજ્જનીય**"ન્તિ. **રૂપં તથાગતોતિ** રૂપં અત્તાતિ સક્કાયદિટ્ઠિવસેન પુચ્છતીતિ કત્વા વુત્તં "**અવિસજ્જનીય**"ન્તિ. ઇમિના નયેન સબ્બપદેસુ અત્થો વેદિતબ્બો.

પાસાદં.પીઠસમારુળ્હન્તિઆદીનિ સામિઅત્થે ઉપયોગવચનાનિ. **કાયેન દુચ્ચરિતાનીતિ** કાયેન દુટ્ઠુ કતાનિ. **ઓલબ્ભન્તીતિ** અવલમ્બન્તિ અવત્થરિયન્તિ. સેસપદદ્વયં તસ્સેવ વેવચનં. ઓલમ્બનાદિઆકારેન હિ તાનિ ઉપટ્ઠહન્તિ, તસ્મા એવં વુત્તં. **મહતન્તિ** મહન્તાનં. **પથવિયં ઓલમ્બન્તીતિ** પથવિતલે પત્થરન્તિ. સેસપદદ્વયં તસ્સેવ વેવચનં. પત્થરણાકારોયેવ હેસ. **તત્ર, ભિક્ખવે, બાલસ્સાતિ** તસ્મિં ઉપટ્ઠહનાકારે બાલસ્સ એવં હોતિ.

લાભા વો, ભિક્ખવેતિ ભિક્ખવે, યે ઇમે તુમ્હેહિ પટિલદ્ધા મનુસ્સત્તસદ્ધાપટિલાભાદયો, લાભા વો તુમ્હાકં લાભા એવ. **સુલદ્ધન્તિ** યમ્પિદં પબ્બજિત્વા ચતુપારિસુદ્ધિસીલાદિસમ્પાદનં લદ્ધં, તમ્પિ સુલદ્ધં. **ખણો વો પટિલદ્ધોતિ** અટ્ઠઅક્ખણવજ્જિતો નવમોયં ખણો પટિલદ્ધો મગ્ગ**બ્રહ્મચરિયવાસાય**. "**દિટ્ઠા મયા**"તિઆદિના એકદેસનિદસ્સનેન અટ્ઠ અક્ખણે વિભાવેતિ.

થહિંયહિન્તિ યં યં દુગ્ગતિં **યો ગચ્છતિ. સો નં અધમ્મોતિ** યો અધમ્મો તેન **ચરિતો**, સો નં અધમ્મચારિં પુગ્ગલં. **હનાતીતિ** બાધતિ.

અપ્પેસક્ખતાતિ અપ્પાનુભાવતા. **દુબ્બણ્ણતાતિ** વિરૂપતા બીભચ્છતા. **દુપ્પઞ્ઞતાતિ** નિપ્પઞ્ઞતા અહેતુકપટિસન્ધિવસેન એળમૂગતા.

વાચાનુરક્ખીતિ ચતુન્નં વચીદુચ્ચરિતાનં પરિવજ્જનેન વાચાનુરક્ખી. અભિજ્ઝાદીનં અનુપ્પાદનેન મનસા સુટ્ઠુ **સંવુતો**. પાણાતિપાતાદયો પજહન્તો **કાયેન ચ અકુસલં ન કયિરા, એતે તયો કમ્મપથે વિસોધયે**. એવં વિસોધેન્તો હિ સીલક્ખન્ધાદીનં એસકેહિ બુદ્ધાદીહિ ઇસીહિ **પવેદિતં** અરિયં અટ્ઠઙ્ગિકં **મગ્ગં** આરાધેય્યાતિ. **દુક્કટન્તિ કાયેન વાચાય મનસા** ચ દુક્કટં સાવજ્જં દુક્ખુદ્રયં દુગ્ગતિસંવત્તનિયં કમ્મં **યસ્સ નત્થિ. સંવુતં તીહિ ઠાનેહીતિ** એતેહિ તીહિ કારણેહિ કાયદુચ્ચરિતાદીનં પવેસનિવારણતો પિહિતં, **તં અહં "બ્રાહ્મણ"ન્તિ** વદામીતિ.

અચ્ચન્તદુસ્સીલ્યન્તિ એકન્તદુસ્સીલભાવો. ગિહી વાપિ જાતિતો પટ્ઠાય દસ અકુસલકમ્મપથે કરોન્તો, પબ્બજિતો વાપિ ઉપસમ્પન્નદિવસતો પટ્ઠાય ગરુકાપત્તિં આપજ્જમાનો અચ્ચન્તદુસ્સીલો નામ. ઇધ પન યો દ્વીસુ તીસુ અત્તભાવેસુ દુસ્સીલો, તસ્સ ગતિયા આગતં દુસ્સીલભાવં સન્ધાયેતં વુત્તં. દુસ્સીલભાવોતિ ચેત્થ દુસ્સીલસ્સ છ દ્વારાનિ નિસ્સાય ઉપ્પન્ના તણ્હા વેદિતબ્બા. **માલુવા સાલમિવોત્થતન્તિ** યસ્સ પુગ્ગલસ્સ તં તણ્હાસઙ્ખાતં દુસ્સીલ્યં. યથા નામ માલુવા સાલં ઓત્થતં દેવે વસ્સન્તે પત્તેહિ ઉદકં પટિચ્છિત્વા સંભઞ્જનવસેન સબ્બત્થકમેવ પરિયોનન્ધતિ, એવં અત્તભાવં ઓત્થતં પરિયોનન્ધિત્વા ઠિતં **સો** માલુવાય સંભઞ્જિત્વા ભૂમિયં પાતિયમાનો રુક્ખો

વિય તાય દુસ્સીલ્યસઙ્ખાતાય તણ્હાય સંભઞ્જિત્વા અપાયેસુ પાતિયમાનો, **યથા નં અનત્થકામો દિસો ઇચ્છતિ, તથા અત્તાનં કરોતિ** નામાતિ અત્થો.

“**અત્તના હિ કત**”ન્તિ ગાથાય અયં સઙ્ખેપત્થો – યથા પાસાણમયં પાસાણસમ્ભવં **વજિરં** તમેવ **અસ્મમયં મણિં** અત્તનો ઉટ્ઠાનટ્ઠાનસઙ્ખાતં પાસાણમણિં ખાયિત્વા છિદ્દાછિદ્દં ખણ્ડાખણ્ડં કત્વા અપરિભોગં કરોતિ, એવમેવં **અત્તના કતં** અત્તનિ જાતં **અત્તસમ્ભવં પાપં દુમ્મેધં** નિપ્પઞ્ઞં પુગ્ગલં ચતૂસુ અપાયેસુ **અભિમત્થતિ** કન્તતિ વિદ્ધંસેતીતિ.

નિસેવિયાતિ કત્વા. **ગરહા**તિ ગારય્હા. **બાલમતી**તિ મન્દબુદ્ધિનો. **ખયા ચ કમ્મસ્સા**તિ કમ્મક્ખયકરઞાણેન કમ્મસ્સ ખેપનતો. **વિમુત્તચેતસો**તિ સમુચ્છેદવિમુત્તિયા પટિપ્પસ્સદ્ધિવિમુત્તિયા ચ વિમુત્તચિત્તો. **નિબ્બન્તિ તે જોતિરિવિન્ધનક્ખયા**તિ યથા નામ અનુપાદાનો જાતવેદો નિબ્બાયતિ, એવમેવં અભિસઙ્ખારસ્સ વિઞ્ઞાણસ્સ અનવસેસક્ખયા નિબ્બાયતિ.

“**યથાપિ ભમરો**”તિ ગાથાયં **ભમરો**તિ યા કાચિ મધુકરજાતિ. **પુપ્ફ**ન્તિ પુપ્ફારામે ચરન્તો પુપ્ફઞ્ચ તસ્સ **વણ્ણઞ્ચ ગન્ધઞ્ચ અહેઠયં** અહેઠયન્તો અવિનાસેન્તો ચરતીતિ અત્થો. એવં ચરિત્વા ચ **પલેતિ રસમાદાયા**તિ યાવદત્થં રસં પિવિત્વા અપરમ્પિ મધુકરણત્થાય રસં ગહેત્વા ડેતિ. સો એકં વનગહનં અજ્ઝોગાહેત્વા રુક્ખસુસિરાદીસુ તં રજમિસ્સકં રસં ઠપેત્વા અનુપુબ્બેન મધુરરસં મધું કરોતિ, ન તસ્સ પુપ્ફારામે ચરિતપચ્ચયા પુપ્ફં વા તસ્સ વણ્ણો વા ગન્ધો વા વિનસ્સતિ, અથ ખો પુપ્ફં પાકતિકમેવ હોતિ. **એવં ગામે મુની ચરે**તિ એવં સેક્ખો અસેક્ખો વા અનગારિયમુનિ કુલપટિપાટિયા ગામે ભિક્ખં ગણ્હન્તો ચરેય્યાતિ અત્થો. ન હિ તસ્સ ગામે ચરણપચ્ચયા સદ્ધાહાનિ વા ભોગહાનિ વા હોતિ, સદ્ધાપિ ભોગાપિ પાકતિકાવ હોન્તિ. એવં ચરિત્વા ચ પન ગામતો નિક્ખમિત્વા બહિગામે ઉદકફાસુકટ્ઠાને સઙ્ઘાટિં પઞ્ઞપેત્વા નિસિન્નો અક્ખભઞ્જન- (મિ॰ પ॰ ૬.૧.૨) વણલેપનપુત્તમંસૂપમવસેન (મિ॰ પ॰ ૬.૧.૨; સં॰ નિ॰ ૨.૬૩) પચ્ચવેક્ખન્તો પિણ્ડપાતં પરિભુઞ્જિત્વા તથારૂપં વનસણ્ડં અનુપવિસિત્વા અજ્ઝત્તિકકમ્મટ્ઠાનં સમ્મસન્તો મગ્ગફલાનિ હત્થગતાનેવ કરોતિ. અસેક્ખમુનિ પન દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારમનુયુઞ્જતિ. અયમસ્સ ભમરેન મધુકરેન સરિક્ખતા. ખીણાસવો પનેત્થ અધિપ્પેતોતિ.

પાતિમોક્ખસંવરસંવુતો વિહરતીતિ યો નં પાતિ રક્ખતિ, તં મોક્ખેતિ મોચેતિ આપાયિકાદીહિ દુક્ખેહીતિ પાતિમોક્ખો. સો એવ કાયિકવાચસિકસ્સ વીતિક્કમસ્સ સંવરણતો પિદહનતો સંવરો. તેન પાતિમોક્ખસંવરેન સંવુતો સમન્નાગતો હુત્વા સબ્બિરિયાપથેસુ ચરતિ. **આચારગોચરસમ્પન્નો**તિ આચારેન ચ ગોચરેન ચ સમ્પન્નો. **અણુમત્તેસૂ**તિ અપ્પમત્તકેસુ. **વજ્જેસૂ**તિ અકુસલધમ્મેસુ. **ભયદસ્સાવી**તિ ભયં દસ્સી. **સમાદાય સિક્ખતિ સિક્ખાપદેસૂ**તિ સિક્ખાપદેસુ યં કિઞ્ચિ સિક્ખિતબ્બં, તં સબ્બં સમ્મા આદિયિત્વા સિક્ખતિ.

કાયકમ્મવચીકમ્મેન સમન્નાગતો, કુસલેન પરિસુદ્ધાજીવોતિ એત્થ આચારગોચરગ્ગહણેનેવ કુસલે કાયકમ્મે વચીકમ્મે ચ ગહિતેપિ યસ્મા ઇદં આજીવપારિસુદ્ધિસીલં ન આકાસાદીસુ ઉપ્પજ્જતિ, કાયવચીદ્વારેસુ એવ પન ઉપ્પજ્જતિ, તસ્મા તસ્સ ઉપ્પત્તિદ્વારદસ્સનત્થં ‘‘કાયવચીકમ્મેન સમન્નાગતો, કુસલેના’’તિ વુત્તં. યસ્મા પન તેન સમન્નાગતો, તસ્મા પરિસુદ્ધાજીવો, આજીવપારિસુદ્ધિપિ સીલમેવાતિ દસ્સનત્થં એતં વુત્તં. વુત્તઞ્હેતં – ‘‘કતમે ચ થપતિ કુસલા સીલા? કુસલં કાયકમ્મં કુસલં વચીકમ્મં, પરિસુદ્ધં આજીવમ્પિ ખો અહં થપતિ સીલસ્મિં વદામી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૨૬૫). **આરદ્ધવીરિયો**તિ યસ્સ કાયિકં ચેતસિકઞ્ચ વીરિયં આરદ્ધં હોતિ, સો ‘‘આરદ્ધવીરિયો’’તિ

વુચ્ચતિ. તત્થ યો ગણસઙ્ગણિકં વિનોદેત્વા ચતૂસુ ઇરિયાપથેસુ અટ્ઠઆરમ્ભવત્થુવસેન એકકો હોતિ, તસ્સ કાયિકં વીરિયં આરદ્ધં નામ હોતિ. યો ચિત્તસઙ્ગણિકં વિનોદેત્વા અટ્ઠસમાપત્તિવસેન એકકો હોતિ, ગમનાદીસુ ઉપ્પન્નકિલેસં ઉપ્પન્નટ્ઠાનેયેવ નિગ્ગણ્હિત્વા ઝાનં નિબ્બત્તેતિ, તસ્સ ચેતસિકં વીરિયં આરદ્ધં નામ હોતિ. એવં આરદ્ધવીરિયો. **થામવા**તિ ઠિતિમા. **દળ્હપરક્કમો**તિ થિરપરક્કમો. **અનિક્ખિત્તધુરો...પે॰... સચ્છિકિરિયાયા**તિ સંકિલેસધમ્માનં પહાનત્થં વોદાનધમ્માનં સમ્પાદનત્થં , પચ્ચક્ખકરણત્થઞ્ચ ધુરં અનિક્ખિપિત્વા વીરિયં ઉસ્સુક્કાપેન્તો વિહરતિ. **પઞ્ઞવા**તિ પઞ્ચન્નં ખન્ધાનં ઉદયબ્બયપરિગ્ગાહિકાય પઞ્ઞાય સમન્નાગતો. તેનાહ "**ઉદયત્થગામિનિયા**"તિ.

નત્થિ પુત્તસમં પેમન્તિ માતાપિતરો વિરૂપેપિ અત્તનો પુત્તકે સુવણ્ણબિમ્બકં વિય મઞ્ઞન્તિ માલાગુળે વિય સીસાદીસુ કત્વા પરિહરમાના. તેહિ ઉહદિતાપિ ઓમુત્તિતાપિ ગન્ધવિલેપનં પટિચ્છન્તા વિય સોમનસ્સં આપજ્જન્તિ. તેનાહ – ''નત્થિ પુત્તસમં પેમ''ન્તિ. પુત્તપેમેન સમં પેમં નામ નત્થીતિ વુત્તં હોતિ. **ગોસમિત**ન્તિ ગોહિ સમં ગોધનસદિસં અઞ્ઞં **ધનં** નામ **નત્થિ. સૂરિયસમા આભા**તિ સૂરિયાભાય સમા અઞ્ઞા **આભા** નામ **નત્થિ. સમુદ્દપરમા**તિ યે કેચિ અઞ્ઞે સરા નામ, સબ્બે તે સમુદ્દપરમા. સમુદ્દો તેસં ઉત્તમો, સમુદ્દસદિસં અઞ્ઞં ઉદકં નિદાનં નામ નત્થિ ભગવાતિ વદતિ.

યસ્મા પન અત્તપેમેન સમં પેમં નત્થિ. માતાપિતરો હિ છડ્ડેત્વાપિ પુત્તધીતરો અપોસેત્વા અત્તાનમેવ પોસેન્તિ. ધઞ્ઞેન ચ **સમં ધનં** નામ **નત્થિ**. તથારૂપે હિ કાલે હિરઞ્ઞસુવણ્ણાદીનિપિ ગોમહિંસાદીનિપિ ધઞ્ઞગ્ગહણત્થં ધઞ્ઞસામિકાનમેવ સન્તિકં ગહેત્વા ગચ્છન્તિ. પઞ્ઞાય ચ **સમા આભા** નામ **નત્થિ**. સૂરિયાદયો હિ એકદેસંયેવ ઓભાસેન્તિ, પચ્ચુપ્પન્નમેવ ચ તમં વિનોદેન્તિ, પઞ્ઞા પન દસસહસ્સિમ્પિ લોકધાતું એકપજ્જોતં કાતું સક્કોતિ, અતીતંસાદિપટિચ્છાદકઞ્ચ તમં વિધમતિ. મેઘવુટ્ઠિયા ચ સમો સરો નામ નત્થિ. નદી વા હિ હોતુ તળાકાદીનિ વા, વુટ્ઠિસમો સરો નામ નત્થિ. મેઘવુટ્ઠિયા હિ પચ્છિન્નાય મહાસમુદ્દે અઙ્ગુલિપબ્બતેમનમત્તમ્પિ ઉદકં ન હોતિ, વુટ્ઠિયા પન પવત્તમાનાય યાવ આભસ્સરભવનાપિ એકોદકં હોતિ. તસ્મા ભગવા દેવતાવચનં પટિક્ખિપનવસેન પટિગાથં વદન્તો "**નત્થિ અત્તસમં પેમ**"ન્તિઆદિમાહ.

કિંસૂધ ભીતાતિ કિં નુ ભીતા. **મગ્ગો ચનેકાયતનો પવુત્તો**તિ અટ્ઠતિંસારમ્મણવસેન અનેકેહિ કારણેહિ મગ્ગો કથિતો, એવં સન્તે કિસ્સ ભીતા હુત્વા અયં જનતા દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિયો અગ્ગહેસીતિ વદતિ. **ભૂરિપઞ્ઞા**તિ બહુપઞ્ઞ ઉસ્સન્નપઞ્ઞ. **પરલોકં ન ભાયે**તિ ઇમસ્મા લોકા પરલોકં ગચ્છન્તો ન ભાયેય્ય.

પણિધાયાતિ ઠપેત્વા. **ઘરમાવસન્તો**તિ અનાથપિણ્ડિકાદયો વિય બહ્વન્નપાને ઘરે વસન્તો. **સંવિભાગી**તિ અચ્છરાય ગહિતમ્પિ નખેન ફાલેત્વા પરસ્સ દત્વાવ ભુઞ્જનસીલો. **વદઞ્ઞૂ**તિ યાચકાનં યાચનવસેન વુત્તવચનઞ્ઞૂ, વચનીયો વા. એત્થ ચ **વાચ**ન્તિ ચત્તારિ વચીસુચરિતાનિ ગહિતાનિ. **મન**ન્તિ તીણિ મનોસુચરિતાનિ. **કાયેના**તિ તીણિ કાયસુચરિતાનિ. ઇમે દસ કુસલકમ્મપથા પુબ્બસુદ્ધિઅઙ્ગં નામ. "**બહ્વન્નપાનં ઘરમાવસન્તો**"તિ ઇમિના યઞ્ઞઉપક્ખરો ગહિતો. **સદ્ધો**તિ એકં અઙ્ગં, **મુદૂ**તિ એકં, **સંવિભાગી**તિ એકં, **વદઞ્ઞૂ**તિ એકન્તિ ઇમાનિ ચત્તારિ અઙ્ગાનિ સન્ધાય "**એતેસુ ધમ્મેસુ ઠિતો ચતૂસૂ**"તિ આહ.

અપરો નયો – ''વાચ''ન્તિઆદીનિ તીણિ અઙ્ગાનિ, ''બહ્વન્નપાન''ન્તિ ઇમિના યઞ્ઞઉપક્ખરોવ ગહિતો, ''સદ્ધો મુદુ સંવિભાગી વદઞ્ઞૂ''તિ એકં અઙ્ગં.

અપરો દુકનયો નામ હોતિ – ‘‘વાચં મનઞ્ચા’’તિ એકં અઙ્ગં, ‘‘કાયેન પાપાનિ અકુબ્બમાનો બહ્વન્નપાનં ઘરમાવસન્તો’’તિ એકં, ‘‘સદ્ધો મુદૂ’’તિ એકં, ‘‘સંવિભાગી વદઞ્ઞૂ’’તિ એકન્તિ એતેસુ ચતૂસુ ધમ્મેસુ ઠિતો ધમ્મે ઠિતો નામ હોતિ. સો ઇતો **પરલોકં ગચ્છન્તો**ન ભાયતિ.

કાયસમાચારમ્પીતિઆદિ પાતિમોક્ખસંવરદસ્સનં. તત્થ **દુવિધેના**તિ દ્વિવિધેન, દ્વીહિ કોટ્ઠાસેહીતિ અત્થો. **જઞ્ઞા**તિ જાનેય્ય. સીલકથા ચ નામેસા કમ્મપથવસેન વા પણ્ણત્તિવસેન વા કથેતબ્બા. તત્થ કમ્મપથવસેન તાવ કથેન્તેન અસેવિતબ્બકાયસમાચારો પાણાતિપાતાદિન્નાદાનમિચ્છાચારેહિ કથેતબ્બો. પણ્ણત્તિવસેન કાયદ્વારે પઞ્ઞત્તસિક્ખાપદવીતિક્કમવસેન. સેવિતબ્બકાયસમાચારો પાણાતિપાતાદિવેરમણીહિ ચેવ કાયદ્વારે પઞ્ઞત્તસિક્ખાપદઅવીતિક્કમેન ચ કથેતબ્બો.

અસેવિતબ્બવચીસમાચારો મુસાવાદાદિવચીદુચ્ચરિતેન ચેવ વચીદ્વારે પઞ્ઞત્તસિક્ખાપદવીતિક્કમેન ચ કથેતબ્બો. સેવિતબ્બવચીસમાચારો મુસાવાદાદિવેરમણીહિ ચેવ વચીદ્વારે પઞ્ઞત્તસિક્ખાપદઅવીતિક્કમેન ચ કથેતબ્બો.

પરિયેસના પન કાયવાચાહિ પરિયેસના એવ, સા કાયવચીસમાચારગ્ગહણેન ગહિતાપિ યસ્મા આજીવટ્ઠમકસીલં નામ એતસ્મિંયેવ દ્વારદ્વયે ઉપ્પજ્જતિ, ન આકાસે, તસ્મા આજીવટ્ઠમકસીલદસ્સનત્થં વિસું વુત્તા. તત્થ નસેવિતબ્બપરિયેસના અનરિયપરિયેસનાય કથેતબ્બા, સેવિતબ્બપરિયેસના અરિયપરિયેસનાય. વુત્તઞ્હેતં – ‘‘કતમા ચ, ભિક્ખવે, અનરિયપરિયેસના? ઇધ, ભિક્ખવે, એકચ્ચો અત્તના જાતિધમ્મો સમાનો જાતિધમ્મંયેવ પરિયેસતી’’તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૭૪). તથા ‘‘કતમા ચ, ભિક્ખવે, અરિયપરિયેસના? ઇધ, ભિક્ખવે, એકચ્ચો અત્તના જાતિધમ્મો સમાનો જાતિધમ્મે આદીનવં વિદિત્વા અજાતં અનુત્તરં યોગક્ખેમં નિબ્બાનં પરિયેસતી’’તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૭૫).

મગ્ગાનટ્ઠઙ્ગિકોતિ જઙ્ઘમગ્ગાદયો વા હોન્તુ દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિગતમગ્ગા વા, સબ્બેસમ્પિ મગ્ગાનં સમ્માદિટ્ઠિઆદીહિ અટ્ઠહિ અઙ્ગેહિ મિચ્છાદિટ્ઠિઆદીનં અટ્ઠન્નં પાપધમ્માનં પહાનકરો નિરોધં આરમ્મણં કત્વા ચતૂસુપિ સચ્ચેસુ દુક્ખપરિજાનનાદિકિચ્ચં સાધયમાનો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો **સેટ્ઠો** ઉત્તમો. **સચ્ચાનં ચતુરો પદા**તિ ‘‘સચ્ચં ભણે ન કુજ્ઝેય્યા’’તિ (ધ॰ પ॰ ૨૨૪) આગતં વચીસચ્ચં વા હોતુ, ‘‘સચ્ચો બ્રાહ્મણો, સચ્ચો ખત્તિયો’’તિઆદિભેદં સમ્મુતિસચ્ચં વા, ‘‘ઇદમેવ સચ્ચં મોઘમઞ્ઞ’’ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૩૩૧; ઉદા॰ ૫૪; મહાનિ॰ ૨૦) દિટ્ઠિસચ્ચં વા, ‘‘એકઞ્હિ સચ્ચં ન દુતિયમત્થી’’તિ (સુ॰ નિ॰ ૮૯૦; મહાનિ॰ ૧૧૯) વુત્તં પરમત્થસચ્ચં વા હોતુ. સબ્બેસમ્પિ ઇમેસં સચ્ચાનં પરિજાનિતબ્બટ્ઠેન પહાતબ્બટ્ઠેન સચ્છિકાતબ્બટ્ઠેન ભાવેતબ્બટ્ઠેન એકપટિવેધટ્ઠેન તથપટિવેધટ્ઠેન ચ ‘‘દુક્ખં અરિયસચ્ચ’’ન્તિઆદયો (મહાવ॰ ૧૪; દી॰ નિ॰ ૨.૩૮૭; મ॰ નિ॰ ૧.૧૨૦) ચતુરો પદા સેટ્ઠા નામ. **વિરાગો સેટ્ઠો ધમ્માન**ન્તિ ‘‘યાવતા, ભિક્ખવે, ધમ્મા સઙ્ખતા વા અસઙ્ખતા વા, વિરાગો તેસં ધમ્માનં અગ્ગમક્ખાયતી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૩૪; ૫.૩૨; ઇતિવુ॰ ૯૦) વચનતો નિબ્બાનસઙ્ખાતો વિરાગો સબ્બધમ્માનં સેટ્ઠો. **દ્વિપદાનઞ્ચ ચક્ખુમા**તિ સબ્બેસમ્પિ દેવમનુસ્સાદિભેદાનં દ્વિપદાનં પઞ્ચહિ ચક્ખૂહિ ચક્ખુમા ભગવાવ સેટ્ઠોતિ.

અગ્ગાનીતિ ઉત્તમાનિ. **યાવતા**તિ યત્તકા. **અપદા**તિ નિપ્પદા અહિમચ્છાદયો. **દ્વિપદા**તિ મનુસ્સપક્ખિજાતાદયો. **ચતુપ્પદા**તિ હત્થિઅસ્સાદયો . **બહુપ્પદા**તિ સતપદિઆદયો. **રૂપિનો**તિ

કામાવચરરૂપાવચરસત્તા. **અસઞ્ઞિનો**તિ અસઞ્ઞીભવે નિબ્બત્તસત્તા. **નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞિનો**તિ ભવગ્ગે નિબ્બત્તસત્તા. **અગ્ગમક્ખાયતી**તિ ગુણેહિ અગ્ગો ઉત્તમો સેટ્ઠો અક્ખાયતિ.

અસઙ્ખતાનન્તિ નિબ્બાનમેવ વુત્તં. **વિરાગો**તિઆદીનિ ચ નિબ્બાનસ્સેવ નામાનિ. તઞ્હિ આગમ્મ સબ્બે કિલેસા વિરજ્જન્તિ, સબ્બે રાગમદાદયો મદા નિમ્મદા હોન્તિ અભાવં ગચ્છન્તિ , સબ્બા પિપાસા વિનયં ઉપેન્તિ, સબ્બે આલયા સમુગ્ઘાતં ગચ્છન્તિ, વટ્ટાનિ ઉપચ્છિજ્જન્તિ, તણ્હા ખીયતિ, સબ્બપરિળાહા વૂપસમ્મન્તિ, વટ્ટદુક્ખં નિરુજ્ઝતિ નિબ્બાયતિ. તસ્મા તં એતાનિ નામાનિ લભતીતિ.

ધમ્મો ચ કુસલક્ખતોતિ તસ્સ સત્થુનો ધમ્મો ચ કુસલો અનવજ્જો, અનવજ્જત્તા એવ પટિપક્ખેહિ રાગાદીહિ કિલેસેહિ સબ્બતિત્થિયવાદેહિ ચ અપરિક્ખતો. **તાનિ તીણિ વિસિસ્સરે**તિ એતાનિ તીણિ રતનાનિ લોકે સબ્બરતનેહિ વિસિસ્સન્તિ ગુણવસેન સબ્બલોકં અતિસેન્તીતિ અત્થો.

સમણપદુમસઞ્ચયો ગણોતિ પદુમસદિસાનં અરિયસમણાનં સમૂહસઙ્ખાતો ગણો. પદુમન્તિ હિ પરિપુણ્ણસતપત્તસ્સ સરોરુહસ્સ નામં. અરિયપુગ્ગલા ચ સબ્બથાપિ પરિપુણ્ણગુણાતિ પદુમસદિસા વુત્તા. **વિદૂનં સક્કતો**તિ વિદૂહિ પણ્ડિતેહિ સક્કતો. **નરવરદમકો**તિ નરવરો ચ પુરિસાનં દમકો નાયકો ચાતિ અત્થો. **લોકસ્સ ઉત્તરી**તિ લોકસ્સ ઉપરિ ઠિતાનિ, સબ્બલોકે ઉત્તમાનીતિ અત્થો.

નિરુપદાહોતિ રાગપરિળાહાદીહિ અનુપદાહો. **સચ્ચનામો**તિ અવિતથનામો યથાભુચ્ચગુણેહિ આગતનામો. **સબ્બાભિભૂ**તિ સબ્બલોકં અત્તનો ગુણેહિ અભિભવિત્વા ઠિતો. **સચ્ચધમ્મો**તિ વટ્ટતો એકન્તનિસ્સરણભાવેન અવિતથો સહ પરિયત્તિયા નવવિધોપિ લોકુત્તરધમ્મો, તતો એવ **નત્થઞ્ઞો તસ્સ ઉત્તરી**તિ તસ્સ ઉત્તરિ અધિકગુણો અઞ્ઞો ચ ધમ્મો નત્થીતિ અત્થો. **અરિયસઙ્ઘોવ નિચ્ચં** સબ્બકાલં વિદૂહિ સબ્બપણ્ડિતેહિ **પૂજિતો**.

‘‘**એકાયન**’’ન્તિ ગાથાય **એકાયનન**ન્તિ એકં મગ્ગં. મગ્ગસ્સ હિ –

‘‘મગ્ગો પન્થો પથો પજ્જો, અઞ્જસં વટુમાયનં;
નાવા ઉત્તરસેતુ ચ, કુલ્લો ચ ભિસિ સઙ્કમો’’તિ. (ચૂળનિ॰ પારાયનત્થુતિગાથાનિદ્દેસ ૧૦૧) –

બહૂનિ નામાનિ, સ્વાયં ઇધ અયનનામેન વુત્તો. તસ્મા એકાયનન્તિ એકમગ્ગં, ન દ્વેધાપથભૂતન્તિ અત્થો. અથ વા એકેન અયિતબ્બન્તિ **એકાયનં**. ગણસઙ્ગણિકં પહાય વિવેકટ્ઠેન પવિવિત્તેન પટિપજ્જિતબ્બન્તિ અત્થો. અયન્તિ વા એતેનાતિ અયનો, સંસારતો નિબ્બાનં ગચ્છન્તીતિ અત્થો. એકસ્સ વા સબ્બસત્તસેટ્ઠસ્સ ભગવતો અયનોતિ એકાયનો. કિઞ્ચાપિ હિ તેન અઞ્ઞેપિ અયન્તિ, તથાપિ ભગવતોવ સો અયનો, તેન ઉપ્પાદિતત્તા. યથાહ – ‘‘સો હિ, બ્રાહ્મણ, ભગવા અનુપ્પન્નસ્સ મગ્ગસ્સ ઉપ્પાદેતા’’તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૩.૭૯). અયતીતિ વા અયનો, ગચ્છતિ પવત્તતીતિ અત્થો. એકસ્મિં ઇમસ્મિંયેવ ધમ્મવિનયે અયનો, ન અઞ્ઞત્થાતિ એકાયનો. યથાહ – ‘‘ઇમસ્મિં ખો, સુભદ્દ, ધમ્મવિનયે અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો ઉપલબ્ભતી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૧૪). અપિ ચ પુબ્બભાગે નાનામુખભાવનાય પવત્તોપિ અપરભાગે એકં નિબ્બાનમેવ અયતિ ગચ્છતીતિ એકાયનો, તં એકાયનં.

જાતિખયન્તદસ્સીતિ જાતિયા ખયસઙ્ખાતો અન્તો જાતિખયન્તો. જાતિયા અચ્ચન્તખયન્તો નિબ્બાનં, તં પસ્સીતિ જાતિખયન્તદસ્સી. ‘‘મગ્ગં પજાનાતિ હિતાનુકમ્પી’’તિપિ પાઠો. તસ્સત્થો – વુત્તપ્પકારં એકાયનસઙ્ખાતં

મગ્ગં સયમ્ભુઞાણેન ભગવા પજાનાતિ, જાનન્તો ચ તેન તેન હિતેન સત્તે અનુકમ્પતીતિ. ઇદાનિ તસ્સ મગ્ગસ્સ એકાયનભાવં, તીસુપિ કાલેસુ એકન્તનિય્યાનતઞ્ચ વિભાવેતું “**એતેન મગ્ગેન તરિંસુ પુબ્બે, તરિસ્સન્તિ યે ચ તરન્તિ ઓઘ**”ન્તિ આહ. તસ્સત્થો – યે અતીતમદ્ધાનં કામોઘાદિચતુબ્બિધં ઓઘં તરિંસુ, યે તં અનાગતમદ્ધાનં તરિસ્સન્તિ, એતરહિ ચ તરન્તિ, તે સબ્બે એતેનેવ મગ્ગેન, ન અઞ્ઞેનાતિ. **વિસુદ્ધિપેક્ખા**તિ ચતુરોઘનિત્થરણેન અચ્ચન્તવિસુદ્ધિં નિબ્બાનં અપેક્ખન્તા, પરિનિબ્બાયિતુકામાતિ અત્થો.

એવં દુવિધમ્પિ સાસનપટ્ઠાનં નાનાસુત્તપદાનિ ઉદાહરન્તેન વિભજિત્વા ઇદાનિ સંકિલેસભાગિયાદીહિ સંસન્દિત્વા દસ્સેતું પુન “**લોકિયં સુત્ત**”ન્તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **દસ્સનભાગિયેન ચ ભાવનાભાગિયેન ચા**તિ નિબ્બેધભાગિયેન. નિબ્બેધભાગિયમેવ હિ દસ્સનભાગિયં ભાવનાભાગિયન્તિ દ્વિધા ભિન્દિત્વા દસ્સિતં. **લોકિયઞ્ચ લોકુત્તરઞ્ચા**તિ લોકિયં લોકુત્તરઞ્ચ સુત્તં, સંકિલેસભાગિયાદીહિ દસ્સનભાગિયાદીહિ ચાતિ ઉભયેહિ નિદ્દિસિતબ્બન્તિ અધિપ્પાયો. **યસ્મિં સુત્તે**તિઆદિ નિદ્દિસનાકારદસ્સનં. તત્થ **સંકિલેસભાગિય**ન્તિ સંકિલેસકોટ્ઠાસસહિતં, સંકિલેસત્થદીપનન્તિ અત્થો. એસ નયો સેસેસુપિ.

એવં લોકિયત્તિકસ્સ સંકિલેસભાગિયાદીહિ ચતૂહિ પદેહિ સંસન્દનં દસ્સેત્વા ઇમિના નયેન સેસતિકાનં સેસપદાનઞ્ચ સંસન્દનં સુવિઞ્ઞેય્યન્તિ તં અનુદ્ધરિત્વા સંકિલેસભાગિયાદીનં સમતિક્કમનં દસ્સેતું “**વાસનાભાગિયં સુત્ત**”ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ યદિપિ સંકિલેસભાગિયં સુત્તં, વાસનાભાગિયઞ્ચ સુત્તં લોકિયમેવ. તથાપિ લોકુત્તરસુત્તાનિ વિય લોકિયસુત્તાનં વાસનાભાગિયં સુત્તં સંકિલેસભાગિયસ્સ સમતિક્કમાય હોતીતિ ઇમમત્થં દસ્સેતું “**વાસનાભાગિયં સુત્તં સંકિલેસભાગિયસ્સ સુત્તસ્સ નિગ્ઘાતાયા**”તિ વુત્તં. તત્થ **નિગ્ઘાતાયા**તિ પહાનાય. સુત્તસીસેન ચેત્થ સુત્તત્થો ગહિતોતિ દટ્ઠબ્બં. યસ્મા ચ વોદાનધમ્મા વિય સંકિલેસધમ્માનં દસ્સનભૂમિસમતિક્કમનેનેવ ભાવનાભૂમિ અધિગન્તબ્બા, તસ્મા “**ભાવનાભાગિયં સુત્તં દસ્સનભાગિયસ્સ સુત્તસ્સ પટિનિસ્સગ્ગાયા**”તિ વુત્તં. યસ્મા પન અસેક્ખધમ્મેસુ ઉપ્પન્નેસુ મગ્ગભાવનાકિચ્ચં નામ નત્થિ. ઝાનભાવનાપિ દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારત્થા એવ હોતિ, તસ્મા “**અસેક્ખભાગિયં સુત્તં ભાવનાભાગિયસ્સ સુત્તસ્સ પટિનિસ્સગ્ગાય, અસેક્ખભાગિયં સુત્તં દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારત્થ**”ન્તિ ચ વુત્તં.

ઇદાનિ તિકપદેહેવ સંસન્દિત્વા દસ્સેતું “**લોકુત્તર**”ન્તિઆદિ વુત્તં. **એકબીજિના**તિઆદીસુ યો સોતાપન્નો હુત્વા એકમેવ અત્તભાવં જનેત્વા અરહત્તં પાપુણાતિ, અયં **એકબીજી** નામ. યથાહ –

> ‘‘કતમો ચ પુગ્ગલો એકબીજી? ઇધેકચ્ચો પુગ્ગલો તિણ્ણં સંયોજનાનં પરિક્ખયા સોતાપન્નો હોતિ અવિનિપાતધમ્મો નિયતો સમ્બોધિપરાયણો. સો એકંયેવ માનુસકં ભવં નિબ્બત્તેત્વા દુક્ખસ્સન્તં કરોતિ. અયં વુચ્ચતિ પુગ્ગલો એકબીજી’’તિ (પુ॰ પ॰ ૩૩).

યો પન દ્વે વા તીણિ વા કુલાનિ સન્ધાવિત્વા સંસરિત્વા દુક્ખસ્સન્તં કરોતિ, અયં **કોલંકોલો** નામ. યથાહ –

> ‘‘કતમો ચ પુગ્ગલો કોલંકોલો? ઇધેકચ્ચો પુગ્ગલો તિણ્ણં…પે॰… પરાયણો. સો દ્વે વા તીણિ વા કુલાનિ સન્ધાવિત્વા સંસરિત્વા દુક્ખસ્સન્તં કરોતિ. અયં વુચ્ચતિ પુગ્ગલો કોલંકોલો’’તિ (પુ॰ પ॰ ૩૨).

તત્થ **કુલાની**તિ ભવે. **દ્વે વા તીણિ વા**તિ ઇદમેત્થ દેસનામત્તમેવ. યાવ છટ્ઠભવા સંસરન્તોપિ કોલંકોલો હોતિ એવ.

યો પન સત્ત ભવે સંસરિત્વા દુક્ખસ્સન્તં કરોતિ, અયં **સત્તક્ખત્તુપરમો** નામ. યથાહ –

> ‘‘કતમો ચ પુગ્ગલો સત્તક્ખત્તુપરમો? ઇધેકચ્ચો…પે॰… પરાયણો. સો સત્તક્ખત્તું દેવે ચેવ માનુસે ચ સન્ધાવિત્વા સંસરિત્વા દુક્ખસ્સન્તં કરોતિ. અયં વુચ્ચતિ પુગ્ગલો સત્તક્ખત્તુપરમો’’તિ (પુ॰ પ॰ ૩૧).

કો પન તેસં એતં પભેદં નિયમેતીતિ? કેચિ તાવ ‘‘પુબ્બહેતુ નિયમેતી’’તિ વદન્તિ. કેચિ ‘‘પઠમમગ્ગો’’, કેચિ ‘‘ઉપરિ તયો મગ્ગા’’. કેચિ ‘‘તિણ્ણં મગ્ગાનં વિપસ્સના’’તિ. તત્થ પુબ્બહેતુ નિયમેતીતિ વાદે પઠમમગ્ગસ્સ ઉપનિસ્સયો કતો નામ હોતિ. ઉપરિ તયો મગ્ગા નિરુપનિસ્સયા ઉપ્પન્નાતિ આપજ્જતિ. પઠમમગ્ગો નિયમેતીતિ વાદે ઉપરિ તિણ્ણં મગ્ગાનં નિરત્થકતા આપજ્જતિ. ઉપરિ તયો મગ્ગા નિયમેન્તીતિ વાદે ‘‘પઠમમગ્ગે અનુપ્પન્ને એવ ઉપરિ તયો મગ્ગા ઉપ્પન્ના’’તિ આપજ્જતિ. વિપસ્સના નિયમેતીતિ વાદો પન યુજ્જતિ. સચે હિ ઉપરિ તિણ્ણં મગ્ગાનં વિપસ્સના બલવતી હોતિ, એકબીજી નામ હોતિ. તતો મન્દતરા કોલંકોલો. તતો મન્દતરા સત્તક્ખત્તુપરમોતિ. એત્થ ચ યો મનુસ્સેસુ એવ સત્તક્ખત્તું સંસરિત્વા અરહત્તં પાપુણાતિ, યો ચ દેવેસુયેવ સત્તક્ખત્તું સંસરિત્વા અરહત્તં પાપુણાતિ, ઇમે ન ઇધાધિપ્પેતા. યો પન કાલેન દેવેસુ, કાલેન મનુસ્સેસૂતિ વોમિસ્સકનયેન સંસરિત્વા અરહત્તં પાપુણાતિ, સો ઇધાધિપ્પેતો. તસ્મા ‘‘સત્તક્ખત્તુપરમો’’તિ ઇદં ઇધટ્ઠકવોકિણ્ણવટ્ટજ્ઝાસયસ્સ વસેન વેદિતબ્બં. વટ્ટજ્ઝાસયો હિ આદિતો પટ્ઠાય છ દેવલોકે સોધેત્વા અકનિટ્ઠે ઠત્વા પરિનિબ્બાયિસ્સતિ.

તત્થ યો સદ્ધં ધુરં કત્વા સોતાપત્તિમગ્ગં નિબ્બત્તેતિ, સો મગ્ગક્ખણે **સદ્ધાનુસારી** નામ હોતિ. ફલક્ખણે પન સદ્ધાવિમુત્તો નામ હુત્વા વુત્તનયેન એકબીજિઆદિભેદો હોતિ. યો પન પઞ્ઞં ધુરં કત્વા સોતાપત્તિમગ્ગં નિબ્બત્તેતિ, સો મગ્ગક્ખણે **ધમ્માનુસારી** નામ. ફલક્ખણે પન દિટ્ઠિપ્પત્તો નામ હુત્વા એકબીજિઆદિભેદો હોતિ. ઇદઞ્ચ અટ્ઠન્નં વિમોક્ખાનં અલાભિનો વસેન વુત્તં. લાભી પન ફલક્ખણે કાયસક્ખી નામ હોતિ. તત્થ યે સદ્ધાવિમુત્તદિટ્ઠિપ્પત્તકાયસક્ખિનામકા તયો સોતાપન્ના, તે એકબીજિઆદીહિ તીહેવ સઙ્ગહેત્વા વુત્તં – ‘‘**પઞ્ચહિ પુગ્ગલેહિ નિટ્ઠિસિતબ્બં એકબીજિના…પે॰… ધમ્માનુસારિના**’’તિ, એવં પઞ્ચહિ.

દ્વાદસહિ પુગ્ગલેહીતિ સકદાગામિમગ્ગટ્ઠો, સકદાગામી, અનાગામિમગ્ગટ્ઠો, અભેદેન અનાગામી, અન્તરાપરિનિબ્બાયિઆદયો પઞ્ચ, સદ્ધાવિમુત્તદિટ્ઠિપ્પત્તકાયસક્ખિનો તયોતિ ભેદેન અટ્ઠાતિ, એવં દ્વાદસહિ. તત્થ હિ યો અવિહાદીસુ તત્થ તત્થ આયુવેમજ્ઝં અપ્પત્વા પરિનિબ્બાયતિ, અયં **અન્તરાપરિનિબ્બાયી**. યો પન આયુવેમજ્ઝં અતિક્કમિત્વા અરહત્તં પાપુણાતિ, અયં **ઉપહચ્ચપરિનિબ્બાયી**. તથા યો અવિહાદીસુ ઉપપન્નો અસઙ્ખારેન અપ્પયોગેન અરહત્તં અધિગચ્છતિ, અયં **અસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી**. યો પન સસઙ્ખારેન સપ્પયોગેન અરહત્તં અધિગચ્છતિ, અયં **સસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી**. ઉદ્ધં ઉપરૂપરિ બ્રહ્મલોકે ઉપપત્તિસોતો એતસ્સાતિ **ઉદ્ધંસોતો**. પટિસન્ધિવસેન અકનિટ્ઠે ગચ્છતીતિ **અકનિટ્ઠગામી**.

તત્થ અત્થિ ઉદ્ધંસોતો અકનિટ્ઠગામી અત્થિ ઉદ્ધંસોતો ન અકનિટ્ઠગામી, અત્થિ ન ઉદ્ધંસોતો અકનિટ્ઠગામી અત્થિ ન ઉદ્ધંસોતો ન અકનિટ્ઠગામીતિ. તત્થ યો ઇધ અનાગામિફલં પત્વા અવિહાદીસુ નિબ્બત્તો તત્થ યાવતાયુકં ઠત્વા ઉપરૂપરિ નિબ્બત્તિત્વા અકનિટ્ઠં પાપુણાતિ, અયં **ઉદ્ધંસોતો અકનિટ્ઠગામી** નામ. યો પન અવિહાદીસુ નિબ્બત્તો તત્થેવ અપરિનિબ્બાયિત્વા અકનિટ્ઠમ્પિ અપ્પત્વા ઉપરૂપરિ બ્રહ્મલોકે પરિનિબ્બાયતિ, અયં **ઉદ્ધંસોતો ન અકનિટ્ઠગામી** નામ. યો ઇતો ચવિત્વા અકનિટ્ઠેયેવ નિબ્બત્તતિ, અયં **ન ઉદ્ધંસોતો અકનિટ્ઠગામી** નામ. યો પન

અવિહાદીસુ ચતૂસુ અઞ્ઞતરસ્મિં નિબ્બત્તિત્વા તત્થેવ પરિનિબ્બાયતિ, અયં **ન ઉદ્ધંસોતો ન અકનિટ્ઠગામી** નામ. સદ્ધાવિમુત્તાદયો વુત્તવિભાગાયેવ.

નવહિ પુગ્ગલેહીતિ એત્થ અટ્ઠન્નં વિમોક્ખાનં અલાભી અરહા **પઞ્ઞાવિમુત્તો** નામ. તેસં પન લાભી વિક્ખમ્ભનસમુચ્છેદવિમોક્ખવસેન ઉભોહિ ભાગેહિ રૂપકાયનામકાયસઙ્ખાતતો ઉભતો ભાગતો વિમુત્તત્તા **ઉભતોભાગવિમુત્તો** નામ. **સમસીસિના**તિ એત્થ તિવિધો સમસીસી – ઇરિયાપથસમસીસી, રોગસમસીસી, જીવિતસમસીસીતિ.

તત્ર યો ઠાનાદીસુ ઇરિયાપથેસુ યેનેવ ઇરિયાપથેન સમન્નાગતો હુત્વા વિપસ્સનં આરભતિ, તેનેવ ઇરિયાપથેન અરહત્તં પત્વા પરિનિબ્બાયતિ, અયં **ઇરિયાપથસમસીસી** નામ. યો પન એકં રોગં પત્વા અન્તોરોગે એવ વિપસ્સનં પટ્ઠપેત્વા અરહત્તં પત્વા તેનેવ રોગેન પરિનિબ્બાયતિ, અયં **રોગસમસીસી** નામ. પલિબોધસીસં તણ્હા, બન્ધનસીસં માનો, પરામાસસીસં દિટ્ઠિ, વિક્ખેપસીસં ઉદ્ધચ્ચં, કિલેસસીસં અવિજ્જા, અધિમોક્ખસીસં સદ્ધા, પગ્ગહસીસં વીરિયં, ઉપટ્ઠાનસીસં સતિ, અવિક્ખેપસીસં સમાધિ, દસ્સનસીસં પઞ્ઞા, પવત્તસીસં જીવિતિન્દ્રિયં, ગોચરસીસં વિમોક્ખો, સઙ્ખારસીસં નિરોધોતિ તેરસસુ સીસેસુ કિલેસસીસં અવિજ્જં અરહત્તમગ્ગો પરિયાદિયતિ, પવત્તસીસં જીવિતિન્દ્રિયં ચુતિચિત્તં પરિયાદિયતિ. તત્થ અવિજ્જાપરિયાદાયકં ચિત્તં જીવિતિન્દ્રિયં પરિયાદાતું ન સક્કોતિ. જીવિતિન્દ્રિયપરિયાદાયકં અવિજ્જં પરિયાદાતું ન સક્કોતિ. અઞ્ઞં અવિજ્જાપરિયાદાયકં ચિત્તં, અઞ્ઞં જીવિતિન્દ્રિયપરિયાદાયકં. યસ્સ ચેતં સીસદ્વયં સમં પરિયાદાનં ગચ્છતિ, સો **જીવિતસમસીસી** નામ.

કથં પનિદં સમં હોતીતિ? વારસમતાય. યસ્મિઞ્હિ વારે મગ્ગવુટ્ઠાનં હોતિ, સોતાપત્તિમગ્ગે પઞ્ચ પચ્ચવેક્ખણાનિ, સકદાગામિમગ્ગે પઞ્ચ, અનાગામિમગ્ગે પઞ્ચ, અરહત્તમગ્ગે ચત્તારીતિ એકૂનવીસતિમે પચ્ચવેક્ખણઞાણે પતિટ્ઠાય ભવઙ્ગં ઓતરિત્વા પરિનિબ્બાયતો ઇમાય વારસમતાય ઇદં ઉભયસીસપરિયાદાનમ્પિ સમં હોતિ નામ. તેનાયં પુગ્ગલો ''જીવિતસમસીસી''તિ વુચ્ચતિ, અયમેવ ઇધાધિપ્પેતો. એવં સુઞ્ઞતવિમુત્તાદયો તયો સદ્ધાવિમુત્તો પઞ્ઞાવિમુત્તો ઉભતોભાગવિમુત્તો સમસીસીતિ સત્ત સાવકા અરહન્તો, પચ્ચેકબુદ્ધો, સમ્માસમ્બુદ્ધોતિ ઇમેહિ નવહિ પુગ્ગલેહિ અસેક્ખભાગિયં સુત્તં નિદ્દિસિતબ્બં.

રાગચરિતોતિ રાગસહિતં ચરિતં એતસ્સાતિ રાગચરિતો. રાગેન વા ચરિતો પવત્તિતો રાગચરિતો, રાગજ્ઝાસયો રાગાધિકોતિ અત્થો. એસ નયો સેસેસુપિ. **રાગમુખે ઠિતો**તિ રાગપરિયુટ્ઠાને ઠિતો, પરિયુટ્ઠિતરાગોતિ અત્થો. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો.

વાસનાભાગિયં સુત્તન્તિ લોકિયં સત્તાધિટ્ઠાનં વાસનાભાગિયં સુત્તં. લોકિયં સત્તાધિટ્ઠાનં સંકિલેસભાગિયઞ્હિ સુત્તં રાગચરિતેહિ પુગ્ગલેહિ નિદ્દિટ્ઠં. તત્થ ''લોકિયં, સત્તાધિટ્ઠાન''ન્તિ પદદ્વયં અનુવત્તમાનં કત્વા વુત્તં ''**વાસનાભાગિય**''ન્તિ. **સીલવન્તેહી**તિ સીલવન્તાદીહિ પુગ્ગલેહિ. **પકતિસીલ**ન્તિઆદિ યેહિ સમન્નાગતા, તે પુગ્ગલા. તેસં દસ્સનેન પુગ્ગલાનં ઉપલક્ખણં. અથ વા ધમ્માધિટ્ઠાનં પકતિસીલાદિવસેન, સત્તાધિટ્ઠાનં પકતિસીલવન્તાદિવસેન વેદિતબ્બન્તિ ઇમસ્સ નયસ્સ દસ્સનત્થં ''સીલવન્તેહિ નિદ્દિસિતબ્બ''ન્તિ વત્વા ''પકતિસીલ''ન્તિઆદિ વુત્તં. તં પકતિસીલાદીનં પઞ્ચન્નં એવ ગહણં નિદસ્સનમત્તં, પત્તિદાનઅબ્ભનુમોદનધમ્મસ્સવનદેસનાદિટ્ઠિજુકમ્માદીનમ્પિ ચેત્થ સમ્ભવતો. તેસમ્પિ વા એત્થેવ સઙ્ગહેત્વા દસ્સનત્થં ''**પઞ્ચા**''તિ વુત્તં.

તત્થ **પકતિસીલ**ન્તિ સમ્પત્તવિરતિસીલં. **ચિત્તપ્પસાદો**તિ કમ્મફલસદ્ધા રતનત્તયસદ્ધા ચ. **ઞાણં પઞ્ઞાય નિદ્દિસિતબ્બ**ન્તિ યસ્મિં સુત્તે પઞ્ઞા આગતા, તં સુત્તં ઞાણન્તિ નિદ્દિસિતબ્બં. ન કેવલં પઞ્ઞાપરિયાયેનેવ, અથ ખો પઞ્ઞિન્દ્રિયાદિપરિયાયેનપિ યત્થ પઞ્ઞા આગતા, તં સુત્તં ઞાણન્તિ નિદ્દિસિતબ્બન્તિ દસ્સેતું "**પઞ્ઞિન્દ્રિયેના**"તિઆદિ વુત્તં. તસ્સત્થો – હેટ્ઠા વુત્તો એવ. **યં વા પના**તિઆદીસુ યં વા અઞ્ઞં કિઞ્ચિ પઞ્ઞાય અધિવચનં. સબ્બં તં યત્થ કત્થચિ સુત્તે આગતં, તં સુત્તં ઞાણન્તિ નિદ્દિસિતબ્બન્તિ અત્થો.

અજ્ઝત્તિકબાહિરેહીતિ યસ્મિં સુત્તે અજ્ઝત્તિકાનિ આયતનાનિ, બાહિરાનિ ચ આયતનાનિ આગતાનિ, તં સુત્તં તેહિ આયતનેહિ ઞાણં **ઞેય્યન્તિ નિદ્દિસિતબ્બં. પઞ્ઞાપિ આરમ્મણભૂતા ઞેય્ય**ન્તિ ઞેય્યતો વિસું કત્વા પઞ્ઞા વુત્તા. તથા હિ પઞ્ઞા ઞાણન્તરસ્સ આરમ્મણન્તિ કત્થચિ સુત્તે ઞેય્યભાવેનપિ વુચ્ચતિ. **યં કિઞ્ચિ આરમ્મણભૂત**ન્તિ યં કિઞ્ચિ ઞાણસ્સ વિસયભૂતં રૂપાદિ. **અજ્ઝત્તિકં વા બાહિરં વા**તિ **વા**-સદ્દેન ઓળારિકાદિં સઙ્ગણ્હાતિ. **સબ્બં તં સઙ્ખતેન અસઙ્ખતેન ચા**તિ સબ્બં તં યથાસમ્ભવં સઙ્ખતભાવેન અસઙ્ખતભાવેન ચ ઞેય્યન્તિ નિદ્દિસિતબ્બં. ઞેય્યધમ્મવસેન હિ ઞેય્યસુત્તં ઞેય્યન્તિ વુચ્ચતીતિ.

યં વા પન કિઞ્ચિ ભગવા અઞ્ઞતરવચનં ભાસતીતિ લોકિયલોકુત્તરાદિસુત્તેસુ એકસ્મિં સુત્તે દ્વે. તેસુ યં વા પન કિઞ્ચિ અઞ્ઞતરવચનં એકસ્સેવ કથનં ભાસતિ નિદ્દિસતિ. **સબ્બં તં યથાનિદ્દિટ્ઠં ધારયિતબ્બ**ન્તિ તં યથા સબ્બં સુત્તં લોકિયાદીસુ યદિ અઞ્ઞતરવસેન, અથ ઉભયવસેન યથા યથા નિદ્દિટ્ઠં, તથા તથા ગહેતબ્બં, તં તં પધાનભાવેન નિદ્દિસિતબ્બન્તિ અત્થો.

કિલેસસહિતઞ્ઞેવ કમ્મં વિપાકસ્સ હેતુ, ન ઇતરન્તિ વુત્તં "**દુવિધો હેતુ યઞ્ચ કમ્મં યે ચ કિલેસા**"તિ. **સમુદયો કિલેસા**તિ એત્થ "સમુદયો"તિ એતેન સમુદયપક્ખિયા વુત્તા. "કિલેસા"તિ ચ કિલેસવન્તો, સંકિલિટ્ઠાતિ અત્થો. **યં દિસ્સતી**તિ યં યં દિસ્સતિ. **તાસુ તાસુ ભૂમીસૂ**તિ પુથુજ્જનભૂમિઆદીસુ. **કપ્પિયાનુલોમેના**તિ કપ્પિયેન ચ કપ્પિયાનુલોમેન ચ. તત્થ કપ્પિયં પાળિયં સરૂપતો વુત્તં, કપ્પિયાનુલોમં મહાપદેસવસેન નયતો દસ્સિતં. **પટિક્ખિત્તકારણેના**તિ યેન કારણેન ભગવતા યં પટિક્ખિત્તં, તેન કારણેન તં નિદ્દિસિતબ્બં. એકન્તેન સરાગાદિસંવત્તનમેવ હિ ભગવતા પટિક્ખિત્તં, તં સરાગાય સંવત્તનાદિકારણેન નિદ્દિસિતબ્બં . **ધમ્મસ્સા**તિ અસઙ્ખતધમ્મસ્સ. **અરિયધમ્માન**ન્તિ મગ્ગફલધમ્માનં. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

એત્થ ચ યથા સંકિલેસભાગિયાદીનં અઞ્ઞમઞ્ઞં સંસગ્ગતો અનેકવિધો પટ્ઠાનભેદો ઇચ્છિતો, એવં લોકિયસત્તાધિટ્ઠાનાદિસંસગ્ગતોપિ અનેકવિધો પટ્ઠાનભેદો સમ્ભવતિ. પાળિયં પન ઉભયત્થાપિ એકદેસદસ્સનવસેન આગતત્તા નયદસ્સનન્તિ વેદિતબ્બં. સક્કા હિ ઇમિના નયેન વિઞ્ઞુના તે નિદ્ધારેતુન્તિ. યથા ચ સંકિલેસભાગિયાદીનં લોકિયાદીનઞ્ચ વિસું વિસું સંસગ્ગભેદવસેન અયં પટ્ઠાનભેદો અનેકવિધો લબ્ભતિ, એવં ઉભયેસમ્પિ સંસગ્ગવસેન અયં નયો યથારહં લબ્ભતેવ. લબ્ભતિ હિ લોકિયં સુત્તં કિઞ્ચિ સંકિલેસભાગિયં, કિઞ્ચિ વાસનાભાગિયં. તથા લોકુત્તરં સુત્તં કિઞ્ચિ નિબ્બેધભાગિયં, કિઞ્ચિ અસેક્ખભાગિયન્તિ. સેસેસુપિ એસેવ નયો.

એવં સોળસવિધે પટ્ઠાને અટ્ઠવીસતિવિધં પટ્ઠાનં પક્ખિપિત્વા, અટ્ઠવીસતિવિધે ચ પટ્ઠાને સોળસવિધં પક્ખિપિત્વા યથારહં દુકતિકાદિભેદેન સમ્ભવતો પટ્ઠાનવિભાગો વેદિતબ્બો, સો ચ ખો તીસુ પિટકેસુ લબ્ભમાનસ્સ સુત્તપદસ્સ વસેન. યસ્મા પન તાનિ તાનિ સુત્તપદાનિ ઉદાહરણવસેન નિદ્ધારેત્વા ઇમસ્મિં અત્થે વિત્થારિયમાને અતિપપઞ્ચો હોતિ, અતિભારિયા ચ નેત્તિસંવણ્ણના, સક્કા ચ ઇમિના નયેન વિઞ્ઞુના અયમત્થો વિઞ્ઞાતું, તસ્મા

ન તં વિત્થારયિમ્હ. તેનેવ હિ પાળિયં અઞ્ઞમઞ્ઞસંસગ્ગવસેન પટ્ઠાનવિભાગો એકદેસેનેવ દસ્સિતો, ન નિપ્પદેસતોતિ.

સાસનપટ્ઠાનવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નિગમનકથા

એત્તાવતા ચ –

હારે નયે ચ પટ્ઠાને, સુવિસુદ્ધવિનિચ્છયં;
વિભજન્તો નવઙ્ગસ્સ, સાસનસ્સત્થવણ્ણનં.

નેત્તિપ્પકરણં ધીરો, ગમ્ભીરં નિપુણઞ્ચ યં;
અદેસયિ મહાથેરો, **મહાકચ્ચાયનો** વસી.

સદ્ધમ્માવતરટ્ઠાને, પટ્ટને નાગસવ્હયે;
ધમ્માસોકમહારાજ-વિહારે વસતા મયા.

ચિરટ્ઠિતત્થં યા તસ્સ, આરદ્ધા **અત્થવણ્ણના**;
ઉદાહરણસુત્તાનં, લક્ખણાનઞ્ચ સબ્બસો.

અત્થં પકાસયન્તી સા, અનાકુલવિનિચ્છયા;
સમત્તા સત્તવીસાય, પાળિયા ભાણવારતો.

ઇતિ તં સઙ્ખરોન્તેન, યં તં અધિગતં મયા;
પુઞ્ઞં તસ્સાનુભાવેન, લોકનાથસ્સ સાસનં.

ઓગાહેત્વા વિસુદ્ધાય, સીલાદિપટિપત્તિયા;
સબ્બેપિ દેહિનો હોન્તુ, વિમુત્તિરસભાગિનો.

ચિરં તિટ્ઠતુ લોકસ્મિં, સમ્માસમ્બુદ્ધસાસનં;
તસ્મિં સગારવા નિચ્ચં, હોન્તુ સબ્બેપિ પાણિનો.

સમ્મા વસ્સતુ કાલેન, દેવોપિ જગતીપતિ;
સદ્ધમ્મનિરતો લોકં, ધમ્મેનેવ પસાસતૂતિ.

ઇતિ બદરતિત્થવિહારવાસિના આચરિયધમ્મપાલેન કતા

નેત્તિપ્પકરણસ્સ અત્થસંવણ્ણના સમત્તાતિ.

નેત્તિપ્પકરણ-અટ્ઠકથા નિટ્ઠિતા.